

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 22, Yıl/Year: 2018

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 9
Sayı/ Number: 22
Yıl/ Year: 2018

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors

Yrd. Doç. H. Gülçin BEKEN

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Ar. Gör. Mürşit RECEPOĞLU
Ar. Gör. Ayşegül DÜZGÜN

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan AYYILDIZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK (Gümüşhane Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İsmail ÇALIK (Gümüşhane Üniversitesi)

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ
Doç. Dr. Nuri BALTACI

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi Sekreteryası
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE
Tel: 0 456 233 12 29 Dahili: 4306
Fax: 0456 233 12 32 sbedergi@gumushane.edu.tr
<http://sbedergi.gumushane.edu.tr/>

ISSN

1309-7423

GUSBEED

ve

Tarafından Taranmaktadır.

HAKEM LİSTESİ / LIST OF REFEREE

Dr. Abdullah Adıgüzel
Düzce Üniversitesi

Dr. Abdullah Kaya
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Abdulkerim Daştan
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Ahmet Faruk Levent
Marmara Üniversitesi

Dr. Ahmet Mutlu Akyüz
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Ahu Sumbas Yavaşoğlu
Hacettepe Üniversitesi

Dr. Ali Çağlar Çakmak
Bursa Teknik Üniversitesi

Dr. Ali Naci Karabulut
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Ali Şükrü Çetinkaya
Selçuk Üniversitesi

Dr. Ali Tekin
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Ayhan Karakaş
Bartın Üniversitesi

Dr. Ayhan Nuri Yılmaz
Düzce Üniversitesi

Dr. Aykut Başoğlu
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Ayşe Nefes Yereli
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Barış Yıldız
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Başak Işıl Çetin
İstanbul Üniversitesi

Dr. Behset Karaca
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Belgin Aydınant
Gazi Üniversitesi

Dr. Berna Türkekul
Ege Üniversitesi

Dr. Berrin Ataman
Ankara Üniversitesi

Dr. Betül Balkar
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Bilgehan Ece Şakrak
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Dr. Burhan Baltacı
Kastamonu Üniversitesi

Dr. Cem Ayden
Fırat Üniversitesi

Dr. Cevat Özyurt
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Cüneyt Akar
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Dr. Çağla Gül Yesevi
İstanbul Kültür Üniversitesi

Dr. Deniz Oruç
Düzce Üniversitesi

Dr. Doğa Başar Sarıipek
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Filiz Giray
Uludağ Üniversitesi

Dr. Egemen İpek
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Gencay Zavotçu
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Elif Dikmetaş Yardan
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Gizem Yıldız
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Elif Uzun
Anadolu Üniversitesi

Dr. Gökçe Bayındır Goularas
Yeditepe Üniversitesi

Dr. Emel Yücel
Çukurova Üniversitesi

Dr. Güney Çetinkaya
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Emre Sezici
Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Gürkan Çalmaşur
Erzurum Teknik Üniversitesi

Dr. Emrah Koparan
Amasya Üniversitesi

Dr. Güzin Kıyık Kıcıır
Anadolu Üniversitesi

Dr. Engin Gökçür
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Hale Kırer Silva Lecuna
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Dr. Erdoğan Köse
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Hale Fulya Yüksel
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Erginbay Uğurlu
İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Halil Saim Parlador
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Erkan Arı
Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Halis Demir
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Dr. Erkan Sağlık
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Haluk Duman
Aksaray Üniversitesi

Dr. Ersin Karademir
Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi

Dr. Hasan Hüseyin Şahan
Balıkesir Üniversitesi

Dr. Esen Altunay
Ege Üniversitesi

Dr. Havva Eylem Kaya
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Fatma Zeynep Özata
Anadolu Üniversitesi

Dr. Hikmet Koçyiğit
Kafkas Üniversitesi

Dr. Ferda Yerdelen Tatoğlu
İstanbul Üniversitesi

Dr. Hülya Çakır
Bozok Üniversitesi

Dr. Ferhat Pehlivanoğlu
Kocaeli Üniversitesi

Dr. İbrahim Yıldırım
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. İffet Kesimli
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Meryem Filiz Baştürk
Uludağ Üniversitesi

Dr. İlkey Dellal
Ankara Üniversitesi

Dr. Mucize Ünlü
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. İlker Kösterelioğlu
Amasya Üniversitesi

Dr. Murat Hakan Altıntaş
Uludağ Üniversitesi

Dr. İrfan Murat Yıldırım
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Murat Tunçbilek
Karabük Üniversitesi

Dr. Kemal Saylan
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Musa Şamil Yüksel
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. M. Ferhat Özbek
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Mustafa Kesen
Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Mahmut Akbolat
Sakarya Üniversitesi

Dr. Mustafa Tepeci
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Nebile Korucu Gümüšoğlu
İstanbul Kültür Üniversitesi

Dr. Mehmet Ali Yıldırım
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Dr. Nihat Yılmaz
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Mehmet Altuntaş
Bozok Üniversitesi

Dr. Niyazi Gümüş
Kastamonu Üniversitesi

Dr. Mehmet Bölükbaş
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Osman Aytekin
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Dr. Mehmet Eryılmaz
Uludağ Üniversitesi

Dr. Ozan Çatır
Uşak Üniversitesi

Dr. Mehmet Gürlek
İstanbul Üniversitesi

Dr. Ömer Alkan
Atatürk Üniversitesi

Dr. Mehmet Hanefi Topal
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Ömer Faruk Altunç
Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Mehmed Zahid Çögenli
Uşak Üniversitesi

Dr. Ömer Faruk İşcan
Atatürk Üniversitesi

Dr. Mehmet Zeki Duman
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Ömer Uğur
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Meral Fırat
İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Özlem Demirel Dönmez
İnönü Üniversitesi

Dr. Pınar Göktaş
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Tuğba Elmacı
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Pınar Hayaloğlu
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Ufuk Gencel
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Ramazan Şengül
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Uğur Akdu
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Sait Akbaşlı
Hacettepe Üniversitesi

Dr. Üzeyir Kement
Bingöl Üniversitesi

Dr. Salih Yıldız
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Yasemin Özdemir
Sakarya Üniversitesi

Dr. Samet Çevik
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Dr. Yeşim Kubar
Fırat Üniversitesi

Dr. Sebahattin Yıldız
Kafkas Üniversitesi

Dr. Yeşim Reel
Marmara Üniversitesi

Dr. Semra Tetik
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Yusuf Bilgin
Bartın Üniversitesi

Dr. Serhan Alkan İspirli
Atatürk Üniversitesi

Dr. Zeki Akıncı
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Serkan Kıvrak
Anadolu Üniversitesi

Dr. Zeynep Yücel
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. Türkiye Ve Şangay Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması/ *Comparison of Turkey and Shanghai Education Systems*
Emin Tamer YENEN, Şefik KARTAL, Ayhan BULUT.....1-24
2. İstanbul’da Bulunan 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Personel Seçme Yöntemlerinin Belirlenmesine İlişkin Bir Araştırma/ *A Research on Personnel Selection Methods in 5 Star Hotel Establishments In Istanbul*
Haluk TANRIVERDİ, Onur Cüneyt KAHRAMAN, Mehtap ERDOĞAN, Merve ÖZ.....25-45
3. Vergi Bilinci ve Vergiye Bakış Açıları: Zonguldak’taki SMMM’ler Üzerine Bir Uygulama/ *Perspectives of Taxation Consciousness And Taxation: An Application on CPA in Zonguldak*
Mehmet CURAL, Mehmet PEKKAYA, Elif Ceren ALBAYRAK.....46-64
4. BMMYK’nın Nezaret Etme Yetkisi ve İkna Yönteminin Etkinliği/ *UNHCR’s Supervisory Responsibility and the Effectiveness of Persuasion Method*
Arzu GÜLER.....65-88
5. Destinasyon Pazarlaması Kapsamında Ekoturizm Destinasyonu Olarak Kapadokya Bölgesi’nin Potansiyelinin Yerli Turistler Tarafından Değerlendirilmesi / *The Evaluation of Potential of Cappadocia Region by Local Tourists as an Ecotourism Destination Within the Context of Destination Marketing*
Ramazan KURTOĞLU, Selman TEMİZ.....89-108
6. Sözlük Biliminde Tanıklama ve Salâh Birsal’in Türkçe Sözlük’e Tanık Olarak Katkıları/ *Examples in Lexicography and Salâh Birsal’s Examples as a Contribution to Turkish Dictionary*
İdris Nebi UYSAL.....109-121
7. İş Sağlığı ve Güvenliği Öğrencilerinin Kariyer Planlamalarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi: Pamukkale Üniversitesi’nde Bir Araştırma/ *Analyzing Opinions About Career Planning of Occupational Health and Safety Training Students’: A Research at Pamukkale University*
Yeliz YEŞİL, Bülent ARPAT.....122-141
8. Türkiye’de İnşaat Sektöründe Yaşanan İş Kazaları Ve Ölümlü İş Kazası Sayılarının Tahmini/ *Estimation of the Number of Work Accident and Deadly Work Accident Encountered in Construction Sector in Turkey*
Mustafa YAĞIMLI, Süleyman Enes HACIBEKTAŞOĞLU.....142-156
9. Gazi Osman Paşa Hakkında Bazı İddialar ve Sultan Abdülhamid’in Paşa’ya Karşı Tutumu/ *Arguments About Ghazi Osman Pasha and Sultan Abdulhamid’s Attitude to Pasha*
Necati ÇAVDAR.....157-179

10. Türkiye'de İç Güvenlik Aktörlerinin İç Güvenlik Algıları ve İç Güvenlik Yönetiminin Örgütlenmesine İlişkin Görüşleri/ *The Internal Security Perceptions and the Opinions About the Internal Security Organization of Internal Security Actors in Turkey*
Mehmet ÖZEL.....180-210
11. Avrupa Birliği Ülkelerinin Sosyal Diyalogdaki Başarısı: Seçilmiş Ülke Örnekleri Kapsamında Bir Araştırma / *The Success in Social Dialogue of the European Union Countries: A Research in the Scope of the Selected Country Examples*
Aynur YUMURTACI.....211-238
12. Gümüşhânevî'nin Kur'an'a İki Yönlü Yaklaşımı ve Âyet Yorumları / *Gumushanevi's Two-Directional Approach to the Quran and Verse Comments*
Davut ŞAHİN.....239-252
13. Çalışan Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algısı: Gümüşhane'de Çalışan Kadınlar Üzerine Bir Araştırma / *Gender Perception of Working Women: A Research on Women Working in Gumushane*
Muammer AK, Fatma Okur ÇAKICI.....253-275
14. Lüks Tüketimin Kişisel Belirleyicileri Üzerine Bir İnceleme / *A Review on Personal Determinants of Luxury Consumption*
Mehmet DURKAYA, Mustafa ÖZDEMİR.....276-296
15. Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Kamu Diplomasisinin Önemi ve Türkiye'nin Azerbaycan'da Resmi Kurumlarla Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri/ *The Importance of Public Diplomacy in Turkey-Azerbaijan Relations and Public Diplomacy Activities That Turkey Conducts in Azerbaijan Through Official Institutions*
Kadir SANCAK.....297-318
16. Difficulties in Understanding Accounting Courses and its Reasons: A Research for Ağrı İbrahim Çeçen University Faculty of Economics and Administrative Sciences – Department of Business Administration Students / *Muhasebe Derslerinde Anlama Zorlukları Ve Nedenleri: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İİBF-İşletme Bölümü Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma*
Fatma TEMELLİ.....319-334
17. Özgeçmişlerin Biçimsel Özelliklerinin Göz İzleme Yöntemiyle Değerlendirilmesi: İdeal Özgeçmiş Biçimi Nasıl Olmalıdır? / *An Evaluation of Format of Curriculum Vitae (CV) by Eye Tracking Method: How Should Ideal CV Format Be?*
Pelin VARDARLIER, Canan ÇETİN, Damla KARAKÖY.....335-356
18. Uluslararası Spor Organizasyonlarının Sosyo-Ekonomik Etkileri: 2012 Londra Olimpiyatları Örneği ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme / *The Socioeconomic Effects of International Sports Organizations: The Case of 2012 London Olympics and an Assessment for Turkey*
Abidin ÖNCEL.....357-375

19. Yapısal Eşitlik Modellemesi ile Konya İli Selçuklu Belediyesi Hizmet Kalitesinin İncelenmesi / *Evaluation of Municipality Service Quality of Selçuklu Municipality in Konya Province by Structural Equation Modeling*
Neslihan İYİT, Yelda GÜÇLÜ, Yunus AKDOĞAN.....376-392
20. Uluslararası Politik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki Konaklama İşletmelerine Etkisi / *The Effects of International Political Crises on Small and Medium-Sized Accommodation Enterprises*
Erol TEKİN, Muhammed Onur ÇÖPOĞLU.....393-411
21. Türkiye’de Vergi Gayreti/ *Tax Effort in Turkey*
Naci Tolga SARUÇ, Çiğdem Börke TUNALI, Candan YILMAZ.....412-425
22. Türkiye’de Bütçe Açığı Sürdürülebilir Mi? Yapısal Kırılmalar Altında Ekonometrik Bir Analiz / *Is The Budget Deficit Sustainable in Turkey? An Econometric Analysis Under Structural Breaks*
Mustafa GÖKÇE, Gökhan KONAT, Oktay KIZILKAYA.....426-442
23. Beylekân’ın İmarı ve Bu Sırada Şîrâz’da Meydana Gelen Yolsuzluğun Cezalandırılması / *Construction of Baylaqan and Punishment of Corruptions in Shiraz at That Time*
Mustafa ŞAHİN.....443-456
24. Harcama Türlerine Göre Turizm Gelirlerinde Mevsimsellik: Türkiye Örneği / *Seasonality in Tourism Income by Types of Expenditure: The Turkish Case*
Abdurrahman KORKMAZ, Ferhat TOPBAŞ, Sabriye Çelik UĞUZ.....457-488

TÜRKİYE VE ŞANGAY EĞİTİM SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI¹

Emin Tamer YENEN²

orcid.org/0000-0003-2359-3518

Şefik KARTAL³

orcid.org/0000-0002-1448-0987

Ayhan BULUT⁴

orcid.org/0000-0001-6482-8032

ÖZ

Her toplumun kendine has karakteristik özellikleri ve ilkeleri vardır ve bunları eğitim sistemlerine yansıtırlar. Bazı ülkeler bu özellikleriyle, diğerlerine nazaran farklar yaratır ve PISA (Program For International Student Assessment) ve TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) gibi uluslararası değerlendirmelerde ön plana çıkar. Şangay bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. Çünkü Şangay ilk defa katıldığı 2009 ve 2012 PISA değerlendirmesi sonuçlarına göre 65 ülke arasında tüm alanlarda (matematik, okuma ve fen becerileri) birinci olmuştur. Bu bağlamda araştırmada, Türkiye eğitim sistemiyle Şangay eğitim sisteminin genel hatlarıyla karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu çalışma genel tarama modellerinden, karşılaştırmalı tarama yöntemi çerçevesinde yapılmıştır. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Veriler toplanırken, Şangay ve Türkiye eğitim sistemleriyle ilgili kitap, dergi, makale, köşe yazısı, resmi belge ve rapor gibi basılı ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Karşılaştırılan eğitim sistemlerine ait bulgular genel eğitim sistemi, okul kademeleri, eğitim yönetimi, eğitim finansmanı ve öğretmen eğitimi temaları altında raporlaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Eğitim Sistemi, Şangay Eğitim Sistemi, Karşılaştırmalı Eğitim.

COMPARISON OF TURKEY AND SHANGHAI EDUCATION SYSTEMS ABSTRACT

Every society has its own characteristics and principles and reflects them in their education system. With these characteristics, some countries make a difference than others and come to the fore in international assessments such as PISA (Program for International Student Assessment) and TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study). Shanghai is one of the most striking examples. Because Shanghai has been the first in all areas (math, reading and science skills) from 65 countries based on the results of PISA assessment held in 2009 when Shanghai participated for the first time and in 2012. In this context, Turkey education system and Shanghai education system have been aimed to compare with their general lines in the research. This study has been made within the framework of comparative screening method which is one of the general survey models. The data have been obtained by the method of document analysis of the qualitative research methods. While collecting the data, books, magazines, articles, columns, print and internet resources such as official documents and reports about Turkey and Shanghai education systems have been used. The findings of the compared educational systems have been reported under themes of general education system, school stages, education management, education financing and teacher training.

Keywords: Turkey Education System, Shanghai Education System, Comparative Education.

¹ Bu çalışma 13-15 Ekim 2016 tarihli 1.Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur

² Araştırma Görevlisi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı-Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, emintameryenen@nevsehir.edu.tr

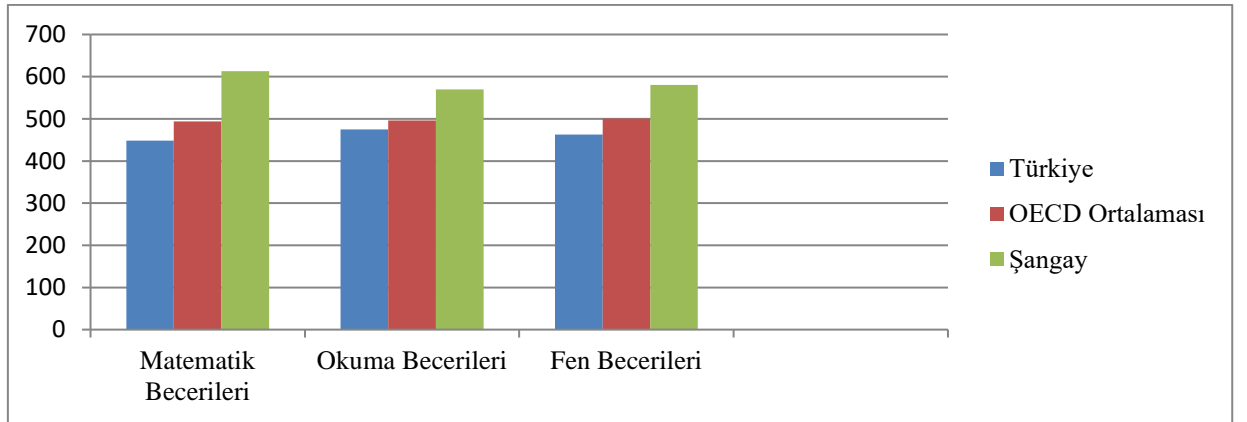
³ Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı- Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, sefik.kartal@gop.edu.tr

⁴ Doktora öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı- Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, ayhanbulut44@hotmail.com

Giriş

Karşılaştırmalı eğitimin, eğitimsel bir bilim olarak ilk defa, Marc Antoine Jullien'in 1817'de kaleme aldığı "Karşılaştırmalı Eğitim Üzerine Bir Çalışma Planı ve Görüşler" adlı eseriyle ortaya çıktığı kabul edilir (Sel, 2004: 1). Lauwerys, Neff ve Varış (1979: 5) karşılaştırmalı eğitimi, farklı toplumlarda yaşanan eğitim problemlerini ve bu problemleri doğuran nedenleri, diğer toplumlardaki benzer aksaklıklarla karşılaştırma, inceleme ve araştırma alanı olarak tanımlamıştır. Ergün'e göre (1985: 3) Karşılaştırmalı Eğitim çeşitli toplumların belirli dönemlerine ait ya da mevcut eğitim sistemlerini farklı yönleriyle inceleyen ve toplumların eğitim reformlarına katkı sağlayan bir bilimdir.

Her toplumun kendine has karakteristik özellikleri ve ilkeleri vardır ve bunları eğitim sistemlerine yansıtırlar. Bazı ülkeler bu özellikleriyle, diğerlerine nazaran farklar yaratır ve PISA (Program For International Student Assessment) ve TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) gibi uluslararası değerlendirmelerde ön plana çıkar. Şangay bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. Çünkü Şangay ilk defa katıldığı 2009 ve 2012 PISA değerlendirmesi sonuçlarına göre 65 ülke arasında tüm alanlarda (matematik, okuma ve fen becerileri) birinci olmuştur. PISA, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından üç yılda bir düzenlenen, hedef kitlesi 15 yaş grubu olan öğrencilerin matematik, fen ve okuma alanlarındaki bilgi ve becerilerinin değerlendirilmesine yönelik bir çalışmadır (PISA. MEB, 2013: 9). Türkiye de PISA uygulamalarına 2003 yılından beri katılmaktadır. Ancak, Türkiye'nin aldığı sonuçlar her zaman OECD ortalamasının altında olmuş ve puan ortalamalarında üst sıralara oynayacak bir artış gözlenmemiştir. Bu sonuçlara örnek teşkil etmesi amacıyla Türkiye, Şangay ve OECD ülkelerinin PISA 2012 ortalamaları Grafik 1'de sunulmuştur.

Grafik 1: Türkiye, Şangay ve OECD Ülkelerinin PISA 2012 Ortalamaları

(Grafik 1, PISA. MEB (2013) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır).

PISA 2012 uygulamasına 34'ü OECD ülkesi olmak üzere 65 ülke katılmıştır. Türkiye matematik alanında 448 puanla 44., okuma becerileri alanında 475 puanla 41.ve fen alanında 463 puanla 43. sırada yer alırken, Şangay tüm alanlarda birinci olup matematik alanında 613, okuma becerilerinde 570, fen alanında 580 puan almıştır. OECD ülkelerinin genel ortalamaları ise sırasıyla, 494, 496 ve 501'dir. Bu sonuçlar, Türkiye'nin söz konusu beceri alanlarında üst düzeye çıkması için çok yol kat etmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu doğrultuda, Türkiye'nin mevcut eğitim sisteminin PISA sonuçlarında en yüksek skorları elde eden Şangay (Çin) eğitim sistemiyle karşılaştırılması, eğitim sistemlerinin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi ve Türkiye'deki eğitim kalitesinin yükseltilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda araştırmada, Türkiye eğitim sistemiyle Şangay eğitim sisteminin genel hatlarıyla ve okul kademelerine geçiş, genel amaçlar, okul öncesinden yükseköğrenime kadar olan okul programları, eğitim yönetimleri, eğitim finansmanı ve öğretmen eğitimi alanlarında karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışma genel tarama modellerinden, karşılaştırmalı tarama yöntemi çerçevesinde yapılmıştır. Karşılaştırmalı taramalarda önce her iki durum yönetim biçimleri, öğretim kademeleri ya da okullaşma oranları gibi belirli değişkenler açısından ayrıntılı bir biçimde betimlenir. Sonraki aşamada, belirlenen ortak ölçütlere göre durum ya da sistemler benzerlik ve farklılıkları açısından karşılaştırılır. Son olarak da elde edilen sonuçlar yorumlanarak gerekli görülen önlem ve öneriler sunulur (Karasar, 2012: 86).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Bu yöntemde veriler mevcut kaynak, doküman ve belgelerin incelenmesi yoluyla toplanır (Karasar, 2012: 183). Veriler toplanırken, Şangay ve Türkiye eğitim sistemleriyle ilgili kitap, dergi, makale, köşe yazısı, resmi belge ve rapor gibi basılı dokümanlardan ve resmi internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Veriler toplanırken birinci öncelik ulusal ve uluslararası hakemli dergilerdeki doi numaralı makalelere ve Çin, Şangay ve Türkiye eğitim sistemlerini anlatan kitaplara yer verilmiştir. Ancak Şangay eğitim sisteminin spesifik bir konu olması ve ulusal ölçekteki çalışmalarda çok az yer alması nedeniyle doküman taramasında internet kaynaklarına da başvurulmuştur. Verilerin güvenilirliğinin sağlanması açısından internette yer alan kaynakların tarihinin ve yazarlarının belli olmasına ve OECD, NCEE, OMEP ve UVM gibi resmi kurum ve kuruluşların rapor ve belgelerinden yararlanılmasına özen gösterilmiştir.

Araştırmada resmi belge ve dokümanlara ait veriler betimsel bir şekilde analiz edilerek, araştırmacının belirlemiş olduğu sırayla değerlendirilmiş, yorumlanmış ve sunulmuştur. Karşılaştırma ölçütleri; genel eğitim sistemi ve eğitim programları, okul öncesi eğitim, ilkokul, ortaokul, genel lise ve mesleki lise, yükseköğrenim, eğitim yönetimi, eğitim finansmanı ve öğretmen eğitimi olarak belirlenmiş ve raporlaştırılmıştır.

ŞANGAY VE TÜRKİYE’NİN GENEL EĞİTİM PROGRAMLARI

Şangay, Çin Milli Eğitim Bakanlığı’na genel olarak bağlı olsa da Çin’e bağlı eyalet statüsü taşıdığından, Şangay’ın eğitim politikalarında merkezi sisteme göre bazı farklılıkları olabilmektedir. Şangay, Çin’in ilk dokuz yıllık zorunlu eğitime geçen şehridir. 1986’da dokuz yıllık eğitime geçişle başlayan reformlarında Şangay milli eğitim politikasına dayalı olarak, öğrencilerin nitelikli eğitim almasını, ahlaki, fiziksel ve zekâ gelişimlerini ve mesleki yönlendirmeyi öncelikli amaç olarak benimsemiştir. Şangay’da temel eğitim iki şekilde olabilmektedir. İki “5-4-3” formatında, beş yıl ilkokul, dört yıl ortaokul ve üç yıl lise şeklinde yapılandırılmıştır. İkinci seçenek ise 6+3+3 şeklindedir. Bu formatta ilkokul 6 yıl iken ortaokul ve lise (üst ortaokul) 3’er yıldır. Ayrıca, zorunlu eğitim kapsamında dokuz yıl boyunca (ilkokul-ortaokul) eğitim veren okullar da vardır. Şangay’da zorunlu eğitimden sonra, (yaklaşık olarak 15 yaş) liseye giriş sınavı yapılmaktadır. Bu sınavın sonuçlarına bağlı olarak öğrenciler ya akademik bir liseye ya da mesleki bir liseye giderler veya tam zamanlı eğitimi bırakabilirler (NCEE, 2015).

Şangay’da 1986’da başlayan öğretim programı reformlarının ikinci ayağına 1998 yılında geçilmiştir. İkinci aşamadaki öğretim programı reformunda sekiz öğrenme alanı “*matematik, dil ve edebiyat, sosyal bilimler, doğa bilimleri, beden eğitimi, teknoloji, uygulamalı eğitim* (sosyal hizmet, toplumla kaynaşmayı içerir) *ve sanat*” çalışma kapsamına alınmış ve mevcut program temel eğitim programı, genişletilmiş öğretim programı ve araştırma odaklı öğretim programı olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Temel eğitim programı, tüm öğrencilerin alması gereken zorunlu dersleri kapsarken, geliştirilmiş öğretim programı öğrencilerin farklı ilgi ve becerilerine yönelik seçmeli dersleri kapsamaktadır. Araştırma temelli öğretim programı ise, program dışı etkinlikleri içerir ve öğrencilerde öğrenmeyi öğrenme arzusu kazandırmayı, öğrendiklerini uygulayabilmeyi ve kendi başlarına araştırma yapabilmelerini amaçlamaktadır (Demir ve Yavuz, 2014: 117).

Şangay eğitim sistemin göze çarpan en önemli özellikleri şöyle sıralanmıştır (Jinjie, 2012: 6):

- Yüksek seçicilikte eğitim sistemi: akademik ve mesleki liselere giriş

-
- Ailelerin eğitimden yoğun talep ve beklentileri
 - Öğrenmede eşit imkanlar
 - Daha merkezi ve profesyonelce organize edilmiş öğretim sistemi
 - Mesleki bilgi ve araştırma metodolojisiyle donanımlı nitelikli öğretmenler
 - Öğretmenlik mesleğinin değerli oluşu
 - Açık ve yenilikçi eğitim sistemi

Türkiye ve Şangay'ın okul yapılanması birbirine benzemektedir. Her iki sistemde de kademeler, okul öncesi, ilkökul, ortaokul, genel lise ve mesleki lise olarak sıralanmakta ve yükseköğrenime geçilmektedir. Ancak Şangay'da ortaokuldan sonra diploma alınabilirken, Türkiye'de 12 yıllık zorunu eğitim kapsamında öğrenciler liseden sonra diploma alabilmektedir.

Türkiye'de eğitim ve öğretim programlarıyla ilgili kararlar merkezden alınmaktadır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından belirlenmiş olan zorunlu ve seçmeli dersler ve içerikleri ile ders saatleri il ve ilçe müdürlükleri tarafından uygulanırken, Şangay'da temel eğitim programları kapsamında tüm okullar bir çekirdek program kullanmaktadır (NCEE, 2015). Ancak Şangay, öğrenme içerikleriyle ilgili kararlar alma konusunda Türkiye'ye göre daha esnek ve yereldir. Ayrıca Şangay eğitim sisteminde temel programın yanında, öğrencilerin ilgi ve becerilerine yönelik seçmeli dersleri içeren geliştirilmiş öğretim programı ve program dışı araştırma etkinliklerini içeren araştırma temelli öğretim programı da uygulanmaktadır (Demir ve Yavuz, 2014: 117) .

Okul Öncesi Eğitim

Şangay modern bir şehir olarak uzun ve zengin bir geçmişe sahiptir. Bu zengin tarihin bıraktığı mirasla, yerel hükümet okul öncesi eğitime büyük önem vermekte ve isteyen herkesin devlet kuruluşlarında erken çocukluk eğitiminden yararlanmaları sağlanmaktadır. Şangay'da her çocuk doğumundan 6 yaşına kadar okul öncesi eğitim alabilmektedir. 0-3 yaş arası bebekler için toplum temelli kreşler (gündüz bakımevleri) ailelere hizmet vermektedir. Şangay'daki ailelerin %96,2'si bu toplum kreşlerinden her yıl dört farklı dönemde ücretsiz olarak rehberlik ve danışmanlık hizmeti almaktadır. Okul öncesi eğitimde açılan bu kurumlar resmi eğitimin bir parçasıdır. Akademik programları olmayan bu kreşler sadece çocukların bakım ve korunmasından sorumludur (OMEP, 2013:1).

Şangay'ın modernizasyonunda okul öncesi eğitim önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Şangay anaokulu hizmetlerinde hızlı bir gelişim göstermiştir. Günümüzde Şangay'da 3-6 yaş

arası hizmet veren 1337 anaokulu ve 444,200 anaokulu öğrencisi vardır. Şangay’da okul öncesi eğitim zorunlu olmasa da anaokuluna devam eden öğrencilerin sayısı bu yaş grubundaki çocukların %95’ine tekabül etmektedir (OMEP, 2013: 1). Bu oran okul öncesi eğitime ailelerin de çok önem verdiğinin bir göstergesidir.

Şangay’da devlet okullarının yanı sıra özel eğitim kurumları da okul öncesi eğitim hizmeti vermektedir. Özellikle uluslararası kuruluşlar bu alanda özel olarak hizmet vermektedir. Kırsal kesimlerde köy komiteleri olarak adlandırılan yerel otoriteler de özel olarak okul öncesi eğitim kurumları açabilmektedir. Şangay’da okul öncesi eğitimde genel olarak ahlak, sağlık, temel matematik, spor, dil, genel kültür, müzik, sanat dersleri verilmektedir. Okullar isterlerse ayrıca özel programlar uygulayabilmektedir (MEB, 2015, a).

Çin Eğitim Bakanlığı 2020’ye kadar en az bir yıllık okul öncesi eğitimi herkese ulaştırmayı ve iki yıllık ana sınıfı eğitimini ise ülke geneline yaymayı hedeflemektedir. Özellikle Şangay, diğer bölgelere göre bu hedefe hızla ilerlemektedir (Şirin ve Vatanartıran, 2014: 37).

Türkiye’de okul öncesi eğitim 37-66 ay arasını kapsamaktadır ve zorunlu değildir. Türkiye’de okul öncesi eğitim bağımsız anaokullarında, ilkokullara bağlı anasınıflarında ve özel eğitim kurumlarına bağlı özel okullarda verilmektedir. Genel olarak çocuk kreşi ve anaokulu olmak üzere iki bölümden oluşan okul öncesi eğitim Milli eğitim Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından denetlenmektedir (Erdem, 2009: 11). Şangay’da da okul öncesi kurumları 0-6 yaş arasıdır ve çocuk yuvaları ve anaokulları olmak üzere ikiye ayrılır. Ancak Şangay’da çocuk yuvaları devlet tarafından bir toplum hizmeti olarak görülmektedir ve ailelere yılın belli dönemlerinde ücretsiz rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmektedir. Türkiye’de ise çocuk yuvalarında ve anaokullarında özel kuruluşlar önemli bir yer tutmaktadır. 2014-2015 eğitim-öğretim yılı verilerine göre, Türkiye’de resmi ve özel kurumlara bağlı 26.972 okul öncesi okullarında 1.156.661 çocuk bulunmaktadır. Sadece anaokulu olarak 4167 okulda (1908’i özel) 369.173 öğrenci anaokulu hizmetinden yararlanmıştı (MEB, 2015,b: 51). Şangay’da ise 1337 anaokulu ve 444,200 anaokulu öğrencisi vardır. Şangay’da okul öncesi eğitim oranı %95 iken, bu oran Türkiye’de 2010 yılında başlatılan Okul Öncesi Eğitimi Güçlendirme Projesiyle %38’den %64’lere çıkarılmıştır (Özdemir, 2013). Yükselen bu artışa rağmen Türkiye’deki okul öncesi eğitim oranı Şangay’ın çok altındadır.

İlkokul Eğitimi

Şangay’da ilkokul eğitimi 1985 yılında yürürlüğe giren zorunlu eğitim yasasıyla 5 ile 6 yıl arasında esneklik göstermektedir. Ancak bu esneklik 9 yıllık zorunlu eğitimi etkilememektedir. Çünkü 5 yıl ilkokul okuyanlar 4 yıl ortaokula gitme zorunluluğundadır. 6 yıl ilkokula gidenler

ise 3 yıllık ortaokul programlarına devam edebilirler (MEB, 2015,a). Bu esneklik Çincenin çok zor öğrenilen bir alfabeye sahip olmasından kaynaklanabilir. 3500 yıllık tarihi olan bu karakteristik dil yapısında, karakterler yan yana gelerek kelimeyi oluşturmazlar. Çin dilinde her kelime için farklı bir karakter vardır. Çince ortalama 5.000 ile 7.000 arası karakter vardır ve Çince bir gazete okuyabilmek için en az 3.000 karakterin öğrenilmesi gerekir (Wikipedia, 2015, a). Bu yüzden bazı okullar öğrencilerin ortaokula daha hazırlıklı gidebilmeleri için ilkökul sürelerini uzatabilmektedirler. Bazı okullar ise 9 yıl kesintisiz olarak (ilkokul-ortaokul) eğitim verebilmektedir. Şangay'da ilkökula kayıt oranı %99,9'dur (OECD, 2010: 86).

Şangay'da ilkökula başlama yaşı ortalama 6-7 arasındadır ve okullar tam gün eğitim yapmaktadır. Ulusal milli eğitim politikasına dayalı olarak Şangay, öğretim kalitesine ve öğrencilerin ahlaki, fiziksel ve zekâ gelişimlerine büyük önem vermektedir. İlkokulda genel olarak, öğrencilerin gelecekleri için iyi bir gelişim sağlanması, yüksek ideallere sahip yeni bir Çin vatandaşlığı bilinci kazandırılması ve ülkenin sosyalist yapısı içinde öğrencilere ahlaki değerler, iyi bir eğitim ve disiplin kazandırılması amaçlanmaktadır. Şangay'da yaklaşık 1530 ilkökul (devlet) ve 1,5 milyona yakın ilkökul öğrencisi bulunmaktadır. Şangay'da ilkökul hizmeti veren özel okullar da bulunmaktadır ve sayıları 40'ın üzerindedir (UVM, 2015: 3).

Şangay ilkökul programında Çin Halk Cumhuriyeti merkez programına dayalı olarak, 1. ve 2. sınıflardan itibaren Çin Dili, Aritmetik, Hayat Bilgisi, Müzik, Resim, Beden Eğitimi, Ahlak Eğitimi, Coğrafya ve Tarih dersleri verilmektedir. İngilizce genel olarak 3. sınıftan itibaren verilmektedir ancak, özel okullarda İngilizce eğitimi daha alt sınıflardan itibaren verilebilmektedir. Öğrenciler ayrıca, merkezlerde bulunan bilim ve teknoloji saraylarına gidip bilimsel deneylere, gençlik etkinlikleri kapsamında spor yarışmalarına, toplumsal hizmet çalışmalarına, gezilere ve milli bayram ve özel günlerde düzenlenecek olan gösteri çalışmalarına katılabilmektedirler (MEB, 2015,a).

Türkiye'de ilkökula başlama yaşı ortalama 5,5-6 yaş aralığındadır. Yeni eğitim sistemine göre dört yıl süren ilkökul eğitimi zorunludur ve devlet okullarında parasızdır. Türkiye'de beş yıldan dört yıla düşen ilkökul eğitim süresinin yanında dersler de değişikliğe uğramıştır. Eskiden Matematik, Türkçe ve Hayat Bilgisi ilkökulda mihver ders iken, bu derslere Fen Bilimleri ve İngilizce de eklenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı İngilizceyi 2. sınıftan itibaren zorunlu ders kapsamına almıştır. Dil öğreniminin uzun bir sürece yayılması ve daha kolay öğrenilmesi nedeniyle İngilizce dersinin erken yaşlardan itibaren programlarda yer almasının, dil öğrenimine olumlu yönde etki edeceği söylenebilir (Gömlüksiz ve Kılınç, 2014: 44). Şangay'da İngilizce eğitimi 3. sınıftan itibaren verilmektedir. Şangay'ın ilkökul düzeyinde Türkiye'ye

göre oldukça farklı derslere sahip olduğu görülmektedir. Bunlar Aritmetik, Coğrafya ve Tarihdir. Türkiye’de lise eğitiminde verilen bu derslerin, Şangay’daki içeriklerinin ilkökul seviyesine göre basite indirildiği ve temel Hayat Bilgisi kapsamında verildiği düşünülebilir. 2014-2015 verilerine göre, Türkiye’de 27.544 (1205’i özel) ilkökulda 5.434.150 öğrenci vardır (MEB, 2015,b: 66). Şangay’da ise 1530 ilkökulda yaklaşık 1.5 milyon öğrenci eğitim görmektedir. Şangay’da ilkökula kayıt oranı %99.9 iken, Türkiye’de bu oran %96 dolaylarındadır.

Ortaokul Eğitimi

Şangay’da ortaöğretim 6+3+3 ve 5+4+3 yapısına göre 3 veya 4 yıllık okul programlarında verilmektedir. Zorunlu eğitim kapsamında olan ortaöğretim okulları liselerden ayrı binalarda yer almaktadır ve genel olarak öğrencilerini liselere giriş sınavına hazırlamaktadırlar. Bu sınavda alınan puanlara göre öğrenciler genel liselere (akademik) ya da mesleki liselere kayıt olmaktadır (Jinjie, 2012: 5). Şehirde mesleki ara eleman, teknik ve idari personel yetiştiren resmi ve özel ortaöğretim kurumları da mevcuttur (MEB, 2015,a). Şangay’da ortaokula kayıt oranı %99,9’la ilkökula kayıt oranıyla aynıdır (OECD, 2010: 86). Türkiye’de ortaokul eğitimi 5. sınıfta başlar ve 8. sınıfta biter. Dört yıl süren ve zorunlu eğitim kapsamında olan ortaokullara geçiş, herhangi bir sınava tabi olmadan devlet tarafından Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemindeki verilere göre yapılmaktadır (MEB, 2012: 11). Şangay eğitim sisteminde de ortaokul eğitimi zorunludur ve eyalet yönetimi öğrencilerini ikamet ettikleri bölgelerdeki okullara kayıt ettirmektedir. Ancak Şangay’da ortaokul süreleri 3 ile 4 yıl arası değişmektedir. Şangay’da ortaokulların çoğu akademik liseye öğrenci hazırlamak için tasarlanmıştır, bir kısmı da mesleki ara eleman sıkıntısı yaşamamak için mesleki ortaokullar olarak hizmet vermektedir ve genellikle mesleki ortaokulların eğitim süreleri dört yıldır. Türkiye’deki yeni sistemde mesleki ortaokullar kaldırılmış, genel ortaokulun haricinde sadece imam hatip ortaokulları faaliyete girmiştir. Ancak sisteme göre imam hatip ortaokulları yalnızca 5. sınıfa geçişte veli tercihi neticesinde kayıt almaktadır, ara dönemlerde öğrenci kabulü yapılmamaktadır (MEB, 2012: 11).

Türkiye’de günümüzde 16.969 ortaokulda (1111’i özel) 5.278.107 ortaokul öğrencisi öğrenim görmektedir. Eğitim gören öğrencilerin 315.143’ü Açıköğretim Ortaokulu kapsamındaki öğrencilerden oluşmakta ve merkezi sınavlara katılarak eğitimini devam ettirmektedir (MEB, 2015,b: 67). Türkiye’de ortaokulda okullaşma oranı %94,35 iken, Şangay’da bu oran %100’e yakındır.

Lise Eğitimi

Şangay'da lise eğitimi 3 yıl sürmekte ve zorunlu eğitim kapsamına girmemektedir. Öğrenciler 15 yaş civarlarında isterlerse ortaokul sonrası okula devam etmeyebilir ya da bir üst ortaöğretim programına (lise) geçebilirler, ancak liselere girişte *zhongkao* adı verilen liseye giriş sınavına girmek zorundadırlar. Bu sınavın sonuçlarına göre öğrenciler ya akademik bir liseye ya da mesleki bir liseye kaydolurlar. Akademik liselerde öğrenciler çekirdek programdaki zorunlu ve seçmeli dersleri üç yıl boyunca üniversiteye giriş sınavında başarılı olabilmek için görürler. Mesleki okullar ise iki ya da üç yıllık programlarda belirli mesleki ve zirai alanlarda teknik personel yetiştirirler. Çin'in genelinde akademik liselere katılım oranı %52,2 iken Şangay'da bu oran %98'e yükselmektedir (NCEE, 2015).

Her eyalet gibi Şangay da ulusal standart programı takip eder. Akademik eğitim veren genel liselerde *Matematik*, *Çin Dili*, *İngilizce*, *Tarih*, *Coğrafya*, *Siyasal Bilgiler*, *Fizik*, *Kimya*, *Biyoloji*, *Müzik*, *Beden Eğitimi*, *Güzel Sanatlar*, *Psikoloji* ve *Çalışma Becerileri* gibi dersler vardır. Tüm liselerde *huiako* denilen lise bitirme sınavları sonrası diploma verilmektedir. Bu sınavlar seçilen alana göre Çin Dili, İngilizce, Matematik ve Kimya veya Fizik derslerinden biri ya da Çin Dili, Matematik, İngilizce ve Tarih veya Coğrafya'dan biri olmak üzere 4 dersten yapılır. Ülkede bulunan 56 farklı ulusa mensup azınlıklar kendi dilleri ve seçtikleri bu derslerden sınava girmektedirler. Bazı okullar, özellikle meslek liseleri, zirai bölge ve fabrika staj programları uygulamaktadırlar. Lise bitirme sınavından sonra yükseköğrenime devam etmek isteyen öğrenciler, üniversiteye giriş sınavına (*gaokao*) girmektedirler. Lise bitirme sınavında aldıkları sonuçlar ayrıca üniversiteye girişte değerlendirilmektedir. Liselerde önemli başarı gösterip lise bitirme sınavlarında yüksek puan alan öğrenciler sınavsız olarak yükseköğrenime devam edebilmektedirler (MEB, 2015,b).

Türkiye'de lise eğitimi dört yıldır ve zorunlu eğitim kapsamındadır. 2017-2018 eğitim öğretim yılı başında yapılan ve "Veli Tercihine Bağlı Serbest Kayıt Sistemi" adı verilen yeni ve geçici bir sistemle ortaokul sonrası öğrenciler adreslerine yakın durumda bulunan beş liseyi tercih edebilmektedir. Nitelikli okullara (Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi ve Proje okulları) girmek isteyen öğrencilerin ise "isteğe bağlı olarak" merkezi sınava girmesi kararlaştırılmıştır. 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren ise Liseye Geçiş Sistemi (LGS) adı verilen yeni bir sistemin uygulamaya konulması planlanmıştır. Bu plana göre: 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerine eğitim yılı boyunca sınav yapılması, öğrencilerin 8. sınıf sonunda 3 yıl boyunca girdikleri İl Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından organize edilen ve içeriğinde açık uçlu soruların da bulunduğu tüm sınavların not ortalamaları hesaplanarak tercih ettiği okullara yerleştirilmesi,

yerleşemeyen öğrencilerin ise evlerine en yakın okullardan, istedikleri alanlarda tercih yapmaları kararlaştırılmıştır. Şangay eğitim sisteminde de ortaokul sonrası akademik liselere giriş sınavı vardır. Başarılı olanlar akademik liselere, istediği okulu tercih edemeyenler meslek liselerine ya da adreslerine en yakın okullara kayıt olmaktadır. Şangay’da, Türkiye’deki gibi liselere kayıt zorunluğu yoktur ve lise eğitimi Türkiye’ye göre bir yıl azdır (3 yıl).

Türkiye’de üniversiteye hazırlığın temel amaç olduğu genel liselerde, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın belirlemiş olduğu haftalık çizelgeye göre tüm kademelerde dil ve anlatım, edebiyat, birinci yabancı dil (İngilizce), din kültürü ve ahlak bilgisi, beden eğitimi, güzel sanatlar veya resim ortak ders olarak kabul edilmiştir. Alanlara ayrılmadan önceki kademeler olan 9 ve 10. sınıflarda tüm kademelerdeki ortak derslere ek olarak, matematik, fizik, tarih, coğrafya, kimya ve biyoloji ortak dersler kapsamında yer almaktadır (MEB, 2015,c). Alan seçiminden sonra öğrenciler 11 ve 12. sınıflarda kendi alanlarıyla ilgili derslerden sorumlu olurlar ve Yükseköğrenime Geçiş Sınavında daha çok kendi alanlarındaki derslerden sınava tabi olurlar. Şangay’da siyasal bilgiler, çalışma becerileri ve kendi dilleri olan Çin dili dersleri dışındaki dersler Türkiye’dekilerine benzemektedir. Ancak Şangay’da üniversite sınavı öncesi *huiako* denilen lise bitirme sınavları vardır. Bu sınavlardan başarılı olmadan öğrenciler diploma alamazlar ve üniversite sınavlarına giremezler.

Türkiye’de 2015 verilerine göre 9061 (1603’ü özel) genel ve mesleki lisede toplam 5.691.071 öğrenci mevcuttur. Bu istatistiğin içinde azımsanmayacak bir lise türü vardır, o da 1.470.434 öğrenci ile açık öğretim lisesidir (MEB, 2015,b: 67). Merkezi ders geçme sınavlarıyla mezun veren açık öğretim lisesi öğrencileri belli okullarda akşam ya da hafta sonu eğitim alabilmektedirler. Türkiye’de liselerde okullaşma oranı %79,37’dir (MEB, 2015,c). Bu oran Şangay’da akademik liselerde %98’e çıkmaktadır. Bu oranlar ilginç bir durumu da ortaya koymaktadır, çünkü Şangay’da lise eğitimi zorunlu olmamasına rağmen okullaşma oranı Türkiye’ye göre oldukça yüksektir.

Mesleki Eğitim

Şangay’da ilkokuldan mezun olan bir öğrenci 9 yıllık zorunlu eğitim kapsamında yer alan 3 (6+3) veya 4 (5+4) yıllık bir mesleki liseye gidebilir. Mesleki liselere giden öğrenciler genel olarak açık pazar ekonomisindeki işgücü ihtiyacını karşılamak üzere eğitim görürler. Mesleki liselerde öğretim süresi iki ile dört yıl arasında değişiklik gösterirken, tıp bilimi ve mühendislik gibi bazı özel alanlarda beş yıllık programlar uygulanabilmektedir. Şangay’da özel mesleki liseler de bulunmaktadır. Bu okullar genellikle nitelikli işçi, teknik ve idari personel yetiştirmektedir ve buradan mezun olanlar genellikle iş bulma kaygısı yaşamamaktadırlar

(NCEE, 2015). Şangay’da bazı akademik okullar mesleki eğitimde yer alan dersleri programlarına tamamlayıcı ders olarak yerleştirebilmektedir. Çoğu okul öğrencilerine akademik üç yıllık eğitim sonrasında ek olarak bir yıllık mesleki eğitim vererek sertifikalandırmaya (3+1) başlamıştır. Bazı gelişimci okullar ise “bir diploma, çok sertifika” söylemiyle öğrencilerine hem mezuniyet diploması hem de halk eğitimdeki meslek sertifikaları gibi mesleki sertifikalar kazandırmaktadır (OECD, 2010: 86). Meslek okulları arasında uzman meslek ve tarım okulları da bulunmaktadır. Bu okullar, hizmet ve tarım sektöründeki meslek alanlarına uzman (nitelikli) eleman yetiştirmekte ve çeşitli alanlarda çalışacak işgücünü temin etmektedir. Bu okulların başarılı mezunlarına devlette istihdam kolaylığı sağlansa da genel olarak kendileri iş bulmaktadırlar. Uzman meslek ve tarım okulları, *mühendislik, sağlık, ormancılık, tarım, maliye ve muhasebe, turizm, beden eğitimi, uygulamalı sanatlar, moda tasarımcılığı ve kozmetik, siyasal bilimler ve hukuk, katiplik ve aşçılık* gibi alanlarda eğitim vermektedir. Ayrıca, bu okulların mezunları üniversiteye giriş sınavlarına katılabilmektedirler (MEB, 2015,a).

Türkiye’de ise öğrenciler liselere giriş sınavında aldıkları puanlarla ya da okul ortalamalarıyla meslek liseleri arasından tercihte bulunmaktadır. Türkiye’de her lisenin bir taban puanı bulunmaktadır ve bu puanın altında alan öğrenciler, eğer tercih ettikleri meslek liselerinde kontenjan bulamazsa, adreslerine en yakın beş okul arasından tercih yapmaktadırlar. Şangay’da ise durum biraz farklıdır, meslek liseleri puanla öğrenci almamaktadır. Türkiye’dekine benzer şekilde, akademik genel liseye puanı tutmayan ya da meslek lisesine gitmek isteyen öğrenciler meslek liselerine kayıt olmaktadır.

Türkiye’de 2009 yılında katsayı sisteminin kalkmasıyla birlikte meslek lisesine kayıt oranlarında büyük bir yükseliş gözlemlenmiştir. Ancak %27’lerden %54’lere çıkan okullaşma oranında %80 hedeflenmektedir (MEB, 2015,d). Şangay’da ise bu oran %59 dolaylarındadır (Yang, 2014). Mesleki eğitim Şangay’da da yükseköğrenime yoğun talepten dolayı pek tercih edilmemektedir (Cheng ve Yip, 2006: 33). Her iki eğitim sisteminin meslek liseleri yapılanması incelediğinde, meslek liselerinin alan çeşitliliğine sahip olduğu görülmüştür ve endüstri, sağlık, idari, ticari, eğitim, turizm, rekreasyon, yemek ve birçok hizmet sektöründe eğitim veren meslek liseleri vardır. Şangay’da farklı olarak tarım ve ormancılık sektöründe ve siyasal alanda eğitim veren meslek liseleri mevcuttur.

Yükseköğrenim

Şangay’da bugün çok farklı alanlarda eğitim veren bir yükseköğrenim sistemi uygulanmaktadır. Genel olarak 4 yıllık, bazı dallarda (fen, mühendislik, tıp) 5 yıllık eğitim yapan üniversite ve

yüksekokullar vardır. Üniversiteyi dışardan bitirmek isteyenler için eğitim süresi 4 veya 5 yıl olan ve televizyon ile yayın yapan açık öğretim üniversiteleri de mevcuttur. Şangay’da yüksek lisans ve doktora eğitimi genellikle 3 yıldır. Master ve doktora dereceleri sadece Devlet Konseyi tarafından yetkilendirilen üniversite ve bilimsel araştırma kurumları tarafından verilmektedir (MEB, 2015,a). Şangay’da devlete bağlı 61 yükseköğrenim kurumu vardır. Bu kurumların yanında birkaç özel üniversite de hizmet vermektedir (OECD, 2010: 86). Çin’de eğitim araştırma enstitülerinin ve fen bilimleri alanındaki enstitülerin uluslararası çalışmalara katkı sağlayabilecek ve rekabet edebilecek seviyeye getirilmesi hedeflenmektedir. Ülke genelinde bilimsel ve teknolojik araştırmalar için Çin Bilimler Akademisi, Devlet Konseyi, yerel yönetim bilimsel araştırma kuruluşları, üniversiteler ve araştırma enstitüleri kurulmuştur (Arabacı ve Karabatak, 2013: 130). Bu kuruluşlarda *tarım ve ormancılık, tıp, öğretmenlik, Çince, bilim ve mühendislik, maliye ve ekonomi, siyasal bilgiler ve hukuk, güzel sanatlar, beden eğitimi ve etnik araştırmalar* gibi alan eğitimleri verilmektedir. Ayrıca Şangay’da, *maliye ve ekonomi, bilgisayar, elektronik teknolojisi, çevre, malzeme bilimi, enerji kaynakları, tıbbi tedavi teknolojisi, biyolojik teknoloji, gıda, hafif sanayi ve yabancı dil* gibi alanlarda mesleki eğitim veren 2-3 yıllık yüksekokullar da bulunmaktadır (MEB, 2015,a).

Çin ve eyaleti olan Şangay’da üniversite ve fakültelere girebilmek için *gaokoa* adı verilen ulusal yükseköğretim giriş sınavı yapılmaktadır. Öğrenciler, sınav sonuçlarına göre belirli üniversitelere giriş hakkını kazanır ve tercihte bulunurlar. Çin üniversite giriş sınavında puanlar, konu başına verilen yüzdelerle belirlenmektedir ve sınavda alınabilecek en yüksek puan 500 olarak belirlenmiştir. Bir üniversite ya da öğretmen kolejine girmek için gerekli asgari puan 280-370 arasında değişmektedir (MEB, 2015, a). 1985 yılında Şangay kendi yükseköğrenim kurumlarına sınav yapma hakkı kazanmıştır. Bu Şangay’a sınavlarda ve eğitim programlarında önemli değişiklikler yapmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda Şangay, yoğun ezber dayalı programlarını ve dolayısıyla sınav sorularını öğrencilerin yeteneklerini ortaya koyabilecek ve günlük hayatta karşılaşılabilecekleri problemleri çözmeye yönelik değiştirmiştir (UVM, 2015: 12). Yapılan bu değişikliklere ek olarak 1988’den itibaren öğrencilere konu alanı seçme özgürlüğü de getirilmiştir. Bir başka deyişle, Çince, Matematik ve Yabancı Dil herkesin almak zorunda olduğu ortak dersler olurken, genel programda geriye kalan altı ders iki kategoride fen bilimleri (fizik, kimya ve biyoloji) ve sözel alan (tarih, coğrafya ve siyaset eğitimi) öğrencilerin seçimine bırakılmıştır (Arabacı ve Karabatak, 2013: 128).

Türkiye’de Milli Eğitim Temel Kanununa göre yükseköğretim, en az iki yıllık eğitim veren eğitim kurumlarının tümünü kapsar (Erdem, 2009: 13). Yükseköğretim basamakları

ortaöğretimden sonra ön lisans, lisans ve lisansüstü kademeleri olmak üzere üç basamaktan oluşmaktadır. Ön lisans, ortalama eğitim süresi iki yıldır ve teknik, idari, sağlık ve eğitim sektöründe ara insan gücünün yetiştirilmesini kapsamaktadır (Erdem, 2009: 14). Lisans programları genel olarak dört yıl sürmektedir ancak mühendislik tıp gibi bazı alanlarda bu süre beş ya da altı yıla çıkabilmektedir. Lisansüstü eğitim programları yüksek lisans ve doktora programları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yüksek lisans ve doktora programları üniversitelere ve enstitülere göre değişiklik göstermekle beraber, genelde iki ile dört yıl arası sürmektedir. Yükseköğretimde aynı basamakları Şangay yükseköğretiminde de görmekteyiz, ancak eğitim sürelerinde birtakım farklılıklar söz konusu olabilir. Örneğin Türkiye’de ön lisans programları genel olarak iki yıl sürmekte iken bu süre Şangay’da üç yıla çıkabilmektedir ya da Türkiye’de yüksek lisans ve doktora eğitim süreleri birbirinden farklı iken Şangay’da bu süre her iki program için de üç yıldır.

Şangay yükseköğrenimi ile Türkiye yükseköğrenimine girişler ulusal sınavlarla yapılmaktadır ve her iki sistemde de eğitim basamakları ve öğretim alanları birbirine benzemektedir, ancak yönetim yapıları bakımından bazı farklılıkların olduğu söylenebilir. Şangay’da yükseköğrenim daha yereldir ve belediye başkanı öğrenci işleri, akademik bağlantılar ve finansman konusunda rektörlere yardımcı olur. Şangay’da yükseköğretim ile ilgili politikalar Eğitim Bakanlığı tarafından yapılır. Eğitim Bakanlığı aynı zamanda rektörlerin atanmasından da sorumludur (Arabacı ve Karabatak, 2013: 129). Türkiye’de ise tüm üniversiteler YÖK’e bağlıdır ve finansman ihtiyaçları devlet tarafından giderilir.

Türkiye’de 2014 yılı Yükseköğretim Bilgi Sistemi verilerine göre, yükseköğretimde okullaşma oranı % 40’dır (YÖK, 2014). Şangay’da bu oran % 80’lere çıkmaktadır (OECD, 2010: 94). Şangay’da yükseköğrenim oranı Türkiye’nin iki katıdır. Şangay’da yükseköğrenim oranının bu denli yüksek olmasının sebebi, Şangay’a Çin’in diğer eyaletlerinden ve yurt dışından çok sayıda üniversite öğrencisinin gelmesidir. Şangay ve Pekin Çin’in üniversite eyaletleri olarak bilinir. Şangay’daki üniversitelerde bulunan yabancı öğrencilerin oranı %15’tir (Yang, 2014). Türkiye’de devlete bağlı üniversite sayısı 114 iken bu sayı Şangay’da 61’dir.

Eğitim Yönetimi

Çin Halk Cumhuriyeti’nde kendi eğitim politikasını ve programını hazırlayabilen birkaç eyaletten biri de Şangay’dır. Şangay’da temel eğitim “İki Kademeli Yönetim” (Two-tier Government, Two-tier Management) adı verilen bir sistemle yürütülmektedir. Bu sisteme göre Şangay Belediyesi Hükümeti ile Şangay Belediyesi Eğitim Komisyonunun görevi eğitim politikalarını belirlemek, eğitim denetimi yapmak ve okulların performansını değerlendirmektir

(Jinjie, 2012: 6). Merkezi hükümetin onayı ile Şangay ve diğer bölgesel yönetim birimleri kendi öğretim programlarını geliştirebilir ve uygulayabilirler. Şangay’da resmi okullar kendi sosyal çevrelerine göre, maddi imkânlarını ve öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, kendilerine uygun öğretim programını seçebilir ya da geliştirebilirler (Demir ve Yavuz, 2014: 117).

Şangay eyaletindeki eğitimden sorumlu olan Şangay Belediyesi Eğitim Komisyonunun tüm eğitim işlerinden sorumlu okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, mesleki lise ve yetişkin eğitiminden yükseköğrenime kadar 19 farklı bölümü vardır. Bu 19 eğitim bürosu erken eğitimden yükseköğretime kadar olan eğitim hizmetleriyle ilgilenmektedirler. Şangay Eğitim Komisyonu ve İşçi ve Sosyal Güvenlik Bürosu mesleki eğitimde ortak sorumluluğa sahiptir (UVM, 2015: 2). Şangay’da ayrıca, okul çağındaki çocuklara daha iyi hizmet verilebilmesi için Toplum Eğitim Komiteleri adlı kuruluşlar vardır. Bu kuruluşlar, toplumda eğitim anlayışı farkındalığı ve toplumun ekonomik ve sosyal gelişimini sağlamak, eğitim çevresini düzenlemek ve topluma ahlaki değerler ve vatandaşlık bilinci kazandırmak için etkinliklerde bulunmaktadır (Jinjie, 2012: 6).

Türkiye’de eğitim Milli Eğitim Bakanlığının sorumluluğundadır. Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatı; Bakanlık, Talim ve Terbiye Kurulu, ana hizmet birimleri ve denetim birimleri ile yardımcı birimlerden oluşur (Erdem, 2009: 8). Bakanlık makamında, bakan, müsteşar ve müsteşar yardımcıları bulunur. Bakan ilgili mevzuata, hükümet programına ve milli siyasete uygun olarak diğer bakanlıklarla ve eğitimle alakalı diğer kuruluşlarla koordinasyon ve işbirliğinden sorumludur. Müsteşar, bakanın yardımcısıdır ve bakanlığın amaç ve politikalarına ve ilgili mevzuatlara uygun olarak bakanlık hizmetlerini düzenler ve yürütür. Talim ve Terbiye Kurulu bakana bağlı bir karar organıdır ve eğitimle alakalı her konuda bakanlığa yardımcı olur. Eğitim sistemini, eğitim plan ve programlarını programlara göre ders kitaplarını ve bütün ders araç ve gereçlerini düzenler, Milli Eğitim Şuralarını tertipler ve yürürlüğe konulması gereken işlemleri düzenler ve ilgili makamlara sunar (Ada ve Baysal, 2009: 60).

Türkiye’nin ve Şangay’ın eğitim yönetimleri karşılaştırıldığında, göze çarpan en önemli bulgu Şangay’da eğitim yönetiminin Türkiye’ye göre daha yerel olmasıdır. Türkiye’de eğitim yönetimi sistemi merkezidir ve alınan kararlar hiyerarşik bir şekilde üstten en alt birimlere kadar uzanır. Şangay ise merkezi hükümetin onayı ile kendi eğitim programlarını geliştirebilir ve uygulayabilir hatta okullar kendi buldukları bölgenin şartlarına ve öğrenci durumlarına göre kendilerine uygun öğretim programını seçebilirler. İki farklı kademe sistemini (6+3+3, 5+4+3) kullanmaları bunun en büyük örneği olarak gösterilebilir. Çünkü 9 yıllık zorunlu eğitim

dışında okullara hangi kademe sistemini kullanacakları şart koşulmamıştır (Jinjie, 2012: 5). Diğer önemli bir farklılık ise, Şangay’da eğitim yönetiminde Belediye Hükümetinin söz sahibi olmasıdır. Belediye ve Belediye Eğitim Komisyonu eğitimle ilgili kararları birlikte almakta ve yürürlüğe koymaktadır. Türkiye’de belediyelerin böyle bir müdahalesi söz konusu değildir, belediyeler ancak alt yapı ve eğitim finansmanı konusunda taşra teşkilatlarına ve okullara yardımcı olabilmektedir.

Eğitim Finansmanı

Şangay’da temel eğitimin giderleri belediye hükümetine bağlı il ve ilçe teşkilatları tarafından karşılanmaktadır. Eğer yerel teşkilatlar eğitim giderlerini karşılamakta zorlanırlarsa belediye hükümetinden finansal destek alabilmektedirler (UVM, 2015: 8). Yükseköğretim kurumları belediye hükümetinden aldığı desteğin yanında farklı finansal kaynaklardan yararlanabilmektedir. Bu bağlamda, Çin’in genelinde olduğu gibi Şangay’da da üniversitelere bağlı şirketler kurulmaya başlanmış ve üniversitenin sanayi ile işbirliğinin ve finansal desteğin artırılması amaçlanmıştır (Balcı ve Wu, 2011). Bu kaynaklara ek olarak öğrenci harçları, sivil toplum kuruluşlarının destekleri ve özel bağışlar Şangay eğitim kurumlarına finansman desteği sağlamaktadır (Cheng ve Yip, 2006: 30).

Türkiye’de ise eğitim finansmanı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, katkı payı ve bağışlarla sağlanmaktadır. Başlıca gelir kaynakları; genel bütçeden ayrılan paylar, eğitime katkı payı, öğrenci katkı payı döner sermaye gelirleri, dış ülke ve devletlerden sağlanan fonlar ve halk ve kuruluşlardan gelen bağışlardır (Ada ve Baysal, 2009: 74).

Öğretmen Eğitimi

Şangay Belediyesi Hükümeti okulların yönetim ve öğretim kadrosunun gelişimine büyük önem vermektedir. Bu doğrultuda, anaokulu, ilk ve orta dereceli okulların toplam öğretim kalitesi giderek yükselmekte ve lisans ve lisansüstü dereceli öğretmenlerin sayısı artmaktadır. Şangay’da anaokulu öğretmenleri okul öncesi eğitim okulları veya öğretmen eğitimi okullarından mezun olmak zorundadır (UVM, 2015). İlkokul, ortaokul ve lise öğretmeni olabilmek için öğretmen kolejlerini, veya normal üniversiteyi bitirmek ya da yüksek lisans yapmak gerekmektedir. Çin’in genelinde öğretmen yetiştiren kurumlar, öğretmen kolejleri ve normal üniversitelerdir. Bazı liselerde görev yapmak için yüksek lisans şartı aranmaktadır (MEB, 2015,a). Şangay’da 90 bine yakın öğretmenin çalıştığı OECD raporlarında görülmektedir. Bunların 52 bini ortaöğretim kurumlarında 38 bin civarı da ilkokullarda görev yapmaktadır (OECD, 2010).

Şangay'da öğretmenlerin nitelikli eğitim vermesi ve kendilerini geliştirmeleri çok önemlidir. Bu nedenle, Şangay bazı reformist sistemlere başvurmuştur. Şangay'da eğitimdeki yeni değişiklikleri takip edebilmek ve temel eğitimdeki öğretmenlerin, müdür yardımcılarının ve müdürlerin mesleki gelişimlerini arttırmak için eğitim programları düzenlenmeye başlanmıştır. Çin'in öğretmenler için şart koştuğu sürekli eğitim programları ilk kez Şangay eyaletinde başlamıştır. Bu programa göre her öğretmen beş yıl içinde 240 saatlik orta düzey mesleki eğitim programını tamamlamalıdır. Üst düzeydeki öğretmenler (kıdemli öğretmenler) beş yıl içerisinde 540 saat mesleki eğitimden geçmektedirler. Bu eğitim programlarının %50'si okul tabanlı eğitimleri kapsarken diğer yarısı online bir veri tabanı sayesinde okulda ders programlarının nasıl uygulanacağını, araştırma makalelerini ve en iyi uygulama örneklerini kapsamaktadır (NCEE, 2015).

2005 yılında Şangay, etkili idarecilerin ve öğretmenlerin, eğitimi daha ileriye götürebilmeleri adına bir proje uygulamaya koymuştur. Projenin temel hedefi, güçlü yönetim ve gelişim potansiyeline sahip 200 girişimci okul müdürünün seçilmesi ve diğer beş yılda bu sayının 1000'e çıkarılması ve içlerinden 100 kişinin örnek müdür ve katılımcı olarak uluslararası değişim ve ortaklıklara iştirâkının sağlanmasıdır. Son olarak on adayın örnek müdürlerin arasından seçilip ülke çapında bir üne kavuşturulmasıdır. İkinci görev olarak, seçilen 1000 idarecinin çeşitli konularda eğitimci olarak çalışması amaçlanmıştır (XiaoMing, 2007, akt. Jinjie, 2012: 12). Beş yıldan sonra sayının 5000'e ulaşacağı ve 500'ünün araştırma lideri ya da uzman öğretmen gibi belediyenin anahtar öğretmeni olarak özel eğitim alacağı umulmaktadır. Bu öğretmenlerin içinden seçilen 100 öğretmen ise eğitimde öncü teorileriyle, güçlü sınıf hâkimiyeti, reform ve araştırmalarıyla ve uluslararası eğitim çalışmalarında aktif olmasıyla ünlü bireyler olarak yetiştirilecektir (Jinjie, 2012: 12). Elde edilen verilere göre, Şangay'da 600'ün üzerinde kıdemli öğretmen ve 100'ün üzerinde kıdemli müdür bulunmaktadır. Öğretmen ve idarecilerin %72'si şehir merkezlerinde, %18'i kenar mahallelerde, %10'u ise kırsal kesimlerde çalışmaktadır (Zhang ve Kong, 2012).

Türkiye'de cumhuriyet dönemi boyunca İlk ve Orta Öğretmen Okulları, Köy Enstitüleri ve Yüksek Öğretmen Okulları gibi birçok öğretmen eğitimi programı uygulanmıştır. Öğretmen Yetiştiren kurumlar 1981 yılında 2547 sayılı yükseköğretim kanunuyla yerini üniversitelere devretmiştir (Öztürk, 2010). Günümüzde öğretmen eğitimi üniversiteler bünyesindeki eğitim fakültelerinde dört yıllık lisans programı dahilinde ve alan eğitimi veren diğer fakülte öğrencilerine dört yıllık lisans programlarına ek olarak pedagojik formasyon sertifikası verilmesi suretiyle yapılmaktadır.

Türkiye’de okul öncesi öğretmenleri farklı kaynaklardan yetişmektedir. Dört yıllık okul öncesi öğretmenliği, dört yıllık çocuk gelişimi ve eğitimi, iki yıllık çocuk gelişimi, dört yıllık sınıf öğretmenliği programları ile kız meslek liselerinin okul öncesi programlarından mezun olanlar MEB ve Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında çalışabilmektedirler (Ural ve Ramazan, 2007: 53). Şangay’da ise anaokulu öğretmenleri iki ile dört yıl arası eğitim süreleri olan okul öncesi öğretmen okullarında ya da öğretmen okullarında eğitim almaktadır (UVM, 2015).

Türkiye’de sınıf öğretmenleri ve ortaokul branş öğretmenleri dört yıllık programlar dahilinde eğitim fakültelerinden mezun olarak öğretmen olabilmektedirler. Şangay eğitim sisteminde ise ilkokul öğretmenleri eğitim süreleri üç ile dört yıl arası değişen öğretmen kolejlerinden, ortaokul öğretmeni olmak isteyenler de dört yıllık öğretmen kolejlerinden ya da normal üniversitelerden mezun olmak zorundadırlar.

Türkiye’de liselerde branş öğretmeni olabilmek için, eğitim fakültelerinde ilgili alanlarda dört yıllık lisans yapma şartı vardır. Ayrıca, eğitim fakülteleri dışında, alan eğitimi almış öğrenciler YÖK tarafından belirtilen kontenjanlar dahilinde pedagojik formasyon sertifikası alarak öğretmen olabilmektedirler. Şangay’da lise öğretmeni olabilmek için en az dört yıllık öğretmen koleji ya da alan eğitimi veren bir üniversiteden mezun olmak gerekmektedir. Ayrıca Şangay’da bazı üst düzey akademik eğitim veren liselerde görev yapabilmek için yüksek lisans yapma şartı aranmaktadır (MEB, 2015,a).

Türkiye ve Şangay’ın öğretmen eğitimi sistemindeki en belirgin fark, Şangay’ın öğretmen eğitimine sadece hizmet öncesi değil, öğretmenlerin göreve başlamalarından sonra da önem vermesidir. Şangay göreve başlayan öğretmenlerinden beş yıl içinde en az 240 saatlik orta düzey mesleki eğitim programını tamamlamalarını istemektedir. Üst düzeydeki uzman öğretmenler ise 540 saatlik mesleki eğitimden geçirilmektedir. Bu eğitimler, ders içi uygulama faaliyetleri, öğretim yöntem ve teknikleri, araştırma yolları gibi güncel ve faydalı bilgileri kapsamaktadır.

Hizmet İçi Öğretmen Eğitimi

Şangay’da öğretmenlik mesleğinin gelişimine çok önem verilmektedir. Çin, öğretmenler için iyi organize edilmiş bir iş başında eğitim sistemine sahiptir. Bu sistemde eşsiz bir öğretim, sınıf içi grup tartışmaları, öğretim teknikleri üzerine ortak çalışmalar yapılmakta, sistematik öğretmen deneyimleri paylaşılmakta ve mesleki seminerler düzenlenmektedir (XiaoMing, 2007, akt. Jinjie, 2012: 12). Şangay bu bağlamda, iş başında öğretmen eğitimini ve mesleki gelişimi ilk ve ortaokullar üzerinde durarak, öğretmen-öğrenci etkileşimine yönelik yapılmasını

ön görmektedir. Şangay’da *öğretim ve araştırma grupları, sınıf grupları ve ders planlama* olmak üzere üç temel hizmet içi eğitim biçimi vardır (Jinjie, 2012: 13). Öğretim ve araştırma gruplarında öğretmenler aynı eğitim konularında çalışmalar yaparak öğretme ve öğretim alanında kendilerini geliştirirler. Sınıf çalışmasında, aynı ders ve sınıfları okutan öğretmenler, dönüşümlü ya da gönüllü olarak bazı konularda gerçek sınıf ortamında öğrencilere ders anlatırlar. Bu dersler sırasında öğretmenler gerekli gördükleri yerde meslektaşlarına dönütler vererek dersin zenginleştirilmesini sağlamaya çalışırlar ve birbirlerini değerlendirirler (Zhang ve Kong, 2012). Ders planlaması ise, bir bakıma öğretim ve araştırma grupları ve sınıf gruplarında yapılan çalışmaların kâğıda döküm aşamasıdır. Bu çalışmada, öğretmenler sürdürülebilir bir mesleki gelişim için ders içi öğretim tekniklerini ve mesleki standartları kullanarak ders planları hazırlamaktadırlar (Jinjie, 2012: 13).

Türkiye’de hizmet içi eğitim, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğünün üniversiteler, resmi ve özel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde, MEB personelinin ihtiyaçları doğrultusunda yapılan faaliyetleri kapsamaktadır (MEB, 2015,e). Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü yapılacak faaliyetleri ve tarihlerini her öğrenim yılından önce belirler, öğretmenler de kendi alanlarıyla ilgili faaliyetlere önceden başvurarak, yeterli kontenjan dâhilinde onayları aldıktan sonra faaliyetlere katılırlar. Bu faaliyetler zorunlu olmamakla beraber, gerekli görüldüğü takdirde taşra teşkilatları (il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri), öğretmenlerine belirli alanlarda eğitim seminerlerini zorunlu tutabilmektedir. Şangay’da hizmet içi eğitim Türkiye’den farklı olarak sistematik bir biçimde verilmektedir ve katılım zorunluluğu vardır. İş başında eğitim seminerleri olarak adlandırılan hizmet içi eğitim faaliyetlerinde öğretmenler uygulamalı öğretim, sınıf içi grup tartışmaları, öğretmen deneyimleri ve öğretim teknikleri üzerine ortak çalışmalar yapmaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada Türkiye ile Şangay eğitim sistemleri belirli temel özellikleri açısından karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablo halinde aşağıda sunulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye ve Şangay Eğitim Sistemlerinin Belirli Başlıklar Altında Karşılaştırılması

Karşılaştırılan Alan	Türkiye	Şangay
Genel eğitim sistemi	(4+4+4) 4’er yıllık ilkökul, ortaokul ve lise eğitimini içermektedir	(5+4+3) ya da (6+3+3) 5-6 yıllık ilkökul, 4-3 yıllık ortaokul ve 3 yıllık lise eğitimini içermektedir.
Genel amaçlar	Türk milletinin milli, manevi değerlerine bağlı, hür ve bilimsel	Yüksek Çin vatandaşlığı bilincinin ve ülkenin genel yapısına uygun ahlaki

	düşünme gücüne sahip yaratıcı ve verimli yurttaşlar yetiştirmek ve meslek edinmelerini sağlamak.	değerler, iyi bir gelişim, eğitim ve disiplin kazandırılması.
Zorunlu eğitim	12 yıldır. İlkokul, ortaokul ve lise kademelerini kapsamaktadır.	9 yıldır. İlkokul ve ortaokul kademelerini kapsamaktadır.
Program	Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından belirlenir. Merkezidir.	Çekirdek programın yanında, geliştirilmiş öğretim ve araştırma temelli öğretim programları vardır.
Okul öncesi	37-66 ay arasını kapsar. Zorunlu değil. Okullaşma oranı %64.	0-6 yaş arasını kapsar. Zorunlu değil. Okullaşma oranı %95.
İlkokul	Dört yıl sürer ve zorunludur. Okullaşma oranı %96.	5-6 yıllık programlar vardır. Zorunludur. Okullaşma oranı %99.9
Ortaokul	Dört yıl sürer ve zorunludur. Okullaşma oranı %94.35.	Dört ya da üç yıllık programlar vardır ve zorunludur. Okullaşma oranı %99.9.
Lise (genel/meslek)	Dört yıl sürer ve zorunludur. Okullaşma oranı %79.37. Meslek lisesi okullaşma oranı %54.	Üç yıl sürer. Zorunlu değil. Okullaşma oranı %98. Meslek lisesi okullaşma oranı %59.
Yükseköğretim	Ortalama 4-6 yıl arasındadır. 114 devlet üniversitesi vardır. Okullaşma oranı %40.	Ortalama 4-5 yıl arasındadır. 61 devlet üniversitesi vardır. Okullaşma oranı %80.
Eğitim yönetimi	Eğitimden MEB sorumludur. 16 ana birim 14 yardımcı birim ve 5 danışma ve denetim biriminden oluşur. Merkezidir. Merkezden alınan kararlar taşra teşkilatlarınca uygulanır.	İki kademeli yönetim vardır., Şangay Belediyesi Hükümeti ve Şangay Belediyesi Eğitim Komisyonu. Yereldir. Eğitimin Komisyonununun 19 birimi eğitim işlerinden sorumludur.
Eğitim finansmanı	MEB, YÖK, katkı payları, özel fonlar ve bağışlar finanse eder.	Belediye Hükümeti, yerel teşkilatlar, sivil toplum kuruluşları, öğrenci harçları ve bağışlar finanse eder.
Öğretmen eğitimi	4 yıllık eğitim fakültesi mezunları ve alan eğitimi fakültelerinden mezun olup pedagojik formasyon sertifikası alanlar öğretmen olabilir.	Okul öncesinde 2-4 yıllık öğretmen okulları ya da okul öncesi öğretmen okulu mezunları, diğer kademelerde 3-4 yıllık öğretmen kolejleri veya normal üniversite mezunları öğretmen olabilir.

İlgili alanyazın incelendiğinde Türkiye ile birçok ülkenin farklı değişkenler açısından karşılaştırıldığı, ancak Şangay'ı direk olarak Türkiye ile karşılaştıran bir çalışmanın olmadığı, ancak Şangay'ın farklı ülkelerle beraber İngilizce programının (Demir ve Yavuz, 2014) ve öğretmen yetiştirme sisteminin (Orakçı, 2015) incelendiği araştırmaların olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Şangay, PISA sonuçlarında gösterdiği başarı nedeniyle bazı raporlara (OECD, 2010; PISA.MEB, 2013; Şirin ve Vatanartıran, 2014) konu olmuştur. Demir ve Yavuz (2014: 126) Japonya, Finlandiya, Kore, Şangay (Çin) ve Türkiye'nin İngilizce öğretim programlarını karşılaştırdıkları çalışmalarında, İngilizce ders saatlerinin farklılık gösterdiğini, tüm ülkelerin dört dil becerisine önem verdiğini ancak sınıf içi uygulamaların farklılık gösterebileceğini ifade etmişler ve Finlandiya'nın İngilizce öğretiminde çekirdek program kullandığını, Şangay ve diğer ülkelerin ise İngilizce öğretiminde iletişimsel yaklaşım

doğrultusunda çoklu ortam materyallerini kullandıklarını ve Kore, Türkiye ve Şangay'ın ölçme değerlendirilmede alternatif değerlendirme yöntemlerini uyguladıklarını belirtmişlerdir. Orakçı (2015: 32) Şangay'la birlikte Hong Kong, Singapur, Japonya ve Güney Kore'nin öğretmen yetiştirme sistemlerini incelemiştir. Genel olarak bu ülkelerde öğretmenlere mesleki gelişim açısından yoğun bir uygulama eğitimi verildiğini, mesleki gelişim kurslarının ve öğretmen performanslarının maaş, kıdem ve terfide önemli etkileri olduğunu ve söz konusu ülkelerin öğretmen seçiminde ulusal sınav, mülakat, kişilik testi gibi çoklu seçme kriterlerini kullandıklarını belirtmiştir. Ayrıca Orakçı (2015: 34), Şangay'ın öğretmen yetiştirme programlarında metodoloji, pedagoji ve alan eğitimi verdiğini ve öğretmenlerin iş başında eğitim programlarına katılmak zorunda olduklarını ifade etmiştir.

Türk eğitim sisteminde cumhuriyetin ilanından bu yana birçok köklü değişiklikler olmuş, eğitim programlarında yeniliklere gidilmiştir. Özellikle son yirmi yılda, 1997'de kesintisiz 8 yıllık eğitime geçilmesiyle birlikte Türkiye'de okullaşmaya önem verilmeye çalışılmıştır. Yine aynı tarih itibariyle, Milli Eğitimi Geliştirme Projesi (MEGP) kapsamında gerçekleştirilen Fakülte-Okul İşbirliği Modeliyle, Eğitim Fakülteleri yeniden yapılandırılarak öğretmenlik uygulamaları dersleri öğretmen yetiştirme programlarında yer almıştır. Bu yapılandırmayla birlikte hem üniversitelerin hem de ilk ve orta dereceli okulların eğitim programlarında da değişikliklere gidilmiştir. Ancak çok geçmeden yapılan bu değişikliklerde aksaklıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü sekiz yıllık kesintisiz eğitim ile birlikte özellikle orta kademede öğretmen açığı doğmuş ve gerekli alt yapı hizmetleri tam olarak hesaplanmadığı için okul, derslik ve materyal eksiklikleri yaşanmıştır. Bu eksikliklerin giderilmesi için geçici ve acil önlemlere başvurulmuş, çağın ve ülkenin nasıl bir öğretmene ihtiyacı olduğundan ziyade nicel kaygılar güdülmüş ve alan dışından birçok öğretmene görev verilerek sayısal eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır (Kavcar, 2002: 7). Verilen eğitimden istenilen düzeyde verim alınamaması ve gelen eleştiriler üzerine üzerine YÖK 2006 yılında yeniden bir düzenlemeye gitmiştir. Ancak bu iyi niyetli çabalar beyhude kalmıştır. Çünkü Türkiye'de genellikle eğitim programları ve eğitim kurumlarının işleyişi ile ilgili yasal düzenlemeler üzerinde yoğunlaşmış ve bunların düzeltilmesiyle iyi öğrencilerin yetiştirileceği sanılmıştır (Yılman, 2006). Avrupa ve Amerika'dan örnek alınan eğitim programları ve eğitim kurumlarının özünden çok şekil yönüne bakılmış ve Türkiye'deki uygulamalarının belli bir zaman diliminde başarısızlığa uğramasından sonra bir başka ülkenin programının denenmesi yoluna gidilmiştir. Türkiye'nin, batıda uygulanan çeşitli eğitim programlarından yararlanarak kendisine özgü bir eğitim anlayışını tam olarak geliştirememesi bu arayışın günümüzde de sürmesine neden olmuştur

(Ada ve Baysal, 2009: 92). Bunun en belirgin örneklerinden birini 2012 yılında 12 yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçilmesinde görmekteyiz. Liselerde okullaşma oranının artırılması kaygısıyla geçmiş uygulamalarda olduğu gibi gerekli alt yapı hizmetleri düşünülmeden geçilen bu sistemde nitelikten çok niceliksel bir büyümenin hedeflendiği gözlemlenmekte ve dolayısıyla istenilen gelişmişlik düzeyine ulaşılamamaktadır.

Şangay eğitim sisteminde ülkemizdeki gibi sürekli bir program arayışı yaşanmamaktadır. 1986 yılında 9 yıllık zorunlu eğitime geçilmesinden bu yana aynı program devam etmektedir. Üstelik liseye devam etme zorunluluğu olmamasına rağmen okullaşma oranı Türkiye'nin üzerindedir. Şangay eğitim sisteminde de ülkemizde olduğu gibi ilkokuldan sonra ortaokula geçişte adrese dayalı nüfus kayıt sistemi prosedürleri uygulanmaktadır. Bu sisteme göre her öğrenci adresinin kayıtlı olduğu okula gitmektedir. Türkiye'dekine benzer bir başka özellik de Şangay'da üniversitelere geçişte sınavların olmasıdır. Ancak Şangay eğitim sistemindeki sınavlar Türkiye'deki gibi ezber dayalı ya da bilgiyi ölçen nitelikte değil, öğrencinin günlük hayatında karşılaşılabileceği problemleri çözmeye dayalı sorulardan oluşmaktadır. Açık uçlu soru kültürünü sistemine çoktan yerleştirmiş olan Şangay, eğitimini de bu yönde dizayn ederek araştırmaya, eleştirel ve yaratıcı düşünmeye yönelik öğretim programları geliştirmiştir.

Şangay'ın uluslararası değerlendirmelerdeki (PISA, TIMSS) başarıları da eğitimdeki bu reformlarına dayandırılmaktadır. Şangay geçmişte belli başlı okullardan elde ettiği başarıyla yetinmeyip, eğitimde her anlamda fırsat eşitliği sağlayarak başarıyı ülke geneline yaymaya çalışmıştır. Bu gerçekleştirilirken, öğretmen eğitimine ve öğretmenlerin meslek içi gelişimine önem verilmiş ve ezber dayalı eğitimden, çok yönlü analitik düşünebilen, öğrendiklerini günlük hayatta uygulayabilen bireylerin yetiştirilmesine geçilmiştir. Şangay eğitim reformunu liseye ve üniversiteye giriş sınavları gibi merkezi sınavlarına da yansıtmıştır. Sınavlarda yaratıcı, eleştirel ve pratik becerilerin ölçülmesine ağırlık verilmiştir. Reformist girişimlerini esnek öğretim programlarıyla destekleyen Şangay, program içeriklerini disiplinler arası (doğa bilimleri- beşeri bilimler vb.) birleştirerek öğrencilerini gerçek hayata daha fazla adapte etmiş ve öğrencilerinde sadece akademik kaygı gütmeyerek, alternatif programlarla ders dışı bedensel ve kişisel gelişim etkinliklerine de ağırlık vermiştir (OECD, 2010; Şirin ve Vatanartıran, 2014: 37).

Öneriler

Elde edilen sonuçlar ışığında Türkiye eğitim sistemine yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

- Öğrencileri merkeze almak, onların öğrenmelerini kolaylaştırmak, öğrendiklerini kalıcı hale getirmek ve uygulayabilmek adına, öğretim programlarında yerel anlamda esneklikler sağlanabilir.
- Eğitimde daha fazla fırsat eşitliği sağlamak adına, ülkenin sosyo-ekonomik bakımdan dezavantajlı bölgelerinde ve mahallelerinde bulunan okulların fiziksel şartları ve öğretmen niteliği arttırılabilir. Özellikle büyük şehirlerin yoksul semtlerinde ve kenar mahallelerinde öğrenim gören çocuklara daha fazla imkânlar sunularak, eğitimde topyekün bir kalite yükselişi sağlanabilir.
- Merkezi sınavlarda sadece çoktan seçmeli sorulara ya da ezbere dayalı sorulara başvurulmayıp, öğrencileri analitik, yaratıcı ve eleştirel düşündürebilen ve gerçek hayatla bağdaştırabilen açık uçlu ya da daha farklı soru tipleri sorulabilir.
- Şangay'ın öğretmen eğitiminde yaptığı revizyonlar ve eğitimde yakaladığı kalite göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin öğretmen adaylarının seçiminden yetiştirilmesine ve atanmasına kadar bir takım revizyonlarda bulunması önerilebilir. Örneğin öğretmen adaylarının seçimi tek bir sınava bağlanılmayıp, kişilik testi ve mülakat gibi çoklu değerlendirme tekniklerine başvurulabilir. Öğretmen yetiştirilmesinde uygulama eğitimine daha ağırlık verilerek, uygulamanın öğretmen atamalarında bir kriter olması sağlanabilir.
- Türkiye'deki hizmet içi eğitim programları, öğretmenlerin birbirini gözlemleyip dönüt düzeltmeler verdiği, farklı öğretim tekniklerinin uygulamaya döküldüğü, yeni ve deneyimli öğretmenlerin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu, çalışmalarda gösterilen performansın ödül ve kademe artışlarında bir ölçüt olduğu ve örnek çalışmaların ulusal çapta internet ağları aracılığıyla sergilendiği gerçek anlamda etkili programlar olarak düzenlenebilir.

Kaynakça

- Ada, S. ve Baysal, N. (2009), "Türk Eğitim Sistemi", A. Sefer ve N. Baysal (Ed.), *Eğitim Yapıları ve Yönetimleri Açısından Çeşitli Ülkelere Bir Bakış*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s.37-95.
- Arabacı, İ. B. ve Karabatak, S. (2013), "Çin Yükseköğretim Yönetim Sistemi İle Türk Yükseköğretim Yönetim Sisteminin Karşılaştırılması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), s.125-138.
- Balcı, S. ve Wu, H. (2011), "Çin Halk Cumhuriyetinde Yükseköğretim Sisteminin Reformu ve Gelişimi", *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar*, 27-29 Mayıs, İstanbul, s.1867-1875.
- Cheng, K. M. and Yip, H. K. (2006), *Facing the Knowledge Society: Reforming Secondary Education in Hong Kong and Shanghai*, World Bank: Education Working Paper Series No 5, October, Washington DC.
- Demir, Y. ve Yavuz, M. (2014), "Finlandiya, Japonya, Kore, Çin (Şangay) ve Türkiye'deki İngilizce Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", *Medirerranean Journal of Humanities*, 4(1), s.115-128.
- Erdem, M. (2009), "Türk Eğitim Sistemi", A. Balcı (Ed.), *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri, İkinci Baskı*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s. 1-28.
- Ergün, M. (1985), "Karşılaştırmalı Eğitim", *Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü*: <http://www.egitim.aku.edu.tr/kegitim.Pdf>, (20.09.2015).
- Gömlüksiz, M. N. ve Kılınç, H. H. (2014), "Lise 12. Sınıf Öğrencilerinin İngilizce Öz Yeterlik İnançlarına İlişkin Görüşleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), s.43-60.
- Jinjie, X. (2012), *Shanghai, The History, Culture and Development of Basic Education Sciences*, Shanghai PISA Center, Shanghai Academy of Education Sciences, Sino-Finnish Seminar On Education Systems, Shanghai.
- Karasar, N. (2012), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 24. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Kavcar, C. (2002), Cumhuriyet Döneminde Dal Öğretmeni Yetiştirme. *Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), s. 1-14.
- Lauwerys, J. A., Varış, F. ve Neff, K. (1979), *Mukayeseli Eğitim*, İkinci Baskı, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- MEB, (2012). *12 Yıl Zorunlu Eğitim Sorular ve Cevaplar*, http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12Yil_Soru_Cevaplar.pdf, (28.11.2015).
- MEB, (2015,a), *Çin Halk Cumhuriyeti Eğitim Sistemi*. [rdm.meb.gov.tr/yayinlar/Çin%20Egitim%20Sistemi.pdf](http://www.meb.gov.tr/yayinlar/Çin%20Egitim%20Sistemi.pdf), (16.11.2015).
- MEB, (2015,b), *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim*, http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_organ_egitim_2014_2015.pdf, (30.11.2015).
- MEB, (2015,c), *Haftalık Ders Çizelgeleri*, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/kategori/7> (29.11.2015).
- MEB, (2015,d), *Katsayının Kalkması Meslek Lisesi Tercihini İkiye Katladı*, <http://www.meb.gov.tr/katsayinin-kalkmasi-meslek-lisesi-tercihini-ikiye-katladi/haber/7936/tr>, (29.11.2015).
- MEB, (2015,e), *2015 Yılı Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim Planı Ve Yetki Onayı*, http://oyegm.meb.gov.tr/dosyalar/planlar/2015/2015_Yetki_Plan_Onay.pdf, (29.11.2015).

- NCEE, (2015), *Shanghai-China Overview*, <http://www.ncee.org/programs-affiliates/center-on-international-education-benchmarking/top-performing-countries/shanghai-china>, (16.11.2015).
- OECD, (2010), *Shanghai and Hong Kong: Two Distinct Examples of Education Reform In China. Strong Performers and Successful Reformers In Education: Lessons From PISA For The United States*, www.oecd.org/.../hongkongchina/46581016, (16.11.2015).
- OMEP, (2013), *Pre-school Education in Shanghai*, <http://omep2013.age06.com/index.php?a=index&m=Page&id=33>, (16.11.2015).
- Orakçı, Ş. (2015), “Şangay, Hong Kong, Singapur, Japonya ve Güney Kore’nin Öğretmen Yetiştirme Sistemleri’nin İncelenmesi”, *E-AJI (Asian Journal of Instruction)*, 3(2). s.26-43.
- Özdemir, M. (2013), *Okul Öncesi Eğitim Oranı %64’e Çıktı*, <http://www.milliyet.com.tr/okul-oncesi-egitim-orani-64-e/gundem/detay/1773003>, (1.12.2015).
- Öztürk, C. (2010), “21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme”, C. Öztürk (Ed.). *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s.182-188.
- PISA. MEB, (2013), *PISA 2012 Ulusal Nihai Raporu*, http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=22, (15.01.2016).
- Sel, V. G. (2004), “Dünyada ve Türkiye’de Karşılaştırmalı Eğitim: Kavram, Kapsam ve Eğilimler”, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz, Malatya.
- Şirin, S. ve Vatanartıran, S. (2014), *Pisa 2012 Değerlendirmesi: Türkiye İçin Veriye Dayalı Eğitim Reformu Önerileri*, No. 549, TÜSİAD, İstanbul.
- Ural, O. ve Ramazan, O. (2007), “Türkiye’de Okul Öncesi Eğitimin Dünü ve Bugünü”, S. Özdemir, H. Bacanlı ve M. Sözer (Ed.), *Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi*, Türk Eğitim Derneği, Ankara.
- UVM, (2015), *Shanghai Education-Elementary*, <https://www.uvm.edu/~outreach/Shanghai%20Education-Elementary.pdf>, (16.11.2015).
- Wikipedia, (2015, a), *Çince*, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Çince>, (16.11.2015).
- Wikipedia, (2015,b), *Türkiye’deki Üniversiteler Listesi*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiyedeki_üniversiteler_listesi, (04.01.2015).
- Yang, P. (2014), *Understanding Vocational Education Market in China*. CEREC Working Paper Series(6), <http://www.uta.fi/cerec/publications/workpaper>, (17.11.2015).
- Yılman, M. (2006), *Türkiye’de Öğretmen Eğitiminin Temelleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- YÖK, (2014), *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi ve Kurumsal Değerlendirme Raporu*, <http://www.yok.gov.tr/web/ogrenci/yuksekogretim-bilgi-yonetim-sistemi-vekurumsal-degerlendirme-raporu>, (01.12.2015).
- Zhang, M. and Kong, L. (2012), “An Exploration of Reasons For Shanghai’s Success in The OECD Programme For International Student Assessment (PISA) 2009”, *[J]. Front. Educ. China*, 7(1).

İSTANBUL'DA BULUNAN 5 YILDIZLI OTEL İŞLETMELERİNDE PERSONEL SEÇME YÖNTEMLERİNİN BELİRLENMESİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Haluk TANRIVERDİ¹

orcid.org/0000-0002-2716-0405

Onur Cüneyt KAHRAMAN²

orcid.org/0000-0001-7773-8757

Mehtap ERDOĞAN³

orcid.org/0000-0002-7640-594X

Merve ÖZ⁴

orcid.org/0000-0002-6150-817X

ÖZ

Araştırmanın amacı 5 yıldızlı otel işletmelerinin personel seçme uygulamalarını belirlemek ve kullanılan personel seçme uygulamalarının önem dereceleri ile aranan personelde bulunması gereken özelliklerin belirlenmesidir. Çalışmada İstanbul'daki 5 yıldızlı otellerde bulunan 80 yönetici ile nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde, niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup arasındaki farkı saptamak için "Mann-Whitney U", ikiden fazla grup arasındaki farkı saptamak için "Kruskal-Wallis" testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda yabancı dil bilgisi, diksiyon, kişisel genel görünüm, iletişim becerisi, kişilik özellikleri daima önemli olduğu ve bu sonuçların literatür ile benzerlik gösterdiği sonuçlarına varılmıştır. Sağlık kontrolüne daima önem verildiği, mülakat, kişilik testi, uygulama sınavı ve test sınavı tarzı uygulamalara ise biraz önem verildiği sonucu diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada karşılaştığımız sonuçlardır.

Anahtar Kelimeler: Personel Seçme, Seçme Yöntemleri, Otel İşletmeleri.

A RESEARCH ON PERSONNEL SELECTION METHODS IN 5 STAR HOTEL ESTABLISHMENTS IN ISTANBUL

ABSTRACT

The aim of the research is to determine the personnel selection practices of the 5 star hotel companies and to determine the importance ratings of the personnel selection applications and the characteristics that should be found in the desired personnel. In the study, data were collected from 80 managers in 5 star hotels in Istanbul using the questionnaire method. "Mann-Whitney U" was used to determine the difference between the two groups and "Kruskal-Wallis" test was used to determine the difference between the more than two groups. As a result of the research, foreign language knowledge, diction, personal overview, communication skills, personality traits are always important and these results are similar to the literature. The results shows that health care is always paid attention and interview, personality test, practice exam and test exam are important less than others. With these results, this study showed a difference from other studies.

Keywords: Personnel Selection, Selection Methods, Hospitality Establishments.

¹ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, haluktanriverdi34@gmail.com

² Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, onur.kahraman@istanbul.edu.tr

³ Öğr. Gör., Beykent Üniversitesi Sivil Havacılık ve Kabin Hizmetleri Bölümü, mehtaperdogan@hotmail.com

⁴ Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, mertvunceloz@gmail.com

Giriş

Organizasyonel kaynaklar, beşeri, finansal ve fiziksel olmak üzere 3 kategoride incelenmektedir. Gelişen dünyada, bu üç kaynağa ek olarak teknolojik kaynaklar da kendini göstermeye başlamıştır. Beşeri kaynak yani insan organizasyonun başarısında her zaman kritik öneme sahip olmuştur (Sherman ve Bohlander, 1992). İnsan kaynakları yönetimi, örgüt içinde, örgütün amaçlarına ulaşması için kişilerin bilgi ve yetenekleri doğrultusunda, etkili bireysel katkılarını en iyi şekilde göstermelerini destekleyen ve bunu mümkün kılan planların ve yaklaşımların gerçekleştirildiği birimlerdir (Çetin vd., 2014). Bu bağlamda, işletmelerde insan kaynakları yönetiminin önemi zamanla artmıştır.

Turizm sektöründe bulunan işletmeler bazı alanlarda somut ürünlerin üretimi gerçekleştirilse de genelde hizmet üretimi esastır. Hizmet alanında ise üretimle tüketim eş zamanlı gerçekleştirilmekte ve büyük ölçüde insan gücüne dayanan yapısı bulunmaktadır (Kozak vd., 2015). Turizm sektörünün emek-yoğun bir özellikte olması nedeniyle insan kaynakları turizm sektöründe yer alan işletmelerin başarısında önemli bir faktördür. İnsan kaynakları departmanının etkin çalışması ile birlikte turizm işletmelerinde hizmeti sunan uygun personelin seçilmesi hizmet kalitesinin artmasına yardımcı olabileceği belirtilmektedir (Pelit, 2015: 62). Özellikle turizm sektöründe büyük öneme sahip olan otel işletmelerinin sahip olduğu; yüksek işgören devir hızı, kaliteli hizmet için gerekli olan işgörenler ve işgören maliyetlerini düşük tutma gerekliliği, emek yoğun yapı, otomasyon olanaklarının sınırlılığı gibi özellikler nedeniyle otel işletmelerinde bulunan insan kaynakları büyük önem taşımaktadır (Akbaba ve Günlü, 2011).

Otel işletmelerinin turizm sektörü içerisinde yer alan en önemli ekonomik birimler olduğu rahatlıkla söylenebilir. Otel işletmelerinde konaklayan misafirlerin memnun edilmesi bu işletmelerin en önemli görevidir. Bu görevi yerine getirenler ise otel işletmelerinde ürün ve/veya hizmetin üretip sunan işgörenlerdir. Otel işletmelerinin emek yoğun özellikte olması nedeniyle müşteri memnuniyetine giden yolda çalışan personelin etkinliği en önemli faktördür. Müşteri memnuniyetinde en önemli faktör olan işgörenlerin seçimi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle personel seçimi otel işletmelerini başarıya götürecek temel kıstaslardan biridir. Diğer işletmelerde olduğu gibi otel işletmelerinde de işgören seçimini gerçekleştiren birimler olan insan kaynakları departmanıdır. İnsan kaynakları departmanlarının işgören seçiminde dikkate aldığı kriterler mevcut literatürde belirtilmiş olup bu kriterlerin ne kadar etkin kullanıldığının saptanması otel işletmelerinin müşteri memnuniyetine kadar uzanan hizmet

üretiminin en önemli elamanları olan uygun personel seçiminde yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Literatür Taraması

Personel seçme ve işe alma ile ilgili turizm alanında birçok çalışma bulunmaktadır (Kelliher ve Johnson, 1997; Buyruk, 1993; Waryszak ve Bauer, 1993; Anastassova ve Purcell, 1995; Tepeci ve Wildes, 2002; Lockyer ve Scholarios, 2004; Çavdar ve Çavdar, 2010; Wright vd., 2011; Akbaba ve Günlü 2011). Turizm sektörünün emek yoğun bir özellik göstermesi ve müşteri memnuniyetinin sağlanması açısından işgörenin büyük önem taşıması nedeniyle otel işletmelerinde bulunan insan kaynakları departmanı tarafından işgören seçimi ve işe alımı büyük önem taşımaktadır. Personel alım süreci işletmenin personel ihtiyacından doğan açığın kapatılması gerçekleştirilen süreçtir. Personel seçimi için insan kaynakları iç ve dış kaynaklar olmak üzere iki kaynak kullanılmaktadır (Saruhan ve Yıldız, 2014; Tepeci, 2004: 322). Örgütlerdeki eleman ihtiyacı, öncelikle iç kaynak olan terfi, iş değiştirme, iş zenginleştirme, iş geliştirme, rotasyon gibi yöntemlerle kurum içinden karşılanmaya çalışılmalıdır. Ancak iç kaynaklardan eleman açığı giderilemiyorsa, dış kaynaklara başvurulmaktadır (Fındıkçı, 2001). İç kaynak yoluyla işe alımlarda bir takım dezavantajlar bulunmaktadır. Dış kaynak yoluyla gelen işgörenlerin yeni fikirlerinden yararlanamayacak olunması ve iç kaynaklara verilecek olan eğitim giderinin dış kaynaklar yoluyla sağlanacak olan personel giderinden daha maliyetli olma ihtimali bulunmaktadır (Dennison ve Weber, 2016). İç kaynak yoluyla gerçekleştirilen işgören bulma yöntemleri; terfi, transfer, iş genişletme, iş zenginleştirme, rotasyon, mevcut çalışan önerileri, eski çalışanlar ve adaylar olduğu söylenebilir. Dış kaynaklardan insan kaynağı bulma yöntemleri ise duyurular, eğitim öğretim kurumları, iş ve işçi bulma kurumları, sendikalar ve meslek kuruluşları, özel istihdam büroları, kurumsal web siteleri, insan kaynakları web siteleri, esnek istihdamdır (Temizkan, 2015).

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, otel ve restoran işletmelerinde işgörenlerde işe kabul kararı için aranan kişisel özelliklerin araştırıldığı çalışmalarda, otel işletmelerine kabul edilen işgörenlerde “dış görünüş, güvenilirlik, geçmiş deneyimler, olumlu davranışlar, iş etiği, kişilik (dışa dönüklük), beceriler, ilgi, isteklilik, tutarlılık, mizaç, nakil kabiliyeti, takım çalışması, dürüstlük gibi özelliklere dikkat edildiği görülmüştür (Drummond, 1990; Buyruk ve Kızılay, 2016). Bununla beraber Tepeci ve Wildes’in (2002). yaptığı çalışmada kariyer gelişimi/işten memnuniyet, olumlu bir çalışma ortamı ve yaşam kalitesinin turizm işletmeciliği öğrencilerinin istihdam seçiminde önemli birer faktör olduğu belirtilmektedir.

Otel işletmelerinin işe almada kullandığı metotların incelendiği çalışmada (Kelliher ve Johnson, 1997); operasyona yönelik olarak işgörenlerin %97'sinin görüşme yöntemi, %36'sının uygulama testi, %9'unun değerlendirme merkezleri, %7'sinin kişilik testi ve %1'inde diğer metotların uygulandığı belirtilmiştir. Yönetime yönelik olarak ise işgörenlerin %97'sinin görüşme yöntemi, %21'inin uygulama testi, %22'sinin değerlendirme merkezleri, %40'ının kişilik testi ve %1'inde diğer metotların uygulandığı belirtilmiştir. Ayrıca, otel işletmelerinin operasyona yönelik olarak işgören bulma kaynaklarının %87'sinin iş merkezleri, %80'inin yerel basın, %70'inin ağızdan ağıza, %32'sinin iş bulma kurumlarını kullandığı belirtilmiştir. Yönetime yönelik olarak kullanılan işgören bulma kaynaklarında ise %13'ünün iş merkezleri, %30'unun yerel basın, %35'inin ağızdan ağıza ve %57'sinin ise iş bulma kurumlarını kullandığı belirtilmiştir.

Buyruk (1993) Nevşehir'de bulunan 29 otel işletmesinin yöneticileri ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Araştırmada personel seçimi ve işe alma kararını son olarak bölüm yöneticilerinin onayından sonra genel müdürlerin verdiği belirtilmiştir. Adayda aranan temel özelliklerin iş bilgisi, zekâ, iyi ahlak, tecrübe, düzgün fizik, disiplin, yabancı dil olduğu görülmüştür. Bununla birlikte personel seçiminde psikoteknik uygulamaların gerçekleştirilmediği tespit edilmiştir.

Waryszak ve Bauer (1993) yaptıkları çalışmada Avustralya'da bulunan 30 yatak kapasitesi üzerindeki 172 Otel işletmesinin ön büro personelinin seçiminde başvuru formları, standart görüşmeler ve önceki işverenlerden alınan referanslardan yararlandığı görülmüştür. Bununla birlikte, daha küçük konaklama tesislerinde bu teknikler kullanılmadan sadece görüşme tekniğiyle işe alımların yapıldığı saptanmıştır.

Anastassova ve Purcell (1995) yaptıkları çalışmada Bulgaristan'da bulunan 3 ve 4 yıldızlı otellerin yöneticilerin işe alımda belirli bir stratejilerinin olmadığı yalnızca adayın özgeçmiş ve yabancı dil sınavı ile işe alım gerçekleştirildiği bu nedenle işin özelliklerine göre işgören seçimi yapılmadığı için sorun yaşandığı belirtilmiştir. İskoçya'da bulunan otel işletmelerinde gerçekleştirilen çalışmada, büyük ve zincir otellerde standart işe alım prosedürleri, referans değerlendirme, başvuru formu ve görüşme teknikleri gerçekleştirilmesine rağmen küçük otellerin sistematik olmayan işe alım süreçlerini gerçekleştirerek büyük otellerden daha kolay ve daha kaliteli personel bulduğu belirlenmiştir (Lockyer ve Scholarios, 2004).

İş gören bulma ve seçme süreci üzerine yapılan başka bir çalışmada, iş analizinin doğru yapılması, seçilen adayı yeterince bilgilendirme, işletme dışı işe alımlarda doğru ilan verilmesi,

adayların evraklarının objektif değerlendirilmesi, doğru işe doğru adayın alımı prensibiyle işe alım yapılması gerektiği belirtilmiştir (Çavdar ve Çavdar, 2010).

Wright vd. (2011) tarafından 107 insan kaynağı uzmanı ve işe alım müdürüne elektronik ortamda uyguladıkları ankette adayların kişilik özelliklerini içeren özgeçmiş modelini incelediği çalışmada; adayların işe başvuru gerçekleştirirken özgeçmiş yolu ile başvurduğu ancak bu özgeçmişlerde detaylı bilgi verilmediği ve doğruluk seviyelerinin düşük olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, işgören seçimi gerçekleştirirken yararlanılan testlerden olan kişilik özelliklerine yönelik testlerde eksiklikler bulunduğu ve çoğunlukla insan kaynakları tarafından gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla kişilik özelliklerinin belirlenmeye çalışıldığı tespit edilmiştir

Akbaba ve Günlü'nün (2011) Türkiye'de bulunan 5 yıldızlı otel işletmelerinin işgören bulma, seçme ve eğitim sürecinin stratejik insan kaynakları bakış açısıyla değerlendirildiği çalışmada; personel bulma kaynaklarından en fazla örgüt içi kaynaklar, bireysel başvurular ve internetin kullanıldığı belirtilmiştir. Dört ve beş yıldızlı otellerin küçük otel işletmelerine göre işgören seçim sürecinde uygulanan birçok aşamanın uygulandığı ancak küçük otel işletmeleri yöneticilerinin sadece mülakat yöntemine önem verdiği belirtilmiştir (Buyruk ve Kızılay, 2016: 109).

Müşteri memnuniyetinde önemli etkiye sahip olan işgörenlerinin seçimini otel işletmelerinde yer alan insan kaynakları departmanı gerçekleştirmektedir. İnsan kaynakları departmanlarının işgören seçiminde dikkate aldığı kriterler mevcut literatürde belirtilmiş olup bu kriterlerin ne kadar etkin kullanıldığına saptanması otel işletmelerinin müşteri memnuniyetine kadar uzanan hizmet üretiminin en önemli elamanları olan uygun işgören seçiminde yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda otel işletmeleri insan kaynakları yöneticileri ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Yöntemi

Araştırma Evreni, Örnekleme ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın amacı, 5 yıldızlı otel işletmelerinin personel seçme uygulamalarını belirlemek ve kullanılan personel seçme uygulamalarının önem dereceleri ile aranan personelde bulunması gereken özelliklerin belirlenmesidir. Araştırma evrenini İstanbul'da bulunan 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan yöneticiler oluşturmaktadır. 2015 yılında İstanbul'da toplam 428 adet turizm işletme belgeli konaklama tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerin 88'ini 5 yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır (İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015). Araştırma örneklemini İstanbul'da bulunan 5 yıldızlı otel işletmelerinin yöneticileri oluşturmaktadır. Bu

otellerde çalışan yöneticilerin sayısı net olarak bilinmediği için araştırmada kolayda örneklem metodu kullanılmıştır. Veriler Temmuz-Eylül ayları arasında 2015 yılında toplanmıştır.

Ölçme Araçları

Araştırma amacı doğrultusunda İstanbul'da bulunan 5 yıldızlı otel işletmeleri yöneticilerine yönelik olarak oluşturulan anketin birinci bölümde otel işletmelerine ait bilgiler ve insan kaynakları yöneticilerine ait demografik bilgilere ilişkin 10 ifade yer almaktadır. İkinci bölümde yer alan "İşgören seçimi yapma durumları" 7 ifadeden oluşmaktadır. "İşe alınma şekillerine göre aranan dillerin dağılımı" 6 ifadeden oluşmaktadır. "Personel bulmada yararlanılan kaynakların önem dereceleri" 9 ifadeden oluşmaktadır. "İşgören seçim sürecinde uygulanan işlemler" 9 ifadeden oluşmaktadır. "İşgören seçim sürecinden sonra uygulanan işlemler" 8 ifadeden oluşmaktadır. "Personel seçme kriterleri" ise 16 ifadeden oluşmaktadır. İkinci bölümde yer alan ifadeler 5'li Likert şeklinde hazırlanmış olup (1= Daima, 2= Çoğunlukla, 3= Bazen, 4= Nadiren, 5= Hiçbir Zaman) ifadelerin ortalama puan derecelendirilmesi 1.00 - 1.79 Daima, 1.80-2.59 Çoğunlukla, 2.60 - 3.39 Bazen, 3.40 - 4.19 Nadiren, 4.20 - 5.00 Hiçbir Zaman şeklinde sınıflandırılmıştır. Likert tipi hazırlanan ifadelerin puan derecelendirilmesindeki neden yöneticilerin ifadelere verdikleri önem düzeyinin sayısal olarak anlaşılabilmesine yöneliktir (Balay, 2010; Bayrak ve Nacar, 2015). Ankette toplam 65 ifade yer almaktadır. Araştırma kapsamında, Özdemir ve Akpınar (2002), Tütüncü, Tarlan ve Mamyrkulov (2003), Jessop (2004) ve Akova, Sarıışık ve Akbaba (2007) tarafından oluşturulan anketten yararlanılarak veriler toplanmıştır.

Araştırma kapsamında yer alan anket ifadelerinin normal dağılım göstermemesi nedeniyle personel seçme kriterleri ile demografik değişkenler arasında yapılan fark testlerini saptamak için non-parametrik test teknikleri uygulanmıştır.

Analiz ve Bulgular

Tablo 1. İnsan Kaynakları Yöneticilerinin Demografik Bilgileri

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Yaş	18-25 Yaş Arası	4	5,0
	26-30 Yaş Arası	14	17,5
	31-35 Yaş Arası	28	35,0
	36-40 Yaş Arası	22	27,5
	41-45 Yaş Arası	10	12,5
	50 Yaş Ve üzeri	2	2,5
	Toplam	80	100,0
Cinsiyet	Kadın	45	56,2

	Erkek	35	43,8
	Toplam	80	100,0
Eğitim Durumu	İlköğretim Mezunu	4	5,0
	Lise Mezunu	8	10,0
	Önlisans Mezunu	8	10,0
	Lisans Mezunu	38	47,5
	Lisans üstü Mezunu	22	27,5
	Toplam	80	100,0
Deneyim Süresi	1-3 Yıl Arası	4	5,0
	4-6 Yıl Arası	19	23,8
	7-9 Yıl Arası	35	43,8
	10 Yıl Ve üzeri	22	27,5
	Toplam	80	100,0

Araştırma kapsamında yer alan otel işletmelerinin insan kaynakları yöneticilerinin demografik bilgileri incelendiğinde yaş değişkenine göre 31-35 yaş arası olan yöneticilerin çoğunlukta olduğu (28'i, %35'i), cinsiyet değişkenine göre 45'inin kadın (%56,2) ve 35'inin erkek (%43,8) olduğu, eğitim değişkenine göre 38 kişinin lisans mezunu olduğu (%47,5) ve deneyim süresi değişkenine göre 35 yöneticinin (%43,8) 7-9 yıl arası deneyime sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. İşletmelere Ait Özelliklerin Ortalaması

İfadeler	N	Ort	Ss
İşletme Yılı	80	12,900	10,910
Yatak Sayısı	80	384,050	245,800
Oda Sayısı	80	226,650	128,474
Kadrolu Çalışan Sayısı	80	172,575	83,391
Yıllık Ortalama Doluluk Oranı	80	72,450	11,253

Araştırmaya kapsamında yer alan otel işletmelerinin ortalama 12,9 yıldır faaliyet gösterdiği. (12,900 ± 10,910); “yatak sayısı” ortalamasını 384,50 olduğu (384,050 ± 245,800); “oda sayısı” ortalamasının 226,650 olduğu (226,650 ± 128,474); “kadrolu çalışan sayısı” ortalamasının 172,575 olduğu (172,575 ± 83,391); “yıllık ortalama doluluk oranı” ortalamasının 72,450 (72,450 ± 11,253) olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Otellerin Mülkiyet Durumu

Mülkiyet Durumu	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
	Yerli Bağımsız Otel İşletmesi	12	15,0
	Yerli Zincir Otel İşletmesi	16	20,0
	Yabancı Zincir Otel İşletmesi	30	37,5
	Diğer	22	27,5
	Toplam	80	100,0

Ayrıca otel işletmelerinin mülkiyet durumlarına göre 12'sinin (%15,0) Yerli bağımsız otel işletmesi, 16'sının (%20,0) Yerli zincir otel işletmesi, 30'unun (%37,5) Yabancı zincir otel işletmesi ve 22'sinin (%27,5) diğer olarak dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4. Yöneticilerin Personel Seçimi Yapma Durumları

	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
İşletme Sahibi	Daima	2	2,5
	Çoğunlukla	2	2,5
	Bazen	8	10,0
	Nadiren	16	20,0
	Hiçbir Zaman	52	65,0
	Toplam	80	100,0
Genel Müdür	Daima	18	22,5
	Çoğunlukla	6	7,5
	Bazen	18	22,5
	Nadiren	28	35,0
	Hiçbir Zaman	10	12,5
	Toplam	80	100,0
Departman Müdürü	Daima	40	50,0
	Çoğunlukla	22	27,5
	Bazen	12	15,0
	Nadiren	2	2,5
	Hiçbir Zaman	4	5,0
	Toplam	80	100,0
İnsan Kaynakları Departmanı	Daima	62	77,5
	Çoğunlukla	8	10,0
	Bazen	4	5,0
	Hiçbir Zaman	6	7,5
	Toplam	80	100,0
	Personel Müdürü	Daima	22

	Çoğunlukla	4	5,0
	Bazen	12	15,0
	Nadiren	8	10,0
	Hiçbir Zaman	34	42,5
	Toplam	80	100,0
İşe Alma Komisyonu	Daima	18	22,5
	Çoğunlukla	4	5,0
	Bazen	6	7,5
	Nadiren	8	10,0
	Hiçbir Zaman	44	55,0
	Toplam	80	100,0
Diğer	Daima	6	7,5
	Bazen	14	17,5
	Nadiren	4	5,0
	Hiçbir Zaman	56	70,0
	Toplam	80	100,0

İşletmelerin personel seçimi yapma durumları incelendiğinde işletme sahibi; 2'si (%2,5) daima, 2'si (%2,5) çoğunlukla, 8'i (%10,0) bazen, 16'sı (%20,0) nadiren, 52'si (%65,0) hiçbir zaman olarak dağılmaktadır. Genel müdür; 18'i (%22,5) daima, 6'sı (%7,5) çoğunlukla, 18'i (%22,5) bazen, 28'i (%35,0) nadiren, 10'u (%12,5) hiçbir zaman olarak dağılmaktadır. Departman müdür; 40'ı (%50,0) daima, 22'si (%27,5) çoğunlukla, 12'si (%15,0) bazen, 2'si (%2,5) nadiren, 4'ü (%5,0) hiçbir zaman olarak dağılmaktadır. İnsan kaynakları departmanı; 62'si (%77,5) daima, 8'i (%10,0) çoğunlukla, 4'ü (%5,0) bazen, 6'sı (%7,5) hiçbir zaman olarak dağılmaktadır. Personel müdürü; 22'si (%27,5) daima, 4'ü (%5,0) çoğunlukla, 12'si (%15,0) bazen, 8'i (%10,0) nadiren, 34'ü (%42,5) hiçbir zaman olarak dağılmaktadır. İşe alma komisyonu; 18'i (%22,5) daima, 4'ü (%5,0) çoğunlukla, 6'sı (%7,5) bazen, 8'i (%10,0) nadiren, 44'ü (%55,0) hiçbir zaman olarak dağılmaktadır. Diğer; 6'sı (%7,5) daima, 14'ü (%17,5) bazen, 4'ü (%5,0) nadiren, 56'sı (%70,0) hiçbir zaman olarak dağılmaktadır.

Tablo 5. İşe Alınma Şekillerine Göre Aranan Dillerin Dağılımı

İfadeler	N	Ortalama	Standart Sapma
İngilizce	80	1,4750	1,10207
Almanca	80	3,4000	1,35735
Fransızca	80	3,9000	1,18642
İtalyanca	80	3,9250	1,11122
Rusça	80	3,7000	1,12958
Diğer	80	4,1250	1,12930

İşe alınma şekillerine göre aranan diller incelendiğinde işletmelerin en fazla İngilizce diline daima önem verdiği görülmektedir ($1,4750 \pm 1,10207$). Almanca ($3,4000 \pm 1,35735$), Rusça ($3,7000 \pm 1,12958$), Fransızca ($3,9000 \pm 1,18642$) ve İtalyanca ($3,9250 \pm 1,11122$) dillerine nadiren önem verildiği belirlenmiştir.

Tablo 6. Personel Bulmada Yararlanılan Kaynakların Önem Dereceleri

İfadeler	N	Ortalama	Standart Sapma
Bireysel Başvurular	80	1,8500	1,2437
Örgüt Yapısı İçerisi	80	2,1500	1,4151
Personelin Önerileri	80	2,5750	1,4736
İnternette İş Bulma Siteleri	80	2,7500	1,4883
İnternette Duyuru	80	3,0250	1,5668
Yazılı ve Görsel Basın	80	3,3250	1,5325
İş ve İşçi Bulma Kurumu	80	3,4000	1,3650
Eğitim ve Öğretim Kurumları	80	3,4000	1,3463
Özel Danışmanlık Şirketleri	80	3,6500	1,3416

Otel işletmelerinin işgören bulma kaynakları incelendiğinde, personel bulmada kullanılan en önemli kaynağın Bireysel Başvurular olduğu ($1,850000 \pm 1,243718$); ikinci sırada Örgüt Yapısı İçerisinden yararlanıldığı ($2,150000 \pm 1,415108$); üçüncü sırada ise Personel Önerilerine ($2,575000 \pm 1,473607$) önem verildiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Personel Seçim Sürecinde Uygulanan İşlemler

İfadeler	N	Ortalama	Standart Sapma
Aday ile görüşme yapılır	80	1,3750	0,9192
İşe başvuru formu doldurtulur ve değerlendirilir	80	1,4750	0,9543
Adayın geçmiş deneyimlerine ilişkin referans araştırması yapılır	80	1,6000	0,9756
Adayın yabancı dili test edilir	80	1,6250	0,8324
Adaya sağlık kontrolü yapılır	80	1,6750	1,0406
Adaya mülakat (sözlü sınav) uygulanır	80	1,9000	1,3274
Adaya kişilik testi uygulanır	80	2,6750	1,6130
Adaya (örnek oda yaptırılır, servis açtırılır vs.) uygulama yaptırılır	80	2,8250	1,5571
Adaya sınav (test) uygulanır	80	3,0000	1,5751

İşgören seçim sürecinde adaylara uygulanan işlemler incelendiğinde adaylar ile görüşme yapılması ($1,375000 \pm 0,919204$), başvuru formu doldurtulması ve değerlendirilmesi ($1,475000 \pm 0,954337$), referansların incelenmesi ($1,600000 \pm 0,975653$), yabancı dil testinin uygulanması ($1,625000 \pm 0,832489$) ve sağlık kontrolünün yapılması ($1,675000 \pm 1,040630$) daima önem verildiği, mülakat gerçekleştirilmesine çoğunlukla önem verildiği ($1,900000 \pm 1,327413$),

ancak kişilik testi ($2,675000 \pm 1,613040$), uygulama ($2,825000 \pm 1,557140$) ve sınav ($3,000000 \pm 1,575123$) gibi uygulamalara biraz önem verdiği görülmektedir.

Tablo 8. Personel Seçim Sürecinden Sonra Uygulanan İşlemler

İfadeler	N	Ortalama	Standart Sapma
İşe alıştırma (oryantasyon) eğitimi verilir	80	1,3750	0,8015
Seçilen işgörene göre hizmet içi eğitim uygulanır	80	1,4250	1,0034
Açık bir şekilde iş tanımlaması yapılır	80	1,4750	1,1248
Belirli dönemlerde performans değerlendirmesi yapılır	80	1,5250	0,8997
Personel değerlendirmesinin sonucuna göre performansını artırması amacıyla destek sağlanır	80	2,0250	1,1797
Performans değerlendirmesinin sonucuna göre ikramiye komisyon vb. ödüller verilir	80	2,3750	1,2666
Performans değerlendirmesinin sonucuna göre işten çıkarılır	80	3,1500	1,4849
Herhangi bir işlem uygulanmaz	80	3,7500	1,6187

Personel seçim sürecinden sonra uygulanan işlemlerde işe alınan çalışana oryantasyon eğitimi verilmesine ($1,375000 \pm 0,801502$), hizmet içi eğitimin verilmesine ($1,425000 \pm 1,003475$), açık bir şekilde iş tanımlaması yapılmasına ($1,475000 \pm 1,124807$), belirli dönemlerde performans değerlendirme yapılmasına ($1,525000 \pm 0,899719$) daima önem verildiği görülmektedir. Bununla birlikte, “Personel değerlendirmesinin sonucuna göre performansını artırması amacıyla destek sağlanır ($2,025000 \pm 1,179734$)”, “Performans değerlendirmesinin sonucuna göre ikramiye komisyon vb. ödüller verilir ($2,375000 \pm 1,266661$)” ifadelerine çoğunlukla önem verildiği, “Performans değerlendirmesinin sonucuna göre işten çıkarılır ($3,150000 \pm 1,484946$)” ifadesine bazen, “Herhangi bir işlem uygulanmaz ($3,750000 \pm 1,618720$)” ifadesine ise nadiren önem verildiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 9. Personel Seçme Kriterleri Ortalamaları

İfadeler	N	Ortalama	Standart Sapma
Yabancı Dil Bilgisi Önemlidir	80	1,4750	0,927430
Diksiyonu Önemlidir	80	1,5750	0,977921
Kişinin Genel Görünümü Belirleyicidir	80	1,6750	1,111220
İnsan İlişkileri Becerisi Önemlidir	80	1,6750	1,040630
Kişilik Özelliklerine Dikkat Edilmektedir	80	1,7000	1,173548
İşi Elde Etme Arzusu Önemlidir	80	1,7000	1,106940
Gelişim Kapasitesine Dikkat Ederiz	80	1,8000	1,036059
Kariyer Beklentileri Önemlidir	80	1,8250	1,052724
İşe Yönelik Motivasyonu Dikkate alınır	80	1,8500	1,114916
Talep Ettiği İşe Dikkat Ederiz	80	1,9000	1,026238
Sağlık Durumu Önemlidir	80	1,9000	1,142948
Örgüt Kültürüne Uyumu Önemlidir	80	1,9000	1,097754
Kişisel Yaratıcılık Önemlidir	80	1,9750	1,090523
Önceki İş Yerinden Ayrılma Nedenine Dikkat Ederiz	80	2,0250	1,302140

Liderlik Yeteneği Dikkate Alınır	80	2,1750	1,052724
Kişiye Özel Durumlar Dikkate Alınır	80	2,3000	1,151774

Personel seçme kriterlerinde yer alan ifadelerin ortalamaları incelendiğinde yabancı dil bilgisi (1,4750 ± 0,927430), diksiyon (1,5750 ± 0,977921), kişisel genel görünüm (1,6750 ± 1,111220), insan ilişkileri becerisi (1,6750 ± 1,040630), kişilik özellikleri (1,7000 ± 1,173548), işi elde etme arzusu (1,7000 ± 1,106940) gibi değişkenlerin daima önemli olduğu, gelişim kapasitesi (1,8000 ± 1,036059), kariyer beklentiler (1,8250 ± 1,052724), işe yönelik motivasyon (1,8500 ± 1,114916), talep etti iş (1,9000 ± 1,026238), sağlık durumu (1,9000 ± 1,142948), örgüt kültürüne olan uyumu (1,9000 ± 1,097754), kişisel yaratıcılık (1,9750 ± 1,090523), önceki işyerinden ayrılma nedeni (2,0250 ± 1,302140), liderlik yeteneği (2,1750 ± 1,097754), kişiye özel durumlar (2,3000 ± 1,151774) ise çoğunlukla önemli olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10. Personel Seçme Kriterleri ve Yaş Değişkeni Arasındaki Fark Testleri

İfadeler	χ^2	Yaş Sd	p	Post-Hoc
İnsan İlişkileri Becerisi Önemlidir	23,711	5	0,000	31-35 yaş arası > 26-30 yaş arası (p= 0,000) 36-40 yaş arası > 26-30 yaş arası (p= 0,020)
Kişilik Özelliklerine Dikkat Edilmektedir	14,758	5	0,011	36-40 yaş arası > 18-25 yaş arası (p= 0,011)
Gelişim Kapasitesine Dikkat Ederiz	15,537	5	0,008	31-35 yaş arası > 18-25 yaş arası (p= 0,038)
Kariyer Beklentileri Önemlidir	19,166	5	0,002	31-35 yaş arası > 18-25 yaş arası (p= 0,002)
Sağlık Durumu Önemlidir	14,409	5	0,013	41-45 yaş arası > 18-25 yaş arası (p= 0,029)
Önceki İş Yerinden Ayrılma Nedenine Dikkat Ederiz	22,004	5	0,001	41-45 yaş arası > 18-25 yaş arası (p= 0,005) 41-45 yaş arası > 26-30 yaş arası (p= 0,011) 36-40 yaş arası > 18-25 yaş arası (p= 0,023)
Kişiye Özel Durumlar Dikkate Alınır	12,680	5	0,027	36-40 yaş arası > 18-25 yaş arası (p= 0,034)

Personel seçme kriterleri ile yöneticilerin demografik özellikleri ile yapılan fark testleri sonucunda; yöneticilerin yaş değişkeni ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “İnsan İlişkileri Becerisi Önemlidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir (p= 0,000). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 31-35 yaş grubu ile 26-

30 yaş grubu ($p= 0,000$), ve 36-40 yaş grubu ile 26-30 yaş grubu ($p=0,020$) arasında anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir. Sonuçlar 31-35 yaş grubu ve 36-40 yaş grubu lehinedir.

Yöneticilerin yaş değişkeni ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Kişilik Özelliklerine Dikkat Edilmektedir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,011$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 36-40 yaş grubu ile 18-25 yaş grubu ($p= 0,011$) arasında 36-40 yaş grubu lehine anlamlı sonuç belirlenmiştir.

Yöneticilerin yaş değişkeni ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Gelişim Kapasitesine Dikkat Ederiz” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,008$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 31-35 yaş grubu ile 18-25 yaş grubu ($p= 0,038$) arasında 31-35 yaş grubu lehine anlamlı sonuç belirlenmiştir.

Yöneticilerin yaş değişkeni ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Kariyer Beklentileri Önemlidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,002$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 31-35 yaş grubu ile 18-25 yaş grubu ($p= 0,038$) arasında 31-35 yaş grubu lehine anlamlı sonuç belirlenmiştir.

Yöneticilerin yaş değişkeni ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Sağlık Durumu Önemlidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,013$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 41-45 yaş grubu ile 18-25 yaş grubu ($p= 0,029$) arasında 41-45 yaş grubu lehine anlamlı sonuç belirlenmiştir.

Yöneticilerin yaş değişkeni ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Önceki İş Yerinden Ayrılma Nedenine Dikkat Ederiz” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,001$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 41-45 yaş grubu ile 18-25 yaş grubu ($p= 0,005$) arasında 41-45 yaş grubu lehine anlamlı sonuç belirlenmiştir. 41-45 yaş grubu ile 26-30 yaş grubu ($p= 0,011$) arasında 41-45 yaş grubu lehine anlamlı sonuç belirlenmiştir. 36-30 yaş grubu ile 18-25 yaş grubu ($p= 0,023$) arasında 36-40 yaş grubu lehine anlamlı sonuç belirlenmiştir.

Yöneticilerin yaş değişkeni ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Kişiye Özel Durumlar Dikkate Alınır” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,027$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 36-30 yaş grubu ile 18-25 yaş grubu ($p= 0,034$) arasında 36-40 yaş grubu lehine anlamlı sonuç belirlenmiştir.

Tablo 11. Personel Seçme Kriterleri ve Eğitim Durumu Değişkeni Arasındaki Fark

İfadeler	Testleri			Post-Hoc
	χ ²	sd	p	
Diksiyonu Önemlidir	17,600	4	0,001	Lisans mezunu > lise mezunu (p= 0,007) Lisansüstü mezunu > lise mezunu (p= 0,013) Lise mezunu > İlköğretim mezunu (p= 0,020)
Kişinin Genel Görünümü Belirleyicidir	11,988	4	0,017	Lisans mezunu > Lise mezunu (p= 0,043) Lisansüstü mezunu > Lise mezunu (p= 0,035) Lise mezunu > İlköğretim mezunu (p= 0,027)
Gelişim Kapasitesine Dikkat Ederiz	23,247	4	0,000	Lisansüstü mezunu > Önlisans mezunu (p= 0,000) Lisansüstü mezunu > Lisans mezunu (p= 0,016)
Kariyer Beklentileri Önemlidir	18,387	4	0,001	Lisansüstü mezunu > İlköğretim mezunu (p= 0,001)
Örgüt Kültürüne Uyumu Önemlidir	11,670	4	0,020	Lisansüstü mezunu > Önlisans mezunu (p= 0,048)
Kişisel Yaratıcılık Önemlidir	15,610	4	0,004	Lisansüstü mezunu > Önlisans mezunu (p= 0,043) Lisansüstü mezunu > Lisans mezunu (p= 0,033)
Kişiyeye Özel Durumlar Dikkate Alınır	21,587	4	0,000	Lisansüstü mezunu > İlköğretim mezunu (p= 0,039) Lisansüstü mezunu > İlköğretim mezunu (p= 0,003) Lisansüstü mezunu > Lisans mezunu (p= 0,006) Lisansüstü mezunu > Lise mezunu (p= 0,028)

Personel seçme kriterleri ile yöneticilerin demografik özellikleri ile yapılan fark testleri sonucunda; yöneticilerin eğitim durumu ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Diksiyonu Önemlidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir (p= 0,001). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda Lisans mezunu grubu ile lise mezunu grubu (p= 0,007) arasında lisans mezunu grup lehine, lisansüstü mezunu grubu ile lise mezunu grubu (p=0,013) arasında lisansüstü mezunu grup lehine ve Lise mezunu grubu ile ilköğretim mezunu grubu (p=0,020) arasında lise mezunu grup lehine anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Yöneticilerin eğitim durumu ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Kişinin Genel Görünümü Belirleyicidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir (p= 0,017). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda Lisans mezunu grubu ile lise mezunu grubu (p= 0,043) arasında lisans mezunu grup lehine, lisansüstü mezunu grubu ile lise mezunu grubu (p=0,035) arasında lisansüstü mezunu grup lehine ve Lise mezunu grubu

ile ilköğretim mezunu grubu ($p=0,027$) arasında lise mezunu grup lehine anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Yöneticilerin eğitim durumu ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Gelişim Kapasitesine Dikkat Ederiz” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,000$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda Lisansüstü mezunu grubu ile önlisans mezunu grubu ($p= 0,000$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine, lisansüstü mezunu grubu ile lisans mezunu grubu ($p=0,016$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Yöneticilerin eğitim durumu ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Kariyer Beklentileri Önemlidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,001$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda Lisansüstü mezunu grubu ile ilköğretim mezunu grubu ($p= 0,001$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine, anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Yöneticilerin eğitim durumu ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Örgüt Kültürüne Uyumu Önemlidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,020$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda Lisansüstü mezunu grubu ile Önlisans mezunu grubu ($p= 0,048$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine, anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Yöneticilerin eğitim durumu ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Kişisel Yaratıcılık Önemlidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,004$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda Lisansüstü mezunu grubu ile önlisans mezunu grubu ($p= 0,043$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine, lisansüstü mezunu grubu ile lisans mezunu grubu ($p=0,033$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine ve lisansüstü mezunu grubu ile ilköğretim mezunu grubu ($p=0,039$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Yöneticilerin eğitim durumu ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Kişiyeye Özel Durumlar Dikkate Alınır” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p= 0,000$). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda Lisansüstü mezunu grubu ile ilköğretim mezunu grubu ($p= 0,003$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine, lisansüstü mezunu grubu ile lisans mezunu grubu ($p=0,006$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine ve lisansüstü mezunu grubu ile lise mezunu grubu ($p=0,028$) arasında lisansüstü mezunu grup lehine anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 12. Personel Seçme Kriterleri ve Deneyim Süresi Değişkeni Arasındaki Fark

İfadeler	Testleri			Post-Hoc
	Deneyim Süresi			
	χ^2	sd	p	
İşi Elde Etme Arzusu Önemlidir	10,663	3	0,014	10 yıl ve üzeri > 1-3 yıl arası (p= 0,011) 7-9 yıl arası > 1-3 yıl arası (p= 0,025)
İşe Yönelik Motivasyonu Dikkate alınır	8,335	3	0,040	7-9 yıl arası > 1-3 yıl arası (p= 0,028)
Örgüt Kültürüne Uyumlu Önemlidir	10,722	3	0,013	10 yıl ve üzeri > 7-9 yıl arası (p= 0,008)

Personel seçme kriterleri ile yöneticilerin demografik özellikleri ile yapılan fark testleri sonucunda; yöneticilerin deneyim süresi ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “İşi Elde Etme Arzusu Önemlidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir (p= 0,014). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 10 yıl ve üzeri grubu ile 1-3 yıl arası grubu (p= 0,011) arasında 10 yıl ve üzeri grubu lehine ve 7-9 yıl arası grubu ile 1-3 yıl arası grubu (p=0,025) arasında 7-9 yıl arası grubu lehine anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Yöneticilerin deneyim süresi ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “İşe Yönelik Motivasyonu Dikkate alınır” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir (p= 0,040). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 7-9 yıl arası grubu ile 1-3 yıl arası grubu (p=0,028) arasında 7-9 yıl arası grubu lehine anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Yöneticilerin deneyim süresi ve personel seçme kriterleri arasında yer alan “Örgüt Kültürüne Uyumlu Önemlidir” ifadesi arasında yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda anlamlı farklılık belirlenmiştir (p= 0,013). Yapılan Post-Hoc analizi sonucunda 10 yıl ve üzeri grubu ile 7-9 yıl arası (p=0,008) arasında 10 yıl ve üzeri grubu lehine anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 13. Personel Seçme Kriterleri ve Cinsiyet Değişkeni Arasındaki Fark Testleri

İfadeler	Önceki İş Yerinden Ayrılma Nedenine Dikkat Ederiz				
	N	Sıra Ortalaması	U	p	
Cinsiyet	Erkek	35	45,94	1172,500	0,011
	Kadın	45	33,50		

Personel seçme kriterleri ve cinsiyet değişkeni arasında yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda “Önceki İş Yerinden Ayrılma Nedenine Dikkat Ederiz” ifadesi ile cinsiyet arasında

anlamalı bir farklılık bulunduğu saptanmıştır ($p= 0,011$). Bu sonuca göre Erkek yöneticilerin Kadın yöneticilere göre daha fazla “Önceki İş Yerinden Ayrılma Nedenine Dikkat Ederiz” önem verdiği söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada personel seçiminde yer alan değişkenlerin önem dereceleri, personel seçme sürecinde kullanılan yöntemlerin önem dereceleri, personel seçme süreci ve sonrasında uygulanan uygulamalar incelenmiştir. Çalışma bulguları incelendiğinde işgören seçimini çoğunlukla insan kaynakları departmanı ve departman müdürlerinin gerçekleştirdiği görülmektedir. Buyruk’un (1993) yaptığı çalışmaya göre işe alma kararının son olarak bölüm yöneticileri onayından sonra genel müdürlerinin verdiği belirtilmektedir. İşe alınma şeklinde aranan yabancı dillerin dağılımı incelendiğinde çoğunlukla İngilizce diline önem verildiği görülmektedir. Buyruk’un (1993) yaptığı çalışmaya göre aranan işgörende aranan temel özelliklerden birinin yabancı dil olduğu belirtilmiştir. Bu sonuçların Buyruk’un (1993) yaptığı çalışma sonuçlarını desteklediği görülmektedir.

Personel bulmada yararlanılan kaynaklar incelendiğinde bireysel başvurular, örgüt yapısı içerisinde ve personel önerilerine çoğunlukla önem verildiği belirlenmiştir. Bu sonuçların Akbaba ve Günlü’nün (2011) yaptığı çalışmaya göre örgüt içi kaynaklar ve bireysel başvurular bakımından paralellik gösterdiği fakat personel önerileri bakımından farklı olduğu görülmektedir. Akbaba ve Günlü’nün (2011) yaptığı çalışmada internetin önemli bir işgören kaynağı olduğu belirtilmekte ancak bu çalışmada ise internetin işgören seçiminde bazen kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu yazılı ve görsel basın, iş merkezleri gibi işgören bulma kaynaklarından nadiren yararlanıldığı belirlenmiştir. Bu sonuçların Kelliher ve Johnson’ın (1997) yaptığı çalışmadan farklılık gösterdiği görülmektedir.

İşgören seçimin sürecinde uygulanan işlemler incelendiğinde adaylar ile görüşme yapılması, başvuru formu doldurulması ve değerlendirilmesi, referansların incelenmesi, yabancı dil testinin uygulanması ve sağlık kontrolünün yapılmasına daima önem verildiği belirlenmiştir. Waryszak ve Bauer (1993) ön büro personeli seçiminde başvuru formu, standart görüşme ve referanslardan yararlanıldığını söylemiştir. Lockyer ve Scholarios’un (2004) ise büyük ve zincir otel işletmelerinde referans değerlendirme, başvuru formu ve görüşme tekniklerine önem verildiği belirtilmiştir. Anastassova ve Purcell’in (1995) yaptığı çalışmada, adayın özgeçmişinin ve yabancı dil sınavının işe alımda önem teşkil ettiği belirtilmiştir. Kelliher ve Johnson (1997) yaptıkları çalışmada işe alma metodlarından en fazla görüşme metodunun kullanıldığı belirtilmiştir. Literatürde yer alan bu sonuçların bu çalışmayla görüşme, başvuru

formu, referans ve yabancı dil testi uygulamaları ile paralel sonuçlar gösterdiği görülmektedir. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada sağlık kontrolüne daima önem verildiği görülmektedir. Bu çalışmada mülakat, kişilik testi, uygulama sınavı ve test sınavı gibi uygulamalara ise biraz önem verildiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuçların Buyruk'un (1993) psikoteknik (kişilik testi) uygulamalarının personel seçiminde gerçekleştirilmediği sonucuna ve operasyona yönelik çalışan seçiminde %36'lık uygulama testi ve %7'lik kişilik testi sonuçlarını bulan Kelliher ve Johnson'ın (1997) yaptıkları çalışmayla benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Personel seçme kriterlerinde yabancı dil bilgisi, diksiyon, kişisel genel görünüm, insan ilişkileri becerisi, kişilik özellikleri, işi elde etme arzusu gibi değişkenlerin daima önemli olduğu bununla beraber gelişim kapasitesi, kariyer beklentiler, işe yönelik motivasyon, talep ettiği iş, sağlık durumu, örgüt kültürüne olan uyumu, kişisel yaratıcılık, önceki işyerinden ayrılma nedeni, liderlik yeteneği, kişiye özel durumlar ise çoğunlukla önemli olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçların Buyruk (1993) yabancı dil bilgisi ve Drummond'un (1990) dış görünüş, kişilik gibi sonuçlar ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Personel seçimini gerçekleştiren yöneticilerin yaşları, eğitim durumları ve deneyim sürelerinin personel seçim kriterleri üzerinde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Yaş değişkeni incelendiğinde yaş 41-45 yaş grubu, 36-40 yaş grubu ve 31-35 yaş grubunda yer alan yöneticilerin daha düşük yaş grubunda yer alan yöneticilere göre bazı personel seçme kriterlerine daha fazla önem verdiği söylenebilir. Eğitim durumu yüksek insan kaynakları yöneticilerinin eğitim durumu düşük yöneticilere göre bazı personel seçim kriterlerine daha fazla önem verdiği görülmüştür. Deneyim süresi ile yapılan fark testleri incelendiğinde deneyim süresi yüksek olan yöneticilerin deneyim süresi düşük yöneticilere göre “İş Elde Etme Arzusu Önemlidir”, “İşe Yönelik Motivasyonu Dikkate alınır” ve “Örgüt Kültürüne Uyumu Önemlidir” ifadelerine daha fazla önem verdiği söylenebilir. Bu sonuçlardan eğitim seviyesi daha yüksek olan, daha fazla deneyime sahip olan ve daha yaşlı yöneticilerin daha az deneyime sahip, daha genç ve eğitim seviyesi daha düşük yöneticilere göre personel seçim kriterlerine daha fazla önem verdiği belirtilebilir.

Bu araştırmanın kısıtlılıkları göz önünde bulundurulduğunda örneklemin yalnızca İstanbul'da bulunan otellerin olması ve 80 yönetimin çalışmaya katılması birer sınırlılık olarak görülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar açısından farklı ölçek ve sınıflandırmadaki otel işletmelerinde uygulamalar gerçekleştirilerek daha fazla örneklem sayısına ulaşılması verilerin genellenebilirliği açısından önem teşkil edecektir. Sonuç olarak İstanbul'da bulunan 5 yıldızlı otel işletmelerinin personel seçiminde yalnızca İngilizce diline çoğunlukla önem vermesi bir

eksiklik olduğu düşünülebilir. İnternetin personel seçiminde iç kaynaklar ve bireysel başvurulara göre daha az önem verilmesi günümüz teknoloji dünyası bakımından önemli bir noksan olduğu söylenebilir. Farklı ölçek ve sınıflandırmadaki otel işletmelerinde uygulamalar gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte personel seçim kriterlerine etki edebilecek farklı değişkenlerin incelenmesi ve turizm sektörüyle diğer sektörlerin personel seçimi kriterlerinin karşılaştırılarak daha kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca personel seçim sürecinde yapılan mülakat, kişilik, uygulama gibi testlere sektörde bulunan yöneticilerin daha fazla önem vermeleri önerilmektedir. İç kaynaklardan personel seçimi yapılarak personel bulmaya harcanan parada ve zamanda tasarruf sağlanabileceği düşünülebilir. Otel işletmelerinin personel seçimini gerçekleştirecek olan yöneticilerinin personel seçme kriterlerine dikkat etmesi hem verimli personelin işe alınmasına hem de otel işletmesinin performansına olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akbaba, A. ve Günlü, E. (2011), "Otel İşletmelerinde İşgören Bulma, Seçme ve Eğitim Sürecinin Stratejik İnsan Kaynakları Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi: Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22, s. 199-227.
- Akova, O., Sarıışık, M. ve Akbaba, A. (2007), "Seyahat Acentalarında İşgören Bulma Ve İşgören Seçme Yöntemlerine Yönelik Bir Araştırma", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13, s. 275-293.
- Anastassova, L. and Purcell, K. (1995), "Human resource management in the Bulgarian hotel industry: from command to empowerment?" *Int. J. Hospitality Management*, s. 171-185.
- Anderson, N., Lievens, F., Van Dam K. and Ryan A. (2004), "Future Perspectives on Employee Selection: Key Directions for Future Research and Practice", *Applied Psychology* 53 (4), s. 487-501.
- Balay, R. (2010), "Öğretim Elemanlarının Örgütsel Yaratıcılık Alguları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 43, s. 41-78.
- Bayrak, E., ve Nacar, E. (2015), "Profesyonel Takım Sporlarında Görev Yapan Antrenörlerin İletişim Beceri Düzeylerinin Araştırılması", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (14), s. 391-405.
- Buyruk, L. (1993), *Personel Seçiminde Psikoteknik Yöntem ve Nevşehir Yöresi Otel İşletmelerinde Bir Anket Uygulaması* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Buyruk, L. ve Kızılay, Y. (2016), "Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Uygulamaları", N. Ş. Perçin, Berrin G. ve Şule A. T. (Ed.), *Turizm İşletmelerinde İşgören Seçme ve Yerleştirme*, Beta Yayınları, İstanbul, s. 109-127.
- Carrell, M. R., Norbert, F. E. and Hatfield R. D. (1995), *Human Resource Management*, Prentice Hall International Editions, New Jersey.
- Çavdar, H. ve Çavdar, M. (2010), "İşletmelerde İşgören Bulma ve Seçme Aşamaları", *Journal of Naval Science and Engineering*, 6, s. 79-93.
- Çetin, C., Arslan, M. L. ve Dinç E. (2014), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Dennison, D. F. ve Weber M. R. (2016), *Konaklama İşletmelerinde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*, (Çev. H. Tanrıverdi ve A. Yılmaz), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Drummond, K. (1990), *Human Resource Management for the Hospitality Industry*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Fındıkçı, İ. (2001), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Güney, S. (2015), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Ineson, E. and Brown S. (1992), "The Use of Biodata for Hotel Employee Selection", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*.
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2015), "İstanbul Turizm İstatistikleri-2015." <http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr/TR,166186/istanbul-turizm-istatistikleri---2015.html> (10.04.2017).
- Jessop, A. (2004), "Minimally Biased Weight Determination in Personnel Selection", *European Journal of Operational Research*, 153, s. 433-444.

-
- Kelliher, C. and Johnson K. (1997), "Personnel Management in Hotels—An Update: A Move to Human Resource Management?" *Progress in Tourism and Hospitality Research*, 3, s. 321-331.
- Kozak, N., Akoğlan Kozak, M. ve Kozak, M. (2015), *Genel Turizm*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Lan, L. (1995), "Human Resources Management in Chinese Hotels", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, s. 4-6.
- Lockyer, C. and Scholarios, D. (2004), "Selecting Hotel Staff: Why Best Practice Does Not Always Work", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 16, s. 125-135.
- MacHatton, M., Van Dyke, T. and Steiner, R. (1997) "Selection and retention of managers in the US restaurant sector", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, s. 155-160.
- Özdemir, E ve Akpınar, T. (2002), "Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi Çerçevesinde Alanya'daki Otel ve Tatil Köylerinde İnsan Kaynakları Profili", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, s. 85-105.
- Pelit, E. (2015), "Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetiminin Önemi", *Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi* içinde, düzenleyen: Elbeyi Pelit. Grafiker Yayınları, Ankara.
- Saruhan, Ş. C. ve Yıldız, M. L., (2014), *İnsan Kaynakları Yönetimi Teori ve Uygulama*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Sherman, A., George, W. and Bohlander, W. (1992), *Managing Human Resources*, Cincinnati: Roger L. Ross.
- Temizkan, R. (2015), "Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Bulma Seçme ve İşe Alma", E. Pelit (Ed.), *Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi*, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 239-254.
- Tepeci, M. (2004), "Turizm Endüstrisinde İnsan Kaynağını Çalışan-Örgüt Uyumu Süreciyle Seçme" A. Yüksel ve M. Hançer (Ed.), *Turizm İlkeler ve Yönetim*, Turhan Kitabevi, Ankara, s. 319-332.
- Tepeci, M., and Wildes, V. J. (2002), "Recruiting the Best: A Study in Attracting Hospitality Management Students for Entry-Level Management Positions", *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism* 3, s. 95-107.
- Tütüncü, Ö., Tarlan, D. ve Mamyrkulov, N. (2003), "Seyahat Acentalarında Çalışanların İşe Alma Sürecini Algılamaları ve İzmir İli Örneği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 114-140.
- Waryszak, R. Z. and Bauer T. G. (1993), "Front-office staff selection techniques", *Journal of Contemporary Hospitality Management*, s. 25-28.
- Wildes, V. J. and Tepeci, M. (2004), "Influences of Campus Recruiting on Applicant Attraction to Hospitality Companies", *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism* 2, s. 39-51.
- Wright, E., Domagalski T. A. and Collins R. (2011), "Improving Employee Selection With a Revised Resume Format", *Business Communication Quarterly*, 74, s. 272-286.
- Zhang, H. Q. and Wu, E. (2004), "Human resources issues facing the hotel and travel industry in China" *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 16, s. 424-428.

VERGİ BİLİNCİ VE VERGİYE BAKIŞ AÇILARI: ZONGULDAK'TAKİ SMMM'LER ÜZERİNE BİR UYGULAMA¹

Mehmet CURAL²
orcid.org/0000-0001-8759-1904

Mehmet PEKKAYA³
orcid.org/0000-0002-4962-8929

Elif Ceren ALBAYRAK⁴
orcid.org/0000-0001-7170-9859

ÖZ

Çalışmanın amacı Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM)'lerin vergi bilinç düzeyleri ve vergiye bakış açılarını değerlendirerek vergi idaresine, vergi kanunlarını hazırlayanlara ve akademisyenlere çalışmalarında yol göstermektir. Çalışmada Zonguldak il ve ilçelerinde faaliyet gösteren 171 SMMM'nin vergi bilinci ve vergiye bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma bulgularına göre SMMM'lerin vergi bilinçlerinin yüksek olduğu söylenebilir. Vergiye bakış açıları bağlamında ise "vergi sisteminin adil olmadığı", "vergi mevzuatının sık sık değiştiği", "vergi mevzuatının anlaşılır olmadığı", "vergi aflarının sık sık çıktığı", "vergi cezaları ve vergi denetimlerinin yeterli ve caydırıcı nitelikte olmadığı" gibi vergi bilincini ve vergiye gönüllü uyumu azaltan görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Bilinci, Vergi Algısı, Gönüllü Uyum

PERSPECTIVES OF TAXATION CONSCIOUSNESS AND TAXATION: AN APPLICATION ON CPA IN ZONGULDAK

ABSTRACT

The purpose of this study is to evaluate the levels of tax consciousness and taxation perceptions of Certified Public Accountants (CPAs), and to guide tax administrators, tax laws drafters and academicians. In the study, 171 CPAs' perspectives for the tax consciousness and tax perception, who operating in Zonguldak provinces and districts, were tried to determined. According to the findings of the study, it can be said that CPAs tax consciousness is quite high. It is observed that that they have views of reducing voluntary compliance /adaptation to tax consciousness /perception; via some items such as "the tax system is not fair", "tax legislation changes frequently", "tax legislation is not understood", "tax exemptions are frequent", "tax penalties and tax audits are not sufficient and deterrent" and that they have opinions that.

Keywords: Tax Consciousness, Tax Perception, Tax Compliance

JEL Classification Codes: H20, H26, H29

¹ Bu çalışmaya "Vergi Bilinci ve Vergiye Bakış Açılı: Zonguldak İlinde Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Üzerine Uygulama" (Zonguldak, BEÜ, SBE, 2016) başlıklı basılmamış yüksek lisans tez çalışması temel oluşturmuştur. Bu çalışma 24-25 Mart 2017 tarihleri arasında Kocaeli'nde gerçekleştirilen "II. Uluslararası Ekonomi Yönetimi ve Pazar Araştırmaları Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç.Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, (mcural@beu.edu.tr)

³ Doç.Dr. , Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, (mehpekkaya@gmail.com)

⁴ Bülent Ecevit Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Mezunlu (e.ceren.celebi@hotmail.com)

Giriş

Vergi bilincine sahip bireyler vergiye ilişkin maddi ve şekli mükellefiyetlerini tam olarak bilmekte, mükellefiyetlerini zamanında ve tam olarak yerine getirmekte ve vergilerin nerelere harcandığını bilmektedirler. Vergi bilinci kişisel ve çevresel faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Mükelleflerin mesleklerinin farklı olması vergi bilincini ve vergiye bakış açısını etkileyen faktörlerden biridir. Bu bağlamda Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM)'ler kendileri vergi mükellefi olmalarının yansira işleri dolayısıyla vergi ödevlerini yerine getirdikleri mükellefler ile vergi idaresi arasında köprü işlevi üstlenmektedirler. Bu bağlamda çalışmanın amacı hem uygulayıcı hem de yönlendirici olan SMMM'lerin vergi bilinçleri ve vergiye bakış açılarını tespit ederek vergi mevzuatını hazırlayanlara, siyasetçilere ve akademisyenlere yol göstermektir.

Çalışmada vergi bilinci ve vergiye bakış açısıyla ilgili 37 soru üzerinde 7'li likert ölçeğinde hazırlanan anket çalışması Zonguldak il ve ilçelerinde faaliyet gösteren 171 SMMM'ye uygulanmıştır. Elde edilen görüşler istatistiksel hipotez testleri ve görüşlerin kategorileştirilmesiyle değerlendirilmiştir. Ayrıca, SMMM'lerin bireysel özellikleri temelindeki alt gruplarına göre görüşlerindeki farklılıklar incelenmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde vergi bilinci kavramı ve önemi açıklanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde vergi bilincine ilişkin yapılan bazı ampirik çalışmalar irdelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde Zonguldak ilinde yapılan anket çalışması verilerinden hareketle SMMM'lerin vergi bilinçleri ve vergi bakış açıları değerlendirilmektedir.

Vergi Bilinci Kavramı ve Önemi

Vergi bilinci, vatandaşların elde ettikleri gelir, servet veya harcamalarından kamu hizmetlerinin karşılanmasına ilgili mevzuata uygun olarak, yükümlülüklerini tam olarak yerine getirerek, katkıda bulunmaları gerektiğinin farkında olmalarıdır (GİB, 2008: 24). Togler (2005: 526)'e göre vergi bilinci, mükellefin vergiyi ödeme konusundaki içsel motivasyondur. Şener (1997: 8-9) ise vergi bilincini vergi ödeme bilincinin yanında ödenen vergilerin harcandığı alanların denetimini de kapsayan bir kavram olarak değerlendirmiştir.

Vergi gayretinin yüksek olması için gerek vergi idaresinin gerekse mali yargının etkinliğinin yanında toplumu oluşturan bireylerin vergi bilincine sahip olması gerekmektedir. Mükelleflerin vergi bilinci ne kadar yüksek olursa vergi gelirleri o kadar fazla veya vergi kayıp ve kaçakları o kadar az olacaktır. Bu bağlamda vergi idareleri açısından mükelleflerin vergi bilinçlerinin artırılması ortak amaç olmaktadır (Şentürk, 2014: 139). Nitekim Türkiye'de verimliliği ve esnekliği düşük olan götürü usulün uzun yıllar uygulanmasında vergi idaresinin ve denetiminin

yetersizliğinin yanısıra vergi bilincinin düşük olması etkili olmuştur (Yıldız v.d., 2016: 24-25). Vergi bilincinin düşük olması durumunda genel ekonomik dengelerin bozulması, bazı bölgelerde vatandaşların kamusal mal ve hizmetlerden yeterince yararlanamaması ve mali sömürüye uğraması gibi birçok sorun ortaya çıkmaktadır (Saruç, 2015: 30). Nitekim vergi bilincinin yüksek olması vergi gelirlerinin artmasının yanısıra mükelleflerin ödedikleri vergilerin nasıl kullanıldığını denetlemek için vergi tekniğinin açık, şeffaf, net olması konusunda otoriteye baskı yaparak demokrasinin gelişimine katkı sağlamış olur (Çak vd., 2010: 76-77). Bu koşullar altında kamu harcamalarının finansmanı sağlandığı gibi vergilerin ekonomi politikası aracı olarak etkinliği artacaktır.

Vergi bilincinin gelişmesinde mükelleflerin vergiye karşı psikolojileri önemli bir unsurdur. Rasyonel bir vergi sistemi için ekonomik, psikolojik ve sosyolojik durumlar önem arz etmektedir (Taytak, 2010: 498). Bazı vatandaşlar vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmekte, vergi vermenin toplumun yararına olduğunu ve dolayısıyla hizmet olarak topluma yansıtacağını düşünmektedirler. Bu durum vatandaşların vergiye karşı olumlu bir tutum takınmalarını ve ödemeleri gereken vergiyi eksiksiz ve zamanında ödemelerini sağlamaktadır. Diğer taraftan bazı bireyler ise vergiyi devlet tarafından zorla alınan bir yük, bir ceza gibi görmektedir. Bu durumda ise mükelleflerin vergi bilinci azalmaktadır.

Vergi bilinci çeşitli faktörlere göre oluşmaktadır. Bu faktörler kişisel ve çevresel olmak üzere iki grupta toplanabilir. Kişisel faktörler olarak yaş, cinsiyet, eğitim vb. gibi demografik özellikler, vergi ödeme gücü, vergi ahlakı, diğer mükelleflerin tutumları, devlete olan bağlılık, siyasal iktidar hakkındaki düşünceler, vergi gelirlerinin kamu hizmeti açısından yerinde kullanılıp kullanılmadığı ele alınabilir. Çevresel faktörler olarak ise vergi adaleti, vergi yapısının karışıklığı, vergi mevzuatındaki yapılan değişikliğin sıklığı, vergi oranları, vergi afları, vergi denetim ve cezaları, vergi idaresinin etkinliği ele alınabilir. Vergi bilincini etkileyen yukarıdaki faktörlerin bir kısmının devlet ve bir kısmının ise mükellefle ilgili olduğu söylenebilir.

Mükelleflerin mesleklerinin farklı olması hissedilen vergi yükünü ve mükelleflerin vergi bilincini etkilemektedir. Mükelleflerin meslekleri açısından farklılık nedenleri arasında gelir yaratma esnekliği, gelirin elde edildiği koşulların farklı olması ve net gelirin hesaplanmasında dikkate alınan etkenler olduğu söylenebilir (Şenyüz, 1995: 43). Farklı mesleklere sahip kişiler aynı tutarda gelir elde etseler bile gelirin elde edildiği koşulların farklılığı nedeniyle katlanılan güçlükler farklı olabilmektedir. Zor bir mesleğe sahip mükellefler ödedikleri vergiler nedeniyle daha büyük bir subjektif yük altındadırlar. Gayri safi hâsılatından indirilebilecek giderlerin geniş

olması bu üstünlüğü olan mesleklere sahip mükellefler ile diğer mesleklere sahip mükellefler arasında vergi bilinci ve vergiye bakış açıları yönünden farklılıklar yaratabilir. Bu duruma Türkiye’de serbest meslek mensuplarının indirebilecek giderlerinin az olması buna karşılık kurum kazaçlarında bu giderlerin çok olması örnek gösterilebilir. Ayrıca verginin ödenme şekli de vergi bilincini etkileyebilir. Örneğin ücret geliri elde edenlerin vergilerini maaştan keserek işverenin ödemesi bu mükelleflerin vergi yükünü az hissetmelerine sebep olacaktır.

Literatür Özeti

Literatürde mükelleflerin vergi bilinci ve vergiye karşı tutum ve davranışları ve vergi algısı konularındaki çalışmalar 1970’li yıllarda başlamıştır (Sağlam, 2013: 320). Mükelleflerin vergiye bakışı başta ekonomistler olmak üzere psikologlar, sosyologlar ve suç bilimciler tarafından incelenmiştir. Birçok çalışmada vergilemede adalet ve eşitliğin nasıl sağlanacağına yönelik olarak vergi mükelleflerinin fikirleri incelenerek vergi oranlarına, ceza oranlarına ve vergi denetimi gibi konularda davranışlarının ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır (Cansız, 2006: 118).

Türkiye’de mükelleflerin vergi bilinci ve vergiye bakış açıları üzerine birçok ampirik çalışma yapılmıştır. 1990’lı yıllarda başlayan bu çalışmaların ilkleri arasında Muter v.d. (1993)’nin Manisa’da 505 mükellef ile yaptığı anket çalışması yer almaktadır. Bu anket çalışmasına katılanların %52’si vergi kaçakçılığının önlenmesinde vergi cezalarının yeterince caydırıcı olmadığına inanmaktadır. Mükellefler vergi kaçakçılığının önlenmesi için denetimlerin sıklaştırılması, vergi sisteminde adaletin artırılması ve vergi cezalarının yükseltilmesini önermişlerdir. Çalışma bulgularına göre mükelleflerin vergi tutum ve davranışları ile vergi bilinçleri arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Çiçek vd. (2007)’nin Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF 4.sınıf öğrencilerine yaptıkları vergi çalışmada, ilgili öğrencilerin vergi bilincinin beklentinin üzerinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Şahin (2010)’in yaptığı Gaziosmanpaşa Üniversitesi örneğinde ise kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha çok vergiyi bir yük ve zorunlu bir ödeme olarak tanımladıkları tespit edilmiştir. Sağlam (2013)’in İİBF öğrencilerinde vergi algısı ve vergi bilinci üzerine yaptığı çalışmada örnek kitlesinin vergi algısı ve vergi bilincinin pozitif yönde olduğu ortaya çıkmıştır.

Özdemir ve Ayvalı (2007)’nin 113 maliye öğretim elemanı ile yaptığı belge alma duyarlılığını etkileyen faktörleri araştıran anket uygulamasında ilgili öğretim elemanlarının yaklaşık %95’i alışverişlerden sonra fiş aldıklarını ifade etmişlerdir. Ancak aynı örnek kitlenin ortalama her 10

alışverişin 7-8'inde fiş aldıkları sonucu çıkmıştır. Ankete katılanların %40'ı her durumda fişimi alırım derken daha büyük bir kısmı fiş almayı çeşitli indirim ve pazarlıklara bağlamıştır.

Çelikkaya ve Gürbüz (2008)'ün Eskişehir ilinde 1750 mükellef ile yapılan çalışmada eğitim seviyesi yükseldikçe vergi aflarına bakış açılarının olumlu yönde olduğu, lisans ve lisansüstü eğitilmiş olanların büyük çoğunluğunun verginin mahalli idarelerle toplanması düşüncesine olumlu baktıkları elde edilmiştir. Ayrıca eğitim durumu yükseldikçe ödedikleri verginin nereye harcandığı konusundaki mükellef duyarlılığı artmaktadır.

Organ ve Yegen (2013) tarafından Adana'da yapılan çalışmada muhasebe meslek mensuplarının vergi bilinci ve ahlakının beklentinin üzerinde çıktığı saptanmıştır. Çalışmada vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde cezalar ve yakalanma olasılığının yanısıra muhasebe meslek mensuplarının tutumlarının da etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerin vergi bilinçlerinin ve vergi ahlaklarının oluşumunda etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Teyyare ve Kumbaşlı (2016)'nın Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Maliye Bölümü 1. ve 4. sınıf öğrencilerine uyguladıkları anket çalışmasında 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine kıyasla vergi bilincinin daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Korlu v.d. (2016)'nin Bursa ilinin on ilçesinde 680 kişiye yaptıkları anket çalışmasında yerel vergi bilincini belirleyen en önemli faktörün “adalet ve eşitlik” olduğu, ikinci önemli faktörün ise “din ve ahlak” olduğu, belirleyici olmamakla birlikte anlamlı olan diğer faktörlerin katılımçılık ve yerelleşme, kültür, idareye bakış ve siyasi anlayış olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Zonguldak'taki SMMM'lerin Vergi Bilinci ve Vergiye Bakış Açıları

Çalışmada kapsamında Zonguldak il ve ilçe merkezlerinde yüzyüze görüşme tekniğiyle 171 SMMM'ye anket çalışması uygulanmıştır. Anket çalışması 6'sı bireysel özellik ve 37'si vergi bilinci ve vergiye bakış açılarına ait olmak üzere toplam 43 sorudan oluşmaktadır. Anket'te ölçümlerin normal dağılımını sağlama olasılığını yükseltmek (Pekaya ve Akıllı, 2013) ve daha duyarlı ölçüm yapmak amacıyla 7'li likert ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmaya Eylül-Kasım 2015 döneminde Zonguldak Serbet Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası'na kayıtlı 322 SMMM'den 171'inden elde edilen hemen hemen eksiksiz doldurulduğu gözlenen anketler analizlere dâhil edilmiştir. 145 SMMM ise faaliyet göstermedikleri veya ulaşamadıkları için çalışmaya dâhil edilememiştir. Analiz sonucunda yapılan çıkarsamaların 171 SMMM'ye ait olduğu düşünülebilmekle birlikte tam sayım hedeflenerek elde edilen

örneklem anakütlenin Zonguldak il ve ilçelerinde faaliyet gösteren SMMM'leri oldukça iyi temsil ettiği düşünülebilir.

SMMM'lerin Bireysel Özellikleri ve Bazı Kontenjans Tabloları

Çalışma kapsamındaki SMMM'lerin bireysel özelliklerine ait frekans dağılımları Ek 1'de raporlanmıştır. Buna göre SMMM'lerin %68,4'ü erkek, %72'si 10 yıldan fazla sektörde tecrübeye sahip, %76,6'sının aylık geliri 6.000 TL'nin altında, %64,3'ü 40 yaşın üstünde ve %78,9'u lisans eğitimi almış bireylerden oluşmaktadır.

SMMM'lerin bazı bireysel özellikleri arasındaki ilişkiler ikişerli olarak kontenjans (çapraz) tabloları üzerinden ki-kare analiziyle incelenmiştir. Ki-kare testi değişkenler arasındaki gözlenen ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını incelemekte ve H₀ hipotezine göre “değişkenler arasında ilişki yoktur” varsayımını test etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bulunan ki-kare anlamlılığı 0,05'den küçükse iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından (H₀ hipotezinin reddi), 0,05'ten büyükse ilişkinin yokluğundan (H₀ hipotezinin reddedilememesi) söz edilmektedir (Pekkaya ve Akıllı, 2013).

SMMM'lerin birçok özellikleri arasında istatistiksel olarak 0,05 anlamlılıklıkta ilişki tespit edilemediğinden bazı kontenjans tabloları raporlanmamıştır. Örneğin “SMMM'lerin cinsiyet ile eğitim seviyeleri”ne (Ki-kare istatistiği: 2,097 ve Anl.: 0,718), “SMMM'lerin aylık gelirleri ile eğitim seviyeleri”ne (kendi içerisinde bazı alt gruplar birleştirilerek hesaplanan ki-kare istatistiği 2,468 ve Anl.: 0,291) ve “SMMM'lerin aylık gelir ile tecrübe grupları”na (Ki-kare istatistiği: 11,459 ve Anl.:0,177) ait ilişkiler hakkında istatistiksel olarak 0,10'da dahi anlamlı delil tespit edilememiştir. Bu Ki-kare analizlerinden erkek veya kadın meslek mensuplarının hemen hemen aynı eğitim seviyesinde benzer oranlarda dağılım gösterdikleri ve gelir yönünden eğitim ve tecrübe durumlarının belirleyici bir etken olmayıp meslek becerileri gibi faktörlerin daha önemli olabileceği yorumları yapılabilir. Ayrıca, SMMM'ler, meslekleri için güvenin ve kendini ifade şeklinin kazanılan gelir seviyesini belirlemede daha önemli bir unsur olduğunu yüzyüze yapılan görüşmelerde dile getirmişlerdir.

Tablo 1: SMMM'lerin Cinsiyet ile Yaş - Medeni Durum Dağılımları

Cins./Yaş-MD	21-30	31-40	41-50	51-60	60 Üzeri	Bekâr	Evli	Toplam
Kadın	10	19	20	5	0	20	34	54
Erkek	6	26	38	35	12	13	104	117
Toplam	16	45	58	40	12	33	138	171

Not: Cins.: Cinsiyet. MD: Medeni Durum. Cins.-Yaş için ki-kare istatistiği 21,943 (Anl.:0,000)'dir. Cins.-MD için ki-kare istatistiği 15,946 (Anl.:0,000)'dir.

Tablo 1'deki cinsiyet ve yaş grupları arasındaki ilişkinin ki-kare testine göre istatistiksel olarak 0,01 anlamlılık düzeyinde (0,000) anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Tabloya göre yaş arttıkça

erkeklerin meslekteki oranının arttığı görülmektedir. Bununla birlikte 21-30 yaş aralığında kadın meslek mensubunun sayısının fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ileri yaşlardaki erkeklerin kadınlara oranla daha çok bu mesleği ifa ettikleri ancak ilerleyen yıllarda kadınların meslekteki yerinin daha da artacağı görülmektedir. İstatistiksel olarak 0,01 (0,000) anlamlılıkla cinsiyet ve medeni durumları arasındaki ilişkinin varlığı gözlenmekle olup meslek mensubu kadınların daha çok bekâr ve erkeklerin ise daha çok evli bireylerden oluştuğu söylenebilir. Bunun önemli bir nedeni de kadın meslek mensuplarının daha genç bireylerden oluşmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 2: SMMM'lerin Cinsiyet ile Tecrübeye Göre Dağılımları

Cinsiyet / Tecrübe	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	16-20 yıl	20 yıl üzeri	Toplam
Kadın	17	9	8	8	12	54
Erkek	7	15	22	22	51	117
Toplam	24	24	30	30	63	171

Not: Ki-kare istatistiği 22,754 (Anl.:0,000)'dir.

Tablo 2'de cinsiyet ve tecrübe grupları arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak 0,01'de (0,000) varlığı belirlenmiş olup erkeklerin kadınlara göre daha fazla tecrübeye sahip olduğu söylenebilir. Yaşlı erkeklerin örneklem içerisindeki payının çok oluşu bu sonucun nedeni olduğu söylenebilir.

Tablo 3: SMMM'lerin Cinsiyet ile Gelire (bin TL/ay) Göre Dağılımları

Cinsiyet / Yaş	2.000-4.000	4.001-6.000	6.001-8.000	8.001-10.000	10.000 üzeri	Toplam
Kadın	33	15	2	2	1	53
Erkek	37	46	14	10	10	117
Toplam	70	61	16	12	11	170

Not:Tablodaki beklenen değerlere ait 3 hücre değeri 5'den küçük olduğundan, 6000 üzeri olan üç grup birleştirilerek ki-kare istatistiği 15,674 (Anl.:0,000) olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3'e göre kadınların erkeklere göre daha az gelire sahip olduğu söylenebilir. Bunun nedeni olarak, kadın meslek mensupların daha çok gençlerden oluştuğu dikkate alındığında, meslekte kendilerine daha yüksek gelir getiren portföyler oluşturmalarının zaman aldığı ve/veya yüksek getirili mükelleflerin erkek meslek mensupların daha çok tercih etmeleri gösterilebilir.

SMMM'lerin Vergi Bilinçleri ve Vergiye Bakışları

Araştırmada anket verilerinin güvenilirliği Cronbach Alfa istatistiği ile değerlendirilmiştir. Anketin konuyla ilgili 37 soruya ait Cronbach Alfa istatistiği 0,828 olarak ölçülmüş olup 0,60'in belirgin şekilde üzerinde çıktığından ölçümün oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

Çalışmada SMMM'lerin cevapları ile bir referans skor ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını görmek amacıyla tek örneklem t-testi uygulanmıştır. Bu test,

örneklemenin belirli bir değişkene ilişkin ölçülen ortalaması ile aynı değişkene ilişkin öngörülen ya da daha önce hesaplanan, bilinen bir referans değer arasında belirli bir güven düzeyinde anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu test için “*H1: Hesaplanan ortalama ile referans sayısı arasında anlamlı bir farklılık vardır*” şeklinde alternatif hipotezdeki iddia araştırılır. Analiz sonucunda bulunan anlamlılık değeri %5’ten küçük ($p < 0,05$) ise H_0 ’ın reddi ve H_1 ’in doğru olduğuna karar verilirken; %5’ten büyük ($p > 0,05$) ise H_0 ’ın reddedilememesi söz konusu olmaktadır.

Tablo 4’teki sorular hakkındaki SMMM’lerin görüşleri hem t-testi hem de puan karşılığına göre karar sütunlarında değerlendirilmiştir. Bu karar sütunları meslek mensuplarının görüşlerinden elde edilen ortalamaların hangi kategoriye dâhil edilebileceğini göstermektedir. Puan aralığı sütununda ortalamaların Ek 2’deki karşılığına göre değerlendirme yapılırken, t-testi sütununda ayrı ayrı 2-3-4-5-6 referans alınarak yapılan tek örnek t-testlerine göre değerlendirme yapılmıştır.

Örneğin *S1*’de SMMM’lerin görüş ortalamaları Ek 2’deki karşılığına (puan aralığına) göre 5,32 ortalamayla 6-KY (katılıyorum) kategorisine dâhil edilmiştir. Ortalamanın komşu sayıları olan 5 ve 6 referans alınarak yapılan tek örnek t testlerinde görüşlerin sırasıyla 5 veya 6 kategorilerine dâhil edilip edilemeyeceği araştırılmıştır. Bu testlerde H_0 hipotezleri reddedildiği için *S1* hakkındaki görüşlerin istatistiksel olarak 0,05 anlamlılıkla sırasıyla 5 veya 6 değerlerinden farklı olduklarına karar verilmiştir. Bu durumda SMMM’lerin *S1* hakkındaki görüşleri t testine göre 5 KKY ile 6 KY kategorilerinin arasında olduğu ve ortalamaların puan aralığına göre de 6 KY kategorisine dâhil olduğu gözlenerek SMMM’lerin *S1* hakkındaki görüşleri 5 KKY ile 6 KY kategorilerinin arasında olup 6 KY kategorisine eğilimliler şeklinde yorumlanmıştır.

SMMM’ler *S3*’de puan aralığına göre 4 KRZ kategorisinde kalmışlardır. *S3*’e ait görüş ortalamaları 4,24 olup, komşu sayılar olan 4 ve 5 referans alınarak yapılan tek örnek t testlerine göre ortalamaların 4 sayısından farklı olduğu istatistiksel olarak 0,05 anlamlılıkla reddememediği fakat 5 sayısından farklı olduğu reddedildiği gözlenmiştir. T testleri ve puan aralığına göre elde edilen sonuçlar uyum içerisinde olduğundan *S3* hakkındaki SMMM’lerin görüşlerinin net olarak 4 kategorisindedir şeklinde değerlendirilmiştir.

SMMM’lerin *S24* ve *S34*’e diğer sorulara göre en yüksek puanlama yaptıkları gerek puan aralığı ve gerekse t testleriyle 6 KY kategorisinde değerlendirmeleriyle gözlemlenebilir. Bu durumda SMMM’ler, *vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını arttırır*” ve *“vergi dairesinde çalışanların daha nitelikli olmasının gerekliliği”*ni en yüksek seviyede vurgulamışlardır.

SMMM'lerin S2, S4, S6 ve S25'ya katılım şiddetlerini en yüksek puanlandıkları; S1, S19, S20, S23 ve S32'ye ise yüksek puanladıkları şeklinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla SMMM'ler verginin kamu hizmetleri karşılığı olduğunu, bir vatandaşlık görevi olduğunu, vergi yükünü daha çok KDV ve ÖTV öderken hissettiklerini ve vergi afflarının dürüst mükellefleri cezalandırdığını güçlü şekilde vurgulamışlardır. Bu durum SMMM'lerin hem devlete bağlılıklarının hem de vergiye verdikleri önemin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, vergi yasalarında sık değişiklik yapılmaması gerektiğini, vergi yasalarının resmi gazeteden ziyade internetten takip ettiklerini, vergi oranlarının düşürülmesinin vergi gelirlerini artıracağını, fiş ve fatura almaya özen gösterdiklerini vurgulamışlardır.

SMMM'lerin S12, S15, S30, S35 ve S36'ya yüksek olmamakla birlikte katılım şiddetlerini zayıf puanladıkları gözlenmiştir. SMMM'ler ödedikleri verginin iktidardaki partilerden ve devletten aldıkları hizmetlerden bağımsız olduğunu, vergi denetimlerinin yeterli olmadığını, vergi dairesinde çalışanların davranışlarının maaş dışında başka faktörlerle iyileştirilmesi gerektiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 4: SMMM'lerin Vergi Bilinçleri ve Vergiye Bakış Açıları

	Ort.	S	t ** (Anl.)			Karar	
			3	4	5	T testi	Puan A.
S1 Vergi zorunludur	5,32	2,080	,000	,000	,045	5 KKY-6KY	6 KY
S2 Vergi kamu hiz. Karşılığıdır	5,56	1,721	,000	,000	,000	5 KKY-6KY	6 KY
S3 V. mük. yüklenen bir yük.	4,24	2,043	,000	,124	,000	4 KRZ	4 KRZ
S4 V. vatandaşlık görevidir	5,61	1,535	,000	,000	,000	5 KKY-6KY	6 KY
S5 V. yük. gelir ver. öderken hisst.	4,46	1,864	,000	,001	,000	4 KRZ-5 KKY	5 KKY
S6 V. yük. KDV ve ÖTV öderken hisst.	5,51	1,677	,000	,000	,000	5 KKY-6KY	6 KY
S7 V. yük. servet üz. alınan ver. öderken his.	3,89	2,032	,000	,482	,000	4 KRZ	4 KRZ
S8 Vergi verdiğim için gurur duy.	4,71	2,160	,000	,000	,079	4 KRZ-5 KKY	5 KKY
S9 Ver. bil. olumsuzda ailedeki eğitim önemli	4,86	1,935	,000	,000	,343	5 KKY	5 KKY
S10 Demokrasi ve ver. gönüllü uyum doğr. orantlı	4,78	1,939	,000	,000	,146	5 KKY	5 KKY
S11 Ö.vrg. nrye.nsl.hrc. oy sandığında sorgularım	4,94	2,053	,000	,000	,682	5 KKY	5 KKY
S12 Desteklediğim part.ikt.gel.vrgye sempk bak.	3,17	2,112	,309	,000	,000	3 KMY	3 KMY
S13 Aldığım kamu hiz. İle ödediğim vergiyi kıys.	5,13	1,711	,000	,000	,306	5 KKY	5 KKY
S14 Ö. Vrg ülkenin ihtyç duyulan alanlarına harcama.	3,75	1,967	,000	,104	,000	4KRZ	4 KRZ
S15 Ö. vrg ile dev.sağ.hiz.ara.doğru orantı vardır.	3,46	1,935	,002	,000	,000	4 KRZ	3 KMY
S16 Diğer mülk.vrg.kaçımsı bnm vrg krş.bk. olmsz et.	4,78	2,045	,000	,000	,167	5 KKY	5 KKY
S17 Ödenmeyen ver.kamu hiz. azaltılmaktadır.	5,27	1,676	,000	,000	,040	4 KRZ-5 KKY	5 KKY
S18 Vrg mev. anlaşılır biçimde hazırlanmıştır.	3,53	2,009	,001	,003	,000	3KMY-4KRZ	3 KMY
S19 Vrg.yasalarında sık dğşk.yap.vb.olmsz et.	5,42	1,697	,000	,000	,001	5 KKY-6KY	6 KY
S20 D.vrg yas. internetten tkb. ederk öğr.	5,39	1,493	,000	,000	,001	5 KKY-6KY	6 KY
S21 D.vrg yas. resmi ga. tkb. ederk öğr.	3,70	2,127	,000	,072	,000	4KRZ	4 KRZ
S22 Devl. adil br vrg sist.uygulamaktadır.	2,82	1,926	,234	,000	,000	3KMY	3 KMY
S23 Vrg. Oranlarının düşürülmesi vrg gelirlerini art.	5,50	1,733	,000	,000	,000	5KKY- 6 KY	6 KY
S24 Vrg. Oranlarının yüksek olması vrg. kaçakçılığını art.	5,76	1,612	,000	,000	,000	6KY	6 KY
S25 V.af.ları ile dürüst mük. cezalandırılmaktadır.	5,66	1,739	,000	,000	,000	5 KKY-6KY	6 KY
S26 V.af. vrg ödevlerinin yerine get.akstılmaktadır.	5,51	1,670	,000	,000	,000	5 KKY-6 KY	6 KY
S27 Vrg. afflarının sık yap. gerekmektedir.	2,39	1,748	,000	,000	,000	2KMY-3KMY	2 KMY
S28 Vergi cezaları yeterlidir.	3,83	2,119	,000	,294	,000	4KRZ	4 KRZ
S29 V.üzerine uzl. yol.gidilmesi v.cez. etk. azalt.	3,92	2,076	,000	,607	,000	4KRZ	4 KRZ
S30 Vergi denetimleri yeterlidir.	3,31	2,130	,058	,000	,000	3KMY	3 KMY
S31 Vergi denetimleri vrg. gelirlerini artırır.	4,78	2,063	,000	,000	,171	5 KKY	5 KKY
S32 Fiş veya fat. almaya özen gösteririm.	5,46	1,796	,000	,000	,001	5 KKY-6KY	6 KY
S33 Vergi idaresindeki çalışan say. yetersizdir.	3,61	2,232	,001	,024	,000	3KMY-4KRZ	4 KRZ
S34 V. idaresindeki çalış.daha nitelikli olmalıdır.	5,77	1,523	,000	,000	,000	6KY	6 KY
S35 Vrg. id.çalış.maaş.artt. ile mük. oln dav. doğru orant.	3,16	2,025	,292	,000	,000	3KMY	3 KMY
S36 V. idaresindeki çalış. mülk. olan davş. idealdir.	3,20	1,775	,134	,000	,000	3KMY	3 KMY

S37 Mük.svş.salgın has. vb. vergi uyumları daha faz.	3,65	2,025	,000	,025	,000	3KKYM-4 KRZ	4 KRZ
--	------	-------	------	------	------	-------------	-------

Not: Ort.: Ortalama, S: Standart sapma; buradaki t testi Anl., tek örnek t testi anlamlılıklardır. Karar sütunundaki t testi sonuçları, 2, 3, 4, 5 ve 6 referans alınarak yapılan t-testlerine göre verilmişken, Karar sütunundaki Puan A. (Aralığı) sonuçları, Ek 2'deki ortalama aralıkları dikkate alınarak yazılmıştır.

Tabloyu daha öz sunmak için konular kısa verilmiştir, konuların açılımı Ek 3'dedir.

Tablodaki t, 3, 4, 5 referans alınarak hesaplanan tek örnek t-testi istatistiğinin anlamlılığı (Anl.)'dir. Ayrıca, 2 referans alınarak yapılan tüm t-testi anlamlılıkları 0,01'den küçük olduğundan tabloda raporlanmamıştır. 6 referans alınarak yapılan t-testi anlamlılıkları 0,05'den büyük değere sahip olan sadece S24 ve S34'tür.

SMMM'lerin başta S27 olmak üzere S22'ye diğer sorulara göre katılmama şiddetlerinin güçlü olduğu görülmektedir. Bulgulara göre SMMM'lerin vergi aflarına güçlü ve hemfikir şekilde karşı çıktıkları ve vergilendirme sisteminin adil olmadığı kanısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda vergi bilincinin geliştirilmesi için hem bir vergi mükellefi olarak hem de vergi mükellefleriyle yakından irtibatlı olan SMMM'lerin bu görüşlerinin dikkate alınması gereklidir.

SMMM'lerin Bireysel Özelliklerine Göre Görüşlerindeki Farklılıklar

SMMM'lerin vergi bilinci konusundaki genel görüşleri Tablo 4'da raporlanmıştır. Ancak meslek mensuplarının bireysel özelliklerine göre elde edilen alt gruplar dikkate alındığında görüşlerde homojenlik bozulabilmekte veya alt gruplarda görüş farklılıkları olabilmektedir. Tablo 4'deki her bir konu için SMMM'lerin görüşlerine ait standart sapma değerlerinin küçük olması ilgili konuda SMMM'lerin görüşlerinde hemfikirlik (homojenlik) söz konusu olduğunun göstergesidir. Standart sapmaların yüksek olması ise SMMM'lerin görüşlerinde hemfikirliğin zayıfladığının bir göstergesi, aynı zamanda SMMM'lerin alt gruplarına göre görüşlerinde farklılık olabileceğinin bir sinyali olarak dikkate alınabilir. Bu anlamda, SMMM'lerin bireysel özelliklerine göre görüşlerindeki farklılıklar alt gruplarda normal dağılım şartı sağlandığı ölçüde 2 alt grup için bağımsız iki örnek t testi ve 2'den fazla gruplar için F testi ile araştırılmıştır. Burada belirtilen F testi, bağımsız örnek tek yönlü ANOVA'dır.

Bağımsız iki örnek t testi ve F testlerinde yokluk hipotezi gruplar arasında görüş farklılıklarının olmadığı varsayımı olup, alternatif hipotezlerde ise en az iki alt grupta görüş farklılıklarının olduğu iddiasıdır. Hipotez testleri üzerinden eğer istatistiksel olarak anlamlılık 0,05'ten küçük ise alt gruplar arasındaki fark anlamlı bulunarak yorumlamalar yapılmaya olanak sağlamak ve tablolardaki "Karar" sütunlarındaki kategoriler dikkate alınmaktadır. İstatistiksel olarak alt grupların görüşlerinde 0,05'te anlamlı bulunmayan farklılıklarda ise konu hakkındaki meslek mensuplarının söz konusu alt gruplarda görüş farklılığına sahip olmadığı kabul edilerek Tablo 5'te belirlenen genel görüşü benimsendiği varsayılmıştır.

Alt grup temelli farklılık incelemelerinde tabloları daha kısa tutmak amacıyla istatistiksel olarak 0,10'dan daha küçük anlamlılıklar raporlanmıştır. Tablo 5'te soruların cinsiyete göre

farklılıkları bağımsız iki örnek t testiyle incelenmiş ve görüş ortalamaları test istatistiğinin anlamlılıkları ve alt grupların görüş ortalamalarına ait puan aralığı karşılıkları raporlanmıştır. Bu bağlamda S4, S5, S7, S8, S10, S18, S20, S27, S30, S33 gibi toplam 10 soruda istatistiksel olarak 0,05 anlamlılıkta meslek mensupları görüşleri cinsiyete göre farklılık göstermiştir.

Tablo 5: SMMM'lerin Görüşlerinin Cinsiyete Göre Değişimi

Vergi Bilinci Konuları	Ortalama		t Anl.	Karar	
	Kadın	Erkek		Kadın	Erkek
S1 Vergi zorunludur	4,87	5,53	,054	5 KKY	6 KY
S3 V. mük. yüklenen bir yük.	4,67	4,04	,064	5 KKY	4 KRZ
S4 V. vatandaşlık görevidir	5,24	5,78	,031	5 KKY	6 KY
S5 V. yük. gelir ver. öderken hisst.	4,89	4,26	,033	5 KKY	4 KRZ
S7 V. yük. servet üz. alınan ver. öderkn his.	4,41	3,64	,024	4 KRZ	4 KRZ
S8 Vergi verdiğim için gurur duy.	4,22	4,93	,046	4 KRZ	5 KKY
S10 Demokrasi ve ver. gönüllü uyum doğr. orantlı	4,30	5,01	,025	4 KRZ	5 KKY
S12 Desteklediğim part.ikt.gel.vrgye semp tk bak.	3,59	2,97	,083	4 KRZ	3 KKM
S13 Aldığım kamu hiz. ile ödediğim vergiyi kıys.	5,50	4,97	,058	6 KY	5 KKY
S18 Vrg mev. anlaşılır biçimde hazırlanmıştır.	4,04	3,31	,029	4 KRZ	3 KKM
S20 D.vrg yas. internetn tkb. ederk ögr.	4,96	5,59	,010	5 KKY	6 KY
S23 Vrg. oranlarının düşürülmesi vrg gelirlerini art.	5,17	5,66	,085	5 KKY	6 KY
S27 Vrg. aflarının sık yap. gerekmektedir.	2,80	2,21	,040	3 KKM	2 KMY
S30 Vergi denetimleri yeterlidir.	3,94	3,03	,009	4 KRZ	3 KKM
S33 Vergi idaresindeki çalışan say. yetersizdir.	4,23	3,32	,014	4 KRZ	3 KKM

Not: Buradaki t Anl.: Bağımsız iki örnek t testi istatistiği anlamlılıklarıdır.

Bulgulara göre verginin vatandaşlık görevi olduğu, vergi vermekten gurur duyma, demokrasi ile vergiye gönüllü uyumun doğru orantılı olduğu, internetten vergi yasalarını takip etme hususlarında erkekler daha yüksek katılım göstermişlerdir. Diğer taraftan vergi yükünün gelir vergisi ve servet üzerinden alınan vergilerde hissedildiği, vergi mevzuatının anlaşılır olduğu, vergi aflarının sık yapılması gerektiği, vergi denetimlerinin yeterli olduğu ve vergi idaresinde çalışanların yetersiz olduğu konularına kadınlar daha yüksek katılım göstermişlerdir.

Eğitim seviyesine göre SMMM'ler grup sayılarına daha dengeli olduğu düşünülerek iki gruba (orta-lise-önlisans ve lisans, lisansüstü) bölünerek SMMM'lerin görüşleri arasındaki farklılıklar t -testi ile değerlendirilip Tablo 7'de sunulmuştur. Sorulardan sadece S30'un 0,05 anlamlılık (t -anl) düzeyinde anlamlı farklılığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre lisans eğitimi almayanların alanlara göre vergi denetimlerinin yeterliliğine daha az katılım gösterdikleri görülmektedir. Genel olarak eğitim seviyesinin SMMM'lerin vergiye bakış açılarında pek farklılığa sahip olmadığı söylenebilir.

Tablo 6: SMMM’lerin Görüşlerinin Eğitim ve Medeni Duruma Göre Değişimi

Vergi Bilinci Konuları	Ortalama		T Anl.	Karar	
	ortLisOnlis	Lis_LÜ		ortLisOnlis	Lis_LÜ
S12 Desteklediğim parti iktidara gelirse vergiye sempatik bakarım	3,74	3,01	,088	4 KRZ	3 KKMYY
S30 Vergi denetimleri yeterlidir	2,64	3,49	,027	2 KMY	3 KKMYY
	Bekâr	Evli		Bekâr	Evli
S4 Vergi vatandaşlık görevidir	5,15	5,72	,034	5 KKY	6 KY
S8 Vergi verdiğim için gurur duyarım	4,12	4,85	,083	4 KRZ	5 KKY
S13 Aldığım kamu hizmetleri ile ödediğim vergiyi kıyaslarım	5,82	4,97	,004	6 KY	5 KKY
S30 Vergi denetimleri yeterlidir	4,03	3,14	,034	4 KRZ	3 KKMYY

Not: ortLisOnlis, orta, lise, onlisans eğitimleri almış olanları temsil ederken, Lis_Lü ise lisans ve lisansüstü eğitimi görenleri temsil etmektedir.

Tablo 7’de S4, S13 ve S30’da bekâr ve evli meslek mensupları arasındaki görüş farklılıkları 0,05 anlamlılık düzeyinde farklı kabul edilmiştir. Evli meslek mensupları verginin vatandaşlık görevi olduğuna daha yüksek katılım gösterirken, kamu hizmetleri ile ödedikleri vergileri kıyaslama ve vergi denetiminin yeterli olduğu sorularına daha düşük katılım göstermişlerdir.

Tablo 7: SMMM’lerin Görüşlerinin Yaş Durumuna Göre Değişimi

VB Kon.	Ortalamalar					F Anl.	Puan Aralığına Göre KARAR				
	21-30	31-40	41-50	51-60	61+		21-30	31-40	41-50	51-60	61+
S1	3,69	5,82	5,48	5,15	5,42	,009	4 KRZ	6 KY	6 KY	5 KKY	6 KY
S2	4,44	5,82	5,67	5,70	5,00	,048	5 KY	6 KY	6 KY	6 KY	5 KKY
S4	4,06	5,86	5,64	5,78	6,08	,001	4 KRZ	6 KY	6 KY	6 KY	6 KY
S15	2,81	4,11	3,31	3,30	3,08	,091	3KKMY	4 KRZ	3KKMY	3KKMY	3KKMY
S17	4,13	5,39	5,33	5,45	5,45	,077	4 KRZ	6 KY	6 KY	6 KY	6 KY
S19	5,06	5,29	5,17	6,05	5,50	,099	5 KKY	6 KY	5 KKY	6 KY	6 KY
S20	4,25	5,56	5,53	5,43	5,58	,030	4 KRZ	6 KY	6 KY	6 KY	6 KY
S23	4,94	5,58	5,24	5,70	6,58	,080	5 KKY	6 KY	5 KKY	6 KY	7KKKY
S34	4,87	6,11	5,62	5,93	5,83	,072	5 KKY	6 KY	6 KY	6 KY	6 KY
S37	4,00	3,58	3,69	3,13	5,00	,070	4 KRZ	4 KRZ	4 KRZ	3KKMY	5 KKY

Not: Buradaki F Anl., bağımsız örnek tek yönlü ANOVA F testi anlamlılıklarıdır. Bu testin H0 hipotezi, “Yaş gruplarına göre, bireylerin görüşleri arasında farklılık yoktur” şeklinde ifade edilebilir. Grupların varyans homojenliği için yapılan Levene test istatistiği 0,05’de istatistik olarak anlamlı olan S18 (Anl.: ,012) ve S21 (Anl.: ,005) konular için grupların aynı varyansa sahip olmadığı belirlenmiştir. Bu durumda F testi yerine daha robust olan Welch ve Brown-Forsythe testleri yapılmıştır. Sırasıyla bu test anlamlılıkları S18 için ,803 - ,851 ve S21 için ,139 - ,212 olduğu hesaplanmış ve bu sonuçları F testi sonuçları ile uyumlu olduğu görülmüş olup, görüş farklılığına ait test istatistiği istatistiksel olarak 0,10’da anlamlı olmadığından tabloda listelenmemiştir. Örnek sayısı 30’un altında olup Kalmogorov Simirnov Testine göre 0,05 anlamlılıkta normal dağılmadığı tespit edilen 60 üzeri yaş grubundaki meslek mensuplarının S23 ve S25 konuları için parametrik olmayan Kruskal Wallis test istatistiği 0,05’de anlamlı olmayan bu istatistikler (anlamlılıkları sırasıyla 0,060 ve 0,151) F testi sonuçlarıyla uyumlu olduğu halde dikkate alınmalıdır. S25’e ait anlamlılıklar 0,10’dan büyük olduğundan tabloda listelenmemiştir.

Tablo 7’de meslek mensuplarının vergiye bakış açılarının yaşa göre farklılıkları değerlendirildiğinde istatistiksel olarak 0,05 anlamlılıkta S1, S2, S4 ve S20’nin anlamlı farklılığa sahip olduğu görülmektedir. Ek 4’de raporlanan post hoc testinden de görüldüğü üzere verginin zorunlu olması, kamu hizmetlerinin karşılığı olması ve vatandaşlık görevleri arasında yer alması gibi devleti kollama ve devlete bağlılık temelli soruların yanısıra vergi

yasalarının internetten takip edilebilirliği gibi teknolojiyi kullanma sorularına 21-30 yaş aralığındaki meslek mensupları daha düşük katılım göstermişlerdir. Örneğimizde 16 genç meslek mensubunun bu yargılara sahip olması oldukça düşündürücüdür.

Tablo 8: SMMM'lerin Görüşlerinin Gelir ve Tecrübe Durumuna Göre Değişimi

Vergi Bilinci Konuları	Ortalamalar			F Anl.	Puan A. Göre KARAR		
	2000-4000 TL/ay	4001-6000 TL/ay	6001-8000 TL/ay		2000-4000 TL/ay	4001-6000 TL/ay	6001-8000 TL/ay
S7 V. yük. servet üz. alınan ver. öderkn his.	4,05	3,39	4,30	,076	4 KRZ	3 KMY	4 KRZ
S29 V. üzerine uzl. yol. gidilmesi v.cez. etk. azalt.	3,49	4,25	4,23	,065	3 KMY	4 KRZ	4 KRZ
	0-10 yıl	11-20 yıl	20+ yıl		0-10 yıl	11-20 yıl	20+ yıl
S1 Vergi zorunludur	4,83	5,25	5,76	,062	5 KKY	5 KKY	6 KY
S4 V. vatandaşlık görevidir	5,15	5,77	5,81	,051	5 KKY	6 KY	6 KY
S10 Demokrasi ve ver. gönüllü uyum doğr. orantlı	4,31	4,78	5,14	,082	4 KRZ	5 KKY	5 KKY
S27 Vrg. aflarının sık yap. gerekmektedir.	2,65	2,63	1,98	,063	2 KMY	2 KMY	2 KMY
S36 V. idaresindeki çalış. mülk. olan davş. idealdir.	2,83	3,72	3,00	,018	3 KMY	4 KRZ	3 KMY

Not: Buradaki *F* Anl., bağımsız örnek tek yönlü ANOVA *F* testi anlamlılıklarıdır. Levene test istatistiği 0,05'de istatistik olarak anlamlı olan konular için, tüm sonuçlar uyumlu da görüle Welch ve Brown-Forsythe testleri dikkate alınmıştır. Test sonuçlarından 10'da anlamlı olmayanlar tabloda listelenmemiştir.

Gelir temelli alt gruplar için; Levene test istatistiği 0,05'de istatistik olarak anlamlı olan S1 (Anl.: ,008) ve S22 (Anl.: ,004) konular için grupların aynı varyansa sahip olmadığı belirlenerek yapılan Welch ve Brown-Forsythe testlerinden sırasıyla S1 için ,311 - ,341 ve S22 için ,136 - ,184 anlamlılıklar hesaplanmıştır.

Tecrübe temelli alt gruplar için; Levene test istatistiği 0,05'de istatistik olarak anlamlı olan S1 (Anl.: ,028), S21 (Anl.: ,003) ve S27 (Anl.: ,046) konular için grupların ay aynı varyansa sahip olmadığı belirlenerek yapılan Welch ve Brown-Forsythe testlerinden sırasıyla S1 için ,058 - ,068; S21 için ,608 - ,628 ve S27 için ,052 - ,066 anlamlılıklar hesaplanmıştır.

Meslek mensuplarının vergiye bakış açılarının gelir durumlarına göre istatistiksel olarak 0,10 gibi zayıf düzeyde anlamlılıkta S7 ve S29'da farklılık gösterdiği Tablo 8'de görülmektedir. Bu durumda SMMM'lerin gelir düzeyine göre görüşlerinde pek farklılık olmadığı söylenebilir.

Tablo 8'de meslek mensuplarının tecrübelerine göre farklılık istatistiksel olarak 0,05 düzeyinde sadece S36'da gözlenmiştir. Sonuçlara göre post Hoc testlerinden Tukey HSD testine göre görüşler arasında 1. Grup (0-10 yıl) ile 2. Grup (11-20 yıl) arasında istatistiksel olarak 0,05 anlamlılıkta farklılık; 2. Grup (11-20 yıl) ve 3. Grup (20 yıl üstü) arasında istatistiksel olarak 0,10 anlamlılıkta farklılık belirlenmiştir. Buna göre, diğer gruplar orta düzeyde tecrübeye sahip meslek mensuplarına göre vergi idaresindeki mükelleflere olan davranışların iyi olmadığını daha güçlü şekilde vurgulamışlardır.

Sonuç

Bu çalışmada Zonguldak il ve ilçelerinde faaliyet gösteren 171 SMMM'nin vergi bilinçleri ve vergiye bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmadaki örneklemin erkek sayısının ve orta yaş grubunun yoğun olduğu, eğitim seviyelerinin yüksek (%71.9'i lisans mezunu) ve %71,8'inin 10 seneden fazla tecrübeye sahip olduğu görülmüştür.

Çalışma bulgularına göre meslek mensupları vergiyi vatandaşlık görevi ve kamu harcamalarının karşılığı olarak görmektedirler. Meslek mensupları gelir ve servet üzerinden alınan vergileri bir yük olarak görmezken KDV ve ÖTV'yi ödemekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Meslek mensuplarının KDV ve ÖTV ile günlük hayatlarında daha fazla karşılaştıkları ve aylık KDV beyannamesi verdikleri düşünüldüğünde böyle bir sonucun çıkması haklı görülebilir.

Meslek mensupları vergi vermekten kısmen gurur duymakta olduklarını, vergi ile siyaseti ilişkilendirmediklerini, vergi bilincinin ailede verilmesi gerektiğini ve ödenmeyen vergilerin devletin hizmetlerini aksattığını düşündüklerini, vergi vermeyen mükelleflerinden olumsuz yönde etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca sık değişen vergi yasalarından şikayetçi olduklarını ve sık değişen vergi yasalarının mesleki gelişimlerini engellediğini ve vergi mevzuatının anlaşılır bir biçimde hazırlanmadığını belirtmişlerdir. Bu unsurların vergi bilincini olumsuz yönde etkilediği aşikârdır. Diğer taraftan vergi denetim aracı olan fiş veya fatura almanın meslek mensuplarının olumlu baktığı ve uyguladığı bir davranış olduğu tespit edilmiştir.

Meslek mensupları vergi aflarının dürüst mükellefleri cezalandırdığını ve vergi sisteminin düzgün işlememesine neden olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca vergi cezalarında uzlaşmaya gidilmesinin vergi cezalarının etkinliğini olumsuz etkilediğini ve vergi cezalarının yeterliliği konusunda kararsız olduklarını, vergi denetimlerini yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir. Bunlarla tutarlı olarak vergi sisteminin adil olmadığını ifade etmektedirler.

Meslek mensuplarının vergi idaresi hakkında çalışanlar daha nitelikli olması gerektiğini, çalışan sayısının yeterliliği hakkında kararsız oldukları, çalışanların ücretleri ile mükellefe olan davranışları arasında ilişki kurmadıkları ancak çalışanların mükellefe olan davranışlarını da ideal bulmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca savaş, salgın hastalık vb. durumlarda vergi uyumlarının artacağı konusunda kararsız kaldıkları görülmüştür.

Zonguldak genelinde yapılan bu alan araştırması vergi idaresine ve akademisyenlere önemli ipuçları sunacak niteliklere sahiptir. Sonuç olarak vergi bilincinin ve vergiye gönüllü uyumun artırılması açısından vergi sistemi daha adil hale getirilmeli, vergi yasaları sık sık değişmemeli,

vergi mevzuatı anlaşılır bir biçimde hazırlanmalı, vergi afları sık sık çıkarılmamalı, vergi cezaları ve vergi denetimleri yeterli ve caydırıcı nitelikte olmalıdır. Bu bağlamda vergi bilincinin ve vergiye gönüllü uyumun artırılması noktasında mükelleflerden daha çok vergiyi alan taraf olan devlete daha çok sorumluluk düşmektedir.

Kaynakça

- Çak, M. , Şeker, M. ve Bingöl, Ö. (2010), *Türkiyede Vergi Bilinci: İstanbul Araştırması*, Ismmmo Yayın No: 134, İstanbul.
- Cansız, H. (2006), “Vergi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Hakkındaki Görüşleri: Afyonkarahisar İli Örneği”, *Afyonkocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8, s.115-138.
- Çavuşoğlu, H. ve Pekkaya, M. (2015), “Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Tercihine Etkisi: Zonguldak Örneği”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Aralık, s.91- 115.
- Çelebi, E.C. (2016), *Vergi Bilinci ve Vergiye Bakış Açuları: Zonguldak İlinde Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Üzerine Uygulama*, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- Çelikkaya A. ve Gürbüz, H. (2008), “Mükelleflerin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkinin Analizi”, *Sosyo Ekonomi*, Temmuz-Aralık, s.22-54.
- Çiçek, S., Çiçek, H. G. ve Ömürbenk, N. (2007), “Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları”, *Maliye Dergisi*, 153, Temmuz-Aralık, s.102-122.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, (2008), “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010”, Yayın No: 87, Nisan.
- Korlu, R. K, ÇETinkaya, Ö ve Gerçek, A. (2016), “Yerel Vergi Bilincinin Faktör Analizi ile Değerlendirilmesi: Bursa Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), s.443-465.
- Muter B., Sakıncı, S. ve Çelebi, K. (1993), *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması*, http://kutuphane.cbu.edu.tr/db_images/site_407/file/mukelleflerin_vergi.pdf
- Özdemir A. R. ve Ayvalı , H. (2007), “Vergi Bilincine Sahip Bireylerin Fiş veya Fatura Alma Duyarlılığını Etkileyen Faktörler” *Maliye Dergisi*, Sayı 153, Temmuz-Aralık.
- Pekkaya, M., ve Akıllı, F. (2013). “Hava Yolu Hizmet Kalitesinin SERVPERF-SERVQUAL Ölçeği ile Değerlendirmesi ve İstatistiksel Analizi”, *AİBÜ İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), s.75-96.
- Sağlam, M. (2013), “Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci”, *Sosyo Ekonomi*, Ocak-Haziran, s.315-334.
- Saruç, N., T. (2015), *Vergi Uyumunu, Teori ve Uygulama*, Seçkin Kitapevi, Ankara.
- Şahin, A. (2010), *Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Vergiyi Algılaması: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Şener, A. (1997), “Verginin Önemi Vergi Bilincinin Topluma Yayılması ve Vergilerle İlgili Son Düzenlemeler”, *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:5, Sayı:52.
- Şentürk, S. H. (2014). “Vergiye Gönüllü Uyumun Sağlanmasında Fayda İlkesinin Rolü”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), s.129-143.
- Şenyüz, D.(1995), *VergilendirmedeYükümlü Psikolojisi*, Bursa.
- Taytak, M. (2010), “İlköğretim 2. Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma”, *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran, Sayı:158, s.496-512.
- Teyyare, E. ve Kumbaşlı, E. (2016), “Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakının Gelişmesinde Maiye Bölümü Eğitiminin Rolü”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), s.1-29.

- Torgler, B. (2006), "The Importance Of Faith: Tax Morale And Religiosity", *Journal Of Economic Behavior and Organisation*, 61 (1), September.
- Yıldız, B, Yılmaz, C. ve Akbulut, G. (2016), "Türkiye’de Basit Usulde Vergilendirme ile Toplam Vergi Gelirleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 5(10), s.24-37.

EK 1: SMMM'lerin Özelliklerine Göre Frekans Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	54	31,6
Erkek	117	68,4
Toplam	171	100

Tecrübe (yıl)	Sayı	Yüzde
1-5	24	14,0
6-10	24	14,0
11-15	30	17,5
16-20	30	17,5
21 ve üzeri	63	36,8
Total	171	100

Gelir (TL/ay)	Sayı	Yüzde
2000-4000	70	40,9
4001-6000	61	35,7
6001-8000	16	9,4
8001-10000	12	7,0
10001 ve üzeri	11	6,4
Toplam	170	99,4

Yaş Aralığı	Sayı	Yüzde
21-30	16	9,4
31-40	45	26,3
41-50	58	33,9
51-60	40	23,4
61 ve üzeri	12	7,0
Toplam	171	100

Eğitim düzeyi	Sayı	Yüzde
Orta	3	1,8
Lise	23	13,5
Ö.lis	10	5,8
Lisans	123	71,9
Lisansüstü	12	7,0
Toplam	171	100

Medeni Durum	Sayı	Yüzde
Bekâr	33	19,3
Evli	138	80,7
Toplam	171	100

Ek 2: Ortalamalar için Verilen Puanların Karşılıkları

Puan Aralığı	Anlamı	Puan Karşılığı	Kısaltma
1,00-1,86	Kesinlikle Katılmıyorum	1	KKKMY
1,87-2,71	Katılmıyorum	2	KMY
2,72-3,57	Kısmen katılmıyorum	3	KKMY
3,58-4,43	Kararsızım	4	KRZ
4,44-5,29	Kısmen Katılıyorum	5	KKY
5,30-6,14	Katılıyorum	6	KY
6,15-7,00	Kesinlikle Katılıyorum	7	KKKY

Kaynak: Çavuşoğlu ve Pekkaya (2015) referans alınarak hazırlanmıştır.

Ek 3: Anket Formu

Konu
S1 Vergi, zorunlu bir ödemedir.
S2 Vergi, kamu hizmetlerinin karşılığıdır.
S3 Vergi, mükelleflere yüklenen bir yüküdür.
S4 Vergi, vatandaşlık görevleri arasında yer almaktadır.
S5 Vergi yükünü en çok gelir vergisi öderken hissediyorum.
S6 Vergi yükünü en çok KDV ve ÖTV'yi öderken hissediyorum.
S7 Vergi yükünü en çok servet üzerinden (VİV,MTV,EV) alınan vergileri öderken hissediyorum.
S8 Vatandaş olarak vergi verdiğim için gurur duyuyorum.
S9 Vergi bilincinin oluşmasında ailedeki eğitim daha önemlidir.
S10 Demokrasi ve vergiye gönüllü uyum doğru orantılıdır.
S11 Ödediğim verginin nereye, nasıl harcandığını oy sandığında sorgularım.
S12 Desteklediğim siyasi parti iktidara gelirse vergiye daha sempatik bakarım.
S13 Aldığım kamu hizmeti ile ödediğim vergiyi kıyaslarım.
S14 Ödediğim vergi ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcanmaktadır.
S15 Ödediğim vergi ile devletten sağladığım hizmet arasında doğru orantı vardır.
S16 Diğer mükelleflerin vergi kaçırması benim vergiye karşı bakış açımı olumsuz etkilemektedir.
S17 Ödenmeyen vergiler kamu hizmetlerini azaltmaktadır.
S18 Vergi mevzuatı anlaşılır bir biçimde hazırlanmıştır.
S19 Vergi yasalarında sık sık değişiklik yapılması vergi bilincini olumsuz etkilemektedir.
S20 Değişen vergi yasalarını internette takip ederek öğreniyorum.
S21 Değişen vergi yasalarını resmi gazeteden takip ederek öğreniyorum.

S22	Devlet adil bir vergileme sistemi uygulamaktadır.
S23	Vergi oranlarının düşürülmesi vergi gelirlerini arttırır.
S24	Vergi oranlarının yüksek olması vergi kaçakçılığını arttırır.
S25	Vergi afları ile dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır.
S26	Vergi afları, vergi ödevlerinin yerine getirilmesini aksatmaktadır.
S27	Vergi aflarının daha sık yapılması gerekmektedir.
S28	Vergi cezaları yeterlidir.
S29	Vergi üzerinde uzlaşma yoluna gidilmesi, vergi cezalarında etkinliği azaltır.
S30	Vergi denetimleri yeterlidir.
S31	Vergi denetimleri, vergi gelirlerini arttırır.
S32	Alışverişte aldığımız fiş ve ya faturaların ülke ekonomisine katkısı vardır.
S33	Vergi idaresindeki çalışan sayısı yetersizdir.
S34	Vergi idaresi çalışanlarının daha nitelikli olması gerekmektedir.
S35	Vergi idaresi çalışanlarının maaşlarının arttırılması ile mükellefe karşı davranışları doğru orantılıdır.
S36	Vergi idaresinde çalışanların mükellefe olan davranışları idealdir.
S37	Mükelleflerin savaş, salgın hastalıklar vb. gibi durumlarda vergi uyumları daha fazla olacaktır.

Ek 4: Yaş Gruplarına Göre Farklılıklarının Tukey HSD Testi Sonuçları

	21-30: 31-40	21-30: 41-50	21-30: 51-60	21-30: 61+	31-40: 41-50	31-40: 51-60	31-40: 61+	41-50: 51-60	41-50: 61+	51-60: 61+
S1	,003	,017	,109	,170	,916	,544	,972	,930	1	,995
S2	,045	,078	,091	,915	,993	,998	,607	1	,747	,743
S4	,000	,002	,001	,004	,938	,999	,991	,991	,873	,968
S15	,139	,888	,910	,996	,221	,294	,465	1	,996	,997
S17	,073	,078	,057	,246	1	1	1	,997	,999	1
S19	,990	,999	,276	,960	,997	,230	,995	,086	,972	,857
S20	,021	,020	,056	,124	1	,994	1	,997	1	,997
S23	,700	,970	,560	,091	,860	,997	,372	,689	,102	,520
S34	,047	,417	,142	,461	,472	,979	,979	,861	,992	1
S37	,950	,982	,576	,684	,999	,835	,188	,644	,238	,039

BMMYK’NIN NEZARET ETME YETKİSİ VE İKNA YÖNTEMİNİN ETKİNLİĞİ

Arzu GÜLER¹

orcid.org/0000-0002-4177-2926

ÖZ

BMMYK, mültecilere uluslararası koruma sağlamak ve mülteci sorununa kalıcı çözüm bulmakla sorumludur. Her iki sorumluluğun da devletlerle yakın bir işbirliği gerektirmesi nedeniyle, BMMYK’ya uluslararası mülteci hukukuyla ilgili belgelerin uygulanmasına nezaret etme yetkisi verilmiştir. Ancak bu yetki, BMMYK’nın bağlayıcı yorum yapabilmesini ve bu yoruma göre tespit edilen devlet ihlallerine karşı yaptırım uygulayabilmesini kapsamamaktadır. Yine de BMMYK, nezaret etme yetkisini yerine getirmesi için gereken unsurlardan yoksun olmasına rağmen, ikna yöntemini sıklıkla kullanarak devletlerin iltica politikalarına müdahale etmektedir. Bu çalışma ise BMMYK’nın müdahalede bulunduğu 10 mahkeme kararını inceleyerek bu ikna yönteminin etkinliğini sorgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: BMMYK, nezaret etme, ikna yöntemi, mülteci statüsü belirleme süreci, geri göndermeme

UNHCR’S SUPERVISORY RESPONSIBILITY AND THE EFFECTIVENESS OF PERSUASION METHOD

ABSTRACT

UNHCR is responsible for providing international protection and durable solutions to refugees. Since both of the responsibilities require a close cooperation with states, UNHCR is given the the mandate of supervising the applications of internatinal refugee law instruments. However, this mandate does not cover the UNHCR’s capacity of authoritative interpretation and enforcement mechanisms in case of any breach. But still, despite the lack of required factors for the realisation of its supervisory responsibility, UNHCR implements persuasion as a method to intervene into states’ asylum policies. Thus this article seeks to question the effectiveness of this persuasion method by examining 10 court decisions that UNHCR intervened.

Keywords: UNHCR, supervision, persuasion, refugee status determination procedure, non-refoulement

¹ Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, arzuguler@adu.edu.tr

Giriş

1951 Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmeninⁱ (1951 Sözleşmesi ya da Sözleşme) başlangıç kısmında belirtildiği üzere Birleşmiş Milletler (BM), mültecilerin temel hürriyetleri ile insan haklarını mümkün olduğu kadar kapsamlı bir şekilde kullanmalarını sağlamaya çaba göstermektedir. Uluslararası nitelikli bir sorun olan mülteci sorununun tatmin edici bir çözüme ulaşması için uluslararası işbirliğinin önemine dikkat çeken Sözleşme, uluslararası koruma kapsamında taraf devletlere bazı haklar ve yükümlülükler doğurmaktadır. Sözleşme, devletlerin uluslararası mülteci hukuku ile ilgili hak ve yükümlülüklerini yorumlama ve uygulamalarına nezaret etme yetkisini ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (BMMYK) vermiştir. Bu makale de BMMYK'nın nezaret etme yetkisinin kapsamını ve etkinliğini sorgulamayı amaçlamaktadır.

Makale ilk olarak; nezaret etme yetkisini yerine getirebilmek için ihtiyaç duyulan düzenli bilgi toplanması, etkin raporlama ve yaptırım mekanizmalarının BMMYK için varlığını sorgulamakta ve BMMYK'nın bu unsurlardan yoksun olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Her ne kadar BMMYK; tarafsız karakterini şüpheye düşürecek yapısal sıkıntılara sahip olsa da ve örgütün uluslararası mülteci hukukuna uygun olmayan bir yasanın yürürlüğe girmesini doğrudan engelleme gücü olmasa da BMMYK, nezaret etme yetkisini farklı yollarla kullanmaya çalışmaktadır. Bu yolların başında ise devlet politikalarına müdahalelerde bulunarak ve tavsiyeler vererek devletlerin mültecileri ülkeye kabulünden mültecilerin dönüşünün düzenlenmesine kadar geniş bir yelpazede ikna faaliyetlerinde bulunması gelmektedir.

Mülteci statüsü karar verme süreci, iltica başvurusunda bulunan bir kişinin 1951 Sözleşmesi uyarınca verilen haklardan yararlanıp yararlanmayacağını belirlediği için oldukça titiz yürütülmesi gereken bir süreçtir. Geri göndermeme ilkesi ise mülteci statüsü almış bir kişinin ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelere geri gönderilmemesini ya da iade edilmemesini garanti altına alması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenledir ki makale, mülteci statüsü karar verme süreci ile ilgili 5 ve geri göndermeme ilkesinin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili 5 olmak üzere toplam 10 mahkeme kararını incelemektedir. İncelenen mahkeme kararlarını ise BMMYK'nın *refworld* veri tabanındaⁱⁱ yer alan ve nezaret etme yetkisini yerine getirebilmek için ikna yöntemini kullanarak müdahale ettiği 145 dava örneği arasından basit rastgele örnek seçim yöntemiⁱⁱⁱ ile seçmektedir. Mahkemenin kararının, BMMYK'nın müdahalesinde belirttiği görüş ve kararları ile uyum içinde olması halinde makale, ikna yöntemini etkin olarak değerlendirmektedir. İnceleme sonucunda makale, BMMYK'nın kullandığı ikna yönteminin 6

davada etkin olduğu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) ve Avrupa dışındaki ülkelerin BMMYK'nın görüş ve kararlarıyla daha uyum içinde hareket ettikleri sonucuna ulaşmaktadır.

BMMYK'NIN NEZARET ETME YETKİSİ

3 Aralık 1949 tarihinde BMMYK'nın 1 Ocak 1951 itibariyle kurulması kararını alan BM Genel Kurulu (UNGA 319 IV, 1949), BMMYK'nın görev alanını belirleyen Tüzüğü ise 14 Aralık 1950 tarihinde onaylamıştır (UNGA 428 V, 1950). Tüzük BMMYK'ya mültecilere uluslararası koruma sağlama ve mülteci sorununa kalıcı çözümler bulma görevi verirken (md. 1), taraf devletler de bu konuda BMMYK ile işbirliği yapmakla yükümlülüğünü kabul etmiştir (Sözleşme, 1951: md. 35/1; Protokol, 1967: md.2/1). Ayrıca Tüzük, BMMYK'ya mültecilerin korunmasına ilişkin sözleşmelerin uygulanmasına nezaret etme yetkisini vermiştir (md. 8/a). Bir başka deyişle, mülteci haklarının korunması sorumluluğu devletlerde, bu sorumluluğa nezaret etme yetkisi ise BMMYK'dadır. Uluslararası koruma kapsamında taraf devletler, ülkelerindeki mültecilere bazı haklar açısından kendi vatandaşlarına^{iv} uyguladıkları bazı haklar açısından ise en az başka ülke vatandaşlarına^v ya da yabancılara^{vi} gösterdikleri muameleyi gösterme yükümlülüğü altındadır.^{vii} Ayrıca taraf devletlerin, anlaşmaya taraf olurken çekince koyma hakkını kullanmak suretiyle veya ulusal güvenlik ve kamu düzeni gerekçeleriyle mültecilere sağladıkları uluslararası korumayı sınırlama hakları bulunmaktadır.^{viii}

Ancak bu hak ve yükümlülüklerin yorumlanıp uygulanması konusunda BMMYK'nın nezaret etme yetkisinin kapsamı oldukça muğlaktır. Çünkü BMMYK Tüzüğü, bu yetkinin anlamı ve nasıl yerine getirileceği konusunda bir açıklama sunmamaktadır. (Uzun, 2016: 82). Bu nedenledir ki, makale ilk kısımda bu yetkinin kapsamını incelemektedir. BMMYK'nın Koruma Konularından Sorumlu Yardımcısı Volker Türk'e göre bir uluslararası örgütün nezaret etme yetkisini yerine getirebilmesi için genellikle üç unsura ihtiyacı vardır. Bunlardan ilki yasal yükümlülüklerin uygulanmasına dair taraf devletlerden bilgi toplanmasıdır. İkinci unsur, toplanan bu bilgilerin değerlendirilmesi ve üçüncü unsur ise ilgili devletlerin rejim kurallarına uymasını sağlamak için bazı yaptırım mekanizmalarına sahip olunmasıdır. (Türk, 2001: 146)

Bilgi Toplama Unsuru

1951 Sözleşmesinde (md. 35/2 ve md. 36) ve 1967 Protokolü'nde (md. 2/2 ve md. 3) açıkça belirtilen, taraf devletlerin anlaşmaların uygulanmasına ilişkin bilgileri BMMYK'ya sunma zorunluluğu dolayısıyla BMMYK'nın ilk unsura sahip olduğu söylenebilir. Ancak yine de devletlerin BMMYK'ya bilgi verme yükümlülüğünün BMMYK'nın nezaret etme yetkisi nedeniyle değil de Genel Kurul'a yıllık rapor sunma zorunluluğundan dolayı olduğu yorumu da

yapılmaktadır (O'byrne, 2013: 346). Nitekim BMMYK, BM Genel Kurulu'na Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) aracılığıyla faaliyetlerini de belirttiği yıllık rapor sunmalı ve sunduğu raporlar Genel Kurul gündeminde ayrı bir gündem maddesi olarak dikkate alınmalıdır (UNGA 428 V, 1950: md. 11). Bu nedendir ki taraf devletler; ülkelerindeki mültecilerin koşulları, Sözleşmenin uygulanışı ve mültecilerle ilgili iç hukuk düzenlemeleri hakkında BMMYK'ya rapor sunmakla yükümlüdür. Her ne kadar bu yorumda haklılık payı olduğu kabul edilse de, devletlerin sağladıkları bilgilerin BMMYK'nın nezaret etme yetkisine katkı yaptığı yine de söylenebilir. Ancak bu bilgi toplama hiçbir zaman düzenli aralıklarla olmamış ve BMMYK devletlere soru formu gönderdiğinde bu talebe maalesef çok az devlet karşılık vermiştir (Kälin, 2003: 625).

Raporlama Mekanizması Unsuru

Nezaret yetkisinin yerine getirilebilmesi için ihtiyaç duyulan ikinci unsur olan, toplanılan bilgilerin etkin bir raporlama mekanizmasıyla değerlendirilmesini kapsamaktadır. Herhangi bir ülkede mültecileri ilgilendiren herhangi bir konuyla ilgili güncel ve resmi uygulamaları analiz edebilmek için ise kaynak ve işgücü gereksinimini kaçınılmaz olarak arttırmaktadır. Ancak BMMYK'nın uluslararası mülteci hukukuyla ilgili yapılan ihlalleri ya da hataları örgütsel bir şekilde raporlayacağı bir mekanizması bulunmamaktadır.^{ix} (Türk, 2001: 147)

BMMYK'nın 1951 Sözleşmesinin uygulanması ile ilgili topladığı bilgileri içeren Yıllık Koruma Raporları sadece kurum içi kullanım içindir ve kamuya açıklanmaz. Kaldı ki, bu raporların açıklanması ve uygun bir kurumsal çerçevede tartışılıyor olması BMMYK'nın nezaret etme yetkisini güçlendirebilecekken tam tersi bir etki de yapabilecektir. Zira BMMYK ve bir taraf devlet arasındaki olası bir sıkıntıda; ilgili devlet makamları raporu bağımsız, nesnel ve tarafsız bulmayabilecektir (Kälin, 2003: 654). Her ne kadar Tüzüğünde BMMYK'nın tarafsız karakteri vurgulansa da (md. 2) örgütün tarafsızlığı ile ilgili şüpheler olmasının iki temel nedeni olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki ExCom'un^x hükümetlerarası karakteridir. Nitekim ExCom üyelerinin devletler olması siyasi olarak tartışmalı sorunlarda mülteci çıkarları yerine devlet çıkarları lehine bir konsensüs sağlanmasına da yol açabilecektir (O'byrne, 2013: 341).

BMMYK'nın tarafsız karakterinden şüphe duyulmasına yol açan ikinci neden ise BMMYK'nın bir devlette bulunabilmesi ve koruma faaliyetlerinin etkinliği için ilgili devletle işbirliği içinde olma ihtiyacı ve bu işbirliğinin düzeyini riske atmamak için o devlete yönelik eleştiri tonunu düşürebilecek olmasıdır (Kälin, 2003: 654). Bir başka deyişle BMMYK, devletlerin içişlerine karışmadan devletlin mülteciler ile ilgili politikalarını etkilemek gibi neredeyse imkânsız bir göreve sahiptir (Çağlayan, 2015: 51). Örgütün devletlerin işbirliği ile ilgili daha da hassas olmasını gerektiren önemli bir unsur ise bütçe meselesidir. BMMYK, BM olağan bütçesinden

sadece idari masraflar için pay alabilmektedir (UNGA 428 V, 1950: md. 20). Bu durumda ihtiyacı olan bütçeyi gönüllü bağışlardan karşılama zorunluluğu ise BMMYK'yı kaynak aramaya itmekte ve tarafsız olma karakterini korumasını zorlaştırmaktadır. Nitekim 2 Ekim 2017 itibariyle BMMYK bütçesinin %97'si hükümetlerden, Avrupa Birliği'nden ve diğer hükümetlerarası örgütlerden ve vakıf, şirket ve şahıslar gibi özel sektörden karşılanmaktadır (UNHCR, 2017a). Bu yüksek katkının %87'si gibi ciddi bir kısmı hükümetler ve Avrupa Birliği tarafından gerçekleştirilmektedir (UNHCR, 2017b). Havuz fonu mekanizmalarından ve BM olağan bütçesinden BMMYK bütçesine yapılan katkı ise sadece %3 ile sınırlıdır (UNHCR, 2017a). Buna rağmen BMMYK'nın mevcut bütçesi ihtiyaç duyulan kaynağın ancak yarısını karşılayabilmektedir.^{xi} Dolayısıyla devletlerin BMMYK bütçesine yaptığı ve vazgeçilmez hale gelen %87'lik ciddi katkı, BMMYK'nın politikalarını şekillendirirken donör devletlerin politikalarından ve beklentilerinden bağımsız hareket etmesini zorlaştırmaktadır. Hatta BMMYK'nın, devletlerin çıkarlarından bağımsız olarak çalışmasını sağlayabilmek için uluslararası toplum tarafından ortak bir gelir sistemi oluşturulması gerektiği iddia edilmektedir (Çalık, 2015: 143).

Yaptırım Mekanizması Unsuru

Nezaret etme yetkisini yerine getirmek için ihtiyaç duyulan son unsur olan yaptırım mekanizması için ise, BMMYK'nın 1951 Sözleşmesi hükümleri hakkındaki yorumlarının bağlayıcı olması ve bu bağlayıcı yoruma dayalı olarak taraf devletlerin Sözleşmeyi uygulayıp uygulamadığını değerlendirme yetkisi olmalıdır (O'byrne, 2013: 336). Ancak BMMYK'ya bu yönde verilen bir yetki maalesef yoktur (Hathaway vd., 2013: 323). Tüzüğünde belirtildiği üzere (md. 8) BMMYK'nın, yasama süreçleri ve bu yasaların uygulanmasını ilgilendiren idari mekanizmalar konusunda hükümetlere ve parlamentolara sadece tavsiyelerde bulunma hakkı vardır. Sözleşme hükümlerini bağlayıcı bir şekilde yorumlama ya da taraf devletlerin Sözleşmeden kaynaklı yükümlülüklerinin ihlalini tespit etme yetkisini 1951 Sözleşmesi Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) bırakmıştır. Bu noktada ise BMMYK'nın nezaret etme yetkisine yaptırım unsurunu UAD aracılığıyla dâhil edip edemeyeceği sorusu ortaya çıkmaktadır.

1951 Sözleşmesi, taraflar arasında Sözleşme hükümlerinin yorumlanması ya da uygulanması ile ilgili bir sorun söz konusu olduğunda konunun ilgili bir taraf aracılığıyla UAD'ye götürülmesi gerektiğini belirtmiştir (md. 38). Ancak UAD Statüsü, mahkemece görülen davalarda sadece devletlerin taraf olabileceğini belirttiği için (md. 34/1); 1951 Sözleşmesi uyarınca kazandığı bir hakkı ihlal edilen bir mülteci, konunun ilgili taraflarından birisi olarak kabul edilmemekte ve sorunu UAD'ye taşıyamamaktadır. Bu durumda mültecinin vatandaşı olduğu ya da önceden ikamet ettiği ülkesinin ulusal korumasından yararlanamayan ya da yararlanmak istemeyen kişi

olduğu düşünülürse, mülteci adına konuyu UAD'ye götürecek bir ülkesi olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Benzer bir şekilde, BMMYK'nın da bir devlet olmayıp ilgili taraflardan birisi olarak kabul edilmemesi sebebiyle Sözleşme hükümlerinin yorumlanması ya da uygulanması ile ilgili bir sorun olduğunda konuyu UAD'ye taşıma hakkı bulunmamaktadır.

UAD Statüsü'ne göre, uluslararası örgütler ancak BM Şartı ile ya da uyarınca yetkilendirilmişlerse ve görev alanlarıyla ilgili ve ancak tavsiye görüşü almak için UAD'ye başvurma hakkına sahiptir (md. 65/1). BM Şartı herhangi bir hukuki sorunda tavsiye görüşü almak için UAD'ye başvuru hakkını organlarından sadece Genel Kurul'a ve Güvenlik Konseyi'ne tanımış (md. 96/1), başka bir organın bu hakka sahip olması konusunda ise Genel Kurul onayını zorunlu tutmuştur (md. 96/2). Dolayısıyla BMMYK, 1951 Sözleşmesinin yorumlanması ya da uygulanması ilgili bir konuyu UAD'ye taşıyamadığı gibi tavsiye görüşü isteyebilmek için Genel Kurul onayına ihtiyaç duymaktadır ve BMMYK, Genel Kurul'un tavsiye görüş istemek için yetkilendirdiği örgütler arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla UAD'nin tavsiye görüşünün yokluğunda, Sözleşmenin bazı maddelerinin yorum farkından kaynaklanan ve iltica başvurusunda bulunmuş ya da mülteci statüsü almış önemli sayıdaki kişiyi ilgilendirebilecek hak ihlalleri önlenememektedir.

Bu durumda BMMYK'nın UAD mekanizmasını kullanabilmesinin tek bir ihtimali kalmaktadır. 1951 Sözleşmesinin devletlerin BMMYK ile işbirliğini öngören 35. maddesi, aynı zamanda BMMYK'nın başka bir ilgili taraf devletten konuyu 38. madde uyarınca UAD'ye taşıması için yardım isteme ihtimalini de barındırabilir (Kälin, 2003: 653). Ancak bu ihtimal de şimdiye kadar hiç gerçekleşmemiş ve UAD'ye 1951 Sözleşmesi için hiç bir dava açılmamıştır (Hathaway vd., 2013: 323). Bu durumda devletlerin mültecilerin korunmasına ilişkin yükümlülüklerin ihlali konusunda birbirlerini dava etme eğiliminde olmadıkları yorumu yapılmaktadır (Kidane, 2008: 176). Bu yorumun aksi kabul edilse dâhi, bu tarz davaların oldukça istisnai bir durum teşkil etmesi nedeniyle, düzenli bir nezaret mekanizmasının yerini alması mümkün görünmemektedir (Kälin, 2003: 653).

Bu kısımda, BMMYK'nın nezaret etme yetkisini kapsamı bakımından inceleyen makale; BMMYK'nın bu yetkiyi yerine getirebilmek için ihtiyaç duyduğu düzenli bilgi toplanması, etkin raporlama ve yaptırım mekanizmasından yoksun olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Ancak bu çıkarım, 2017 Haziran itibariyle 65 milyondan fazla kişiyle ilgilenen ve 10,966 görevlisi ile 130 ülkede faaliyet gösteren belki de en önemli uluslararası insani örgütü olan BMMYK'nın insani faaliyetler açısından önemini azaltmamaktadır (*unhcr.org*, 2017b). Birçok ülkede mültecilere sağlanan korumaya doğrudan nezaret eden BMMYK; mülteci sorunlarına işlevsel politikalar

üretebilmek için devletlerle işbirliği yapmakta, mülteci statüsü belirleme sürecine danışmanlık yapmakta ve müdahale etmektedir (O'byrne, 2013: 345). Ayrıca devletlerin yürütme, yasama ve yargı organlarıyla, sivil toplum örgütleri ve ilgili diğer gruplarla yapıcı ve geniş düzeyde bir bağlantı içinde olmakta, ülkede faaliyet gösteren diğer hükümetlerarası örgütler ve hükümet dışı örgütlerle ortak çalışmalar yapmaktadır (Türk, 2013: 149). Bir başka deyişle 65 yıllık faaliyet geçmişinde BMMYK, kendisine verilen nezaret etme yetkisini çeşitli yollarla yerine getirmektedir. Bu makale de, ihtiyacı olan unsurlardan yoksun olduğu halde mültecilerin korunmasına ilişkin hukuki belgelerin yorumlanmasına ve uygulanmasına nezaret etmeye çalışan BMMYK'nın sıklıkla kullandığı ikna yönteminin^{xii} etkinliğini sorgulamayı amaçlamaktadır.

BMMYK VE İKNA YÖNTEMİNİN ETKİNLİĞİ

130 ülkede faaliyet gösteren BMMYK mülteci hukuku ihalelerinden hızlı bir şekilde haberdar olma imkânına sahiptir (Uzun, 2016: 83) ve BMMYK, ikna yöntemini kullanarak idari ya da adli süreçlere yazılı ya da sözlü bir şekilde müdahil olmaktadır. Özellikle mülteci statüsüne karar verme süreci ve geri göndermeme gibi temel ilkelerin hükümet yetkililerince içselleştirilmesi amacını taşıyan (Stavropoulou, 2008: 6) ikna yönteminde BMMYK; ilgili dava hakkında doğrudan görüş bildirmek ve dava unsurlarına doğrudan müdahale etmek yerine mülteci hukuku, doktrin ve yapılageliş kurallarından bahsetmektedir (*refworld.org*, 2011). Ayrıca AİHM, her ne kadar 1951 Sözleşmesi'nin uygulanması ile ilgili yetkili değilse de; Avrupa Birliği iltica hukuku 1951 Sözleşmesi'nden türetildiği için (Garlick, 2015: 107), Avrupa Konseyi üyesi devletlerde bulunan mültecilerin yaşadıkları sıkıntıları bireysel başvuru yoluyla da mahkemeye taşıyabileceği önemli bir bölgesel denetim mekanizması oluşturmaktadır. Dolayısıyla BMMYK, sadece taraf devletlerin iç hukukundaki adli süreçlerine değil AİHM davalarına da müdahil olmaktadır.

Makale ikna yönteminin etkinliğini, BMMYK'nın tavsiye görüşlerini ve kararlarını sunmak üzere müdahale ettiği ve basit rastgele örnek seçim yöntemi ile seçilen mülteci statüsü karar verme süreci ile ilgili 5 ve geri göndermeme ilkesinin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili 5 dava olmak üzere toplam 10 mahkeme kararını inceleyerek sorgulamaktadır. Mahkeme kararının, BMMYK'nın müdahalesinde belirttiği görüşleri ve kararları ile uyum içinde olması halinde ikna yöntemi etkin olarak değerlendirilmektedir.

BMMYK ve Mülteci Statüsü Karar Verme Süreci

Sözleşme maddelerinin mülteci statüsü karar verme sürecinde yorumlanma ve uygulamasına ilişkin BMMYK'nın nezaret etme yetkisini kullandığı ve ikna yönteminin etkinliğini sorgulamak için incelenen ilk dava taraf devletlerin, BMMYK tarafından verilen mülteci statüsüne ne kadar önem verdiği ile ilgilidir. Örnekte, İran vatandaşı ve Kürt asıllı A 1997 yılında İran'dan kaçarak

Irak'a ulaşmış ve 2001 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Yine İran vatandaşı bir Kürt olan B ise 11 yaşındayken ailesi ile birlikte İran'ı terk ederek Irak'a gitmiş, sonra tekrar İran'a dönmüş ve nihayet Türkiye'ye gelmiştir. A ve B Türkiye'de evlenmiş ve Türkiye'nin 1951 Sözleşmesine koyduğu coğrafi sınırlama nedeniyle BMMYK tarafından 2007 yılında mülteci statüsü verilmiştir.^{xiii} A, BMMYK'ya yaptığı başvuruda kendisinin Irak'ta İran Kürdistanı Demokratik Partisi aktif üyeliği nedeniyle yetkililer tarafından rahatsız edilmesini ve Irak'taki genel durumu iltica gerekçesi olarak belirtmiştir. B ise siyasi olarak aktif bir kişi olan babasının İran Kürdistanı Demokratik Partisi üyeliği nedeniyle İran'dan ayrıldığını ve eşinin peşmerge olarak devlete karşı gelmesi dolayısıyla İran'a tekrar dönemeyeceğini öne sürmüştür. A ve B, BMMYK tarafından mülteci olarak tanıdıktan bir yıl sonra ise Finlandiya'ya iltica başvurusunda bulunmuştur. (Supreme Administrative Court Decision, 2013: 2)

Finlandiya Göç Birimi, BMMYK'nın vermiş olduğu mülteci statüsüne önem vermeyerek kendisi için bağlayıcı olmadığını belirtmiştir. Stockholm'deki BMMYK Ofisi A ve B'nin BMMYK tarafından mülteci olarak tanındıklarını gösteren belgelerin bir nüshalarını mahkemeye delil olarak sunmuş, ayrıca bu statünün halen evrensel geçerliliğinin olduğuna dair beyanda bulunmuştur. Ancak idari mahkeme, BMMYK'nın A ve B'ye mülteci statüsü vermiş olmasının nedenlerini dava duruşmasında detaylıca incelemeyerek başvuruyu reddetmiştir. Finlandiya Yüksek İdari Mahkemesi ise, BMMYK'nın verdiği mülteci statüsünün taraf devletler için bağlayıcı olmamasına rağmen, BMMYK'nın kararlarına gerekli önemin verilmesi ve BMMYK'nın A ve B'ye neden mülteci statüsü verdiğinin incelenmesi gerektiğine hükmederek dosyayı yeniden değerlendirilmesi için Göç Birimi'ne geri göndermiştir. (Supreme Administrative Court Decision, 2013: 3)

İlk örnekte olduğu gibi ikinci örnek de taraf devletlerin, BMMYK tarafından verilen mülteci statüsünü nezaret etme yetkisi uyarınca ciddiyetle göz önüne alıp almadığını inceleme fırsatı sunmaktadır. Örnekte İran vatandaşı M.M.; babasının İran Kürdistan Demokratik Partisi ile irtibatından dolayı İran'dan ayrılarak Irak'a gitmiş, orada 16-17 yıl kadar yaşadıkdan sonra ise Türkiye üzerinden yasadışı yollarla İngiltere'ye gelerek Ekim 2006'da iltica başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'de kaldığı dönemde M.M., BMMYK tarafından mülteci olarak tanınmıştır. İngiltere ise İran'da haklı bir korkuya dayalı zulme uğrayacağına ikna olmadığı için M.M.'nin iltica başvurusunu reddetmiştir. (Court of Appeal, 2010: para. 2) İtiraz üzerine 2007 yılında davayı değerlendiren İltica ve Göç Mahkemesi, BMMYK'nın M.M.'yi mülteci olarak tanınmasının karar vericilerin dikkate alabileceği unsurlardan sadece birisi olduğunu ve BMMYK kararlarının İngiliz makamları için bağlayıcı olmadığını belirtmiştir (para. 3). BMMYK'nın M.M.'yi mülteci

olarak tanınmasının Dışişleri Bakanlığı ve İltica ve Göç Mahkemesi için bağlayıcı olduğuna dair M.M.'nin avukatının yaptığı itiraz da Mahkeme tarafından reddedilmiştir (para 9). Mahkeme, 1951 Sözleşmesi uyarınca taraf devletlerin BMMYK ile işbirliği yapma zorunluluğunun BMMYK'ya tabi olma anlamına gelmediğini açık bir şekilde ifade etmiştir (para. 10).

BMMYK, temyiz mahkemesine yaptığı yazılı müdahalede, tanıdığı mülteci statüsünün İngiliz makamları için bağlayıcı olduğunu savunmamakla birlikte devletlerin iltica başvurusu değerlendirme sürecinde bu duruma 'oldukça önem verilerek ciddiyetle göz önüne alınması' gerektiğini belirtmiştir (UNHCR, 2010a: para. 20). Ancak temyiz mahkemesi BMMYK ile işbirliği yapma zorunluluğunun BMMYK kararlarının bağlayıcı olduğu anlamına gelmediğini ve aksini gösteren unsurlar olduğu halde mülteci statüsü ile ilgili BMMYK tarafından verilen bir karara 'oldukça önem vermenin' gerçekçi bir yaklaşım olmayacağını belirterek M.M. tarafından yapılan itirazı reddetmiştir (Court of Appeal, 2010: para. 26, 27).

Üçüncü örnek davada ise BMMYK, mülteci statüsü karar verme sürecinde kişinin idari gözetim altında tutulması konusunda yazılı müdahalede bulunarak mahkemeyi ikna etmeye çalışmıştır. Örnekte Irak vatandaşı olan Saadi, doktor olarak çalıştığı hastanede bir eylem sırasında yaralanan Irak Komünist İşçi Partisi'nin üç üyesini tedavi etmesi ve kaçmalarına yardımcı olması sebebiyle Kuzey Irak'tan kaçmıştır. 30 Aralık tarihinde İngiltere'ye gelen Saadi, havaalanında iltica talebinde bulunmak istediğini belirtmiş, bölgedeki kabul merkezinde boş yer olmadığı için Saadi'ye 3 gün üst üste geçici kabul belgesi düzenlenerek bir otelde kalması ve her seferinde ertesi sabah havaalanına tekrar gelmesi istenmiştir. (AİHM, 2008: para. 10-11) 2 Ocak 2001 tarihinde ise kabul merkezine gönderilen Saadi, idari gözetim altında tutulmaya başlanmıştır. Ertesi gün Saadi, bir avukat ile görüşerek neden idari gözetim altında tutulduğunu sormuş ve serbest bırakılması talebinde bulunmuştur. Avukat aracılığıyla iletilen bu talep reddedilince konu mahkemeye taşınmıştır. Ayrıca geçen süre zarfında Saadi'nin iltica başvurusu 8 Ocak'ta reddedilmiş ve yapılan itiraz üzerine 14 Ocak'ta kabul edilmiştir. (para. 12-15)

Saadi'nin iltica başvurusu değerlendirme sürecinde gözaltında tutulmasının yasal olmadığı gerekçesiyle açtığı davada, ilk mahkemenin kabul ettiği itiraz kararını temyiz mahkemesi bozmuş ve iltica başvurularının daha hızlı sonuçlandırılabilmesi için bir haftadan fazla olmamak kaydıyla idari gözetimin bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir (para. 16-17). Yüksek Mahkeme de (House of Lords) temyiz mahkemesinin kararını oybirliğiyle doğru bulmuştur (para. 18). Saadi, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 5.1^{xiv}, 5.2^{xv} ve 14.^{xvi} maddelerini ihlal ettiği gerekçesiyle İngiltere'yi AİHM'ye şikayet etmiştir (para. 3). 2007 yılında ise BMMYK, nezaret etme yetkisi kapsamında ve mülteci hukukunun uluslararası insan

haklarının bir parçası olması münasebetiyle davaya müdahil olmuştur (UNHCR, 2007: para. 2). Yazılı müdahalesinde BMMYK, iltica başvurusunda bulunan kişilerin ancak gerekli olduğunda ve alınacak istisnai önlemlerin son çaresi olmak kaydıyla idari gözetim altında tutulabileceklerini ve idari gözetimin serbestlik hakkına aykırılığı dolayısıyla idari kolaylık sağlaması gerekçesiyle meşrulaştırılmayacağı yönünde görüş bildirmiştir (para. 43.2). AİHM ise BMMYK'nın görüşüne uygun olarak, İngiltere'nin Sözleşmenin 5.1 ve 5.2. maddelerini ihlal ettiğine ve İngiltere'nin Saadi'ye masraflar ve harcamalar için 3 ay içinde 3000 Avro ödemesine karar vermiştir (AİHM, 2008: para. 92).

İkna yönteminin etkinliğini sorgulamak için incelenen dördüncü davada BMMYK, mülteci statüsünün sona erdirilmesi ile ilgili bir karara müdahil olarak 1951 Sözleşmesinin mültecinin bulunduğu ülkeye karşı yükümlülüklerini düzenleyen 2. maddesi ile ilgili yorumda bulunmaktadır. Bu örnekte Belarus'ta^{xvii} mülteci statüsünde olan D, 23 Nisan 2004-26 Mart 2005 dönemi için geçerli seyahat belgesine ve 9 Ocak 2006 tarihine kadar geçerli oturma iznine sahiptir. D en son 6 Haziran 2004'te Belarus'tan çıkış yaparak Rusya'ya girmiş ve iki yıldan fazla bir süre geri dönme girişiminde bulunmamıştır. Ayrıca ikamet izninin olduğu yerde yaşamamış ve 9 Kasım 2005'te biten kira sözleşmesini de yenilememiştir. Ayrıca 9 Ocak 2006'da biten ikamet iznini uzatmak için de başvurmamıştır. (Supreme Court of the Republic of Belarus, 2009: 2)

Belarus İltica Kanunu 35. maddesi uyarınca Belarus'ta mülteci statüsüne sahip bir kişinin seyahat belgesinde belirtilen sürenin bitmesinden en geç bir yıl içinde Belarus'a dönmesi gerekmektedir. Bu maddeye dayanarak Belarus Göç Bakanlığı D'nin mülteci statüsünü, Belarus'tan çıkış yapması ancak seyahat belgesine göre izin verilen tarih aralığında ülkeye dönmemesi gerekçesiyle iptal etmiştir. (Supreme Court of the Republic of Belarus, 2009: 1-2). D'nin Şubat 2009'da Yüksek Mahkeme'ye açtığı itiraz davasına BMMYK da müdahil olmuş, mültecinin yasal olarak ikamet ettiği ülkenin yasalarına uymasını öngören 1951 Sözleşmesinin 2. maddesinin mülteci statüsünün bitirilmesini kapsamadığı yönünde görüş bildirmiştir. Ayrıca BMMYK, Sözleşmenin 1F maddesinde hangi koşullarda mülteci statüsünün alınamayacağını açıkça belirtildiğini ve bir taraf devletin 2. madde kapsamında alacağı yasal yaptırımları sadece uluslararası yükümlülükleri çerçevesinde belirlemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. (UNHCR, 2008: para. 18) Ancak Yüksek Mahkeme, BMMYK'nın tavsiye görüşünün aksine D'nin İltica Kanununun 35. maddesini ihlal etmesinin Sözleşmenin 2. maddesi uyarınca mülteci statüsünü bitirme yaptırımını da kapsadığına hükmederek D'nin itirazını reddetmiştir (Supreme Court of the Republic of Belarus, 2009: 3).

Bu konuda incelenen son davada ise BMMYK, iltica başvurusu henüz reddedilmemiş bir kişinin idari gözetim altında tutulmasını 1951 Sözleşmesinin 31. maddesince düzenlenen cezalandırmama ve 33. maddesince garantiye alınan geri göndermeme ilkesi açısından yorumda bulunmaktadır. Davada Filistinli El-Tayyar, Temmuz 2010'da Ukrayna-Macaristan sınır noktasına ulaşarak Lübnan hükümetinin Filistinli mülteciler için düzenlemiş olduğu seyahat belgesi ile Macaristan'a geçmek istemiştir. Sınır kontrolü sırasında Macar makamları, seyahat belgesindeki Yunanistan'dan çıkış damgasının sahte olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle El-Tayyar kısa bir süre tutuklanmış, bir çevirmen aracılığıyla ifadesi alındığında Lübnan'daki bir mülteci kampından geldiğini ve pasaportunun sahte olduğundan haberi olmadığını belirtmiştir. (AİHM, 2012: para. 7) El-Tayyar, Lübnan'da Filistinli bir vatansız olarak kampta kaldığı ve güvenlik sorunlarına maruz kaldığı gerekçesiyle aynı gün iltica başvurusunda bulunmuştur (para 8). Sınır Koruma Birimi ise Göç ve Vatandaşlık Birimi'nden, El-Tayyar'ı Ukrayna'ya sınır dışı etmelerinin geri göndermeme ilkesinin ihlali olmadığı bilgisini almış ve El-Tayyar'ın Ukrayna'ya sınır dışı edilmesine karar vermiştir. Bu kararın hukuki dayanağını ise Macaristan ve Ukrayna arasındaki geri kabul anlaşması ve geri göndermeme ilkesinin uygulanmazlığı oluşturmuştur. El-Tayyar, verilen kararı güvenceye almak adına sınır dışı edilene kadar yabancılar polisi tarafından gözetim altında tutulmuştur. (para. 10) Bu arada El-Tayyar, iltica başvurusunu yenilemiş ve defalarca gözetim altında tutulmaması ve bir kabul merkezine gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir (para. 13-14). Nihayet 25 Ekim'de İltica Birimi El-Tayyar için geri göndermeme ilkesinin uygulanabilir olduğu kararı verilmiştir (para. 17) ve 23 Kasım'da El-Tayyar serbest bırakılmıştır (para 20).

El-Tayyar, 18 Temmuz-23 Kasım 2010 tarihleri arasında Macaristan'da yasa dışı bir şekilde idari gözetim altında tutulması ve bu durumun etkin bir adli incelemeden geçmemesi neticesinde İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 5.1. maddesince koruma altına alınan özgürlük ve güvenlik haklarını ihlal edildiği gerekçesiyle Şubat 2011 yılında AİHM'ye başvuruda bulunmuştur (AİHM, 2012: para. 21). Yaptığı savunmada Macaristan, El-Tayyar'ın gözetim altında tutulma sebeplerini; sınır dışı kararının uygulanmasını güvence altına almak, ülkeye sahte pasaportla yasadışı bir şekilde giriş yaptığı göz önüne alındığında ülkede yasadışı bir şekilde kalmasını engellemek ve diğer Schengen ülkelerine olası yasadışı geçişini engellemek olarak sıralamıştır (para. 33).

Davaya müdahil olan BMMYK, iltica başvurusu henüz reddedilmemiş ve halen uluslararası korumaya ihtiyaç duyma ihtimali olan bir kişiyi sınır dışı etme amacıyla gözetim altında tutmanın uluslararası insan haklarına ve mülteci hukukuna uygun olmadığını belirtmiştir. Macaristan'ın

idari gözetim uygulamalarının 1951 Sözleşmesi 31-33. maddelerinden kaynaklı yükümlülüklerini ihlal ettiğini savunan BMMYK, iltica başvurusunda bulunan kişilerin sınır dışı edilemeyeceğini ve gözetim altında tutulamayacağını açık bir şekilde ifade etmiştir (UNHCR, 2012: 10). AİHM de, BMMYK görüşleri ile uyumlu bir şekilde, Macaristan'ın İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 5.1. maddesinden kaynaklı yükümlülüklerini ihlal ettiğine ve 3 ay içinde El-Tayyar'a 12.515 Avro ödenmesine karar vermiştir (AİHM, 2012: 12).

Makalenin basit rastgele örnek seçim yöntemi ile seçerek incelemiş olduğu ve iltica sürecini çeşitli boyutlarıyla hukuki tartışmaya açan 5 davada; İngiltere ve Belarus mahkemelerinin BMMYK görüşlerini ve kararlarını ciddiye almadığı ve yapılan itirazları reddettiği sonucuna ulaşılmaktadır. BMMYK görüş ve kararları yönünde sonuçlanan 3 davanın 2'si ise AİHM tarafından görülmüş ve taraf devletlerin uluslararası insan hakları hukuku ve/veya mülteci hukukundan kaynaklı yükümlülüklerini ihlal ettiklerine hükmedilmiştir. 1 davada ise Finlandiya Yüksek İdari Mahkemesi, BMMYK'nın vermiş olduğu mülteci statüsü kararının nedenlerinin dikkatlice incelenerek iltica başvurusunun yeniden değerlendirilmesi için dosyayı ilgili göç birimine geri göndermiştir. Nihayetinde makale, incelenen 5 davanın 2'sinde ikna yönteminin etkin olmadığı, 3'ünde ise etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

BMMYK ve Geri Göndermeme İlkesi

BMMYK'nın geri göndermeme ilkesinin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili kullandığı ikna yönteminin etkinliğini sorgulamak için incelenen ilk davada BMMYK, kişinin menşe ülkesine geri gönderilmesi halinde yeterli ulusal koruması olup olmayacağına nasıl karar verileceğine dair bir müdahalede bulunmaktadır. İlgili örnekte, Irak vatandaşı olan ve Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni destekleyen bir aileden gelen GH lise döneminden beri siyasi olarak aktif olmuş ve Irak ordusu, Kürdistan Demokratik Partisi ve Kürt İslam Hareketi tarafından toplam dört kere alıkonulmuştur. En son alıkonulma sebebi ise 'Kürt ve İslam' konulu bir seminer düzenlemesi ve bu seminerin Kürt İslam Hareketi tarafından İslam karşıtı olarak görülmesi olmuştur. Şubat 1999'da yakalanan GH kendisine, bu durumun bir kez daha tekrarlanması durumunda öldürüleceği söylenerek serbest bırakılmıştır. Serbest bırakıldıktan iki gün sonra Türkiye'ye gelen GH, 11 ay sonra İngiltere'ye giderek iltica başvurusunda bulunmuştur. (Asylum and Immigration Tribunal, 2004: para. 5-7) İngiltere Dışişleri Bakanlığı GH'nin başvurusunu Temmuz 2003'te reddetmiş ve hakkında sınır dışı kararı vermiştir (para. 3). GH, karara itiraz etmiş ancak sonuç değişmemiştir (para. 4). GH'nin iltica talebinin reddedilmesinin sebepleri ise radikal İslami tehdidin Mart 2003'te Ansar el-Islam örgütüne düzenlenen operasyonda Irak içlerinde ortadan

kaldırılması, Saddam Hüseyin rejiminin artık var olmaması ve Irak'ta yeterli düzeyde bir korumanın bulunması olarak gösterilmiştir (para. 11). GH verilen karara tekrar itiraz ederek Ansar el-Islam ve Kürdistan Demokratik Partisi'nden korktuğu göz önüne alındığında; yaşadığı bölge olan Süleymaniye'de yeterli koruma olmadığını, ayrıca Irak'a dönmesi halinde Süleymaniye'ye ulaşana kadar risk altında olacağını belirtmiştir (para. 14).

BMMYK, Temmuz 2003'te İngiltere'ye bir mektup göndererek Irak'ın birçok noktasında ciddi güvenlik sorunları olması dolayısıyla Irak'a sınır dışı etme kararlarının durdurulması ve hakkında sınır dışı kararı olan kişilere geçici koruma verilmesi yönünde görüş bildirmiştir (para. 14). Mayıs 2004'te ise davaya doğrudan müdahale ederek, Irak'taki mevcut durumun yeterli koruma sağlayıp sağlamadığına dair verilecek kararda bakılacak unsurlarla ilgili yazılı açıklamada bulunmuştur. BMMYK bu müdahalesinde; yeterli ulusal korumanın varlığını tespit etmek için mevcut koruma durumundan ziyade, iltica başvurusu yapmış kişiye yönelik gelecekte bir zulmün yaşanma olasılığını bu ulusal korumanın engelleyip engellemediğine bakılmasını tavsiye etmiştir. (para. 110).

Göç Temyiz Mahkemesi Eylül 2004'te itirazı reddetmiş ve mevcut koruma açısından değerlendirildiğinde Süleymaniye'deki adli makamların radikal İslami gruplara ve teröristlere karşı yeterli bir koruma sağladığını ve bu korumanın benzer bir şekilde GH için de geçerli olmaması için bir neden göremediğini belirtmiştir (para. 126). Ancak mahkeme yeterli koruma kavramını, BMMYK'nın tavsiye ettiği gibi, ulusal korumanın gelecekte olabilecek bir zulmü engelleme kapasitesi açısından incelememiştir. Bunun yerine mahkeme, Süleymaniye'de zaman zaman terör saldırıları olmasının bölgede yeterli koruma olmadığı anlamına gelmediğini, bölgede terörle mücadele için gerekli önlemlerin alındığını ancak hiçbir hükümetin terör saldırıları karşısında bütün vatandaşlarının güvenliğini garanti edemeyeceğini belirtmiştir. (para. 94)

İncelenen bir diğer örnek davada BMMYK, iltica başvurusunda bulunmuş bir kişinin Yunanistan'a gönderilmesinin geri göndermeme ilkesinin ihlali olup olmadığı konusunda müdahalede bulunmaktadır. İlgili davada, Afgan vatandaşı olan M.S.S; Kâbildeki uluslararası hava güçlerinin çevirmenliğini yaptığı için Taliban tarafından öldürülmeye çalışıldığı gerekçesiyle 2008 yılında Kâbili terk ederek İran ve Türkiye üzerinden AB'ye giriş yapmış, 7 Aralık 2008'de parmak izleri Yunanistan'da alınmış ancak Yunanistan'da iltica başvurusunda bulunmamıştır (AİHM, 2011: para. 10, 31). Şubat 2009'da Fransa üzerinden Belçika'ya ulaşan M.S.S., Belçika'da iltica başvurusunda bulunmak istediğinde Eurodac sisteminde parmak izinin Yunanistan'da alınmış olduğu ortaya çıkmış ve Dublin Yönetmeliği gereğince ilgili iltica başvurusunu Yunanistan'ın alması gerektiğine karar verilmiştir (para. 11, 14). Nisan ayında

BMMYK, Belçika Göç ve İltica Politikası Bakanlığı'na bir mektup göndererek Yunanistan'daki iltica sürecini ve kabul koşullarının eksikliklerini eleştirmiş ve Yunanistan'a yapılacak olan transferlerin durdurulmasını tavsiye etmiştir (para. 16). Ancak Yunan makamlarının iltica konularındaki sorumluluklarını gerçekleştiremeyecekleri yönünde bir şüphe duymayı gerektiren bir neden olmadığını belirten Bakanlık, BMMYK'nın aksi yöndeki tavsiyesine rağmen M.S.S.'nin Mayıs ayında Yunanistan'a gönderilmesine karar vermiştir (para. 17). M.S.S.'nin avukatının yaptığı ve BMMYK'nın da müdahil olarak yaptığı tüm itirazlara rağmen Belçika, Haziran ayında M.S.S.'nin Yunanistan'a transferini gerçekleştirmiştir (para. 33).

Yunanistan'daki iltica usulünün eksiklikleri nedeniyle M.S.S.'nin sokakta yaşamak zorunda kalması, temel ihtiyaçlarının karşılanmaması ve hayatının tehlikede olduğu Afganistan'a geri gönderilme riskiyle karşı karşıya kalması gerekçeleriyle M.S.S., Yunanistan ve Belçika'ya karşı AİHM'ye dava açmış (para. 265) ve bu davaya BMMYK da Eylül 2010'da sözlü olarak müdahale etmiştir.

1951 Sözleşmesinde iltica başvurusunda bulunan kişilere ve mültecilere öngörülen muamelenin uluslararası insan hakları belgelerinden ve AİHM'den bağımsız değerlendirilemeyeceğini belirten BMMYK, bulunduğu sözlü müdahalede Yunanistan'ın iltica sisteminin uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına göre yetersiz kaldığını ve iltica başvurusunda bulunan bir kişinin Yunanistan'a gönderilmesi halinde zulüm tehdidinin devam ettiği bir yere geri gönderilme riskinin olduğunu vurgulamıştır (UNHCR, 2010b). Nihayet Ocak 2011'de AİHM, BMMYK'nın görüşlerini dikkate aldığı kararında; M.S.S.'nin idari gözetim altında tutulduğu koşullar, Yunanistan'daki yaşam koşulları ve iltica başvurusunun ciddi bir incelemeden geçirilmeden Afganistan'a geri gönderilme riskinin bulunması gerekçeleriyle Yunanistan'ı suçlu bulmuş ve M.S.S.'ye 3 ay içinde 5.725 Avro ödemeye mahkum etmiştir. Ayrıca AİHM, iltica usulünde eksikler olmasına rağmen M.S.S.'nin Yunanistan'a transferini gerçekleştiren Belçika'yı da suçlu bularak M.S.S.'ye 3 ay içinde 32.250 Avro ödemeye mahkum etmiştir. (AİHM, 2011, para. 88-90).

Geri göndermeme ilkesinin yorumlanması ve uygulanması konusunda BMMYK'nın nezaret etme yetkisini yerine getirmek için kullandığı ikna yönteminin etkinliğinin sorgulandığı üçüncü dava örneğinde ise 1951 Sözleşmesinin uygulanmadığı bir bölgede resmi makamların sınır dışı kararı verebilmek için iltica sürecini bizzat değerlendirmeleri gerekip gerekmediği incelenmektedir. 1951 Sözleşmesinin 40. maddesi taraf devletlere, Sözleşmeyi uluslararası alanda sorumlu bulunduğu bütün topraklarda ya da bu toprakların herhangi bir bölümünde uygulama imkânı sağlar. Ne İngiltere ne de Çin Halk Cumhuriyeti Sözleşmenin uygulanmasını Hong Kong Özel

İdari Bölgesi'ni (HKSAR) kapsayacak şekilde genişletmemiştir. (Court of Final Appeal, 2013: para. 4) Bu nedenle HKSAR'a yapılan iltica başvuruları BMMYK tarafından değerlendirilmektedir. Uygulamada, BMMYK bir karar verene kadar Göç Birimi ilgili kişinin Hong Kong'da kalmasına izin vermekte ve başvurusunun BMMYK tarafından kabul edilmesi halinde kişiyi başka bir ülkeye yerleştirilene kadar geri göndermemektedir (para. 7).

HKSAR'da bulunan Demokratik Kongo vatandaşı C ile Kongo Cumhuriyeti vatandaşları KMF ve BF'nin iltica başvuruları BMMYK tarafından farklı tarihlerde reddedilmiştir (para. 8-10). Bu durumda ülkelere geri gönderilecek olan C, KMF ve BF; 1951 Sözleşmesinin 33. maddesinde belirtilen geri göndermeme ilkesinin yapılageliş kuralı haline geldiğini ve HKSAR hükümetinin kendilerini geri gönderebilmek için mülteci statüsü değerlendirme sürecini bizzat yürütmesi gerektiğini iddia etmiştir. Bu nedenle C, KMF ve BF; iltica talebinde bulunan kişinin durumunu uygun bir incelemeden geçirmeden kişiyi geri göndermenin geri göndermeme ilkesinin ihlali olduğu gerekçesiyle 2011 yılında Temyiz Mahkemesi'ne başvurmuştur. (para. 11)

Davaya müdahil olan BMMYK, geri göndermeme ilkesinin henüz başvuruya ilgili bir sonuca varılmamış olsa da iltica başvurusunda bulunan herkes için geçerli olduğunu (UNHCR, 2013a: para. 9) ve maddi ve psikolojik unsurlar dikkate alındığında bu ilkenin bir yapılageliş kuralı haline geldiğini belirtmiştir (para 71). Ayrıca geri göndermeme ilkesine riayet etme sorumluluğunun gerek Sözleşme sonucu gerekse yapılageliş kuralı olması gereği devletlerde olduğuna (para. 72) ve HKSAR'ın BMMYK ile olan anlaşmasının, hükümetin uluslararası yükümlülüklerini ve sınır dışı kararını içermediğine (para. 85) dikkat çekmiştir. Dolayısıyla BMMYK, HKSAR hükümetinin sınır dışı kararı vermeden önce kendi mülteci statüsü belirleme sürecini bizzat yürütmesi gerektiğini savunmuştur (para. 89/3).

BMMYK'nın görüşlerine uygun bir şekilde Temyiz Mahkemesi 2013 yılında, geri göndermeme ilkesinin yapılageliş kuralı haline geldiğini (Court of Final Appeal, 2013: para. 57) ve C, KMF ve BF'nin sınır dışı kararının bu ilkeyi ihlal etmeden verilebilmesi için HKSAR hükümetinin başvuruyu bizzat değerlendirmesi gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla mahkeme, ilgili kişilerin ülkelere dönmelerine engelleyecek haklı bir korkuya sahip olup olmadıklarına HKSAR hükümetinin karar vermesi gerektiğini belirterek yapılan itirazı kabul etmiş ve sınır dışı kararını durdurmuştur (para 102).

Bir diğer örnek davada BMMYK, mülteci ve iltica başvurusunda bulunan kişilerin ülke içinde yerlerinin değiştirilmesi ve geri göndermeme ilkesi ile ilgili bir müdahalede bulunmuştur. İlgili davada yaklaşık 600 bin mülteci ve iltica başvurusunda bulunan kişiye ev sahipliği yapan Kenya, 2013 yılında şehirlerde yaşayan bütün mültecilerin ve iltica başvurusunda bulunmuş kişilerin

kamplara gönderilmesine ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra ülkelerine geri gönderilmelerine karar vermiştir (High Court, 2013: para. 1-7). Bir sivil toplum kuruluşu (Kituo Cha Sheria) ve 7 mülteci, Kenya’da yaşayan mültecilerin anayasayla ve 1951 Sözleşmesiyle korunan temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edildiği gerekçesiyle ilgili yönetmeliğin iptali için Yüksek Mahkeme’ye başvuruda bulunmuştur (para. 8-13). Hükümet ise bu itiraza yönelik yaptığı savunmada, alınan önlemlerin şehirlerde yaşayan mülteci ve iltica başvurusunda bulunmuş kişilerin korunması ve refahı için gerekli olduğunu belirtmiştir (para. 22).

Müdahil olduğu davada BMMYK, ilgili yönetmeliğin uluslararası mülteci hukuku ve insan hakları hukuku ile uyumlu olmadığını ve Yüksek Mahkeme’nin bu yönetmeliği değerlendirirken; mülteciler ve iltica başvurusunda bulunmuş kişiler için sonuçlarını, geri göndermeme ilkesini, ikamet yerini seçme ve seyahat haklarını göz önünde bulundurmasını talep etmiştir (UNHCR, 2013b: para. 8).

Hükümetin alınan önlemlerin şehirlerde yaşayan mültecilerin refahı için gerekli olduğuna dair yaptığı savunmasını mahkeme kabul etmeyerek mahkemeye başvuran 7 mültecinin de şehirlerde bağımsız bir hayatları olduğunu ve ülke ekonomisine katkıda bulduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla mahkeme bu kişilerin kamplara yerleştirilmesinin refahlarına açık bir şekilde zarar vereceğine hükmetmiştir. (High Court, 2013: para. 82) Mahkeme ayrıca, BMMYK’nın görüşleri ile uyumlu bir şekilde, ilgili yönetmeliğin seyahat özgürlüğü ve geri göndermeme ilkesi dâhil olmak üzere mültecilerin ve iltica başvurusunda bulunmuş kişilerin temel hak ve hürriyetlerine bir tehdit teşkil ettiğine ve yönetmeliğin iptaline karar vermiştir (para. 100).

İncelenen son davada ise BMMYK, 1951 sonrası meydana gelen olaylar sonucu yaşanan, geçmişte kalan ancak kişi üzerinde etkisini devam ettiren bir zulmün Sözleşmenin uygulanmasını ortadan kaldıran durumlardan birisi olup olmadığı konusunda müdahalede bulunmaktadır. Davada Yugoslavya Federal Cumhuriyeti vatandaşı iki etnik Arnavut, Haziran 1999’daki NATO müdahalesi öncesi dönemde Kosova’da Sırp makamları tarafından kötü muameleye maruz kalmıştır. Etnik Arnavutlardan ilki olan Hoca, Eylül 1997’de babasını Sırp askerlerinden korumaya çalışırken üç kere bacağından vurulmuş, bir yıl sonra da Sırp askerlerinin saldırısı sonucu bacağı kırılmıştır. Davadaki ikinci etnik Arnavut olan B’nin evine ise Ekim 1998’de Sırp polisi arama yapmak için girmiş, B’yi darp etmiş ve bıçaklamıştır. 8 yaşındaki oğlunun karnına vurdukları sırada müdahale ettiği için B’nin eşine; B’nin, 10 yaşındaki oğlunun ve komşularının önünde tecavüz etmişlerdir. Hoca, Kasım 1998’de Arnavutluk’a ve 2000 yılının başlarında İngiltere’ye; B, eşi ve iki oğlu da 1999 yılı başında Makedonya’ya ve Haziran ayında İngiltere’ye

gittir. Yaptıkları iltica başvuruları ise Haziran 2000’de Dışişleri Bakanlığı tarafından reddedilmiştir. (House of Lords, 2005: para. 47-48)

Hoca ve B, iltica başvurularının reddedilmesine yönelik itirazlarını 2005 yılında Yüksek Mahkeme’ye taşımış ve 1951 Sözleşmesinin 1C/5 maddesinin istisnai hükmünün sadece 1A/1 maddesi kapsamındaki mülteciler için geçerli olmadığını iddia etmiştir (para. 5). Madde 1C/5 uyarınca, kişinin mülteci olarak tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalkarsa Sözleşmenin uygulanması sona ermektedir. Ancak bu fıkradaki istisnai hüküm, Sözleşme öncesinde düzenlenen uluslararası sözleşme, protokol ya da tüzükler uyarınca^{xviii} mülteci olarak tanınmış kişilere önceden geçerli bir zulme ait haklı sebepler ileri sürerek vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmayı reddetme imkânı sunmaktadır. A ve B ise, bu istisnai hükmün kendileri için de geçerli olması gerektiğini, Kosova’da koşulların değiştiği Haziran 1999 öncesinde yaşadıkları zulmün kendilerine Sırbistan-Karadağ’ın korumasından yararlanmayı reddetme hakkı verdiğini ileri sürmüştür. Hoca, Kosova’ya dönmesi halinde sağlık hizmetlerinden yoksun olacağını, evsiz ve işsiz kalacağına dair korku duyduğunu; B ise büyük oğlunun, babasının bıçaklı saldırıya ve annesinin hem de gözü önünde tecavüze uğramasının ruhsal ve fiziksel sıkıntılarını halen yaşadığını belirtmiştir. (para. 27)

Davaya müdahil olan BMMYK, 1C/5 maddesinin kapsamı hakkında bildirdiği görüşünde mevcut istisnai hükmün daha genel insani bir ilkeyi yansıttığını ve sadece 1951 öncesinde tanınan mültecileri kapsamadığını vurgulamıştır. Ayrıca kendisi veya ailesi geçmiş zulümlerin travmasını halen yaşamaya devam ediyorsa ülkesindeki rejim değişiminin kişiyi geri göndermek için yeterli bir neden olmadığını belirtmiştir. (UNHCR, 2005: para. 10.2) Yüksek Mahkeme ise Sözleşme maddelerini yorumlarken iyi niyetle yorumladıkları sürece taraf devletlerin kendi istedikleri anlamı dâhil edip istemediklerini ise dâhil etmeme hakları olduğundan yola çıkarak, 1C/5 maddesini BMMYK gibi kapsayıcı yorumlamamıştır (House of Lords, 2005: para. 9). Geçmişte yaşananlardan ziyade gelecekte yaşanacak zulme odaklanan mahkeme, Hoca ve B’nin geçmişte yaşadığı zulmün Kosova’ya dönmeleri halinde yaşayacakları korkuyu haklı kılmadığını ve yaşayacaklarının zulüm olmadığına hükmetmiş (para. 28) ve geri gönderme kararına ilişkin yaptıkları itirazı reddetmiştir (para. 26, 40, 88).

Makalenin geri göndermeme ilkesinin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili incelediği basit rastgele örnek seçim yöntemi ile seçilmiş 5 davada, BMMYK’nın nezaret etme yetkisini kullanmak için sıklıkla kullandığı ikna yönteminin mülteci statüsü karar verme süreci ile benzer bir etkinliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 5 davanın 3’ünde temyiz mahkemeleri ve AİHM,

BMMYK görüş ve kararları yönünde hüküm verirken; 2 davada ise taraf devlet olan İngiltere, BMMYK'nın görüşlerinin aksi yönünde karar vermiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

BMMYK Tüzüğü (para. 8a) BMMYK'ya, mültecilerin korunmasına ilişkin uluslararası belgelerin yorumlanması ve uygulanmasına nezaret etme yetkisi vermekte ancak bu yetkiyi düzenli bilgi toplanması, etkin raporlama ve yaptırım mekanizmaları ile güçlendirmemektedir. 1951 Sözleşmesi 35. maddesi de BMMYK'nın, nezaret etme yetkisini yerine getirebilmesi için devletlere BMMYK ile işbirliği zorunluluğu getirmektedir. Ancak etkin bir yaptırım mekanizması yokluğu, devletlerin mülteci tanımını kendi iç politika ya da dış politika çıkarları doğrultusunda manipüle ederek uygulayabilmesine müsaade etmektedir (Türk, 2001: 136) ve nezaret etme yetkisi devletlerin bu konudaki isteksizliği üzerine muğlak kalmıştır (Barutçiski, 2013: 72). Yine de BMMYK, idari ya da adli süreçlere yazılı ya da sözlü bir şekilde müdahale ederek mültecilerin korunmasına ilişkin hukuki belgelerin yorumlanmasına ve uygulanmasına nezaret etmeye çalışmaktadır. Bu makale de BMMYK'nın sıklıkla kullandığı ikna yönteminin etkinliğini basit rastgele örnek seçim yöntemi ile seçilmiş toplam 10 örnek dava üzerinden sorgulamaya çalışmaktadır.

Mahkeme kararlarının, BMMYK'nın müdahalesinde belirttiği görüşler ve kararlar ile uyum içinde olup olmadığı açısından incelenen davaların 6'sında ikna yönteminin etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen davaların 7'sinde BMMYK'nın mahkemelere sadece yazılı müdahalede bulunarak tavsiye görüşü verdiği ve bu davaların 4'ünde ikna yönteminin etkin olduğu tespit edilmiştir. BMMYK, sadece bir davada yazılı beyanda bulunmanın yanısıra ilgili belgelerin bir nüshasını delil olarak sunmuş ve mahkemenin kararı BMMYK'nın görüşü yönünde olmuştur. Yine bir davada mahkemeye yazılı müdahalede bulunmanın yanısıra ilgili bakanlığa mektup göndermiş ancak bu davada ikna yöntemi etkin olmamıştır. Bir davada ise ilgili bakanlığa mektup göndermenin yanısıra mahkemeye sözlü müdahalede bulunmuş ve ikna yönetmi etkin olmuştur. Mülteci statüsü karar verme sürecinde İngiltere ve Belarus mahkemelerinin BMMYK görüşlerine ve kararlarına tavsiye edilen önemi vermediği ve yapılan itirazları reddettiği görülürken; Finlandiya Yüksek İdari Mahkemesi, Göç Birimi'nin BMMYK görüş ve kararlarına gereken önemi vermediğine hükmederek dosyayı yeniden gözden geçirilmek üzere geri göndermiştir. AİHM tarafından görülen iki davada ise BMMYK görüşleriyle benzer bir şekilde taraf devletlerin uluslararası insan hakları hukuku ve/veya mülteci hukukundan kaynaklı yükümlülüklerini ihlal ettiklerine hükmedilmiştir. Geri göndermeme ilkesinin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili 5 davanın incelenmesi neticesinde de benzer bir sonuca ulaşılmış; iki

davada taraf devlet olan İngiltere BMMYK'nın görüşlerinin aksi yönünde karar verirken, Hong Kong ve Kenya Yüksek Mahkemeleri BMMYK görüş ve kararları yönünde hüküm vermiştir. Yapılan itirazın kabul edildiği ve olumlu sonuçlanan bir diğer dava ise AİHM tarafından Belçika ve Yunanistan'a karşı görülmüştür.

İncelenen 10 davanın 6'sında ikna yönteminin etkin olduğu sonucuna ulaşılmasında AİHM kararlarının ve Avrupa dışındaki ülkelerin ciddi bir etkisi vardır. Finlandiya dışında hiçbir Avrupa ülkesi BMMYK görüş ve kararlarına herhangi başka bir unsurdan daha fazla önem vermezken AİHM tarafından görülen 3 davanın tamamında da verilen karar BMMYK görüşleriyle uyum içinde olmuştur. Benzer şekilde Hong Kong ve Kenya gibi Avrupa dışındaki ülkelerde de ikna yönteminin etkin olduğu tespit edilmiştir.

Notlar

ⁱ 28 Temmuz 1951, Cenevre. Sözleşmeye Türkiye de taraftır. Bkz. Resmi Gazete, 5 Eylül 1961, Sayı 10898.

ⁱⁱ Veri tabanına erişim linki: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain>

ⁱⁱⁱ Bu örnekleme yönteminde evrendeki birimler listelenir ve numaralanır. Sonra örnekleme girecek elemanlar rastgele sayılar tablosu kullanılarak belirlenir. Bu yöntem, refworld veri tabanında yer alan 145 davanın oluşturduğu evrendeki her elemanın eşit seçilme şansı olabilmesi adına tercih edilmiştir.

^{iv} Bkz. madde 4 (dini ibadet ve eğitim), madde 14 (sınai mülkiyet), madde 16 (mahkemelere erişim), madde 20 (sosyal durum), madde 22/1 (temel eğitim), madde 23 (sosyal yardım), madde 234 (sosyal güvenlik), madde 29 (vergi ve harçlar).

^v Bkz. madde 15 (dernek ve sendika kurma), madde 17 (gelir getirici işler).

^{vi} Bkz. madde 13 (taşınır taşınmaz mülk edinme), madde 18 (kendi işyerini açma), madde 19 (ihtisas mesleğini icra), madde 21 (devlet kontrollü konut edinme), madde 22/2 (temel eğitim dışındaki eğitim), madde 26 (seyahat özgürlüğü).

^{vii} Taraf devletlerin diğer yükümlülükleri için bkz. madde 3 (ayrımcılık yapmama), madde 7 (karşılıklıktan muafiyet), madde 8 (istisnai önlemlerden muafiyet), madde 31 (cezalandırmama), madde 32/1 (sınır dışı etmeme), madde 33/1 (geri göndermeme), madde 35 (BM ile işbirliği yapma), madde 36 (bilgi verme).

^{viii} Taraf devletlerin hakları için bkz. madde 9 (geçici önlemler), madde 32/2 (sınır dışı etme), madde 33/2 (geri gönderme), madde 42 (çekince koyma).

^{ix} Bu husus sadece BMMYK'nın değil BM'nin bütün komisyon ve çalışma grupları için de geçerli bir durumdur. Personel ve mali destek konusundaki sınırlı imkanlar dolayısıyla BM nezdinde bir beklenti-kapasite açığı meydana gelmektedir.

^x ExCom, Yüksek Komiserliğin Yürütme Komitesi'dir ve BMMYK'nın faaliyetlerini kontrol etme görevi vardır. Üyeleri ECOSOC tarafından seçilmektedir.

^{xi} 2016 yılı verilerine göre BMMYK'nın ihtiyacı olan bütçenin sadece %45'i karşılanarak ciddi bir bütçe açığı oluşmuştur (reporting.unhcr.org, 2016).

^{xii} BMMYK, zorlama ve kültürel etkileşim yöntemlerini de kullanabilmektedir. Zorlama yöntemi açısından, BMMYK'nın mülteci programlarıyla ilgili ciddi mali yardımlarda bulunduğu ülkelerde inisiyatif kullanma ve o devleti rejim yükümlülüklerine uyma konusunda zorlama ihtimali artmaktadır (Stavropoulou, 2008: 5). Ancak BMMYK'nın bütçesinin %86 'sının devletlerin gönüllü bağışlarıyla oluşturduğunu düşünüldüğünde böyle bir durumun olması ancak güçlü devletlerin çıkarlarının o ülkedeki BMMYK faaliyetlerini desteklemesiyle mümkün olabilecektir. Kültürel etkileşim ise Doğu ve Orta Avrupa devletlerinin AB'ye katılması ve iltica konusunda iç hukuk yasalarını AB müktesebatına uyumlu hale getirme zorunlulukları BMMYK tarafında bir stratejik araç olarak kullanılmıştır (Stavropoulou, 2008: 6; Türk, Volker: 2001: 149).

^{xiii} Eğer bir devlet 1951 Sözleşmesi ya da 1967 Protokolü'ne taraf değil ise ya da coğrafi sınırlaması var ise, iltica yasası olmadığında ya da iltica başvurularını değerlendirecek etkin ve adil bir süreçten yoksun ise bu yetkiyi BMMYK kullanabilmektedir. Bkz. UNHCR, 2007: 45.

^{xiv} Madde 5.1'e göre, bu maddede belirtilen istisnai haller saklı kalmak kaydıyla herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir.

^{xv} Madde 5.2'e göre, yakalanan her kişiye, yakalanma nedenlerinin ve kendisine yöneltilen her türlü suçlamanın en kısa sürede ve anladığı bir dilde bildirilmesi zorunludur.

^{xvi} Madde 14'e göre, bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.

^{xvii} Beyaz Rusya

^{xviii} 12 Mayıs 1926 ve 30 Haziran 1928 Düzenlemeleri, 28 Ekim 1933 ve 10 Şubat 1938 Sözleşmeleri, 14 Eylül 1939 Protokolü ya da Uluslararası Mülteci Örgütü Tüzüğü (Bkz. madde 1A/1).

Kaynakça

- Asylum and Immigration Tribunal / Immigration Appellate Authority, United Kingdom (2004), *GH (Former KAZ - Country Conditions-Effect) Iraq v. Secretary of State for the Home Department*, <http://www.refworld.org/docid/42c93c094.html>, (19.07.2016).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2008), *Saadi v. United Kingdom*, <http://www.refworld.org/docid/47a074302.html>, (21.08.2016).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2011), *M.S.S. v. Belgium and Greece*, <http://www.refworld.org/docid/4d39bc7f2.html>, (19.03.2016).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2012), *Al-Tayyar Abdelhakim v. Hungary*, <http://www.refworld.org/docid/512639e32.html>, (19.07.2016).
- Barutçiski, M. (2013), "The limits of the UNHCRs supervisory role", J. C. Simeon (Ed.), *The UNHCR and the supervision of international refugee law*, Cambridge University Press, Cambridge s.59-74.
- Court of Appeal (England and Wales), United Kingdom (2010), *MM (Iran) v. Secretary of State for the Home Department*, <http://www.refworld.org/docid/4d2b1ca92.html>, (19.09.2016).
- Court of Final Appeal, Hong Kong (2013), *Final Appeal Nos 18, 19 & 20 of 2011 (Civil) between C, KMF, BF (Applicants) and Director of Immigration, Secretary for Security (Respondents) and United Nations High Commissioner for Refugees (Intervener)*, <http://www.refworld.org/docid/515010a52.html>, (02.05.2016).
- Çağlayan, P. (2015), "An International Organization Case within the Framework of International System: UNHCR", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15 (34), s.41-59.
- Çalık, T. (2015), "Sığınma Hakkının Korunması", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23 (1), s.117-146.
- Garlick, M. (2015), "International Protection in Court: The Asylum Jurisprudence of the Court of Justice of the EU and UNHCR", *Refugee Survey Quarterly*, 34 (1), s.107-130.
- Hathaway, J. C., North, A. M. and Pobjoy, J. (2013), "Roundtable on the Future of Refugee Convention Supervision", *Journal of Refugee Studies*, 26 (3), s.323-326.
- High Court, Kenya (2013), *Kituo Cha Sheria and others v. The Attorney General*, <http://www.refworld.org/docid/51f622294.html>, (10.04.2016).
- House of Lords (Judicial Committee), United Kingdom (2005), *In re B (FC) (Appellant) (2002). Regina v. Special Adjudicator, Ex parte Hoxha (FC)*, <http://www.refworld.org/docid/423ec7784.html>, (21.05.2016).
- Kälin, W. (2003), "Supervising the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees: Article 35 and Beyond", E. Feller, V. Türk ve Fr. Nicholson (Ed.), *Refugee Protection in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, s.613-666.
- Kidane, W. (2006), "An Injury to the Citizen, a Pleasure to the State: A Peculiar Challenge to the Enforcement of International Refugee Law", *Chicago-Kent Journal of International and Comparative Law*, 6 (116), s.116-183.

- O'byrne, K. (2013), "Is there a Need for Better Supervision of the Refugee Convention?", *Journal of Refugee Studies*, 26 (3), s.330-359.
- Stavropoulou, M. (2008), *Influencing state behavior for refugee protection: UNHCR and the design of the refugee protection regime*, UNHCR, Policy Development and Evaluation Service, <http://www.refworld.org/pdfid/4c232563d.pdf>, (15.09.2016).
- Supreme Administrative Court, Finland (2013), *Supreme Administrative Court Decision of 24 June 2013*, <http://www.refworld.org/docid/52414d444.html>, (19.09.2016).
- Supreme Court of the Republic of Belarus (2009), <http://www.refworld.org/pdfid/4c58290f2.pdf>, (22.06.2016).
- Türk, V. (2001), "UNCHR's Supervisory Responsibility", *Rev. quebecoise de droit int'l*, 14, s.135-158.
- Türk, Volker (2013), "The UHNCR's role in supervising international protection standards in the context of its mandate", J. C Simeon (Ed), *The UNHCR and the supervision of international refugee law*, Cambridge University Press, Cambridge, s.39-58.
- United Nations (1945), *Charter of the United Nations*, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3930.html>, (19.07.2016).
- United Nations (1946), *Statute of the International Court of Justice*, <http://www.refworld.org/docid/3deb4b9c0.html>, (19.07.2016).
- UN General Assembly (1949), *Refugees and stateless persons*, A/RES/319, <http://www.refworld.org/docid/3b00f1ed34.html>, (15.06.2016).
- UN General Assembly (1950), *Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*, A/RES/428(V), <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3628.html>, (14.07.2016).
- UN General Assembly (1951), *Convention Relating to the Status of Refugees*, <http://www.refworld.org/docid/3be01b964.html>, (14.06.2016).
- UN General Assembly (1967), *Protocol Relating to the Status of Refugees*, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3ae4.html>, (14.02.2016).
- UN High Commissioner for Refugees (2005), *UNHCR intervention before the House of Lords in the cases of Xhevdet Hoxha v. Special Adjudicator and B v. Immigration Appeal Tribunal*, <http://www.refworld.org/docid/423ec5724.html>, (19.09.2016).
- UN High Commissioner for Refugees (2007), *2007 Statistical Yearbook*, <http://www.unhcr.org/statistics/country/4981b19d2/unhcr-statistical-yearbook-2007.html>, (14.06.2016).
- UN High Commissioner for Refugees (2007), *UNHCR intervention before the European Court of Human Rights in the case of Saadi v. United Kingdom*, <http://www.refworld.org/docid/47c520722.html>, (22.06.2016).
- UN High Commissioner for Refugees (2008), *UNHCR intervention before the Supreme Court of the Republic of Belarus in the case No. 03H-162*, <http://www.refworld.org/docid/4891b2bf2.html>, (19.04.2016).
- UN High Commissioner for Refugees (2010a), *UNHCR intervention before the Court of Appeal of England and Wales in the case of MM (Iran) v. Secretary of State for the Home Department*, <http://www.refworld.org/docid/4c6aa7db2.html>, (19.09.2016).

- UN High Commissioner for Refugees (2010b), *UNHCR's oral intervention at the European Court of Human Rights Hearing of the case M.S.S. v. Belgium and Greece*, <http://www.refworld.org/pdfid/4c7fbf052.pdf>, (21.08.2016).
- UN High Commissioner for Refugees (2011), *UNHCR intervention before the Court of Appeal of England and Wales in the case of R (on the application of Suckrajh) v. (1) Asylum and Immigration Tribunal; (2) Secretary of State for the Home Department*, <http://www.refworld.org/docid/4d7633ef2.html>, (19.12.2015).
- UN High Commissioner for Refugees (2012), *UNHCR intervention before the European Court of Human Rights in the case of Alaa Al-Tayyar Abdelhakim v. Hungary*, <http://www.refworld.org/docid/4f75d5212.html>, (21.08.2016).
- UN High Commissioner for Refugees (2013a), *UNHCR intervention before the Court of Final Appeal of the Hong Kong Special Administrative Region in the case between C, KMF, BF (Applicants) and Director of Immigration, Secretary for Security (Respondents)*, <http://www.refworld.org/docid/510a74ce2.html>, (19.12.2015).
- UN High Commissioner for Refugees (2013b), *UNHCR intervention before the High Court of Kenya in the case of Kituo Cha Sheria and others v. The Attorney General*, <http://www.refworld.org/docid/5151b5962.html>, (28.08.2016).
- UN High Commissioner for Refugees, "Refworld, Case Law", <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=type&type=CASELAW>, (15.09.2016).
- UN High Commissioner for Refugees (2017a), "Contributions to UNHCR for the budget year 2017", <http://www.unhcr.org/5954c4257.html>, (06.12.2017).
- UN High Commissioner for Refugees (2017b), "Figures at a Glance", <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, (06.12.2017).
- Uzun, E. (2016). "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), s.60-85.

DESTİNASYON PAZARLAMASI KAPSAMINDA EKOTURİZM DESTİNASYONU OLARAK KAPADOKYA BÖLGESİ'NİN POTANSİYELİNİN YERLİ TURİSTLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Ramazan KURTOĞLU²
orcid.org/0000-0001-7213-0400

Selman TEMİZ³
orcid.org/0000-0001-7899-9625

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, destinasyon pazarlaması kapsamında ekoturizm destinasyonu olarak Kapadokya Bölgesi'nin yerli turistler tarafından değerlendirilmesidir. Çalışma sonuçlarına göre bölgenin sahip olduğu ekoturizm potansiyelinin katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık göstermediğine dair bulgulara ulaşılmıştır. Ancak bölgenin sahip olduğu ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmeler cevaplayıcıların tatil alışkanlıklarına göre farklılık göstermektedir. Ayrıca cevaplayıcılar Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm için uygun bir yer olduğunu ve bu kapsamda geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanında ankete katılanların bölgede yapılabilecek ekoturizm faaliyetleri hakkında yeterince bilgilendirilmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu bulgular bölge turizminin pazarlanmasında rolü olan aktörlerinin strateji geliştirme süreçlerinde dikkate alınması gereken bir durum olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon, Destinasyon Pazarlaması, Ekoturizm, Kapadokya Bölgesi

THE EVALUATION OF POTENTIAL OF CAPPADOCIA REGION BY LOCAL TOURISTS AS AN ECOTOURISM DESTINATION WITHIN THE CONTEXT OF DESTINATION MARKETING

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the Cappadocia region as an ecotourism destination by local tourists within the scope of destination marketing. According to results there is no evidence that any difference between demographic characteristics of respondents on ecotourism potential of region. However, obtained results show that there are significant differences between vacation habits of local tourists on ecotourism potential of region. Respondents think that the region is convenient place for ecotourism and the region needs to be improved from this perspective. Also there is evidence that respondents are not informed adequately about diversity of some ecotourism activities could be done in the region. These results interpreted as a matter that should be considered by actors who play role in tourism marketing of region.

Keywords: Destination, Destination Marketing, Ecotourism, Cappadocia Region

¹ Bu çalışma Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD'de yazılan "Kapadokya Bölgesi'nin Ekoturizm Potansiyelinin Yerli Turistler Tarafından Değerlendirilmesi" adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

²Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, r.kurtoglu@bozok.edu.tr

³Öğr. Gör., Bozok Üniversitesi, Sorgun MYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı, selman.temiz@bozok.edu.tr

Giriş

Küreselleşme ile birlikte daha da hızlı bir artış trendi içerisine giren değişim olgusu her sektörü olduğu gibi turizm sektörünü de etkilemiştir ve etkilemeye de devam etmektedir. Turistlerin sahip oldukları tüketim alışkanlıkları değişirken, sektör de bu değişime ayak uydurmaya çalışmaktadır. Rakipleri karşısında avantaj elde etmek isteyen ve özellikle turizm gelirlerinin kendisi için büyük önem arz ettiği gelişmekte olan ülkelerin bu değişimi çok iyi analiz etmesi gerekmektedir. Mevcut turizm arzını farklı turistik ürünler ile çeşitlendirebilen, sahip olunan turizm kaynaklarını sürdürülebilirlik noktasında yeniden ele alarak güncelleyen destinasyonlar değişimi avantaja dönüştürebilmektedirler.

Küreselleşmenin yanı sıra kapitalizm de turizm sektörünü etkileyen bir diğer unsurdur. Aşırı kar hırsı ile yapılan turizm faaliyetleri, sahip olunan turizm kaynaklarında onarılması çok zor ya da mümkün olmayan tahribatlara yol açmaktadır. Şöyle ki; sadece kar amaçlı uygulamalar neticesinde taşıma kapasitesinin çok üzerine çıkılması, kar-çevre maksimizasyonunun her zaman kar yönlü tarafının ağır basması gibi nedenler bazı destinasyonlarda turizm kaynaklarını tükenme noktasına getirmiştir. Artık sektör oyuncuları sürdürülebilir uygulamalar üzerine yoğunlaşmakta ve sahip oldukları turizm kaynaklarından uzun yıllar faydalanmayı planlamaktadır.

Yaşanan bu süreç içerisinde öne çıkan en önemli değişim ise; turistlerin kıyı turizmi (deniz-kum-güneş) gibi klasik turizm ürünleri haricindeki turistik ürünlere yönelmesidir. Bu yönelim sonucunda alternatif turizm kavramı ve çeşitleri ortaya çıkmıştır. Alternatif turizm yelpazesi çok geniş bir alana yayılabilmektedir ve gün geçtikçe de çeşitlenmektedir. Ekoturizm de alternatif turizm içerisinde yer alan turistik ürünlerinden biridir. Dünya Turizm Örgütü' nün (UNWTO) yayınladığı turizm raporlarından da anlaşıldığı üzere turizmde geleceğin parlayan alanlarından biri ekoturizmdir (UNWTO, 2015).

Türk turizmine baktığımızda ise, bugüne kadarki yoğunluğun kıyı turizminde (deniz-kum-güneş) olduğu görülmektedir. Kıyı turizmi şimdiye kadar Türkiye için önemli bir rol üstlenmiş olsa da geline nokta da bir takım dezavantajlar yaşamakta ve turizm ile ilgili tüm dünyada ortaya çıkan değişim sürecinden etkilenmektedir. Türkiye turizm konusunda acil bir takım strateji değişikliklerine gitmek zorundadır. Mevcut turizm kaynakları yeniden gözden geçirilmeli, hedef pazar yeniden belirlenmeli, hem makro ölçekte ülke olarak hem de mikro ölçekte ülke içerisindeki destinasyonlar için yeni ve daha bütüncül yaklaşımlı stratejiler oluşturulmalıdır. Turizm konusunda dünyadaki trendler belirlenmeli ve bunlardan azami düzeyde yararlanılmaya çalışılmalıdır.

Bu kapsamda araştırmanın amacı, destinasyon pazarlaması kapsamında Türkiye'nin en önemli turizm destinasyonlarından biri olan Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyelinin yerli turistler tarafından değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda literatür kısmında ekoturizm hakkında uluslararası ve ulusal düzeyde yapılan çalışmaların yanında Kapadokya bölgesi hakkında yapılan çalışmalara da yer verilmiştir. Yöntem kısmında öncelikle kullanılan anket yöntemiyle ilgili bilgiler sunulmuştur. Daha sonra anket yoluyla toplanan verilerin incelenmiş ve elde edilen bulguların sunulmuştur. Nihayetinde, elde edilen bulgular kapsamında hipotez testleri yapılarak sonuçlar yorumlanmıştır.

DESTİNASYON PAZARLAMASI VE TURİZM İLİŞKİSİ

Turizm sektörü için çok önemli bir unsur olan destinasyonun sözlük anlamı, seyahatin varış noktasıdır (TDK, 2015). Destinasyonun kavram olarak tanımı ise, turistlerin doyurucu bir tatil deneyimine sahip olması için farklı türlerde turistik çekiciliklere sahip yer şeklinde yapılmıştır (Usta, 2008: 223).

Turizm hareketliliğinin gerçekleşebilmesi için ana unsur destinasyon iken, bir destinasyonun gelişmesi ve sahip olduğu kaynakların gerçek değerine kavuşması içinde ana unsur turizmdir. Günümüzde farklı deneyimler yaşamak amacıyla dünya çapında seyahate çıkan turist sayısı bir milyardan üzerine çıkmıştır. Böylesine büyük bir harekete sebep olan turistler, satın alma ve tüketim davranışı üzerinde de belirli etkiler yaratmaktadır. Yaratılan bu etkiler ise destinasyonların önemini giderek artırmaktadır (Keskin, 2012: 36).

Yaşanan bu gelişmeler turizm pazarlamasında da bir takım değişikliklere neden olmuştur. Turizm pazarlamasında yaşanan değişimlerin arasında yer alan, ülkelerin bir bütün olarak değil de belli destinasyonlara ayrılarak her bir destinasyonun ayrı ayrı pazarlanması anlayışı çok önemli bir değişimdir. Bu yöntem ile her bir destinasyon kendi kaynaklarına ve hedef kitlesine uygun pazarlama stratejileri ile pazara sunulmaktadır. Bu durumda tek bir ülke üzerinden yürütülen pazarlama faaliyetinin oluşturduğu risk azalmakta ve destinasyonlar daha etkin yönetilebilmektedir (Tosun ve Bilim, 2004: 127).

Destinasyon pazarlaması; bir destinasyonun elde edeceği kazancın maksimize edilmesi ve mevcut turistik ürünlerin hedef pazarlarda bulunması amacı ile turizm arz ve talebi doğrultusunda her türlü analiz ve incelemelerin yapılarak doğru kararların verilmesini sağlayan yönetim şeklidir. Burada iki ana amaç söz konusudur. Birinci amaç; sahip olunan kaynaklara uygun bir hedef pazar belirlenmesidir. İkinci amaç ise; hedef pazar belirlendikten sonra bu pazardaki tüketicilerin tercih etme sürecini etkileyecek nitelikte pazarlama ve yönetim stratejilerin oluşturulmasıdır (İlgaz, 2014: 14).

Ekoturizm Kavramı

Her geçen gün önemi artan ve üzerinde daha çok çalışma yapılan ekoturizm yeni bir kavram olmakla beraber; doğa turizmi, sorumlu turizm, kırsal turizm, yeşil turizm, bilinçli turizm, yumuşak turizm gibi birçok isimle anılmaktadır. Ekoturizm kavramı yapılan çalışmalarda sürdürülebilir turizm ve alternatif turizm olguları içerisine yerleştirilmektedir (Çolak, 2010: 13).

Bazı araştırmacılar, ekoturizm teriminin geçmişini Hetzer'in 1965'te turizmle ilgili olan çalışmalarına dayandırmaktadır (Kuter ve Ünal, 2009: 148). Ancak ekoturizm kavramı turizm literatüründe oldukça yeni bir kavram olarak dikkat çekmektedir. İlk kez 1992 Rio Çevre Zirvesi'nde sürdürülebilir bir dünya ve çevre için kriterler ortaya konmuştur. Günümüze kadar geçen süreç içinde, "ekoturizm" kavramı ve tanımı benimsenmiş ve 2002 yılının Mayıs ayında, Kanada'nın Quebec kentinde, 133 ülkeden gelen 1100 delegenin katılımıyla yapılan "Dünya Ekoturizm Zirvesi'nde, tüm ülkelerin benimsediği ortak bir tanım saptanmıştır. Buna göre ekoturizm, "yeryüzünün doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğini güvence altına alan, bunun yanı sıra yerel halkların ekonomik kalkınmasına destek olurken, sosyal ve kültürel bütünlüklerini koruyup gözetilen bir yaklaşım ya da tavır" olarak benimsenmiştir (Ekoturizm ve Sürdürülebilir Turizm Derneği, 2015).

Kitle turizmine bir tepki ve alternatif olarak gelişme gösteren ekoturizm, kırsal ve kültürel turizmin unsurlarını içermekte ve hassas doğal ve kültürel alanlarda geliştirilebilecek en uygun turizm türü olarak ifade edilmektedir (Bingöl, 2007: 105).

Bir turistin bakış açısından (Uluslararası Ekoturizm Derneği (TIES) tarafından benimsenen tanım): "Ekoturizm çevreyi koruyan ve yerel halkın yaşam koşullarını iyileştiren doğal alanlara karşı sorumlu seyahattir". Ekoturizm hizmeti veren girişimcinin bakış açısından (Norveç sertifikasyon sistemi tarafından önerilen tanım): "Ekoturizm misafirlerine, çevrenin ve kendilerinin parçası oldukları, yerel topluluklara karşı sorumlu girişimciler tarafından düzenlenen hem doğaya hem kültüre dayalı zenginleştirici deneyimin tümüdür" (T.C. Giresun Valiliği Avrupa Birliği, Dış İlişkiler Ve Proje Koordinasyon Merkezi, 2014: 9).

Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) ekoturizmi; "doğayı, kültürel değerleri de dâhil olmak üzere korumaya ve desteklemeye yönelik, takdir etmek ve zevk almak için tahrip edilmemiş doğal alanlarda minimum ziyaretçi etkisine sahip ve aynı zamanda yöre insanlarının aktif olarak sosyo-ekonomik gelişmelerine katkı sağlayabilecek çevresel sorumluluk içeren bir seyahat ve ziyaret" olarak tanımlamıştır (Yavuz, 2011: 6). Uluslararası

Ekoturizm Topluluğu (TIES) ekoturizmi; “çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını gözeten, doğal alanlara karşı duyarlı bir seyahattir” şeklinde tanımlamaktadır (Kamacı, 2015: 16).

Ekoturizm Kapsamında Yer Alan Faaliyet Türleri

Ekoturizm kapsamında değerlendirilen pek çok etkinlik olmasına rağmen yapılan başlıca ekoturizm etkinlikleri şu şekilde sıralanabilir (Yavuz, 2011: 17):

✓ Yayla Turizmi	✓ Kamp- Karavan Turizmi
✓ Trekking	✓ Mağara Turizmi
✓ Kuş Gözlemciliği (Ornitoloji)	✓ Balon Turizmi
✓ Yaban Hayatı Gözlemciliği	✓ Dağ Turizmi
✓ Sportif Olta Balıkçılığı	✓ Akarsu Turizmi
✓ Bisiklet Turizmi	✓ Yamaç Paraşütü
✓ Tarım ve Çiftlik Turizmi	✓ Atlı Doğa Yürüyüşü
✓ Av Turizmi	✓ Macera Turizmi
✓ Botanik Turizmi	✓ Fotoğrafçılık

Ekoturist Kimdir?

Turizm talebinde turistik üründe yaşanan değişim sonucunda ortaya çıkan ekoturizm anlayışının kendine has bir takım özellikleri bulunan bir müşteri kitlesi bulunmaktadır. Her ne kadar halen kitle turizmini tercih eden turist sayısı fazla olsa da bu sayı gittikçe azalırken doğaya yönelen turist sayısı da gittikçe artmaktadır. Doğaya yönelen bu turist tipine ise “ekoturist” denilmektedir (Zorlu, 2014: 45).

Ekoturistler doğa ile uyumlu pansiyonlar, agroturizm yapılan çiftlikler, bungalow evler, köy evleri gibi yapılarda standartlara uygun konaklama yapmayı tercih etmekte olup, ortalama bir turiste göre gidilen destinasyonda daha uzun kalan, daha yüksek miktarlarda harcama yapan, mevcut yerel imkanları kullanan, yerel etkinliklere katılan ve de kaldıkları bölge ve hassasiyetleri hakkındaki bilgilerle çok ilgilenen bir yapıya sahiptirler (Koçoğlu, 2008: 95-96). Ekoturistler, gittikleri yerin doğası ile iç içe olarak kültürü hakkında bilgi sahibi olup oradaki yerel hayatı deneyimlemek isteyen, ortalamanın üzerinde bir gelire sahip olan insanlardan oluşmaktadır (Zorlu, 2014: 34).

Uluslararası Ekoturizm Topluluğu (TIES) ekoturistlerin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2012: 11):

- ✓ 35-54 yaş arası, %52’si erkek, %48’i kadın değişik sosyal ve sportif aktivitelerde bulunan kişiler,

- ✓ Ekoturistler ve ekoturistliğe yatkın kişiler daha yüksek gelir gruplarından olup, %26,6'sı 90.000 dolar üzerinde, %39,5'i yönetici konumunda,
- ✓ % 82'si en az üniversite mezunudur.
- ✓ Yıllık seyahat harcamaları geleneksel bir turistten ortalama 2.000 dolar daha fazla ve %26'sından fazlası bir destinasyonda 1.000-1.500 dolar harcıyor.
- ✓ Ekoturistlerin % 50'sinden fazlası bir destinasyonda 8-14 gün kalıyor.
- ✓ % 60'ı eşleriyle, % 15'i çocuklarla ve % 13'ü yalnız seyahat ediyor.
- ✓ Ekoturist için motive edici unsurlar: bozulmamış doğa, yerel kültür, yabani hayvanlar, yürüyüş, milli parklar
- ✓ Sürekli yeni yerler görme ve yeni deneyimler yaşama isteği mevcut.

Kapadokya Bölgesi'nde Ekoturizm

Kapadokya, uluslararası turizm pazarlarında çekiciliğini hızla yitiren, monokültürel yapıya sahip Türk turistik ürününün yaşam eğrisinin uzatılması ve dünyada değişen turizm anlayışlarının yarattığı yeni talep dalgasından yeterli payın alınabilmesi için ihtiyaç duyulan verileri turizm endüstrisine sunmaktadır. Kültür ve doğaya dayalı turistik çekiciliklerin aynı mekânda iç içe turistik tüketicilere sunulduğu Kapadokya; alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ve hatta önemli turistik talep yaratacak yeni faaliyetlerin uluslararası turizm pazarlarında gündeme getirilmesine olanak tanımaktadır. Turistik ürün niteliği açısından bakıldığında bu derece avantajlı görünen Kapadokya'ya, tesislerin doluş oranları ve ören yerlerinin ziyaretçi sayıları açısından bakıldığında; yörenin son derece verimsiz kullanıldığı, eldeki kaynak ve kazanılan turizm gelirleri arasında yörenin aleyhine olacak biçimde büyük farklar olduğu gözlemlenmektedir. Yöreye yönelik talebin yetersiz kalmasının birçok nedeni olduğu söylenebilir ancak temel neden; turistik ürünün geliştirilmesine, alternatiflerin sunulmasına yönelik bütün olanakların kullanılmamasıdır (Erdoğan, 2003: 192-193)

Kapadokya Bölgesi'nin sahip olduğu ekoturizm potansiyeli hakkında yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan ekoturizm türleri Tablo 1. Kapadokya Bölgesi'nde Yapılabilecek Ekoturizm Türleri' de verilmiştir. Ancak bölgenin ekoturizm potansiyeli olarak Nevşehir ve ilçelerinin sahip olduğu ekoturizm potansiyeli üzerinde durulmuştur. Bunun nedeni bölgeye gelen turist istatistiklerine bakıldığında turizm yoğunluğunun Nevşehir ve ilçelerinde olduğunun görülmesidir (Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015). Ayrıca Nevşehir ve ilçeleri Kapadokya Bölgesi ile ilgili çalışmalarda "Çekirdek Kapadokya" olarak tanıtılmakta olup bölgeye ait özel oluşumların ve özellikle peri bacalarının en iyi gözlemlenebildiği alanlardır (Ahiler Kalkınma Ajansı: 17).

Tablo 1. Kapadokya Bölgesi'nde Yapılabilecek Ekoturizm Türleri

Kuş Gözlemciliği	Bisiklet Turizmi
Doğa Yürüyüşü (Trekking)	Foto Safari
Mağara Turizmi	Kamp Karavan Turizmi
Balon Turizmi	Yaban Hayatı (Fauna) Gözlemciliği
Sportif Olta Balıkçılığı	Bitki (Flora) Gözlemciliği
Atlı Doğa Yürüyüşü	Şarap Turizmi
Gastronomi Turizmi	Jeomorfolojik Değerler
Tarım (Agro) Turizm	Sportif Olta Balıkçılığı
Çiftlik Turizmi	Kır Havasında Şehir Merkezleri
Mağaracılık	Tabiata Uyumlu Kırsal Miras Gezisi
Köy Pazarları (orman meyvelerinden reçel, marmelat, kurutulmuş meyve)	Tarihi Eserler ve Sit Alanı Gezisi

Kaynak: (Orman Ve Su İşleri Bakanlığı 8. Bölge Müdürlüğü Nevşehir Şube Müdürlüğü, 2013: 55; Nevşehir İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015; Aslan vd., 2014: 3; Yüncü, 2010: 73; Erdoğan, 2003: 189; Ahiler Kalkınma Ajansı, 2011: 4; Türkiye Kültür Portalı, 2015; Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015)

TÜRKİYE'DE EKOTURİZM VE KAPADOKYA BÖLGESİ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ekoturizm alanında yapılan çalışmalar genellikle; ekoturistlerin profillerinin belirlenmesi (Güçer ve Kement, 2015; Kiper vd., 2016; Yılmaz, 2016), herhangi bir bölgenin ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi (Turoğlu ve Özdemir, 2005; Deniz, 2008; Orhan ve Karahan, 2010; Arslan ve Arslan, 2015; Yurcu ve Kasalak, 2016) , ekoturizm uygulamalarının bölgesel kalkınmaya, turizm kaynaklarına ve bölge halkına olan etkileri (İnci ve Türker, 2010; Kuter ve Ünal, 2009; Kasalak ve Akıncı, 2015; Tekin ve Kasalak, 2014) gibi konularda yoğunlaşmaktadır.

Kapadokya Bölgesi ile ilgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmaları dört grupta toplamak mümkündür. Birinci grup Kapadokya'nın jeolojik ve jeomorfolojik yapısını (Şimşek, 1997; Görüm vd., 2007; Dirik, 2009; Yılmaz vd., 2010; Şaraldı, 2015), ikinci grup Kapadokya'nın mimarisini (Ulusoy, 1993; Kopar, 2001; Çelebioğlu, 2008; Okuyucu, 2008; Bayrakal, 2011; Bilgili, 2014), üçüncü grup erken Hıristiyanlık dönemine ait kiliselerde duvar resimlerinin kompozisyonunu , baskı tekniklerini, figürlerini, renklerini ve dokularını inceleyen çalışmalardan (Pekak, 2009; Sunay, 2009; Pekak, 2010; Coşkuner, 2010; Karaca, 2013) oluşmaktadır. Dördüncü grup ise turizm ile ilgili yapılan çalışmalardır (Sözbilen, 2014; Polat ve Gürbüz, 2015; Çetinkaya ve Özkara, 2015; Bekar ve Belpınar, 2015; Doğan, 2015; Aslan ve Çokal, 2016).

Turizm ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; sahanın kültürel turizm potansiyeli, turistlerle ilgili olarak yerel hizmetler ve turistik çekicilikler gibi konularda tatminlerini ölçme, alışveriş davranışları ve tanıtım faaliyetlerinden nasıl etkilendikleri, konaklama işletmelerinin

hizmet kalitesi gibi konuları içermektedir (Karamişe, 2014: 19-20). Kapadokya Bölgesi'ne ait ekoturizm konusunda yapılan bir çalışmada Ihlara Vadisi'nin ekoturizm imkanlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda sahanın bütün coğrafi yapısı ekoturizm kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Ayrıca Ihlara Vadisi'nde yapılabilecek ekoturizm faaliyetleri belirlenerek önerilerde bulunulmuştur (Zorlu, 2014).

Kapadokya Bölgesi ile ilgili bölgeye ait ekoturizme konu olabilecek bütün aktiviteleri birleştiren bir çalışmaya yapılan araştırma kapsamında rastlanmamıştır. Kapadokya Bölgesi'ne ait yapılan çalışmalarda ekoturizmle ilgili olarak ekoturizmin sadece bir çeşidini ele alan az sayıda çalışma bulunmaktadır (Aslan vd., 2014; Zorlu, 2014). Bu çalışmalardan Aslan vd. tarafından yapılan çalışma Nevşehir mutfağının gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesini amaçlamıştır. Zorlu tarafından yapılan çalışma ise Kapadokya Bölgesi içerisinde yer alan Ihlara Vadisi'nin ekoturizm potansiyelinin değerlendirilmesine yöneliktir.

Veri ve Yöntem

Çalışmada Kullanılan Veriler

Çalışmada kullanılan veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Uygulama bölgesi olan Yozgat ilinde 325 kişi ile yapılan anket uygulaması sonucunda yapılacak analizler için gerekli olan veri elde edilmiştir. Bu kapsamda kullanılan anket formu literatürde daha önce ekoturizm konusunda yapılmış çalışmalara dayanmaktadır (Çevirgen, 2003; Nayır, 2009; Taş, 2012; Zorlu, 2014; Kamacı, 2015). Çalışmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde katılımcıların cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, mesleği, medeni durumu, ortalama aylık geliri ve memleketini kapsayan sosyo-demografik bilgilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde katılımcıların mevcut tatil anlayışlarını değerlendirmek amacı ile; tatil alışkanlıklarını ölçmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, katılımcıların Kapadokya Destinasyonu'nun ekoturizm potansiyeli ile ilgili değerlendirmelerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bölümü oluşturan sorular 5'li Likert tipi ölçek kullanılarak hazırlanmış ve yerli turistlerin bölge ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmelerini içeren sorulara yer verilmiştir.

Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Test Edilen Hipotezler

Tanımlayıcı nitelik taşıyan bu çalışmada anket yöntemi kullanılarak birincil veriler toplanmıştır. Bu amaçla Yozgat il merkezinde yaşayan yerli turistler üzerinde bir anket çalışması yapılmıştır. Anket yapılan kişilerin, yılda en az bir kez herhangi bir turizm aktivitesine katılabilecek ekonomik güce sahip olduğu düşünülen kişiler olmasına dikkat edilmiştir.

Yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmelerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmanın modeli Şekil 1'de gösterilmektedir. Söz edilen değerlendirmelerin belirlenmesi için turistlerin cinsiyet, eğitim durumu, meslek gibi demografik özellikleri ve tatil için ayırdıkları süre, tatile gitme sıklığı ve tatil için ayırdıkları bütçeye göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmektedir. Elde edilen veriler öncelikle faktör analizine tabi tutularak gruplandırılmıştır. Bu kapsamda faktör analizi sonucunda belirlenen gruplar üzerinde hipotez testleri yapılmıştır. Çalışmada test edilen hipotezler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

H₁: Yerli turistlerin Kapadokya destinasyonunun ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmeleri **cinsiyete** göre farklılık göstermektedir.

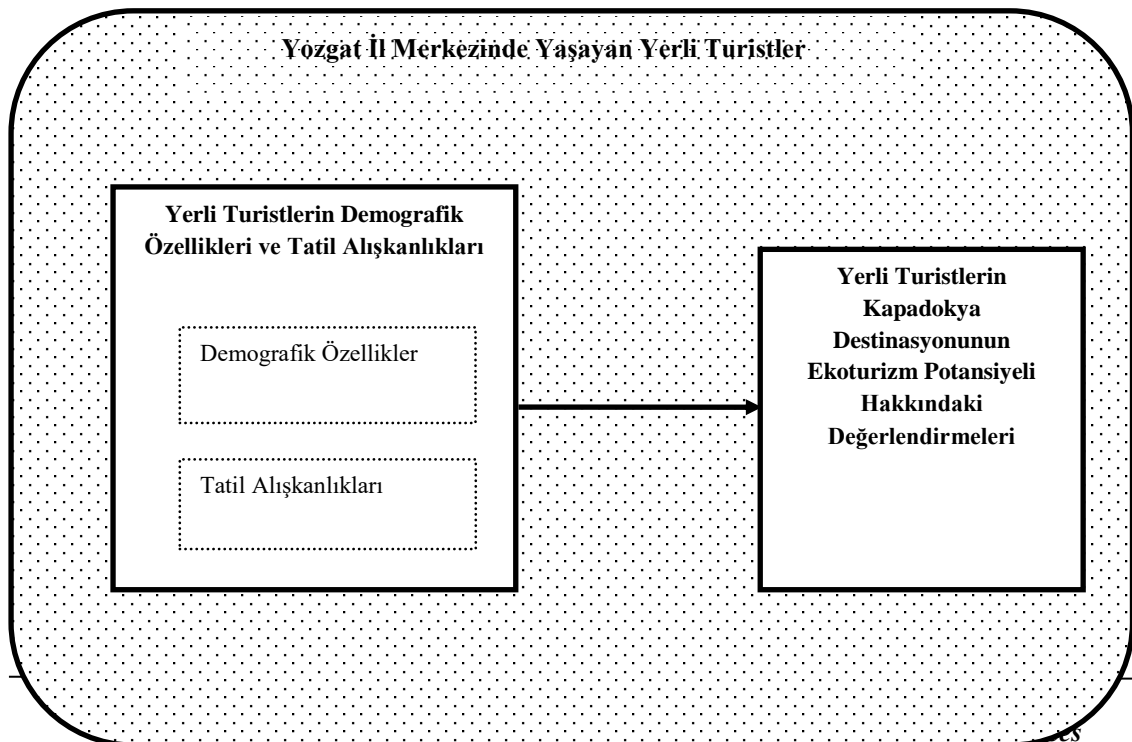
H₂: Yerli turistlerin Kapadokya destinasyonunun ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmeleri **eğitim durumuna** göre farklılık göstermektedir.

H₃: Yerli turistlerin Kapadokya destinasyonunun ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmeleri **mesleklerine** göre farklılık göstermektedir.

H₄: Yerli turistlerin Kapadokya destinasyonunun ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmeleri **yıl içinde ayırdıkları süreye** göre farklılık göstermektedir.

H₅: Yerli turistlerin Kapadokya destinasyonunun ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmeleri **tatile gitme sıklığına** göre farklılık göstermektedir.

H₆: Yerli turistlerin Kapadokya destinasyonunun ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmeleri **tatil için ayırdıkları bütçeye** göre farklılık göstermektedir.

Şekil 1 Çalışmada Kullanılan Model

Şekil 2. Çalışmada Kullanılan Model

Bulgular**Tanımlayıcı İstatistikler**

Çalışma kapsamında örneklem grubunda yer alan cevaplayıcılara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2. **Tanımlayıcı İstatistikler**'de raporlanmıştır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik Özellikler	Değişkenler	Frekans	Oran
Cinsiyet	Erkek	225	71,43%
	Kadın	90	28,57%
Yaş	21 – 30	114	41,91%
	31 – 40	109	40,07%
	41 ve üzeri	49	18,01%
Eğitim Durumu	Lisans Öncesi	79	25,08%
	Lisans	140	44,44%
	Lisans Sonrası	96	30,48%
Medeni Durum	Evli	226	71,75%
	Bekar	89	28,25%
Meslek	Kamu Çalışanı	77	26,10%
	Akademisyen	64	21,69%
	Bankacı	29	9,83%
	Emniyet Mensubu	28	9,49%
	Mühendis	29	9,83%
	Sağlık Çalışanı	21	7,12%
	Öğretmen	19	6,44%
	Diğer	28	9,49%
Gelir Seviyesi	3.000 TL'nin altı	84	27,54%
	3.000 - 3.999 TL	153	50,16%
	4.000 TL ve üzeri	68	22,30%

Araştırma kapsamında ankete katılanların demografik bilgileri incelendiğinde katılımcıların %71,4'ünün erkek, %28,6'sının ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Ankete katılanların %41,9'unun 20-29 yaş, %40,1'inin 30-40 yaş ve %18'inin 41 ve üzeri yaş grubunda yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında; %24,9'unun lisans öncesi, %44,4'ünün lisans, %30,5'inin lisans sonrası seviyesinde olduğu görülmektedir. Ankete katılanların medeni durumuna baktığımızda; %71,7'sinin evli, %28,3'ünün ise bekar olduğu görülmektedir.

Katılımcıların mesleklerine göre dağılımlarına bakıldığında; % 9,8'inin mühendis (inşaat mühendisi, gıda mühendisi, makine mühendisi, çevre mühendisi, elektrik mühendisi, mimar), % 26,1'inin kamu çalışanı (memur, işçi), % 6,4'ünün öğretmen, % 9,8'inin bankacı, % 21,7'sinin akademisyen, % 9,5'inin emniyet mensubu (polis, emniyet amiri, ordu mensubu),

%7,1'inin sağlık çalışmanı (hemşire, doktor, eczacı, acil tıp teknisyeni), % 9,5'inin ise diğer mesleklerden (arkeolog, serbest muhasebeci mali müşavir, uzman, inşaat teknikeri, elektrik teknikeri, esnaf, tacir) oluştuğu görülmektedir. Araştırma kapsamında ankete katılanların gelir seviyeleri; % 27,5'inin aylık 3.000 TL'nin altında, % 50,2'sinin 3.000 TL ile 3.999 TL arasında ve % 22,3'ünün de 4.000 TL ve üzerindedir. Gelir seviyesi ortalaması ise 3.365 TL'dir.

Katılımcıların Tatil Alışkanlıkları ve Kapadokya Bölgesi Hakkındaki Değerlendirmelerini Belirlemeye Yönelik Bulgular

Katılımcıların Kapadokya Bölgesi ve ekoturizm hakkındaki değerlendirmelerini belirlemeye yönelik yöneltilen sorulara verilen cevaplar incelendiğinde; katılımcıların %51,6'sı 7 gün ve daha az, %29,6'sı 8-14 gün, %18,8'i 14 günden fazla tatil için yıllık zaman ayırmaktadır. Katılımcıların %90'ından fazlası en az 7 gün tatile çıkmakta olup tatil için ayırdıkları zamanın ortalamasının 10,32 gündür. Katılımcıların; %39,7'si 2.000 TL'nin altı, %42,6'sı 2.000 – 3.999 TL arası ve %17,7'si 4.000 TL ve üzeri yıllık tatil bütçesi ayırmakta olup tatil için ayrılan bütçenin ortalaması 2.351 TL'dir.

Diğer taraftan anket kapsamında katılımcıların Kapadokya Bölgesi ile ilgili sorulara verdiği cevaplar incelendiğinde; katılımcıların %76,3'ü Kapadokya Bölgesi'ne gittiğini ifade etmektedir. Bölgeyi ziyaret edenlerin %32,2'si 1 defa, %24,3'ü 2 defa, %16,1'i 3 defa, %27,4'ü yılda 4'ten fazla ziyarette bulunduğunu belirtmektedir. Söz edilen ziyaret kapsamında katılımcıların %59,5'i günübirlik, %12,8'i 1 gece, %19,4'ü 2-3 gün, %8,3'ü 4 gün ve üzeri konaklama yaptıkları cevabını vermiştir. Verilen cevapların ortalaması ise 1,79 gündür. Yapılan ziyaretlerin mali yönü incelendiğinde; katılımcıların %22,9'u 0 – 249 TL, %24,5'i 250 – 499 TL, %25'i 500 – 999 TL, %27,6'sı 1.000 TL ve üzeri harcama yaptıkları görülmektedir. Verilen cevaplara göre harcama ortalaması 607 TL'dir.

Kapadokya Bölgesi'nde ekoturizm kapsamında yapılabilecek pek çok etkinlikten söz etmek mümkündür. Bu kapsamda, Kapadokya Bölgesi'ni ziyaret etmiş katılımcıların bölgede hangi etkinlikleri gerçekleştirdikleri sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, katılımcıların %48,7'si peri bacaları ve ören yerlerinin ziyareti, %14,4'ü tarihi alanların ziyareti, %13,9'u trekking, %9,1'i deveye binmek ve %13,9'u da diğer etkinlikleri (foto safari, müze ziyareti, kültürel gezi, festival, çömlek yapımı, atlı safari, ATV, kamp yapmak, şarap tadımı, gastronomi) gerçekleştirdikleri görülmektedir. Elde edilen cevaplar daha önce söz edilen ortalama konaklama ve harcama tutarı kapsamında değerlendirildiğinde bölge ekoturizm etkinliklerinin dar bir çeşitlilikte sürdürüldüğü ifade edilebilir. Bölgeyi ziyaret eden katılımcıların %48,7'si yalnızca peri bacalarını gördüklerini ifade etmiştir. Söz edilen orana

bakılarak turizm konusunda yerli turist gözünde çok dar bir çeşitlilik sunulduğu ifade edilebilir. Bu nedenle de bölgeyi ziyaret edenlerin bölgede az zaman geçirdikleri ve dolayısıyla az tutarda harcama yaptıkları görülmektedir.

Bölgenin katılımcılar üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla sorulan “Bölgeyi tekrar ziyaret eder misiniz?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde; katılımcıların %81,3’ünün evet %18,7’sinin hayır cevabı verdiği görülmektedir. Elde edilen cevaplar kapsamında katılımcıların %80 üzerindeki bir kısmının bölgeyi yeniden ziyaret etmek istediğini belirtmesi bölge için çok önemlidir. Bu sonucun diğer cevaplarla birlikte incelenerek yeni turizm stratejileri geliştirilmesi gerekmektedir.

Katılımcıların Kapadokya Bölgesi’ndeki Ekoturizm Faaliyetleri Hakkındaki Değerlendirmelerinin Belirlenmesi

Katılımcılara bölge ekoturizm faaliyetleri ve bölgenin ekoturizm açısından değerlendirilmesi amacıyla yöneltilen soruların amacı iki ana başlık altında ifade edilebilir. Bunlardan birincisi katılımcıların bölge ekoturizm faaliyetleri hakkındaki farkındalıklarının belirlenmesidir. Diğer amaç ise, Kapadokya Bölgesi’nin ekoturizm potansiyelini ve bölgenin söz edilen potansiyelinin yerli turistler açısından hangi ölçüde kullanıldığının değerlendirilmesidir.

Söz edilen birinci amaç kapsamında katılımcılara Orman ve Su İşleri Bakanlığı 8. Bölge Müdürlüğü Nevşehir Şube Müdürlüğü tarafından yayınlanan, Kapadokya Bölgesi’nde halihazırda yapılan ve yapılabilecek ekoturizm faaliyetlerini bilip bilmedikleri ve bu faaliyetlere katılma istekleri sorulmuş ve elde edilen cevaplar Tablo 3. **Kapadokya Bölgesinde Yapılabilecek Ekoturizm Faaliyetleri Hakkında Katılımcı Cevapları**’te raporlanmıştır.

Tablo 3. Kapadokya Bölgesinde Yapılabilecek Ekoturizm Faaliyetleri Hakkında Katılımcı Cevapları

T	Yapıldığını / Yapılabileceğini Biliyorum				Katılmak İsterim			
	Evet		Hayır		Evet		Hayır	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Atlı doğa gezisi	140	45,2%	170	54,8%	219	71,3%	88	28,7%
Kuş gözlemi/ornitoloji	61	19,7%	249	80,3%	85	28,1%	217	71,9%
Bisiklet gezisi	170	54,8%	140	45,2%	184	61,3%	116	38,7%
Sportif olta balıkçılığı	33	10,6%	277	89,4%	82	27,2%	220	72,8%
Foto safari	170	54,8%	140	45,2%	140	46,4%	162	53,6%
Jeep safari	90	29,0%	220	71,0%	119	39,4%	183	60,6%
Trekking	164	52,9%	146	47,1%	166	55,0%	136	45,0%
Kır havasında şehir merkezleri	119	38,8%	190	61,2%	93	30,8%	209	69,2%
Kırsal miras gezisi	150	49,0%	156	51,0%	139	46,0%	163	54,0%
Gastronomi	85	27,4%	225	72,6%	123	40,7%	179	59,3%
Dağcılık	98	31,6%	212	68,4%	99	32,7%	204	67,3%
Kamp – karavan	111	35,9%	198	64,1%	93	30,8%	209	69,2%

Mağaracılık	130	42,1%	179	57,9%	74	24,5%	228	75,5%
Orientiring	33	10,7%	276	89,3%	68	22,5%	234	77,5%
Balon gezisi	244	78,7%	66	21,3%	220	72,6%	83	27,4%
Tabiata uyumlu kırsal miras gezisi	109	35,3%	200	64,7%	112	37,1%	190	62,9%
Bakir doğa parçaları keşif gezisi	80	25,9%	229	74,1%	101	33,4%	201	66,6%
Tarihi ve arkeolojik sit alanları	176	57,0%	133	43,0%	138	45,7%	164	54,3%
Köy pazarları	157	51,0%	151	49,0%	145	48,2%	156	51,8%

Raporlanan tabloda da görüldüğü gibi, bölgede yapıldığından / yapılabileceğinden haberdar olunmayan aktivitelerin çoğunun katılımcılar tarafından yapılmak istenme yüzdelerinin yüksek olması çalışmanın dikkate değer bulguları arasında yer almaktadır. Örneğin; katılımcıların %54,8'inin atlı doğa yürüyüşünden habersiz olup %71,3'ünün bu aktiviteyi yapmak istediği, bisiklet gezisinden %45,2'sinin habersiz olup %61,3'ünün bu aktiviteyi yapmak istediği, jeep safariden %71'inin habersiz olup %39,4'ünün bu aktiviteyi yapmak istediği görülmektedir.

Elde edilen bulgularda dikkat çeken bir diğer nokta; dünyanın en büyük balon filosuna sahip, balon konusunda dünya çapında üne kavuşmuş Kapadokya Bölgesi'nin söz edilen özelliğinin bilinirlik oranının %78,7 olmasıdır. Diğer taraftan bölgenin olmazsa olmaz faaliyetlerinden; kamp – karavan, atlı doğa yürüyüşü, bisiklet turu, foto safari, trekking gibi aktivitelerin bilinirlik seviyelerinin %40 - %60 aralığında değiştiği görülmektedir.

Faktör Analizine Ait Bulgular

Söz edilen ikinci amaç doğrultusunda, katılımcılara 15 adet ifade verilmiş ve katılımcılardan bu ifadelere katılma düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. İfadeler daha önce Kapadokya Bölgesi'ni ziyaret etmiş katılımcıların cevapları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda söz edilen 15 ifade faktör analizi yolu ile gruplandırılmış ve gruplar üzerinde katılımcı değerlendirme farklılıkları incelenmiştir.

Veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığının test edilmesi amacı ile KMO ve Barlett testleri yapılmıştır. KMO oranının %60'ın üzerinde olması mevcut veri seti ile analiz yapılabilmesi kararında büyük öneme sahiptir (Sofyalıoğlu ve Kartal, 2011, s.392).

Elde edilen bulgular incelendiğinde KMO örneklem yeterliliğinin %76,3 olduğu, Barlett testi sonuçlarının ise 0.00 olasılık değerine sahip olduğundan değişkenler arasında anlamlı korelasyonlar olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu kapsamda verilerin faktör analizine uygun olduğu görülmektedir. Faktör analizi yapılmasının uygunluğunu test eden KMO Barlett analizine ilişkin sonuçlar **Tablo 4**'de raporlanmıştır.

Tablo 4. Ekoturizm Potansiyeline İlişkin Faktör Analizi KMO ve Barlett Testi Sonuçları

ÖLÇEK	KMO TESTİ (%)	BARLETT TESTİ (%)
Ekoturizm Potansiyeli	76,3	0.00

Faktör analizi sonucunda öz değeri 0,5'ten küçük olan ifadeler veri setinden çıkartılmıştır. Kalan 12 ifade ile yapılan faktör analizi sonucunda öz değeri 1.00'den büyük olan 4 faktör belirlenmiştir. Bu faktörler “altyapı”, “ekoturizm imkanı”, “tanıtım” ve “çevre” olarak isimlendirilmiştir. Faktörlerin açıkladığı kümülatif varyans 63.017'dir.

Yapılan faktör analizine ilişkin faktör yükleri, toplam varyans içindeki payları ve öz değerleri de Tablo 5'de raporlanmıştır.

Tablo 5. Ekoturizm Potansiyeli Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖRLER VE DEĞİŞKENLER	Faktör Yükleri	Varyans %	Öz Değerler
Faktör-1: Altyapı		27,77	3,33
Kapadokya Bölgesi'nde yol güzergahlarında gıda bulmada zorluk yaşanmaktadır.	0,827		
Kapadokya Bölgesi'nde dinlenme noktalarında wc, cafe, restaurant gibi hizmet tesisleri yetersizdir.	0,738		
Kapadokya Bölgesi'ndeki tesisler temiz değildir.	0,695		
Faktör-2 : Ekoturizm İmkani		15,88	1,906
Kapadokya Bölgesi'nde ekoturizmin gerçekleştirilmesi için çekim merkezlerinin sayısı yeterlidir.	0,823		
Kapadokya Bölgesi ve çevresi sahip olduğu değerler ile ekoturizm için uygun bir yerdir.	0,795		
Kapadokya Bölgesi ve çevresinin ulaşım imkanları ekoturizm açısından yeterlidir.	0,756		
Faktör-3 : Tanıtım		10,11	1,214
Kapadokya Bölgesi'nde çeşitli el sanatları ve kültürel kimlikleri yansıtan etkinlikler yetersizdir.	0,789		
Kapadokya Bölgesi'ndeki gezi alanlarının tanıtıcı yayınları ve haritaları yetersizdir.	0,752		
Kapadokya Bölgesi'nde yapılabilecek ekoturizm faaliyetleri ile ilgili bilgi yetersizdir.	0,719		
Faktör-4 : Çevre		9,23	1,109
Kapadokya Bölgesi'nde yerel halk turistlere karşı olumsuz tutum içerisindedir.	0,768		
Kapadokya Bölgesi'nde ekoturizme yönelik tesisler ve ekolojik konaklama imkanları çok kısıtlıdır.	0,655		
Kapadokya Bölgesi'nde rahatsız edici çevre kirliliği vardır.	0,633		

Hipotez Testleri

Çalışma kapsamında test edilen hipotezlere ait sonuçlar Tablo 6'te raporlanmıştır.

Tablo 6. Hipotez Test Sonuçları

HİPOTEZLER	SONUÇ	ANLAMLILIK DÜZEYİ
<i>H₁: Boyutlar itibarıyla yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmeleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.</i>	RED	0,554
<i>H₂: Boyutlar itibarıyla yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmeleri eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.</i>	RED	0,485
<i>H₃: Boyutlar itibarıyla yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmeleri mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.</i>	KABUL	0,008

<i>H₄: Boyutlar itibarıyla yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmeleri tatil için ayırdıkları süreye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.</i>	KABUL	0,003
<i>H₅: Boyutlar itibarıyla yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmeleri tatile gitme sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.</i>	RED	0,268
<i>H₆: Boyutlar itibarıyla yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmeleri tatil için ayırdıkları bütçeye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.</i>	KABUL	0,080

Yerli turistlerin boyutlar itibarıyla Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyelini değerlendirmelerinin demografik özellikleri ve tatil alışkanlıklarına (tatile çıkma sıklığı, tatil için ayrılan süre, tatil için ayrılan bütçe) göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla Tek Yönlü MANOVA analizleri yapılmıştır. Yapılan analizi sonuçlarına göre H3 ve H4 hipotezleri %1, H6 hipotezi ise %10 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiş, H1, H2 ve H5 hipotezleri reddedilmiştir.

Elde edilen hipotez testi sonuçları değerlendirildiğinde; H3 hipotez testine göre, yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmelerinin çalıştıkları mesleğe göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. H4 hipotezine göre, yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmeleri tatil için ayırdıkları süreye göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. H6 hipotezine göre ise; yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmelerinin tatil için ayırdıkları bütçeye göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir.

Diğer taraftan çalışma kapsamında reddedilen hipotezler incelendiğinde, H1 hipotezine göre; yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyelini değerlendirmelerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. H2 hipotezine göre; yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmelerinin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. H5 hipotezine göre; yerli turistlerin Kapadokya Bölgesi'nin ekoturizm potansiyeline ait değerlendirmelerinde, tatile gitme sıklığına göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Destinasyon pazarlaması kapsamında ekoturizm destinasyonu olarak Kapadokya Bölgesi'nin yerli turistler tarafından değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada, cevaplayıcıların Kapadokya Bölgesi'ni ekoturizme uygun bir yer olarak değerlendirdiği ancak bölgenin ekoturizm imkânları ile ilgili yeterli tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yapılmadığı görüşüne sahip olduğu görülmüştür. Yapılan bu değerlendirmelerin ise cevaplayıcıların meslekleri, tatil

için ayırdıkları bütçe ve tatil için ayırdıkları zaman haricinde başka bir değişkene göre farklılaşmadığı anlaşılmıştır.

Kapadokya Bölgesinin gerek iç turizm gerekse dış turizm pazarı bakımından Türkiye için oldukça önemli bir destinasyon olduğu göz önünde bulundurulduğunda bölgenin sahip olduğu turizm potansiyelinin daha iyi değerlendirilmesi ve sahip olduğu kaynakların sürdürülebilirlik doğrultusunda kullanılması açısından ekoturizm uygulamaları bölge için ayrı bir önem kazanmaktadır. Ekoturizmin bölgede yaygınlaştırılması halinde sahip olunan turizm kaynakları korunmakla beraber turizm ürün çeşitliliği sağlanarak bölge ve ülke turizm gelirlerinin artması sağlanacaktır. Bu amaçla ulaşılan sonuçlar da göz önünde bulundurulduğunda, bölgenin daha kapsamlı bir ekoturizm envanterinin oluşturulması, bölgenin tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin oluşturulan bu envanter doğrultusunda gerçekleştirilmesi bölge turizmi için oldukça önemlidir. Diğer taraftan özellikle bölgede faaliyet gösteren turizm işletmecilerine ekoturizm faaliyetlerinin bölge turizmi için ne denli önemli olduğunun anlatılarak ekoturizm faaliyetlerine yönelik yatırımların ayrıca teşvik edilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada bölgenin ekoturizm imkânları yerli turistler tarafından değerlendirilmiştir. Turizm tek taraflı bir faaliyet olmayıp bir destinasyonun turizm açısından başarı sağlayabilmesi için turizm arzını oluşturan turizm işletmelerinin de çok büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu nedenle bundan sonraki çalışmalarda bölgenin ekoturizm potansiyelini turistlerin kullanımına sunacak olan bölge turizm işletmeleri açısından değerlendirilmesi konunun tüm yönleri ile ele alınmasına katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan bölge yabancı turist için de oldukça önemli bir destinasyon konumundadır. Ekoturizmin özellikle gelişmiş ülkelerde daha fazla talep edilen bir turizm türü olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bölgeyi ziyaret eden yabancı turistlerin bölgenin ekoturizm potansiyeli hakkındaki değerlendirmelerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar da bölge turizminin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aslan, Z. ve Çokal, Z. (2016), “Profesyonel Turist Rehberinin Kültürel Değerlere Katkısına İlişkin Turist Algılamaları”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), s.53-69.
- Ahiler Kalkınma Ajansı, *Kapadokya’da Turizm Yatırım Olanakları*, Nevşehir.
- Ahiler Kalkınma Ajansı. (2011), *Kapadokya Bölgesi Turizm Çalıştayı Saha Çalışması Raporu*, Nevşehir.
- Arslan, E. ve Arslan, R. (2015), “Akşehir İlçesi Ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (10), s.34-44.
- Aslan, Z. , Güneren, E. ve Çoban, G. (2014), “Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfağın Rolü:Nevşehir Örneği”, *Journal Of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4), s.3-13.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA) (2012), *Ekoturizm Sektör Raporu*, Eylül.
- Bayrakal, S. (2011), “Nevşehir Kalesi ve Çevresindeki Osmanlı Mimari Dokusu”, *Erdem*, 10(59).
- Bekar, A. ve Belpınar, A. (2015), “Turistlerin Gastronomi Turizmine İlişkin Görüşlerinin Milliyetlerine Göre Değerlendirilmesi”, *Journal of Yasar University*, 10(38), s.6519-6530.
- Bilgili, B. (2014), *Kapadokya Kayalık Alanları ve Kaya Oyma Kiliselerinde Koruma Sorunları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bingöl, Z. (2007), *Anadolu’da İnanç Turizmi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Coşkun, B. (2010), “İsa’nın Doğumu Sahnesinin Yazılı ve Görsel Kaynakları: Kapadokya Örnekleri”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (133), s.101-114.
- Çelebioğlu, B. (2008), *VI-XI. Yüzyıllar Arasında Kapadokya’da Hıristiyan Dini Mimarisi Ve Koruma Metodolojisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Çetinkaya, F. F. ve Özkara, B. (2015), “Hizmet İşletmelerinde Psikolojik Sözleşme İhlalleri ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Kapadokya Bölgesi 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma”, *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 9(1), s.72-91.
- Çevirgen, A. (2003), *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Ekoturizm ve Edremit Yöresi İçin Bir Model Önerisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Çolak, E. (2010), *Destinasyon Bazında Marka Denkliği Ve Doğu Karadeniz Yayıllarının Eko Turizm Açısından Marka Denkliğine İlişkin Bir Uygulama*, T.C. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Deniz, O. (2008), “Van Gölü Güney Kıyılarının Ekoturizm (Mavi Tur) Amaçlı Değerlendirme Olanakları”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(20), s.183-194.
- Dirik, K. (2009), “Kapadokya Bölgesi’nin Jeolojisi, Jeomorfolojisi Ve Bunların Bölgedeki Medeniyetler Üzerindeki Etkisi”, *1. Tıbbi Jeoloji Çalıştayı*, 30 Eylül -01 Kasım, Nevşehir, s.6-9.
- DOĞAN, N. Ö. (2015), “VZA Süper Etkinlik Modelleri İle Etkinlik Ölçümü: Kapadokya’da Faaliyet Gösteren Balon İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(1), s.187-203.
- Ekoturizm Derneği (2015), *Ekoturizm Nedir?*, www.ekoturizmderneği.org, (08.07.2015).
- Erdoğan, N. (2003), *Çevre ve Ekoturizm*, Erk Yayıncılık, Ankara.

- Görüm, T. , Gökçeoğlu, C. , Zorlu, K. , Tunusluoğlu, M. C. ve Nefeslioğlu, H.A. (2007), “Kapadokya Bölgesindeki Aşınım Birimlerinin Morfometrik Özellikleri”, *Kapadokya Yöresinin Jeoloji Sempozyumu*, 17-20 Ekim, Niğde, s. 53-70.
- Güçer, E. ve Kement, Ü. (2015), “Ekoturizm Kapsamında Seyahat Eden Tüketicilerin Çevreye Duyarlı Davranışlarının İncelenmesi: Ayder Örneği”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (14), s.69-82.
- Ilgaz, A. (2014), *Destinasyon Pazarlamasında Kent Markası ve Kent İmajının Rolü: Nevşehir Örneği*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- İnci, Z. A. ve Türker, M. F. (2010), “Artvin-Borçka Camili Biyosfer Rezerv Alanındaki Ekoturizm Potansiyelinin Orman Köylüleri Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerinin İrdelenmesi”, *AÇÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 11(1), s.43-51.
- Kamacı, S. (2015), *Hakkâri İlinde Ekoturizm Olanaklarının Araştırılması*, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Karaca, C. (2013), *Göreme Açık Hava Müzesi'nde Bulunan Azize Barbara Kilisesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Karameşe, B. (2014), *Kapadokya Jeopark Önerisinin Yerel Halk Açısından Değerlendirilmesi*, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Kasalak, M. A. ve Akıncı, Z. (2015), “Ekoturizmin Yerel Halk Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(1), s.230-239.
- Keskin, E. (2012), *Tanıtım Faaliyetlerinin Destinasyon Seçimine Olan Etkisi: Kapadokya Bölgesini Ziyaret Eden Japon Turistlere Yönelik Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kiper, T. , Uzun, O. , Özdemir, G., Üstün, T. T. (2016), “Orman Köylerinde Ekoturizm Planlama Sürecinde Turistlerin Rolü Kıyıköy Örneği”, *Duzce University Journal of Forestry*, 12(2), s. 94–107.
- Koçoğlu, P. (2008), *Ekoturizmin Sürdürülebilir Turizm Politikasındaki Yeri: Dünyadaki Ekoturizm Destinasyonlarının İncelenmesi*, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Kopar, İ. (2001), “Kapadokya Volkanik Provensinde İlkel Mağara Konut Esinli Tüf Ambarlara İki Örnek Güzelöz Kayseri ve Şahinefendi Nevşehir Tüf Ambarları”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7(6), s. 125-142.
- Kuter, N. ve Ünal, H. E. (2009), “Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri”, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9(2), s.146-156.
- Nayır, O. (2009), *Isparta Yöresi Korunan Doğal Alanlarında Ekoturizm Talep Ve Eğilimlerinin Belirlenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Nevşehir İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü (2015), *Kırsal Kalkınma Verileri*, <http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TKDK.pdf>, (10.07.2015).
- Okuyucu, D. (2008), “Kapadokya Bölgesi Yeraltı Şehirlerinde Bulunan Şaraphanelerden Birkaç Örnek”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), s.138-149.
- Orhan, T. ve Karahan, F. (2010), “Uzundere İlçesi Ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11(1), s.27-42.

- Orman Ve Su İşleri Bakanlığı 8. Bölge Müdürlüğü Nevşehir Şube Müdürlüğü (2013), *Nevşehir Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023*, Nevşehir.
- Pekak, M. S. (2009), “Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler”, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 26(2), s.249-277.
- Pekak, M. S. (2010), “Ürgüp, Yeşilöz, Tağar Kilisesi”, *Journal of Faculty of Letters*, 27(1), s.203-2018.
- Polat, E. ve Gürbüz, A. K. (2015), “Fiyatlandırma Davranışları Ekseninde Konaklama Piyasası Üzerine Bir İnceleme”, *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 18(34), s.171-192.
- Sofyalıoğlu, Ç. ve Kartal, B. (2011), “İki Değişkenli İstatistiksel Analiz Teknikleri”, A. Şahin ve B. Kartal (Ed.), Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Sözbilen, G. (2014), “Kaya Otel İşletmeleri İçin En Uygun Stratejinin Belirlenmesi: Bir SWOT/AHP Uygulaması”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), s.95-112.
- Sunay, S. (2009), “Aksaray Güzelyurt Hagias Anarygyros Manastırı (Sivşli) Kilisesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 13(40), s.317-336.
- Şaraldı, M. H. (2015), *Tatların (Nevşehir) Yeraltı Şehrini Ve Çevresini Etkileyen Kaya Düşmelerinin Değerlendirilmesi*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- Şimşek, Ş. (1997), *Ihlara (Kapadokya) Özel Çevre Koruma Bölgesinin Jeolojisi Ve Bölgede Yeralan Termal Kaynakların Hidrojeolojik Ve Hidrojeokimyasal Araştırması ve Korumaya İlişkin Öneriler*, Aksaray Valiliği Yayınları.
- T.C. Giresun Valiliği Avrupa Birliği Dış İlişkiler Ve Proje Koordinasyon Merkezi (2014), *Doğu Karadeniz Ekoturizm Kriterleri Araştırma Raporu*, Giresun.
- T.C. Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2015), *Turizm İstatistikleri*, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9851/turizm-istatistikleri.html>, (08.07.2015).
- Taş, S. (2012), *Trabzon ve Ekoturizm: Yerli Ziyaretçilerin Yöreyi Değerlendirmesine Yönelik Bir Araştırma*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Tekin, M. ve Kasalak, M. A. (2014), “Ekoturizm Girişimciliğinin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), s.129-136.
- Tosun, C. ve Bilim, Y. (2004), “Şehirlerin Turistik Açından Pazarlanması: Hatay Örneği”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 15(2), s.125-138.
- Turoğlu, H. ve Özdemir, H. (2005), “Bartın İlinin Ekoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(13), s.97-116.
- Türk Dil Kurumu (2015), *Destinasyon Kelime Anlamı*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a5766c88d5891.24100069, (08.07.2015).
- Türkiye Kültür Portalı (2015), *İller: Nevşehir*, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/nevsehir>, (08.07.2015).
- Ulusoy, D. B. (1993), *Güzelyurt Örneğinde, Kapadokya Bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

-
- Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (2015), *Annual Report 2014*, http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_annual_report_2014.pdf, (28.06.2015)
- Usta, Ö. (2008), *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yavuz, M. (2011), *Afyonkarahisar-Sandıklı İlçesi Akdağ Tabiat Parkı'nın Ekoturizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi*, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Yılmaz, H. M., Yakar, M., Mutluoğlu, Ö. , Yurt, K. ve Karataş, K. (2010), “İklimsel Faktörlerin Kapadokya Bölgesindeki Toprak Aşınmasına Etkisi”, *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 2(1), s.13-19.
- Yurcu, G. ve Kasalak, M.A. (2016), “Ekoturizm Kapsamında Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Aydın İli Sultanhisar İlçesi Örneği”, *Turkish Journal of Life Sciences*, 1(1), s.46-51.
- Yüncü, H. R. (2010), *Şarap Turizmi Bölgelerinin Rekabet Edebilirliğine Yönelik Bir Model Önerisi: Kapadokya Örneği*, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.
- Yılmaz, H. (2016), “Afyonkarahisar da Doğaya Dayalı Turizm Türlerini Tercih Eden Bireylerin Profillerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Ve Ekonomik Bilimler Dergisi-IJSES*, 6(2), s.58-64.
- Zorlu, K. (2014), *Aksaray-Ihlara Vadisi'nde Ekoturizm*, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

SÖZLÜK BİLİMİNDE TANIKLAMA VE SALÂH BİRSEL'İN TÜRKÇE SÖZLÜK'E TANIK OLARAK KATKILARI

İdris Nebi UYSAL¹
orcid.org/0000-0001-7219-0649

ÖZ

Sözlükler dillerin söz varlığını bir araya getiren eserlerdir. Bu eserler, sözlük biliminin belirlediği ilkelere göre hazırlanır. Nitelikli bir sözlükte sözcüklerin anlamı, tanık cümlesi, yazımı gibi birçok özellik aranır. Bu yazı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sözlük biliminde “tanıklama” üzerinde durulacaktır. Tanıklama “bir sözlük biriminin anlam ve kullanımına açıklık getirmek için örnek verme” demektir. Bir sözcüğün kullanıldığı cümleyi görmek, onun anlamı ve cümleye katkıları boyutunda sözlük kullanıcısına geniş imkânlar sunar. İkinci bölüm, Salâh Birsal'in Kahveler Kitabı'ndan Türkçe Sözlük'e (TDK, 2011) tanık olarak alınabilecek örneklere ayrılmıştır. Bunun için eserin ilk baskısından (1975) yararlanılmıştır. Kitaptan sözlüğün taniksiz madde başı/içi sözcükleri veya çok anlamlı sözcüklerinin taniksiz anlamları için 30 örnek (bilisiz, büküntü, evetlemek...) derlenmiştir. Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bunların sözlüğün yeni baskılarına girmesi, sözlükteki tanıklayıcı yönün güçlenmesini sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük Bilimi, Tanıklama, Salâh Birsal.

EXAMPLES IN LEXICOGRAPHY AND SALÂH BİRSEL'S EXAMPLES AS A CONTRIBUTION TO TURKISH DICTIONARY

ABSTRACT

Dictionaries give general ideas about the vocabularies of languages. These works are prepared according to the principles of lexicography. In a qualified dictionary, many features of a word such as senses, examples, spelling are sought. This article has two parts. Firstly we will focus on “examples” in lexicography. Giving an example clarifies the meaning and use of a dictionary unit. Reading the word in a sentence context gives the dictionary user a wide range of possibilities in terms of its meaning and sentence. The second part is devoted to sentences and lingual units that can be taken as an example from Salah Birsal's Kahveler Kitabı to Turkish Dictionary (TDK, 2011). The first edition of the work (1975) was used for his study. 30 examples (bilisiz, büküntü, evetlemek...) collected for the entry words/words or poly semic Words which has no examples in their definition. Document analysis method was used in the study. Adding this examples into new editions of the dictionary will help strengthen the examples of Turkish Dictionary.

Keywords: Lexicography, Examples, Salâh Birsal.

¹ Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü KARAMAN.
uysal.idrisnebi@gmail.com

Giriş

Sözlükler dillerin söz varlığını topluca veren eserlerdir. Her dilde anlamı bilinmeyen, nereden geldiği yahut kökeni merak edilen, yazılışı, söylenişi, türü, kullanım özellikleri bilinmek istenen sözcükler için sözlüklere müracaat edilir. Dilin temel malzemesini toplayan, koruyan ve geleceğe taşıyan bu eserler, bir dil hakkında fikir edinmek isteyenlerin gramerle birlikte başvuracağı iki temel kaynaktan biridirⁱ. Türkçeye biri sözlük, diğeri gramerⁱⁱ olmak üzere iki değerli çalışma armağan eden Kâşgarlı Mahmud'un yüzyıllar önce sergilediği bu farkındalık, Türklük bilimi için büyük kazanç olmuştur.

Bir dilin varlığının en somut göstergesi olan sözlükler, aynı zamanda birçok disiplinin temel başvuru kaynakları arasındadır. Söz gelimi bir toplumun kültürü, yaşadığı sosyal ve kültürel değişimler hakkında bilgilenmek isteyen halk/toplum bilimi araştırmacıları sözlüklerden yardım alabilirler. Zira bu eserler, toplumların duygu ve düşünce belleğinin yazılı biçimleridir. Sözlükler, sözcük öğretiminde ve ana dilin söz varlığının en geniş biçimiyle yansıtılmasında eğitim bilimcilerin yararlandığı kaynakların başında gelir. Yine dili doğru ve etkili konuşup yazmak, sözcüklerin anlam ayrımlarını ve hangi anlamda işletildiğini görmek için sözlüklere müracaat edilir. Sözlükler; diller, dolayısıyla toplumlararası ilişkilerin örneklerini görmek ve boyutlarını anlamak için de dil bilimcilerin başvurabileceği birincil kaynaklar arasındadır. İçerik bakımından birçok disipline hizmet eden sözlükler, dil biliminin bir alt dalı olan sözlük biliminin belirlediği ilkelere göre oluşturulur. Nitelikli bir sözlükte sözcüklerin kökeni, anlamı, türü, sesletimi, yazımı, hangi bağlamda kullanıldığı gibi pek çok özellik aranır. Başka bir ifadeyle sözlükler; tanımlayıcı, açıklayıcı, doğrulayıcı, tanıklayıcı ve önerici olmalıdır. Bu yazıda önce "sözlük biliminde tanıqlama" konusu üzerinde durulacak, ardından konuyu örneklendirmek için Salâh Birsal'den *Türkçe Sözlük*'e (TDK, 2011) tanık olarak alınabilecek örneklere yer verilecektir.

SÖZLÜK BİLİMİ VE TANIKLAMA

Dil biliminin uygulamalı alt dallarından biri de sözlük bilimidirⁱⁱⁱ. Daha önce yazılmış sözlükleri çeşitli yönlerden inceleyip sınıflandırmak, hazırlanacak yeni sözlüklerin uyacağı kural ve yöntemleri belirleyip geliştirmek, sözlük yazımının kuramsal sorunları üzerine eğilmek bu disiplinin ilgilendiği başlıca konulardır. Bu alan, sözlük biliminin kuramı ve uygulaması olarak da nitelendirilmiştir (Toklu, 2007: 115). Bir sözlük yazarı; sözlüğünü hazırlarken izlemesi gereken yollarla uyması gereken kuralları sözlük biliminin ortaya koyduğu bilgiler çerçevesinde yürütmelidir.

Sözlük bilimi araştırmacıları, konuya ilişkin çalışmalarında bir sözlüğün taşıması gereken özelliklere dair bilgiler vermişlerdir. Bunlar, bilimsel ve iyi temellendirilmiş bir sözlüğün nitelikleridir (Ayrıntılı bilgi için bk. Aksan, 2000; Aydın, 2007; Boz, 2011a; Çotuksöken, 1999; İlhan, 2007; Parlatır, 1995; Usta, 2006). Bu konuda kapsamlı ve sistemli çalışmalarıyla dikkatleri çeken isimlerden biri de Howard Jackson'dır. Jackson (2016: 48-51), *Sözlükbilime Giriş (Lexicography: An Introduction, 2001)* adlı kitabında bir sözlüğün “makro” ve “mikro” olmak üzere iki yapısının bulunduğunu söyler. Araştırmacıya göre makro yapıyı oluşturan ögeler; ön kısım (ön söz, kısaltmalar, kullanım kılavuzu vb.), gövde (madde başı sözcükler) ve eklerdir. Mikro yapı ise madde içinde bulunan bilgilerin düzeniyle ilgilidir. Jackson, *bir maddedeki bilgi çeşitliliği ve türünün madde başı sözcüklere göre değişeceğini ancak her sözcüğün şu bilgilerin tümünü veya bir kısmını içereceğini* belirtir. Araştırmacının sözünü ettiği bilgiler; “yazım, sesletim, çekimlenme biçimi, sözcük sınıfı, anlamlar, tanım, örnekler, kullanım, ara maddeler ve etimoloji”dir. Makro ve mikro yapıya ilişkin verilenler, bir sözlükte bulunması gereken özelliklerdir. David Crystal'ın iyi bir sözlükle ilgili önerileri de sözlük hazırlayıcıları için rehber niteliğindedir (akt. Kocaman, 1998: 113). Crystal'ın önerileri arasında Jackson'dan farklı olarak *cilt dayanıklılığı, kâğıdın niteliği, ansiklopedik bilgi içermesi, anlaşılabilirliği zor sözcüklerin resimle desteklenmesi, eş-zıt anlamlı sözcüklerin gösterilmesi, ilişkili sözcüklere gönderme yapılması* da yer almaktadır.

Tanıklama, sözlük bilimi terimi olarak “bir sözlük biriminin anlam ve kullanımına açıklık getirmek için örnek verme” şeklinde tanımlanabilir. Bunun için “örneklendirme” terimini tercih eden araştırmacılar da vardır (Boz, 2011a). Tanıklama, sözcüğün cümle içindeki konumu ve kullanımıyla ilgili bilgilendirme yapar. Sözlük adlarının yanına getirilen “Misalli, Örnekli, Örnekleriyle, Tanıklarıyla, Tanıklı” sözcükleri, o eserde tanıklama metodunun izlendiğine işaret eder^{iv}. Son yıllarda yalnızca bir eserin söz varlığındaki her bir madde başı ve içi sözcüğü bağlamıyla veren “bağlamlı, bağlamsal,” sözlükler de hazırlanmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bk. Öztürk, 2007; Boz, 2011b; Uysal, 2012).

Türkçede tanıklı sözlüklerin ilk örneğini, Kâşgarlı Mahmud vermiştir. Kâşgarlı (2006: 5 ve 8), bu durumu “Ben bu kitabı hikmet, seci, atalar sözü, şiir, recez, nesir gibi şeylerle süsleyerek hece harfleri sırasınca tertip ettim. (...) Kitapta Türklerin görgülerini, bilgilerini göstermek için söyledikleri şiir tanıklarını serpiştirdim. Kaygılı ve sevinçli günlerinde yüksek düşüncelerle söylenmiş olan savları da aldım.” mealindeki sözlerle dile getirmiştir. O, sözlüğündeki birçok sözcüğü uygun bağlamlarda ve farklı metin türleriyle işlemiştir. Tek dilli sözlüklerde bile maddelerin tanıklarıyla birlikte verilmesinin sözlük kullanıcıları için ne denli önemli olduğu

düşünüldüğünde iki dilli bir sözlük yazan müellifin bu tavrı, sözlük bilimi tarihi açısından bir çığır olarak kabul edilmelidir.

Aksan (2000: 85), sözlük hazırlamanın evrelerinden ve bir sözlüğün niteliğinden bahsederken *sözlük hazırlamada en önemli, en çok özen isteyen işin tanımların verilişinde olduğunu ancak bu işin de yanlışlığa kolayca düşmeye veya eksik anlatıma çok elverişli olduğunu, dolayısıyla ayrı bir uzmanlık ve kültür gerektirdiğini* belirtir. Araştırmacının üzerinde durduğu husus, sözlük maddelerindeki anlamlara tanık verilmesinin ne kadar önemli olduğudur. Gerçekten de bir sözlükçünün en önemli görevlerinden biri sözcüğün anlamını tam olarak yakalamaktır. Bir sözlük biriminin tanımını oluşturan etkenlerin başında da kullanım gelir (Jackson, 2016: 40). Kullanım, sözcüğün cümle yahut metin içinde diğer sözcüklerle kurduğu ilişkiyi gösterir^v. Dolayısıyla bir sözcüğün anlamını belirlerken onu bağlamından ayrı düşünmek doğru değildir. Tanım ve tanığın, birbirinin tamamlayıcısı olduğu unutulmamalıdır.

Sözcüklerin anlamlı olup olmadıkları tartışmalı bir konudur. Wittgenstein (2014), Hofmann (1993) gibi kimi düşünürler, *sözcüklerde anlamın değil, kullanımın olduğunu* dile getirirler. Aksan (2009: 46) ise *her sözcüğün temelde sözlükte yer alabilecek bir anlama sahip olduğunu, bunun yanında bağlamın da sözcüklere yeni anlamlar kazandırdığını* söyler. Nitekim Türkçedeki birçok sözcük, bağlam içinde bilinen anlamlarından sıyrılarak yeni anlamlar kazanmış, anlam dağarcığını genişletmiştir. Sözlüklerin hazırlanma nedenlerinden biri de sözcüklerde zamanla ortaya çıkan bu çok anlamlılığın kayıt altına alınmak istenmesidir. Sözcüklerin tanığıyla birlikte verilmesi, onların kazandığı yeni anlamlarla bunlar arasındaki ayrımların öğrenilmesini kolaylaştıracaktır. Tanıklama, bu yönüyle, bir sınırlandırma işidir ve tanımlanan sözcüğün tanımının, belirli bir bağlamla sınırlı olduğunu anlatır (Jackson, 2016: 41). Sözlük kullanıcıları, tanık cümleler aracılığıyla çok anlamlı sözcüklerin taşıdığı anlamları birbirinden kolayca ayırt edebileceklerdir.

İnsanların sözlüklere bakma ihtiyacının altında genellikle şu iki neden yatar: bir sözcüğün anlamını öğrenmek, bir sözcüğün yazımını kontrol etmek (Jackson, 2016: 120). İlki; bilinmeyen, hatırlanmayan, karşılığı bağlamdan çıkarılamayan veya karıştırıldığında kontrol edilmek istenen sözcükler için geçerlidir. Sözcüğün geçtiği örnek cümleler, böyle durumlarda sözlük kullanıcısının yardımına koşar. Çünkü tanıklama; sözcüklerin anlamının belirginleşmesini, anlaşılabilirliğinin güçlenmesini sağlar (Boz, 2011c:133), dildeki konumunun anlaşılabilmesine yardım eder. Örnekler sözcüklerin doğru kullanılabilmesi için de model olur, dilin doğru ve etkin kullanılabilmesi için rehberlik eder.

Dillerde bir kavram alanı oluşturan; yani birbiriyle ilişkili, birbirine yakın kavramlar, eşanlamlı sözcükler vardır (Aksan, 1971:254). Türkçe, bu tür sözler bakımından zengin bir dildir. Sözlüklerdeki tanık cümleler, anlamca birbirine yakın sözcüklerin birbirinden nasıl ayrıldığını göstermeye yarar. Tanıklar, özellikle öğrenim çağındaki çocuk ve gençlerle yabancı uyruklu öğrencilere sözcüğün doğru kullanımını öğrenme ve bunu kalıcı kılma imkânı sunar. Tanıklama, uzmanlar tarafından okul sözlükleri için de temel nitelik olarak kabul edilmektedir (bk. Göçer, 2001: 4001).

Tanıklamanın birçok eğitici öğretici yönü vardır. Bilindiği üzere sözlük kullanıcılarının önemli bir kesimini öğrenciler ve bir dili öğrenen yabancılar oluşturur. Sözcük öğretiminde ise bağlam ayrı bir öneme sahiptir. Dilin doğru kullanımını öğretmek için sözlüklere alınacak örneklerin titizlikle seçilmesi gerekmektedir. Sözlüklerde sözcüklerin anlamını bağlama uygun örneklerle pekiştirmek, öğrenme sürecine olumlu yansiyacaktır.

Tanıklama; kültürün tanıtılmasını ve öğretilmesini, sözlük kullanıcılarının edebiyat ve sanatla buluşmasını sağlar. Bu uygulama, Karadüz'ün (2009: 642) de belirttiği gibi kültürün yaşatılmasına, genç kuşaklara aktarılmasına yardımcı olacaktır. Örnek cümlelerin Türk edebiyatının tanınmış isimlerinden seçilmesi, sözlük kullanıcılarının şair ve yazarlarla tanışmasına, sanatçıların da hatırlanmasına vesile olacaktır. Ayrıca bu durum, sözlüğe antoloji özelliği katarak onun işlevselliğini artıracak; dil, edebiyat ve kültür araştırmacılarının işini kolaylaştıracaktır.

Sözlüklere tanık olarak alınacak cümlelerin niteliği, üzerinde durulması gereken bir konudur. Boz (2011c, 133), tanık cümlelerin gerçeklik, inandırıcılık, sorunsallık, etkileycilik yönlerinin olması gerektiğini belirtir. Bunlar; insani değerleri kapsayan, dil yetkinliğinin güzel örneği durumundaki metinlerden seçilmelidir (Binyazar, 1983: 63). Cümleler, okuyanda ana dili bilincini geliştirici nitelikte olmalı, kullanan kişide edebî zevkin oluşup gelişmesine katkı sağlamalıdır. Crystal, bu örneklerin gerçekçi ve yapaylıktan uzak olmasını da tavsiye eder (akt. Kocaman, 1998: 113).

Sözlükler sürekli çalışma ve büyük emeklerle meydana gelen eserlerdir. Sözlüğe alınacak maddeleri ve tanık cümleleri belirlemek, sözlük hazırlamanın evreleri arasındadır. Bu işlemler, derleme ve tarama çalışmaları yapmayı gerektirir. Derleme ve taramalar, yakın zamana kadar geleneksel fişleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ancak bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler yardımıyla fişleme, derleme ve tarama hem daha kısa sürede hem de daha kapsamlı olarak yapılabilmektedir^{vi}.

Sözlükler zamanla güncellenme ister. Dildeki sözcüklerin yeni anlamlar kazanması, dile çeşitli yollarla yeni sözcüklerin girmesi bu eserlerin belli aralıklarla güncellenmesini gerekli kılar. Sözlük yazarları bu amaçla kapsamlı derleme ve tarama çalışmaları da yapmalıdırlar. Güncel eserler üzerinde yapılan tarama ve tanımlamalar dilin canlı yönünün sözlüklere aktarılmasına, tarihî metinler üzerinde yapılan taramalar ise eski metinlerde kalmış sözcüklerin yeni nesille buluşmasına imkân tanıyacaktır. Ağızlardan yapılan derlemeler de ağızlardaki söz varlığının yazı diline aktarılmasını sağlayacaktır.

Tanık cümleler sözlük kullanıcısı için birçok kolaylığı sağlarken sözlük yazarı için de denetim görevi üstlenirler. Anlamı somutlaştırıp pekiştiren, anlamlandırmayı kolaylaştıran, öğrenmeyi kalıcı hâle getiren, kullanıcıyı estetik değeri yüksek eserlerle buluşturan, kullanıcıların anlama becerisini geliştiren bu cümleler, herhangi bir sözcüğün tanıma uygun olup olmadığını, o tanıma karşılayıp karşılamadığını anlayabilmek içinde kontrol mekanizması olacaktır.

SALÂH BİRSEL’İN TÜRKÇE SÖZLÜK’E TANIK OLARAK KATKILARI

Çalışmanın ikinci bölümü, Salâh Birsnel’in *Kahveler Kitabı*’ndan *Türkçe Sözlük*’e tanık olarak alınabilecek katkılara ayrılmıştır. Bunun için eserin 1975 yılında çıkan ilk baskısına müracaat edilmiştir. Seksen yıllık bir yaşam serüveni olan Birsnel (1919-1999), deneme ve günlük türünde verdiği eserlerle Türk edebiyatında özel bir yere sahiptir. Sanatçının, çeviriler de dâhil olmak üzere toplam altmış iki eseri vardır (bk. Çelik, 2003: 11). Şiir türünde de birtakım örnekler veren Birsnel, roman sanatında yalnızca bir eser kaleme almıştır: *Dört Köşeli Üçgen*. Ancak “Salâh Birsnel” denince ilk akla gelenler, daima onun deneme ve günlükleri olmuştur.

“Salâh Birsnel” isminin hemen çağrışım yaptığı diğer konu Türkçedir. Kendisini bir “Sözcük Koordinatörü” (akt. Çelik, 2003: 55) olarak takdim eden Birsnel; türettiği yahut ağızlardan derlediği birçok sözcük, türettiği pek çok deyim ve sözcüklere yüklediği türlü anlamlarla Türkçenin söz varlığına hatırı sayılır bir katkı sağlamıştır. Kendine özgü deyişlerini, buluşlarını, yakıştırmalarını Türkçeye armağan eden Birsnel (Karataş, 2015: 169), Türkçenin güncel sözlüklerine canlılık veren örnek cümleleriyle bu eserlerde adından sıkça söz ettirir. Bugün *Türkçe Sözlük*’teki *eşelenmek*, *gehgeh tutmak*, *gelgeççi*, *üzünçlü* maddeleri bunlardan birkaçıdır. Fakat onun büyük bir ustalikle yakıştırdığı, hayat verdiği sözlerle bilinen sözcüklere yüklediği yeni anlamların, bütünüyle güncel sözlüklere kazandırıldığını söylemek zordur. Eldeki çalışmada *Türkçe Sözlük*’ün tanıksız kimi madde başı/içi sözcükleri veya çok anlamlı sözcüklerinin tanıksız anlamları için yukarıda zikredilen kitaptan derlenmiş cümlelere yer

verilmiştir. Çalışmada belgesel tarama yöntemi (Karasar, 2009: 183) kullanılmıştır. Madde başı ve madde içi söz varlığının tespitinde TDK'nin yayımladığı *Türkçe Sözlük*'ün son baskısına (2011) bakılmıştır. Fişlere aktarılan 30 söz ve bunların tanık cümleleri şöyledir^{vii}:

akşamcı (1): Akşamları içki içme alışkanlığında olan kimse.

“Çünkü *akşamcılar* buraya çarmakçur yapmaya gelirler.” (91)

alkış almak: Çok beğenilmek.

“Gelgeççiler gelir, konuşur, *alkış alır* ve gider.” (329)

altmışaltıya bağlamak: Geçici bir çözümle durumu kurtarmış görünmek.

“Ama bu kahve emeklilerin bedava gazete okumak üzere pinekledikleri, uyuz öğrencilerin de derslerini *altmışaltıya bağladıkları* o bobstil yapımeleri değildir.” (314)

berceste (3): Sanat değeri yüksek olan dize.

“Eğer amaç *berceste* bir dize ise, isimsiz kartvizit kâğıdı üzerine sözgelişi ‘Yandım ateşlere ey mah, seni gördüm görelî’ diye bir şey yazılıp, akrabalar karşılaşıncaya atılacak.” (107)

bilisiz: Öğrenim görmemiş, cahil.

“Dev yapılı, pos bıyıklı, *bilisiz* ve ayyaş biridir.”(166)

blum: Bir iskambil oyunu türü.

“Çokluk *blum* oynarlar.” (343)

borda etmek: Yandan yanaşmak.

“O da Ataç gibi genç yazarlara *borda* etmek ister.”(316)

bulgu (1): Var olduğu hâlde bilinmeyenî bulup ortaya çıkarma işi ve bu işin sonunda elde edilen şey.

“İnsanlar şu *bulguyu* haber alırlarsa, kahve dünyada en çok içilen şey olur.” (7)

büküntü (3)^{viii}: Dönemeç, viraj.

“Çapa Çeşmesi *büküntüleri* ‘yol dönemeçleri’ arasındaki ‘Acem’, ‘Bahri’ diye anılan gizli genelevler ve bunların döküntüleri derli toplu bir örgütü andırır.” (87)

çeyrek (3): 15 dakikalık zaman dilimi.

“Kimi zaman bu gülme kasırgası bir *çeyrek* bile sürer.” (210)

dahası: Fazlası, ilavesi.

“Sonunda III. Murat zamanında kahveler kapatılır, *dahası*, kahve içmek de yasaklanır.” (13)

dalfes^{ix}: Üstünde sarık bulunmayan fes.

“Kimi oyuncular da başlarına külâh ya da *dalfes* geçirirler.” (185)

değgin: İlişkin, üstüne ait, dair, müteallik.

“Bunlar Karagöz’ün tasavvufa *değgin* niteliğini yitirmemeye çalışırlar.” (211)

diba: Altın ve gümüş işlemeli bir tür ipek kumaş.

“Bunlar şalvar yerine de canfesten, *dibadan*, sırmalı ustufeden dört kubbe denilen biçimde sırma saçaklı eteklik giyerler.” (185)

enfiye: Kurutulmuş tütünden yapılan ve burna çekilen keyif verici, aksırtıcı toz, burun otu. “Yalnız içeri girer girmez yoğun bir *enfiye* kokusu burna çarpar.” (146)

entipüften (2): Derme çatma, uydurma.

“Barakalar çok *entipüften* şeyler olduğu için Almanya Kayzeri II.Wilhelm 1889 yılında İstanbul’a geldiği vakit bu barakalar tekerli kızaklara bindirilip meydandan uzaklaştırılmış, Kayzer gittikten sonra da yine eski yerlerine getirilmiştir.” (89)

evetlemek: Evet demek, onaylamak.

“Ama Şeyhülislam’ın fetvasını padişah *evetlememiştir*.” (13)

farmason (1): Mason.

“*Farmasonları* ve sosyalistleri sevmez ama köpekleri çokça sever.” (239)

gır kaynatmak: Birkaç kişi işlerini bırakıp yârenlik etmek.

“Boğazkesen, Halıcıoğlu, Yeniçeşme ve Tophane tulumbacı kahveleri de tulumbacıların *gır kaynatıp* nargile tokurdattıkları yerlerdir.” (166)

güllabici: Akıl hastanelerindeki hademe, deli güllabicisi.

“Meğer dama meraklısı adam tımarhanenin *güllabicilerinden* değil miymiş!” (253)

hallice: Durumu benzerlerine göre biraz daha iyi olan.

“Nedir, yıllarca sonra Salâh Birsal hindi düşünceli Hacivat’ın boyuna suyu kesilmiş değirmene benzetilmesine hüngür hüngür üzülecek ve Türk aydınının toplum içindeki durumunun, onunkinden pek *hallice* olmadığını da anlayınca sazını eline alacaktır.”

hayalci (2): Karagözcü.

“Çocukların yaygarasına perdenin arkasından *Hayalci* Kâtip Salih Efendi karık sesiyle karşılık verir.” (205)

kurusıkı (4): Blöf.

“Siz bu *kurusıkıya* aldırmayın.” (205)

makule: Takım, çeşit.

“Keyiflerine düşkün kimi ‘yâran-ı safa’ özellikle ‘okuryazar *makulesinden*’ nice zarifler buralarda toplanır olmuştur.” (11)

mesire: Gezinti yeri, gezilecek yer.

“Oysa Evliya Çelebi’nin yazdığına göre, XVII. yüzyılın ortalarında burası belli başlı *mesire* yerlerinden biridir.” (283)

omuzlamak (1): Omzuna almak.

“Tulumbacı arkadaşları Çiroz’un tabutunu öğleden bir saat on dakika önce Bakırköy’den *omuzladıkları* halde, onu Eyup’a öğle namazına yetiştirmişlerdir.” (180)

ölmezoğlu: Çok dayanıklı şey.

“Bunun etrafına geçirilmiş *ölmezoğlu* ipleri görüyor musunuz?” (206)

sarıkız (2): Esrar.

“Neyzen de ilkin midesini ispirto ile adamakıllı ıslatır, sonra da kafasını güçlendirmek için bir çiftetelli yapar, *sarıkızdan* bir iki nefes çekerdi.” (233)

tırşe (3): Parşömen.

“Şehzade Camiinin bitişiğindeki mezarlığın ötesinde yıkıntılar içinde kurulmuş, içi al, üstü *tırşe*, çifte direkli bir çadır burası.” (118)

yağlı ballı olmak: Araları çok iyi olmak, içli dışlı olmak.

“Dinamo ile *yağlı ballı oluşu* da bu düşüncelerin bir ürünüdür.” (316)

Sonuç ve Değerlendirme

Bir sözlük bilimi terimi olarak “bir sözlük biriminin anlam ve kullanımına açıklık getirmek için örnek verme” şeklinde açıklanan tanıqlama, bilimsel ve iyi temellendirilmiş bir sözlükte aranan temel niteliklerden biridir. Başkaca söylemek gerekirse tanıqlama, bir sözlükte sözlük birimle ilgili yer alması gereken ana yapılandırmalardan biridir. Zira tanıqlama bir sözcüğün anlamını belirginleştirmeye ve cümledeki konumunu göstermeye yarar. Sözcüklerin doğru kullanılabilmesi için rehber olur. Öğrenme sürecini olumlu yönde etkiler. Sözlükteki doğrulayıcı, bilgilendirici ve önerici yönleri geliştirir. Eserin yazıldığı döneme ilişkin sosyo-kültürel bilgiler sunar, bilgi ve kültürün yok olmasını önler. Türk edebiyatının seçme eserlerinden alınan cümleler, sözlük kullanıcılarını edebiyat ve sanat dünyasıyla buluşturur. Sözlüğün tanık cümleler bakımından zengin olması, onun işlevselliğini artırır. Ayrıca sözlük hazırlayıcısının denetlenmesine imkân verir. Örneklerin tarihî metinlerden alınması, okuyucuya o sözcüğe ilişkin tarihlendirme olanağı sunarken tarihsel söz varlıkları içinde yeni bir yaşam alanı olur.

Türk edebiyatının usta kalemlerinden Salâh Birsal, Türkçenin ifade imkânlarını geliştiren bir sanatçıdır. O, Türkçenin güncel sözlüklerine birçok sözcük, kalıp söz, deyim vb. armağan etmiştir. Ancak Birsal’in kalemindeki zenginliğin Türkçenin sözlüklerine bütünüyle kazandırıldığını söylemek zordur. Sanatçının eserleri, genel sözlüklerdeki birçok maddenin

tanıklanması için de yararlanılmayı beklemektedir. Birsal'in eserleri, *Türkçe Sözlük* başta olmak üzere güncel sözlüklerin tanık yönünden zenginleşmesine büyük katkı yapacaktır.

Notlar

- ⁱ Sözlük tanımları için bk. Eminoğlu, 2010; İlhan, 2007; TDK, 2011, Topaloğlu, 2010; Vardar, 2007.
- ⁱⁱ Hâlen elde olmayan *Kitâbu Cevâhirü'n-Nahvi fi Lügati't-Türk* adlı eseri, müellifin aktardığı notlardan biliyoruz.
- ⁱⁱⁱ Leksikografi teriminin karşılığı olarak sözlük bilimi ve sözlükçülük terimleri kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Akalın, 2010; Aksan, 2000; Boz, 2011ç; Kıran ve Kıran, 2010; TDK, 2011.
- ^{iv} *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Türkçe İkilemeler Sözlüğü (Tanıklı), Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla), Örnekli Hakaşça-Türkçe Sözlük, Örnekleriyle Türkçe Sözlük* gibi.
- ^v Bu konu, doğrudan “bağlam” teriminin kapsamıyla ilgilidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Dash, 2008 ve Uysal, 2012.
- ^{vi} Ülkemizde son yıllarda derlem dil bilimi (corpuslinguistics) alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bilişim teknolojileri yardımıyla gerçekleştirilen bu çalışmalarla Türkçenin güncel veya tarihsel derlemleri hazırlanmıştır.
- ^{vii} Maddelerin yanında araç içinde verilen rakamlar, çok anlamlı sözcüklerdeki anlam sırasını göstermektedir. Diğerleri *Türkçe Sözlük*'te madde başı/içi olan ve tek anlamla temsil edilenlerdir. Tanık cümlelerin yazılışında yazarın kullanımına müdahale edilmemiştir. Cümlelerin sonundaki rakamlar, geçtiği sayfa numarasını göstermektedir.
- ^{viii} Yazar kitapta yer yer kimi sözcüklerin tanımını, sayfa altındaki dipnotta veya sözcüğün hemen yanında verme ihtiyacı hissetmiştir. Bu sözcük, yazarın kendisi tarafından cümle içinde tırnak işareti arasına alınarak tanımlanmıştır.
- ^{ix} Yazar sözcüğü sayfa altındaki dipnotta “üzerine tülbent ve çember ya da herhangi bir şey sarılmamış fes” sözleriyle açıklamıştır.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2010), "Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük", *Türk Dili*, 698, s. 162-169.
- Aksan, D. (1971), "Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 253-262.
- Aksan, D. (2000), *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, 3. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksan, D. (2009), *Anlambilim (Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi)*, Engin Yayınevi, Ankara.
- Aydın, M. (2007), *Dil Bilimi El Kitabı*, 3F Yayınları, İstanbul.
- Binyazar, A. (1983), "Anadili Öğretiminde Yazınsal Alanlara Açılım", *Türk Dili Dil Öğretim Özel Sayısı*, 379-380, s. 57-76.
- Birsel, S. (1975), *Kahveler Kitabı*, Koza Yayınları, İstanbul.
- Boz, E. (2011a), "Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu", *Sözlük Bilimi Yazıları I*, Gazi Yayınları, Ankara, s. 195-228.
- Boz, E. (2011b), "Yunus Emre Divanı'nın Bağlamsal Sözlüğü ve Dizini Üzerine Bir Deneme", *Sözlük Bilimi Yazıları I*, Gazi Yayınları, Ankara, s. 173-178.
- Boz, E. (2011c), "Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışları", *Sözlük Bilimi Yazıları I*, Gazi Yayınları, Ankara, s. 121-162.
- Boz, E. (2011ç), "Leksikografi Teriminin Tanımı ve Karşılığı Üzerine", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, s. 9-14.
- Çelik, A. (2003), *Salah Bey Kitabı*, Yom Yayınları, Şanlıurfa.
- Çotuksöken, Y. (1999), "Okul Sözlükleri Üzerine", *Kebikeç*, 7-8, s. 61-65.
- Dash, N. S. (2008), "Context and Contextual Word Meaning", *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, 5/2, s. 21-31.
- Eminoğlu, E. (2010), *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*, Asitan Yayınları, Sivas.
- Göçer, A. (2001), "Türk Dili ile İlgili Sözlüklere Genel Bir Bakış ve Günümüz İlköğretim Sözlükleri", *Türk Dili*, 598, s. 388-403.
- Hofmann, T. R. (1993), *Realms of Meaning, an Introduction to Semantics*, London - New York.
- İlhan, N. (2007), *Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*, Manas Yayıncılık, Elazığ.
- Jackson, H. (2016), *Sözlükbilime Giriş*, (Çev.: Mehmet Gürlek-Ellen Patat), Birinci Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Kâşgarlı M. (2006), *Divanü Lügat-it-Türk*, 1. Cilt. Haz.: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karadüz, A. (2009), "Sözlük, Sözcük Anlamı ve Öğrenme Üzerine", *Turkish Studies*, 4/4, s. 636-645.
- Karasar, N. (2009), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Karataş, T. (2015), "Can Kuşunu Uçurmak", *Yaza/bilmek*, Edebiyat Ortamı Yayınları, Ankara, s. 168-170.
- Kıran, Z. Ve Eziler Kıran, A. (2010), *Dilbilime Giriş*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Kocaman, A. (1998), "Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük", *Kebikeç*, 6, s. 111-114.
- Öztürk, F. (2007), *Baki Divanı Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Parlatır, İ. (1995), "Türkçe Sözlük Çalışmaları ve Sorunlarımız", *Türk Dili*, 517, s. 3-19.
- Toklu, M. O. (2007), *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Topaloğlu, A. (2010), "Türkçe'de Genel ve Özel Sözlükler ile Sözlük Yazımı", *Türkiye'de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, s. 25-29.
- TDK (2011), *Türkçe Sözlük*, 11. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Usta, H. İ. (2006), "Türkçe Sözlük Hazırlamada Yöntem Sorunları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46 (1), s. 223-242.
- Uysal, İ. N. (2012), "Ağız Araştırmalarında Bağlamsal Sözlük ve Dizin Kullanımı", *Diyalektolog*, 5, s. 55-62.
- Vardar, B. (2007), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayıncılık, İstanbul.
- Wittgenstein, L. (2014), *Felsefi Soruşturmalar*, (Çev.: Haluk Barışcan), Metis Yayıncılık, İstanbul.

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN KARIYER PLANLAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ: PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ'NDE BİR ARAŞTIRMA¹

Yeliz YEŞİL²

orcid.org/0000-0003-1638-104X

Bülent ARPAT³

orcid.org/0000-0002-3512-9969

ÖZ

Öğrenciler aldıkları eğitimle iş hayatında neyi amaçladıklarını belirleyebildikleri takdirde iş hayatında daha başarılı olabilmektedirler, bu sebeple öğrencilerin yol haritalarını bilinçli bir şekilde tespit etmeleri önemlidir. Çalışanlar kariyer hedefine sahipler iş hayatında daha mutlu olmakta ve daha özverili çalışmaktadırlar. Bu çalışma iş sağlığı ve güvenliği (İSG) bölümü okuyan öğrencilerin kariyer planlamaya ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Honaz Meslek Yüksekokulu İş Sağlığı ve Güvenliği Programına kayıtlı 189 öğrenciye 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmış bir anket uygulanmıştır. Araştırmada öğrencilere beşli Likert cevap bileşenini içeren 26 soru ile dört adet demografi sorusu yöneltilmiştir. Sonuçlara bakıldığında; kariyer planlamanın bireysel kariyer amaçlarının ve bu amaçlara ulaşmak için gereken amaçların belirlenmesi süreci olduğuna ve kariyer planlamanın temelini çalışma yaşamı ile ilgili amaçların oluşturulması olduğuna dair katılım yüksek düzeydedir. Buna göre öğrenciler kariyer planlamanın önemini farkında olup çalışma yaşamında bir yol haritası gerektiğinin bilincindedirler.

Anahtar Kelimeler: Kariyer, Öğrenci, Eğitim, İş Sağlığı ve Güvenliği.

ANALYZING OPINIONS ABOUT CARRIER PLANNING OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY TRAINING STUDENTS': A RESEARCH AT PAMUKKALE UNIVERSITY

ABSTRACT

By the help of training activities and the aim of getting good carrier, students can be more successful in their work life. Because of this situation the students should be conscious while determining their carrier road. If the employees have got carrier target, they will be more happy in their work life and work more dedicated. This study's aim is to analyze the opinion about carrier planning of occupational health and safety training students at Pamukkale University. 5 Likert Scale survey is used in the study and 140 students from occupational health and safety training programme are included in this study. In the study, students were asked about 26 questions including the 5 Likert response component and four demographic questions. According to the results; so many participants agree about career planning is the process of setting individual career goals and objectives to achieve those goals, and that the basis of career planning is the creation of goals related to working life. Accordingly, students are aware of the importance of career planning and are aware that a road map is needed in their working life.

Keywords: Carrier, Student, Training, Occupational Health and Safety.

¹Bu makale Uluslararası Yükseköğretimde Mesleki Eğitim ve Öğretim Sempozyumunda (İSVET 2016) 12-15.Ekim.2016 tarihlerinde bildiri olarak sunulmuş olup, alınan geri bildirimler ve hakem değerlendirme raporlarına göre yeniden düzenlenmiştir.

²Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, yelizyesil@trakya.edu.tr.

³Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, barpat@pau.edu.tr.

Giriş

Günümüzde örgütler için personelin kendini sürekli yenilemesi, geliştirmesi ve nitelikli olması önemlidir. Çalışanlar için mesleklerinde ilerlemek, daha fazla para kazanmak, inisiyatif kullanabilmek, saygınlık ve prestij gibi faktörler daha da önemli bir hal almaya başlamıştır. Bu yenilik ve değişmelerin gerçekleşmesi bir bakıma çalışanların sahip olduğu bilgi, yetenek, beceri ve güdülerin geliştirilmesiyle, örgüt içindeki ilerleyişlerinin iyi bir şekilde planlaması yani kariyer planlamasıyla mümkündür (Taşlıyan vd., 2011:232-233). Günümüzde insan kaynaklarının doğru alana yönlendirilmesi örgütün rekabet üstünlüğü sağlaması, çalışanların daha kalifiye çalışan haline gelmesi açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple bireylerin okul hayatından itibaren doğru yönlendirilmesi önemli bir husustur.

Araştırmanın amacı Honaz MYO İSG programı öğrencilerinin kariyer planlarına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. İSG öğrencileri, mezuniyetleri sonrasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılan “İş Güvenliği Uzmanlığı” sınavında başarılı olmaları halinde bu konuda sertifika alma hakkı kazanarak uzmanlık yapma hakkı elde etmektedir. Bu hakka, MYO İSG programı öğrencileri dışında mühendislik, teknik eğitim fakültesi mezunları ile Fen Fakültelerinin bazı bölüm mezunları elde edebilmektedir. Buna göre İSG programı öğrencileri, aldıkları 2 yıllık eğitimle, bazı lisans mezunları ile aynı kariyere sahip olabilmektedir. Bu çalışmada İSG bölümünün tercih edilmesinin nedeni, 2 yıllık eğitimle bazı 4 yıllık eğitim alan bölüm öğrencileri ile aynı kariyere sahip olabilmeye avantajı ile ilgilidir.

Kariyer ve Kariyer Planlama Kavramı

Kariyer; meslekte ilerlemek, iş yaşamında daha iyi yere gelebilmek, başarıyı yakalamak ve kişinin tüm bu iş yaşamı boyunca üstlendiği rolleriyle ilgili deneyimlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Taşlıyan vd., 2011:233). Kariyer ayrıca kişinin işteki statüsünü, tutum ve davranışlarını da ifade etmektedir. Bir işte çalışanlarda kariyer yapma, işte yükselme eğilimi her zaman vardır ve bu eğilim insanın doğasında bulunmaktadır (Gündüz, 2010:134).

Kariyer planlama ise ilgi ve becerileri analiz etmek, uzun dönemli hedefleri geliştirmek ve başarmak için strateji tasarlamak amacıyla planlanmış bir süreçtir. Kariyer planlama şu durumlarda ortaya çıkmaktadır (<http://www.concordiaonline.net/what-is-career-planning-and-who-needs-it/>, 2016):

- Kariyer değiştirme düşünüldüğünde,
- Öğrencilerin mezuniyete yaklaşması durumunda,
- Öğrencilerin okula başlaması durumunda,
- Kariyerin başındaki genç yetişkinler kariyerini belirlemek istediğinde,

- İşte çalışan insanlar seçenekleri gözden geçirmek istediğinde,
- Çalıştığı sektörde zorluk çeken çalışanların kariyer planı B'yi belirlemek istediklerinde ortaya çıkabilmektedir.

Kariyer planlamasında etkinlik sağlamak için ilk olarak kariyer seçiminin doğru gerçekleşmesi gerekmektedir. Birey kariyerini seçerken birçok faktörden de etkilenmektedir. Bu faktörler arasında; kişiliğin gelişimi ve kişinin beklentilerinin yanında ailenin sosyo-ekonomik statüsü, mesleği ve toplumun etkileri de sayılabilmektedir. Ailenin sosyo-ekonomik statüsü iki açıdan önemli olabilmektedir. Bunlardan birincisi, statü gencin ne çeşit bir mesleği istediğini belirlemesini sağlamaktadır. Diğeri ise, belli mesleklere ait kabullerin oluşmasında önemli role sahip olmasıdır (Adıgüzel, 2009:279).

Barutçugil (2004)'e göre ise bireysel kariyer planlaması; bireyin bilinçli olarak uzun dönemli iş yaşamını değerlediği ve kendi bilgi, beceri, ilgi, değer yargısı, güçlü ve zayıf yönlerini değerlemesi ve organizasyon içi-dışı kariyer olanaklarını tanıdığı, kendisine kısa, orta ve uzun dönemli hedefler saptamasını içeren bir süreçtir. Gutteridge (1986) bu sürecin farklı alt süreçlerden oluştuğunu söylemektedir: meslek seçimi, örgüt seçimi, iş atamalarının seçimi ve kendini geliştirme gibi alt süreçlerden oluşmaktadır (Özdemir vd., 2016:115). Antoniu (2010: 13)'ya göre insan kaynakları yönetiminde kariyer planlama bireylerin kariyeri için ihtiyaçları ve fırsatları belirlemesi ve bireylerin kariyerlerini desteklemeye yönelik insan kaynakları programları geliştirme gibi uygulamaları ele almaktadır.

Kariyer planlama ile ilgili başka bir tanımlamaya baktığımızda ise kariyer planlama; bireyleri sentez yapma, yetenek kazanma, karar alma, hedefleri belirleme ve harekete geçmeyi kolaylaştıran bilgi toplama ve inceleme ve araştırma için teşvik etmekle ilgilidir. Çalışanlara iş yaşam dengesi sağlama stratejisi yapmasını sağlayan insan kaynakları gelişiminin önemli bir aşamasıdır. Kariyer planlamanın özellikleri şunlardır (<http://www.yourarticlelibrary.com/career/careerplanning-definition-features-objectives-and-benefits/32400/>, 2016):

- Devam eden bir süreç olması,
- İhtiyaç duyulan değişik kariyer rollerini yerine getirmede bireylere beceri kazandırmada yardımcı olması,
- Örgütteki işle ilgili aktiviteleri güçlendirmesi.

Ayrıca kariyer planlama hangi alanda iyi olunduğunu belirlemede; mümkün olan işlere veya kariyerlere becerileri, yetenekleri, değerleri nasıl dönüştüreceğini bilmede; becerileri işlere ve kariyerlere uyumlaştırmada, kariyer hedeflerini finansal ihtiyaçlara uyumlaştırmada, kariyer hedeflerini eğitim ihtiyaçlarıyla örtüştürmede, doğru karar almada, eğitim ve finansal

ihtiyaçları karşılama yolları bulmada etkili bir süreçtir (<http://www.collegeforadults.org/career/what.html>, 2016). Bunlara ek olarak kariyer planlamanın kendi zayıflık ve güçlüklerinin farkında olmak, kariyer seçmek ve belirli plan yaparak buna yönelik olarak gerekli yeterlilikleri kazanmak gibi aşamaları bulunabilmektedir (http://www.career.uni-mainz.de/123_ENG_HTML.php, 2016).

Birey kariyer planlaması yaparken kendini değerlendirerek güçlü ve zayıf noktalarını doğru bir şekilde tespit etmeli, hangi alanlarda başarılı olabileceğini kendi bilgi, beceri ve yeteneklerine göre belirlemeli ve doğru seçim yapmaya çalışmalıdır. Bu sebeple etkin bir kariyer planı oluşturmalıdır.

Kariyer planlaması aşağıdaki şekilde yapılabilmektedir (Taşlıyan vd., 2011:235):

***Genel Bakış:** Kariyer planlamasına başlanırken ilk adım olarak ulaşmak istenilen hedefle ilgili karar verilmelidir. Nereye, ne zaman ulaşmak istenildiği konusunda kararlı olunmalıdır. Her an bir engelle karşılaşılabilen göz ardı edilmeyerek yedekte B planı bulundurulmalıdır.

***Sektör Belirleme:** Planlamanın ikinci adımı sektör belirlemek olmalıdır. Hangi sektörlerin ve firmaların geleceği olduğunu ve bunlardan hangilerinin ihtiyaç eksikliğinin olduğu tespit edilmelidir. Kişinin bilgi ve becerileri göz önünde bulundurulmalıdır.

***Pazarlama Planı:** Uygun sektör ve meslek bulduktan sonra kişinin bilgi, beceri ve deneyimleri kullanabileceği pozisyonlar için plan geliştirilmelidir.

***Güçlü ve Zayıf Yönlerin Belirlenmesi:** Burada önemli olan güçlü yönleri desteklemek ve zayıf tarafları en aza indirmektir.

***Hareket Planı:** Kararları yerine getirmek için yapılan çabalardan oluşan bir süreçtir. Bu aşamada araştırma yapılabilir, sektördeki uzmanlarla görüşülebilir.

***Finans Planı:** Kariyer planlarında yapılacak değişiklikler finansal durumu etkileyebilir. Ara sıra kişinin kendi kariyer haritasına ve koşullara göz atması faydalı olmaktadır.

Genç, vd. (2007)'ne göre de kariyer seçimi, bireyin yaşamında vermek zorunda olduğu en önemli kararlardan biridir. Genç bireyin sosyo-ekonomik durumu ve aile etkisi gibi faktörler, ülkeler ve kültürler arasında farklılık arz etmekle birlikte, genç bireyin meslek seçimi üzerinde etkili olabilmektedir (Şentürk ve Buran, 2015:163). Çeşitli faktörlerin etkisiyle doğru planlama yapan genç bireyler doğru kariyer planlama yaptıkları takdirde iş ortamlarında daha başarılı olabilmekte ve kendilerini daha iyi geliştirebilmektedirler.

Barutçugil (2004)' e göre kariyerin seçimi kişinin istek ve ihtiyaçları ve ilgi ve yeteneklerini en uygun noktada buluşturan karardır. Böyle bir karar sonucunda çalışan, daha yüksek performansla işini sürdürürken yüksek iş tatmini duygusu elde etmektedir. Kendisinin önemli

olduğunu anlamlı bir iş yaptığını, değer yarattığını düşünmektedir (Şentürk ve Buran, 2015:163). Kariyer seçimi ve kariyer planlama kariyerinde doğru şekilde ilerleyebilmek için gereklidir ve etkili bir şekilde yapılmalıdır. Birey hedeflerini doğru bir şekilde belirlemelidir.

Kariyer Planlamanın Önemi

Doğru mesleği seçmek bireyler için önemlidir, çünkü meslek seçimi bireylerin tüm yaşamını etkilemektedir. Mesleğin seçimi üzerinde etkili olan çok sayıda faktör vardır. Örneğin, Borchert'in (2002:75) belirttiği gibi, mesleğin seçimi birincil hedeflerle başlamalı ve açık hedeflerle devam etmelidir. Öğrenciler için üniversite öncesi eğitim, gelecek için büyük kararlar almak için bir dönüm noktasıdır. Meslek seçmek, deneyim, karar verme ve değerlendirme içeren bir süreçtir (Arpat ve Yeşil, 2017:183).

Ünver (2005:14)'e göre keşfetme dönemi kendini ispatlama ve kariyer alternatiflerini değerlendirme zamanıdır. İlişkide olduğu öğretmen, arkadaş, ana babadan duyduğu, televizyonda, cadde köşelerinde gördüğü ve oynadığı rol oyunlarıyla başlayan kariyer, seçim alternatiflerinin değerlendirildiği, bir diğer ifade ile kişisel gözlemleri sonucu genç yetişkinin meslek seçtiği dönem kabul edilmektedir. Keşif döneminde çevrenin istekleri, ana babanın finansal kaynakları kişiyi yönlendirmektedir. Bu dönemde güvenlik, emniyet ve fizyolojik ihtiyaçlar da ön plandadır. Keşif dönemi, bireyin kariyeri hakkında beklentilerinin de açığa çıktığı dönemdir. Başarılı bir kariyer, keşif stratejisi ile bütünleştiği takdirde sağlıklı kararlar verilebilmektedir. Kişilik, yetenek ve tutumlar, bireyin kariyer seçimini etkilemektedir.

Birey keşfetme döneminde kariyer çizgisinde hangi mesleği tam olarak seçmesi gerektiğini belirlediği takdirde geleceğiyle ilgili daha net ve doğru bir planlama yapabilmektedir. Bu sebeple başarılı bir kariyer planlama yapabilmek için öğrencilerin öncelikle ne istediklerinin farkında olmaları önemlidir. Hedeflerini de istekleri doğrultusunda doğru bir şekilde belirleyebilmeleri gerekmektedir. Bu sebeple üniversite ve üniversite öncesinde de kariyer ve meslek danışmanlığı hizmeti verecek merkezlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ayrıca öğrenciler kişilik ve kabiliyetlerine uygun mesleklere yönlendirilmelidirler. Ailenin de bu konuda desteği önemlidir. Çalışma sonuçlarına göre de kariyer planlaması yaparken bireyin ne istediğinin ve kendinin farkında olması gerektiğini öğrencilerin büyük çoğunluğu kabul etmiştir. Bunun yanında bireyler güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olmanın da kariyer planlamada önemli ol oynadığını kabul etmektedirler.

Bireyler becerilerini geliştirmelerine imkân veren uygun mesleği seçtikleri takdirde başarı kazanmakta ve daha kalifiye eleman haline gelmektedirler. Özellikle yüksek öğretim kurumları genç bireylere ilgi alanlarına yönelik doğru rehberlik sağladığında, genç bireyler daha nitelikli

ve motivasyon sahibi çalışanlar haline gelmektedirler. Doğru mesleği seçmek, bireyleri motive etmekte ve yaptıkları işi sevmelerine katkı sağlamaktadır (Arpat ve Yeşil, 2017:182).

Adıgüzel (2009)'e göre de kariyerini doğru belirleyebilmek için üniversite okuyan öğrenciler insan kaynakları uzmanlarından gerekli desteği talep etmeli, bununla birlikte meslekler hakkında gerekli bilgi donanımına sahip olmalıdırlar. Üniversite bünyesi içerisinde bulunan kariyer merkezleri daha aktif hale getirilebilir, gençlerimize mesleki tatmin sağlayabilecekleri fırsatların sunulması amaçlanmalıdır (Adıgüzel, 2009:291).Araştırmada öğrencilerin görüşlerinden yola çıkılmıştır. Öğrencileri etkileyen dışsal faktörler dikkate alınmamıştır. Sadece öğrenciler araştırma kapsamındadır. Honaz MYO'da programın öğrencisi olan birinci ve ikinci öğretim öğrencileri ile birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin tümü uygulama kapsamına alınmıştır. Uygulama 10.05.2016-10.06.2016 tarihleri arasında yapılmıştır.

Araştırma

Bu bölümde araştırmanın amacı, kullanılan yöntem, evreni, örnekleme, hipotezleri ve araştırmanın bulguları açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı meslek yüksekokulu İSG programı öğrencilerinin kariyer planlarına ve beklentilerine ilişkin geri bildirim elde etmektir. İSG programı öğrencileri mühendisler, teknik öğretmenler ve bazı fen fakültesi mezunları gibi İSG uzmanlığı yapma hakkı tanınan tek ön lisans programı öğrencileridir. Bu nedenle İSG programı öğrencilerinin kariyer beklentileri bu çalışmada ele alınmaktadır.

Araştırma Ana kütlesi ve Örneklem

Araştırmanın ana kütlesini Honaz Meslek Yüksekokulunda (MYO) öğrenim gören İSG programı öğrencileri oluşturmaktadır. Honaz MYO'da programın öğrencisi olan birinci ve ikinci öğretim öğrencileri ile birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin tümü uygulama kapsamına alınmıştır. Bu programda kayıtlı toplam 221 aktif öğrenciden 200'üne ulaşılmış ve elde edilen anketlerden 189'u geçerli kabul edilerek araştırma gerçekleştirilmiştir. Krejcie ve Morgan'a göre (1970), 221 kişinin yer aldığı ana kütlede, %95 güven aralığında örneklem büyüklüğü 141 kişidir. 89 kişilik geçerli anket ile ana kütlede %85,5'ine ulaşılmış durumdadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğrencilere beşli Likert cevap bileşenini içeren 26 soru ile dört adet demografi sorusu yöneltilmiştir. Araştırma Çınar vd. (2014) tarafından geliştirilen 26 soruluk anket ile gerçekleştirilmiştir. Bu anket, kişilerin kariyer planlama ile ilgili görüşlerini belirlemeye yöneliktir.

Beşli Likert cevap bileşeni, dört puanlık bir genişliğe sahiptir. Bu genişlik beş eşit genişliğe ayrılarak 1.00- 1.79 arası “çok düşük”, 1.80- 2.59 arası “düşük”, 2.60- 3.39 “arası orta”, 3.40- 4.19 arası yüksek, 4.20-5.00 arası çok yüksek olarak bulgular yorumlanmıştır (Yürekli ve Kalfa, 2016; http://www.istatistikanaliz.com/faktor_analizi.asp, 2016). Anketler kâğıt ortamında gerçekleştirilmiş ve anketlerin değerlendirilmesinde SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma sorularını cevaplamak ve hipotezleri test etmek amacıyla deneysel olmayan nicel araştırma deseninden faydalanılmış ve kesitsel yapıda bir araştırma olarak ele alınmıştır (Kesitsel Analiz için Bkz. Dolma ve Dolma, 2017). Hipotez testleri, deneysel olmayan araştırma yöntemlerinden karşılaştırmalı analiz yoluyla icra edilmiştir. Araştırma analizlerinde betimsel ve yordayıcı istatistikler birlikte kullanılmıştır. Kullanılan betimsel yöntemler frekans, yüzde, ortalama ve Skewness testleri iken yordayıcı teknikler olarak Mann-Whitney U testi ile Independent Samples T testi kullanılmıştır. Sonuçlar %95’lik güven aralığında ve $p=0,05$ anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır. Araştırmanın güvenilirlik analizleri Cronbach’s Alpha yöntemiyle test edilirken normallik testleri için tek örneklem Kolmogorov Smirnov testi ve Skewness test sonuçlarından faydalanılmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H₁: İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları, cinsiyete göre farklılık gösterir.

H₂: İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları, yaşa göre farklılık gösterir.

H₃: İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları, öğrencinin sınıfına göre farklılık gösterir.

H₄: İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları, öğretim türüne göre farklılık gösterir.

H₅: İSG öğrencilerinde kariyer planlamanın oluşturduğu stres ve gerginlik cinsiyete göre farklılık gösterir.

Bulgular

Güvenilirlik Testi

Güvenilirlik, ölçme aracının ölçtüğü özellikleri, her zaman aynı şekilde ölçüp ölçemediğinin önemli bir göstergesidir (Tekin, 2009: 57). Cronbach’s Alpha iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı, Likert tipi ağırlıklı puanlamanın yapıldığı araçlarla, maddelerin iç tutarlılığını tahmin etmede kullanılır (Okursoy ve Turan, 2014:71). Araştırma verileri için uygulanana Cronbach’s Alpha

değeri 0,876'dır. Bu değer, kullanılan ölçme aracının uygulanan grup için oldukça güvenilir sonuçlar ürettiğini göstermektedir (Alpar, 2011:815; Özdamar, 2004).

Normallik Testi

Normal dağılım şartına ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Sevindik (2016), değişkenlerin normal dağılması için öncelikle standart sapmanın ortalamadan küçük olması gereğine vurgu yapmaktadır. Tablo 2'ye göre tüm ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde bu temel varsayımın sağlandığı görülmektedir.

Karaalioglu (2015:2), temel kural olarak Skewness çarpıklık değerinin 1'den büyük ya da -1'den küçük olması halinde dağılımın normal olmayacağını ifade etmektedir. Tablo 2'de elde edilen bulgulara göre 1,2,3,4,9,11,12,13,14,15,18,19 nolu maddeler ile tüm değişkenlerin ortalaması ile temsil edilen kariyer planlama genel değişkeni normal dağılım şartını sağlamıyor iken, kalan 14 değişken anılan koşulu sağladığından dolayı normal dağılım varsayımına uygundur. Skewness testi ile normal dağılım şartı sağlanmayan değişkenler için tek örneklem Kolmogorov Smirnov testi ile bu durumun kontrolü yapılmış ve tüm değişkenler için p değeri 0,000 olarak bulunduğu için normal dağılım şartının sağlanmadığı bulgusu kesinleştirilmiştir ($p < 0,05$).

Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular aşağıda Tablo 1'de görülmektedir:

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Yaş		Öğrenim Türü		
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Erkek	122	64,6	20 ve altı	157	83,1
Kadın	67	35,4	21-30	32	16,9
Sınıf	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
1.Sınıf	122	64,6	1. Öğretim	110	58,2
2. Sınıf	67	35,4	2. Öğretim	79	41,8

Erkeklerin katılım oranı %64,6 oranıyla daha yüksektir. 20 yaş ve altı oranı %83,1 ile daha yüksektir. Birinci öğretim öğrencileri ile 1. sınıf öğrencilerinin anketlere katılımı daha yüksektir.

Aşağıda Tablo 2'de tüm maddelere ait ortalamalar ile standart sapma değerleri ve Skewness katsayıları görülmektedir.

Tablo 2: Kariyer Planlama Verileri Betimsel Bulgular

No	MADDE	Ort.	S.S.	Skewness
1	Kariyer planlama; bireysel kariyer amaçlarının ve bu amaçlara ulaşmak için gereken amaçların belirlenmesi sürecidir.	3,91	,999	-1,178
2	Kariyer planlamanın temeli çalışma yaşamı ile ilgili amaçların oluşturulmasıdır.	3,97	,837	-1,094
3	Kariyer planlama kişisel gelişimi hızlandırır.	4,06	1,055	-1,282
4	Kariyer planlama bireyi motive eder, mesleğinde ilerlemesini sağlar.	4,32	,920	-1,628
5	Bireyin kendini gerçekleştirme güdüsü, kariyer sürecinde en önemli içsel itici gücü oluşturur.	3,90	1,048	-0,79
6	Kariyer yapma, “kendini gerçekleştirme” ihtiyacını karşılar.	3,95	,977	-0,965
7	Bireylerin kariyerlerini planlayan kurumların, rekabet ve başarı şansını arttıracığı kesindir.	3,73	,971	-0,316
8	Kariyer planlama, bireyin saygınlık, tanınma, başarılı olma gibi ihtiyaçlarını karşılar.	3,94	1,017	-0,834
9	Kariyer planlama, kişilere yetenek ve becerilerini geliştirme fırsatı verir.	4,10	,866	-1,040
10	Kariyer planlama sürecinde kişiler, değişimlere daha iyi uyum sağlar.	3,75	,950	-0,448
11	Kariyer planlama, kariyerde ulaşmak istenen hedefe ulaşmayı kolaylaştıracak bir haritadır.	4,15	,947	-1,262
12	Kariyer planlamada önemli olan, ne yapmak istenildiğine karar vermektir.	4,28	,929	-1,595
13	Ne istediğine karar vermenin yolu, kişinin kendini tanımasından geçer.	4,25	,960	-1,429
14	Hedef belirleme, kişilerin geleceğe yönelik amaçlarını belirlenmesine ve karar vermesine yardım eder.	4,27	,926	-1,579
15	Kariyerlerinde hangi yöne gideceğini bilmeyen kişiler, gelecekleriyle ilgili karışıklık yaşayabilirler.	3,99	1,013	-1,137
16	Kariyer planlama, sadece kurumların değil, aynı zamanda çalışanın sorumluluğundadır.	3,92	,895	-0,822
17	Kurumlarda çalışanların kariyerlerini geliştirmesi, işverenden çok çalışanın elindedir.	3,81	,996	-0,567
18	Kurumlarda çalışanların kendini değerlendirmesine ve geleceğini planlamasına fırsat verilmesi önemlidir.	4,15	,812	-1,062
19	Bireyin, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi kariyer planlamada etkilidir.	4,21	1,008	-1,496
20	Kariyer, kişinin maddi gücünü artırır.	3,86	1,033	-0,863
21	Kariyer planlama kişilerde beklentilerin artmasına, stres ve gerginliğe yol açar.	3,33	1,091	-0,136
22	Kariyer yapmak isteyenler, sürekli fırsat arayışındadır.	3,69	1,126	-0,683
23	Çalışan için kariyerden çok, iş garantisi önemlidir.	3,52	1,174	-0,476
24	Çalışılacak kuruluşla ilgili olarak önceden bilgi alma, kişilerin kariyer planlama sürecini etkiler.	3,98	,857	-0,781
25	Çalışılan kuruluşların amaçlarını işlevlerini bilmek, kişilerin kariyer planlama sürecini etkiler.	3,90	,935	-0,954
26	İyi ücret veren her işte çalışılmalıdır.	2,68	1,482	0,332
GENEL		3,9	,476	-1,551

Tabloda görüldüğü üzere kariyer planlamanın bireysel kariyer amaçlarının ve bu amaçlara ulaşmak için gereken amaçların belirlenmesi süreci olduğuna ve kariyer planlamanın temelinin çalışma yaşamı ile ilgili amaçların oluşturulması olduğuna dair katılım yüksek düzeydedir. Kariyer planlamanın kişisel gelişimi hızlandırdığına da katılımcıların yarısından fazlası

katılmaktadır. Ayrıca kariyer planlamanın bireyi motive ettiğine ve mesleklerinde ilerlemesini sağlayacağına ankete katılanların büyük çoğunluğu 4,32 ortalama ile katılmaktadır. Bunlara ek olarak kariyer planlamanın kariyerde ulaşmak istenen hedefe ulaşmayı kolaylaştıracak bir harita olduğuna öğrencilerin büyük çoğunluğu 4,15 ortalama ile katılmaktadır. Ankette hedef belirlemenin kişilerin geleceğe yönelik amaçlarını belirlenmesine ve karar vermesine yardım edeceğine öğrencilerin yarıdan fazlasının katılması ve kariyerlerinde hangi yöne gideceğini bilmeyen kişilerin gelecekleriyle ilgili karışıklık yaşayabileceklerine yarısından çoğunun katılmaları yukarıda belirtilen hususları desteklemektedir.

Bireyin kendini gerçekleştirme güdüsünün kariyer sürecinde en önemli içsel itici gücü oluşturduğuna ve ayrıca kariyer yapmanın “kendini gerçekleştirme” ihtiyacını karşıladığına katılımcıların yarısından çoğu katılmaktadır. Yine aynı şekilde bu durum da bireylerin meslek hayatlarında okul yaşamından itibaren hedeflerini aktif olarak belirlemeleri ve gerek danışman yardımıyla gerekse kendilerinin piyasa koşullarını etkin olarak incelemesiyle hareket etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu hususlar kariyer planlamada önemli olanın ne yapmak istenildiğine karar vermek olduğuna öğrencilerin çoğunun katılması ve ne istediğine karar vermenin yolunun kişinin kendini tanımasından geçtiğine öğrencilerin çoğunun katılması desteklemektedir.

Kurumlarda çalışanların kariyerlerini geliştirmesinin işverenden çok çalışanın elinde olduğuna öğrencilerin çoğunluğu katılmakta olup kararsız olanların da sayısı fazladır. Kariyer planlamanın sadece kurumların değil aynı zamanda çalışanın sorumluluğunda olduğuna katılımcıların çoğunluğu katılmaktadır. Kurumlarda çalışanların kendini değerlendirmesine ve geleceğini planlamasına fırsat verilmesinin önemli olduğuna öğrencilerin büyük çoğunluğu 4,15 ortalamasında katılmaktadır. Ayrıca bireylerin kariyerlerini planlayan kurumların, rekabet ve başarı şansını arttıracaklarını katılımcıların büyük çoğunluğu düşünmektedir.

Kariyer planlamanın bireyin saygınlık, tanınma, başarılı olma gibi ihtiyaçlarını karşıladığına ve kariyer planlamanın kişilere yetenek ve becerilerini geliştirme fırsatı verdiğine öğrencilerin büyük çoğunluğu katılmaktadır.

Kurumlarda çalışanların kariyerlerini geliştirmesinin işverenden çok çalışanın elinde olduğuna öğrencilerin çoğunluğu katılmakta olup kararsız olanların da sayısı fazladır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu kurumlarda çalışanların kendini değerlendirmesine ve geleceğini planlamasına fırsat verilmesinin önemli olduğunu düşünmektedir.

Bireyin güçlü ve zayıf yönlerini bilmesinin kariyer planlamada etkili olduğuna 4,21 ortalamasında öğrencilerin çoğunluğu katılmaktadır ve kariyer planlama sürecinde kişilerin

değişimlere daha iyi uyum sağladığına öğrencilerin büyük çoğunluğu 3,75 oranında katılmaktadır.

Kariyerin kişinin maddi gücünü arttıracığına ve kariyer yapmak isteyenlerin sürekli fırsat arayışında olduğuna öğrencilerin büyük çoğunluğu katılmakta olup kararsız olanların da sayısı fazladır. Çalışan için kariyere çok, iş garantisinin önemli olduğuna öğrencilerin büyük çoğunluğu 3,52 ortalamasında katılmaktadır. Bireyler mezun olduktan sonra gerektiğinde koşullara göre hareket etmelerinin ve daha iyi fırsatları değerlendirmeleri gerektiğinin farkında olup, maddi güç yanında iş garantisinin de önemli olduğunun farkındadırlar. Ayrıca iyi ücret veren her işte çalışılmaması gerektiğini öğrencilerin büyük çoğunluğu 2,68 ortalamasında düşünmektedir. Kariyer planlamanın kişilerde beklentilerin artmasına, stres ve gerginliğe yol açacağı düşüncesi konusunda öğrencilerin büyük çoğunluğu kararsızdır.

Çalışılacak kuruluşla ilgili olarak önceden bilgi almanın kişilerin kariyer planlama sürecini etkilediğine öğrenciler büyük oranda katılmaktadır. Çalışılan kuruluşların amaçlarını işlevlerini bilmenin kişilerin kariyer planlama sürecini etkilediğine öğrencilerin büyük çoğunluğu katılmaktadır.

Hipotez Testleri:

H₁: İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları, cinsiyete göre farklılık gösterir.

Hipotez testi için parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’de görülmektedir:

Tablo 3: Kariyer Planlama – Cinsiyet İlişkisi

Cinsiyet	Frekans	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Erkek	122	95,61	11665				
Kadın	67	93,88	6290	4012	6290	-0,209	0,835
TOPLAM	189						

İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları erkeklerde (sıra ortalamaları daha yüksek) kadınlara göre bir miktar daha yüksektir. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Buna göre erkeklerin ve kadınların kariyer planlamalarına bakış açıları arasında anlamlı farklılık olmadığı söylenebilir ($p=0,835$). Bu bulguya dayanarak H_1 hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuca göre özellikle İSG mezunu kadınların diğer meslek gruplarına göre işgücü piyasalarında daha fazla yer alacağı ya da işgücüne daha aktif katılacağı söylenebilir.

H₂: İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları, yaşa göre farklılık gösterir. Hipotez testi için parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4’de görülmektedir:

Tablo 4: Kariyer Planlama – Yaş İlişkisi

Yaş	Frekans	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
20 ve altı	157	97,95	15378				
21-30	32	80,52	2576	2048,5	2576,5	-1,645	0,1
TOPLAM	189						

İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları 20 ve altı yaşlarda daha yüksek sıra ortalamalarına ulaşılmıştır. Buna göre erken yaşlarda kariyer planlamalarına bakış açısının bir miktar daha pozitif olduğu söylenebilir. Bunun nedeni işgücü piyasalarında hedeflenen kariyere erişimin erken yaşlardaki bireyler tarafından daha kolay elde edilebildiği algısı olabilir. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir ($p>0,05$). Bu bulguya göre yaş ile kariyer planlamaya bakış açısından anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir ($p=0,1$). Bu sonuca göre H_2 hipotezi reddedilmiştir.

Karakaya vd. (2013) yaptıkları çalışmada 2010-2011 eğitim-öğretim yılı içerisinde üniversiteler arası Futbol Türkiye Şampiyonası'na katılan takımlardaki sporcu öğrencilerin kariyer değeri algılarını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın üniversitelerde okuyan sporcu öğrencilerin kişisel özelliklerinin, ilgileri ve kariyer değerlerinin belirlenmesinde yol gösterici olması bakımından önem arz ettiği vurgulanmıştır.

H₃: İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları, öğrencinin sınıfına göre farklılık gösterir. Hipotez testi için parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'de görülmektedir:

Tablo 5: Kariyer Planlama – Sınıf İlişkisi

Sınıf	Frekans	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
1	122	90,92	11092				
2	67	102,43	6862	3589,5	11092,5	-1,384	0,166
TOPLAM	189						

İSG öğrencilerinde kariyer planlamaya bakış açıları birinci sınıfların sıra ortalamaları ikinci sınıflardan bir miktar daha yüksek bulunmuştur. Bunun nedeni ikinci sınıf öğrencilerinin mesleki bilgi ve uygulama becerilerinin birinci sınıflardan daha ileride olmasından kaynaklanan özgüven duygusu olabilir. Ancak bu fark istatistiksel olarak 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Buna göre kariyer planlamaya bakış açısından, öğrencinin eğitim

aldığı sınıfın bireylerde algısal bir farklılık oluşturmadığı söylenebilir ($p=0,166$). Bu sonuca göre H_3 hipotezi reddedilmiştir.

Kapusızoğlu ve Polat (2017)'ın yaptıkları araştırmanın sonuçlarına göre ise öğrencilerin kariyer kararı yetkinlik beklentisi ile mesleki sonuç beklentisinin cinsiyetlerine, sınıflarına, bölümlere, ailelerinin yaşadıkları yerleşim yerine, anne ve baba eğitim düzeyine, ailelerinin gelir düzeyine ve akademik başarı puanlarına göre farklılaşmadığı görülürken, yaşları açısından kariyer kararı yetkinlik beklentilerinin farklı olduğu ancak mesleki sonuç beklentilerinin ise farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

H4: İSG öğrencilerinde kariyer planlamalarına bakış açıları, öğretim türüne göre farklılık gösterir.

Hipotez testi için parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6'da görülmektedir:

Tablo 6: Kariyer Planlama – Öğrenim Türü İlişkisi

Öğrenim Türü	Frekans	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
1. Öğretim	110	92,60	10186				
2. Öğretim	79	98,34	7769	4081	10186	-0,712	0,476
TOPLAM	189						

İSG öğrencilerinde kariyer planlamaya bakış açılarında 2. öğrenim öğrencilerinin sıra ortalamaları, birinci öğretim öğrencilerinden bir miktar daha yüksektir. Bunun nedeni 2. öğrenim öğrencilerinin YGS puanıyla yerleşmesi ve sınavsız geçiş yoluyla programa kaydolmuş birinci öğretim öğrencilerinden biraz daha yüksek kariyer bilincine sahip olması ya da kariyer hedeflerini daha da kesinleştirmesinin bir sonucu olarak buna odaklanması olabilir. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Buna göre kariyer planlamaya bakış açısından, öğrenim türünün anlamlı bir farklılık oluşturmadığı söylenebilir ($p=0,476$). Bu sonuca göre H_4 hipotezi reddedilmiştir.

Dinçer vd. (2013) yaptıkları çalışmada ön lisans öğrenimi gören öğrencilerin kariyer planlamasına ilişkin tutumlarını belirlemeye çalışmışlardır. Bu çalışmada iki farklı üniversitede öğrenim gören öğrenciler arasında kariyer planlamasına ilişkin önemli farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların üniversitelerin eğitim kalitesi, akademik altyapısı, öğrencilerin nitelikleri, öğrencilerin aile yapısı, kurum kültürü vb. gibi nedenlerden kaynaklanabileceği belirtilmiştir.

Arık ve Seyhan (2016)'ın yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre gençlerin kariyer planlaması üzerinde teknolojik farkındalık ile gelecek beklentisi etkisi vardır ve bu sebeple kariyerine önem veren öğrencilerin teknolojiye yönelik tutumlarının ve geleceğe dair beklentilerinin de olumlu olduğu görülmüştür. Buradan aslında kendini bilgi ve becerilerini geleceğe yönelik kullanan bireylerin kendini iş hayatına hazırlayan bireyler olduğunun söylenebileceği vurgulanmıştır.

H₅: İSG öğrencilerinde kariyer planlamanın oluşturduğu stres ve gerginlik cinsiyete göre farklılık gösterir.

Hipotez testi için anketin 21. maddesindeki değişken test edilecektir. Skewness değeri -0,136 olduğundan normal dağılım varsayımına uygundur ($-1 \leq \text{Skewness değeri} \leq 1$). Bu nedenle hipotez testi için parametrik yöntemlerden Independent Samples t Testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 7'de görülmektedir:

Tablo 7: Kariyer Planlama Stresi – Cinsiyet İlişkisi

Varyansların eşitliği durumu	Levene Testi		Independent Samples t Test			Grup İstatistiği		
	F	Sig.	t	df	p	Erkek	122	3,48
	0,000	1,000	2,543	187	0,012	Kadın	67	3,06

İSG öğrencilerinde kariyer planlamanın oluşturduğu stres ve gerginlik erkeklerde, kadınlardan daha yüksek düzeydedir. Bu fark istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir ($p=0,012$; $p<0,05$). Bunun nedeni Türkiye'de kadınların işgücüne katılımının erkeklere göre daha düşük düzeylerde ortaya çıkması olabilir. Başka bir deyişle, kariyer planlamalarının gerçekleşmeme ihtimali kadınlar için kendisini böyle bir sonuçta işgücüne katılmamayı düşünmesinin bir neticesi olabilir. Buna göre kariyer planlamanın oluşturduğu gerginlik ve stresin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. İleri sürülen H₅ hipotezi bu bulgulara dayanarak kabul edilmiştir.

Bazı çalışmalara bakıldığında ise Yılmaz vd., (2012)'nin yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre; farklı kariyer seçimlerinin belirli demografik özelliklere göre farklılık gösterdiği ve böylece öğrencilerin kariyer seçimlerine ilişkin bir profilin ortaya çıkarılacağı ifade edilebileceği ve henüz meslek yaşamında olmayan üniversite öğrencilerinin kariyer seçimlerini hangi faktörlerin etkilediğinin tespit edilmesi; bu faktörlerin kontrolünün sağlanması ve böylece öğrencilerin kariyer seçimlerinde bilinçli ve programlı olarak desteklenmesinin önemli olduğu belirtilmiştir.

Işık (2017)'ın yaptığı araştırmada ise hem ön lisans hem de lisans öğrencilerinin kariyer değer algıları “Ayrılmaya İsteklilik” ve sonrasında ise “Kariyer Memnuniyeti” boyutları itibariyle düşüktür. Öğrencilerin, genel olarak okudukları bölümü bırakma veya ayrılma noktasında kararsızlık yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin bölüm tercihlerinde yeterince farkında olarak tercih yapmamaları şeklinde açıklanmıştır.

Duman vd. (2006)'nin yaptıkları çalışmada, yükseköğretim (lisans ve ön lisans) ve ortaöğretim (lise) düzeyinde turizm eğitimi almakta olan öğrencilerin, sektörün çalışma koşullarını algılamaları ve çalışma isteklerinin (kariyer beklentilerinin) karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmıştır. Öğrenciler işin doğasını ve çalışma koşullarını ağır, ücret ve ek gelirleri düşük bulmaktadırlar. Öğrencilerin eğitim seviyeleri ve cinsiyetlerine göre sektörün çalışma koşullarını algılamaları ve sektörde çalışma isteklerine ilişkin düşüncelerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin sektörde çalışma isteklerini etkileyen en önemli unsurlar olarak kişi-endüstri uyumu-terfi imkanları ve sektörde çalışmanın sağlayacağı sosyal statü bulunmuştur.

Hipotez test sonuçlarına göre İSG öğrencilerinde cinsiyete göre kariyer planlama görüşlerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılaşma oluşmamakta, yine yaşa göre kariyer planlama ile ilgili görüşlerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılaşma ortaya çıkmamıştır. Kariyer planlama görüşlerinin yaşa ve cinsiyete göre değiştiği hipotezi reddedilmiştir. Aynı şekilde kariyer planlama görüşleri öğrencinin sınıfı ve öğrenim türüne göre de istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık oluşturmamaktadır. Kariyer planlama görüşlerinin öğrenim görülen sınıfa ve öğrenim türüne göre farklılaştığı hipotezi de bu nedenle reddedilmiştir. Ancak, kariyer planlarının bireyler için beraberinde getirdiği stres erkeklerde kadınlara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek düzeydedir. Buna göre kariyer planlamanın oluşturduğu stresin erkekleri, kadınlara göre daha büyük oranda etkilediği bulgusuna ulaşılarak ilgili hipotezin kabulü yoluna gidilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Genel olarak sonuçlara bakıldığında; kariyer planlamanın bireysel kariyer amaçlarının ve bu amaçlara ulaşmak için gereken amaçların belirlenmesi süreci olduğuna ve kariyer planlamanın temelini çalışma yaşamı ile ilgili amaçların oluşturulması olduğuna dair katılım yüksek düzeydedir. Buna göre öğrenciler kariyer planlamanın önemini farkında olup çalışma yaşamında bir yol haritası gerektiğinin bilincindedirler.

Kariyer planlamanın kişisel gelişimi hızlandırdığına da katılımcıların yarısından fazlası katılmaktadır, çünkü kariyer planlama faaliyetiyle katılımcılar kariyer hedeflerini daha doğru şekilde belirlemektedirler.

Ayrıca kariyer planlamanın bireyi motive ettiğine ve mesleklerinde ilerlemesini sağlayacağına ankete katılanların büyük çoğunluğu katılmaktadır. Kariyer planlama faaliyetiyle bireyler varacakları noktayı belirleyebildikleri için hedeflerine daha iyi bir şekilde odaklanmaktadır. Bunlara ek olarak kariyer planlamanın kariyerde ulaşmak istenen hedefe ulaşmayı kolaylaştıracak bir harita olduğunu öğrencilerin büyük çoğunluğu düşünmektedir. Çünkü kariyer planlama ile bireyler mesleklerinde nasıl ilerleme sağlayacaklarının farkında olup kendilerine hedef belirlemekte ve vizyon oluşturmaktadırlar. Bu durum bireyleri daha çok motive etmektedir ve kişisel olarak kendilerini daha çok geliştirmelerini sağlamaktadır. Ankette hedef belirlemenin kişilerin geleceğe yönelik amaçlarını belirlenmesine ve karar vermesine yardım edeceğine öğrencilerin yarısından fazlasının katılması ve kariyerlerinde hangi yöne gideceğini bilmeyen kişilerin gelecekleriyle ilgili karışıklık yaşayabileceklerine yarısından çoğunun katılmaları yukarıda belirtilen hususları desteklemektedir.

Bireyin güçlü ve zayıf yönlerini bilmesinin kariyer planlamada etkili olduğuna ve kariyer planlama sürecinde kişilerin değişimlere daha iyi uyum sağladığına öğrencilerin büyük çoğunluğu katılmaktadır. Çünkü bireyler kendilerinin daha iyi bir şekilde farkında oldukları takdirde değişime daha kolay adapte olacaktırlar.

Bireyin kendini gerçekleştirme güdüsünün kariyer sürecinde en önemli içsel itici gücü oluşturduğuna ve ayrıca kariyer yapmanın “kendini gerçekleştirme” ihtiyacını karşıladığına katılımcıların yarısından çoğu katılmaktadır. Yine aynı şekilde bu durum da bireylerin meslek hayatlarında okul yaşamından itibaren hedeflerini aktif olarak belirlemeleri ve gerek danışman yardımıyla gerekse kendilerinin piyasa koşullarını etkin olarak incelemesiyle hareket etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu hususları kariyer planlamada önemli olanın ne yapmak istenildiğine karar vermek olduğuna öğrencilerin çoğunun katılması ve ne istediğine karar vermenin yolunun kişinin kendini tanımasından geçtiğine öğrencilerin çoğunun katılması desteklemektedir.

Örgütlerde çalışanların kariyerlerini geliştirmesinin işverenden çok çalışanın elinde olduğuna öğrencilerin çoğunluğu katılmakta olup kararsız olanların da sayısı fazladır. Kariyer planlamanın sadece örgütlerin değil aynı zamanda çalışanın sorumluluğunda olduğuna katılımcıların çoğunluğu katılmaktadır. Örgütlerde çalışanların kendini değerlendirmesine ve geleceğini planlamasına fırsat verilmesinin önemli olduğuna öğrencilerin büyük çoğunluğu düşünmektedir. Ayrıca bireylerin kariyerlerini planlayan örgütlerin rekabet ve başarı şansını arttıracaklarını katılımcıların büyük çoğunluğu düşünmektedir. Kariyer planlamada öğrencilerin okudukları örgütün de onları yönlendirme konusunda büyük sorumluluğu vardır. Özellikle okul

sanayi işbirliği öğrencilerin yönlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Öğrenciler bu sayede kariyer planlamalarını daha etkili bir şekilde yapacaklardır.

Kariyer planlamanın bireyin saygınlık, tanınma, başarılı olma gibi ihtiyaçlarını karşıladığına ve kariyer planlamanın kişilere yetenek ve becerilerini geliştirme fırsatı verdiğine öğrencilerin büyük çoğunluğu katılmaktadır. Çünkü kariyer planlamasıyla öğrenciler mesleklerini belirleme ve ilerlemede daha etkin rol üstlenmektedirler. İstedikleri kariyere ulaşmaları ise onlara daha çok saygınlık, özgüven ve başarı kazandıracaktır.

Kariyerin kişinin maddi gücünü arttıracığına ve kariyer yapmak isteyenlerin sürekli fırsat arayışında olduğuna öğrencilerin büyük çoğunluğu katılmakta olup kararsız olanların da sayısı fazladır. Çalışan için kariyerdan çok, iş garantisinin önemli olduğuna öğrencilerin büyük çoğunluğu katılmaktadır. Bireyler mezun olduktan sonra gerektiğinde koşullara göre hareket etmelerinin ve daha iyi fırsatları değerlendirmeleri gerektiğinin farkında olup, maddi güç yanında iş garantisinin de önemli olduğunun farkındadırlar. Ayrıca iyi ücret veren her işte çalışılmaması gerektiğini öğrencilerin büyük çoğunluğu düşünmektedir. Çünkü bireyler işe girdiklerinde uzun vadeli çalışma ve kalıcı olma ihtiyacındadırlar. Devamlı iş değiştirmek bireyin motivasyonunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Kariyer planlamanın kişilerde beklentilerin artmasına, stres ve gerginliğe yol açacağı düşüncesi konusunda öğrencilerin büyük çoğunluğu kararsızdır. Çünkü kariyer çizgisinde gençlerin bilinç düzeyi zaman geçtikçe daha çok şekillenecek ve ne istediklerinin farkına zamanla daha çok varacaklardır.

Çalışılacak kuruluşla ilgili olarak önceden bilgi almanın kişilerin kariyer planlama sürecini etkilediğine öğrenciler büyük oranda katılmaktadır. Çalışılan kuruluşların amaçlarını işlevlerini bilmenin kişilerin kariyer planlama sürecini etkilediğine öğrencilerin büyük çoğunluğu katılmaktadır. Çünkü bireyler işe başlamadan önce kurum hakkında bilgi sahibi olmalıdır, böyle olunca kurumda hangi pozisyonda yer alacaklarını önceden belirleyebilmekte ve görevlerine daha iyi hazırlıklı olmaktadır.

Sonuç olarak kariyer planlama faaliyetleri öğrencilerin kendi mesleklerine yön vermede önemli bir unsurdur. Etkili bir kariyer planlama ile yol haritası daha doğru ve ihtiyaca göre belirlenebilmektedir. Kariyer planlama doğru bir şekilde yapıldığı takdirde birey daha motive olmakta ve toplumda istediği konuma daha kolay bir şekilde kavuşabilmektedir. Kariyer planlama faaliyetiyle bireyler kişisel yetenek ve becerilerini geliştirme fırsatı da elde edebilmektedirler. Öğrenciler kariyerlerine doğru bir şekilde yönlendirildiği takdirde mesleki başarı oranı da artabilmekte ve amaçlarına daha kolay ulaşabilmektedirler. Genç bireyler kendi

yetenekleri doğrultusunda yönlendirilirse daha başarılı olmakta ve istedikleri mesleği yaparak daha kalifiye eleman haline gelmektedirler. Bu sebeple genç bireylere gerekli destek sağlanmalıdır.

Başarılı bir kariyer planlama yapılabilmesi için öncelikle öğrencilerin ne istediklerinin farkında olmaları ve hedeflerini istekleri doğrultusunda doğru bir şekilde belirleyebilmeleri gerekmektedir. Buna yönelik olarak üniversitelerde kariyer ve meslek danışmanlığı hizmeti verecek merkezlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bazı üniversitelerde kariyer planlama dersleri seçmeli ders olarak müfredatta yer almakla birlikte bu dersler zorunlu hale getirilebilir ve eğer müfredatta kariyer planlama dersi yoksa öğrencilerin kariyer planlarının etkili bir şekilde gelişmesine yönelik kariyer planlama ve mesleki gelişime yönelik dersler müfredata konulmalıdır. Öğrenciler güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olarak kariyer tercihlerini ona göre yapmalıdırlar. Öğrenciler hangi iş alanında çalışmak istiyorlarsa stajlarını o alanlarda yapmalıdırlar. Öğrenciler kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek meslek ve sektörlerle yönlendirilmelidirler. Ayrıca öğrencilerin mezun olduktan sonra çalışma yaşamına uyum sağlayabilmeleri ve kendilerine uygun işe yerleşebilmeleri için kariyer danışmanlığı yoluyla üniversiteler yardımcı olmalıdır. Ayrıca üniversite adaylarına üniversiteler hakkında yeterince bilgilendirme yaparak onların kariyer planlarında daha bilinçli bir şekilde hareket etmeleri sağlanmalıdır. Bu şekilde öğrencilerin kariyerlerini belirleme konusunda daha bilinçlenmeleri sağlanacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, O. (2009), “Shein’in Kariyer Çapaları Perspektifinde Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Öğrencilerinin Kariyer Değerlerine İlişkin Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), s.277-292.
- Alpar, R. (2011), *Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, Detay Yayıncılık.
- Arık, N.ve B. Seyhan (2016), “Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Planlamasında Teknoloji Bilgisi ve Gelecek Beklentilerinin Rolü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), s. 2218-2231.
- Arpat, B. and Y. Yeşil (2017). “Analyzing the Reasons of Occupational Health and Safety Training Students’ Profession Choice: A Research at Pamukkale University – Honaz Vocational School”, *European Scientific Journal May 2017/SPECIAL/edition*, p.182-191.
- Antoniou, E. (2010), “Career Planning Process And Its Role In Human Resource Development”, *Annals of the University of Petrosani Economics*, 10(2), s.13-22.
- Barutçugil, İ. (2004), *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.
- Borchert, M. (2002). Career Choice Factors of High School Students. The Graduate College University of Wisconsin-Stout.
- Chand, S. (2016), “Career Planning: Definition, Features, Objectives and Benefits”, <http://www.yourarticlelibrary.com/career/career-planning-definition-features-objectives-and-benefits/32400> (12.09.2016).
- Concordia University (2016), “what-is-career-planning-and-who-needs-it” <http://www.concordiaonline.net/what-is-career-planning-and-who-needs-it/> (12.09.2016).
- Çınar, H., S. Özden., Ö. Özkuk ve F. Çokay (2014), “Büro Yönetimi ve Sekreterlik Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Kariyer Planlamalarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, BÜROKON Özel Sayısı, s.198-217.
- Dinçer İstanbullu, F., O. Akova ve F. Kaya (2013), “Meslek Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı Öğrencilerinin Kariyer Planlaması Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Üniversitesi ve Gümüşhane Üniversitesi Örneği”, *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), s.42-56.
- Dolma, S.ve Ö. Dolma (2017), Yapısal Eşitlik Modellemesi Eğitim Notu, 15. Uluslararası Ekonomi Yaz Seminerleri, Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Denizli, Türkiye.
- Duman, T., M. Tepeci ve K. Unur (2006), “Mersin’de Yükseköğretim ve Orta Öğretim Düzeyinde Turizm Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Sektörün Çalışma Koşullarını Algılamaları ve Sektörde Çalışma İsteklerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1), s.51-69.
- Genç, G., A. Kaya ve M. Genç (2007), “İnönü Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(4), s.49-63.
- Gutteridge, T. G. (1986), *Organizational Career Development Systems: The State of The Practice*. in HALL, D. Tim; Career Development in Organizations, Jossey-Boss Publishers, San Fransisco.
- Gündüz, Y. (2010), “Öğretmen Algılarına Göre Kadın Öğretmenlerin Kariyer Engellerinin İncelenmesi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10 (1), s.133-149.

- Işık M. (2017), “Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Değerler Algılarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma”, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(8), p:25-40.
- Kapusizoğlu, M.ve T. Polat (2017), “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Kariyer Kararı Yetkinlik ve Mesleki Sonuç Beklentileri: Bayburt Meslek Yüksekokulu Örneği”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*,4(6), s.1-15.
- Karaalioglu, Z. (2015), SPSS’de Output Analizi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, SBE, İşletme Anabilim Dalı Doktora programı ders notları.
- Karakaya, Y. E., Ö. Karataş, Ç. Özdenk ve F. Karataş (2013), “Üniversiteli Sporcu Öğrencilerin Kariyer Değeri Algıları”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1), s. 86-94
- Krejcie Robert. J. and Daryle W. Morgan (1970), “Determining Sample Size For Research Activities”, *Educational And Psychological Measurement*, No:30.
- Okursoy, A. ve A.H. Turan (2014), Açımlayıcı Faktör Analizi ve Üniversite Yemekhanesinde Müşteri Memnuniyeti Üzerinde Etkili Olan Boyutların Belirlenmesi Üzerine Bir Uygulama, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15(1), s.65-78.
- Özdamar, K. (2004), *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdemir, Y., M. Aras ve S. Özdemir (2016), “Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Algılarına Metaforik Bakış: Türk, Azeri, Türkmen, Kazak ve Kırgız Öğrenciler Örneği”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), s.113-133.
- Sevindik, T., İstatistik Ders Notları, tuncaysevindik.com/_ekler/98-14224500512-spss.pdf, (12.10.2016).
- Şentürk, E. E. ve K. Buran (2015), “Ön Lisans Öğrencilerinin Kariyer Değerlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 14. Bürokon Özel Sayısı, s.162-180.
- Taşlıyan, M., N. Arı ve B. Duzman (2011), “İnsan Kaynakları Yönetiminde Kariyer Planlama Ve Kariyer Yönetimi: İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Alan Araştırması”, *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), s.231-241.
- Tekin, H. (2009), *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 23. Baskı, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Ünver Y. (2005), “İşletmelerde Kariyer Yönetimi ve Performans Değerlendirme Sistemleri”, Dönem Projesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- World Education (2016), “What Is Career Planning?”, <http://www.collegeforadults.org/career/what.html> (12.09.2016).
- Yılmaz, İ. A., B. Dursun, K. Pektaş ve Ahmet Altay (2012), “Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Seçimlerinin Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi: Pınarhisar MYO Örneği”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, s.9-21.
- Yürekli, E. ve Kalfa, V.R. (2016), “Stajyer Öğrencilerin Mesleki Atılganlık Düzeylerinin Araştırılması; PAÜ Honaz Meslek Yüksekokulunda Bir Alan Araştırması”, *ISVET 2016*, 12-15.Ekim.2016, Hitit Üniversitesi, s:684-691.

TÜRKİYE'DE İNŞAAT SEKTÖRÜNDE YAŞANAN İŞ KAZALARI VE ÖLÜMLÜ İŞ KAZASI SAYILARININ TAHMİNİ

Mustafa YAĞIMLI¹

orcid.org/0000-0003-4113-8308

Süleyman Enes HACİBEKTAŞOĞLU²

orcid.org/0000-0002-8997-8480

ÖZ

Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte iş hayatında karşılaşılabilecek tehlikeler de artmaktadır. Bu durum işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmasının önemini göstermektedir. Ülkemizde her yıl farklı sektörlerde çeşitli sebeplerle birçok iş kazası ve meslek hastalığı vakaları yaşanmaktadır. İnşaat sektörü, maden ve ulaşım sektörleri ile birlikte en çok iş kazasının yaşandığı sektördür. Bu çalışmada Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan alınan verilerle ülkemizde inşaat sektöründe yaşanan iş kazası sayıları incelenmiştir. İnşaat sektöründe 2007-2015 yıllarına ait veriler kullanılarak henüz verileri açıklanmamış olan 2016 yılına ait iş kazası ve ölümlü iş kazası sayılarının tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Tahmin yöntemi olarak üssel düzleştirme yöntemi kullanılmıştır. Yapılan tahmin sonucunda 2008-2015 yılları için öngörülen değerlerin gerçekleşen iş kazası sayılarına yakın değerlerde seyretmesi ve sapma değerlerinin düşük olması 2016 yılı için yapılan tahminin doğruluk payının yüksek olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İnşaat, iş kazası, tahmin, üssel düzleştirme.

ESTIMATION OF THE NUMBER OF WORK ACCIDENT AND DEADLY WORK ACCIDENT ENCOUNTERED IN CONSTRUCTION SECTOR IN TURKEY

ABSTRACT

With the technological developments, the danger that can be encountered in business life have also increased. This situation emphasizes the importance of taking occupational health and safety measures at workplaces. In our country, there are many work accidents and occupational diseases cases in different sectors every year. The construction sector, along with the mining and transportation sectors, is the sector where most of the work accident is experienced. In this study, the number of work accidents in the construction sector in our country which was taken from the Social Security Institution were examined. It was aimed to estimate the number of work accidents and deadly work accidents for the year 2016, which have not yet been announced, by using data for 2007-2015 in the construction sector. The exponential smoothing method was used as the estimation method. As a result of the estimation, it was seen that the estimate for year of 2016 had a high accuracy because the values foreseen for the work accidents in 2008-2015 were close to the real number of work accidents and the deviation values were low between real values and foreseen values.

Keywords: Construction, work accident, estimation, exponential smoothing.

¹ Yrd.Doç.Dr., Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Elektrik/Elektronik Mühendisliği Bölümü, mustafayagimli@beykent.edu.tr

² Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İş Güvenliği Ana Bilim Dalı, shacibektasoglu@marmara.edu.tr

Giriş

Son yıllarda dünya genelinde teknolojiye büyük gelişmelerin yaşanmasıyla birlikte üretim ve rekabet önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu sebeple çalışanların işin yürütümü esnasında karşılaşılabileceği tehlikelerde çoğalmıştır. Bu durum iş yerlerinde yaşanabilecek iş kazalarını önlemek için iş sağlığı ve güvenliği (İSG) önlemlerinin alınmasını gerekli kılmıştır (Ceylan, 2011: 23). Dünya genelinde İSG alanında yaşanan gelişmelerin etkisiyle ülkemizde de 2012 yılının haziran ayında “6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu” resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Çıkarılan bu kanunla işyerlerinde İSG önlemlerinin alınması zorunlu hale getirilmiştir.

6331 sayılı kanunda iş kazası “İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen engelli hâle getiren olay” olarak tanımlanmıştır (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 2012: madde 3). Yapılan araştırmalar Türkiye’de sekiz dakikada bir iş kazasının, altı saatte bir ölümlü iş kazasının ve iki buçuk saatte bir de sakat kalma ile sonuçlanan bir iş kazasının yaşanmakta olduğunu göstermektedir. Çalışanların iş ortamlarında iyileştirmenin gerçekleştirilmesi ve karşılaşılabilecekleri tehlikelerden korunmaları amacıyla mevzuatta yer alan İSG tedbirlerinin alınması çok önemlidir (Ergin, 2016: 36).

Dünya’nın her yerinde iş kazası, üzerinde durulması gereken büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre madencilik, makine/metal sanayisi ve ulaşım sektörleriyle birlikte inşaat sektörü ülkemizde iş kazalarının sıklıkla yaşandığı sektörlerdendir. Özellikle ülkemizdeki inşaat faaliyetlerinde taşeron sisteminin kullanılması sebebiyle bu sektördeki İSG önlemlerinin alınması güçleşmektedir. Ayrıca işverenlerin iş güvenliği uygulamalarını ekonomik külfet olarak görmeleri ve çalışanların yeterli mesleki ve iş güvenliği eğitimlerinin olmaması işin yürütümü esnasında meydana gelen iş kazalarının temel sebepleri olarak nitelendirilebilir. Gelişmiş ülkelerde bir zaruret olarak değil ihtiyaç olarak görülen iş güvenliği uygulamaları maalesef ülkemizde tam olarak yerine getirilmemektedir.

Dünya genelinde yapılan araştırmalara göre inşaat sektöründe çalışanlar diğer tüm sektörlerde çalışanlara göre üç kat daha fazla ölüm ve iki kat daha fazla sakatlanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ayrıca inşaat sektörü çalışanları yüksek derecede gürültü, titreşim ve sıcaklığın yanı sıra biyolojik mikroplar, kimyasal maddeler ve ergonomik olarak uygun olmayan koşullara maruz kalmaktadır. Kas-iskelet hastalıkları, asbest maruziyeti sonucu asbestoz, mezotelyoma ve diğer sağlık problemleri, özellikle çimentodan kaynaklı dermatit, el-kol titreşimi sendromu

ve işitme kaybı inşaat sektörü çalışanlarında tespit edilmiş temel meslek hastalıkları olarak gösterilmektedir. Tüm vücut titreşimi rahatsızlığının yanı sıra silika, manganez gibi diğer potansiyel zararlı maddelere maruziyet de inşaat sektöründe sağlık problemi oluşturan konular arasında bulunmaktadır(Sousa vd., 2014: 78).

İSG alanında çok önemli gelişmeler yaşanmasına rağmen inşaat sektöründeki kaza oranlarında diğer sektörlerle kıyaslandığında önemli seviyede bir düşüş görülmemiştir. İnşaat sektöründe meydana gelen kazalar genellikle bu alandaki aktivitelerin doğası, konstrüksiyon projelerinin özel karakteristiklerinden kaynaklanan tehlikelilik ve büyüyen rekabet ortamında gelişen ek güvenlik önlemlerine ilişkin finansal ve ekonomik konulardan kaynaklanmaktadır (Sousa vd., 2014: 85).

Ülkemizde inşaat sektöründe yaşanan iş kazaları ve çözüm önerileriyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ercan yaptığı çalışmada, Türkiye’de inşaat sektöründe iş sağlığı ve güvenliğinin durumunu, yapı sektörünün kendine özgü çalışma koşullarını incelemiş olup bu sektördeki kaza nedenlerini ve alınabilecek önlemlerin ise gerekli kontrollerin sıklıkla yapılması, çalışanların kişisel koruyucu donanımların kullanıp kullanmadıklarının denetlenmesi gerektiği ve çalışanların bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesinin önemini vurgulamıştır (Ercan, 2010: 51).

İnşaat sektörünün iş sağlığı ve iş güvenliği açısından bulunduğu durum, yürürlükte olan yönetmelikler, ilgili kurumlar ve yapılan uygulamalar incelenmiş, ayrıca gelecekte bu konuda neler yapılması gerektiği, gelişmiş ülkelerdeki örnek uygulamalarla anlatılmış ve ülkemizle kıyaslama fırsatı sunulmuştur (Baradan, 2006: 88). İnşaat sektöründe bin adet iş kazası dosyası incelenmiş, inşaat sektörünün durumu değerlendirilerek eğitim, iş güvenliği bilincini oluşturma, oluşturulan istatistikler, mevzuat ve devlet denetimi hakkında önerilerde bulunulmuştur (Aksöyek, 2015: 13). Müngen yaptığı çalışmada 5239 iş kazasını incelemiş, ölüm ve yaralanmalarının istatistiksel bilgilerini çıkarmış, iş güvenliği tedbirlerinin alınması ve planlamasının önemine değinmiştir (Müngen, 2011: 33). Kırıkkale’de inşaat sektöründe faaliyet gösteren büyük ölçekli bir fabrikada Risk Değerlendirme Tablosu yöntemi kullanılarak risk değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmede genel olarak, yaşanmış kazalar, ramak kala vakaları, yaralanma türleri ve edinilmiş tecrübeler dikkate alınarak kaza nedenlerinin risk sonuçları belirlenmiştir (Ceylan vd., 2011: 25). Risk değerlendirmesi metotları ile ilgili bilgi vermiş (Uğur, 2006: 10), Ural vd. matris yöntemini kullanarak risk seviyelerini ve kabul edilebilir riskleri belirleyerek Çukurova Bölgesindeki inşaat işyerleri için risk değerlendirmesi çalışması yapmıştır (Ural vd., 2007). İnşaat şantiyelerinde 2012 ve 2013 yıllarındaki iş kazalarının ve ölümlerinin analizi yapılmış (Yağımlı vd., 2016) ve İstanbul’da 104 inşaat

şantiyesini kapsayan bir anket ve tarama çalışması yapılmış, mevzuata tam olarak uyulmadığı sonucuna varılmıştır (Dikmen vd., 2011: 25).

İş kazalarının tahminine ilişkin ulusal ve uluslararası çalışmalar mevcuttur. Kaza sayılarının az bildirilmesine rağmen Türkiye'nin de bulunduğu 175 ülkeye ait iş kazalarının tahmini kaza sıklık hızlarının hesaplanmasıyla yapılmıştır (Hämäläinen vd., 2006: 137). Dünya Sağlık Örgütü kaza verileri kullanılarak küresel iş kazalarının ve işle ilgili hastalıkların eğilimi ülke düzeyinde sunulmuştur. 1998, 2001 ve 2003 yıllarındaki mesleki kazalar ve işle ilgili hastalıklar karşılaştırılmış özellikle gelişmekte olan ülkelerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili fazla bilgilerinin olmadığı sonucuna varılmıştır (Hämäläinen vd., 2009: 125).

Ülkemizde iş kazalarının yıllara göre tahmini ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Yapay Sinir Ağları (YSA) kullanılarak Türkiye geneli için iş kazası tahmin modelleri geliştirilmiştir. Bu modeller kullanılarak Türkiye'nin 2025 yılına kadar olan süreçte, iş kazası, ölü ve sürekli iş göremezlik sayıları farklı üç senaryo ile tahmin edilmiştir. Model geliştirilirken sigortalı işçi, işyeri, iş kazası, ölü ve iş göremezlik sayıları model parametreleri olarak kullanılmış ve bu parametrelere ait 1970- 2010 yılları arasındaki verilerden yararlanılmıştır. 1970- 2004 yılı arasında eğitilerek 2005-2010 yılları tahmin ettirilmiştir (Ceylan ve Avan, 2012: 46). Benzer bir şekilde, 1970-2012 arasındaki kaza verileri kullanılarak doğrusal regresyon fonksiyonu elde edilmiş olup bu regresyon fonksiyonuna 1970- 2012 arasındaki kaza verileri tahmin ettirilmiştir (Ceylan, 2016:46). Bir kömür ocağında 1994-2002 yılları arasındaki iş kazaları değerlendirilmiş ve stokastik bir model önerilmiştir (Sarı vd., 2009: 78).

Bu çalışmada SGK'nın hazırlamış olduğu veriler doğrultusunda ülkemizde 2007-2015 yıllarında inşaat sektöründe yaşanan iş kazaları ve bu iş kazalarından kaynaklanan ölüm sayıları incelenerek 2016 yılında olması muhtemel iş kazalarının ve ölümlü iş kazalarının sayıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1'de SGK'nın hazırlamış olduğu 2007-2015 yıllarında inşaat sektöründe meydana gelen iş kazalarının cinsiyete göre ayrı ayrı değerleri ile birlikte toplam iş kazalarının sayıları her yıl için gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de 2007-2015 Yılları Arasında İnşaat Sektöründe Yaşanan İş Kazası Sayıları (SGK, 2017)

YIL	İNŞAAT SEKTÖRÜNDE İŞ KAZASI SAYILARI		
	KADIN	ERKEK	TOPLAM
2007	43	7572	7615

2008	43	5531	5574
2009	48	6829	6877
2010	54	6383	6437
2011	75	7674	7749
2012	101	9108	9209
2013	104	26863	26967
2014	108	29591	29699
2015	219	33142	33361
TOPLAM	795	132693	133488

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu (2017)

İnşaat sektöründe 2007-2015 yıllarında meydana gelen ölümlü iş kazası sayılarına ait veriler her yıl için cinsiyete ve toplam değerlere göre Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de 2007-2015 Yılları Arası İnşaat Sektöründe Yaşanan İş Kazalarından Kaynaklanan Ölüm Sayıları (SGK, 2017)

YIL	İNŞAAT SEKTÖRÜNDE ÖLÜMLÜ İŞ KAZASI SAYILARI		
	KADIN	ERKEK	TOPLAM
2007	1	358	359
2008	0	297	297
2009	0	156	156
2010	0	475	475
2011	0	570	570
2012	1	255	256
2013	1	520	521
2014	1	500	501
2015	0	473	473
TOPLAM	4	3604	3608

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu (2017)

Materyal ve Yöntem

Materyal

Bu araştırmada materyal olarak Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)’nın internet adresinde yayınlanan 2007-2015 yıllarına ait iş kazası ve meslek hastalığı istatistiklerine ait veriler kullanılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada henüz SGK tarafından verileri açıklanmayan 2016 yılı için gerçekleşmesi beklenen iş kazalarının sayısı ile birlikte iş kazalarından kaynaklanabilecek ölüm sayısının tahmini için üssel düzleştirme yöntemi kullanılmıştır.

Üssel düzleştirme yöntemi, mevsim ve trend unsuru içermeyen basit formdaki zaman serileri için uygulanır. Bu yöntemlerin her biri kendinden önce geliştirilmiş olan yöntemlerin dezavantajlarını avantaja dönüştürmeyi amaç edinmiştir. Bu nedenle üssel düzleştirme yöntemlerinin (Extrapolation of trend curves, Exponential smoothing, The Holt-Winters forecasting v.b.) bazıları diğerlerine oranla daha çok yönlü, bazıları hesaplama açısından karmaşıktır. Bazılarının analizi için ise oldukça fazla bilgisayar zamanına ihtiyaç duyulur. Üssel düzleştirme yöntemleri, temel özellik olarak hareketli ortalama tahmin yöntemine benzemesine karşın, zaman serilerinin tüm gözlem değerlerini göz önünde bulundurdıkları ve seri değerlerine bugünkü dönemden uzaklıklarına göre azalarak ağırlık verdikleri için hareketli ortalama yönteminden ayrılırlar. Üssel düzleştirme metodunun en önemli kısıtı ise kısa dönem tahminlerinde kullanılmasıdır (Toprak, 2011: 9). Bu tahmin metodu, sadece bir dönem sonrakini öngörme sınırlılığına sahiptir (Akmüt vd., 1999: 6). Bu çalışmada, 2007-2015 yıllarındaki veriler kullanıldığı ve bu tahmin metodu 2007'ye yakın yıllara daha az ağırlık verdiği için bir kısıt olarak karşılaşılmıştır. Çok verinin olduğu iş kazası tahminlerinde ise doğruya yakın bir sonuç vermesi beklenirdi.

Üssel düzleştirme yönteminde geçmiş dönem verilerinden; yakın tarihli olan verilere üssel olarak yüksek ağırlıklar, daha eski tarihli olan verilere ise düşük ağırlıklar verilmektedir. Yine bu yöntemde uygulanacak olan model için hata kareleri ortalamalarını en küçük değerde tutan düzleştirme katsayıları yer almaktadır. Bu katsayıların belirlenmesi tahmin değeri için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle modelin uygulanmasında düzleştirme katsayısı olarak en uygun değer seçilmelidir (Çuhadar vd., 2009: 100). Kısa döneme ait veriler kullanılarak yapılacak tahminlerde başarılı olan üssel düzleştirme modelleri maliyetinin düşük olması ve kullanım kolaylığı sebebiyle yaygın olarak kullanılmaktadır (Yaffee ve Monnie, 2000: 102).

Basit üssel düzleştirme yöntemi çok popüler ve pratik bir yöntemdir. Ayrıca zaman serilerindeki varyasyonları azaltmak için kullanılan düzleştirme yöntemleri arasında genel kabul görmüş bir metottur (Palit ve Popovic, 2005: 253).

Sayısal zaman serileri, $t_{i+1} > t_i$ ve $i=1,2,3, \dots n \forall_i$ iken zaman değişkeni t_i , zamana bağlı değişken x_i ile (x_i, t_i) olarak tanımlanabilir (Nind ve Torra, 2009: 17).

Basit üssel düzleştirme yöntemi mevcut değerlerinyardımlıyla gelecekteki olayın ve mutlak ağırlık oranının tahmin edilmesinde kullanılmaktadır. Bu karakteristik kısa süreli tahminler için üssel düzleştirme yöntemini çok uygun hale getirmektedir (Nind ve Torra, 2009: 309; Tsaur ve Kuo, 2011: 257). Bu yöntemde tahmin değeri (1) nolu eşitlikle hesaplanır:

$$F_t = \alpha A_{t-1} + (1 - \alpha)F_{t-1} \quad (1)$$

Burada; α düzeltme katsayısıdır ve değeri $0 < \alpha < 1$ olmalıdır. Mevcut gözlem, formüldeki ağırlıkla belirlenir. $1-\alpha$ geçmiş gözleme ait tahmin değerinin ağırlığını ifade eder. A_{t-1} gerçek değeri ifade ederken F_{t-1} bir periyot öncesinin değerini ifade eder.

Burada; α düzeltme katsayısıdır ve değeri $0 < \alpha < 1$ olmalıdır. Mevcut gözlem, formüldeki ağırlıkla belirlenir. $1-\alpha$ geçmiş gözleme ait tahmin değerinin ağırlığını ifade eder. A_{t-1} gerçek değeri ifade ederken F_{t-1} bir periyot öncesinin değerini ifade eder.

Bulgular

Bu bölümde SGK'nın hazırlamış olduğu 2007-2015 yıllarında inşaat sektöründe meydana gelen iş kazalarının ve ölümlü iş kazalarının sayıları Microsoft Office Excel 2007 programı kullanılarak henüz verileri açıklanmayan 2016 yılına ait değerler basit üssel düzleştirme yöntemiyle tahmin edilmiştir. Bu tahmin yapılırken cinsiyet ayrımına bakılmaksızın toplam değerler kullanılmıştır.

Tablo 3'te 2007-2015 yıllarına ait inşaat sektörü için SGK kaynaklı iş kazası değerleri ve 2008-2016 yılları için yapılmış olan tahmin değerleri yer almaktadır. Elde edilen tahmin değerleri ile gerçek değerler incelendiğinde sapma değerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu durum 2016 yılı için gerçekleşen iş kazası sayısının üssel düzleştirme yöntemi ile tahmin ettiğimiz 31074 iş kazası sayısına çok yakın bir değerde olabileceğinin göstergesidir.

Tablo 3. Türkiye'de İnşaat Sektöründe 2007-2015 Yılları Arasında Meydana Gelen İş Kazası Sayıları ile Üssel Düzleştirme Yöntemiyle Yapılan Tahmin Değerlerinin Karşılaştırılması

YIL	İŞ KAZASI SAYISI	TAHMİN DEĞERİ	SAPMA (%)
2007	7615	-	-
2008	5574	5778	- 3,66
2009	6877	6767	1,60
2010	6437	6470	- 0,51
2011	7749	7621	1,65

2012	9209	9050	1,73
2013	26967	25175	6,65
2014	29699	29247	1,52
2015	33361	32950	1,23
2016*	-	31074	-

*2016 yılı verileri henüz SGK tarafından yayınlanmamış olup bu yıla ait iş kazası sayısı tahmini yapılmıştır.

Şekil 1’de SGK verilerinden alınan 2007-2015 yıllarındaki iş kazalarının sayıları ile 2008-2016 yılları için üssel düzleştirme yöntemiyle elde ettiğimiz tahmin değerlerinin karşılaştırılması grafik şeklinde gösterilmiştir.

Örneğin; 2010 yılına ait tahmin;

(1) Numaralı eşitlikte;

$$\alpha=0,9$$

$$A_{t-1} = 6437$$

$F_{t-1} = 6767$ olarak yazılırsa;

$$F_t = 0,9.(6437) + (1 - 0,9).6767$$

$$F_t = 6470 \text{ bulunmuştur.}$$

2015 yılına ait tahmin ise;

$$\alpha=0,9$$

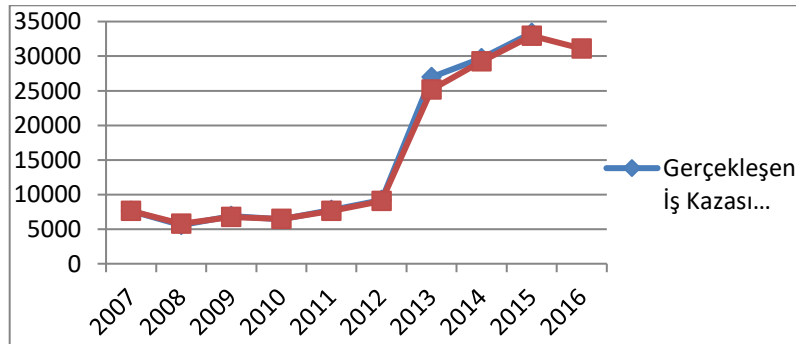
$$A_{t-1} = 33361$$

$$F_{t-1} = 29247$$

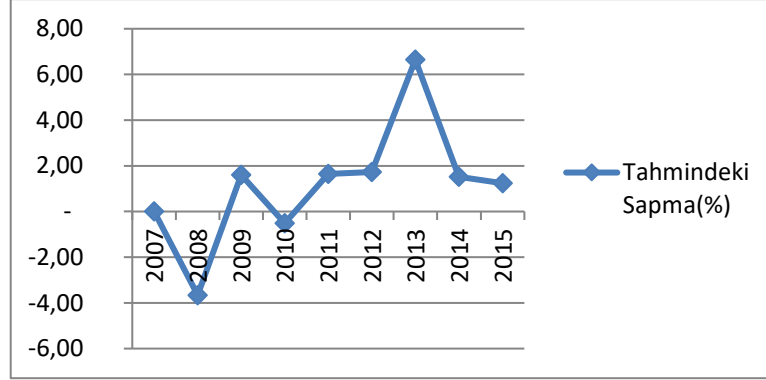
$$F_t = 0,9.(33361) + (1 - 0,9).29247$$

$$F_t = 32950 \text{ olarak bulunmuştur.}$$

Şekil 2’de ise gerçekleşen iş kazalarının sayıları ile tahmin değerleri arasındaki sapma grafikte gösterilmiştir.

Şekil 1. Türkiye’de İnşaat Sektöründe 2007-2015 Yılları Arasında Meydana Gelen İş Kazası Sayıları ile Tahmin Değerlerinin Dağılımı

Şekil 2. Türkiye’de İnşaat Sektöründe 2007-2015 Yılları Arasında Meydana Gelen İş Kazası Sayılarının Tahmin Değerlerindeki Sapmanın Dağılımı

Tablo 4’te 2007-2015 yıllarına ait inşaat sektörü için SGK verilerine göre ölümlü iş kazalarının sayıları ve 2008-2016 yılı için yapılmış olan tahmin değerleri yer almaktadır. Ölümlü iş kazaları için üssel düzleştirme yöntemi ile yapılan tahmin değerleri incelendiğinde gerçek değerler ile arasındaki sapma oranının yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle 2009 yılı için elde edilen sapma değerinin - %113,46 gibi çok yüksek bir değer olması ölüm sayısının tahmin edilmesinin çok güç olduğunu göstermektedir. Buna paralel olarak 2016 yılı için tahmin ettiğimiz değer olan 476 ölümlü iş kazası ile gerçekleşen değer arasındaki sapmanın da büyük olabileceği öngörülmektedir.

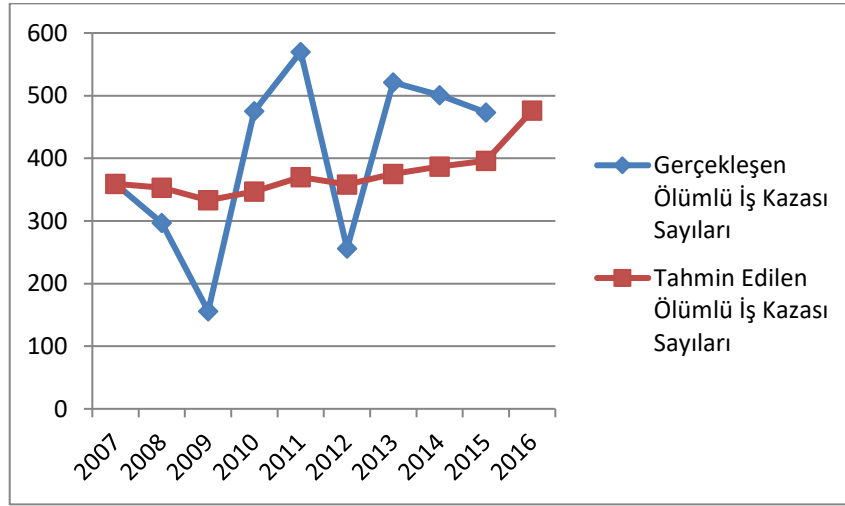
Tablo 4. Türkiye’de İnşaat Sektöründe 2007-2015 Yılları Arasında İş Kazası Kaynaklı Meydana Gelen Ölüm Sayıları ile Üssel Düzleştirme Yöntemiyle Yapılan Tahmin Değerlerinin Karşılaştırılması

YIL	ÖLÜMLÜ İŞ KAZASI SAYISI	TAHMİN DEĞERİ	SAPMA(%)
2007	359	-	-
2008	297	353	- 18,86
2009	156	333	- 113,46
2010	475	347	26,95
2011	570	370	35,09
2012	256	358	- 39,84
2013	521	375	28,02
2014	501	387	22,75
2015	473	396	16,28

2016*	-	476	-
-------	---	-----	---

* 2016 yılı verileri henüz SGK tarafından yayınlanmamış olup bu yıla ait ölümlü iş kazası sayısı tahmini yapılmıştır.

Şekil 3'te 2007-2015 yıllarına ait SGK'nın ölümlü iş kazaları sayıları ve üssel düzleştirme yöntemi ile elde ettiğimiz tahmin değerlerinin karşılaştırılmasına ait grafik gösterilmiştir. Şekil 4'te ise bu yıllarda meydana gelmiş ölümlü iş kazaları ile tahmin yöntemiyle elde ettiğimiz değerler arasındaki sapma gösterilmiştir.

Şekil 3. Türkiye’de İnşaat Sektöründe 2007-2015 Yılları Arasında Meydana Gelen Ölümlü İş Kazası Sayıları ile Tahmin Değerlerinin Dağılımı

Şekil 4. Türkiye’de inşaat sektöründe 2007-2015 yılları arasında meydana gelen ölümlü iş kazası sayılarının tahmin değerlerindeki sapmanın dağılımı

Sonuç ve Değerlendirme

SGK istatistiklerindeki verilerin doğruluğu ve güvenilirliği her zaman endişe olmuştur. Türkiye’de iş kazaları ve meslek hastalıklarına ilişkin veriyi SGK toplamaktadır. Bu kurum önemli oranda çalışan nüfusun, iş kazalarını toplamakla ilgili eksikliğin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. İş kazalarıyla ilgili ulusal istatistikler, işveren bildirimleri ve tazminat bürolarına başvuru kayıtları esas alınarak yapılmaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde iş kazası kayıtları tutulmamaktadır, düzenli değildir ya da güvenilirliği tartışmalıdır. Çalışanlar da çeşitli nedenlerle tazminat başvurusunda bulunmamaktadır. Bununla birlikte, iş kazalarının büyük çoğunluğu hastanelerin acil servislerine başvurmakta ve burada kayıtları tutulmaktadır (Ergin vd., 2011: 135).

Bu çalışmada SGK verilerinde yer alan 2007-2015 yıllarında inşaat sektöründe meydana gelmiş iş kazaları ve ölümlü iş kazalarının sayıları kullanılarak yine bu sektörde 2016 yılında gerçekleşmiş sayıların üssel düzeltme yöntemiyle tahmin edilmesi amaçlanmıştır. 2016 yılına ait iş kazası ve diğer istatistikler henüz SGK tarafından açıklanmamıştır. Bu veriler SGK tarafından açıklandığında elde ettiğimiz tahmin değerlerinin doğruluğu ya da yakınlığı ispatlanmış olacaktır.

Üssel düzeltme yöntemiyle tahmin ettiğimiz iş kazalarının sayılarına ait değerlerin; SGK verilerine göre gerçekleşmiş olan iş kazası sayılarına yakın değerlerde seyrettiği Tablo 3, Şekil 1 ve Şekil 2’de görülmektedir. Gerçek değerler ile tahmin değerleri arasındaki sapma yüzdesi inşaat sektöründeki iş kazalarının sayıları için oldukça düşüktür. Bu durum yapmış olduğumuz tahmin değerlerinin doğruluğunu göstermektedir. Bu çalışmada 2016 yılı için öngörülen 31074 iş kazası sayısının da açıklanacak olan gerçek veriye yakın olması beklenmektedir.

Tablo 4, Şekil 3 ve Şekil 4’te inşaat sektörü için ölümlü iş kazaları sayılarının 2007-2015 yıllarına ait SGK verileri ile tahmin sonucu elde edilen verilerin karşılaştırılması yer almaktadır. Elde ettiğimiz verileri incelediğimizde inşaat sektöründeki iş kazalarının tahminindeki değerlerin birbirine yakınlığının burada mevcut olmadığı ve ölümlü iş kazaları sayılarının tahminindeki sapma değerinin yüksek olduğu Şekil 4’te görülmektedir.

Ölüm sayısı, kazanın sayısına değil niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Bu durumun iş kazaları sayıları ile ölümlü iş kazaları sayılarının tahminlerindeki sapma değerlerinin farkının bu kadar yüksek olmasına neden olduğu düşünülmektedir. Örneğin SGK verileri incelendiğinde 2011 yılında inşaat sektöründe toplam 7749 adet iş kazasının meydana geldiği Tablo 1’de görülmektedir. Bu iş kazalarının 570 tanesinin ölümlü iş kazası olduğu Tablo 2’de görülmektedir. Ancak 2015 yılında inşaat sektöründe toplam 33361 tane iş kazası meydana

gelirken bu iş kazalarından 473 tanesinin ölümlü iş kazası olduğu tespit edilmiştir. 2015 yılında 2011 yılına göre 25612 adet daha fazla iş kazası gerçekleşmesine rağmen 2015 yılında 2011 yılına göre 97 adet daha az ölümlü iş kazası meydana gelmiştir. Diğer yıllara ait verilerde incelendiğinde inşaat sektöründeki iş kazaları sayılarının bu kazalardan kaynaklanan ölüm sayıları ile doğru orantılı olmadığı görülecektir. Bu durum ölümün kazanın nasıl olduğuna bağlı gerçekleştiğini ve bu nedenle iş kazalarından kaynaklanan ölüm sayılarının tahmininin çok zor olduğunu göstermektedir. Ancak elde edilen sapma değerlerinin çok yüksek olmasına rağmen bu çalışmada 2016 yılı için meydana gelmesi muhtemel ölümlü iş kazası sayısı 476 olarak tahmin edilmiştir.

İş kazaları; mevsime, çalışma saatine, kadın-erkek çalışan durumuna, işyeri risk faktörlerine, yapılan işin niteliğine göre birçok etkene bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu tahmin metodunun kullanılması bir kısıt oluşturmamıştır. Çünkü üssel düzeltme metodunun en büyük kısıtı kısa dönem tahminlerde kullanılmasıdır. Dokuz yıla ait verilerden yola çıkılarak 2016 yılındaki iş kazası ve ölümlü iş kazası sayıları tahmin edilmiştir.

Bu çalışmada tespit edilen bir başka durum şudur: İş kazalarına ait SGK verileri incelendiğinde 2007-2012 yıllarında tespit edilen iş kazaları sayılarının birbirine yakın değerlerde seyrettiği görülmektedir. Ancak 2013-2015 yıllarında tespit edilen iş kazaları sayıları önceki yıllara ait sayılara göre oldukça yüksektir. Bu durumun sebebi olarak 2012 yılında yürürlüğe giren 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve iş güvenliği ile ilgili yönetmeliklerdeki yaptırımlar gösterilebilir. Çünkü bu kanunla birlikte iş yerlerinde; iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi bulundurma, çalışanlara verilecek eğitimler zorunlu hale getirilmiş, iş güvenliği kültürü oluşmaya başlamış ve ihmaller azalmıştır. İşyerlerinde meydana gelen küçüğünden büyüğüne her türlü kazanın SGK'ya bildirim zorunluluğu da başlanmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı da gerçekleşen iş kazaları sayısında gerçekte azalma olsa da tespit edilen iş kazaları sayısında artış olacağından 2013 ve sonraki yıllara ait veriler önceki yıllara göre yüksek olmuştur. Ancak iş kazalarının önlenmesine yönelik İSG alanındaki her türlü gelişme ve uygulama gelecekte tüm sektörlerde çok daha düşük sayılarda iş kazaları yaşanmasına neden olabilir.

Bu çalışmada kullanılan üssel düzeltme yöntemi, zaman serilerinin tüm gözlem değerlerini göz önünde bulundurduğu ve seri değerlerine bugünkü dönemden uzaklıklarına göre azalarak ağırlık verdiği düşünüldüğünde hata miktarının bazı yıllarda fazla çıktığı gözlemlenmiştir. Şöyle ki; Tablo 3'te görülen 2008 yılındaki % -3,66, Tablo 4'te görülen 2008 yılındaki % -18,66 ve 2009 yılındaki % -113,46'lık sapma bu metodun kullanımındaki bir kısıttır. Eski

yıllardaki verilerin eğilimine göre yeni tahmin ettiği için verinin azlığı, sapmanın fazla çıkmasına sebep olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akmut, Ö., Aktaş, R. ve Binay, H. S. (1999), *Öngörü Teknikleri ve Finans Uygulamaları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını: 584, Ankara.
- Aksöyek, A. R. (2015), *Türk İnşaat Sektöründe İş Kazalarının ve İş Güvenliği Sorununun İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Baradan, S. (2006), “Türkiye İnşaat Sektöründe İş Güvenliğinin Yeri ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslanması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Fen ve Mühendislik Dergisi*, 8 (1), s. 87-100.
- Ceylan, H. (2011), “Türkiye’deki İş Kazalarının Genel Görünümü ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslanması”, *International Journal of Engineering Research and Development*, 3(2), s. 18-24.
- Ceylan, H. ve Başhelvacı V. S. (2011), “Risk Değerlendirme Tablosu Yöntemi İle Risk Analizi: Bir Uygulama”, *International Journal of Engineering Research and Development*, 3(2), s. 25-33.
- Ceylan, H. ve Avan M. (2012), “Türkiye’deki İş Kazalarının Yapay Sinir Ağları ile 2025 Yılına Kadar Tahmini”, *International Journal of Engineering Research and Development*, 4(1), s. 46-54.
- Ceylan, H. (2016), “Türkiye’de İş Kazalarından Kaynaklanan Ölüm ve Sürekli İş Göremezlik Vakalarının Regresyonla Tahmini”, *International Journal of Engineering Research and Development*, 8(2), s. 46-54.
- Çuhadar, M. ve İbrahim G.ve Göksu, A. (2009), “Turizm Talebinin Yapay Sinir Ağları ile Tahmini ve Zaman Serisi Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analizi: Antalya İline Yönelik Bir Uygulama”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (1), s. 99-114.
- Dikmen, S. Ü., Tüzer, F. S. ve Yiğit, S. (2011), “4857 Sayılı Yasa ve İnşaat Şantiyelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yaklaşımları”, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 469, s. 25-31.
- Ercan, A. (2010), “Türkiye’de Yapı Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliğinin Değerlendirilmesi”, *Politeknik Dergisi*, 13(1), s. 49-53.
- Ergin, H. (2016), *Hazır giyim mağazacılık sektöründe iş kazaları ve çözüm önerileri: Örnek bir uygulama*, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ergin, I., Davas, H. A., Hassoy, H., Aykanat, G. (2011), “İş Kazaları Hakkında Bilgi Kaynağı Olarak Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi Acil Servis Kayıtlarının Değerlendirilmesi”, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 20(4), s.134-140.
- Hämäläinen, P., Jukka, T. and Kaija L. S. (2006), “Global estimates of occupational accidents”, *Safety Science*, 44(2), s.137-156.
- Hämäläinen, P., Saarela, K. J. and Takala, J. (2009), “Global trend according to estimated number of occupational accidents and fatal-related diseases at region and country level”, *Journal of Safety Research*, 40(2), s.125-139.
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012), T.C. Resmi Gazete, 28339, 30 Haziran 2012.
- Müngen, U. (2011), “İnşaat Sektörümüzdeki Başlıca İş Kazası Tipleri”, *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, 5, s. 33-39.
- Nind, J. and Torra, V. (2009), “Towards the Evaluation of Time Series Prediction Methods”, *Information Sciences*,179(11), s: 1663-1677.
- Palit, A. K. and Popovic, D. (2005), *Computational intelligence in time series forecasting: Theory and engineering applications*, Advances in Industrial Control, Springer Verlag, NJ USA.

-
- Sarı, M., Selçuk, A. S., Karpuz, C., Şebnem, H. ve Düzgün, B. (2009), “Stochastic modeling of accident risks associated with and underground coal mine in Turkey”, *Safety Science*, 47(1), s.78-87.
- Sosyal Güvenlik Kurumu (2017),*İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri*, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari, (07.04.2017)
- Sousa, V., Nuno M. A. and Luis A. D. (2014),“Risk-based management of occupational safety and health in the construction industry – Part 1: Background knowledge” *Safety Science* 66, s.75–86.
- Toprak, S. (2011), *Çok Değişkenli Uyarlamalı Regresyon Eğrileri ve Konik Programlama ile Zaman Serilerinin Modellenmesi*, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Tsaurs, R-C. and Ting, C. K. (2011), “The Adaptive Fuzzy Time Series Model with an Application to Taiwan’s tourism demand”, *Expert Systems with Applications*, Elsevier, 38, s. 9164-9167.
- Uğur, L. O. (2006), *İnşaat Sektöründe Riskler ve Risk Yönetimi*, Türkiye Mühendisler Birliği Seminer Notları.
- Ural, S., Ö. M. E., Atılğan, H. ve Kaya A. (2007), “İnşaat İşlerinde İş Güvenliği Açısından Risk Değerlendirmesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Sempozyumu, Ankara, 5-6.
- Yaffee, R. and Monnie, McGee (2000), *Introduction to Time Series Analysis and Forecasting with Applications of SAS and SPSS*, Academic Press, New York.
- Yağımlı, M., Sağır, Z. and Akbaba, H. (2016), “Effect on Occupational Accidents of No. 6331 Occupational Health and Safety”, *Eurasian Journal of Health and Technology Assessment*, 1(1), s. 63-68.

GAZİ OSMAN PAŞA HAKKINDA BAZI İDDİALAR VE SULTAN ABDÜLHAMİD'İN PAŞA'YA KARŞI TUTUMU¹

Necati ÇAVDAR²
orcid.org/0000-0002-0713-6803

ÖZ

93 Harbi sonuna kadar askeri bir şahsiyet olarak öne çıkan Gazi Osman Paşa'nın siyasi hayatı 93 Harbi sonunda sarayda vazifeler almasıyla başlamıştır. Bu dönemde Sultan II. Abdülhamid'in Başyaverliği, Mâbeyn Müşirliği ve Seraskerlik gibi üst düzey görevlerde bulunmuştur. Sarayda önemli makamlarda bulunduğu yıllarda Gazi Osman Paşa, kendisine muarız olan dönemin bazı devlet adamları tarafından mali yolsuzluklarda bulunduğu, siyasi açıdan İngiliz karşıtı ve Rus yanlısı olduğu, Çırağan Vakası'ndan haberdar olduğu iddialarıyla lekelenmeye çalışılmıştır. Onu suçlayanların başında Tunuslu Hayreddin Paşa, İngiliz Büyükelçisi Henry Layard ve Nusret Paşa gelmiştir. Paşa, siyasi rakipleri tarafından Batı modelli ıslahat çalışmalarına karşı olmak ve bu konuda padişahı etkilemekle de suçlanmıştır. Bazı kişiler, Sultan Abdülhamid'in aslında Osman Paşa'yı yetersiz bulduğunu fakat onun asker ve halk arasındaki şöhretini kullanarak ordunun güvenini kazanmaya çalıştığını ileri sürmüşlerdir. Padişah, Osman Paşa hakkında cereyan eden çok sayıda itham karşısında her defasında ona itimat ederek onu saraydan ve vazifeden uzaklaştırmamıştır. Hatta Paşa'ya olan itimatı zamanla akraba ilişkisine dönüşmüş, Padişah iki kızını Osman Paşa'nın iki oğlu ile evlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gazi Osman Paşa, Sultan II. Abdülhamid, Rusya, İngiltere, Suçlama.

ARGUMENTS ABOUT GHAZI OSMAN PASHA AND SULTAN ABDULHAMID'S ATTITUDE TO PASHA

ABSTRACT

Until the end of 93 Warfare, Ghazi Osman Pasha has been known with his military personality. His political life began with his taking missions at palace at the end of the 93 Warfare. During this time, he assigned senior missions as First-Aid-De Camp of The President of Sultan 2nd Abdülhamit, Mâbeyn Consultant and Seraskerat. In those years, when he was in important positions at the palace; Ghazi Osman Pasha was defamed by statesmen with the claims like; Pasha links with financial corruption in economy, being as partisan about Russia and opponent of British and also be aware of Çırağan Case. The leading accusers were Tunuslu Hayrettin Pasha, English Ambassador; Henry Layard and. Nusret Pasha. Besides that, he was also accused of being against to Western way of improvements and affecting Padişah. Some people claimed that Osman Pasha was inadequate according to Sultan Abdulhamit and Sultan was trying to gain trust of the army by using his public and military fame. Beyond these accusations-too much not to ignore- about Osman Pasha, Padishah did not dismiss him not only from the palace but also from the mission he continued to trust him. Furthermore, his confidence to Pasha turned into a relative relationship. Padishah gave his two daughters marriage with the sons of Osman Pasha. Osman Pasha got an important role in palace based on his close relationships.

Keywords: Ghazi Osman Pasha, Sultan Abdülhamid II, Russia, England, Blame.

¹ Bu makale, 5 Nisan 2017 tarihinde "Gazi Osman Paşa ve Dönemi II. Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan aynı adlı özet bildirinin genişletilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ncavdar19@gmail.com.

Giriş

“Büyük insanlar olmadan büyük işler başarılamaz, insanları büyük yapan ise kendi azim ve kararlarıdır”. **Charles de Gaulle**

Gazi Osman Paşa, bu hakikatin işaret ettiği azim ve kararları sayesinde tarihte iz bırakmış, askerî liyakati yerli ve yabancı askerî ve siyasî uzmanların takdirini kazanmış, Dünya ve Türk tarihinin önemli bir askerî figürüdür. Gazi Osman Paşa anılınca akla gelen ilk kavramın “Plevne” olması, tarihî simaların biyografisinde genellikle ön plana çıkarılan noktanın onun tanınmasına vesile olan en bilinen yönü olduğu gerçeğiyle ilgilidir. Bu bağlamda Gazi Osman Paşa da doğal olarak Plevne Savunması ile özdeşleştirilmiştir. Bunun yanında elbette Gazi Osman Paşa’nın siyasî faaliyetleri, askerî hizmetleri, idari görevleri, ıslahat çalışmaları ve onun hakkında ileri sürülen bazı iddialar da mevcuttur. Paşa’nın toplumda bilinen tarihî karakterinin meydana gelmesinde ailesi, yetişme şartları, kişiliği ve okuduğu okullar gibi çok sayıda değişkenin tesiri bulunmaktadır. Paşanın meslekî hayatı boyunca sergilediği, 93 Harbi esnasında Plevne Savunması’nda zirveye ulaşmış olan tutum ve davranışları onun karakter özelliğinin bir tezahürüdür.

Gazi Osman Paşa’nın biyografisi konusunda bugün son söz söylenmiş değildir. Özellikle ailesi konusunda bazı müphem noktalar mevcuttur. Bütüncül ve objektif bir biyografi inşasında varılabilecek en zor karar, hayatı incelenen şahsın kişiliği, fikirleri ve mensubiyeti gibi konularda, kendi dilinden çıkmamış ifadelerle onu vasıflandırmaktır. Bu yüzden Leon Halkın’ın ifadesiyle “*biyografi güç bir sanattır*” (Halkın, 1989: 61). Çünkü artık tarihin bir nesnesi olmuş insana yeniden kimlik çıkarmak ve onu belki de gerçeğin dışında bambaşka bir figür olarak tarihe mal etmek büyük bir sorumluluk gerektirir. Temel olarak Plevne öncesi ve Plevne sonrası olmak üzere iki ana başlıkta incelenebilecek olan Gazi Osman Paşa’nın hayatı, özellikle Plevne’deki mücadelesi ve gösterdiği askeri başarı konusunda çok sayıda bilimsel ve popüler çalışma mevcuttur. Bu çalışma, Gazi Osman Paşa’nın çok bilinen yönleri üzerinde durmuş olan çalışmalardan farklı olarak, biraz da biyografi yazınının daha ziyade övgüye mütemayil bakış açısının dışına çıkarak, Paşa’nın fazla üzerinde durulmamış olan tenkide matuf yönleri üzerine odaklanmak gibi zor bir görevi ifa etmeyi hedeflemektedir. Gazi Osman Paşa’yı belki de ilk defa alışılmışın dışında bir yönüyle ele alacak olan yazımıza doğrudan Paşa hakkında ileri sürülmüş iddialar ile başlamanın şahsımızda ona karşı bir önyargının mevcudiyeti noktasında anlaşılabilmesi endişesi ve biyografi yazımının genel kaideleri usulünce, Paşanın hayat safhaları hakkında verilecek genel bilgilerden sonra asıl konuya geçilecektir.

Ailesi

Gazi Osman Paşa'nın asıl adının *Osman Nuri* olduğu bilinmektedir. Sicill-i Ahvâl adı verilen Osmanlı devletindeki memur sicil kaydında, nişan ve madalyalarında, atama yazılarında adı hep *Osman Nuri* olarak kullanılmıştır. Gazi Osman Paşa konusunda yapılan akademik çalışmaların tamamına yakınında Paşa'nın Tokat'ta doğduğu kabul edilmektedir. Gazi Osman Paşa da bu bilgiyi 22 Kasım 1890 tarihli Sicill-i Ahvâl (hâl tercümesi) kaydında teyit etmektedir. Fakat bazı yabancı yazarlar onun Amasya'da doğmuş olduğunu iddia etmişlerdir. Osman Paşa'nın doğduğu yer olarak bilinen köy, günümüzde Tokat ili merkez ilçeye bağlı, eski adıyla *Zodu*, bugünkü adıyla Gazi Osman Paşa'dır (Nişanyan, 2010: 297; <https://tr.wikipedia.org/wiki/GaziosmanpaşaTokat>).

Paşa'nın doğum tarihi konusunda da ihtilaf söz konusudur. Onun doğum tarihi hakkında yaygın olarak bilinen yıl 1832'dir. Bunun yanında bazı yabancı yazarlar 1837 yılını, az sayıda araştırmacı ise onun doğum yılı olarak 1833 tarihini göstermektedirler. Paşa'nın hayatını doktora tezi olarak yazan Metin Hülagü, doğum tarihinin kesin olarak 1833 yılı olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Osman Paşa'nın Sicill-i Ahvâl kaydında verdiği hicri 1249 yılının miladi 1833'e tekabül etmesi sebebiyle paşanın doğum tarihinin tartışmaya mahal vermeyecek derecede açık olduğu anlaşılmaktadır.

Osman Paşa'nın anne ve babasının kimliklerine gelince; Paşa, Sicill-i Ahvâl kaydında ailesine fazla yer vermemiş olup babasının ve annesinin isimlerini ve hangi sülaleden olduklarını da belirtmemiştir. Bu konuda kesin bir bilgi olmamakla beraber farklı iddialar mevcuttur. Paşa'nın hem sicil kaydından elde edilen bilgilerden hem de maiyetinde çalışmış şahısların hatıratından elde edilen verilere göre babasının İstanbul kereste gümrüğünde kâtip olarak çalışan Mehmed Efendi olduğu muhtemeldir (Hülagü, 1996: 464; Hülagü, 2006: 27-28). Gazi Osman Paşa'nın kalfalarından Doktor Faik Bey de, Paşa'yı yakından tanıdığını ve babasının kereste gümrüğünde çalışan kâtip Mehmed Efendi nâmında bir zat olduğunu (Hülagü, 2006: 28) yazmıştır. Tokat tarihi araştırmacısı Halis Turgut Cinlioğlu ise tamamen başka bir bilgi vererek Gazi Osman Paşa'nın babasının Çubukçu Şerif Ağa adlı şahıs olduğunu ileri sürmüştür (Cinlioğlu, 1944: 80). Osman Paşa'nın annesinin kimliğini tespit edebilme konusundaki bilgiler ise yetersizdir. Yapılan araştırmalar Paşa'nın annesinin adı ve mensup olduğu sülale hakkında kesin bir netice ortaya koyamamıştır. Ancak Turgut Cinlioğlu, Paşa'nın annesinin adının Şâkire Hanım olduğunu söylemektedir (Cinlioğlu, 1944: 80). Yakın zamanda Gaziosmanpaşa Üniversitesi tarih bölümü öğretim üyesi İbrahim Aykun'un Tokat Şeyh-i Şirvanî kabristanında tespit etmiş olduğu ve Gazi Osman Paşa'nın annesine ait olma

ihtimali bulunan mezar taşında şu ibareler yer almaktadır. “Tokat eşrafından Yağcızade Mehmed Bey halilesi(eşi), 6. Ordu-yu Hümâyün Feriki Yağcızade Elhâc Ali Paşa kerimesi(kızı) merhume Şâkire Hanım, ruhuna fâtiha. Fi sene 1325(1909)”. Bu mezar taşı Halis Turgut Cinlioğlu’nun iddiasını destekler mahiyettedir.

Ailesinin tek erkek çocuğu olduğu bilinen Osman Paşa’nın başka kardeşlerinin olup olmadığı da yine bilinmeyenler listesindedir. Paşa’nın Yağcıoğulları ailesine mensubiyeti ise bugün itibariyle kesinlik arz eden bir durum değildir (Hülagü, 1996: 131). Kaynakların çoğu Paşa’yı “Yağcıoğullarından yoksul bir aileye mensup” olarak göstermektedir. “Osmanlılar Zamanında Tokat” eserinin yazarı Tokatlı Halis Turgut Cinlioğlu, Gazi Osman Paşa’nın Yağcıoğulları ailesine mensup olmadığını ileri sürmüştür. Cinlioğlu’na göre; “Yağcıoğulları fakir değil varlıklı bir ailedir. Ayrıca Yağcıoğullarının ileri gelenleri de Paşa’nın kendi ailelerine mensup olmadığını ifade etmişlerdir (Cinlioğlu, 1944: 80). Ercüment Ekrem Talu ise Paşa’nın kesin olarak Yağcıoğulları ailesine mensup olduğunu (Talu, 2009: 18) iddia etmektedir.

Gazi Osman Paşa’nın ilk çocukluk döneminin Tokat’ta geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Paşa’nın tercüme-i hal belgesinde yer alan “Pederimin Dersaâdet’te bulunmuş olduğu cihetle Tokat’tan tekmil-i familyaca Dersaâdet’e hicret olunmuş olup” (Hülagü, 2006: 27) şeklindeki ifadelerden hem onun ilk çocukluk yıllarının Tokat’ta geçmiş olduğu hem de babasının İstanbul’da çalışmakta olduğu konusunda bilgi edinmek mümkündür. Muhtelif kaynaklarda Osman Nuri’nin “fakir ama temiz bir ailenin tek erkek çocuğu olarak doğduğu” (Açıkel, 2000: 32) ifade edilmiştir. Osman Nuri 7-8 yaşlarındaiken tüm aile fertleriyle birlikte İstanbul’da bulunan babasının yanına gitmiş olup Beşiktaş semtine, bazı kaynaklara göre ise Cihangir semtine yerleşmişlerdir (Hülagü, 1993: 28). Bütün bu tartışmalardan da anlaşılacağı üzere Gazi Osman Paşa hakkında bugün bilinenlerin yapılacak olan akademik çalışmalar neticesinde değişikliğe uğraması muhtemeldir.

Osman Nuri Paşa binbaşı rütbesindeyken, Ferik Neşet Paşa’nın kız kardeşi Zâtıgül Hanım ile evlenmiş olup bu evlilikten Ali Nureddin, Kemâleddin, Cemâleddin ve Hüseyin Abdülkadir adlı dört çocuğu dünyaya gelmiştir. Sultan II. Abdülhamid, Gazi Osman Paşa’yı devlet adamı olarak çok takdir ettiği için onunla akrabalık bağı da kurarak paşanın iki oğlunu kendisine damat yapmıştır. Yıllarca astım hastalığından muzdarip olan Osman Paşa, 23 Mart 1316 (4-5 Nisan 1900) Perşembe günü vefat etmiş, Paşa’nın vasiyeti ve Padişah’ın onayıyla Fatih Camii haziresine defnedilmiştir (Özcan, 2002: 251).

Tahsili ve Görevleri

Bazı kaynaklar onun ilk tahsilini Tokat'ta ikmal etmiş olduğunu yazmış olmalarına rağmen çoğu kaynak onun ilk tahsilini İstanbul'da Cihangir Sıbyan Mektebi'nde 1844'te tamamlamış olduğunu kabul etmektedir (Hülagü, 1993: 29; Açıklık, 2000: 37). Gazi Osman Paşa ise hal tercümesinde İstanbul'da Sıbyan Mektebine başladığını ifade etmiştir (Açıklık, 2000: 33). Sıbyan Mektebinden sonra Osman Nuri 1844 yılında dayısının Ders Nâzırı bulunduğu Askerî İdadi'ye başlamıştır (Açıklık, 2000: 34). Burada beş yıllık tahsilini tamamladıktan sonra 1849'da Harbiye'ye girmiştir. Dört yıllık tahsilini tamamladıktan sonra 1853 yılında okul derecesi ile Mülazım-ı Sâni (Teğmen) olarak mezun olmuştur (Hülagü, 2006: 29). Harbiye'den sonra imtihansız olarak kurmay sınıfına (Erkân-ı Harb) kaydolmuş fakat o esnada Kırım Harbi başladığı için cephede görevlendirilmiştir (Hülagü, 1993: 31). Harp boyunca cephede yer aldıktan sonra harp sonunda İstanbul'a dönen Osman Paşa daha önce kaydolduğu Erkân-ı Harbiye'ye devam ederek 1858'de Kolağası olarak mezun olmuştur (Açıklık, 2000: 33; Hülagü, 1993: 31).

Gazi Osman Paşa'nın katılmış olduğu savaşlar üç başlıkta toplanabilir. Bunlar; Kırım Harbi (1853-1856), Osmanlı-Sırp Savaşı (1876) ve 93 Harbi (1877-78 Osmanlı-Rus Harbi)dir (Hülagü, 1996: 132). Meslek hayatında ilk görevini Kırım Harbi'nde almıştır. *Erkân-ı Harb* öğrencisi iken gittiği bu harpten 1857 yılında dönmüştür. Anadolu, Rumeli, Suriye, Yemen ve Girit başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının muhtelif yerlerinde askeri vazifelerini başarıyla icra etmiştir. 1866 yılında çıkan Büyük Girit İsyanında görevlendirilen Osman Paşa Yarbay rütbesi ile askerin başına geçerek İsfakiye'de dağlı eşkıyayı perişan etmiştir. Buradaki hizmetlerinden sonra adı ilk defa ön plana çıkmış ve şöhret kazanmış, Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın takdirini kazanarak Albaylığa terfi ettirilmiştir (Hülagü, 1993: 36). 1868'de Yemen'de çıkan isyanı bastırmak üzere tertip edilen Redif Paşa komutasındaki orduda 3 yıl Alay kumandanı olarak görev almış, bu görev neticesinde rütbesi Mirliva (Tuğgeneral) olmuştur (Hülagü, 2006: 34). 1873 yılında, 39 yaşında iken, Ferik (Tümgeneral) rütbesine terfi ettirilerek Yenipazar Tümen Komutanlığı'na tayin edilen (Açıklık, 2000: 35). Osman Paşa 1875'te merkezi Erzurum'da bulunan 4. Ordu kumandanlığına atanmıştır. 1875 yılı içerisinde Bosna-Hersek olayları, Karadağ İsyanı ve Bulgaristan'daki karışıklık nedeniyle tam bir kargaşa içerisinde olan Rumeli'deki huzursuzluğun giderilmesi vazifesiyle Niş'te görevlendirilmiştir (Hülagü, 2006: 35). 1876'da Sırp'ların bağımsızlık hareketlerine girişmesi üzerine Osman Paşa'nın Sırp'ları hiç beklemedikleri şekilde karşılaması üzerine Sırp'lar Ruslardan yardım istemiştir. Bu savaşla Osman Paşa adını tamamen duyurarak şöhretini

pekiştirmiş, rütbesi Müşirliğe terfi ettirilmiştir. Osman Paşa'nın tarihe mal olduğu ve asıl şöhretini kazandığı savaş ise 1877-78 Osmanlı Rus Harbi olmuştur (Açıkel, 2000: 35).

Gazi Osman Paşa'nın “Yıldız” Hayatı

93 Harbi sonuna kadar Askerî bir şahsiyet olarak öne çıkan Osman Paşa'nın 1878 yılına kadar siyasetle irtibatına dair bir gösterge mevcut değildir. Paşa'nın siyasi hayatı 93 Harbi sonunda sarayda vazifeler almasıyla başlamıştır. Gazi Osman Paşa 1878-1900 yılları arasındaki saray görevleri esnasında saraya sadakati münasebetiyle, II. Abdülhamid devrinde lekelenmeden kalabilmiş ender şahıslar arasında yer almıştır. Paşa'nın herhangi bir siyasi oluşum veya fikir cereyanına intisab edip etmediğini ya da devrinin saray halkı ve devlet erkânı hakkındaki düşüncelerini öğrenebileceğimiz net bir malumat mevcut değildir. Türkçe kaynaklar, genellikle Osman Paşa'nın padişah tarafından kendisine verilen görevleri titizlikle yerine getiren ve Sultan Abdülhamid tarafından takdir edilen bir kişi olduğu üzerinde durmaktadırlar. Paşa'nın kendisi de “*yirmi seneden beri hiçbir şeye karışmayarak sadece padişahın rızası doğrultusunda çalıştım, padişahın bekasından başka bir şey arzu etmedim*” (Hülagü, 1993: 289) ifadeleri ile bu görüşü teyit etmiştir.

Gazi Osman Paşa, 1878-1900 yılları arasında Hassa Müşirliği, Seraskerlik ve Mâbeyn Müşirliği gibi çok mühim üst düzey görevlerde bulunmuştur. Paşa Rus esaretinden kurtulup İstanbul'a geldikten çok kısa bir süre sonra, 14 Mart 1878'de Padişah tarafından Hassa Müşirliği'ne tayin edilmiştir (Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Matbaa-i Amire, 1296(1879), s. 39). Hassa Ordusu, merkezi İstanbul'da bulunan Birinci Ordu olup İstanbul'un, dolayısıyla da Saray'ın, muhafazası ile görevliydi (Pakalın, 1993: 763). Hassa Müşirliği'ne atanan Gazi Osman Paşa bir bakıma Padişahı korumakla görevli özel birliklere kumanda edecekti. Paşa, Hassa Müşirliği görevinin yanı sıra 5 Kasım 1878 tarihinde Mâbeyn Müşirliğine de tayin edilmiş ve bu tarihten başlayarak 1900 yılında vefatına kadar Mâbeyn Müşirliği görevini yürütmüştür (BOA. İ. DH. 964/76193, 12 Receb 95 (12 Temmuz 1878); Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Matbaa-i Amire, 1297(1880): 65). Arapçada “işaret edici” demek olan Müşir, ıstılahta “devlet işlerinde emir ve işaret eden” demektir (Pakalın, 1993: C. II, 636). İlk defa Büyük Selçuklular tarafından kullanılmaya başlandığı muhtemel olan bu unvanın sıfat özelliğinden çıkıp askerî bir unvan haline gelmesi XIX. yüzyılda gerçekleşmiş, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra “Müşir” unvanı gerçek bir askerî rütbe haline gelmiştir (Türkmen, 2006: 160). Hassa Müşirliği ya da Mâbeyn-i Hümâyun Müşirliği, Osmanlı bürokrasisinde 1832-1908 yılları arasında kullanılmış bir unvandır. Padişah'ın özel kalem müdürlüğü diyebileceğimiz bu makamda görevlendirilen

sivil yöneticiye en yüksek paşalık rütbesi olan Müşirlik payesi verilirdi. İlk Mâbeyn-i Hümâyun Müşiri Ahmet Fevzi Paşa, en ünlü Mâbeyn-i Hümâyun Müşiri ise Gazi Osman Paşa'dır (Mehmed Süreyya, 1996: 190). Saray'ın daire amiri olup bir nevi Saray Nazırlığı görevini üstlenen Mâbeyn-i Hümâyun Müşiri aynı zamanda Cuma Selamlığı ve bayram alaylarında Padişah'a refakat ederdi (Karaca, 2002: 610; Pakalın, 2008: 28). II. Abdülhamid döneminde 400 kişiyi aşan bu kurumdaki görevli sayısı II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 25 kişi ile sınırlandırılarak Mâbeyn-i Hümâyun'un devlet yönetimindeki önemi de azaltılmıştır (Akyıldız, 2003: 283-286).

Gazi Osman Paşa'nın Mâbeyn Müşirliği'ne getirilmesi, Sultan Abdülhamid'in Plevne kahramanının şöhretinden faydalanmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır. Gazi Osman Paşa, 1878 yılından 1900 yılına kadar aralıksız olarak sürdürdüğü Mâbeyn Müşirliği göreviyle sarayın nüfuzlu bir siması haline gelmiştir. Gazi Osman Paşa'nın 1900 yılında vefatından sonra Mâbeyn Müşirliği makamına bir görevlendirme yapılmayarak bu makam boş bırakılmıştır. 1909 yılına kadar resmiyette bu makam varlığını devam ettirse de Gazi Osman Paşa ile birlikte fiilen sona ermiştir (Hülagü, 1993: 263). Osmanlı Devlet Sâlnâmelerinde 1900 yılından itibaren bu makamın karşılığının boş bırakıldığı görülmektedir (Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Matbaa-i Amire, 1318(1900): 92; Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1326(1908): 120).

Gazi Osman Paşa, saraya intisap ettikten sonra 1878-1885 yılları arasında dört defa Seraskerlik makamına getirilmiştir ki bu vazifelerinin toplamı yaklaşık yedi yıl sürmüştür. 1885'te Bulgar Meselesi bağlamında, Prens Battenberg'in Doğu Rumeli'yi istila etmesi üzerine Gazi Osman Paşa harp taraftarı olmak töhmetiyle itham olunarak Seraskerlik makamından azlolunmuştur. (BOA. İ. DH. 964/76193, 15 Zilhicce 302 (25 Eylül 1885); Sedes, 1952: 5-7). Ali Saib Paşa'nın 1891'de (R. 9 Ağustos 1307) vefatı üzerine Gazi Osman Paşa ikinci defa Seraskerlik makamına getirilmişse de memuriyeti uzun sürmemiştir (Pakalın, 2008: 27).

Saray'daki görevine başladıktan sonra Gazi Osman Paşa'nın adının ön plana çıkmış olduğu gelişmelerden birisi Yıldız Mahkemesi'ndeki vazifesi olmuştur. Sultan Abdülaziz olayını soruşturmak amacıyla Haziran 1881'de Sultan II. Abdülhamid tarafından Yıldız Sarayı'nda kurulan özel mahkeme, olayın intihar değil katl olduğuna hükmetmiştir (Uzunçarşılı, 2000: 209-211). Bu karar üzerine Sultan Abdülhamid Mâbeyn-i Hümâyun'da Safvet Paşa başkanlığında eski sadrazamlardan, vezirlerden, müşirlerden ve feriklerden oluşan 25 kişilik bir istişare heyeti teşkil etmiştir. Gazi Osman Paşa da bu heyet içerisinde yer almıştır. Heyette

Gazi Osman Paşa'nın da aralarında bulunduğu 15 kişilik grup mahkemenin zanlılar hakkında verdiği idam kararının uygulanmasını talep ederken (Hülagü, 2000: 108) Tunuslu Hayreddin Paşa'nın başı çektiği 10 kişilik diğer grup ise kararın müebbet hapse çevrilmesini uygun görmüşlerdir. Padişahın ikinci grubun fikrini uygun bularak idam hükmünü sürgün cezasına çevirmesinden sonra Midhat Paşa Ağustos 1881'de Taif'e gönderilmiştir (Çetin, 1998: 230-231).

Gazi Osman Paşa Hakkında İleri Sürülen İddialar

Gazi Osman Paşa, II. Abdülhamid dönemi gibi hassas bir dönemde uzun yıllar boyunca padişahın en yakınında yer alması hasebiyle hem siyasi mahareti hem de güven telkin eden şahsiyeti sayesinde sadakatini ve rüşdünü ispat etmiştir. Buna rağmen saraya yakın çoğu görevlinin maruz kaldığı zorluğu Gazi Osman Paşa da tecrübe etmiştir. Paşa'yı lekelemek isteyen bazı çevrelerin ve şahısların O'nun hakkında ciddi iddialar ileri sürdükleri görülmektedir. Fakat şüphesiz ki Paşa'yı çevresindeki insanlardan daha yakından tanımakta olup muhtemel ki Paşa hakkında gerekli tahkikatı yaptırmakta olan Sultan Abdülhamid'in bu iddiaların tesirinde kalmadığı anlaşılmaktadır.

Gazi Osman Paşa hakkındaki ilk iddia, onun 12 Aralık 1878 tarihinde Seraskerlik makamına tayin edilmesi üzerine gündeme gelmiştir (Hülagü, 1993: 290). Bazı devlet adamları Gazi Osman Paşa'nın o esnada Dâhiliye Nazırı Müsteşarı ve İntihab-ı Memurîn-i Mülkiye Komisyonu Başkanı olan Kâmil Paşa (Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Matbaa-i Amire, 1297(1880): 65) ile olan şahsi yakınlığını *Padişaha muhalif bir grup oluşturduğu* şeklinde yorumlayarak Paşa'yı şikâyet etmişlerdir (Bayur, 1954: 158). Saltanatının bekası için her türlü ihtimali dikkate alan Padişah, tahkikat neticesinde durumun sanıldığı gibi olmadığını teyit ederek Gazi Osman Paşa'yı Seraskerlik makamında bırakmıştır.

Düşünce ve yaşayış biçimi olarak dindar bir tutum sergilemenin yanında Batılı yaşam biçimine muhalefeti dönemin devlet adamları tarafından yakinen bilinen Gazi Osman Paşa, "İslâmi müesseselerin ihyası yoluyla devletin terakki edebileceği" zihniyetini taşımaktaydı. Düşünce ve karakter itibariyle *dindar* bir insan olan Paşa, kendi ifadesiyle, birkaç yıl müstesna bütün ömrü boyunca ibadetini eda etmiştir (Hülagü, 2006: 243). Bu nedenle kendisine muhalif olan şahıs ve zümreler tarafından "aşırı dinci, fanatik, cahil, dar görüşlü ve bağnaz" olmakla itham edilmiş, bu yönüyle padişahın yapmak istediği batı tarzı yenileşme çalışmalarına karşı çıkarak Padişahı doğrudan olmasa da dolaylı olarak tesir altında bıraktığı düşüncesi hâsıl olmuştur. Paşa, İngiliz kaynaklarına göre "Osmanlı ülkesinde bağnazları ve dini grupların omurgasını" temsil etmiştir (Hülagü, 1993: 293).

Paşa, dönemin bazı devlet adamları tarafından mali yolsuzluklarda bulunduğu ileri sürülerek lekelenmeye çalışılmıştır. Onu yolsuzluk yapmak ve rüşvet almakla suçlayanların başında Tunuslu Hayreddin Paşa, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Henry Layard ve Plevne Muharebelerinde subay olarak vazife yapmış olan İngiliz asıllı William Herbert gelmiştir. Diplomat, gezgin, arkeolog, sanat tarihçisi ve yazar olan Sir Austen Henry Layard (Ortaylı, 2010) Protestan bir aileye mensuptur. 1839 yılında Avrupa'yı, Anadolu'yu ve Asya'yı gezmiştir. İstanbul'da Arapça ve Farsça öğrenmiştir. 1845 yılında Sir Stratford Canning ile Girit harabelerini gezerek antik eserleri kayda geçirmiştir. 1849'da İngiltere'nin İstanbul Sefaretine memur olarak tayin edilmiştir (Musavver Medeniyet, 22 Mart 1876(H. 25 Safer 1293: nr. 7). Henry Layard 1878-1880 yılları arasında İstanbul'da Fevkalade Murahhas İngiltere Büyükelçisi olarak görev yapmıştır (Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Maarif Matbaası, 1295(1878): 447; Ayyıldız, 2008: 192). 1881 yılında Osmanlı ordusunun ıslahını gerçekleştirmek amacıyla kurulan ve Seraskerlikte toplanan Alman ve İngiliz subaylarının istihdam edildiği komisyonda İngiliz Büyükelçisi Henry Layard da İngiliz subayları ile birlikte önemli çalışmalar yapmıştır (Hülagü, 1993: 304).

Henry Layard ve etrafındakiler Gazi Osman Paşa'yı, ordunun ihtiyacı için tahsis edilmiş olan milyonlarca lirayı zimmetine geçirmekle suçlamışlardır. Herbert, yıllar sonra İstanbul'da Osman Paşa'yı ziyareti esnasında *Osman Paşa'nın bu durumu kendisine itiraf ettiğini* ileri sürmüştür. Gazi Osman Paşa hakkındaki bu iddia sadece Herbert tarafında ileri sürülmüştür. Elbette ki bu suçlamalar siyasi mücadelenin bir neticesi olup ispata muhtaçtır. Ayrıca bu iddiada bulunan şahısların hem Sultan Abdülhamid'e hem de Gazi Osman Paşa'ya muhalif, İngiliz yanlısı kişiler olmaları dikkatten kaçmamaktadır. Bu suçlamaların muhtemel sebebi; Osman Paşa'nın, Tunuslu Hayreddin Paşa'nın takip ettiği İngiliz yanlısı politikaya ve Batı modellenli ıslahat hareketine karşı olmasıdır. Gazi Osman Paşa'nın yolsuzluk yapması şöyle dursun; yabancı kaynaklar, Paşa'nın ordunun ıslahı için kurulan komisyon çalışmalarına şiddetle karşı olmasını, reform planını çok masraflı bulmasına ve reformların orduya faydadan çok zarar vereceği düşüncesine bağlamışlardır (Hülagü, 1993: 307).

Paşa, siyasi rakipleri ve İngiliz sefiri Layard tarafından Rus hayranı olup Ruslar tarafından satın alınmak, onlarla işbirliği yapmak ve İngilizlerden nefret etmekle itham edilmiştir. İngiliz elçisi Layard'ın ve daha sonra yerine gelen Mr. Goschen'in raporlarında Osman Paşa'nın Ruslardan para alarak onların hesaplarına çalıştığı ve yetimlerin hakkını yediği iddia edilmiştir (Eraslan, 1992: 159). Paşa'nın Rus taraftarı olmasının gerekçesinin Plevne'den sonra Ruslara esareti esnasında Rus Çar'ının kendisine ilgi göstermesi olduğu iddia edilmiştir.

Ancak Paşa'nın Rus taraftarı olduğuna dair kesin bir delil bulunmaması bir yana, Paşa'nın Ruslardan hoşlanmadığı da bilinmektedir.

Gazi Osman Paşa'nın İngiliz yanlısı bir dış politika takibine karşı olduğu bilinmektedir. Paşanın İngiliz aleyhtarı olmasının nedenlerinin, İngilizlerin 1882'de Mısır'ı işgal etmesi ve 93 Harbi'nde Osmanlı Devleti'ni Rusya karşısında yardımsız bırakması olduğu iddia edilmiştir. Paşa'nın İngilizlerden "nefret ettiğine" dair açık bir malumat bulunmamaktadır. Ancak bazı İngiliz kaynaklarının Paşayı "*Osmanlıda bağınazları temsil eden, aşırı dinci*" olarak tasvir etmesinin Paşa'nın İngilizlere karşı olmasından mütevellit olduğu düşünülebilir. Osman Paşa aleyhindeki İngiliz propagandasının bir diğer nedeni de Hindistan Müslümanları arasındaki nüfuzunu İslâm Birliği siyaseti için kullandığına inanılmasıydı. Çünkü Gazi Osman Paşa'nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ni günü gününe takip ettikleri bilinen Hindistan Müslümanları arasında büyük nüfuza sahip olduğu bilinmekteydi. İngilizlere göre, Hindistan Müslümanlarını İngiliz idaresine karşı ayaklandırmak için tahrik edici metinleri Gazi Osman Paşa kaleme alıyordu (Eraslan, 1992: 159). İngilizler, Osmanlı Devleti'nin Osman Paşa aracılığıyla Hindistanlı Müslümanların en aşırılarından Umet Hüseyin ile, benzer şekilde Mısır ve Arabistan'daki ve İstanbul'daki İngiliz karşıtı Müslüman gruplarla irtibat kurduğunu ileri sürmüşlerdir. Gazi Osman Paşa, İngiliz devlet adamı Sir Alfred Sandison ile 7 Temmuz 1880 tarihinde İstanbul'daki bir görüşmesinde, bütün bu iddia ve ithamları reddederek İngiliz düşmanı olmadığını, Rus hayranı olmadığını ve reform karşıtı olmadığını ifade etmiştir (Hülagü, 1993: 465).

Gazi Osman Paşa'nın siyasi hayatında öne çıkan konulardan birisi de Tunuslu Hayreddin Paşa ile girişmiş olduğu siyasi rekabettir (Çetin, 1998: 190). Tunuslu Hayreddin Paşa, Tunus'ta yaptığı çok önemli ıslahat çalışmaları ile öne çıkmıştı. Ekim 1878'den itibaren Sultan Abdülhamid Tunuslu Hayreddin Paşa'ya büyük bir güven duymaya başlamıştı. Padişahın Safvet Paşa'nın reformlar konusundaki pasifliğinden hoşnut olmadığını ve Hayreddin Paşa'ya sempati duyduğunu fark eden İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Henry Layard, İngiliz yanlısı Hayreddin Paşa'nın sadarete getirilmesi konusunda gerekli çabayı göstermekten geri durmamıştır. Tunuslu Hayreddin Paşa 4 Aralık 1878'den 29 Temmuz 1879 tarihine kadar sekiz ay sürecek olan hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir. Böylece Hayreddin Paşa, Osmanlı askerî sınıfını ıslah etme projesinin başına getirilmiş oluyordu. Sadarete tayininden iki gün sonra Padişah'ın emri ile Henry Layard ile görüşen Hayreddin Paşa, İngiliz Büyükelçisinin takdirini kazanmıştır. Mâbeyn Müşiri Gazi Osman Paşa yeni hükûmette Seraskerlik makamında bırakılmıştır (Çetin, 1998: 192-193). Hayreddin Paşa'nın sadareti

esnasında ordunun ıslahı konusunda ileri sürdüğü önerinin Gazi Osman Paşa ile Hayreddin Paşa arasındaki rekabeti ateşlediği anlaşılmaktadır. Çünkü Sadrazam Hayreddin Paşa, Seraskerlik makamının yetkilerinin kısıtlanmasını ve yetkilerin bir kısmının Harbiye Nezaretine devredilmesini önermiş, Serasker Gazi Osman Paşa ise buna şiddetle karşı çıkarak bu kararın geri çekilmemesi durumunda komisyonun feshedileceğini söylemiştir. Komisyonun kararında ısrar etmesi üzerine ıslahat komisyonu feshedilmiştir. Bu gelişmelerden anlaşıldığına göre; Gazi Osman Paşa ve Hayreddin Paşa arasındaki siyasi rekabetin temel nedeninin, iki paşanın devletin takip edeceği dış politika ve ordunun ıslahı konusundaki fikir ayrılığı olduğu muhtemeldir.

Hayreddin Paşa, devletin kurtuluşunu Avrupalı usullerde yapılacak ıslahat hareketine bağlayıp İngiltere'ye yaslanan bir politikayı savunurken Osman Paşa ise yapılacak yeniliklerin Osmanlı kültür ve değerlerine ters düşmeden yapılması gerektiğini, ithal subaylarla yapılacak yenilik hareketlerinin dışa bağımlılığı doğuracağını savunmuştur. Osman Paşa, “vergi oranlarının artırılarak devletin Avrupa'ya bağımlılığının tamamıyla ortadan kaldırılabileceğini, yapılacak reformların eskiyi muhafazaya yönelik olmasıyla dış müdahale ve bağımlılığa karşı çıkılabileceğini” savunmuştur. Gazi Osman Paşa, Batı modeli ıslah çalışmalarına karşı çıkmakla kalmamış, Saray ve Harbiye Nezareti çevrelerindeki nüfuzunu kullanarak taraftarları nezdinde girişimlerde bulunup ıslahat çalışmalarının durdurulmasına da gayret etmiştir. Her şeye karşı çıkan bir devlet adamı gibi lanse edilmiş olmasına rağmen şunu da göz ardı etmemek gerekir ki, Paşa ıslahat yapılmasına değil, Avrupa devletlerinin Osmanlı işlerine müdahalesini kolaylaştırabilecek şekilde ıslahat yapma metoduna karşı olmuştur (Hülagü, 1993: 310).

Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa, reformların icra olunmasına Gazi Osman Paşa'nın engel olduğunu, Saraya sunulan ıslahat tekliflerinin Seraskerlik makamında bulunan Gazi Osman Paşa tarafından hasıraltı edilerek Sultan tarafından onaylanmasının engellendiğini, Osman Paşa'nın Seraskerlikte bulunduğu sürece ıslahat çalışmalarının başarılı olamayacağını ileri sürüp Paşa'yı şikâyet ederek Padişahı harekete geçirmek istemiştir. Sadrazam ve Serasker arasındaki bu siyasi mücadele, onların taraftarlarının da müdahil olmalarıyla birbirlerini itham eden jurnallerin Sultan Abdülhamid'e sunulmasıyla içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Gazi Osman Paşa ve taraftarlarına göre “*Tunuslu Hayreddin Paşa ve Said Paşa memleketin mahvına çalışmakta*”yken Hayreddin Paşa' ve taraftarlarına göre “*Gazi Osman Paşa ve kayınbiraderi Başkâtip Rıza Bey fırsatçı, cahil, dar görüşlü ve Rus taraftarı*”ydılar (Hülagü, 1993: 314-316).

İngiliz Elçisi Henry Layard da Tunuslu Hayreddin Paşa'nın Gazi Osman Paşa ile olan siyasi rekabetinden İngiliz taraftarı Hayreddin Paşa'nın başarıyla çıkması adına müdahil olmuştur. Layard, Tunuslu Hayreddin Paşa'nın en büyük destekçisi, Gazi Osman Paşa'nın da en önemli muhaliflerinden birisi olmuştur. Layard, uygulanmak istenen dışa bağımlı reformlara karşı çıkması yanında İngilizlere göre İstanbul'daki muhafazakâr zümrelerin temsilcisi konumundaki Osman Paşa'ya muhalefet etmiştir. Layard, siyasi gelişmeler ve ıslahat hareketi hususunda Padişah ile çok defa görüşmüştür. 2 Temmuz 1879 tarihinde Sultan Abdülhamid ile görüşen Layard, Gazi Osman Paşa'nın iyi bir asker olduğunu fakat iyi bir devlet adamı olmadığını iddia etmiştir. Paşa'nın ordunun ıslahına karşı çıktığını, caydırıcı fikirlere sahip olması dolayısıyla Hayreddin Paşa'nın ıslahat hareketini ve dış politikasını sekteye uğrattığını söyleyen Layard, ıslahatın başarılı olabilmesi için Osman Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasını talep etmiştir. Layard, 2 Ocak 1880 tarihinde Padişah ile görüşmesinde de evvelki fikrini tekrar ederek Gazi Osman Paşa'nın Mâbeyn Müşirliği'nde kaldığı ve İstanbul'dan uzaklaştırılmadığı sürece ıslahat girişiminin varlığından söz edilemeyeceğini beyan etmiştir (Hülagü, 2000: 125). Padişah'ın Gazi Osman Paşa'yı görevinden uzaklaştırmaması üzerine Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa 29 Temmuz 1879'da sadareten istifa etmiştir (Çetin, 1998: 194). Hayrettin Paşa'nın istifası İngiliz mahfillerinde ve onunla sıkı bir ilişki içerisinde olan İngiliz Büyükelçisi Henry Layard nezdinde üzüntüyle karşılanmıştır.

Nusret Paşa ve Fuad Paşa'nın Gazi Osman Paşa hakkında ileri sürdükleri iddialar ve Paşa hakkında Padişaha verdikleri Journaller de önemli bir yer tutmaktadır. Hakkında fazla bilgi bulunmayan Nusret Paşa devrinin diğer devlet adamlarına göre; “Çerkes asıllı, Harbiye'den yetişmiş, Avrupa'ya gönderilmiş, Valiliklerde, Kumandanlıklarda ve Şura'yı Devlet Azalığında bulunmuş, Deli lakabı ile anılan akıllı insanlar arasında bulunan orijinal bir insandır” (Kılıç, 2002: 1). Nusret Paşa'nın, Irak ve Arabistan kıtasının ıslahı ile ilgili olarak saraya takdim ettiği 8 Mayıs 1893 (R. 26 Nisan 1309) tarihli ıslahat layihası, Avrupalı devletlerin bu bölge üzerindeki baskıları ve nüfuz oluşturmaya çalışmalarına karşı Osmanlı Devleti'nin takip edeceği siyaseti belirleme açısından mühimdir (Kılıç, 2002: 2). Nusret Paşa Sultan Abdülhamid'in Yaver-i Ekrem-i Şehriyari ekibi arasında yer almış olup kendisine 19 Haziran 1883 (R. 7 Haziran 1299) tarihinde Murassa Nişan-ı Âli Osman takdim edilmiştir (BOA. İ. DH. 889/70749). Mahmud Celâleddin Paşa'nın “Mir'ât-ı Hakikat” adlı eserinde Nusret Paşa ile ilgili olarak “herkese zararı dokunan ve mecnunun biri olan askeri müşirlerden ve Sultan Mahmud'un kölelerinden Çerkes Nusret Paşa açıktan açığa Ahmed Vefik Paşa aleyhinde atıp

tutmakla Padişah'ın zihninde kabine değişikliğine zemin hazırlamakta idi" (Oğuz, 2008: 101) ifadeleri yer almaktadır. Nusret Paşa, Sultan II. Abdülhamid devrinde Cevdet Paşa, Mahmut Celalettin Paşa ve Sururi Efendi gibi saraya yakın ve nüfuzlu devlet adamları arasında yer almıştır.

Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa'nın köklü bir ıslahat hareketi tasarladığı esnada Gazi Osman Paşa aleyhinde, İngiliz Elçisi Henry Layard ile münasebet halinde olan Nusret ve Fuad Paşalar tarafından bazı ithamlar yöneltmiştir. İstanbul'da askeri kumandan olarak vazife yapmakta olan Fuad Paşa, Haziran 1879 tarihinde, Gazi Osman Paşa'yı Ruslar tarafından satın alınmış olmakla itham etmiştir. Osman Paşa hakkındaki asıl suçlamalar VI. Ordu-yu Hümâyun Müfettişi sıfatıyla Irak'ta bulunmuş olan Müşir Nusret Paşa'dan gelmiştir (Kılıç, 2002: 2).

Nusret Paşa, devrinin devlet adamları konusunda sadece Gazi Osman Paşa ile değil diğer önemli askerî ve sivil devlet adamları ile de rekabet içerisinde olmuş, liyakatsiz oldukları ithamıyla sık sık onları saraya şikâyet etmiştir. Nusret Paşa saraya verdiği 1879 tarihli bir raporda şu suçlamalarda bulunmuştur: "*Rüşdü, Hamdi, Vefik, Sadık ve Safvet Paşalar iki çeşit hastalıkla malûdürler. Bu hastalıklar, işin başına geldikleri gün devletin ümid-i bekâsından ve tevfiât-ı ilâhiyyenin imdâd ve îanesinden ümit kesmek ve diğeri de her husûsda huzûât-ı nefsiyye ve hevâiyyelerini menfaat-ı devlet ve millete tercih ve infisâllerinde tâhdiş-i ezhân-ı halkı mûcib olur kelimât-ı ağrâziyye işââ eylemektir*" (BOA. YEE. 9/26-4). Nusret Paşa'nın bu kadar ağır ifadeler kullanması muhtemelen bu kişilerle aralarındaki siyasi rekabet ve makam kavgasından kaynaklanmaktaydı. Nusret Paşa Sultan Abdülhamid'e sunduğu 7 Mart 1879 (23 Şubat 1294) tarihli bir raporda Midhat Paşa'nın Sultan Abdülaziz olayında başrol oynadığını iddia ederken (BOA. YEE. 17/48-02) 13 Nisan 1879 (R. 3 Nisan 1295) tarihli başka bir raporunda ise Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve öldürülmesinde parmağı olduğunu iddia ettiği çok sayıda asker ve sivil şahsın bir listesini sunmuştur (BOA. YEE. 17/48-01).

Zaten mizacı itibariyle sıra dışı bir kişi olan Nusret Paşa'nın saray ve yerel hükümet aleyhine hareket etmeye başladığı görülmektedir. Bir süre sonra Nusret Paşa'nın halka ve yerel idarecilere uygunsuz davrandığına dair haberler gelmeye başlamıştır. Nusret Paşa'nın taşkınlığa varan davranışlarına Bağdat valisi ve Bağdat halkından gelen Paşa'nın yolsuzluk yaptığı şikâyetleri de eklenmeye başlanmıştır. Sürekli başka devlet adamlarını yolsuzlukla suçlamış olan Nusret Paşa bu defa aynı akıbete kendisi uğramıştır. Bağdat valisinden gelen başka bir rapor ise durumun vahametini ortaya koymuştu. Rapora göre, "Nusret Paşa Şiileri

tahrik etmekte olup yakında Irak'ta Sünniler ile Şiiler arasında bir ayrılık çıkmasına sebebiyet verecek davranışlar içerisinde" idi. Bu gelişmeler üzerine sadaret makamından 1 Ağustos 1892 (R. 20 Temmuz 1308) tarihinde Saraya yazılan yazıda; daha büyük gailelere neden olmasını önlemek ve Irak halkının şikâyetlerini dindirmek için Nusret Paşa'nın Bağdat'tan Haleb'e gönderilmesi teklif edilmiştir (BOA. Y. EE. 16/37). İstanbul'a gelmeye devam eden raporlardan Nusret Paşa'nın görevden alınması üzerinde fazla durulmadığı anlaşılmaktadır. Neticede, İstanbul'dan bir müfettişin Bağdat'a giderek olaylar hakkında tahkikat yapmasına ve Nusret Paşa'nın ifadesinin alınmasına karar verilmiştir. Fakat kaderin cilvesi ki Nusret Paşa hakkında tahkikat yapmak üzere Nusret Paşa'nın oğlu, sadaret yaverlerinden Kaymakam Muzaffer Bey görevlendirilmiştir (BOA. Y. A. HUS. 274/30-1). Babası Nusret Paşa hakkında gerekli tahkikatı yapmış olan Muzaffer Bey, Basra üzerinden İstanbul'a dönmek için 17 Mayıs 1893 (R. 5 Mayıs 1309) tarihinde Bağdat'tan ayrılmıştır (BOA. Y. A. HUS. 274/30-2). VI. Ordu-yu Hümâyun Müfettişi sıfatıyla Irak'ta görevine devam etmesine karar verilen Nusret Paşa, Padişah'a gönderdiği raporlarda sadrazamdan kâtibe kadar merkezdeki ve taşradaki devlet adamlarını sürekli olarak şikâyet etmeye devam etmiştir. Nusret Paşa 13 Ekim 1893 (R. 1 Teşrin-i Evvel 1309) tarihinde göndermiş olduğu telgrafta, İmam Musa Kâzım'ın türbesine saygısızlık yapıldığını ileri sürerek Irak halkı ve yerel idarecileri hakkında ağır ithamlarda ve çirkin ifadelerde bulunmuştur (BOA. Y. A. HUS. 282/27-2). Bu ağır üsluplu rapor üzerine 16 Ekim 1893 (R. 4 Teşrin-i Evvel 1309) tarihinde sadaret, Nusret Paşa'nın tevbih (azarlama) edilmesi için saraydan izin istemiştir. Nusret Paşa'nın uyarıldığı bu yazıda şu ifadeler mevcuttur: "... *memurîn-i hükûmet hakkında böyle tecavüzât-ı lisaniyeyi şâmil telgraf keşidesi gayet çirkin ve yolsuz olduğundan iş bu hareketinden dolayı müşarünileyh müşir Nusret Paşa'ya telgrafname yazılması...*" (BOA. Y. A. HUS. 282/27-1). Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden ve onun hakkında mevcut olan belgelerden anlaşılacağı üzere Nusret Paşa çevresindekilerle kolay geçinemeyen, herkesi suçlama potansiyeli olan, belki de bu sayede padişahın gözüne girmeye çalışan muhteris bir devlet adamıdır. Dolayısıyla, başka devlet adamlarını da suçladığı için Gazi Osman Paşa hakkında ortaya aymış olduğu iddiaların sadece Paşa'yı karalamak adına ortaya atılmış mesnetsiz iddialar olduğu aşikârdır. İngiliz Elçisi Henry Layard'ın; "*Fuad ve Nusret Paşaların Gazi Osman Paşa aleyhinde böyle bir ithamda bulunmalarından maksat, onun saraydaki nüfuzunu sarsmaya yönelikti. Eğer bu girişimlerinde muvaffak olurlarsa, Abdülhamid'in, büyük bir ihtimalle Gazi Osman Paşa'yı vali olarak Yemen'e göndereceğini, saray mareşalliğini Nusret Paşa'ya vereceğini ve hâlihazırda topçu sınıfı başkanı olan Ali Saib Paşa'yı da seraskerlik*

vazifesine atayacağını ümit etmişlerdi” (Hülagü, 1993: 318) ifadeleri de görüşümüzü destekler mahiyettedir.

Nusret Paşa'nın Gazi Osman Paşa hakkında ileri sürdüğü iddialardan birisi de Ali Suavi Olayı'ndan (Çırağan Vakası) haberi olduğu halde Padişaha haber vermediğidir. Ali Suavi, 20 Mayıs 1878 tarihinde eski padişah V. Murad'ı tekrar tahta çıkarmak maksadıyla Sultan Abdülhamid'e karşı bir darbe girişiminde bulunmuştur. Suavi, 93 Harbi sonunda İstanbul'a gelmiş olan muhacirleri etrafına toplayarak Sultan V. Murad'ın bulunduğu Çırağan Sarayı'nı basmış ancak Beşiktaş Muhafızı Yedi-Sekiz Hasan Paşa olay yerine gelerek Ali Suavi'yi öldürmüştür. Bertaraf edilen bu darbe teşebbüsü esnasında ihtilalcilerden 23 kişi ölmüş 15 kişi yaralanmıştır (Uzunçarşılı, 1944: 73-119; Erkoç, 2004; Erdül, 2000). Nusret Paşa, Seraskerlik makamında bulunan Gazi Osman Paşa ile Süleyman ve Midhat Paşaların Ali Suavi Vakası ile münasebetlerini ileri sürdüğü bir jurnal vermiştir (Uzunçarşılı, 1944: 73). 7 Şubat 1879 (R. 26 Kanûn-ı Sâni 1294) tarihinde verdiği jurnalde Nusret Paşa, Gazi Osman Paşa'nın bu olayla yakın bir alakası olduğunu, en azından hadisenin vuku bulacağından haberdar bulunduğunu iddia etmiştir. Nusret Paşa'nın iddiasına göre, ihtilal öncesinde Ali Suavi komitesinin baş tahrikçilerinden bazıları Gazi Osman Paşa'ya giderek icra edilecek planı ifşa edip Paşa'ya ittifak teklif ederek kendilerine destek olmalarını talep etmişlerdir. Olaydan önce Gazi Osman Paşa, yalısında bacanağı Rıza Bey ile oturmuş Süleyman ve Midhat Paşalar ile haberleşmiş, o esnada Süleyman Paşa Ali Suavi'ye 300 lira göndermiştir. Gazi Osman Paşa güya bunları bildiği halde Padişaha anlatmayarak sükût etmiştir. Olaydan bir gün önce Gazi Osman Paşa ve Rüşdü Paşa Kâğıthane'de yoğurt yerlerken *artan kısmını yarın yüzümüze süreceğiz* diyerek ertesi gün Ali Suavi olayının cereyan edeceğine işaret etmişlerdir (BOA. Y. EE. 23/33-1). Nusret Paşa, Osman Paşa aleyhindeki raporunda şu ifadeleri kullanmıştır. “*Suavi komitesinin kendisine böyle bir teklifte bulunup bulunmadığı Osman Paşa'ya sorulsa elbette inkâr edecektir. Mademki o zaman kendisi Hassa Müşiri ve umum orduların başkumandanı olduğu halde hiçbir faaliyete teşebbüs etmeyip sükût etmiştir, bu vasıfları taşıyan ve padişahın emri altında bulunan bir memurun neden böyle davrandığına makam-ı saltanat tarafından dikkat ve itina gösterilmelidir*” (BOA. Y. EE. 23/33-1).

Nusret Paşa'nın Gazi Osman Paşa'nın Suavi olayında parmağı olduğuna dair iddiasını ispat etmek için ileri sürdüğü konulardan birisi de, olaydan bir gün önce Gazi Osman Paşa'nın, Suavi olayının tahrikçilerinden ve dört büyük cinayetin zanlısı olarak mahkeme tarafından suçlanarak mahkûm edilmiş olan Süleyman Paşa'yla yanında savcı olmadığı halde

görüşmesidir. Nusret Paşa, “ ... bir seraskerin *bir mahkûm ile böyle gizlice kapanıp müzakere etmesi, ertesi günü Süleyman Paşa'nın evâmîr-i mahsusa-i şehinşâhi varmış gibi kurtarılması birçok mânâlara geleceği ve bir takım fesedenin meydan-ı ifsâdiyesine yollar açacağından hukuk-ı saltanat ve millet zâyi olacağı aşikârdır* (BOA. Y. EE. 23/33-1). Nusret Paşa'nın Gazi Osman Paşa'yı Suavi Olayı ile irtibatlı gösterme teşebbüsü sonuçsuz kalmıştır. Çünkü Suavi Olayı ile ilgili olarak yapılan soruşturmada Osman Paşa'nın adına rastlanmamıştır. Paşanın resmî vazifesine devam etmiş olması da olayla ilgisinin olmadığına göstergesidir. Nitekim bu konuya dair bir belgede; “*Suavi Vak'asını tertib edenler Sadık Paşa, Damad Mahmud Paşa ve esâmisinin söylenmesi münasib olmayan sair kesândan ibaret idi. İngiliz tercüman Sandison'un dahî vak'a mahallinde kalabalık içinde görülmesi, Johnstone'un dahî zî-medhal olduğu...*” (BOA. Y. EE. 3/8; Hocoğlu, 1998: 22) ibareleri mevcuttur.

Mâbeyn Müşirliği hayali kuran Nusret Paşa'nın Gazi Osman Paşa'ya yönelik isnatlarının birisi de Gazi Osman Paşa'nın yolsuzluk yaptığı iddialarıdır. Karşılıklı suçlamalar şeklinde gelişen bu rekabet sarayın müdahil olmasıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. Gazi Osman Paşa, Sultan Abdülhamid'e müracaat ederek fazla müşkülât çıkarmaları ve işleri karıştırıp geciktirmelerinden dolayı, Fuad ve Nusret Paşaları Dâr-ı Şûrâ'daki görevlerinden uzaklaştırması talebinde bulunmuştur. Gazi Osman Paşa'nın bu şikâyeti üzerine Fuad Paşa saraya çağırılmıştır. Fuad Paşa 13 Haziran 1879 tarihinde Sultan Abdülhamid ile görüşmesinde, kendisinin ve Nusret Paşa'nın elinde Gazi Osman Paşa'nın bazı kişileri himaye ettiğini ve Harbiye Nezareti'nde onun bilgisi dâhilinde büyük çaplı yolsuzlukların gerçekleştiğini gösteren belgelerin bulunduğunu iddia etmiş, Padişah da Osman Paşa'yı ciddi şekilde takdir edeceğine dair kendisine vaatte bulunmuştur. Fuad Paşa, Nusret Paşa'nın da bu noktada kendisiyle aynı görüşte olduğunu söyleyerek bu yolsuzlukların mahkeme önüne çıkarılmasını talep etmiş, mahkemenin bu iddiaları reddetmesi hâlinde görevlerinden istifa edeceklerini ifade etmiştir (Hülagü, 2000: 126).

Sultan Abdülhamid, Gazi Osman Paşa aleyhindeki suçlamaların aydınlatılmasını sadrazam başkanlığındaki bir heyete havale etmiştir. Bu heyet başta paşaları uzlaştırmaya çalışmış, bundan bir netice alınamaması üzerine de bu konuyu çözüme yetersiz olduğu gerekçesiyle sorumluluğu iade etmiştir. Bunun üzerine konuyu bir karara bağlamak için 17 Haziran 1879'da özel bir mahkeme teşkil edilmiştir. Özel mahkeme, yaptığı incelemeler sonunda Gazi Osman Paşa aleyhinde ileri sürülen iddiaların gerçek dışı olduğuna hükmetmiştir. Sultan Abdülhamid, davanın Gazi Osman Paşa'nın lehine sonuçlanması üzerine, ona olan güvenini

göstererek ertesi hafta Cuma namazına giderken Paşayı arabasına alarak karşısına oturtmuştur (Hülagü, 1993: 319).

Gazi Osman Paşa hakkında ileri sürülen iddialardan birisi de 1897 yılında cereyan eden Osmanlı-Yunan Savaşı esnasında yaşanmıştır. Bu savaş esnasında Osmanlı ordusunda göze çarpan düzensizlikleri teftiş etmek ve İstanbul ahali arasında Yunanlıların harbi kazanmakta olduğuna dair şayiaları izale etmek üzere Paşa'nın cepheye gönderilmesine karar verilmiştir. Paşa, 23 Nisan 1897 (R. 12 Nisan 1313) tarihinde İstanbul'dan Selanik'e hareket etmiştir (Kodaman, 1993: 12). Gizli tutulmasına rağmen Paşa'nın hareketinden haberdar olan İstanbul halkı Paşayı yolcu ederken tezahüratta bulunmuşlardır. Paşa'nın muarızları bu durumu hemen Saray'a şikâyet ederek bunun Padişah için olumsuz bir gelişme olduğunu iddia etmişlerdir. Journallerde; Paşa'nın muzaffer olarak dönmesi durumunda kendisini padişahın üstün göreceği, her istediğini yapmak isteyeceği ve hatta III. Selim devrinde Alemdar Mustafa Paşa'nın yaptığı gibi Orduyu alıp İstanbul'a gelebileceği iddia edilmiştir. Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, tahtan indirilen III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak için ordu ile İstanbul'a gelerek IV. Mustafa'yı tahttan indirip III. Selim'i tahta çıkarmak istemiş fakat III. Selim'in öldürülmesi üzerine Şehzade Mahmud'u tahta çıkarmıştı (Karal, 1995: 87-98; Jorga, 2009: 155-165).

Sultan Abdülhamid'in, Gazi Osman Paşa'nın Selanik'te kalmasını ve cepheye gitmemesini emretmesi, Paşa hakkında verilen Journallerin tesirinde kaldığını göstermektedir. Bu duruma çok üzülen ve ordu müfettişliği ile görevlendirilmesinin aslında kendisinin İstanbul'dan uzaklaştırılmak ve sürgün edilmek için bir bahane olduğunu düşünen Osman Paşa, 4 Mayıs 1897 (R. 22 Nisan 1313) tarihinde İstanbul'a gönderdiği sitem dolu telgrafta “... memuriyetimden maksad, hem acizlerini tahkir hem de bu bahane ile İstanbul'dan te'bid mânalarından başka bir şeye mahmûl olmaz, ...eğer İstanbul'dan hariç bir yerde bulunmaklığım arzu olunuyor ise Selanik'ten gayri olmak üzere tayin-i menfa buyurulması temennisindeyim ...” ifadelerini kullanmıştır. Bu gelişmenin kendisini Padişahın gözünden düşürmek için siyasi rakipleri tarafından tertip edilmiş bir tezgâh olduğunu tahmin eden Gazi Osman Paşa, ertesi gün gönderdiği başka bir telgrafta da “... melûnane olan maksatlarını icrada serbest kalmaktan ibaret olduğundan o makule erbâb-ı hıyanet haklarında lanet olsun demekte bahtiyarım” (Hülagü, 1993: 282-284) sözlerini kullanmıştır. Kendisini endişeye sevk eden bu telgraflar üzerine Sultan Abdülhamid, Osman Paşa'nın İstanbul'da bulunmasının daha faydalı olacağını düşünerek onu İstanbul'a çağırmıştır. Paşa, Selanik'te kalmasının kendisini müteessir ettiğini, sağlığının bozulduğunu, bu nedenle Avrupa'ya gitmesine izin

verilmesini rica ederek ilk çağrıya icabet etmemiştir. Bu telgraf Sultan Abdülhamid'in endişesini daha da artırmıştır. Zira Gazi Osman Paşa ile Padişah'ın arasının bozulduğu ve Paşa'nın Avrupa'ya kaçtığı dedikodularını Padişah bir zaaf olarak görürdü. Bu nedenle ikinci defa çağrılmış ama Paşa dönmekte ısrar etmiştir. Sabaha kadar süren yazışmalarda Osman Paşa ikna edilememiştir. O gün Cuma olduğundan, Padişah bu şayiaların toplumdaki olumsuz neticelerinden çekindiğinden, Osman Paşa'dan olumlu cevap alınmadan arabasına binmemiştir. Sonunda Osman Paşa'dan İstanbul'a döneceği haberinin alınması üzerine Sultan Abdülhamid, selamlık alayına çıkmıştır (Tahsin Paşa, 1990: 67).

Gazi Osman Paşa'nın Mason olup olmadığı konusundaki iddialara gelince, bu konu Paşa'nın yaşadığı dönemden ziyade daha sonraki dönemlerde ileri sürülmüş bir iddiadır. Akademik bir kaynağa dayanmayan çok sayıda popüler yazıda Gazi Osman Paşa, Sultan Abdülhamid devri mason paşaları arasında gösterilmiştir. Ancak yerli ve yabancı hiçbir akademik kaynakta bu konu ile ilgili bir delil sunulmamıştır. Bu konuda herhangi bir delil tespit edilmiş olsa Paşa'nın muhalifleri tarafından hemen gündeme getirilmesi kaçınılmaz olurdu. Kaldı ki Gazi Osman Paşa'nın İngilizler tarafından da kabul edilen inanç ve fikir yapısı masonik bir düşünceyle tezat oluşturmaktadır. Gazi Osman Paşa gibi XVIII. asırdan itibaren çok sayıda önemli ismin "*Türkiye'nin ilk masonları*" şeklinde gösterilmesi, "*Türkiye'nin en önemli isimleri bizdendi, asırlar boyunca memleketin kaderine sadece biz hâkim olmuştuk*" mesajını verebilmek maksadıyla bazı çevrelerin başvurduğu ucuz ve mesnetsiz bir reklâm çabasından ibarettir (Bardakçı, 2012).

Sultan Abdülhamid'in Gazi Osman Paşa'ya Karşı Tutumu

Sultan Abdülhamid ile Gazi Osman Paşa arasındaki samimi münasebet Plevne Muharebeleri sonunda Osman Paşa'nın saraya alınması ile başlamıştır. Abdülhamid, halkın sevgi ve hayranlık duyduğu Gazi Osman Paşa'yı takdir ve taltif ederek Hassa Müşirliği, Mâbeyn Müşirliği ve Seraskerlik makamlarına getirmiş, Cuma selamlığına çıkarken onu arabasına alarak karşısında yer vermek suretiyle kendisine olan muhabbetini ortaya koymuştur. Gazi Osman Paşa Cuma selamlığında olduğu gibi bayramlarda ve Ramazan'da Kadir Gecesi *Akşam Alayları*'nda da padişahın yanı başında bulunmuş, saray mareşali olarak onunla birlikte Hırka-i Şerif ziyaretlerine katılmıştır (Osmanoğlu, 2008, s. 98; Pakalın, 2008: 32).

Bazı çevrelere göre Sultan Abdülhamid'in Gazi Osman Paşa'yı Cuma selamlığı, Kadir gecesi alayı, Hırka-i Saadet ziyareti ve Bayram alayları esnasında daima saltanat arabasında karşına oturtması, kendisine yapılabilecek bir suikast girişimini engellemek içindi (Ayyıldız, 2008: 67-74). Bu özel dostluk sonraki yıllarda akrabalık ilişkisine dönüşmüş, Sultan Abdülhamid

iki kızını Gazi Osman Paşa'nın iki oğlu ile evlendirmiştir (Osmanoğlu, 2008: 69-70; Hülagü, 2000: 127). Sultan Abdülhamid kızlarından Zekiye Sultan'ı Nureddin Paşa'ya (BOA. İ. DH. 1122/87682) Nâime Sultan'ı ise Mehmed Kemâleddin Paşa'ya nikâhlanmıştır (BOA. İ. DH. 1122/87682). Sultan Abdülhamid'in büyük kızı Zekiye Sultan ile Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın oğlu Nureddin Paşa, 1924 yılında Osmanlı Hanedan ailesinin bütün mensuplarıyla beraber Türkiye'den sürgüne gönderilmiş ve Fransa'nın İspanya sınırı yakınlarındaki Pau Kasabası'na yerleşmişlerdir. Son yıllarını sefalet içinde geçiren Sultan ile kocasına Pau'daki bir Ermeni otelci kucak açmış, hayatlarının sonuna kadar onlara bakmış ve cenazelerini de o kaldırmıştır (Bardakçı, 2010). Rivayetlere göre Gazi Osman Paşa'nın diğer oğlu Mehmed Kemaleddin ise ilerleyen zamanlarda, yalı komşuları olan eski padişah V. Murad'ın kızı Hadice Sultan ile gönül ilişkisi yaşayarak eşi Nâime Sultanı, dolayısıyla da kayınpederi Sultan Abdülhamid'i aldatmıştır. Durumu öğrenen Padişah, kızı Nâime Sultan'ı Kemaleddin Paşa'dan boşatarak sabık damadını bütün unvanlarını almak suretiyle Bursa'ya sürgün etmiştir (Bardakçı, 2012).

Resmi görevleri ve padişah ile olan aile münasebetlerinden dolayı Osman Paşa sarayda nüfuzlu bir yer edinmiştir. İngilizlerin iddialarına göre ise Sultan Abdülhamid aslında Osman Paşa'yı siyaseten düşük profilli bulmasına rağmen tüm kabine değişikliklerinde görevde tutarak Paşa'nın halk nazarındaki popülaritesini kullanmak suretiyle ordunun desteğini kazanma düşüncesinde olmuştur (Hülagü, 1993: 324). Arminius Vambery, Londra'ya gönderdiği 28 Ağustos 1892 tarihli bir raporunda Sultan Abdülhamid ile Gazi Osman Paşa arasındaki münasebetler için şu ifadeleri kullanmıştır.

“Sultan ve Paşa arasındaki yakınlığa tanık olanlar, Paşa'nın Padişah üzerinde büyük nüfuzu olduğunu sanarak aldanabilirler. Oysa gerçek tam tersidir. Plevne Kahramanı Osman Paşa Türk aydın çevreleri tarafından putlaştırılmaktan çıkmıştır. Onun ihtirası ve entrika aşkı meydan muharebelerinde kazandığı şöhretini lekelemiştir. Halkın yalnız cahil kesiminde sitayişle anılmakta, adına marşlar çalınmaktadır. Halkın bu zayıf yönünü gören Padişah akıllı davranmış ve duygulara kalben katılmasa bile bu kahramanı ödüllendirmekten kaçınmamıştır. Milletın karşısına her çıkışında arabasında Paşa ile karşılıklı oturmuştur. Fakat aslında bu adama hiç yakınlık duymamakta, hatta ona güvenmemektedir. Çünkü Osman Paşa'nın savaş esiri olarak Rusların eline düştüğü günlerde başta Çar olmak üzere Rus ileri gelenleri tarafından kendisine

değer verilmesi ve törenlerle ağırlanması onun aşırılığa kaçan bir Rus sempatzanı kesilmesine neden olmuştur” (Öke, 1991:106-107)

Gazi Osman Paşa, gerek padişaha olan yakınlığı ve gerekse üstlendiği resmi vazifeler dolayısıyla hem Saray hem de bürokrasi üzerinde önemli bir mevki edinmiştir. İngilizler tarafından “ulema ve askeri sınıfının lideri ve batı menşeli reformların baş muhalifi” olarak gösterilmesi de Paşa’nın Abdülhamid siyasetine etki ettiğini göstermektedir. Osman Paşa’nın 1878’den 1900 yılına kadar aralıksız olarak devam eden Saray vazifeleri incelendiğinde, Sultan Abdülhamid’in Gazi Osman Paşa’ya karşı müspet düşüncelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tunuslu Hayreddin Paşa, Fuad Paşa, Nusret Paşa gibi dönemin devlet adamlarının ve İngiliz Büyükelçisi Henry Layard’ın Osman Paşa’ya yönelttiği ithamlara karşı; bu kişilerin kişisel rekabet ve makam ihtirası nedeniyle Gazi Osman Paşa’ya karşı entrika çevirdiklerini, kendisinin ise Osman Paşa’ya güven duyduğunu ifade etmiştir (Hülagü, 2000: 126). Açılan tahkikat ve yapılan inceleme ve araştırmalar neticesi tüm bu itham ve suçlamaların asılsız olduğu resmen tescil edilmiş, muhaliflerinin onu saraydan ve İstanbul’dan uzaklaştırma girişimleri akim kalmıştır. Onu saf dışı etmek isteyenlerin bizzat kendileri devlet idaresinden uzaklaştırılmışlardır (Hülagü, 2006: 269-273).

Bazı rivayetlerde, Paşa’nın her şeye evet demeyen bir fitrata sahip olması münasebetiyle Sultan Abdülhamid’in ondan sürekli olarak kuşku duyduğu fakat paşanın hıyanete alet olmayacağından emin olduğu için başı dara düşünce de ilk önce ona müracaat ettiği dile getirilmiştir. Paşa’nın akrabası olması münasebetiyle kendisini yakından tanımış olan Semih Mümtaz Bey’den rivayet edilen ve diğer kaynaklarda yer almayan ilginç ifadelerle göre, Paşa’nın cenaze alayı ve defni esnasında cereyan eden garip gelişmeler Sultan’ın Paşa’ya güvenmediğini ortaya koymaktadır. Rivayete göre; “Paşa’nın cenazesinin defninden bir gün sonra Padişah’ın emriyle Osman Paşa’nın odasında ve masasında yer alan eşyaları arasında arama yapılmış, ayrıca yaverlerden Kabasakal Mehmed Paşa vasıtasıyla Osman Paşa’nın kabri açılarak defnedilmiş cenazenin gerçekten ona ait olup olmadığı teyit edilmiştir” (Pakalın, 2008: 29).

Sonuç

Biyografi inşasının temel zorluğu, tarihin nesnesi durumuna düşmüş bir insana yeniden kimlik çıkarma meselesidir. Sübjektifliği tabiatında barındıran bu alanda, hayatı ele alınan şahsı tarihsel gerçeklikten koparmadan hareket edebilmek ise asıl meseledir. Bu alanda yapılan çalışmaların genel itibarıyla övmeye mütemayil bir durum arz ettiği bir hakikattir. Bu

münasebetle tarihsel objektifliğin çoğunlukla gözden kaçırıldığı ve hakikatin tecellisinin geciktiği de aşikârdır. İncelediğimiz Gazi Osman Paşa örneğinde de görüldüğü üzere, özellikle meşhur şahısların biyografisinin yazılmasında şahsın tarihe mal olmuş kahramanlıkları ve övgüye mazhar yönleri ele alınırken onun gündelik ve beşeri yönleri perdelenmektedir. Çalışmamızda, biyografi yazımında göz ardı edilen noktalara değinerek hayatı incelenen şahsın biyografisinin geri plan unsurlarını görmeyi amaç edindik. Bu bağlamda, üzerinde çok durulmamış veya resmi tarihte yaygın olarak bilinen noktalarının dışındaki alternatif noktalar üzerinden Gazi Osman Paşa'yı incelemeye çalıştık. Neticede karşılaştığımız gerçek şu oldu ki, askerî kişiliği yerli ve yabancı uzmanlar tarafından ittifakla teyit edilmiş olan Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa'nın siyasi hayatı hakkında bilinmeyen nokta sayısı oldukça fazladır. Gazi Osman Paşa, siyasi hayatı diyebileceğimiz Yıldız vazifeleri esnasında bazı siyasi çevreler tarafından oldukça ciddi ithamlara maruz bırakılmıştır. Dünyevi ve idari görüşleri sebebiyle eleştiriye maruz kalmış olan Paşa ve muarızları arasında uzun soluklu bir mücadele cereyan etmiştir. Devrinin yerli ve yabancı bazı devlet adamları tarafından, yolsuzluk yapmaktan devlet aleyhine çalışmaya, Padişaha karşı hizip oluşturmaktan darbe teşebbüsüne kadar çok farklı konularda itham edilmiştir. Fakat bütün bu iddiaların siyasi bir rekabetten kaynaklandığı yapılan resmi incelemeler neticesinde teyit edilerek Gazi Osman Paşa hukuk nezdinde aklanmıştır.

Kaynakça

- Açikel, Y. (2000), “Gazi Osman Paşa’nın Çocukluk Döneminde Yetiştigi Eğitim ve Öğretim Kurumları”, I. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi Sempozyumu, 5-7 Nisan 2000, Tokat, 32-49.
- Akyıldız, A. (2003), “Mâbeyn-i Hümâyun”, TDV. İslâm Ansiklopedisi, C. 27, s. 283-286.
- Ayyıldız, N. (2008), II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Bardakçı, M. (2010), “Abdülhamid ile Gazi Osman Paşa’nın Çocuklarına Ermeniler Sahip Çıkmıştı”, Haber Türk, 7 Mart.
- Bardakçı, M. (2012), “Gazi Osman Paşa Mason muydu?”, Haber Türk, 8 Temmuz.
- Bayur, H. K. (1954), Sadrazam Kâmil Paşa, Ankara: Sanat Basımevi.
- BOA. İ. DH. 1122/87682.
- BOA. İ. DH. 889/70749.
- BOA. İ. DH. 964/76193.
- BOA. Y. EE. 3/8.
- BOA. Y. EE. 9/26-4.
- BOA. Y. EE. 16/37.
- BOA. Y. EE. 17/48-01.
- BOA. Y. A. HUS. 282/27-2.
- BOA. Y. A. HUS. 282/27-1.
- BOA. Y. A. HUS. 274/30-1.
- BOA. Y. A. HUS. 274/30-2.
- BOA. Y. PRK. BŞK. 5/11-1.
- BOA. Y. PRK. BŞK. 55/97.
- Cinlioğlu, H. T. (1944), Osmanlılar Zamanında Tokat, 4. Kısım, Tokat.
- Çetin, A. (1998), Tunuslu Hayreddin Paşa, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eraslan, C. (1992), II. Abdülhamid ve İslâm Birliği, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Erdül, M. (2000), Başveren İnkılapçı Ali Suavi, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Erkoç, E. (2004), Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa, Çorum: Çorum Belediyesi.
- Halkın, L. E. (1989), Tarih Tenkidinin Unsurları, (Çev.: Bahaeddin Yediyıldız), Ankara: TTK. Yayınları.
- Hocaoğlu, M. (1998), II. Abdülhamid’in Muhtıraları, İstanbul: Kamer Yayınları.
- Hülagü, M. (1993), Gazi Osman Paşa, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Hülagü, M. (1996), “Gazi Osman Paşa ve Plevne”, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 1995-1996 Kültürel Etkinlikler Kitabı.
- Hülagü, M. (1996), “Gazi Osman Paşa”, TDV. İslâm Ansiklopedisi, C. 13, 464-465.
- Hülagü, M. (2000), “Gazi Osman Paşa ve Siyaset”, I. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi Sempozyumu, 5-7 Nisan, Tokat, 107-130.
- Hülagü, M. (2006), Yaralı Mareşal Gazi Osman Paşa, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1982), Son Sadrazamlar, C. III, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Jorga, N. (2009), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. 5, Çev.: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Karaca, A. (2002), Saray'da/Mabeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu (1839-1920)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 610-628.
- Karal, E. Z. (1995), *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara: TTK. Yayınları.
- Kılıç, S. (2002), "Nusret Paşa'nın Irak'ta Islahat Önerileri", XIV. Uluslararası Türk Tarih Kongresi.
- Kodaman, B. (1993), *1897 Türk-Yunan Savaşı*, Ankara: TTK. Yayınları.
- Kuneralp, S. (1999), *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul: İsis Yayınları.
- Mehmed S. (1996), *Sicill-i Osmanî*, (Ed.: Nuri Akbayar), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Musavver Medeniyet, 22 Mart 1876 (H. 25 Safer 1293): nr. 7.
- Nişanyan, S. (2010), *Adını Unutan Ülke, Türkiye'de Adı Değiştirilen Yerler Sözlüğü*, Everest Yayınları.
- Oğuz, M. (2008) "Osmanlı Devleti'nde Devlet Adamı Kıtılığı (Kâht-ı Rical) Hakkında II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Rapor", *TÜBAR-XXIV/Güz*, s. 99-135.
- Ortaylı, İ. (2010), "Osmanlı Lehine Çalışan Büyükelçi", *Milliyet*, 25 Ocak.
- Osmanoğlu, A. (2008), *Babam Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Selis Yayınları.
- Öke, M. K. (1991), *Saraydaki Casus: Gizli Belgelerle Abdülhamid Devri ve İngiliz Ajanı Yahudi Vambery*, İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Özcan, B. (2002), "Ölümünün 102. Yıldönümünde Gazi Osman Paşa ve Plevne'den Manzaralar", *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 19, 239-255.
- Özcan, B. (2009), "Birinci Kolordu Başkâtibi'nin Kaleminden Gazi Osman Paşa", *Kümbet Dergisi Gazi Osman Paşa Özel Sayısı*, S.13, 22-28.
- Pakalın, M. Z. (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, İstanbul: MEB. Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (2008), *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. VII, Ankara: TTK. Yayınları.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1295, Maarif Matbaası, İstanbul 1295 (1878).
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 34. Def'a, Matbaa-i Amire, İstanbul 1296 (1879).
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 35. Def'a, Matbaa-i Amire, İstanbul 1297 (1880).
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 56. Sene, Mahmud Bey ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul 1318 (1900).
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 64. Sene, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1326 (1908).
- Sedes, H. (1952), *Osmanlı-Rus-Rumen Savaşı*, C. X, İstanbul: KKK. Askeri Basımevi.
- Tahsin Paşa. (1990), *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları: Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Türkmen, Z. (2006), "Müşir", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, s. 160-162.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1944), "Ali Süavi ve Çırağan Sarayı Vak'ası", *Bellekten*, C. VIII, S. 29, 73-119.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2000), *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, Ankara, TTK. Yayınları.
- [www.https://tr.wikipedia.org/wiki/Gaziosmanpaşa_Tokat](http://tr.wikipedia.org/wiki/Gaziosmanpaşa_Tokat). (20.03. 2017).

TÜRKİYE'DE İÇ GÜVENLİK AKTÖRLERİNİN İÇ GÜVENLİK ALGILARI VE İÇ GÜVENLİK YÖNETİMİNİN ÖRGÜTLENMESİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ¹

Mehmet ÖZEL²
orcid.org/0000-0002-8444-3823

ÖZ

Türkiye’de 2015-2017 yılları arasında yapılan mevzuat değişiklikleri ile iç güvenlik yönetiminde sivil otoriteye bağlılık, işbirliği ve koordinasyon konularında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu çalışmada, 2014 ve 2015 yıllarında, yani söz konusu mevzuat değişikliklerinin öncesinde yapılan alan araştırması üzerinden taşrada iç güvenlik aktörleri olan valilerin, kaymakamların, il jandarma komutanlarının, sahil güvenlik bölge komutanlarının ve il emniyet müdürlerinin iç güvenlik algıları ve iç güvenlik yönetiminin örgütlenmesine ilişkin görüşleri üzerinde durulmaktadır. Çalışmada iç güvenlik yönetimindeki üç örgütlü yapılanmanın koordinasyon ve işbirliği; asker-sivil karma yapılanmanın ise sivil otoriteye bağlılık sorunlarına yol açtığı tespitinden hareketle, iç güvenlik yönetiminde özellikle sivil otoriteye bağlılık açısından yapılan değişikliklerin iç güvenlik aktörleri tarafından nasıl karşılanacağı konusu irdelenmeye çalışılmıştır. İç güvenlik konusunun güncelliği ve önemi dikkate alındığında çalışmanın sonraki araştırmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İç Güvenlik, Mülki İdare Amirleri, Polis, Jandarma, Sahil Güvenlik

THE INTERNAL SECURITY PERCEPTIONS AND THE OPINIONS ABOUT THE INTERNAL SECURITY ORGANIZATION OF INTERNAL SECURITY ACTORS IN TURKEY

ABSTRACT

Significant changes, especially about internal security forces’ dependency to civilian authority, cooperation and coordination, have been made in 2015-2017, with the regulation changes in internal security administration in Turkey. In this study, in 2014 and 2015, namely, the legislation in question through field research conducted prior to the changes of the internal security actors in the country, governors, district governors, provincial gendarmerie commander, coast guard district commanders and provincial police director focuses on the perceptions and opinions related to the organization of internal security. In the study, organizational structure coordination and cooperation in the management of triple internal security; civil-military hybrid structure caused by the problems of the detection of the movement of allegiance to civil authority for internal security administration, especially internal security in terms of commitment to the civil authority of changes made by the actors was studied to examine the subject of how it will be met. When the actuality and the importance of the internal security are taken into consideration, it is expected that the study will shedlight on future researches.

Keywords: Internal Security, The Local Administrative Authority, Police, Gendarmerie, Coastguard

¹ Makale yazar tarafından Prof. Dr. A. Hamdi AYDIN danışmanlığında hazırlanan ve Ocak 2016’da Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda doktora tezi olarak kabul edilen “Halka Karşı Hesap Verebilirlik Bağlamında Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi: Sorunlar ve Çözümler” adlı doktora tezinin konuya ilişkin bölümlerinin gözden geçirilerek yeniden değerlendirilmesi ile yazılmıştır.

² Dr., İçişleri Bakanlığı, mehmet9951@hotmail.com

Giriş

İç güvenlik, bir ülkenin egemenliğinin, toprağının, vatandaşlarının ve önemli savunma tesislerinin tehdit ve saldırılara karşı korunmasıdır (Reese, 2012: 2). İç güvenlik yönetimi ise egemen bir devletin kendi sınırları içerisinde emniyet, asayiş ve huzur ortamı ile insan haklarının güvence altına alınmasının sağlanması amacıyla, var olan hukuk düzeni içerisinde silah ve zor kullanma yetkisine sahip kolluk birimlerinin oluşturulmasını, bu birimlerin söz konusu amaçları gerçekleştirecek hukuki yetki ve fiziki olanaklara sahip kılınmasını; suçu engellemek ve bu mümkün olmadığı takdirde suçluları yakalayıp yargı mercilerine teslim etmek için sevk ve idare edilmesini, tüm bu süreçlerin hukuk kuralları ve örgütsel amaçlar bakımından sıkı bir denetim altında tutulmasını öngören bir faaliyetler bütünüdür (Çapar, 2013: 39).

İç güvenlik kavramı, bazen ulusal güvenlik kavramıyla eşdeğer gibi kullanılsa da, aslında aralarında açık bir anlam ve kullanım farkı bulunmaktadır. Ulusal güvenlik, bir devletin varlığını ve güvenliğini sağlamak için aldığı tüm önlemlere işaret etmekle birlikte, daha çok uluslararası alanla ilgilidir (Yılmaz, 2007: 213). Buna karşılık iç güvenlik, bir ülkenin coğrafi sınırları içerisinde her türlü tehdit ve tehlikeden uzak olarak vatandaşların güvenliğinin ve huzurunun sağlanması, devlete ve özel kişilere ait binaların her türlü sabotaj ve benzeri tehlikelere karşı korunmasıdır (Seçkin, 2001: 20). Ulusal güvenlik, bir devletin tüm alanlarda politikalarını belirlerken diğer devletlerin etkisinde olmaması, onlardan emir ve talimat almaması, gelebilecek her türlü saldırıya karşı koyabilmesi, kısacası egemen olması anlamına gelmektedir (Çınar, 1997: 63). Ulusal güvenlikte asıl olan “devletin anayasal düzeninin, ulusal varlığının, bütünlüğünün, uluslararası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bütün çıkarlarının ve ahdi hukukunun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanmasıdır” (www.mgk.gov.tr, 2017). Dolayısıyla ulusal güvenlik, “devletin siyasal, sosyal, dış politik, ekonomik ve askeri çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi için stratejik seviyede yapılan çalışmalar bütünü olarak güvenlik yapılanmasının en geniş güvenlik yaklaşımı” (Alkin ve Gürlesel, 2004: 14) olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde küreselleşmenin bir sonucu olarak ulusal güvenlik kapsamında iç ve dış tehdit algıları değişmiş ve iç içe geçmiştir (Ağır, 2015: 109). Bu nedenle iç güvenliğe ilişkin bir sorun, ulusal güvenliğe ilişkin politikaları da olumsuz etkileyebilmektedir. Aynı şekilde ulusal güvenlik ile ilgili gelişmeler, iç güvenliğe ilişkin etkiler de meydana getirebilmektedir. Bu nedenle, ulusal güvenliği, iç ve dış güvenlikle birlikte bir bütün olarak düşünmek gerekmektedir (Urhal, 2009: 68).

Çalışmanın konusunu, Türkiye'de iç güvenlik aktörleri olan valiler, kaymakamlar, il jandarma komutanları, sahil güvenlik bölge komutanları ve il emniyet müdürlerinin iç güvenlik algıları ile iç güvenlik yönetiminin örgütlenmesine ilişkin düşünceleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada iç güvenlik aktörlerinin iç güvenlik anlayışları, iç güvenlik ile ulusal güvenlik arasındaki ilişkiye ilişkin düşünceleri, iç güvenlik yönetimindeki örgütlenme sorunlarına ilişkin görüşleri yarı yapılandırılmış mülakatlarla tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu mülakatlar, 2014 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilmiş olup, çalışmada söz konusu yıllardaki alan bulguları esas alınmıştır. Bu durum, 2015-2017 yılları arasında iç güvenlik alanında yapılan mevzuat değişikliklerinin iç güvenlik aktörleri tarafından nasıl karşılanacağına ilişkin çıkarsama yapmayı sağlamak bakımından önem taşımaktadır.

Çalışmanın temel varsayımı; iç güvenlik alanındaki polis-jandarma-sahil güvenlik örgütlerinden oluşan üçlü yapılanmanın ve bu örgütlenmede var olan asker-sivil karma niteliğin koordinasyon ve işbirliği ile sivil otoriteye bağlılık sorunlarına neden olduğudur. 2015-2017 yılları arasında yapılan mevzuat değişikliklerine karşılık, iç güvenlik aktörlerinin konuya ilişkin yaklaşımları nedeniyle, bu değişikliklerin uygulamaya yansması zaman alacaktır. Bu nedenle iç güvenlik yönetiminde, mevzuat değişikliğinin yanı sıra koordinasyon ve işbirliği ile sivil otoriteye bağlılık konularında zihinsel bir dönüşüme ihtiyaç vardır. Bu zihinsel dönüşümün en önemli aracı ise hizmet öncesinde ve sırasında verilecek eğitimidir.

Çalışmada öncelikle iç güvenlik yönetiminin örgütlenmesi; iç güvenlik makamları ve iç güvenlik güçleri ayrımı üzerinden anlatılmakta, bu çerçevede polis, jandarma, sahil güvenlik teşkilatlarının örgüt yapıları üzerinde durulmakta, ardından iç güvenlik aktörleri ile yapılan alan araştırması üzerinden iç güvenlik aktörlerinin iç güvenlik algıları ve iç güvenlik yönetiminin örgütlenmesine ilişkin düşünceleri değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

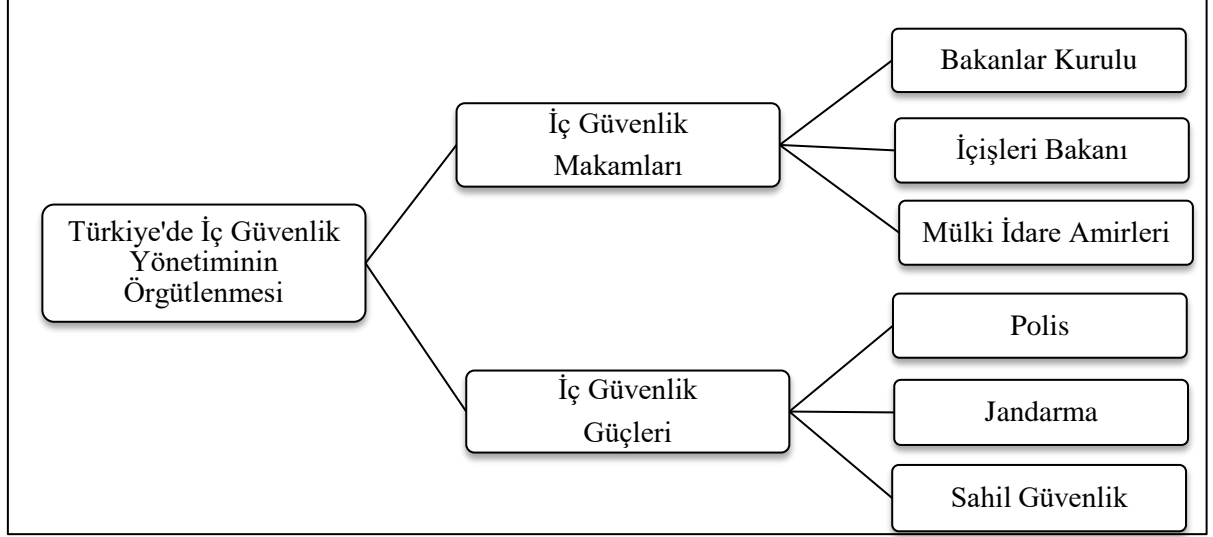
TÜRKİYE'DE İÇ GÜVENLİK YÖNETİMİNİN ÖRGÜTLENMESİ

Türkiye'de iç güvenlik yönetiminin örgütlenmesi; iç güvenlik alanında karar veren, düzenleme yapan ve hizmeti yöneten konumunda olan “iç güvenlik makamları” ve bu makamların verdikleri kararlar ve yaptıkları düzenlemeler doğrultusunda iç güvenlik hizmetlerini yürüten “iç güvenlik güçleri” ayrımı üzerinden incelenebilir (Şekil 1.).

İç Güvenlik Makamları

İç güvenlik makamları, kamu düzeninin sağlanması ve korunması için düzenleyici ve bireysel işlemler yapma yetkisine sahip makamlardır (Günday, 2013: 297). Bu makamlar, kolluk yetkisini kullanan yerlerdir. Türkiye'de iç güvenlik makamları; Bakanlar Kurulu, İçişleri Bakanı ve mülki idare amirleri, yani vali ve kaymakamlardır (Odyakmaz vd., 2011: 321).

Bakanlar Kurulu, genel düzenleme yetkisi çerçevesinde iç güvenlik alanında tüzük ve yönetmelik çıkarma yetkisine sahiptir. Bakanlar Kurulu, yetkisini genel olarak düzenleyici işlemler ve genel emirler şeklinde kullanmakla birlikte bireysel işlemler de yapabilmektedir (Gözübüyük ve Tan, 2013: 657).

Şekil 1. Türkiye'de İç Güvenlik Yönetiminin Örgütlenmesi

İçişleri Bakanı, 3201 Sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu (ETK)'na göre ülkenin genel emniyet ve asayişinden sorumludur. İçişleri Bakanı, iç güvenlik ile ilgili işleri kendi kanunları çerçevesinde Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) ve Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) ve gerektiğinde diğer tüm kolluk teşkilatı aracılığıyla yürütmeye ve yine gerektiğinde Bakanlar Kurulu kararıyla ordu kuvvetlerini kullanmaya yetkili kılınmıştır (m. 1). Diğer taraftan İçişleri Bakanı, Anayasa'nın 124. maddesine istinaden iç güvenlik alanında yönetmelik çıkararak genel düzenlemeler yapabileceği gibi, 2559 sayılı Polis ve Vazife Salahiyet Kanunu (PVSK)'na göre iç güvenlik görev ve yetkilerinin yerine getirilip kullanılmasında en büyük mülki idare amirinin verebileceği emirleri doğrudan doğruya da verebilmektedir (Gözübüyük ve Tan, 2013: 657).

Mülki idare amirleri olan vali ve kaymakamlar, taşradaki iç güvenlik makamlarıdır. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu (İİK)'na göre valiler, il sınırları içerisinde; kaymakamlar da ilçe sınırları içerisindeki genel ve özel tüm güvenlik birimlerinin amiridirler. Valiler ve kaymakamlar kendi görev alanları içerisinde suç işlenmesini önlemek, kamu düzeni ve güvenliğini korumak için gerekli önlemleri alırlar. Huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, kamu esenliğinin ve mal güvenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi il genelinde valinin, ilçede de kaymakamın görevleri arasındadır. Vali, ilde çıkma

ihtimali olan ya da çıkan olayların emrindeki kuvvetlerle önlenmesini mümkün görmediği takdirde, diğer illerin kolluk kuvvetleri ile bu iş için tahsis edilen diğer kuvvetlerden yararlanmak amacıyla, İçişleri Bakanlığı'ndan veya en yakın kara, hava ve deniz birlik komutanlıklarından yardım isteyebilme yetkisine sahiptir. Valinin bu yardım talebi derhal yerine getirilmek zorundadır. Benzer şekilde kaymakam da, ilçede çıkabilecek olayların emrindeki iç güvenlik güçleri ile önlenemeyeceği kanaatine varırsa ya da ani ve olağanüstü olaylar karşısında kalırsa, valiye bilgi vererek yardım ister ve en yakın askeri (kara, hava, deniz) komutanlara da haber verir (m. 11, 32). 5442 sayılı İİK'ya 23.06.2016 tarih ve 6722 sayılı Kanun ile eklenen fıkra ile genel kolluk kuvvetlerinin imkan ve kabiliyetlerini aşan durumlarda terörle mücadele için gerekli olması ya da terör eylemlerinin kamu düzenini ciddi şekilde bozması halinde, İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla TSK'nın görevlendirilebileceği, bu kapsamda illerde icra edilecek görevlerde askeri birlikler ile genel kolluk kuvvetleri ve ilgili kamu kurumları arasındaki işbirliği, koordinasyon ve gözetimin valiler tarafından yerine getirileceği hükme bağlanmıştır.

04.04.2015 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 6638 sayılı Kanun ile 2559 sayılı PYSK'da ve 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu (JTGYK)'nda yapılan değişiklikle iç güvenlik makamları olan İçişleri Bakanı'nın, valilerin ve kaymakamların iç güvenlik birimleri üzerindeki yetkileri genişletilmiştir. Bu kanun değişikliği ile jandarma teşkilatında müşterek kararname ile atanan generaller dışındaki daire başkanları ile il ve ilçe jandarma komutanlarını ve sahil güvenlik teşkilatında, amiraller haricinde SGK kurmay başkanı ve SGK karargahında görevli başkanlar ile bölge komutanlarını atama yetkisinin İçişleri Bakanlığı'na bırakılması, askeri nitelikte olmayan görevleri ile ilgili işledikleri iddia edilen bir suç nedeniyle görevine devam etmesinde sakınca görülen jandarma ve sahil güvenlik personelinin İçişleri Bakanı tarafından görevden uzaklaştırılabilmesi, il jandarma komutanı hariç olmak üzere il jandarma komutanlıklarında görevli personelin vali tarafından da görevden uzaklaştırılabilmesi, jandarmanın ve sahil güvenlik teşkilatının askeri görevleri dışındaki diğer görevleriyle ilgili eylem ve işlemlerinin İçişleri Bakanlığı, valiler ve kendi amirleri tarafından denetlenmesi ve teftiş edilmesi, il jandarma komutanı ile merkez ilçe jandarma komutanı hakkında il valisince, ilçe jandarma komutanı hakkında kaymakamın değerlendirmesi alınarak il valisi tarafından, ayrıca sahil güvenlik bölge komutanları hakkında mülki görevleri bakımından konuşlu oldukları yerin valisi tarafından her yılın sonunda askeri görevleri haricindeki diğer görevleriyle ilgili değerlendirme raporu düzenlenmesi ve bu değerlendirme raporlarının personelin terfi, ödüllendirme, atama ve yer değiştirmesinde

dikkate alınması, il ve ilçe jandarma komutanlarıyla karakol komutanlarının izinlerinin mahalli mülki idare amirlerinin onayıyla verilmesi, valilerin general ve amiraller dışındaki jandarma ve sahil güvenlik personelinin askeri görevleri dışındaki diğer görevlerini ilgilendiren disiplin suçları söz konusu olduğunda TSK Disiplin Kanunu hükümleri çerçevesinde uyarma, kınama, 8 güne kadar kısmi süreli devam ve 1/10'a kadar aylıktan kesme cezalarını verebilmesi şeklinde düzenlemelere yer verilmiştir.

İllerin ve ilçelerin kamusal düzen ve güvenliğinden birinci derecede sorumlu olanlar, kolluk birimleri değil, mülki idare amirleridir. Yürürlükteki mevzuata göre, iç güvenlik teşkilatlarının merkez ve taşra birimleri, mülki idare sisteminin bir gereği olarak, sivil otoritenin yani vali ve kaymakamların emri ve denetiminde görev yaparlar ve tüm iç güvenlik teşkilatlarının yerel düzeyde gözetiminde vali ve kaymakamlar asıl sorumlu makamlardır (İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2010: 5).

İç Güvenlik Güçleri

Türkiye'de iç güvenlik güçleri; polis, jandarma ve sahil güvenlik teşkilatları olmak üzere üçlü bir örgütlenmeye sahiptir.

Polis Teşkilatının Örgüt Yapısı

Türk kamu yönetiminin merkezi esas alan yapılanmasına koşut olarak, polis teşkilatı da merkezi bir anlayışla örgütlenmiştir. Polis teşkilatı, merkezde Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) olarak İçişleri Bakanlığı'nın teşkilat yapısı içinde yer alır. Taşrada ise il ve ilçe idari yapılanması içinde vali ve kaymakamlara bağlı olarak çalışmaktadır. İllerde valiler, ilçelerde ise kaymakamlar, polis teşkilatının amiridirler.

Polis teşkilatının merkez yapılanması olan EGM, polis sorumluluk bölgesinde genel emniyet ve asayiş sağlamak, genel kolluğa görev veren mevzuatı uygulamak, karayollarında trafik düzen ve güvenliğini sağlamak ve adli kolluk hizmetlerini yürütmek amacıyla kurulmuştur. EGM, merkez ve taşra teşkilatlarından oluşur. EGM'nin merkezi birimleri; daire başkanlıkları (Asayiş, Güvenlik, İstihbarat, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele, Terörle Mücadele, Trafik Denetleme ve Uygulama Dairesi Başkanlıkları) ile denetim ve danışma birimlerinden (Teftiş Kurulu, Özel Güvenlik Denetleme, İç Denetim Birimi Başkanlıkları ile Hukuk Müşavirliği, Trafik Araştırma Merkezi, Özel Kalem Müdürlüğü) oluşmaktadır (www.egm.gov.tr, 2017).

Polis hizmetlerinin halka en yakın birimi olan taşra teşkilatı ise il emniyet müdürlükleri ile ilçe emniyet müdürlükleri/amirlikleridir. İdari sistemimizde güvenlik hizmetlerinin taşra düzeyinde yürütülmesi görev ve sorumluluğu mülki idare amirlerine aittir ancak mülki amirler

bu görev ve sorumluluğu, il merkezlerinde il emniyet müdürlükleri, ilçe merkezlerinde ise ilçe emniyet müdürlükleri veya amirlikleri eliyle yürütmektedirler.

İl ve ilçe emniyet müdürlükleri ile ilçe emniyet amirlikleri, buldukları ilin veya ilçenin büyüklüğü ve hizmet gereklerine göre, merkezi teşkilatta yer alan daire başkanlıklarına koşut olarak çeşitli birimlerden oluşmaktadır. Bu çerçevede merkez teşkilatındaki daire başkanlıkları ve bağlı şubeleri, illerde ve ilçelerde şube müdürlüğü ya da tek bir şube müdürlüğü veya bir şube içerisinde büro ya da kısım olarak düzenlenmiştir (Yaşar, 2005: 111).

Jandarma Teşkilatının Örgüt Yapısı

Jandarma teşkilatı, emniyet ve asayişin sağlanması yanı sıra farklı mevzuatlar ile verilen pek çok görevi yerine getiren bir iç güvenlik birimidir. 2803 sayılı Kanunun önceki halinde jandarma, silahlı ve askeri kolluk gücü olarak tanımlanmış, TSK'nın bir parçası olarak silahlı kuvvetler ile ilgili görevleri bakımından Genel Kurmay Başkanlığı'na, emniyet ve asayiş işleri ile diğer görev ve hizmetlerin yürütülmesi bakımından ise İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir kurum olarak düzenlenmiştir. Bu durum, 25.07.2016 tarihli 668 sayılı KHK ile 2803 sayılı JTGYK'da yapılan düzenlemeler ile değişmiştir. Buna göre jandarma, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanunların verdiği görevleri yerine getiren silahlı genel kolluk kuvvetidir ve Jandarma Genel Komutanlığı, İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır (JTGYK, m. 3, 4). Bu mevzuat değişikliği ile jandarma teşkilatının askeri kolluk değil genel kolluk gücü olduğu ve doğrudan İçişleri Bakanlığı'na bağlı bulunduğu hükmü açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir.

JGK karargahı, Jandarma Genel Komutanı'na jandarma birliklerinin sevk ve idaresinde yardımcı olan en üst yapıdır. Ülke genelinde meydana gelen tüm iç güvenlik olayları, bu yapı tarafından takip edilmekle birlikte olayların gelişimine koşut olarak büyük birlik görevlendirmeleri de karargah tarafından planlanmaktadır. Jandarma teşkilatının emniyet ve asayiş işleri ile görevli taşra teşkilatı ise Jandarma Bölge Komutanlığı, İl Jandarma Komutanlığı, İlçe Jandarma Komutanlığı ve bunlara bağlı jandarma karakolları ile Jandarma Asayiş Timlerinden oluşmaktadır. Gerek görülen yerlerde bölge komutanlıklarına veya il jandarma komutanlıklarına bağlı olarak Jandarma Özel Harekat ve Jandarma Komando Birlikleri, ilçelerde ise Jandarma Asayiş Komando Birlikleri kurulabilmektedir.

Jandarma teşkilatının taşra örgütlenmesinin en üstünde jandarma bölge komutanlıkları yer alır. Jandarma bölge komutanlıkları, jandarma teşkilatının sevk ve ihtiyaçları ile hizmette etkinliğini ve verimliliğini sağlamak amacıyla birden çok il jandarma komutanlığını

kapsayacak şekilde kurulmuştur. Bu komutanlıkların en üst amiri olan jandarma bölge komutanı, kendisine bağlı bütün jandarma iç güvenlik birimlerinin sorumlu amiri ve komutanıdır (Akkaş, 2003: 71-72). 2803 sayılı Kanun'un önceki halinde, jandarma bölge komutanlıklarının doğrudan Jandarma Genel Komutanı'na bağlı olduğu düzenlenmiş ve mahalli mülki amirler ile bir bağlılık ilişkisi öngörülmemiştir. Buna karşılık 668 sayılı KHK ile bölge komutanının, bölge teşkilatının konuşlu bulunduğu ilin valisine karşı sorumlu olarak görev yapması hükmü getirilmiştir (JTGYK, m. 5).

Jandarma teşkilatının taşradaki diğer örgütlenmesi, il jandarma komutanlıklarıdır. Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği (JTGY), her ilde o ilin adıyla anılan il jandarma komutanlıklarının kurulacağını ve aynı il sınırları içerisindeki il jandarma komutanlığına bağlı jandarma birimlerinin o ilin jandarmasını oluşturacağını hükme bağlamıştır. Her ilçede de, o ilçenin adıyla anılan ilçe jandarma komutanlıkları kurulmaktadır. İlin merkez ilçesinde il merkez jandarma komutanlığı adı ile kurulan birim ise ilin diğer ilçelerine bağlı olmayan, kent merkezine bağlı, polis bölgesi dışındaki yerlerin asayişinden sorumludur (m. 6). Jandarma teşkilatının taşra örgütlenmesinin ana unsurunu oluşturan il jandarma komutanlıkları, "alay" seviyesindeki askeri birliklerdir. İl jandarma komutanlıkları ve ast kademeleri olan ilçe jandarma komutanlıkları, mülki görevlerin yürütülmesi bakımından mülki idare amirlerine karşı sorumludurlar ve il idaresi bakımından il jandarma komutanları, il idare şube başkanı; ilçe jandarma komutanları ise ilçe idare şube başkanı konumundadırlar.

Sahil Güvenlik Teşkilatının Örgüt Yapısı

Sahil güvenlik teşkilatının örgütlenmesi, 2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu (SGKK) ile düzenlenmiştir. Bu Kanunun önceki halinde Sahil Güvenlik Komutanlığı (SGK), TSK'nın kadro ve kuruluşu içerisinde, barışta görev ve hizmet yönünden İçişleri Bakanlığı'na bağlı olmakla birlikte olağanüstü haller ve savaş halinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (DKK) emrine girecek olan silahlı bir güvenlik kuvveti olarak ifade edilmiştir. 25.07.2016 tarihli 668 sayılı KHK ile SGKK'da yapılan değişiklik sonrası SGK, Kanun'da belirtilen görev ve hizmetleri yapmak üzere kurulmuş silahlı bir genel kolluk kuvveti olarak İçişleri Bakanlığı'na bağlanmış, seferberlik ve savaş hallerinde Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenecek bölümleri DKK emrine girecek, kalan bölümü ise normal görevlerine devam edecek olan bir iç güvenlik birimi olarak düzenlenmiştir (SGKK, m. 2). Yapılan bu değişiklikle, SGK'nın TSK'nın kadro ve kuruluşu içerisinde olduğu vurgusu kaldırılmış ve sivil otorite olan İçişleri Bakanlığı'na bağlı olduğu açık bir ifade ile belirtilmiştir.

2962 sayılı Kanunun önceki halinde SGK'nın görev alanlarının, üslerinin, yerleşme yerlerinin Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenmesi öngörülmüşken, 668 sayılı KHK ile yapılan değişiklik ile SGK'nın görev alanlarının, üslerinin, kadrolarıyla yerleşme yerlerinin İçişleri Bakanlığı'nca düzenlenmesi, ancak seferberlik ve savaş hallerinde DKK emrine girecek birliklerin kuruluş ve kadrolarıyla konuş yerlerinin düzenlenmesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşünün alınması hükmü getirilmiştir (SGKK, m. 3). SGK, Ankara'daki merkez karargahının yanı sıra Marmara ve Boğazlar, Karadeniz, Ege, Akdeniz Bölge Komutanlıkları olmak üzere 4 Bölge Komutanlığı ile Hava Komutanlığı, Eğitim ve Öğretim Komutanlığı ve İkmal Merkez Komutanlığı olmak üzere toplam 7 komutanlık olarak örgütlenmiştir. SGK'nın taşra birimi olarak görebileceğimiz 4 bölge komutanlığının emrinde ise grup komutanlıkları görev yapmaktadır (www.sgk.tsk.tr, 2017).

Alan Araştırması

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada Türkiye'de iç güvenlik aktörlerinin iç güvenlik algılarının ve iç güvenlik yönetiminin örgütlenmesine ilişkin görüşlerinin tespiti amacıyla nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Bunun nedeni, nitel yöntemin olguların arkasında yatan nedenin açığa çıkarılmasına ve olgunun nasıl ortaya çıktığının açıklanmasına olanaklı kılmasıdır. Böylece derinlemesine yapılan çözümlenmelerle olgular sorgulanabilmekte ve buna bağlı olarak da mantıksal açıklamalar yapılabilir (Şimşek, 2012: 86-87). Kısaca nitel yöntemin en önemli üstünlüğü, incelenen olguyu kendi bağlamı içinde ve bütüncül olarak ele alınmasını sağlayacak ayrıntılı ve çeşitli veriler sunabilmesidir.

Çalışmanın başlangıcında temel olarak nitel araştırma tekniklerinden görüşme yöntemi seçilmiştir. Görüşmeler sırasında öncelikle belirlenen sorular, hiçbir değerlendirme yapılmaksızın görüşme yapılanlara sorulmuş, ancak sonrasında ihtiyaç duyulması halinde, ifade edilen bir kavramın ya da konunun daha iyi anlaşılması amacıyla görüşülenlere ek sorular da yöneltilmiştir. Dolayısıyla çalışmada ağırlıklı olarak yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi uygulanmıştır. Diğer taraftan görüşme sağlanamayan görevlilerin yazılı soru kağıdına verdikleri cevaplar üzerinden de değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç olarak araştırma, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ve hazırlanan sorulara yazılı cevap verilmesi yolu ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, iç güvenlik yönetiminin taşradaki aktörleri olan valiler, kaymakamlar, il jandarma komutanları, sahil güvenlik bölge komutanları ve il emniyet müdürleri oluşturmaktadır. Araştırmanın gerek hedeflenen gerekse gerçekleşen örnekleminde yer alan görevliler mesleki süreleri ve tecrübeleri, konuya ilişkin bilgi ve deneyimleri, ulaşılabilirlikleri ve görüşme olanakları dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu ölçütler esas alınarak çalışmanın başlangıcında görüşme yapılacak hedef kitle olarak, 10 il valisi, 12 ilçe kaymakamı, 10 il jandarma komutanı, 10 il emniyet müdürü, 4 sahil güvenlik bölge komutanı olmak üzere 44 kişi belirlenmiştir. Uygulama sırasında 4 sahil güvenlik bölge komutanı ile görüşme olanağı bulunamadığından SGK üzerinden bu görevlilerden yazılı cevap alınmıştır. Ayrıca görüşme yapılmak istenen 1 il emniyet müdürü de sorulara yazılı cevap vermeyi tercih etmiştir.

Sonuçta 5 vali, 11 kaymakam, 3 il jandarma komutanı, 3 il emniyet müdürü ile görüşme yapılmış; 4 sahil güvenlik bölge komutanı ve 1 il emniyet müdüründen ise görüşme sorularına yazılı cevap alınmıştır. Böylece toplamda 27 kişi ile (Tablo 1.), iç güvenlik algısına ve iç güvenlik yönetiminin örgütlenmesi ile ilgili 5 soru üzerinden uygulama yapılmıştır. Söz konusu uygulama 2014 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Hedeflenen Gruplar	Evren	Hedeflenen Örneklem	Gerçekleşen Örneklem	Hedeflenen/ Gerçekleşen (%)
Vali (V)	81	10	5	50.0
Kaymakam (K)	957	12	11	91.6
İl Jandarma Komutanı (J)	81	10	3	30.0
Sahil Güvenlik Bölge Komutanı (S)	4	4	4	100.0
İl Emniyet Müdürü (E)	81	10	4	40.0
TOPLAM	1.204	46	27	Ortalama: 58.7

Görüşmeler değerlendirilirken kolaylık sağlanması bakımından görüşme yapılanlar, görüşme tarihi, süresi ve kayıt şekli bakımından kodlanmıştır (Tablo 2.).

Tablo 2. Görüşme Yapılanların Kodlanması

Görüşme Yapılanlar	Görüşme Tarihi	Görüşme Süresi	Görüşme Kayıt Şekli
V-1	10.08.2014	26 dk, 24 sn	Ses Kaydı
V-2	01.09.2014	46 dk, 54 sn	Ses Kaydı
V-3	12.10.2014	35 dk, 53 sn	Ses Kaydı
V-4	24.01.2015	1 saat, 13 dk	Ses Kaydı
V-5	25.01.2015	31 dk, 57 sn	Ses Kaydı
K-1	16.08.2014	1 saat, 04 dk	Ses Kaydı
K-2	18.10.2014	49 dk, 13 sn	Ses Kaydı
K-3	25.01.2015	35 dk, 56 sn	Ses Kaydı
K-4	26.01.2015	39 dk, 58 sn	Ses Kaydı
K-5	27.01.2015	1 saat, 02 dk	Ses Kaydı
K-6	23.02.2015	28 dk, 54 sn	Ses Kaydı
K-7	05.03. 2015	32 dk, 01 sn	Ses Kaydı
K-8	07.03.2015	1 saat, 02 dk	Ses Kaydı
K-9	04.04.2015	28 dk, 22 sn	Ses Kaydı
K-10	10.04.2015	1 saat, 23 dk	Ses Kaydı
K-11	19.04.2015	57 dk, 46 sn	Ses Kaydı
J-1	12.10.2014	28 dk, 56 sn	Ses Kaydı
J-2	08.12.2014	30 dk, 20 sn	Ses Kaydı
J-3	02.03.2015	41 dk, 12 sn	Ses Kaydı
E-1	15.08.2014	1 saat, 14 dk	Ses Kaydı
E-2	13.01.2015	45 dk, 28 sn	Ses Kaydı
E-3	22.02.2015	38 dk, 03 sn	Not tutma
E-4	12.10.2014	---	Yazılı Cevap
S-1	26.01.2015	---	Yazılı Cevap
S-2	26.01.2015	---	Yazılı Cevap
S-3	26.01.2015	---	Yazılı Cevap
S-4	26.01.2015	---	Yazılı Cevap

Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde araştırma sonrasında elde edilen bulgular, iç güvenlik kavramının algılanmasına ilişkin bulgular ve iç güvenlik yönetiminin örgütlenmesine ilişkin bulgular olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır.

İç Güvenlik Kavramının Algılanmasına İlişkin Bulgular

İç güvenlik, toplumun kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan tehlikelere karşı kişilerin, malların ve kurumların gerektiğinde güç kullanımını da içeren araç ve yöntemlerle korunması şeklinde tanımlanmakta (Emsen ve Değer, 2004: 69) ve bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde, halkının huzurunu ve devletinin bekasını sağlamak maksadıyla alınan siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel önlemler (Küçükşahin, 2006: 12) olarak görülmektedir. İç güvenlik kavramı, 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirilen terörist saldırılar sonrasında, yurt içindeki güvenliği vurgular şekilde ve özellikle terörle mücadele ve terörden korunma anlamında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2011: 364). Kısaca iç güvenlik, bir ülke içerisinde kanun ve düzenin egemen olması anlamına gelmektedir (www.hsd.org, 2017).

İç Güvenlik Kavramı Algısı

Araştırma kapsamında görüşme yapılanların iç güvenlik kavramına ilişkin algılarını tespit edebilmek amacıyla, "İç güvenlik kavramından ne anlıyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir.

Valiler iç güvenliği, ülke genelinde kanun ve düzen hakimiyetinin sağlanması, insanların huzur ve sükun içinde yaşayabilmesi, devlet otoritesi altında yapılması gereken ve vatandaşların can ve mal güvenliğini sağlayan tüm hizmetlerin yerine getirilmesi şeklinde tanımlamışlardır:

İç güvenlik, kamu düzeninin korunması, özgürlük ve güvenlik dengesinin optimal bir noktada sağlanmasıdır... Çarşıda, sokakta eli silahlı adam gezdirmek yerine insanların kendini güvende hissetmesidir (V-1).

Kaymakamlara göre iç güvenlik, bir ülkede yaşayanların temel hak ve özgürlüklerini hiç bir engelle karşılaşmadan kullanabilecekleri bir ortamın oluşmasına yönelik hizmetlerin sunulması, insanların canına ve malına ilişkin tehditlere karşı kendilerini güvende hissetmelerinin sağlanması, insanların her türlü kaygıdan uzak sosyal yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli şartların oluşturulmasıdır:

İç güvenlik aslında bir ülkede yaşayanların temel hak ve özgürlüklerini hiçbir engelle karşılaşmadan kullanabilecekleri bir ortamın oluşturulmasıdır. Bir başka ifadeyle rahat ve huzur içinde insanların can ve mal güvenliğinin sağlanmasıdır (K-5).

İl jandarma komutanları iç güvenliği, ülke sınırları içerisinde asayiş ve emniyetin sağlanması, "insanların bugününden ve yarınından emin olması" şeklinde tanımlamışlardır:

Güvenlik, özelde iç güvenlik devletin var olma gerekçesidir. Güvenlik fonksiyonu nedeniyle halk tarafından devlet vazgeçilmez görülür. İç güvenlik alanında düşülen zafiyet, devleti de zafiyet içerisinde gösterir. İç güvenlik örgütsel anlamda emniyet, jandarma, sahil güvenlik teşkilatları ile zor kullanarak başta devletin güvenliği olmak üzere ülke içinde huzur ve sükunu sağlamaktır (J-2).

Sahil güvenlik bölge komutanlarına göre iç güvenlik, halkın güven ve huzur içinde yaşaması, bireyin temel hak ve özgürlüklerine yönelik tehditlerin ortadan kaldırılmasıdır:

İç güvenlik bir ülke içerisinde ister suç olsun ister kabahat, kanuna aykırı eylemlerin önlenmesidir. Dolayısıyla da toplumsal yaşamın belirli bir düzen içinde devam etmesinin sağlanması, bireyin temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması için yapılan faaliyetlerdir (S-1).

İl emniyet müdürlerine göre iç güvenlik, farklı düzeylerde ortaya çıkan tehdit ve tehlikelere karşı güvenliğin ve asayişin hukuksal çerçeve içinde kalınarak sağlanmasıdır. Bu anlamda devletin güvenliği, bireyin ve toplumun güvenliğinin de teminatıdır:

İç güvenlik, devlete, topluma, bireye ve eşyaya yönelik oluşacak tehdit ve tehlikelere karşı gerekli güvenlik önlemlerinin mevzuata uygun olarak alınmasıdır. Bunun için de öncelikle iç güvenlikten sorumlu olan devletin kendi güvenliğinin sağlanması gerekir (E-1).

İç Güvenlik ile Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişkiye Dair Algı

Araştırmaya katılanlara, iç güvenlik tanımlamalarını açıklığa kavuşturmak için görüşmeler sırasında ek soru olarak, "iç güvenlik ile ulusal güvenlik arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir.

Valiler, iç güvenlik ile ulusal güvenlik arasında tehdit anlamında karşılıklı bir ilişki olduğunu kabul etmekle birlikte, iç güvenlik hizmetlerini sunan birimler ile ulusal güvenlik birimlerinin birbirlerinin alanlarında kullanılmaması gerektiğini düşünmekte ve özellikle de ulusal güvenlik gücü olan ordu birliklerinin iç güvenlikte kullanılmasına sıcak bakmamaktadırlar:

İç güvenliğinizi eğer sağlam tutmazsanız, ulusal güvenliği de tam anlamıyla sağlayamazsınız ve ulusal güvenliğiniz de tehdit altına girmeye başlar. İçeride ne kadar güçlüyseniz, ulusal güvenliğiniz de o kadar güçlü hale gelir. Ancak bu ilişki, bu iki güvenlik gücünün birbirlerinin alanlarında kullanılmasına cevaz verecek şekilde anlaşılmalıdır (V-2).

Bir başka vali de bir iç güvenlik birimi olan jandarma teşkilatının ve bir ulusal güvenlik unsuru olan ordunun kendi görev alanları dışında, birbirlerinin alanlarında çalıştırılmamaları gerektiğine dikkat çekmiştir:

İçerde kolluk hizmeti yapması gereken jandarmayı, sınır birliği olarak sınır güvenliği görevi ile görevlendirdik. Buna karşılık kara birliklerine de iç güvenlik hizmeti yaptırдық. Şimdi şimdi düzelmeye başladı bu çarpık durum. Ama hala kara birliklerinin iç güvenlikte, terörle mücadelede etkisi devam ediyor. 5442 sayılı Kanun'un 11. maddesindeki askeri birliklerden yardım isteme yetkisi, artık bir görev gibi algılanıyor, fiili bir duruma dönüşmüş durumda... Yeniden ele alınması gerekir, bu iç güvenlikte bir sorun alanı...(V-4).

Kaymakamlara göre de herhangi bir iç güvenlik sorunu bir ulusal güvenlik sorunu haline gelebileceği gibi, herhangi bir ulusal güvenlik sorunu da kolaylıkla bir iç güvenlik sorunu

haline dönüşebilmektedir. Ancak valiler gibi kaymakamlar da, ulusal güvenlik ile iç güvenlik güçlerinin görev alanlarının birbirine karışmaması gerektiği düşüncesine sahiptir:

İç güvenlik, sivil bir alan ve bu alanda uygulayıcılar jandarma, sahil güvenlik ve emniyet... Ulusal güvenlik ise askeri bir alan ve sorumlusu ordu... Tehdit bakımından iç güvenlik ve ulusal güvenlik birbiri ile etkileşim içerisinde ancak bu uygulamada karıştırılmamalı... Ulusal güvenlik unsuru olan askerin iç güvenlik alanında görev almaması gerekir (K-3).

Bir diğer kaymakam ise, iç güvenlik ile ulusal güvenlik güçlerinin yapısı, iş tekniği ve yöntemi bakımından farklılık gösterdiğini ve iki ayrı usulle çalıştıklarını vurgulamıştır:

İç güvenlik ayrı bir yönetim tekniği, ulusal güvenlik ayrı bir yönetim tekniği gerektiriyor. Yani, ulusal güvenlik askeri güçle sağlanıyor, burada bir militarist bakış açısı söz konusu ve kendi iç işleyiş mekanizması var. İç güvenlikte ise daha çok vatandaşla ilişkilerin ön planda olduğu, vatandaşların hizmetlerin dışında tutulmadığı bir yönetim sergiliyorsunuz. Ancak iç güvenlik ile ulusal güvenlik alanları kesişmeye başladığında, ister istemez militarist bir güvenlik anlayışı iç güvenliği etkilemeye başlıyor ve bu da iç güvenlik hizmetinin sunumunda olumsuzluklar ortaya çıkarıyor. Hizmet sunumunda sivil ile hiç muhatap olmamış askerleri, iç güvenlikte görevlendirdiğinizde sorunlar yaşıyorsunuz (K-7).

İl jandarma komutanları, iç güvenlik ve ulusal güvenliğin karşılıklı etkileşimin ötesinde bu iki güvenlik alanının birbirinin tamamlayıcısı ve birbirinden ayrılmaz parçalar olduklarını ifade etmişlerdir. Onlara göre gerekli görüldüğünde, kuvvet yetersizliği gibi durumlarda, askeri birliklerden iç güvenlik alanında yardım istenmesinde bir sakınca bulunmamaktadır:

İç güvenlik-dış güvenlik[ulusal güvenlik] algısı devlet geleneğimizde hep iç içe olmuştur. İç güvenlik unsurları dış güvenliğe destek olduğu gibi, dış güvenlik unsurları da zaman zaman iç güvenlikte görev almıştır. Bu geçmişten gelen bir anlayış (J-3).

Sahil güvenlik bölge komutanları da, iç güvenlik ile ulusal güvenlik arasında bir ilişki olduğunu kabul etmekle birlikte, iki alanın birbirinden farklı niteliklere sahip olduğunun altını çizmişlerdir:

İç güvenlik kavramı zaman zaman kimileri tarafından ulusal güvenlik kavramıyla eşdeğer gibi kullanılsa da, aslında aralarında çok belirgin bir anlam ve kullanım farkı bulunmaktadır. Ulusal güvenlik, bir devletin varlığını ve

güvenliğini sağlamak için aldığı tüm tedbirlere işaret etmekle birlikte daha çok uluslararası alanla ilgilidir. Potansiyel düşmanlar, sınırların ötesindeki devletler ve uluslararası örgütlerdir. İç güvenlik ise sınırlar dahilinde faaliyet gösteren, çoğu zaman somut ve fiziksel olmayan bir düşman ya da düşmanlara karşı yurdun savunulması anlamına gelmektedir... Uygulamada ise iç güvenlik çabaları, terörist saldırıların yanında deprem, sel, kasırga gibi doğal afetler veya kimyasal patlamalar gibi insan nedenli felaketler karşısında alınan tedbirleri ve yürütülen çabaları da kapsamaktadır (S-2).

İl emniyet müdürlerine göre de, ulusal güvenlik-iç güvenlik şeklinde yapılan ayırım bulanıklaşmış ve iç güvenlik ile dış güvenlik birbiriyle örtüşür hale gelmiştir. Bu nedenle ulusal güvenlik ile iç güvenlik birimleri arasında yardımlaşma ve kuvvet yetersizliği halinde birbirlerinin sorumluluk alanlarında görev alınması kaçınılmazdır:

Güvenliğin çok boyutlu bir yapı kazanması sonucunda, iç güvenlik ile ulusal güvenlik örtüşür hale geldi, bir yakınsama söz konusu, bu ayırım ve sınıflandırma bulanıklaşmış durumda. Dolayısıyla iç güvenlik hizmeti veren birimler ile dış güvenlik hizmeti sunan birimlerin, ortak hareket etme ve işbirliği yapmaları gündeme geldi. Bu durumun başka bir boyutu da iç güvenlik birimlerinin yetersizliği halinde ulusal güvenlik unsuru olan askerlerden yardım istenmesi... İç güvenlik ile ulusal güvenlik algısı, devlet geleneğimizde hep iç içe olmuştur. İç güvenlik unsurları, ulusal güvenliğe destek olduğu gibi, ulusal güvenlik unsurları da zaman zaman iç güvenliği sağlayabilmiştir. Bu geçmişten gelen bir anlayış...(E-4).

İç Güvenlik Yönetiminin Örgütlenmesine İlişkin Bulgular

İç güvenlik birimleri polis-jandarma-sahil güvenlik şeklinde üç kurumlu bir yapılanmaya sahiptir. İç güvenlik yönetiminin bu “çok başlı” teşkilatlanması, uygulamada çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Bu çerçevede özellikle, yetki ve görev paylaşımında jandarma ve polis teşkilatları arasında sorunlar yaşanabilmektedir. Bazı fiili durum ve uygulamalar, mevzuat boşlukları, polis ve jandarma arasındaki görev ve sorumluluk alanına ilişkin gerginliği sürekli kılmaktadır.

Çoklu Örgüt Yapılanması

Literatürde iç güvenlik yönetiminin “çok başlı” örgütlenme yapısının ortaya çıkardığı, yetki ve görev karmaşası ile koordinasyon sorunlarının ortadan kaldırılması için bu çoklu yapının birleştirilmesi, bir başka deyişle iç güvenlikten sorumlu tek bir teşkilatın oluşturulmasının

uygun bir çözüm olacağı ağırlıklı olarak tartışılan bir konudur. Bu konu da dikkate alınarak araştırmada görüşmecilere, “Türkiye’de iç güvenlik yönetiminin teşkilatlanması bakımından karşılaşılan sorunlar nelerdir ve bu sorunlara karşı ne tür çözümler önerilebilir?” sorusu yöneltilmiştir. Ayrıca örgütlenme ve hizmet sunumu arasındaki karşılıklı ilişki dikkate alınarak, araştırmaya katılanlara iç güvenlik hizmetlerinin yürütülmesinde karşılaşılan sorunların tespiti amacıyla, “Türkiye’de iç güvenlik yönetiminde hizmetlerin sunumu bakımından karşılaşılan sorunlar nelerdir ve bu sorunlara karşı ne tür çözümler önerilebilir?” sorusu da sorulmuştur. Bu iki soruya verilen cevaplar birlikte incelendiğinde, iç güvenlik yönetiminin gerek teşkilatlanması gerekse hizmet sunumu bakımından karşılaşılan sorunların başında iç güvenlik birimlerinin polis, jandarma ve sahil güvenlik şeklinde üçlü bir yapılanmaya sahip olması ve bunun hizmetlerin sunumunda koordinasyon ve işbirliği sorunlarına yol açması gelmektedir.

Araştırmaya katılan valilere göre iç güvenlik yönetiminin örgütlenmesi bakımından en önemli sorun olarak tartışılan jandarma-sahil güvenlik-emniyet şeklindeki üçlü yapılanma tarihsel süreçlerin bir sonucudur ve bir geleneğe dayanan bu üçlü yapı gerçekte bir sorun olarak görülmemelidir:

Bir ülkede güvenlik birimlerinin birden fazla olmasında yadırganacak bir şey yok. Genel olarak güvenlik hizmeti, yani silah/zor kullanma yetkisi, bir başka deyişle kolluk yetkisi, tek bir kurumun veya birimin tekeline bırakılacak kadar basit görülmemiştir. Bu çoklu yapı, aslında birbirini dengeleyen güçler gibi görülmüştür. İç güvenlikte tek teşkilat, başka tür sorunlara yol açabilir (V-4).

Valilere göre asıl sorun iç güvenlikteki üçlü yapı değil, bu yapı içerisindeki jandarma ve sahil güvenlik birimlerinin askeri (militarist) nitelikleridir ve bu birimlerin sivil otorite olan kaymakam ve valilere tam anlamıyla bağlı olmamalarıdır:

Türkiye’deki sorun şu: Jandarma, sahil güvenlik askeri bir nitelikte, emniyet ise daha sivil bir nitelikte örgütlenmiştir. Jandarmanın yapılanması, personel rejimi ve hesap verebilirlik ilişkisi, TSK ile ilintilidir. Fransa’da da jandarma var, ancak onlarda jandarma demokratik kurallar ve gelenekler çerçevesinde sivil irade ve sivil bir anlayışla çalışıyor ve iş görüyor. Dolayısıyla asıl yapılması gereken jandarma ve sahil güvenliği, sivil idarenin ve sivil iradenin otoritesine tabi kılmaktır (V-1).

Valilerin aksine araştırmaya katılan kaymakamların ağırlıklı çoğunluğu, iç güvenlikteki üçlü yapılanmanın önemli bir sorun olduğunu düşünmektedirler. Polis, jandarma ve sahil güvenlik

teşkilatları farklı kuruluş mevzuatları çerçevesinde hizmet etmektedirler. Buna bağlı olarak bu üç kurumun teşkilat yapıları, personelinin niteliği ve niceliği, hizmete alımı, rütbe ve terfisi, atama ve tayin usulleri birbirinden çok farklıdır. Üç farklı kurumun mevcut olması değil, ayrıca jandarma ve sahil güvenlik teşkilatlarının kendi içlerinde örgütlenmelerinde de farklı kademelerin bulunması (örneğin jandarma bölge komutanlığı gibi), iş ve işlemlerde koordinasyon ve işbirliği sorunlarına, idari işleyişte üst amir olarak kime hesap verileceği konusunda sıkıntılara yol açmaktadır:

Düşünün çalıştığınız ilçede bir jandarma komando alayı, ilde de bir jandarma bölge komutanlığı varsa, sizin ilçe jandarma komutanınız kaç kişi ile muhatap oluyor? İlçe komutanı, hem ilçedeki alay komutanına, hem il jandarma komutanına hem bölge komutanına hesap veriyor, bir de tüm bunlardan sonra bana... Hele bir de suç meselesi varsa işin içine bir de savcı giriyor....(K-4).

Bu noktada bir kaymakamın genel anlamda parçalı idari yapının etkinlik başta olmak üzere farklı sıkıntılara da yol açtığını sağlık hizmetlerindeki parçalı örgütlenmeyi örnek vererek anlattığı şu ifadeleri çarpıcıdır:

İç güvenlikte koordinasyon ve etkinlik isteniyorsa, jandarma ve sahil güvenlik tamamen kaldırılmalıdır. Aslında parçalı yapının sıkıntılı olması, sadece iç güvenlikte değil diğer alanlarda da geçerli bir durum, idari bir gerçek. Örneğin il teşkilatında sağlık hizmetlerinde eskiden sadece il sağlık müdürlüğü vardı. Şimdi üçlü bir yapı var: İl Sağlık Müdürlüğü, Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği, Halk Sağlığı Müdürlüğü. Bu üçlü yapı, il düzeyinde sağlık hizmetlerinde idari bir karmaşaya yol açıyor. Bu kurumlardan birinde hizmet aracı fazlası var, diğerinde yok, ihtiyaç olduğu halde diğerine vermiyor, kurumsal kıskançlık yapıyor. Aynı şey personel yönetimi bakımından da geçerli... İdari teşkilatı parçalamak, idareyi ya da hizmeti işlevsiz hale getiriyor, bürokrasiyi arttırıyor, kaynak israfına yol açıyor. Bu açılardan da, iç güvenlik birimlerinin tek birim üzerinden yürütülmesi gerekli (K-11).

Kaymakamların bu görüşlerine karşılık il jandarma komutanları, çoklu yapılanmayı iç güvenlik hizmetlerinin bir gereği olarak değerlendirmektedirler. Her şeyden önce jandarma-sahil güvenlik-emniyet teşkilatlarının görev alanları birbirinden farklıdır ve bu farklı alanların farklı nitelikleri vardır. Ayrıca, iç güvenlik birimlerinin tek çatı altında toplanması kontrolsüz bir gücün ortaya çıkmasına da yol açacaktır:

İç güvenlikte tek teşkilat sağlıklı olmaz. Jandarma, Türkiye'nin bir gerçeği. Kaldı ki, jandarma teşkilatı diğer ülkelerde de var. Fransa'da, İtalya'da da var. Bu üçlü yapıya ihtiyaç var ve bu kurumların birbirlerini dengelediğini düşünüyorum. Jandarmada biz, aslında iç güvenlikte milletin askere bakışından, sempatisinden de yararlanıyoruz. Bu da ayrı bir avantaj. Bu nedenle, bu üçlü yapı devam etmeli (J-1).

Sahil güvenlik bölge komutanları, doğrudan doğruya üçlü yapılanmaya değinmemekle birlikte, iç güvenlikte farklı kurumsal yapıların birbirleri ile "aşinalığının" bulunmayışının bir sorun olabileceğini ifade etmişlerdir:

İç güvenliğe yönelik olarak görev yapan her bir kurumun işleyişi ve teşkilatlanması farklı şekilde yürütülmektedir. Kolluk birimleri arasında işbirliği her ne kadar bulunsun da her bir kurumun diğerini tam anlamıyla tanınması mümkün olmamaktadır. Jandarma ve emniyet kuvvetlerinin görev yaptığı bölgelerde birbirlerine aşinalığının, Sahil Güvenlik Komutanlığı ile aynı ölçüde olduğu söylenemez. Söz konusu aşinalık sorunu, küçük yerleşim yerlerinde kısa sürede aşılacakla beraber nispeten büyükşehirlerde biraz zaman almaktadır (S-3).

İl emniyet müdürleri, iç güvenlik birimlerinin tek çatı altında toplanmasını en belirgin şekilde savunan gruptur. Onlara göre mevcut üçlü yapı, mülki amirin koordinasyonu ile sorunlara yol açmasa da, kaynakların verimli kullanılması, uygulamalarda standardizasyonun sağlanması bakımından tek kurum daha verimli olacaktır. :

Tek teşkilatlanmadan yanayım, çünkü Dünyada da gidişat bu yönde, örneğin Belçika'da jandarma kaldırılmış ve polis teşkilatına bırakılmış tüm iç güvenlik hizmeti... Jandarma, bazı konularda yetersiz kalabiliyor, profesyonel çalışma konusunda sıkıntıları var. Bazı suç ve suçlular, polis, jandarma ve sahil güvenlik ayırımından istifade edebiliyor, bu da hizmetlerdeki etkinliği azaltıyor. Bu parçalı yapı, koordinasyon ve işbirliği sorunlarına da yol açabiliyor, bu sorun vali başkanlığında bir araya gelinerek aşılabiliyor ancak bu kurumsallaşmış bir durum değil (E-2).

2016 ve 2017 yıllarında iç güvenlik alanında yapılan mevzuat düzenlemelerinde, iç güvenlik örgütlenmesinde emniyet-jandarma-sahil güvenlik şeklindeki üç örgütlü yapılanma korunmuştur. Bu durum, söz konusu üçlü yapılanmayı bir gelenek ve ihtiyacın sonucu olarak gören valilerin ve jandarma komutanlarının görüşleriyle uygunluk göstermektedir.

Koordinasyon ve İşbirliği

Araştırmada üç kurumlu yapıya karşı çıkanların, kaymakamların, sahil güvenlik bölge komutanlarının ve il emniyet müdürlerinin, dayandıkları en önemli gerekçe, bu yapılanmanın hizmetlerin etkin ve verimli sunumunda bazı sorunlara yol açmasıdır. Bu sorunlar; iç güvenlik hizmetlerinde koordinasyon ve işbirliği ile bilgi alış-verişi ve istihbarat konularında yaşanan aksaklıklar olarak ifade edilmiştir:

En büyük eksiklik, emniyet, jandarma ve sahil güvenlik arasındaki koordinasyonun sağlanması ve istihbarat paylaşımı sorunları... Zaman zaman iç güvenlik birimleri, aynı olaylarda farklı tavırlar sergileyebiliyorlar. Bilgi alış verişinde kurumsal taassupla hareket edebiliyorlar. Bu da hizmetin zamanında yerine getirilmesinde bazı aksaklıklara yol açabiliyor (K-3).

Bir sahil güvenlik bölge komutanı da iç güvenlik hizmetlerinin sunumunda karşılaşılan en önemli sorunun üç kurum arasındaki bilgi/istihbarat paylaşımı eksikliği olduğunu ifade ettikten sonra şunları belirtmiştir:

Her üç kurum da ilçelerde kaymakamlar, illerde ise belirlenen vali yardımcılarını koordinesinde ortalama haftada bir defa toplanarak bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Söz konusu uygulamanın da belirli ölçüde ortak hareket etmek açısından zemin oluşturduğu söylenebilir. Ancak, söz konusu toplantıların anlık bilgi paylaşımı ve istihbari bilgilerin olgunlaştırılması açısından yeterli olduğu söylenemez (S-2).

İç güvenlik hizmetlerinin sunumunda karşılaşılan koordinasyon, işbirliği ve bilgi paylaşımı sorunlarına karşı ne yapılması gerektiği konusunda görüşülenlerin tamamına yakını, mülki idare amirlerinin iç güvenlik yönetimindeki koordinatörlük görevine dikkat çekmişlerdir. Bu konuda bir vali şunları ifade etmiştir:

Bilgi paylaşımının, teknoloji paylaşımının, kuvvet paylaşımının net çizgilerle pratik kullanılabilir manada, kurum otoritelerini de bağlayacak şekilde mevzuatlarına ve organizasyon şemalarına yansıtılması büyük bir zorunluluk arz etmektedir. Mesuliyet verilen, koordinasyon ve işbirliği sağlamada yetki verilen kişiler, vali ve kaymakamlardır. Kurumlar ise geriye kalan eksikleri tamamlıyor. İşte o zaman hizmet sunumunda sıkıntı yaşanmıyor (V-3).

Ancak mülki idare amirlerinin iç güvenlik birimleri arasında koordinasyon ve işbirliği sağlamadaki kilit rolünü ifade etme bakımından, vali ve kaymakamlar ile il jandarma komutanları ve il emniyet müdürlerinin yaklaşımlarının farklı olduğu görülmektedir. Mülki

idare amirlerinin iç güvenlikteki koordinasyon ve iş birliğini sağlama rolünü, vali ve kaymakamlar iç güvenlik alanının bir sivil alan olması ve siviller tarafından yönetilmesi gerektiği gerekçesi ile vurgularlarken, il jandarma komutanları ve il emniyet müdürleri daha çok, “yetki onlarda, dolayısıyla da sorumluluk da onların” anlayışı ile yani bir anlamda sorumluluğu üstlerinden atma düşüncesi ile ifade etmişlerdir. Bir il emniyet müdürüne göre;

Jandarma ile ortaya çıkabilecek koordinasyon ve işbirliği sorunu hem mevzuat nezdinde hem ikili ilişkiler nezdinde, spontane gelişen olaylarda da iyi niyet kapsamında çözülüyor. Şunu da belirtmek gerekli, koordinasyon ve işbirliği konusunda valimiz asıl sorumlu, biz onun emir ve direktifleri doğrultusunda hareket ediyoruz, sonuç olarak bir emir-komuta zinciri söz konusu. Ancak unutmayalım yetki kadar, sorumluluk da ona ait ve öyle olmalı (E-2).

İç güvenlik alanındaki koordinasyon ve işbirliği sorununun çözümüne yönelik olarak 25.07.2016 tarihli 668 sayılı KHK ile İçişleri Bakanına EGM, SGK ve JGK arasında her kademedeki personelin geçici olarak görevlendirilebileceği, İçişleri Bakanının bu yetkisini valilere devredebileceği, ayrıca İçişleri Bakanı onayıyla EGM, SGK ve JGK silah, mühimmat, teçhizat, taşıt ve diğer taşınırları ile taşınmazlarını birbirlerine geçici olarak tahsis edebilecekleri veya bedelsiz olarak devredebilecekleri düzenlemeleri getirilmiştir. Söz konusu bu düzenlemeler aslında jandarma, sahil güvenlik ve polis teşkilatları arasında işbirliği ve koordinasyon sorunu olduğu ve bunun giderilmesi gerektiğini ifade eden valilerin kaymakamların ve sahil güvenlik bölge komutanlarının görüşlerini de doğrular niteliktedir.

Sivil Otoriteye Bağlılık

Araştırmada iç güvenlik yönetimindeki çoklu yapılanmaya karşı çıkanların ve iç güvenliğin tek tip bir teşkilatlanma ile örgütlenmesi gerektiğini savunanların bu konudaki düşünceleri irdelendiğinde, asıl sorunun iç güvenlik yönetiminde üç farklı kurumun varlığından ziyade jandarma ve sahil güvenlik komutanlıklarının militarist yapısı nedeniyle sivil otoriteye bağlılık konusunda yaşanan sıkıntılar olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında gerek jandarmanın gerekse sahil güvenliğin bu militarist yapısından en fazla rahatsızlık duyanlar, vali ve kaymakamlardır. Her ne kadar valiler, iç güvenlikteki üçlü yapılanmayı tarihsel sürecin bir sonucu olarak görmekle birlikte, jandarma ve sahil güvenliğin sivil otoriteye bağlılıklarının tam anlamıyla sağlanamadığı görüşündedirler. İç güvenlik alanında yapılan son mevzuat düzenlemeleri ile bu birimlerin iç güvenlik yönetiminde sivil otorite olan vali ve kaymakamlara bağlılığı arttırılmış olmakla birlikte, bunun tam anlamıyla uygulamaya

yansımadığı, araştırmaya katılan vali ve kaymakamlar tarafından araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle dile getirilmiştir. Bir vali, bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir:

Jandarmanın görevlerinin %80'i, %90'ı mülki ve adli görevlerdir ancak günlük çalışmasının %90'ı askeridir. Terfi-yükselme ve rütbe sistemi, askeri düzene göre yapılmıştır. Bu değişecek... Emniyet müdürü neyse jandarma komutanı da o olmalı, sivil otoriteye bağlılık yönünde yapılanlar yeterli değil, yeni yapılan düzenlemeler, tam anlamıyla kurumsallaşmalı... Polis ve jandarma arasındaki duruş, hissediş ve tavır farklılığı, hem işlemlere hem hizmetin kalitesine ve hem de halka olumsuz bir şekilde yansıyor (V-5).

İç güvenlik birimlerinin sivil otoriteye bağlılığı konusunda aslında en fazla şikayetçi olanlar kaymakamlardır:

Daha önce ilçe jandarma komutanı iznini bile bizden almıyordu. Şimdi ise bizden kerhen “olur” alıyorlar, önce il jandarma komutanından sonra da bizden... Bu bile önemli ama çok yetersiz. Tüm değişikliklere rağmen il komutanlığından yapılan planlamalara göre, bize gelip arama taleplerini imzalıyorlar. Sormuyorlar ya da istişare etmiyorlar.... İç güvenliği jandarma bizim adımıza yürütüyor ve asıl sorumlu bizlersek, bu durumu onlar da hissetmeli ve ona göre davranmalı.... Sadece seni bağladım demek ile olmuyor. Jandarmanın sivil otorite olan bakan, vali ve kaymakam ile olan ilişkisi pekiştirilmeli ve bağlılık gerçek anlamda kurumsallaştırılmalı.... (K-9).

Sivil otoriteye bağlılık sorununun mevzuat değişikliklerine karşın araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle devam ediyor olmasının nedeni, geçmişten gelen kurumsal alışkanlıkların kolayca terk edilememesidir. Bir vali, bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Türkiye'deki teamül, yani jandarmanın askeri, emniyetin daha sivil bir kimliği olduğu düşüncesi Türkiye'nin pratiklerinden, idari geçmişinden kaynaklanan bir şey, sorun buradan başlıyor. Jandarmanın silahlı kuvvetlerin bir parçası olması keyfiyeti, işi sıkıntıya sokuyor. Jandarma kolluk hizmeti yapmakla birlikte hesap verebilirlik noktasında asıl yetkili olan siyasi otoriteye pek bağlı olmadı. Kanunların birçoğunda jandarma, hala kara kuvvetlerinin içinde kabul ediliyor (V-5).

Araştırmada tespit edilen ilginç bir durum da, kaymakamların sivil otoriteye, yani kendilerine bağlılık konusunda, ilçe emniyet müdürlerinin de en az jandarma komutanları kadar sorunlu olduklarını düşünmeleridir. Literatürde emniyetin jandarmaya göre daha sivil bir yapılanma

olduğu değerlendirilmesine karşılık, kaymakamlar bağlılık, uyum ve işbirliği içerisinde çalışma konularında emniyet teşkilatı ile de sorunlar yaşamaktadırlar:

Bağlılık konusunda jandarma dışında aslında emniyette de sorun yaşanıyor. Jandarma, mülki idareyle çalışırken (...) kendi hiyerarşisi içerisinde gerçek anlamda bir disiplin ve emir-komuta zinciri gerçekleştirmiş durumda. İşleyiş ve düzen açısından değerlendirildiğinde, jandarma kaymakamlara daha bağlı hareket ediyor. Emniyet teşkilatında ise, kendi iç işleyişinde bile disiplin anlayışı tam olarak oturtulabilmiş değil. Ast-üst ilişkilerinde, verilen talimatların sorgulanmadan yerine getirilmesinde, meydana gelen olayların üst makamlara iletilmesinde emniyet, jandarmanın çok gerisinde. Örneğin ilçe jandarma komutanı, bir olay olduğunda bana hemen bildiriyor ama emniyet bölgesinde bir olay oluyor, en son ben öğreniyorum (K-7).

Sivil otoriteye bağlılık sorununa karşı valilerin ve kaymakamların çözüm önerileri; taşrada iç güvenlik makamı olan valilerin ve kaymakamların iç güvenliğin amiri olduklarının mevzuatta tam anlamıyla vurgulanması, çeşitli kanunlarda yer alan buna aykırı hükümlerin değiştirilmesi, ayrıca bu anlayışın uygulamada etkin bir şekilde takip edilmesidir. Bir kaymakam, bu düşünceyi şu şekilde ifade etmiştir:

Mülki idare sistemi güçlendirilmeli, vali ve kaymakamlara jandarma, sahil güvenlik ve emniyet birimlerini denetleme ve onlara hesap sorma yetkisi mevzuatta tam anlamıyla tanınmalı, uygulamada da bu kurumlar arasındaki koordinasyonun sağlanması mülki idarenin görevi olmalı ve onlar tarafından sağlanmalıdır. Etkili denetim ve yönlendirme için mülki amirler ile iç güvenlik birimleri arasındaki hiyerarşinin iyi tanımlanması zorunludur. Bu hiyerarşi tanımlaması çerçevesinde, emir-talimat verme, sicil ve ödül/ceza verme, bir aksaklık olduğunda etkin soruşturma yapma, sorumlular hakkında idari tedbir alma gibi yetkiler açıkça belirtilmeden iç güvenlik birimleri arasında koordinasyonun sağlanması pek mümkün değildir (K-10).

Kaymakamlara göre, sivil otoriteye bağlılık sorununun çözümünde, jandarma, sahil güvenlik ve emniyet teşkilatlarının mensuplarına, hizmet öncesinde ve hizmet içinde verilen eğitimlerde, iç güvenlikle asıl sorumlu olanın sivil otorite olduğunun tam anlamıyla benimsenmesi de önemli bir konudur:

Sivil otoriteye bağlılık sorunu, eğitim süreçlerinden başlamaktadır. Bu eğitim süreçlerinde ve programlarında [iç güvenlikte] sivil idarecilerin birinci derece

sorumlu amir olmaları ile ilgili bir anlayış sorunu var. Çünkü bu teşkilat mensupları yetiştirildikleri okullarda vatanını en çok seven, en çok hizmet eden, canını veren askerlerdir/polislerdir diye yetiştiriliyorlar. Bu yetiştirilme süreci sonunda bu teşkilat mensupları, sivil idarecilerin olaylara kendileri kadar sağlıklı, milliyetçi ve vatansever bir perspektiften bakmadığını, daha yüzeysel değerlendirdiklerini düşünmektedirler. Dolayısıyla, sivil otorite ile olan çelişki buradan başlıyor (K-7).

Sivil otoriteye bağlılık konusunda il jandarma ve il emniyet müdürleri tarafından “sivil otoriteye/valilere bağlı bir şekilde çalışıyoruz” söyleminin dışında dikkate değer bir değerlendirme yapılmamıştır. Aynı şekilde araştırmaya katılan dört sahil güvenlik komutanından üçü, sahil güvenliğinin askeri niteliğini ve sivil otoriteye bağlılığını bir teşkilatlanma sorunu olarak belirtmemiş olmakla birlikte, bir bölge komutanının bu konudaki yaklaşımı farklılık taşımaktadır:

İç güvenlik alanında gizli yönetmelikler, hukuki dayanağı belirsiz bazı uygulamalar ve kurumlar arasındaki yetki ve sorumluluk karmaşası yüzünden bu alanın militarizasyonu devam etmektedir. Bu sorunları gidermek için milli güvenliğin yeniden tanımlanmasını ve ordunun özerk kurumsal yapısının değiştirilmesini içeren öneriler geliştirilmelidir (S-2).

25.07.2016 tarihli 668 sayılı KHK ile jandarma ve sahil güvenlik teşkilatlarının silahlı bir genel kolluk kuvveti olarak İçişleri Bakanlığına bağlı olduğu açık bir şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin, jandarma ve sahil güvenlik teşkilatlarının askeri niteliği nedeniyle sivil otoriteye bağlılığın tam anlamıyla sağlanamadığı, bu nedenle de bu teşkilatların askeri bağlılıklarının kaldırılması gerektiğini savunan valilerin ve kaymakamların görüşleriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Yeni Bir Teşkilat İhtiyacı

Araştırmaya katılanlara, ek soru olarak "iç güvenlik yönetiminde yeni bir teşkilata ihtiyaç var mıdır?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplarda, İç Güvenlik Bakanlığı gibi yeni bir teşkilatın oluşturulması, var olan Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM)'nin etkinliği ve ayrı bir adli kolluk teşkilatı oluşturulması konuları tartışılmıştır. Bu çerçevede araştırmaya katılanların tamamı, iç güvenlik alanında yeni bir teşkilat oluşturulmasına kesin bir şekilde karşı çıkmışlardır. Buna göre İçişleri Bakanlığı'nın yerine İç Güvenlik Bakanlığı ya da İç Güvenlik Müsteşarlığı gibi bir teşkilatlanma uygun değildir, böyle bir yapılanma iç güvenlik alanında yeni sorunlara neden olacaktır. Diğer taraftan görüşme yapılanların tamamı,

KDGM'yi iç güvenlik yönetimi içerisinde bir yere konumlandıramadıklarını, bu kurumun iç güvenlik alanında herhangi bir işlevinin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bir il jandarma komutanı, bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır:

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığını, idari yapılanmada hiçbir yere koyamıyorum....[Herhangi bir] işlevinin olduğunu düşünmüyorum. Neyi planlar, niçin kurulmuştur, ne yapar bir anlam veremiyorum (J-3).

Bir kaymakam ise, KDGM'nin etkisiz bir kurum olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

KDGM, kurulduğu dönemin şartlarında sivil idarenin güvenlik yönetimini elinde tutacağı, farklı güvenlik birimlerinin tek elden yönetileceği, dolayısıyla bundan sonra iç güvenlik yönetiminde ve terör olaylarına ilişkin tedbirlerin alınmasında koordinasyonun sağlanması konusunda ciddi bir mesafe kat edileceği algısıyla oluşturulmuş olmakla birlikte....kurumlara talimat verme yetkisi olmayan, sınırlı bir kurum olmuştur (K-7).

Araştırmada görüşme yapılanların iç güvenlik yönetiminin teşkilatlanması noktasında karşı çıktıkları diğer bir konu da, ayrı bir adli kolluk örgütlenmesinin kurulmasıdır. Türkiye'de adli kolluğun örgütlenmesine baktığımızda, idari kolluktan ayrı bir adli kolluk teşkilatının bulunmadığı görülmektedir. Bu hizmet, 5271 sayılı CMK'ya göre, genel kolluk teşkilatı olan polis, jandarma, sahil güvenlik personeli ile gümrük muhafaza memurları tarafından Cumhuriyet savcısının emir ve talimatları doğrultusunda yürütülmektedir (m. 164-165). Adli kolluk görevini yürüten kolluğun adli makamlara bağlılığı kurumsal olmayıp görevsel bağlılıktır. Araştırmada görüşme yapılanlar, ayrı bir adli kolluk teşkilatının kurulmasının idari işleyişte, suç ve suçluların takibinde yetersizliklere ve sorunlara yol açacağını; idari kolluk ile adli kolluğun birbirini tamamlayıcı olduğunu ve ayrılmaması gerektiğini söylemişlerdir. Görüşme yapılanlar, ağırlıklı olarak adli kolluk hizmetlerinin görülmesinde zaman zaman karşılaşılan sorunların ayrı bir örgütlenmeye gitmek yerine adli kolluk bürolarında çalıştırılanların gerçekten bu konuda uzmanlaşmalarının sağlanması ve bu personelin niteliklerinin daha da artırılması yolu ile çözülebileceği düşüncesindedirler. Bir kaymakam bu düşünceyi şu şekilde ifade etmiştir:

Bu bir politik tercih, bir bütçe ve kaynak meselesi. Ama aynı zamanda bu alanın niteliğinden dolayı, ayrı bir adli teşkilat kurulması doğru değil. Adliyenin [iç] güvenlikteki bakış açısı suçu ve suçluyu ortaya çıkarmak ama güvenlik suçun ortaya çıkmasından daha önce başlayan ve daha sonrasına sarkan bir süreç ve bu süreçlerin birbirinden ayrılması ve farklı birimler şeklinde örgütlenmelerini

doğru olamaz. Bu nedenle, ayrı bir birim yerine adli kolluk işlemleri daha uzman kadrolarla gerçekleştirilmeli. Çünkü [iç] güvenlik topyekun yönetilmesi gerekli olan bir süreç (K-6).

2016 ve 2017 yıllarında yapılan mevzuat düzenlemeleri ile iç güvenlik alanında birçok değişiklik yapılmakla birlikte adli kolluk gibi ayrı bir teşkilatlanmaya ilişkin herhangi bir düzenleme öngörülmemiştir. Bu durum, araştırmaya katılanların ayrı bir adli kolluk örgütlenmesine karşı çıkan görüşleri ile de koşutluk göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmada görüşülen iç güvenlik aktörleri, iç güvenlik algıları bakımından değerlendirildiğinde; vali ve kaymakamların iç güvenlik tanımlamalarında “hak ve özgürlüklerin kullanımının güvence altına alınması, güvenlik ve özgürlükler konusunda bir dengenin sağlanması, huzur ve sükun” gibi unsurlar öne çıkarken, il jandarma komutanları ve il emniyet müdürlerinin tanımlamalarında “devletin güvenliğinin, emniyet ve asayişin sağlanması” vurgusu dikkat çekmektedir. Bu noktada iç güvenliğin tanımlanması bakımından vali ve kaymakamlar ile il jandarma komutanları ve il emniyet müdürlerinin farklı bir bakış açısına sahip olduklarını söylemek mümkündür. Diğer taraftan iç güvenliğin tanımlanmasında en geniş perspektifli tanımlamayı yapanlar, sahil güvenlik komutanlarıdır. Onlara göre, sadece emniyet ve asayişin sağlanması, terör faaliyetlerinin engellenmesi değil, aynı zamanda doğal afetler ve insan nedenli afetler de bir iç güvenlik konusu olarak değerlendirilmelidir.

Ulusal güvenlik ve iç güvenlik arasındaki ilişki konusunda vali ve kaymakamlar ile il jandarma komutanları ve il emniyet müdürleri arasında bir farklılık olduğu görülmektedir. Kaymakamlar, özellikle de valiler, tehdit bakımından ulusal güvenliği ve iç güvenliği birbiri ile ilişkili ve karşılıklı etkileşim içerisinde görmekle birlikte, iç güvenlikte askeri birliklerin kullanılmasını açık ve kesin bir şekilde reddetmişlerdir. Valiler, yalnızca askerin iç güvenlikte kullanılması değil, iç güvenlik birimi olan jandarmanın da aslında bir ulusal güvenlik sorunu olan sınır güvenliğinde kullanılmasının doğru olmadığını düşünmektedirler. Valilerin ve kaymakamların iç güvenlik ve ulusal güvenlik birimlerinin birbirlerinin alanında görev almalarına ilişkin bu hassasiyetlerinin temel nedeni, askeri bir anlayışla görev yapan ulusal güvenlik birimlerinin sivil otoriteye, yani kendilerine bağlı olarak yürütülmesi gerekli olan iç güvenlik alanına karışmamaları gerektiği yönündeki düşünceleridir.

İl emniyet müdürleri ve özellikle de il jandarma komutanları, ulusal güvenliği ve iç güvenliği ilişki ve etkileşimin ötesinde, birbirlerini tamamlayan ayrılmaz parçalar olarak görmek, ihtiyaç duyulduğunda ve kuvvetlerin yetersizliği halinde iç güvenlikte askeri birliklerden

yardım istenebileceğini düşünmektedirler. Bu konuda bir il jandarma komutanının jandarma ve sahil güvenliği “askeri kolluk gücü” olarak nitelenmesi de ayrıca dikkat çeken bir durumdur. Bu nitelendirme ile kastedilen jandarmanın yetiştirilmesi ve eğitimi ile lojistik açıdan askeri makamlarla bağlantılı olmasıdır. Ancak yine de araştırmanın yapıldığı dönemde il jandarma komutanlarının jandarmayı hala askeri bir güç olarak algıladıkları da bir gerçektir.

İç güvenlik ve ulusal güvenlik arasındaki ilişki konusunda sahil güvenlik bölge komutanlarının diğer üniformalı birimlerden ayrıştığı görülmektedir. Onlara göre, iç güvenlik ile ulusal güvenlik arasında bir ilişki olmakla birlikte, esas olarak iç güvenlik ve ulusal güvenlik birbirinden ayrı iki alandır ve bu iki alanda görevli birimler, birbirlerinin alanına gerekmedikçe karışmamalıdır. Bu düşünceleri bakımından sahil güvenlik bölge komutanları, vali ve kaymakamlarla benzer bir yaklaşıma sahiptirler.

İç güvenlik yönetiminde jandarma-sahil güvenlik-polis şeklindeki üçlü yapılanma konusunda görüşme yapılanların farklı görüşlere sahiptirler. Valilere göre, bu üçlü yapı tarihsel süreçlerin sonucudur ve gerçekte hizmetin bir ya da birçok kurum tarafından yürütülmesi sorun değildir, asıl sorun jandarma ve sahil güvenliğinin askeri yapısı ve bu iki kurumun sivil otoriteye tam bağlı olmamasıdır. İç güvenlik hizmetlerinde koordinasyon ve işbirliği sorunları yaşanmasının nedeni de bu askeri yapı ve bağlılık sorunudur. İl jandarma komutanları da, valiler gibi bu üçlü yapıyı, iç güvenlik hizmetlerinin bir gereği olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre bu üçlü yapı, kontrolsüz tek bir güce yol açmaması açısından demokratik bir iç güvenlik örgütlenmesi için daha uygundur. Sahil güvenlik bölge komutanları da çok başlı örgütlenmeyi, her bir kurumun ayrı bir alanda görevli olması nedeniyle bir sorun olarak görmemekle birlikte bu kurumlar arasındaki bilgi paylaşımı ve işbirliği sıkıntılarını bir sorun olarak değerlendirmişlerdir.

Kaymakamlar ve il emniyet müdürleri, iç güvenlikteki üçlü yapılanmanın bir sorun olduğunu ve bu durumun hizmet sunumunda koordinasyon ve işbirliği sıkıntılarına yol açtığını belirtmişlerdir. Kaymakamlara göre, jandarmanın, sahil güvenliğinin ve emniyetin iç örgütlenme kademelerinin koşutluk göstermemesi, personelin niceliği ve niteliğinin farklı olması, farklı mevzuatlar çerçevesinde örgütlenmiş olmaları, iç güvenlik hizmetlerinin sunumunda bu birimler arasında koordinasyon ve işbirliğinde zorluklara yol açmakta ve kaynak israfına da neden olmaktadır. Dolayısıyla, iç güvenlik birimlerinde mevzuat, örgütlenme ve personel yönetiminde yeknesaklık sağlanmalıdır. Bunun da en kolay yolu, iç güvenlik yönetiminde çok başlıktan tek teşkilata geçilmesidir.

İl emniyet müdürlerine göre iç güvenlik yönetiminin tek çatı altında teşkilatlanması, “emniyet” çatısı altında olmalıdır. Onlara göre kaynakların etkin kullanımı ve uygulamaların yeknesaklığı bakımından tek kurum daha verimli olacaktır. İl emniyet müdürleri, jandarmanın teşkilatlanma konusunda yetersiz olması ve profesyonel çalışma konusunda sorunlarla karşı karşıya bulunması nedeniyle de, iç güvenlik hizmetlerinin tek bir birim altında teşkilatlanması gerektiğini düşünmektedirler. İl emniyet müdürlerinin bu değerlendirmeleri, aynı alanda birlikte çalıştıkları jandarma teşkilatına bakış açılarını göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Literatürde iç güvenlik yönetiminde farklı kurumsal kimliklerin varlığının hesap verebilirlik, etkinlik, koordinasyon ve işbirliği sorunlarına yol açması nedeniyle, bu kurumların tek çatı altında birleştirilmesi gerekliliği sıklıkla ifade edilmekle birlikte, araştırma bulgularında bu konu çok güçlü bir şekilde desteklenmemiştir. Valiler, il jandarma komutanları ve sahil güvenlik bölge komutanları, çok başlı yapılanmayı tarihsel açıdan ve hizmet alanlarının farklılığı nedeniyle, olağan ve gerekli bir durum olarak görmüşlerdir. Gerçekten de, iç güvenlik hizmetinin örgütlenmesi her ülkenin kendi siyasi ve idari tarihinin bir sonucudur. Ayrıca iç güvenlik hizmetinin temel hak ve özgürlüklerle doğrudan doğruya ilişkili olması dikkate alındığında, bu alanda tek bir kurumun yetkili kılınması demokratik bir anlayışla bu hizmetin sunulmasında sorunlara yol açabilecektir. Bu çoklu yapı aslında, birbirini dengeleyen güçler olarak değerlendirilmelidir. Çoklu yapı nedeniyle ortaya çıkan koordinasyon ve işbirliği sorunu da, aslında vali ve kaymakamların taşrada iç güvenlik makamı olma nedenidir ve onlar tarafından çözümlenmesi gerekli bir sorundur. Bunun için valilerin ve kaymakamların iç güvenlik birimleri arasındaki işbirliği ve koordinasyonu sağlamaya yönelik yetkilerinin artırılması gerekmektedir. Dolayısıyla, önemli olan iç güvenlik birimlerinin sayısı değil, var olan iç güvenlik birimlerinin hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı gibi demokratik ilkeler ve hesap verebilirlik, şeffaflık, etkinlik gibi yeni kamu yönetimi ilkeleri çerçevesinde teşkilatlanması ve görev yapmasıdır.

Araştırma bulgularına göre de iç güvenlik yönetiminde asıl sorun iç güvenliğin çok başlı örgütlenmesinden ziyade, jandarma ve sahil güvenlik teşkilatlarının “askeri yapısı” ve bunun yol açtığı “sivil otoriteye bağlılık” sorunudur. Bu bakımdan 04.04.2015 tarihli 6638 sayılı Kanun ve 25.07.2016 tarihli 668 sayılı KHK ile jandarma ve sahil güvenlik teşkilatlarının askeri değil genel iç güvenlik birimleri olduğu ve İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapacağı şeklinde yapılan mevzuat değişiklikleri önemli gelişmelerdir. Ancak bu düzenlemelerin gerçek anlamda sivil otoriteye bağlılığa yol açıp açmayacağı zaman

içerisinde, uygulamayla görülecek olup, “bağlılık” konusunun bir kanuni düzenleme değil, zihniyet ve anlayış konusu olduğu unutulmamalıdır.

Diğer taraftan araştırmada literatürde yer almayan bir sonuçla da karşılaşmıştır. Buna göre kaymakamlar, kurumsal örgütlenme bakımından jandarma ve sahil güvenlik teşkilatlarının sivil otoriteye bağlılık sorunu olduğunu kabul etmekle birlikte, günlük işleyişte bu kurumların başında bulunan jandarma ve sahil güvenlik bölge komutanları ile aralarında bağlılık, uyum, düzen ve işbirliği içerisinde çalışma konusunda bir sorunun olmadığını belirtmişlerdir. Buna karşılık kaymakamlar, kurumsal düzeyde sivil otoriteye bağlı olduğu kabul edilen emniyet teşkilatının başındaki emniyet müdürleri ile uygulamada bağlılık, uyum, düzen ve işbirliği içerisinde çalışma konularında daha fazla sorun yaşamaktadırlar. Gerçekten de sivil otoriteye bağlılık konusunda yapılan mevzuat değişikliklerinin ardından gerek il/ilçe jandarma komutanları gerekse sahil güvenlik bölge komutanları, kurumsal hiyerarşi, düzen ve disiplin çerçevesinde, bu yeni düzenlemelere daha hızlı bir şekilde uyum sağlamışlardır. Buna karşılık mülki idare amirleri, polis teşkilatında görülen kurumsal düzene ve disipline ilişkin sorunlar ve personel yönetiminde yaşanan sıkıntılar nedeniyle il/ilçe emniyet müdürleri ile uyum ve işbirliği içerisinde çalışma konusunda, il/ilçe jandarma komutanlarına ve sahil güvenlik bölge komutanlarına göre daha fazla sorun yaşamaktadırlar.

Sivil otoriteye bağlılık konusunda uygulamada yaşanan sıkıntıların ortadan kaldırılması için tüm iç güvenlik personeline verilen hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerde iç güvenlik birimlerinin askeri bakış açısından uzaklaştırılması gerektiğinin vurgulanması, iç güvenliğin sivil bir alan olduğunun açıkça belirtilmesi ve iç güvenlikte asıl sorumlu makamların sivil otoriteler olduğunun tam anlamıyla benimsetilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca iç güvenlik makamları olan vali ve kaymakamlar ile iç güvenlik birimlerinin başında bulunan il jandarma komutanlarının, sahil güvenlik bölge komutanlarının ve il emniyet müdürlerinin arasındaki hiyerarşinin mevzuatta ve uygulamada tereddüde yer bırakmayacak şekilde açığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu kapsamda vali ve kaymakamların, emir/talimat verme, sicil-ödül-ceza verme, soruşturma başlatma, idari tedbir uygulayabilme, izin-tayin-terfi işlemlerini gerçekleştirme gibi konulardaki yetkileri ikincil mevzuatta ve uygulamada tam anlamıyla belirginleştirilmelidir. Vali ve kaymakamların yerelde iç güvenlik yönetiminin başı olduğunun mevzuatta hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ifade edilmesi, çeşitli kanunlarda yer alan buna aykırı hükümlerin değiştirilmesi, bu yönde yapılan mevzuat değişikliklerinin uygulamasının etkin bir şekilde takip edilmesi de şarttır.

Araştırmada üzerinde durulan diğer bir konu da, mevcut teşkilatlanmanın dışında yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesinin gerekip gerekmediğidir. Araştırmaya katılanların tamamı, İç Güvenlik Bakanlığı ya da Müsteşarlığı gibi yeni bir teşkilat yapısının yararlı olmayacağını düşünmektedirler. İç güvenlik yönetiminin başka bir teşkilat yapısı ile yeniden örgütlenmesi, var olan yapının birikimlerinin bir kenara konması ve gereksiz bir çaba olacağından böyle bir girişime ihtiyaç bulunmamaktadır. Kaldı ki, iç güvenlik yönetiminde değişim olarak ifade edilen KDGM de, araştırma sonuçlarına göre etkisiz bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu kurumun varlığı devam ettirilecek ise, etkinliğini arttırmaya yönelik düzenlemeler yapılmalı, bu çerçevede kurumun amacı “terörle mücadele” ile sınırlandırılmamalı, iç güvenlik birimleri ile istihbarat teşkilatı arasındaki koordinasyonun ve bilgi paylaşımının sağlanmasında güçlü bir rol üstlenmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Araştırma sonucunda iç güvenlik yönetiminde teşkilatlanma ve hizmet sunumu bakımından elde edilen diğer bir sonuç ise, Adalet Bakanlığı ve Cumhuriyet Başsavcılarına doğrudan bağlı ayrı bir adli kolluk teşkilatının kurulmasına gerek bulunmadığıdır. Adli kolluk hizmetleri, iç güvenlik hizmetlerinin bütünlüğü dikkate alınarak, mevcut şekliyle jandarma, sahil güvenlik ve emniyet teşkilatlarının hiyerarşisi içerisinde ancak uzmanlaşmış/nitelikli personel istihdam edilerek yürütülmelidir.

Sonuç olarak iç güvenlik alanı, ülke içerisinde terör faaliyetlerini ve terörist saldırıları önlemek, suç ve suçlularla mücadele etmek, sınır ve ulaşım güvenliğini sağlamak, göç ve göçmenlere ilişkin iş ve işlemleri takip etmek, iç istihbarat paylaşımını geliştirmek, afet ve acil durumlara ilişkin tedbirleri almak görevlerinin yerine getirilmesi bağlamında yeniden tanımlanmalıdır. İç güvenlik yönetiminde jandarma-sahil güvenlik-polis şeklindeki üçlü yapılanma devam ettirilmekle birlikte, bu üç örgüt arasındaki koordinasyon ve işbirliği mülki idare amirleri tarafından etkin bir şekilde sağlanmalıdır. Bunun için mülki idare amirlerinin iç güvenlik örgütleri üzerindeki yönetim, denetim ve gözetim yetkileri arttırılmalıdır. Jandarma ve sahil güvenlik teşkilatlarının tam anlamıyla sivil otoriteye bağlılıkları sağlanmalıdır. Bu anlamda 2015-2017 yılları arasında yapılan mevzuat değişiklikleri önemli adımlar olmakla birlikte, sivil otoriteye bağlılık konusunun bir zihinsel dönüşüm konusu olduğu unutulmamalıdır. Zihinsel dönüşümün en önemli aracı, eğitimidir. Bu nedenle hizmet öncesinde ve sırasında verilecek eğitimler, düzenlenecek çalıştaylar, seminerler, kurslar ve projeler ile başta kurum amirleri olmak üzere tüm iç güvenlik personeli, hukuka tam

anlamıyla riayet eden, insanların temel hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, sivil otoriteye bağlılığı ve hesap verebilirliği esas alan bir anlayışa sahip kılınmalıdır.

Kaynakça

- Ağır, B. S. (2015), “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (22), s.97-130.
- Akkaş, N. (2003), “Jandarma Teşkilatına İlişkin Genel Bilgiler”, A. Z. Özgür (Ed.) *Jandarmanın Görev ve Yetkileri*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, s.61-85.
- Alkin, K. ve Gürlesel, C. F. (2004), “Dünya Ekonomisine Yönelik Global Tehditler: Dünyada Güvenlik ve Tehdit Kavramının Evrimi ve Global Güvenlik İçinde Ulusal Güvenlik Perspektifi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, (6), s.9-34.
- Çapar, E. (2013), *Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi ve Terörle Mücadele*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Çınar, B. (1997), *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*, SAM Yayınları, Ankara.
- EGM, <https://www.egm.gov.tr/Sayfalar/Organizasyon-Yapisi.aspx>, (12.06.2017).
- Emsen, Ö. S. ve Değer, M. K. (2004), “Turizm Üzerine Terörizmin Etkileri: 1984-2001: Türkiye Deneyimi”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, (7), s.67-83.
- Gözübüyük, A. Ş. ve Tan, T. (2013), *İdare Hukuku Genel Esaslar*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Günday, M. (2013), *İdare Hukuku*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- HSDL (Homeland Security Digital Library), “Terms&Definitions of Interest for DoD Counterintelligence Professionals”, <https://www.hSDL.org/?view&did=699056>, (01.06.2017).
- İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü (2010), *İç Güvenlik Sektörünün Sivil Gözetiminin Geliştirilmesi Projesi Kolluk Güçlerinin Sivil Denetimi Vali ve Kaymakamlar El Kitabı*, Anıt Matbaası, Ankara.
- Küçükşahin, A. (2006), “Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?”, *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (4), s.7-40.
- MGK Genel Sekreterliği, <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/28996>, (10.06.2017).
- Odyakmaz, Z., Kaymak, Ü. ve Ercan, İ. (2011), *Anayasa Hukuku-İdare Hukuku*, XII Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Reese, S. (2012), “Defining Homeland Security: Analysis and Congressional Considerations, “
https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc86623/m1/1/high_res_d/R42462_2012Apr03.pdf, (10.05.2017).
- SGK, <http://www.sahilguvenlik.gov.tr/baskanliklar/harekat/organizasyon/organizasyon.asp>, (12.06.2017).
- Seçkin, O. (2001), *Devlet Güvenliği ve Haberalma*, Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Şimşek, A. (2012), “Araştırma Modelleri”, A. Şimşek (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir; s.80-107.
- Urhal, Ö. (2009), *Küreselleşen Dünyada Güvenlik (Milli Güvenlik, Kamu Güvenliği, Örgütlü Suçlar ve Suç İstihbaratı)*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Yaşar, Y. (2005), *Açıklamalı Polis Meslek Hukuku*, Başkent Klişe Matbaacılık, Ankara.
- Yılmaz, S. (2007), *21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, Milenyum Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, S. (2011), “11 Eylül Sonrasında ABD Ve Türkiye’deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırması”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (3), s.361-380.

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNİN SOSYAL DİYALOGDAKİ BAŞARISI: SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ KAPSAMINDA BİR ARAŞTIRMA

Aynur YUMURTACI¹
orcid.org/0000-0003-0277-5750

ÖZ

Avrupa Birliği'nde kurucu anlaşmalar ile şekillenen sosyal diyalog, sosyal politikalara, özellikle istihdam politikalarına etkinlik kazandırılması bakımından önemli bir süreci temsil etmektedir. İkili, üçlü ve çok taraflı müzakereler ile işleyen bu süreç, sosyal taraflar arasında çalışma hayatına yönelik barışın sağlanmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Sosyal diyalog, 1990'lardan beri Avrupa Birliği genelinde öneme sahip olsada üye ülkeler içerisinde sosyal diyalogun farklı bir biçimde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda Birlik üyesi kimi ülkelerde sosyal diyalog daha etkin bir şekilde faaliyet gösterirken, kimi ülkelerde de daha geri planda kalmıştır. Bu çalışmada Avrupa Birliği'nde sosyal diyalogun incelenmesi bağlamında AB-28 içerisinde on üye ülkeye yer verilmiştir. Bu ülkelerin seçilme sebebi sosyal diyalogun Birlik genelindeki uygulamalarında en başarılı ve en başarısız örnekleri temsil etmeleri olmuştur. Böylece seçilmiş olan Birlik üyesi ülkelerin sosyal diyalog sürecindeki başarılarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Sosyal Diyalog, Sosyal Ortaklık, Avrupa Birliği Örnekleri, Avrupa Birliği Ülkeleri

Jel Sınıflandırması: J50, J51, J53, J59

THE SUCCESS IN SOCIAL DIALOGUE OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES: A RESEARCH IN THE SCOPE OF THE SELECTED COUNTRY EXAMPLES

ABSTRACT

Social dialogue, which is shaped by founding treaties in the European Union, represents an important process in terms of bringing efficiency to social policies, especially employment policies. This process, which works with bilateral, trilateral and multilateral negotiations, had an important effect on ensuring peace in working among the social partners. Although social dialogue generally has been important in the European Union since the 1990's, it has been seen that social dialogue occurred in a different way within member countries. In this case, social dialogue operates more effectively in some of the member countries in Union, while it has been stayed behind more backward in some countries. In this study, ten member countries which have been selected within EU-28 in the context of examining social dialogue in the European Union. The reason for the selection of these countries has been that they are representing the most successful and unsuccessful examples of social dialogue in the practice throughout the Union. Thus, it has been aimed to evaluate the achievements of selected member countries during social dialogue process.

Keywords: European Union, Social Dialogue, Social Partnership, Examples of European Union, European Union Countries.

JEL Classification: J50, J51, J53, J59

¹ Dr., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı,
e-posta: aynur.yumurtaci@gmail.com

Giriş

Sosyal taraflar arasında ekonomik ve sosyal yönden bilgilendirme, danışma, müzakere süreçlerine dayanan sosyal diyalog, kapsamı, uygulama alanları ve gelişim süreçleri bakımından Avrupa Birliği (AB) genelinde ve Birliğe üye ülkeler arasında farklılık gösteren bir süreçtir. Bu doğrultuda sosyal diyalog, ulusal ve küresel boyutta dinamik bir yapı içermektedir. Günümüzde sosyal diyaloga ilişkin farklı ifadeler kullanılmakla birlikte, özellikle korporatizm kavramı sıkça dile getirilmektedir. Ancak korporatizm de sosyal diyalog için kullanılan tek ifade değildir. Bu bağlamda; üçlü işbirliği, ortak istişare, sosyal ortaklık, katımlı yönetim, sosyal uzlaşma, konsensüs, neo-korporatizm ve sosyal korporatizm de sosyal diyalog kapsamında kullanılmaktadır (Özcüre, 2010: 342). Bu kavramlardan korporatizm, kapitalist sisteme ilişkin olumsuz yanları uyumlaştırma amacına hizmet eden bir sistemdir. Korporatist gruplar ise çıkar örgütleri ile sosyal grupların siyasal iktidar karşısında isteklerine ilişkin müzakerede bulunmalarını sağlayan yapılar olarak nitelendirilmektedir (Özcüre, 2010: 363). Bu durumda “neo-korporatizm” ve “korporatizm” arasında en temel fark neo-korporatizmde devletlerin aktörlerin katılımını zorlamadan teşvik etmesidir. Keza AB’deki sosyal diyalog uygulamaları “neo-korporatizm” bünyesinde değerlendirilmektedir.

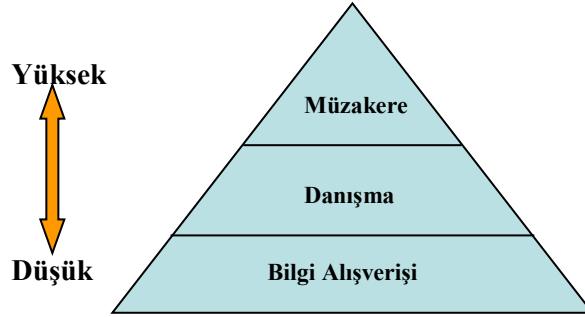
AB’de sosyal diyalogun kurucu anlaşmalar ile şekillendiği ve sosyal diyaloga ilişkin süreçlerin sosyal taraflar arasında gerçekleşen basit bir iletişim süreci olarak nitelendirilmemesi gerektiği bu çalışmada vurgulanmaktadır. Bu bağlamda sosyal politikalara etkinlik kazandırılması için sosyal diyalog ile müzakerelerin bilinçli bir şekilde yapılması gerektiğinin de altı çizilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle AB’de sosyal diyalog; konuları, tarafları, kurumları, düzeyleri ve çıktıları bakımından incelemektedir. Ardından seçilmiş ülke örnekleri sosyal diyalog sürecindeki etkinlikleri bakımından değerlendirilmektedir. Böylece ülke örneklerinden yola çıkılarak Birlik üyesi ülkelerin sosyal diyalog sürecinde ortaya koydukları politikalar ve bu ülkelerde diyalogun nasıl işlediğinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Çalışma, AB ülkelerinde sosyal diyalog uygulamalarında başarılı ülke örneklerinin hangi faktörlerin etkisi ile başarılı oldukları, başarılı olamayan veya daha az başarılı ülkelerin de hangi açılardan başarı sağlayamadıklarının belirlenmesi bakımından önem taşımaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE SOSYAL DİYALOG

Sosyal Diyalogun Tanımı ve Neo-Korporatizm ile İlişkisi

Sosyal diyalog, Avrupa Sosyal Modeli’nin ekonomik, sosyal ve eğitim alanlarına ilişkin dayanaklarının yanında, dördüncü bir unsur olarak sıralanmaktadır. Sosyal diyalogun genel olarak tek bir tanımı bulunmamaktadır (Rychly ve Pritzer, 2003: 1). Sosyal diyalogun tanımı,

bölgelere ve ülkelere göre, hatta dönemlere göre farklılık içermektedir. Bu doğrultuda sosyal diyaloga ilişkin yapılmış açıklamaların bir kısmı sosyal diyalogu dar anlamı ile ele alırken, bir kısmı da geniş anlamda değerlendirmektedir (Ishikawa, 2003: 3). Dar anlamda sosyal diyalog; işçi ve işverenler ile bunların örgütleri arasındaki iş birliği ve etkileşim olarak ifade edilirken, geniş anlamda sosyal diyalog; devlet, işverenler ve çalışanlar arasında ekonomi politikaları ve sosyal politikalar açısından iş birliği ve uzlaşmanın sağlanması olarak açıklanmaktadır. Sosyal diyalogun tanımına ilişkin Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ)'nün kullandığı tanım geniş anlamda yapılmış olan açıklamaya dayanmakla beraber, bu tanım literatürde en fazla kullanılan tanımdır (Dereli, 1997: 113). Şekil 1'de de görüldüğü gibi UÇÖ'nün sosyal diyalog tanımında; temelde bilgi alışverişi, onun üzerinde danışma ve bu sürece bağlı bilgi aktarımı, en üst noktada ise görüşlerin ortaya konulması ile müzakere süreci yer almaktadır (ILO, 2014: 1). Şekil 1'deki sosyal diyalog üçgenine göre, üst katmanlara çıkıldıkça sosyal diyalogun yoğunluk derecesinin ve etki alanının genişlediği görülmektedir. Bu durumda UÇÖ sosyal diyalogu; işçi, işveren ve hükümet temsilcileri arasında bilgi alışverişi, danışmanlık ve müzakere ile tüm tarafların aktif olarak katıldıkları bir düşünce, değişim ve paylaşım süreci olarak açıklamaktadır (Degryse, 2011: 7; Özcüre, 2010: 346).

Şekil 1. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Sosyal Diyalog Üçgeni

Kaynak: Ishikawa, 2003: 3

Sosyal diyalogun açıklanmasında önemli yere sahip yaklaşımlardan birisi de neo-korporatizmdir. Korporatizmin liberalizm ve parlamentarizm ile uyumlu çağdaş bir hali olarak nitelendirilen neo-korporatizm, korporatizm karşısında daha demokratik bir yapıyı temsil etmektedir. Schmitter ve Lehmbruch'un ele aldığı neo-korporatizm politika üretilmesi ve uygulanması süreçlerinde çıkar gruplarının katılımını ifade eden önemli bir süreçtir. Bu yönü ile neo-korporatizm bir yönetim modelini de temsil etmektedir (Zihnioğlu, 2015: 8). Neo-korporatizmin en önemli özelliği, müzakere süreçlerinde devletin diğer aktörleri kısıtlamaması, onların her türlü sürece katılımını teşvik etmesidir. Bu bağlamda sosyal diyalog uygulamasında

da birbirinden bağımsız tarafların varlığı ve bu tarafların işbirliğinin olması neo-korporatizm-sosyal diyalog arasında bir uyum olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıklanacak olan üç taraflı ve çok taraflı sosyal diyalog uygulamalarında paydaşların belirli bir sorunu çözmek için birlikte hareket etmeleri sosyal diyalog-neo-korporatizm ilişkisini ortaya koyması bakımından önem içermektedir. Endüstri ilişkileri sistemi içerisinde aktörlerin birbirleri ile uzlaşmacı bir tavır sergilemesi, neo-korporatizmin özenli bir sosyal diyalog mekanizması içerisinde ılımlı bir endüstri ilişkileri sisteminin oluşmasında etkili bir faktör olduğunu gözler önüne sermektedir (Güray, 2013: 145-146).

Sosyal Diyalogun Amacı

Sosyal taraflar arasında görüş farklılıklarının dikkate alınarak bu farklılıklar doğrultusunda uyum ve anlaşma sağlanması sosyal diyalogun temel amacıdır. Bu amacın yerine getirilebilmesi için de ikincil amaçlar olarak tarafların uyum ve denge amacına hizmet etmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile barışçıl bir ortamda uzlaşma sağlanarak, tarafların bu uzlaşma doğrultusunda tam katılım göstererek uygulama aşamasının her basamağında yer alması ile endüstri ilişkilerinde barışçıl bir ortamın tesisi ve böylece ekonomik ve sosyal politikalarda başarının sağlanması sosyal diyalogun amacıdır (Işığışık, 2007: 39).

Sosyal diyalogun amaçlarının gerçekleşmesi için; sosyal diyalog sürecinde tarafların hevesli olmaları, başarıya inanmaları ve etkin katılım sağlamaları, çoğulcu demokrasinin ek niteliğinde değil, tamamlayıcı nitelikte olması, sosyal diyalog modellerinin evrensel olarak görülmemesi, esnek modellerin olduğunun bilinmesi, sosyal diyalogun sadece kriz dönemleri için can simidi olarak görülmemesi, aksine her zaman başvurulması gereken bir uygulama olarak düşünülmesi gerekmektedir (Parlak, 2014: sy.). Sosyal diyaloga etkinlik kazandıracak amaçları destekleyen konuların, etkili bir sosyal diyalog ortamı oluşturabilmesi için ilişkiler tesadüfi olmaktan çıkartılmalı, yasal bir zemine oturtulmalıdır. Böylelikle sosyal taraflar arasında gönüllülük prensibi çerçevesinde şekillenen yasal dayanağa sahip konular, demokratik bir karar alma sürecini temsil edecektir. Bu noktada ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesi için etkin bir sosyal diyalogu sağlayarak öncelikli amaçların belirlenmesi önem arz etmektedir. Temel olarak bu amaçlar; makro düzeyde ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde uzlaşmaya zemin hazırlayıcı sosyal barış (örneğin; endüstri ilişkileri bakımından greve gitmeden sorunları çözümlenmek) ortamını oluşturabilmek ve taraflar arasında anlaşmazlık ortaya çıksa bile bu durumu hoşgörü ile karşılamak, üstünlük sağlamak, münakaşa etmek, karşıdakini susturmak ve(ya) tehdit etmek yerine, birlikte hareket ederek müşterek durumları yakalayabilmektir (Seyyar, 2002: 500).

Sosyal Diyalogun Araçları

Sosyal diyalogun amaçlarının yerine getirilebilmesi ve işlevsel bir nitelik kazanabilmesi için sosyal diyalogun araçlarının etkin bir şekilde faaliyet göstermesi gerekmektedir. Sosyal diyalogun araçları; temel (toplumsal) anlaşmalar ve resmi danışma kurumları (konseyleri)'dir. Temel anlaşmalar kapsam olarak yazılı metin özelliği göstermekte olup 19. yy'ın başında etkinlik kazanmıştır. Temel anlaşmaların ilk örnekleri İskandinav ülkelerinde ortaya çıkmış olup en kapsamlı örneği (Eylül Anlaşması) Danimarka'da gerçekleştirilmiştir. Eylül Anlaşması, çalışma ilişkilerine yönelik düzenlemeleri (işçi sendikalarına ilişkin düzenlemeler, işverenlerin yetki alanları, grev ve lokavt uygulamaları) içermektedir. İtalya'da 1993 yılında imzalanan Ulusal Çalışma Anlaşması da içeriğindeki işgücü piyasası politikaları, istihdam, verimlilik ve müzakere süreçlerine ilişkin uygulamaları ile temel anlaşma statüsündedir. Bir diğer sosyal diyalog aracı olan resmi danışma kurumları, yasa ile oluşturulmakta, işçi, işveren sendikaları, hükümet temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarından oluşmaktadır. Resmi danışma kurumları ekonomik ve sosyal sorunlara kapsamlı bir şekilde çözüm getirmeyi hedefledikleri gibi ikili veya üçlü düzeyde yapılabilmektedirler. Bu kurumların kararları bağlayıcı nitelikte olmamakla birlikte hedef belirlenmesi bakımından önem arz etmektedir (Işığışık, 1999: 3-5).

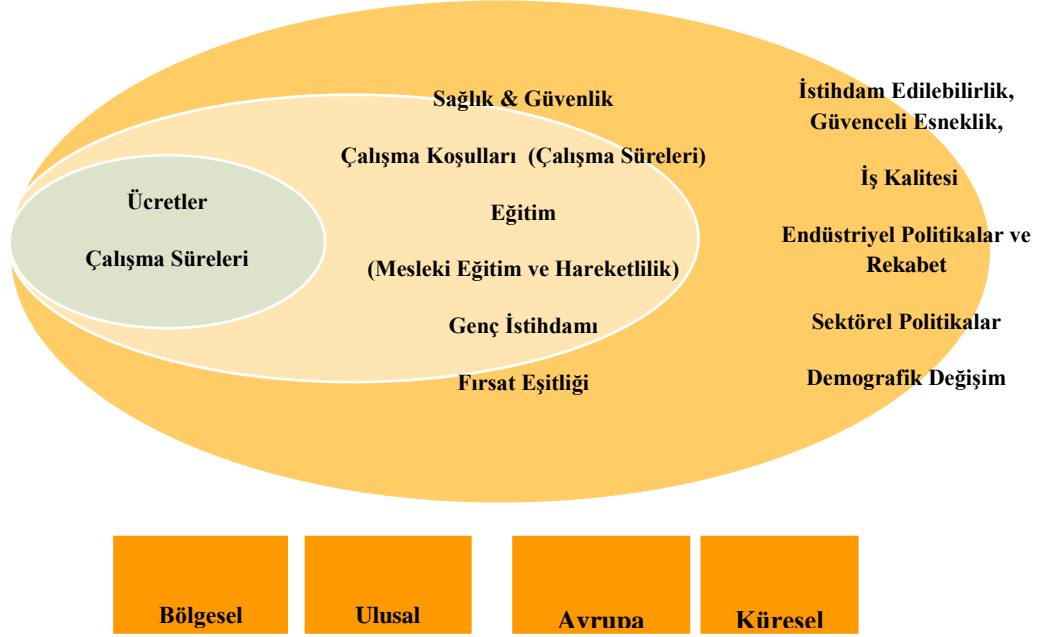
AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SOSYAL DİYALOG

Avrupa Sosyal Modeli'nin temel taşlarından birisi olan sosyal diyalog AB bünyesinde kurumsallaşmıştır. Sosyal diyalog AB Müktesebatı içerisinde önemli bir yere sahip olup, Birliğin genişlemesi, Birliğin ekonomik ve sosyal amaçlarını genişletmesi ile daha fazla önem arz eder hale gelmiştir (Turan ve diğerleri, 2016: 7). Böylelikle AB'de sosyal diyalog, merkezi ve ulusal düzeyde ve bölgesel ve işletme düzeyinde gelişim göstermiştir.

Avrupa Birliği'nde Sosyal Diyalog ile İlgili Konular

AB ülkelerinde sosyal diyalog, başta Kıta Avrupası olmak üzere tüm AB ülkelerinde sosyal ortaklığın hayata geçirilerek bu durumun sürdürülmesi sürecini temsil etmektedir. AB'de sosyal diyalog ile üye ülkelere hizmet sağlanmasının yanında, genel olarak Birliğin faydasının artırılması temel beklentiler arasındadır (Çolak, 2010: 23). Böylelikle istihdamın artırılması, işgücü ve sermaye arasındaki diyalogun geliştirilmesi, insan kaynaklarının kapasitesinin artırılması, çalışma koşullarının ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sürekli eğitimin desteklenmesi gibi başlıca hedeflerin gelişmesi sağlanmaktadır (European Commission, 2012a: 11). AB'de sosyal diyalogla ilgili konular tek bir bakış açısına sığdırılmayacak kadar çeşitli ve geniş bir içeriğe sahiptir. Bu konular; bölgesel boyut, ulusal boyut, Avrupa boyutu ve

Küresel boyutlar olmak üzere dört düzeyde incelenmektedir. Şekil 2’de gösterildiği gibi bölgesel düzeyde; ücretler, çalışma süreleri vb. konular ele alınabilmektedir.

Şekil 2. AB’de Sosyal Diyalog İle İlgili Konular

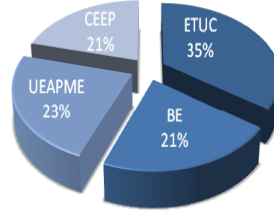
Kaynak: Durst ve Siebern-Thomas, 2010: 13

Ulusal boyut ve Avrupa boyutunda sosyal diyalogun konuları ise sağlık, güvenlik, çalışma koşulları, mesleki eğitim, genç istihdamı, fırsat eşitliği, sosyal koruma, emek piyasasında bütünleşme vb.’dir. Küresel boyutta değerlendirilen temel konular; istihdam edilebilirlik, güvenceli esneklik, endüstriyel politikalar, demografik değişim ve sürdürülebilirliktir (Durst, Siebern-Thomas, 2010: 13). Sosyal diyalog sürecinde değerlendirilen bu konuların her biri başlı başına önem taşımakla birlikte, tartışılan konuların Birlik genelinde ve üye ülkelerin her birinde zamana ve şartlara göre değişim gösterdiğinin ve ağırlık kazandığının altını çizmek gerekmektedir.

Avrupa Birliği’nde Sosyal Diyalogun Tarafları

Avrupa Komisyonu, sosyal taraflar arasında sosyal diyaloga yönelik dengeyi sağlamakla yükümlü bir kurumdur. Komisyon önerisini açıklamadan önce taraflarla fikir alışverişinde bulunmakta ve sosyal tarafların görüşlerini değerlendirmektedir. AB’de sosyal diyalogun sağlanmasında sosyal tarafları temsil eden sosyal ortakların başlıcaları; Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği (UNICE-BUSINESSEUROPE), Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ETUC), Avrupa Esnaf ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Birliği (UEAPME) ve Avrupa Kamu İşletmeleri ve Genel Ekonomik Yarar İşletmeleri Merkezi (CEEP)’dir. Bu dört büyük kuruluşun yanı sıra Yönetici Avrupa Konfederasyonu (CEC) da bir

diğer aktördür. 1973 yılında kurulan ETUC, 36 ülkeden 85 işçi konfederasyonu ve 10 Avrupa işçi federasyonundan oluşmuştur. ETUC Avrupa’da yaklaşık 60 milyon işçiyi temsil etmektedir. 1989 yılında kurulmuş olan CEC ise Avrupa’daki 1.5 milyon yöneticiyi temsil etmektedir. 1958 yılında kurulan UNICE-BUSINESSEUROPE işveren temsilcisi sıfatı özel sektörde yaklaşık 20 milyon işletmeyi temsil ederken, 35 üye ülkeden 41 işveren konfederasyonundan oluşmaktadır. 1961 yılında kurulmuş olan CEEP, kamu sektöründe işverenleri temsil etmektedir. UEAPME işveren temsilcisi olarak 34 üye ülkeden 12 milyon işletmeyi kapsamaktadır (Güray, 2013: 149). Sosyal diyalogun sağlanmasında önemli katkıları olmakla birlikte, sosyal taraflar arasında en etkin rol oynayan ETUC’tur. Temsil oranı bakımından ETUC’u takiben UEAPME gelmekle beraber, CEEP ve BUSINESSEUROPE’un hemen hemen aynı seviyede temsil gücü olduğu Grafik 1’de görülmektedir (Voss, 2011: 13).

Grafik1. AB’de Sosyal Diyalogun Sağlanmasında Sosyal Ortakların Temsil Oranı (%) (2011)

Kaynak: Voss, 2011: 13

AB’de sosyal diyalogun geliştirilmesi süreci 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz sonrasında hız kazanmıştır. Bu durumda sosyal diyalogun aktörleri olan; ETUC, UEAPME ve CEEP sosyal diyalogun geliştirilmesi “2012-2014” programına göre öncelik kazanması gereken konuları sekiz başlık altında toplamıştır. Bu konular; **Genç İstihdamının Arttırılması**; Gençlerin beklentileri ile işgücü piyasalarının beklentilerinin analiz edilmesi, **İstihdam Analizi Yapılması**; İstihdam analizleri kapsamında krizlerden ve yapısal sorunlardan kısa sürede kurtulan AB ülkeleri ile sorunları kısa sürede aşamayan AB ülkelerinin karşılaştırması, **Cinsiyet Eşitliği (Ayrımcılığın Önlenmesi)**; Kadın ve erkekler arasında ücret farklılıklarını önleyici çalışmalara önem verilmesi, **Eğitim ve Yaşam boyu Öğrenme**; Niteliklerin gelişimi için çalışanlar, işverenler ve kamu otoritelerinin sorumluluğunun arttırılması, nüfusun yaşlanması ile AB’de yaşlıların becerilerinin, yetkinliklerinin sistemle uyumlu hale getirilmesi, **Hareketliliğin Sağlanması-Göç**; AB işgücü piyasasında göçmen işçilerin entegrasyonunun ortak eylem planları ile sağlanması, **Daha Başarılı Sosyal Diyalog için Sosyal Diyalogu Sağlayan Araçların Etkinliğinin Arttırılması**; 2006-2008 ve 2009-2010 çerçeve

programlarından elde edilen sonuçlara ve 2012 yılı seminer bulgularına göre sosyal diyalogu sağlayan aktörlerin başarılı bir sosyal diyalog için uzun dönemde desteklenmesi, **Sosyal Ortak Örgütlerinin Kapasitelerinin Geliştirilmesi**; Sosyal diyalogun başarısı için sosyal aktörlerin gücünün-kapasitesinin artırılması, **AB'nin Sosyal ve Ekonomik Yönetişimi**; AB'de ücret, emeklilik, işçilik maliyeti gibi konularda sosyal ortakların etkisinin artırılması, olarak sıralanmaktadır (ETUC, 2014: sy.). Etkin bir sosyal diyalog mekanizması ile yukarıda sıralanan sekiz öncelikli alanda yaşanacak gelişmelerin sadece sosyal ortaklar için değil, toplumun geneli için olumlu etkiler oluşturması hedeflenmektedir.

Etkili bir sosyal diyalogun, insan sermayesinin gelişimini hızlandırması ve kolaylaştırması, bilgiye daha kolay ulaşım ile organizasyonel yeniliği ve gelişimi sağlaması, istikrarın sağlanması ile organizasyonel itibarı artırması beklenmektedir. Başarılı bir sosyal diyalog bölgesel düzeyde ekonomik istikrarı oluşturarak, daha fazla iş imkânı yaratarak, sunulan hizmetlerin miktar ve kalitesini artırarak toplumsal altyapının gelişimine ayrıca katkı sağlayacaktır. Böylelikle vatandaşların yaşam kalitesindeki iyileşme ile artan farkındalığın bireysel ve toplumsal düzeyde müzakerelere katılım becerisini ve isteğini artırması beklenmektedir. Bu bağlamda sıralanan bu sekiz öncelikli alanda uygulanacak etkin sosyal diyalog mekanizması sadece endüstri ilişkilerinin üçlü sacayağına hizmet etmekle kalmayacak, aslında doğrudan topluma hizmet edecektir (Koutroukis ve Kretsos, 2008: 78).

Avrupa Birliği'nde Sosyal Diyalogun Düzeyleri ve Kurumları

Avrupa Birliği'nde sosyal diyalog farklı düzeylerde uygulanmaktadır. Bu düzeyler; iki taraflı sosyal diyalog (Bipartite Dialogue) ve üç taraflı sosyal diyalog (Tripartite Dialogue)'tur. İki taraflı sosyal diyalog ise iş kolları arası iki taraflı sosyal diyalog ve sektörel sosyal diyalog olarak ikiye ayrılmaktadır (Kayhan, 2007: 63; Olgun Özen, 2015: 90). AB seviyesinde çok taraflı sosyal diyalog da bir diğer sosyal diyalog türüdür.

Avrupa Birliği'nde İki Taraflı Sosyal Diyalog

İki taraflı sosyal diyalog işçi ve işveren tarafları arasında işkolları ve sektörel düzeydeki diyalog sürecini içermektedir. İki taraflı sosyal diyalogun bir çeşidi olan işkolları arasında sosyal diyalogun temel aktörleri işçi ve işveren tepe örgütleridir. İşkolları arasındaki sosyal diyalogun esası "Val Duchesse Görüşmeleri"ne dayanmaktadır. Bu süreçte işçi ve işverenlerin tepe örgütleri olarak etkinlik gösteren kuruluşların başlıcaları; ETUC, UEAPME, CEEP ve CEC'dir. Sosyal taraflarca imzalanıp konsey yönergesi haline gelen temel üç çerçeve anlaşması arasında Ebeveyn İzni Anlaşması (1995), Kısmi Zamanlı Çalışma Anlaşması (1997) ve Belirli Süreli Çalışma Anlaşması yer almaktadır. AB'de iki taraflı sosyal diyalog özerk bir yapı içermekle

birlikte (ilk özerk çalışmalar tele-çalışma üzerine gerçekleştirilmiştir), sosyal taraflar kendileri açısından çeşitli çalışmalar hazırlamakta ve diğer üye ülkeler için tavsiye niteliğinde çalışmalarda bulunmaktadır (European Commission, 2006: 13). AB’de işkolları arasında sosyal diyalog ekonominin genelini kapsamakla birlikte, özellikle işgücü piyasaları açısından önemli bir konum içermektedir. Bu noktada mesleki eğitim alanında hizmet veren teknik çalışma grupları dikkat çekmektedir. İşkolları arasında iki taraflı sosyal diyalogun sağlanmasında konseyin direktifleri ve özerk anlaşmaların yanı sıra sosyal diyalog komiteleri, çalışma grupları, seminerler, müzakereler ve sosyal diyalog zirvelerinin etkinlik gösterdiği görülmektedir (European Commission, 2014a: sy.)

İki taraflı sosyal diyalogun bir diğer çeşidi sektörel sosyal diyalogdur. AB’de sektörel düzeyde sosyal diyalog 1997 tarihli Amsterdam Anlaşması ile önem kazanmış olup, komisyon 1998 yılında sektörel sosyal diyalog komitelerini kurmaya (20 Mayıs 1998 – 98/500/EC) karar vermiştir. Böylelikle sosyal ortaklar arasındaki ilişkilerin AB seviyesinde geliştirilmesi önem kazanmıştır. Bu gelişme ile 1999 yılı ve sonrasında ortak girişimler, müzakere ve danışma için sektörel diyalogun sağlanması hedeflenmiştir (Aklar, 2008: 16). AB’de sektörel sosyal diyalog komitelerinin sosyal ortakların özerkliği dikkate alınarak kurulduğu görülmektedir. Sosyal ortak örgütlerinin AB düzeyinde sosyal diyalogda yer almaları için Avrupa Komisyonu’na ortaklaşa başvurmaları gerekmektedir. (European Commission, 2017a: sy.). Sektörel sosyal diyalogun en önemli özelliği farklı sektörlerin sorunlarını ele alan sınırlı bir çalışma alanını içermesidir. Bu bağlamda 1951 yılında işçi ve işveren temsilcilerinin ilk müzakerede buldukları sektör çelik sektörü olmuştur. Çelik sektörünün müzakere sürecinde öncü olmasının sebebi AB’nin kurucu anlaşmalarında bu sektöre (kömür ve çeliğin savaşın hammaddeleri olması) atfedilen önemden kaynaklanmaktadır. Çelik sektöründe 2006 yılında sektörel sosyal diyalogda işçileri temsilen IndusriAll’un, işverenleri temsilen Avrupa Çelik Derneği (Eurofer)’nin etkinlik gösterdiği görülmektedir (European Commission, 2012b: 231). AB’de kimya sektöründe sektörel sosyal diyalog komitesi ise 2004 yılında yapılandırılmıştır. 2002 yılı itibarı ile bu sektörde resmi düzeyde olmayan bir sosyal diyalogun etkili olduğu bilinmektedir. Sosyal diyalog komitelerinin yasal zemine oturması ile işçileri temsilen IndusriAll, işverenleri temsilen Avrupa Kimya İşverenleri Grubu (ECEG) faaliyet göstermiştir. Bu durumda sosyal ortakların komitelerini resmi olarak hayata geçirmeden önce şekillendirdikleri görülmektedir (European Commission, 2012b: 231). AB’de sektörel düzeyde iki taraflı sosyal diyalog sonucunda benimsenen metinlerin % 2’sinden azının bağlayıcı nitelikte anlaşmalar olduğu görülürken, % 10’undan azının ulusal düzeyde bir etkisi olması

beklenmektedir. Oluşturulan metinlerin yetersiz olduğu durumlarda Avrupa Komisyonu bu metinleri incelemekte ve tarafların tümünü kapsayıcı şekilde genişletebilmektedir. Böylece bağlayıcı metinler Avrupa mevzuatına dönüştürülebilmektedir. AB’de sektörel sosyal diyaloga ilişkin politikalar değerlendirildiğinde, diyalogun resmi boyutta olduğu ancak AB veya ulusal düzeyde uygulama anlamında bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bu durumda AB’de sektörel sosyal diyalogun amaçlarının netleştirilmesi ve daha iyi yapılandırılmış faaliyetlerin desteklenmesi gerekmektedir (Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı, 2009a: 1-2).

Avrupa Birliği’nde Üç Taraflı Sosyal Diyalog

AB’de üç taraflı sosyal diyalog sosyal taraflar ve AB’nin organları (komisyon, Avrupa Konseyi vb.) arasında devamlılık taşıyarak danışma fonksiyonu kuran ilişkileri temsil etmektedir. Üç taraflı sosyal diyalogda makroekonomi, istihdam, sosyal koruma, eğitim vb. konular değerlendirilmekle beraber, üç taraflı sosyal diyaloga yönelik gelişmelerin kurucu anlaşma, Amsterdam Anlaşması ve ek anlaşmaya dayandığı bilinmektedir (European Commission, 2017b: 4).

1970 yılında Daimi İstihdam Komitesi (DİK)’nin kurulması ve bu dönemi takiben Avrupa Konseyi’nin sosyal tarafları sosyal diyaloga çağırması üçlü ilişkilerin gelişimini hızlandırmıştır. Avrupa Komisyonu üç taraflı sosyal diyalogu daha belirgin hale getirmek amacı ile Avrupa Konseyi kararına göre “Büyüme ve İstihdam için Üç Taraflı Sosyal Zirve” oluşturmuştur. Bunun sebebi DİK’lerin stratejik olarak ihtiyaçlara cevap verememesidir. Zirvede sosyal tarafların temsilcileri 10’ar kişi olarak hazır bulunmaktadır. Zirve ilk kez Stockholm’de, ikinci kez Leaken’de, üçüncü kez Barcelona’da toplanmıştır. (Özcüre, 2010: 352). Üç taraflı sosyal diyalogda makroekonomik konular içerisinde; büyüme ve istihdamın teşvik edilmesi, bütçe ve mali politikalara yönelik önlemler dikkat çekerken, istihdam politikalarının içerisinde; makroekonomik politikalarla birlikte üç taraflı sosyal diyalogun sağlanması yer almaktadır. Eğitim politikaları ile ilgili konular; yaşam boyu eğitim, becerilerin geliştirilmesi ve araştırma alanlarına yönelik işbirliklerinin geliştirilmesi olarak sıralanmaktadır. Teknik yönde yapılan toplantılar sosyal koruma komitesi ile gerçekleştirilmekte, siyasi düzeydeki toplantılar ise gayri resmi istihdam komitesi ile yapılmaktadır. (European Commission, 2003: 12-13).

Üç taraflı sosyal diyalogun öncüsü olması bakımından AB’de en çok dikkat çeken ülke İrlanda’dır. İrlanda’da 1987 yılından bu yana üç yılda bir ortaklık anlaşmaları gerçekleştirilmektedir. Ortaklık anlaşmalarına ilişkin konular 2000 yılı öncesinde üç taraflı

sosyal diyalog düzeyinde işçi, işveren ve çiftçi örgütleri ile sınırlandırmıştır. Ancak bu sınırlandırma 2000 yılında kaldırılmış, böylelikle dördüncü taraf olarak toplum ve gönüllü sektörün katılımının gerçekleştiği bir yapı ortaya çıkmıştır (Ersöz, 2008: 88). Böyle bir durum üç taraflı sosyal diyalogun çok taraflı sosyal diyaloga doğru kaydığını göstermektedir (Ishikawa, 2003: 6).

Avrupa Birliği'nde Çok Taraflı Sosyal Diyalog

Avrupa'da işçi ve işveren temsilcilerinin etkili olduğu iki taraflı sosyal diyaloga devletin de eklenmesi ile üç taraflı sosyal diyalog uzun süre etkili olmuştur. 21. yy.'ın başında ILO tarafından yapılan araştırmalarla üçlü sosyal diyalog düzeyine sivil toplum kuruluşları, iş ağırları ve ticari aktörlerin katılımı ile çok taraflı (multi-partite) sosyal diyalog gündeme gelmiştir (Özcüre, 2010: 355; Nicolaescu ve Teosa, 2012: 189). ILO çok taraflı sosyal diyalogu kavramsal olarak "üç taraf artı" ifadesi ile açıklamaktadır. Bu durumda hükümetin ve sosyal tarafların temsilcilerinin yanı sıra toplumdaki diğer paydaşların sosyal diyaloga katılımı en temel hali ile çok taraflı sosyal diyalogu temsil etmektedir. Çok taraflı sosyal diyalog uygulamalarının Avrupa'daki en önemli örneği yukarıda da ifade edildiği gibi İrlanda olmuştur. İrlanda'da sivil toplum örgütleri işçi ve işveren örgütleri ile diyalog sürecinde bir bütün oluşturmuştur (Ersöz, 2008: 88). Böylece sosyal ortakların yaşadıkları güncel problemler karşısında tüm ortakların birlikte hareket etmesi ve sorunlara toplumun geniş kitleleri içerisinde yanıt aranması esas alınmıştır (Andersen ve Mailand, 2002: 4).

AB'de çok taraflı sosyal diyalog ile danışma, müzakere ve bilgi alışverişinde farklı kesimlerin katılımı sağlanırken, eş zamanlı olarak tartışılan konuların çeşitlenmesine de hizmet edilmektedir (Ersöz, 2008: 89). 2001 yılında, Avrupa yönetişimi ile ilgili Beyaz Kitap'ta da AB'de sosyal diyalogun geliştirilmesi için çok taraflı diyalogun etkinlik kazanmasında sivil toplum kuruluşlarına dikkat çekilmiştir. Beyaz Kitap'ta ayrıca, çok taraflı sosyal diyalogun sağlanmasında bölgesel ve yerel yönetimlerin etkinliğine değinilmiş, böylece bu kuruluşların sosyal diyalogdaki rolüne vurgu yapılmıştır (Önalın ve Rychly, 2007: 8).

Avrupa Birliği'nde Sosyal Diyalogun Çıktıları

AB düzeyinde sosyal diyalogun çıktıları anlaşmalar, tavsiyeler ve bilgi paylaşımı olmak üzere temel olarak üç gruba ayrılmaktadır. Anlaşmaların kapsamında çerçeve anlaşmaları ve direktifler yer almaktadır. Bu uygulamalar ulusal düzeyde gerçekleşmektedir. Tavsiyeler eylem tavsiyesi, rehberler ve politika yönelimleri olarak sınıflandırılmaktadır. Tavsiyeler tıpkı anlaşmalar gibi ulusal düzeyde gerçekleşmektedir. Bilgi paylaşımı ortak fikirler, bildirimler ve araçlar şeklinde gruplandırılırken uygulama bilgi aktarımı biçimindedir. AB düzeyinde sosyal

diyaloğa ilişkin çıktılarının çoğunlukla bağlayıcı nitelik içermediği görülmektedir. AB’de sosyal diyalogun çıktıları daha çok iyi örnekler ve bilgi paylaşımı niteliğindedir. Bu bilgiler doğrultusunda AB’de altı yüzün üzerinde ortak bildirim üretilmiştir (Güray, 2013: 150). Bu belgelerin bazıları; 2002/14/EC: Çalışanların Bilgilendirilmesine ve Çalışanlara Danışılmasına İlişkin Çerçeve Direktifi, 98/59/EC: Toplu İşten Çıkarmaya İlişkin Direktif, 2001/23/EC: İşletmelerin Devri Sırasında Çalışan Haklarının Korunmasına. İlişkin Direktif, 2009/38/EC: Avrupa İş Konseyleri Direktifi, 2001/86/EC: Avrupa Şirketinde Çalışanların Katılımına ilişkin Direktif, 2003/72/EC: Avrupa Kooperatif Şirketlerinde Çalışanların Katılımına ilişkin Direktif, 3 Haziran 1996 tarih ve 96/34/EC sayılı Konsey Direktifi (UNICE, CEEP ve ETUC tarafından sonuçlandırılan ebeveyn izni konusunda çerçeve anlaşması hakkında 2009 yılında), 15 Aralık 1997 tarih ve 97/81/AT sayılı Konsey Direktifi; UNICE, CEEP ve ETUC tarafından sonuçlandırılan part-time çalışma çerçeve anlaşmasına ilişkin kararlar, 28 Haziran 1999 tarih ve 1999/70/AT sayılı Konsey Direktifi; ETUC, UNICE ve CEEP tarafından imzalanan belirli süreli çalışma hakkında çerçeve anlaşmasına ilişkin kararlar, 2002 Tele-çalışma ile ilgili çerçeve anlaşması (bu anlaşma ulusal sosyal ortakların özel usul ve taraflara uygun olarak imzalamış oldukları ilk anlaşma olması bakımından önem arz etmektedir), 2004 yılında İşe Bağlı Stres Çerçeve Anlaşması, 2005 yılında Cinsiyet Eşitliği Çerçeve Eylem Belgesi, 2007 yılında Taciz ve İşyerinde Şiddet Çerçeve Anlaşması, 2010 yılında Kapsamlı Bir İşgücü Piyasası Çerçeve Anlaşması, 2010 yılında Ebeveyn İznini Revize edici Konsey Direktifi, 2013 Çerçeve Eylem Belgesi Genç İşsizliğini önlemek şeklinde sıralanmaktadır. Bu direktifler ve anlaşmalar dışında işyerinde çalışanların yönetime katılmalarını sağlamak için sosyal diyaloga yönelik bazı direktifler ayrıca bulunmaktadır. Direktiflerin başlıcaları; 2002/14/EC: Çalışanların Bilgilendirilmesine ve Çalışanlara Danışılmasına İlişkin Çerçeve Direktifi, 98/59/EC: Toplu İşten Çıkarmaya İlişkin Direktif, 2001/23/EC: İşletmelerin Devri Sırasında Çalışan Haklarının Korunmasına İlişkin Direktif, 2009/38/EC: Avrupa İş Konseyleri Direktifi, 2001/86/EC: Avrupa Şirketinde Çalışanların Katılımına ilişkin Direktif, 2003/72/EC: Avrupa Kooperatif Şirketlerinde Çalışanların Katılımına ilişkin Direktif’tir (Güray, 2013: 148). Sosyal ortaklarla gerçekleştirilen müzakereler sonucunda AB direktifleri oluşarak bağlayıcı mevzuatlar ortaya çıkmaktadır (Kayhan, 2007: 63).

AB düzeyinde sosyal diyaloga ilişkin çıktılarının türünün ağırlıklı olarak ortak görüş biçiminde şekillendiği görülmektedir. Bunun dışında takip raporlarına ve yönergelere rastlanmaktadır. Ele alınan konuların çeşitliliği ve diyalog sonucu çıktılara ilişkin uygulamaların giderek yaygınlık

kazanması AB’de sosyal diyalogun hız kazandığını göstermektedir (European Commission, 2014b: 34).

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE SOSYAL DİYALOG

UYGULAMALARI

Çalışma hayatında barışın sağlanması için sosyal taraflar arasında etkin bir iletişimin oluşturulmasına dayanan sosyal diyalog, AB genelinde öneme sahip olmakla birlikte, üye ülkelerin her birinde sosyal diyalogun farklı bir seyir izlediği görülmektedir. Bu nedenle üye ülkelerin sosyal diyaloga yaklaşımlarına ve bu yöndeki başarılı uygulamalara ayrıca değinmekte fayda bulunmaktadır.

Danimarka’da Sosyal Diyalog

Danimarka’da sosyal diyalog, sosyal taraflarca gerek bilgi alışverişine dayanan işbirliği, gerekse 1962 yılında kurulan Ekonomik Konsey vasıtası ile sağlanmaktadır. Danimarka’da sendikal örgütlenme 19. yy’ın başına uzanmakla birlikte, işçi tarafını Danimarka İşçi Sendikaları Konfederasyonu (LO), işveren tarafını Danimarka İşveren Sendikaları konfederasyonu temsil etmektedir. Danimarka’da sosyal taraflar arasında uzlaşmanın ve sosyal diyalogun temeli 1899 tarihli “Eylül Anlaşması”na dayanmaktadır. Eylül Anlaşması ile işçi ve işverenleri temsil eden sosyal taraflar grev ve lokavta ilişkin bilgi alışverişi ve görüş birliğine varmışlardır. Eylül Anlaşması’na benzer nitelikteki anlaşmalara 1973, 1981, 1987 ve 1992 yıllarında rastlanmıştır. Bu bağlamda endüstri ilişkileri sistemi içerisinde önemli yer tutan sosyal diyalogun asıl amacının çalışma barışının sağlanması olduğu görülmektedir (Işığçok, 2007: 81).

Sektörel ikili sosyal diyalogun geliştiği Danimarka’da, diyalog sistemli bir şekilde gerçekleştirilen toplu pazarlıklarla sağlanmaktadır. Sosyal diyalogun en önemli özelliği, özerk nitelikte ikili sosyal diyalogun normatif yapıya sahip olmasıdır. Bu bağlamda endüstri ilişkileri sistemi içerisinde kuralların belirlenmesi mevzuattan çok normatif yapıdan etkilenmektedir (ILO International Training Center, 2014: 21). Danimarka’yı diğer AB ülkelerinden ayıran nokta, sosyal ortakların onayı olmaksızın piyasayı etkileyecek herhangi bir reformun yapılma ihtimalinin kuvvetli olmamasıdır. Danimarka’da bulunan sendikalar; işletmeler ve devlet arasında gerçekleştirilen toplu sözleşmelerde etkin bir kontrol mekanizmasına sahiptir. Bu özellikleri ile Danimarka’daki sendikaların herhangi bir müdahale olmaksızın sosyal diyalog sürecinde aktif rol oynadığı anlaşılmaktadır (Öcal, 2014: 79).

İsveç'te Sosyal Diyalog

İsveç'te işçi ve işverenleri temsilen üst örgütlerin 1900'lerin başında tanımlandığı görülmektedir. İsveç'te çalışma barışının sağlanmasına yönelik ilk anlaşma 1906 yılında İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonu tarafından imzalanmış ve 1938 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1930'ların başına kadar hâkim olan çalışma barışı, bu tarihten sonra yerini grev ve lokavtlara bırakmış olup yeniden çalışma barışını sağlamak için Çalışma Barışı Konseyi (üçlü bir yapılanma ile; işçi, işveren ve devletin eşit sayıda temsilcisi ile) kurulmuştur. Bu konsey 1931 yılında dağılmıştır. 1938 yılında İsveç'te Tarihsel Uzlaşma adı altında bir anlaşma imzalanmış, bu anlaşma neticesinde işverenler işçi sendikalarını işçilerin temsilcisi olarak tanımış, işçiler ise yönetimin işverenlerin elinde olduğunu kabul etmiştir. Bu dönemde işçi ve işveren örgütlerine işletme, işyeri, işkolu düzeyinde toplu sözleşme olanağı verilerek devletin müdahalesi asgari seviyede tutulmuştur. Çalışma barışının sağlanması yönündeki bu sosyal diyalog uygulaması "İsveç Modeli" olarak adlandırılmıştır (Işığışık, 2007: 85). İsveç'te de 1938 yılına kadar işçi sendikaları konfederasyonu ile işverenler federasyonu arasında bir sözleşme yapılmıştır. Bu sözleşmeye göre, büyük endüstri kuruluşlarında kazaların önlenmesi ve güvenlik konularında yetkili olmak üzere "Güvenlik Komiteleri"nin kurulması öngörülmüştür. 1946 yılında ise verimliliğin artırılması, işyeri şartlarının iyileştirilmesine yönelik "İş Konseyleri" kurulmuştur. Ayrıca 1976 yılında işverenlerin işletme yönetimine ilişkin konularda işçilere danışmasını zorunlu kılan "Birlikte Yönetim" anlayışının kabul edildiği görülmektedir (Uğur, 2014: 20-21).

İsveç'in geçmişte sosyal diyalog bağlamında çalışma barışını sağlamaya yönelik başarısı günümüzde de devam etmektedir. İsveç'te ücretlilerin yaklaşık % 80'i sendikalı olduğu gibi, sendikaların sosyal diyalogdaki rolü de artmaktadır. İsveç'te sosyal diyalog hem ulusal düzeyde, hem de sektör düzeyinde sosyal taraflar açısından büyük önem arz etmektedir. Sosyal demokrat hükümetlerin uzun yıllar iktidarda kalması ve sosyal demokrat partilerin sendikalarla olan ilişkileri bu durumun en önemli nedeni olmuştur. İsveç'te sosyal diyalogun en belirgin niteliği özerk ikili sosyal diyalogun endüstri ilişkileri sistemi içerisinde norm oluşturmasıdır (Özcüre, 2010: 358-361; International Training Center, 2014: 21).

Avusturya'da Sosyal Diyalog

Sanayileşmenin geç gelişimi ve bazı siyasi sebeplerle Avusturya'da sendikal hareketin sonradan ön plana çıktığı görülmektedir. Avusturya'da sosyal ortaklık konusunda dikkat çeken en önemli sistem, Ekonomik ve Sosyal Ortaklık Sistemi'dir (Dereli, 1997: 126). Ekonomik ve Sosyal Ortaklık Sistemi İkinci Dünya Savaşı sonrasında dayanışma sağlamak bakımından önem

taşımıştır. Bu sistem günümüzde halen işlerliğini korumaktadır. Ekonomik ve Sosyal Ortaklık Sistemi'nde işçi, işveren ve devlet arasında üçlü bir diyalog mekanizmasının işlediği görülmektedir. Temel amaç ekonomik ve sosyal istikrarı sağlayarak çalışma barışını temin etmektir. Sosyal ortaklık sistemine göre alt komisyonlarca hazırlanan ön görüşmeler neticesinde organizasyon başkanlarına bilgi aktarımı gerçekleştirilmektedir. Görüşmeleri takiben resmi niteliği olmayan kararlar Ücretler ve Fiyatlar Birleşik Komisyonu'nda görüşüldükten ve karara varıldıktan sonra resmi nitelik kazanmaktadır (Işığışok, 2007: 90).

Sektörel ikili sosyal diyalogun en fazla geliştiği AB ülkelerinden birisi olan Avusturya'da sosyal diyalog yalnızca arabuluculuk ve uzlaşma mekanizması olarak görülmemektedir (Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı, 2009b: 1). Örneğin Avusturya'da işçi ve işveren sendikaları sosyal diyalog çerçevesinde mesleki eğitimin yürütülmesine yönelik teorik eğitimin içeriğinde karar mekanizması anlamında %26-50 oranında etkinliğe sahipken, tavsiye niteliğindeki kararlarda %51-75 arası etkinlik göstermektedir. Bu oranlar pratik nitelikteki eğitimin belirlenmesinde gerek karar mekanizması, gerekse tavsiye bakımından % 26-50 arasındadır. Sosyal tarafların mesleki eğitim ile ilgili niteliklerin belirlenmesinde tavsiye ve karar mekanizması bakımından önemli bir fonksiyonu vardır. Avusturya'yı diğer ülkelerden ayıran husus, sosyal diyalogun gönüllülük ekseninde (gayri resmi mutabakat niteliğinde) üst düzeydeki anlaşmalarla oluşturulmasıdır. Sosyal tarafların diyalog sürecinde etkin rol oynamaya hazır olmaları diyalogun başarısını arttırmaktadır (Durak, 2011: 138; Görmüş, 2007: 118).

Almanya'da Sosyal Diyalog

Sosyal diyalogun gayri resmi ve belirli bir amaca yönelik olarak yürütüldüğü Almanya'da, ulusal düzeyde üç taraflı sosyal diyalog diğer AB ülkelerine göre daha az gelişmiştir. Alman Sendikalar Birliği ülkenin en büyük işçi örgütüdür. Bu örgütü takiben Hristiyan Sendikalar Birliği, Alman Fikir İşçileri Sendikalar Birliği, Alman Kamu Hizmetleri Birliği yer almaktadır. Alman İşverenler Sendikası Konfederasyonu ise en önemli işveren örgütüdür.

Almanya'da sosyal diyalogun işleyişinde işçi ve işveren kuruluşları arasındaki ilişkiler sektörel ikili sosyal diyaloga dayanmaktadır (Işığışok, 2007: 103; International Training Center, 2014: 21). İki taraflı sosyal diyalogun üç taraflı sosyal diyaloga göre daha fazla geliştiği Almanya, sektörel ikili sosyal diyalogun en önemli temsilcisidir. Buna karşın Almanya'da üçlü sosyal diyalog uygulamaları da giderek önem kazanmaktadır. (International Training Center, 2014: 20). Almanya'da 1996 yılında imzalanmış olan İstihdamı ve Ulusal Sanayii Koruma Anlaşması sosyal diyalogun korunması ve geliştirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu anlaşma

neticesinde işçi, işveren, hükümet temsilcilerinin üçlü diyalogu ile istihdam alanlarının geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması, küçük ve orta büyüklükte işletmelerin desteklenmesi, çalışma sürelerinin düzenlenmesi, vergi düzenlemelerinin yapılması, özel sektörün geliştirilmesi ve yeni iş alanlarının açılması müzakere edilmiştir. (Işığışok, 1999: 3). Böyle bir tablo iki taraflı ve üç taraflı sosyal diyalogun Almanya’da endüstri ilişkilerinin şekillenmesinde ve sosyal taraflar arasında çalışma barışının sağlanmasında önemli bir mekanizma haline geldiğini göstermektedir.

Fransa’da Sosyal Diyalog

Fransa’da sosyal diyalog anayasada resmi olarak yer almaktadır. Bu durumda hükümet, temsilcilerin alacakları kararlarda sosyal taraflara danışma mecburiyetindedir. İki taraflı sosyal diyalogun geliştiği Fransa’da düzenli şekilde yapılan toplu pazarlıklarla sosyal diyalog gerçekleştirilmektedir (ILO International Training Center, 2014: 20). Sosyal diyalog işkolları arası, sektörel ve şirket düzeyinde olmak üzere üç düzeyde uygulanmaktadır. Fransa’da sosyal diyalog, toplu pazarlığın zayıfça koordine edilmiş adem-i merkezîyetçi hali ile karakterize edilmektedir (Confrontations Europe, 2016: 3).

Fransa’da sosyal diyalogun organları arasında Ulusal Ekonomi Konseyi (işçi, işveren, hükümet temsilcileri, serbest meslek erbabı ve çeşitli gruplar), Ekonomik ve Sosyal Konsey (üç taraflı danışma organı olarak diğer AB ülkelerine göre en fazla üyeye sahip danışma organıdır) yer almaktadır (European Commission 2012a: 22). Sosyal diyalog konuları arasında öncelikle çalışma sürelerinin ve şekillerinin düzenlenmesi bulunmaktadır. Fransa’da sosyal diyalogun çıktıları bakımından en etkin örnek; 1989 yılında Esnekleştirme Çerçeve Anlaşması ve 1990 yılında Mesleki Eğitim Çerçeve Anlaşması’dır. Sosyal taraflar büyük ölçüde özerkliğe sahip olmalarının yanında, ortak görüş çerçevesinde sosyal güvenlik, işsizlik sigortası ve mesleki eğitim alanındaki düzenlemelerde belirleyici rol oynamaktadırlar (European Commission 2012a: 22).

Fransa’da son yıllarda sosyal tarafların sosyal diyalog bağlamında üzerinde durdukları en önemli konuların başında mesleki eğitim ve metalurji sektörüne yönelik çalışmanın düzenlenmesi yer almaktadır (Bulgar Metalurji Endüstrisi Birliği, 2009: 4-5). Fransa’da sosyal diyalogun gelişmesindeki en önemli sebep, ülkenin endüstri ilişkileri sisteminin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda endüstriyel demokrasinin yaygınlaşmasının ve katılımcılığın artmasının sosyal diyalogu güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Mahiroğulları, 2014: sy.).

İtalya’da Sosyal Diyalog

İtalya’da kuruluş esası yardımlaşmaya dayanan sendikaların ilk örneklerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıktığı görülmektedir. Günümüzde İtalya’da faaliyet gösteren konfederasyonlar arasında; İtalyan Genel İşçi Konfederasyonu, İtalyan İşbirliği ve İtalyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu yer almaktadır. İşveren örgütleri arasında ise Sanayi Konfederasyonları, Ticaret ve Tarım Konfederasyonları bulunmaktadır. İtalya’da üç taraflı pakt sendikaları özellikle ücret konusundaki değişimlerde etkin kılarken, 2001 yılında hükümet sosyal tarafların belirleyici rolü konusunda istekli bir tavır sergilememiştir (Özcüre, 2010: 362). Öyleki 2002 yılında ülkedeki en büyük işçi konfederasyonu görüşmelerin dışında bırakılmış ve sosyal pakt adı altında bir anlaşma imzalanmıştır (Koray ve Çelik, 2007: 126-129).

Sosyal diyalogun anayasal statüde olduğu İtalya’da diyalog gönüllülük ekseninde uygulanmaktan uzaktır (Görmüş, 2007: 118). Sosyal diyalog işçi, işveren tarafları ile hükümet arasında gerçekleştirilen üç taraflı anlaşmalara (gelir ve istihdam politikaları, işgücü piyasası politikaları, sosyal güvenlik ve verimlilik eksenindeki anlaşmalar), toplumsal anlaşmalara ve ulusal çalışma konseylerine dayanmaktadır (Işığışok, 2007: 101). Sosyal diyalogun düzenli olarak gerçekleştirilen toplu pazarlıklarla şekillendiği İtalya, sektörel ikili diyalogun geliştiği AB ülkeleri arasında yer almaktadır. İtalya’da endüstri ilişkileri sistemi içerisinde ele alınacak herhangi bir konuda başarı sağlanması, büyük oranda hükümetin sosyal diyalog sürecinde istekli olup olmamasına bağlanmıştır (ILO International Training Center, 2014:20).

İngiltere’de Sosyal Diyalog

Endüstri Devrimi’nin dünyaya yayılmasında öncü olan İngiltere’de sendikal hareketin pek çok ülkeye göre daha önce gelişim gösterdiği görülmektedir. İngiltere’de sosyal diyalogun yürütülmesinde tarihsel süreçler içerisinde dört yasal kuruluş etkinlik göstermiştir. Bu kuruluşlar; Ulusal Ekonomik Kalkınma Konseyi (üç taraflı sosyal diyalog organıdır), İşgücü Hizmetleri Komisyonu, Danışma, Uzlaştırma ve Arabuluculuk Servisi ve Sağlık ve Güvenlik Komisyonu’dur. Günümüzde, Ulusal Ekonomik Kalkınma Konseyi dışında kalan aktörlerin sosyal diyalog sürecinde herhangi bir etkinliği bulunmamaktadır. Konsey’in en temel fonksiyonu sosyal taraflar ile hükümet arasında bilgi alışverişi sağlamasıdır. İngiltere’de başlıca sosyal diyalog konuları; iş sağlığı ve güvenliği, eşit fırsatlar, esnek çalışma ve eğitime erişimdir. İşyeri düzeyinde uygulanan sosyal diyalogda işverenler ve işçilerin temsilcileri arasında gerçekleştirilen görüşmelerdeki öncelikli konular; çalışma koşulları, iş güvenliği ve işyerinde strestir. İngiltere’de sosyal diyaloga ilişkin en önemli örnek Royal Mail Group örneğidir. Royal Mail Group’ta yaşanan hastalık mazeret gösterilerek işe devam etmeme durumunun özellikle

kadınlar arasında artması neticesinde işyeri düzeyindeki sendika ve Fırsat Eşitliği Komisyonu harekete geçmiştir. Gerçekleştirilen soruşturmada çalışanların yüksek oranlarda işe devamsızlığının sebebinin işyerinde taciz ve şiddetten kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda işyeri seviyesinde sosyal diyalog harekete geçirilerek yeni prosedürlerin oluşturulması çalışması başlatılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda işe devamsızlık azalmıştır. Bunun için sendikalar ve Birmingham Şehir Konseyi bir araya gelmiş ve ikili diyalog başlatılmıştır. İki taraflı diyalog sayesinde işyerinde etkili bilgi alışverişinin işçi ve işveren tarafınca sağlanması sonucunda işyeri stresinin büyük ölçüde azaltıldığı gözlenmiştir. Bu uygulamalar sosyal diyalogdan başarılı sonuçlar elde edildiğini göstermektedir (Eurofound, 2014: sy.).

Hollanda’da Sosyal Diyalog

Hollanda’da sosyal diyalogun sağlanmasında “Toplumsal Anlaşmalar”, “Çalışma Kurumu” (sendikaların ve işveren örgütlerinin bir araya geldiği yapı) ve “Ekonomik ve Sosyal Konsey” (Konseyde işçi, işveren ve hükümetin eşit sayıda temsilcisi yer almaktadır) etkili olmaktadır. Konsey mesleki kuruluşları ve kamu kuruluşlarını denetleyerek hükümete danışmanlık görevini üstlenmektedir. Sosyal diyalogun sağlanmasında dikkat çeken bir diğer aktör İşgücü Vakfı’dır. Vakıf özel sektörde istihdam ve çalışma koşullarının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Üç taraflı sosyal diyalogun geleneksel yapıda işlediği (işçi-işveren-hükümet arasındaki görüşme ve danışma mekanizması) Hollanda, sektörel iki taraflı sosyal diyalogun toplu pazarlıklarla geliştiği AB ülkeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Hollanda’da endüstri ilişkileri sistemi yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın önlenmesini yönelik özgün bir sosyal diyalog ve uzlaşma mekanizması içermektedir (ILO International Training Center, 2014: 21; OECD, 2014: 14).

Hollanda’da sosyal diyalog mekanizması ekonomik dinamizmin artırılması, rekabet yoğunlaşması ve işsizliğin önüne geçilmesine yönelik çabaları içermektedir. Sosyal diyalog sürecinde en büyük sorun diyalogun ücret artışlarını sağlamada arzu edilen başarıyı sağlayamamasıdır (Kapar, 2011: 146).

Yunanistan’da Sosyal Diyalog

Yunanistan’da işçileri temsilen Yunan İşçileri Genel Konfederasyonu ile Kamu Çalışanları Sendikaları Federasyonu, işverenleri temsilen Yunan İşletmeler Federasyonu etkinlik göstermektedir. 1980’li yıllarda Yunanistan’da endüstri ilişkileri sisteminde en önemli özellik enflasyonun önlenmesi ve ekonomik düzenin sağlanması için serbest toplu pazarlık sistemine yapılan müdahalelerdir. Bu müdahaleler 1988 yılı itibarı ile kaldırılmıştır. Bu uygulama

Yunanistan’da sosyal diyalogun gelişimi bakımından önemli bir aşama olarak nitelendirilmiştir. Böylece ulusal düzeyde taraflar arası anlaşmalar (istihdam, verimlilik, mesleki eğitim alanındaki anlaşmalar) 1991 yılından itibaren düzenli toplu pazarlıklar şeklinde sosyal diyalogun uygulanmasını sağlamıştır (Işığışok, 2007: 114; ILO International Training Center, 2014: 21).

Günümüzde sosyal diyalogdan olumlu yönde çıktılar alınmaya başlasa da genel anlamda Yunanistan’da sosyal diyalog sürecinin çok başarılı sonuçlar ortaya koyduğunu söylemek mümkün değildir. Diyaloglar sonrası grevler olması, sonrasında yasalar ortaya çıkması ve diyalogların yeniden başlaması bunun en temel göstergesidir. Böyle bir durum sosyal diyalogda uzunca bir süre kısır döngü yaşanmasına sebep olmuştur. Böylelikle işçi sınıfı sosyal diyalogu korporatist (devletin işvereni merkeze aldığı) bir politika olarak nitelendirmiştir. Sosyal diyalogun sadece kamusal reformları doğrulamak için kullanılması ve pazarlıkta özerklik derecesinin sınırlı olması sosyal diyaloga olan tepkileri ve direnci arttırmıştır. Bu direnç Yunanistan’da sosyal diyalog mekanizmasının gelişimini engellemiştir (Kautroukis ve Kretsos, 2008: 79).

Ekonomik ve Sosyal Komite (OKE) ve Arabuluculuk ve Tahkim Kurulu (OMED)’nin çalışmalarına rağmen işçi sınıfına ait örgütlenmeleri engellemeye çalıştığı düşünülen korporatist politika sebebi ile sosyal diyalogun başarılı olmadığı görülmektedir. Bu durum karşısında emek piyasası reform politikaları hızlandırılmıştır. Böylece işçi sınıfı artan düzeyde örgütlü direniş göstermiş, özel sektör ve kamu sektörü işçileri pek çok konuda birlikte hareket ederek sınıfın bütüncül yapısını ve gücünün sınırlarını gözler önüne sermiştir. Buna karşın devletin sosyal diyalog mekanizmasını işgücü piyasasını esnekleştirme yönünde kullandığı gerekçesi sendikalar tarafından eleştiriye uğramaktadır. Böyle bir durum Yunanistan’da sosyal diyalogun gelişimini zorlaştırmaktadır (Duman, 2012: 135-136; Kautroukis ve Kretsos, 2008: 79).

Portekiz’de Sosyal Diyalog

Portekiz’de sosyal diyalogun geçmişi 1980’lere dayanmaktadır. Sosyal diyalog partiler ve sosyal ortaklar arası danışma biçiminde gerçekleştirilirken istihdam ve endüstri ilişkileri alanında yeni yasal düzenlemelerin yapılmasında etkili olmaktadır. İkili sosyal diyalogun toplu pazarlıklar şeklinde gerçekleştiği Portekiz’de sosyal diyalogun sağlanması açısından önem taşıyan Sosyal Danışma Daimi Konseyi 1984 yılında kurulmuştur. Konseyin içerisinde işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinin yer aldığı üçlü bir yapı mevcuttur. Konseyde ücretlere, istihdam koşullarına ve çalışma saatlerine ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir. 1991 yılında

oluşturulan Portekiz Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde ise işçi, işveren, hükümet ve toplumun değişik kesimlerini temsilen çoklu bir sosyal diyaloga gidilmiştir (İren, 2014: sy; ILO International Training Center, 2014: 21).

Son yıllarda sosyal diyalogda oldukça verimli sonuçların alındığı Portekiz'de endüstri ilişkilerine yönelik yasal çerçevenin belirlenmesinde sosyal ortakların tümünün gerçekleştirilen diyalog sonucunda ön onayı alınmaktadır (Ramalho, 2013: 5). Ekonomik durgunluğu önleyerek sosyal bütünleşme aracı olarak görülmesi sebebi ile sosyal diyalog mekanizması önemli bir konuma sahip olmuştur (Özcüre, 2010: 362). Buna karşın devletin çalışma ilişkilerine yönelik konularda, toplu pazarlık esnasında müdahaleci tutum sergilemesi başarılı bir sosyal diyalogun sağlanmasında engel oluşturduğu gerekçesi ile uzun süredir tartışılan bir konudur (İren, 2014: sy; Görmüş, 2007: 118).

ÜLKE ÖRNEKLERİ KAPSAMINDA SOSYAL DİYALOĞUN KARŞILAŞTIRILMASI

Avrupa Birliği'nde sosyal diyalogun önemi ve işleyişi yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi Birliğe üye her ülke için farklılık içermektedir. Bu farklılığın temel nedeni her bir ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısının bir değerinden farklı olmasıdır. Batı Avrupa ülkelerinde sosyal diyalogun İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişim göstermesi, buna karşın Doğu Avrupa ülkelerinde 1980'lerin sonunda sosyal diyalogun gelişmeye başlaması bu durumu destekleyici niteliktedir (Çelik, 2014: 46). Hatta belirli bir ülke için bile farklı dönemlerde diyalogun uygulama alanları ve biçimleri değişim göstermektedir. Bu çalışma kapsamındaki AB ülkelerinin çoğunda ulusal, sektörel ve işletme düzeyinde işveren örgütlerinin ve ulusal hükümetlerin diyalog sürecinde etkin olduğu Tablo 1'de görülürken, Almanya, İtalya gibi ülkelerde yerel yönetimlerin sosyal diyalog sürecinin önemli bir aktörü olduğu gözlenmiştir. Ekonomik ve Sosyal Konsey benzeri yapılanmalar ise öncelikle Fransa ve Hollanda, ardından Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelerde yaygınlaşmıştır. Sosyal diyalogun anayasal zeminde olduğu Fransa gibi ülkelerde ise ulusal üç taraflı anlaşmalar müzakerelerde belirleyicilik oluştururken, Almanya ve Danimarka'da iki taraflı sektörel anlaşmaların, İtalya'da ise işletme düzeyindeki ikili anlaşmaların diyalogun yönünü belirlediğini söylemek mümkündür (Campbell ve Egger, 2017: 5).

Temel sözleşme içerikleri bakımından çalışma sürelerinin düzenlenmesi, istihdam ve ücretler çalışma kapsamında incelenen AB ülkelerinin sosyal diyalog sürecinde ortak müzakere konularını oluşturmaktadır. Ülkesel boyutta ayrıca bir değerlendirme yapıldığında; Almanya'da

ve İngiltere’de ücret ve kariyer yapılarındaki değişiklik en önemli diyalog konuları iken, aynı konular İsveç, Portekiz ve Fransa’da da görüşülmektedir. Fransa’da ayrıca atipik çalışma konusu gündeme gelmektedir. Diğer AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Danimarka’da eğitim ve yaşam boyu öğrenme konularının diğer konulara göre daha fazla gündeme geldiği görülmektedir. Yunanistan’da ise yerel hükümetin reformları sosyal diyalog sürecinde masaya yatırılmaktadır (Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi ve Avrupa Kamu Hizmetleri Sendikaları Federasyonu, 2009: 42-43). Fransa, İtalya, Portekiz, Hollanda ve İsveç’te ise sosyal diyalog sürecinde eğitim, istihdam, sağlık ve güvenlik ve toplu pazarlığın kuralları gibi belirli konuların gündeme taşındığı gözlenirken, ekonomik değişimlerin arttığı dönemlerde konuların derinliğinin ya da çeşidinin her ülke için dönüşüme uğradığı da ayrıca görülmektedir. Örneğin ekonomik durgunluğun yaşandığı dönemlerde Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde kısa süreli çalışma sosyal diyalog kapsamına alınmıştır.

Tablo 1. Avrupa Birliği Ülkelerinde Sosyal Diyalog Uygulamaları

<i>Sosyal Diyalog</i>	<i>Sosyal Diyalog İçeriği/Türü</i>	<i>Ülke Örnekleri</i>
<i>Aktörler</i>	Ulusal, sektörel, işletme düzeyindeki işveren örgütleri Ulusal hükümetler Yerel Yönetimler Üçlü ve İkili Kurumlar (Ekonomik ve Sosyal Konsey vb.)	Çok sayıda ülke Çok sayıda ülke Almanya, İtalya Fransa, Hollanda, Yunanistan, Portekiz, İtalya
<i>Danışma Müzakere Uygulama Biçimleri</i>	Ulusal Üç Taraflı Anlaşmalar İki/Üç Taraflı Sektörel Anlaşmalar İşletme Düzeyindeki İkili Anlaşmalar	Fransa, İngiltere, İsveç Almanya, Danimarka, Avusturya İtalya
<i>Temel Sözleşme İçeriği</i>	Çalışma sürelerinin düzenlenmesi, ücretler, eğitim fırsatlarının artırılması, sosyal sigorta primlerinin düzenlenmesi, istihdamın korunması	Çok sayıda ülke

Kaynak: Campbell ve Egger, 2017:5’ten faydalanılarak oluşturulmuştur.

AB ülkelerinin her biri sosyal diyalog sürecini farklı yönetmekle birlikte Fransa’nın sosyal diyalog sürecinde ayırt edici bir özelliği bulunmaktadır. Fransa’da sosyal ortaklar önemli birer alan olan işsizlik sigortasını ve mesleki eğitimi özerk bir şekilde yönetebilmektedir. Danimarka ve İsveç’te ise iki taraflı sektörel sosyal diyalog ekseninde taraflara özerklik tanınmış olup sosyal diyalog norm halini almıştır. Bir diğer ifade ile Danimarka ve İsveç’te ulusal sosyal ortakların sosyal diyalog sürecinde (toplu pazarlık ve endüstri ilişkileri ile ilgili diğer konularda) kuralların koyulmasında yasalardan ziyade belirleyici olduğu gözlenmektedir. Çünkü endüstri ilişkilerini belirleyen kurallar mevzuattan ziyade sosyal diyalog ile belirlenmektedir (European Commission, 2012a: 16-17;ILO International Training Center, 2014: 21). Aradaki en temel fark Fransa’da sosyal ortakların belirleyici olduğu konu sayısının

İsveç ve Danimarka'dan daha kısıtlı olmasıdır. Buna karşın Fransa'da sosyal ortakların özerk bir şekilde yönetebildikleri konuların toplumda geniş bir kitleyi etkilediği görülmektedir. Avrupa'nın diğer bölgeleri ile karşılaştırıldığında, geleneksel yapıları nedeni ile Kuzey Avrupa ülkelerinde üç taraflı sosyal diyalogun daha uzun bir süre içerisinde gelişim gösterdiği ifade edilmesine karşın, Danimarka ve İsveç'te son yıllarda üç taraflı sosyal diyalogun etkin hale geldiğini söylemek mümkündür. Almanya'da üç taraflı (veya iki taraflı) sosyal diyalog resmi düzeyde bulunmamaktadır. Sosyal tarafların işbirliği gayri resmi ve(ya) belirli bir amaca ve konuya yönelik uygulama düzeyindedir (European Commission, 2012a: 19-20). Yunanistan'da üç taraflı sosyal diyalogdan ziyade sektörel ikili sosyal diyalogun düzenli şekilde gerçekleşen toplu pazarlıklarla uygulandığı gözlenmektedir. Bu düzenli uygulamaya karşın Yunanistan'da korporatist politikanın işçi sınıfının örgütlenmesini olumsuz yönde etkilemesi sosyal diyalogun önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Böyle bir durum Almanya, Avusturya, Fransa, İsveç ve Danimarka ile karşılaştırıldığında Yunanistan'da sosyal diyalog mekanizmasının etkinliğini düşürmektedir. Portekiz'de ise Sosyal Danışma Daimi Konseyi'nin sosyal diyaloga ilişkin konuların belirlenmesindeki etkisi ve Portekiz Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin sosyal diyalogun düzeyinin çok taraflı şekilde işlenmesine yönelik girişimleri diyalogu geliştirmektedir. Buna karşın devletin toplu pazarlık sürecinde müdahaleci bir tavır sergilemesi eleştiriye uğramakta ve sosyal diyalogun etkinlik derecesini Almanya, Fransa ve İsveç karşısında düşürmektedir. Hollanda'da ise sosyal diyalog mekanizmasının kamu ve özel sektör işbirliği ile yönetilmesi çok taraflı bir sosyal diyalogu temsil etmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in hükümete danışmanlık görevinde bulunması ve iki taraflı sektörel diyalogda tarafların uzlaşmacı tavır sergilemesi Hollanda'yı AB üyesi ülkeler arasında önemli bir konuma taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında seçilmiş olan AB ülkelerinin sosyal diyalog sürecinde genel olarak başarılı olduğunu söylemek mümkün olsa bile incelenen her ülkenin halen üç taraflı ve çok taraflı sosyal diyalog uygulamalarında aksaklıklar yaşadığını söylemek mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirme

Avrupa Sosyal Modeli'nin temel dayanaklarından biri olan sosyal diyalog, UÇÖ tarafından bilgi alışverişi, danışma ve müzakere boyutunda tanımlanmaktadır. Bu noktada sosyal diyalogun amacı direktme veya direktif vermektense öte ortak müşterekleri yakalayabilmektir. AB ülkelerinde sosyal diyalog sosyal taraflar arasındaki ilişkinin sürekli olarak devam ettirilmesi süreci olarak nitelendirilmektedir. Sosyal diyalogun öncelikli hedefleri arasında; istihdamın artırılması, işgücü ve sermaye arasındaki diyalogun geliştirilmesi, insan kaynaklarının

kapasitesinin geliştirilmesi, çalışma koşullarının ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sürekli eğitimin desteklenmesi ve sürdürülmesi yer almaktadır.

AB’de 1972 yılı sonrasında Paris Zirvesi ile sosyal politikaların ekonomik politikalar kadar önem arz etmesi gerektiğini vurgulayan görüş neticesinde, sosyal diyalogun güçlendirilmesi öncelikli konular arasında yerini almıştır. Böylelikle 1980 yılı sonrasında iki taraflı diyaloga dikkat çekilmiş Val Duchesse görüşmeleri ile iki taraflı sosyal diyalog bağlayıcı niteliği olmaksızın önemli bir konu haline dönüşmüştür. 1989 yılında Strazburg Zirvesi sonucu onaylanan Avrupa Sosyal Şartı, sosyal ve sendikal haklara ilişkin uygulamaları içermesi açısından sosyal diyalog boyutunda önem taşımaktadır. Bu süreci takiben Maastricht anlaşmasının imzalanması ile sosyal diyalogun kapsamı genişletilmiştir. Bu anlaşma ile Val Duchesse Anlaşması sonucu bağlı nitelik içermeyen durumlar bağlayıcı hale dönüşmüştür. 2000’li yıllarla birlikte AB genelinde iki taraflı sosyal diyalog uygulamaları başarılı, uygulanabilir çıktılar elde edilmesi açısından önem arz etmeye başlamıştır. 2005 yılında bu anlayıştan yola çıkılarak cinsiyetler arası rollerin değerlendirilmesi, kadınların karar alma mekanizmasına katılımlarının artırılması, iş-yaşam dengesinin sağlanması ve cinsiyetler arası ücret farklılıklarının azaltılmasına yönelik konuların sosyal diyalogun gündeminde daha sık yer aldığı görülmektedir. 2010 yılı AB ülkeleri için krizden çıkış dönemi olarak nitelendirilmekle birlikte, 2011 yılından sonra AB düzeyinde sosyal diyalog uygulamalarının artması olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal diyalog tarafları ve tarafların etkinlikleri bağlamında incelendiğinde, UNICE-BUSINESSEUROPE, ETUC, UEAMPE ve CEEP’in sosyal diyalog sürecinde temel aktörler olduğu görülmektedir. Bu aktörler arasında AB’de sosyal diyalogun sağlanmasına yönelik katkıları bakımından ETUC’un payı diğer üst düzey örgütlere göre daha fazla olmakla birlikte, ETUC’u sırasıyla UEAPME, CEEP ve BUSINESSEUROPE’un takip ettiği görülmektedir. AB’de sosyal diyalog bakımından bu örgütlerin odaklandığı konuların başlıcaları sekiz grup altında toplanmış olup, bu sekiz grup içerisinde genç istihdamının sağlanması, yaşam boyu öğrenme, AB’nin sosyal ve ekonomik yönetimi başlıca konular arasında yer almaktadır.

AB’de sosyal diyalog süreci Birlik üyesi ülke örnekleri açısından değerlendirildiğinde, başarılı örneklerle karşılaşıldığı kadar, sosyal diyalog konusunda başarılı performans sağlayamamış örneklere de rastlanmaktadır. Bu noktada sosyal diyalog ile ilgili olumlu performans gösteren ülkelerden Danimarka değerlendirildiğinde; Danimarka’da sosyal ortakların kararlarının piyasayı etkilemede önemli bir güce sahip olduğu görülmektedir. Danimarka’da sendikaların işletmelerle devlet arasında güçlü bir konumda olması ve sosyal diyalogda aktif olarak söz

sahibi olmaları önemli bir özelliktir. İsveç'te ücretlilerin yaklaşık olarak % 80'inin sendikalı olduğu ve çalışma barışının sağlanmasında sosyal tarafların sosyal diyalogu başarılı bir şekilde yürüttüğü görülmektedir. Özellikle metalurji sektöründeki Teknoloji Treni Projesi gibi örneklerle sosyal diyalogun etki alanı genişletilmektedir. Avusturya'da sosyal diyalog sürecinin işçi, işveren ve devlet arasında üçlü diyalog mekanizmasına göre işlediği görülürken, sosyal diyalog yalnızca arabuluculuk ve uzlaşma mekanizması olarak görülmemektedir. Fransa'da ise işçi ve işveren tarafları işletme, işkolu ve ulusal düzeyde toplu pazarlık yapma hakkına sahiptir. Bu ülkede sosyal diyalogun organları; Ulusal Ekonomi Konseyi (işçi, işveren, hükümet temsilcileri, serbest meslek erbabı ve çeşitli gruplardan oluşmaktadır), Ekonomik ve Sosyal Konsey (üç taraflı danışma organı olarak diğer AB ülkelerine göre en fazla üyeye sahip danışma organıdır)'dir. Diğer AB ülkelerinin aksine Fransa'da sosyal güvenlik, işsizlik sigortası ve mesleki eğitim alanında sosyal ortakların özerkliği neticesinde sosyal diyalogun çıktıları belirleyici niteliktedir. İngiltere'de ise sosyal diyalog mekanizmasının işlemesi için özel bir kuruluşun etkinlik göstermesi ve uygulamada sağlanan başarı sosyal diyalog adına olumlu bir durumu işaret etmektedir.

AB'de sosyal diyaloga ilişkin bu başarılı sayılabilecek örnekler karşısında, sosyal diyalogun etkisinin Birlik üyesi diğer ülkelere göre daha zayıf olduğu bazı ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkeler arasında en dikkat çeken Yunanistan'dır. Yunanistan'da sosyal diyalog uygulamaları AB üyesi ülkelerin pek çoğunun gösterdiği başarıyı zaman zaman yakalayamamıştır. Çünkü Yunanistan'da korporatizm daha çok işveren güdümlü bir mekanizma olarak nitelendirilmiştir. Böyle bir tablo, özellikle işçi tarafının sosyal diyalogdan beklentilerini azaltmış ve işçi örgütlerini sosyal diyalogdan uzaklaştırmıştır. İtalya'da ise sosyal diyalogun gönüllülük yerine anayasal düzeyde olmasının yarattığı işveren veya hükümet güdümlü politikalar, sosyal ortaklar arasında ikilem oluşturarak sosyal diyalogu olumsuz yönde etkilemektedir. Portekiz'de de devletin toplu pazarlık sürecindeki tutumu aşırı müdahalecilik olarak değerlendirilerek sosyal taraflar arasında hoşnutsuzluğa sebep olmaktadır. Ancak Portekiz'de sosyal diyalogun ekonomik durgunluğu önleyerek toplumsal bütünleşmeyi koruması sosyal diyalogun etki derecesinin düşük olmadığını göstermektedir.

AB'de sosyal diyalog bir bütün olarak değerlendirildiğinde, emek ve sermaye arasındaki çekişmeden yönetim ve işgücü arasındaki bütünleşmeye doğru geçildiği görülmektedir. Bu geçişte AB ülkeleri sosyal diyalogda önemli aşamalar kaydetmiştir. Buna karşın Birlik üyesi ülkelerde sosyal diyalog sürecinde halen aksaklıkların yaşandığı görülmektedir. Bu durumu önlemek için gerek AB genelinde, gerekse Birlik üyesi ülkeler boyutunda sosyal tarafların

sosyal diyalogun manasını tam olarak içselleştirmeleri gerekmektedir. Diğer bir ifade ile Birlik üyesi ülkeler sosyal diyalog sürecinde masaya yatırdıkları konuların niceliği kadar, diyalog sonrası ortaya çıkan sonuçların niteliğini de sosyal ortakların etkin katılımı ile geliştirmelidirler.

Kaynakça

- Aklar, Z. E. (2008), *An Analysis of The Position of Turkish Trade Union Confederations Towards Social Dialogue*, Middle East Technical University Graduate School of Social Science Master Thesis, Ankara.
- Andersen, S. K. and Mailand, M. (2002), *Multipartite Social Partnerships –A New for Employers and Trade Unions*, The Copenhagen Centre.
- Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (2009a), “Avrupa Sektörel Sosyal Diyalogunun Dinamikleri İdari Özet”.
- Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (2009b), “Çalışma Koşulları ve Sosyal Diyalog Bulgular, Ulusal Çerçevesel ve Şirket Düzeyinde İyi Uygulama İdari Özet”.
- Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi ve Avrupa Kamu Hizmetleri Sendikaları Federasyonu (2009), “Yerel ve Bölgesel hükümet sektöründe sosyal diyaloga genel bakış”.
- Bulgar Metalurji Endüstrisi Birliği (2009), Sosyal Diyalog Formülünde Birleşen Emek ve Sermaye”.
- Campbell, D. ve Egger, P. (2017), “Sosyal Diyalogun Ekonomik Kalkınmaya ve Büyümeye Katkısı”, Çalışma Hayatında Sosyal Diyalogun Geliştirilmesi Projesi, *Üç Taraflı Uluslararası Konferans*, 12 Mayıs 2017, Ankara, s.1-17.
- Çelik, A. (2014), “Türkiye’de Sosyal Diyalog ve Ekonomik ve Sosyal Konsey: Bir Başarısızlık Öyküsü”, *15. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi*, 9-12 Şubat 2014, TÜRK-İŞ, Ankara, s.16-48.
- Çolak, Z. (2010), *Avrupa Birliği Giriş Sürecinde Sosyal Diyalog*, Sakarya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı.
- Confrontations Europe (2016), “Overview of The Social Dialogue in Europe Comparative Analysis in 6 Countries: Germany, France, Greece, Italy, Poland, Sweden”, *Industrial Relations in Europe - June 2016*, s. 2-3.
- Degryse, C. (2011), “European Social Dialogue: State of Play and Prospects”.
- Dereli, T. (1997), “Sosyal Diyalog: Ekonomik ve Sosyal Konsey Hakkında”, *Ekonomik Yaklaşım*, 8 (27), s. 113-130.
- Duman, Ö. S. (2012), “Sınıf Mücadelesi ve Sendikal Örgütlenme: Yunanistan’da Sınıf Mücadelelerinin Tarihi ve Sosyal Güvenlik Reformu Deneyimi”, *Çalışma ve Toplum*, 2012/4, s. 121-148.
- Durak, A. (2011), “Mesleki Eğitim-Sosyal Diyalog İlişkisi ve Türkiye’deki Yansımaları”, *MESS Mercek*, Nisan, s.133-139.
- Durst, E. and Siebern-Thomas, F. (2010), “European Social Dialogue”.
- Ersöz, H. Y. (2008), *AB ve Türkiye’de Sosyal Diyalogun Gelişimi*, İTO Yayınları, İstanbul.
- ETUC (2014), “Work programme of the European social partners 2012 – 2014”, <http://www.etuc.org/work-programme-european-social-partners-2012-2014>, (12.04.2014).
- Eurofound (2014), “Working conditions and social dialogue –UK”, <http://www.eurofound.europa.eu/comparative/tn0710019s/uk0710019q.htm>, (13.04.2014).
- European Commission (2003), “Recent Developments in the European Inter-Professional Social Dialogue 2002-03”.
- European Commission (2006), “Industrial Relations in Europe 2006, Publications of European Community”, Belgium.
- European Commission (2012a), “Social Europe Guide Volume 2 Social Dialogue”, Luxembourg.

- European Commission (2012b), “Industrial Relations in Europe 2012”.
- European Commission (2014a), “Cross-industry Social Dialogue”, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=479&langId=en>, (08.04.2014).
- European Commission (2014b), “EU Social Dialogue Newsletter”.
- European Commission (2017a), “Sectoral Social Dialogue”, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=480&langId=en>, (01.07.2017).
- European Commission (2017b), “VADEMECUM-Commission support to EU Social Dialogue A Practical Guide forfor European Social Partner Organisations and their National Affiliates”, July 2017.
- Görmüş, A. (2007), “Türkiye’de Sosyal Diyalogun Gelişimi”, *Çalışma ve Toplum*, 2007(3) 14, s. 115-140.
- Güray, M. (2013), “Avrupa Birliği’nde Sosyal Diyalog”, *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1 (1), s. 144-158.
- ILO (2014), “Social Dialogue”, <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/decent-work-agenda/social-dialogue/lang--en/index.htm>, (05.04.2014).
- ILO International Training Center (2014), *Sosyal Diyalog İşçi Sendikası Eğitim El Kitabı*, Uluslararası Eğitim Merkezi Yayınları, ILO Torino İtalya.
- Ishikawa, J. (2003), *Key Features of National Social Dialogue: A Social Dialogue Resource Book*, ILO Publishing, Geneva.
- Işığışok, Ö. (1999), “Sosyal Diyalog - Temel Nitelikleri Ve Türkiye’de Sosyal Diyaloga İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 1 (1), s. 3-8.
- Işığışok, Ö. (2007), *Sosyal Diyalog*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- İren, E. (2014), “4641 Sayılı Ekonomik ve Sosyal Konsey Kanunu Yürürlüğe Girdi”, <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale218.pdf> (13.04.2014).
- Kapar, R. (2011), “Hollanda’da Kadınların Kısmi Süreli İstihdamı ve Etkileri”, *Çalışma ve Toplum*, 2011/2, s. 129-163.
- Kayhan, N. (2007), “AB Sürecinde Türkiye’de Sosyal Diyalog Alanındaki Gelişmeler”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21 (1), s. 61-79.
- Koray, M. ve Çelik, A. (2007), *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Sosyal Diyalog*, Belediye-İş Yayınları, Ankara.
- Koutroukis, T. and Kretsos, L. (2008), “Social dialogue in areas and times of depression: Evidence from regional Greece”, *African Journal of Business Management*, 2 (4), s. 77-84.
- Mahiroğulları, A. (2014), “Fransa’da Sendika-Siyasal Parti İlişkileri”, http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/.../2003_mahirogullari.pdf, (13.04.2014).
- Nicolaescu, I. and Teosa, V. (2012), “European Experience of Social Partnership in the Labour Field: Perspectives for the Republic of Moldova”, *CES Working Papers*, IV, (2), s.188-195.
- OECD (2014), *Ageing and Employment Policies: Netherlands 2014: Working Better with Age*, OECD Publishing.
- Olgun Özen, Ş. (2015), “Türkiye’nin İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi’ne Uyumu”, *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 3 (1), s. 78-105.
- Öcal, A. T. (2014), “Güvenceli Esneklik Gündemi: 2008 Mali Krizi Sonrası Danimarka İşgücü Piyasası”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4 (1), s. 59-86.
- Önalın, F. ve Rychly, L. (2007), “Avrupa’da Yerel Düzeyde Diyalog Karşılaştırmalı Durum Araştırması”.
- Özcüre, G. (2010), *Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikası ve Türkiye*, Derin Yayınları, İstanbul.

-
- Parlak, Z. (2014), “Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Sosyal, Diyalog”, http://yerelsen.org.tr/_resimler_/haberler/ZekiParlak.doc, (02.04.2014).
- Ramalho, M.D.R.P. (2013), “Portuguese labour law and industrial relations during the crisis”, ILO Working Paper No.54.
- Rychly, L. and Pritzer, R. (2003), “Social Dialogue at National Level in The EU Accession Countries”, ILO Working Paper.
- Seyyar, A. (2002), *Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Turan, E., Aydılek, E. ve Şen, A. T. (2016), “Avrupa Sosyal Modeli Ve Türkiye’deki Sosyal Politikaların Tarihsel Bağlamda Karşılaştırmalı Analizi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 11, s. 1-17.
- Uğur, A. (2014), “Endüstriyel Demokrasi”, <http://drademugur.files.wordpress.com/2011/11/endc3bcstriyel-demokrasi.docx>, (12.04.2014).
- Voss, E. (2011), “European Social Dialogue: Achievements and Challenges Ahead: Results of the Stock-Taking Survey Amongst National Social Partners in the EU Member States and Candidate Countries”.
- Zihnioğlu, Ö. (2015), “NeoKorporatizmden Birleştirici Demokrasiye: Sivil Toplumun Avrupa Birliği’ndeki Uzun İnce Yolu”, *Uluslararası İlişkiler*, 12 (45), s.5-21.

GÜMÜŞHÂNEVÎ'NİN KUR'AN'A İKİ YÖNLÜ YAKLAŞIMI VE ÂYET YORUMLARI

Davut ŞAHİN¹
orcid.org/0000-0001-7759-620X

ÖZ

Bu makalede Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî'nin *Câmi' u'l-Usûl* ve *Câmi' u'l-Usûl Zeyli* ile *Levâmi' u'l-'Ukûl* isimli eserleri esas alınarak onun Kur'an'a bakışı ve âyetleri tefsiri incelenecektir. Bu eserlerin ilk ikisi tasavvuf, diğeri hadis alanına ilişkindir. Gümüşhânevî'nin tasavvuf eserlerindeki Kur'an'a yaklaşımı ve yorumu, hadis şerhindeki ile aynı değildir. Çalışmada bu farklılık göz önünde bulundurularak onun iki yönlü Kur'an'a yönelişi ve açıklamaları ele alınacaktır. Bunların ilki, sezgiyle ilgili olduğu için makalede "irfânî yaklaşımı ve yorumları" başlığıyla, diğeri zahiri ilimleri gerektirdiği için "beyânî yaklaşımı ve yorumları" başlığıyla işlenecektir. Gümüşhânevî'nin irfânî yaklaşım bağlamında ayetlere getirdiği yorumlar, *Hak Dini Kur'an Dili* tefsirinde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın aynı ayete getirdiği yorumlarla karşılaştırılacaktır. Bu sayede onun irfânî yaklaşımı daha net görülecektir. Bir şahsın birden çok yaklaşım ve yoruma sahip olması, farklı iki alanda söz söylemesiyle açıklanabilir. Diğeri bir deyişle alanın fahlaşmasıyla, Kur'an'a bakış ve âyet yorumları farklılaşabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gümüşhânevî, Kur'an, işârî yorum, rey merkezli yorum.*

GUMUSHANEVI'S TWO-DIRECTIONAL APPROACH TO THE QURAN AND VERSE COMMENTS

ABSTRACT

In this article, Ahmed Ziyâuddin Gumushanevi's view of the Qur'an and interpretation of verses will be examined on the basis of his works named *Cami'u'l-Usul* and *Cami'u'l-Usul Zeyl* and *Levâmi'u'l-'Ukûl*. The first two of these works relate to the field of mysticism and the other to the field of hadith. The approach and interpretation of Gumushanevi's Qur'an in the mystic works are not the same as those in the hadith book. In the study, considering this difference, his direction and explanation to the two-way Qur'an will be discussed. Their province is concerned with intuition and will be handled with the title of "irfânî approach and interpretation". The other will be processed with the title of "declarative approach and interpretation" because it requires profound knowledge. The interpretations Gümüşhânevî brought to the verses in the context of the irfânî approach will be compared with the interpretations he brought from the same verse by Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. On this point his approach will be seen more clearly. The fact that a person has multiple approaches and interpretations can be explained by saying two different areas. In other words, the view of the Qur'an and interpretations of verses can be differentiated by the fragmentation of the field.

Keywords: *Gumushanevi, Qur'an, mystical interpretation, mind-centered interpretation.*

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, e-posta: sahdavut@hotmail.com.

Giriş

Çalışma Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî özelinde olduğu için önce kısa olarak hayatı üzerinde durmak uygun olur. Gümüşhânevî, 1813 yılında Gümüşhane’de doğdu. Eğitimini Beyazıt Medresesi ve Mahmud Paşa Medresesi’nde tamamladı. İstanbul’daki tahsil hayatı boyunca tasavvufi çevrelerle münasebetini sürdürdü. Bu bağlamda Alaca Minare Tekkesi’nde Trablusşam müftüsü diye meşhur olan Hâlidî şeyhi Ahmed el-Ervâdî’ye intisap etti. Zâhirî ilimlerin tahsiline önem verdi ve halifelerinde her şeyden önce ilmî yeterliliğin bulunmasını şart koştu. Tekkelerde görülen yozlaşmaya karşı çıktı. Ulemâ ve meşâyih arasındaki anlaşmazlıkları birleştirici bir tavırla gidermeye çalıştı. Tasavvuf, hadis ve îtikâda dair eserler yazdı. 1893’te vefat eden Gümüşhânevî, Süleymaniye Camii hazîresine defnedildi (Gündüz, 1996: IVX: 276-277). Görüldüğü üzere Gümüşhânevî tasavvufi yönün yanında zâhirî ilimlere önem vermiş her iki alana ilişkin eserler yazmıştır. Ancak tefsir alanında eseri yoktur. Çalışmada onun Kur’an’a yaklaşımı ve âyet yorumları inceleneceğine göre tefsir eseri olmayan bir âlimin Kur’an’a yaklaşımının ve yorumunun nasıl tespit edileceği sorulabilir. Bu hususta şu söylenebilir: İslam geleneğinde fıkıh, kelâm, tasavvuf, felsefe vb. alanlarda yorum yapanlar, genelde Kur’an’a dayanır, buldukları yerden Kur’an’a yaklaşır ve âyetlere yorum getirirler. İşte bu durum, bir şahsın Kur’an’a bakış ve yorumunun sadece tefsir eserinden değil, diğer eserlerinden de tespit edilebileceğini gösterir. Kur’an’a yaklaşımı ve âyet yorumları incelenecek olan Gümüşhânevî’nin tefsir alanında eseri olmasa da tasavvuf, hadis, îtikâd gibi farklı alanlarda eserleri vardır. Onun çeşitli alanlarla ilgilenmesi, Kur’an’a yaklaşımına ve âyet yorumlarına yansımıştır. Zira o tasavvuf alanına mahsus irfânî yaklaşımın yanı sıra beyânî yaklaşımı da benimsemiş gözükmektedir.

Önce beyânî ve irfânî kavramları üzerinde duralım. Beyânî sistem, İslam inancına veya daha doğrusu bu akidenin belli bir şekline hizmet eden bir âlem tasavvuru oluşturmak hedefiyle nass, icma ve ictihadı temel kaynak otoriteler kabul eder. Sadece duyular, deney ve aklî muhakeme gibi insan aklının tabii bilgi kaynaklarına dayanarak, kâinatın bütününün ve parçalarının bilgisini elde etmeye çalışır. İrfânî sistem ise velâyeti ve genel anlamda “keşf”i irfânî bilginin biricik yolu olarak kabul edip Allah ile bir çeşit birliğe gitmeyi -ki bilginin konusu mutasavvıflara göre aslında budur- hedefler. (Öztürk, 2003: 180-181)¹. Bu tespitten hareketle Gümüşhânevî’nin Kur’an’a irfânî yaklaşımı hakkında şunlar söylenebilir: Bu yaklaşım tasavvuf erbâbının kalbine doğan sezgi, keşf ve ilhamı esas alarak Kur’an’ı niteleme ve anlamadır. Zira

¹ Muhammed Âbid el-Câbirî, Arap-İslâm Kültürünün Aklı Yapısı, çev. Burhan Köroğlu ve dğr., İstanbul 1999, s. 484’den naklen.

Gümüşhânevî, irfânî yaklaşımında alana ilişkin kavramları açıklarken aynı kavramları içeren âyetlere başvurmuş, âyetleri irfânî bakışa hizmet edecek şekilde kullanmıştır. Onun beyânî yaklaşımı ise, tefsir usûlünde yer alan ilke ve bilgileri esas alarak Kur'an'ı niteleme ve anlamadır. Çünkü bu yaklaşımında o, ağırlıklı olarak işârî tefsir dışındaki tefsir kaynaklarına müracaat etmiştir. Burada özellikle dirâyet tefsirinde önem arz eden dilsel tahlillere, reye, nüzul dönemi bilgisine yer vermiştir.

Bize göre Gümüşhânevî, *Cami'u'l-Usul*' ve onun *Zeyl*'inde daha çok Kur'an'a irfânî yaklaşımı; *Levami'u'l-Ukul*'de ise ağırlıklı olarak beyânî yaklaşımı sergilemiştir. O, bu iki yönlü yaklaşımında *Câmi'u'l-Usûl*'e aldığı bir hadisten ilham almış gözükmektedir. Hz. Peygamber'e nispet edilen bu hadise göre, Kur'an'ı Kerim'in âyetlerinin bir dışı, yani zâhiri, bir de içi yani bâtını vardır (Gümüşhânevî, 2005: 339).² İşte adeta bu sözün gereği olarak Gümüşhânevî, Kur'an'a iki yönlü bakışı geliştirmiş, beyânî ve irfânî yaklaşımı³ anlatırcasına Kur'an hakkında şöyle demiştir: Kur'an'daki çeşitli kıssalar ve peygamberlere ait hayat hikâyeleri, avamın bilgi ve görgüsünü artırmak, insanların hidâyetine vesile olmak, şeriat hükümleri ile irşadda bulunmak içindir. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'in ibaresini meydana getiren harflerin bâtınında acayip keyfiyetler, garip muameleler meydana gelmektedir. İnsan Kur'an'ı bu makamda okudukça hayretten hayrete düşer, her harfinde ayrı ayrı hikmet parıltıları görür (Gümüşhânevî, t.y.: 249-250; Gümüşhânevî, 2005: 287). Mutasavvıfımızın Kur'an'a ilişkin bu sözlerinin ilk kısmı beyânî bakışı; ikinci kısmı irfânî yaklaşımı açıklar mahiyettedir. Şimdi onun bu iki yönelişini daha yakından görelim.

GÜMÜŞHÂNEVÎ'NİN KUR'AN'A İRFÂNÎ YAKLAŞIMI

Gümüşhânevî'nin Kur'an'a irfânî yönelişine dair izleri *Câmi'u'l-Usûl* adlı eserinde görebileceğimizi söylemiştik.⁴ Mutasavvıfımız söz konusu eserinde Kur'an'ı Kerim'den okunan herhangi bir âyetin, okuyanın veya dinleyeninin kalbinde yaptığı tesire değinir. Bunu *el-Matla* ifadesiyle karşılar. İmam Cafer'in bir âyeti defalarca okuyarak Allah'ın kendisiyle konuşmasını tecrübe edişini örnek verir (Gümüşhânevî, 2005: 338-339). Başka bir yerde o, Kur'an'ı güzel sesli bir okuyucudan dinlerseniz velâyete mahsus huzur, tecellî ve cezbe halleri

² "Zâhir ve bâtın" ifadelerinden ne anlaşıldığı hususu da önem arz etmektedir. Taberi "zâhir" ifadesinden Kur'an'ın okunuşunu "bâtın" ifadesinden ise te'vili yani yorumu anlamaktadır. Taberi, *Cami'u'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, tah: Muhsin et-Türkî, I. 66-67.

³ Makaledeki "İrfânî Yaklaşım, Beyânî Yaklaşım" başlıkları, Mustafa Öztürk'ün Câbiri'den alıntıladığı "İrfânî Te'vil ve Beyânî Te'vil" ifadelerinden esinlenerek oluşturulmuştur. Bkz. Mustafa Öztürk, *Geleneksel Te'vil Çeşitlemelerinin Epistemik Değeri*, Bilimname II, 2003/2, s. 180-181.

⁴ Bu kitapta özetle, velilerin özellikleri, usûl ve kaideleri ile onların yolunda bulunanlara lazım olan şeylerden, kâmil-i mürşid olabilmenin şartlarından, tasavvuf ehline ait birtakım ifade ve istihlaldan, onların kol ve yollarından, ayrıca; tasavvuf içindeki makamlardan mufassal bir şekilde bahsedilir. Gümüşhânevî, *Veliler ve Tarikatlarda Usûl*, -*Câmi'u'l-usûl ve Câmi'u'l-usûl zeyli tercümesi*-, s.33.

meydana gelir. Tecvid kaidelerine uygun olmak kaydıyla sesi güzel olmayan bir kişi tarafından dahi okunsa yine ona ait manevî hakikatler ortaya çıkar, demektir (Gümüşhânevî, t.y.: 254; Gümüşhânevî, 2005: 290-291).

Mutasavvıfımızın Kur'an'a irfânî yaklaşımını bulabileceğimiz diğer bağlam, mürşidin müride Kur'an hakikatleri hususundaki teveccüh mertebesidir. Bu mertebede mürid, Kur'an'ın bânînini (içyüzünü, sırlarını) anlayabilmekte, bir harfinin mânâsının bile denizler kadar coşkun ve engin olduğunu fark etmektedir. Ancak mürşidin müride teveccühte bulunduğu bu mertebede yani Kur'an'ın hakikati mertebesinde; Kur'an'a ait engin ilmin sadece küçük bir parçası murâkabe ve müşâhede edilmektedir. Çünkü Allah Teâlânın zâtının kelamı olan Kur'an-ı Azimuşşan, hakkıyla murâkabe edilemez (Gümüşhânevî, t.y.: 249-250; Gümüşhânevî, 2005: 287).⁵ Bununla birlikte rivâyetle ve -işârî yorum dışındaki- dirâyetle muttali olunamayan Kur'an mânâlarına belli mertebeler sayesinde nüfuz edilebilir. Örneğin Gümüşhânevî, tasavvufta *Ulu'l-Azm* diye tabir edilen mertebede, anlamı müfessirlerce bilinmeyen hurûf-ı mukataanın künhüne vakıf olunabileceğini, müteşâbih âyetlerin sırlarına ulaşılabilceğini söylemektedir (Gümüşhânevî, t.y.: 244; Gümüşhânevî, 2005: 281).

İşte hurûf-ı mukataa ve müteşâbih âyetlerin sırlarına erişilmesi, mürşidin delâletiyle Kur'an sırlarının müride açılması, müridin, Kur'an'ın bir harfinin mânâsını denizler kadar coşkun bulması, Kur'an'a özel bir yönelişle mümkün olmaktadır. Biz Gümüşhânevî'nin özel alana ve kişilere tahsis ettiği bu yaklaşımı onun Kur'an'a irfânî bakışı olarak değerlendiriyoruz. Şimdi bu yaklaşımdan ilham alarak yaptığımız düşündüğümüz işârî yorumları *Câmi'u'l-Usûl* ve bu esere yazdığı *Zeyl*'den görelim.

İrfânî Yaklaşım İlişkin Tefsir Örnekleri

Bu başlık altında Gümüşhânevî'nin, aynı zamanda Kur'an ifadeleri olan bazı tasavvufî kavramları açıklaması; bu esnada âyetleri kendine dayanak edinmesi ve âyetleri işârî olarak yorumlaması örneklerle işlenecektir. Söz konusu yorumlarla *Hak Dini Kur'an Dili* müellifi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942)'in aynı âyete ilişkin yorumları karşılaştırılacaktır. Elmalılı ağırlıklı olarak beyânî yorumlar yaptığı için iki yorumun karşılaştırılması, beyânî ve işârî yorum arasındaki farkı görmeye yardımcı olacaktır.

Mutasavvıfımız, hakiki varlık sahibi Allah karşısında bütün varlıkların silinip yok olması demek olan *Mahv-i Ubûdiyye* kavramına şu âyet kesitini delil getirir: “ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ / Attığında aslında sen atmadın, Allah attı ” (Enfal, 8/17). Bedir savaşında Müslümanların

⁵ Murakabeye ilişkin açıklamalar için bkz. Mevlüt Erten, *Kur'an'da "Murâqabe" Kelimesi ve Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî'de Murâqabe Anlayışı*, s. 453-460.

düşmana ok atışını Allah'a nisbet eden bu âyeti Gümüşhânevî, Allah'ın varlığı karşısında bütün varlıkların silinip yok olması şeklinde anlamaktadır (Gümüşhânevî, 2005: 336). Hâlbuki Kur'an'da insana ait fiiller Allah'a izafe edildiğinde, o fiili yapacak gücü Allah'ın verdiği, insanın Allah karşısında güçsüz olduğu, fiilin sonuçlarını Allah'ın yarattığı, her fiilin kaynağının Allah olduğu vurgulanmış olur. Bu yorumu Elmalılı'da bulmak mümkündür. Elmalılı ilgili âyet kesitini getirdikten sonra “düşmana atışın dış görünüşü senindi, ama atışın etkisini ve sonuçlarını sen yaratmadın. Onu Allah yaptı. Emri veren O, attığın şeyi hedefe isabet ettiren ve düşmanı bozguna uğratan da O'dur. Elmalılı açıklamasına şöyle devam ediyor: Eğer mermi ile onu atanın iç yüzü hesaba katılmayacak olursa, şan ve şeref düşmanın boynuna inen kılıca, damarına saplanan oka, gözüne batan çakıla ait olur, o zaman şerefte gazilerin hissesi olmaz. Fakat şeref ne kınında duran kılıcın, ne de yerdeki çakılındır. İşte kılıcın, okun, çakılın gazilere karşı durumu ne ise gazilerin de Allah'a karşı durumu ondan da aşağıdadır. Çünkü bu araçlar her daim Allah'ın emrinde ve hizmetindedir. Binaenaleyh gaziler bilmelidirler ki, hakikatte kendilerinin hiçbir hakları yoktur, büyüklük taslayıp böbürlenmeleri de yersizdir. Bütün bunları yapan ve yaratan Allah'tır. Buradan hareketle bunu vahdet-i vücud görüşü olarak kullanmaya veya böyle bir vehme saplanmaya da gerek yoktur (Yazır, 1992: IV, 212).

Gümüşhânevî'nin irfânî yaklaşımına vereceğimiz diğer örnek *ez-zıl* kavramına ilişkindir. Ona göre *zıl*, dünyada görülen bütün varlıklara verilen addır. Onun düşüncesinde bu varlıklar gölgeden ibarettir. Bunların asılları ve kaynakları gayb âleminindedir. O, bu yaklaşımına; “*أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ*” (Furkan 25/45) âyetini delil getirir. Ona göre bu âyet, varlıkların aslının gayb âleminde bulunduğunu, kâinattaki varlıkların sadece hayalî ve izâfî bir görüntü olduğunu bildirmektedir (Gümüşhânevî, 2005: 323). Elmalılı'nın bu âyete ilişkin yorumu ise şöyledir: Âyetteki “Rabbe bakış” O'nun soyut zatına değil, gölgenin uzaması hali gibi Rabbin fiil ve işlerinedir. *Zıl*, gölge demektir. Gölge, ışık ve karanlık arasında bir keyfiyete sahip, huzur ve istirahatı sağlayan nimettir. Fâtır sûresi 20 ve 21. âyetlere göre karanlık, aydınlığın; gölge, yakıcı zıyanın karşıtıdır. O halde gölge, karanlık gibi yok olmaya mahkûm değil, aydınlıkla beraber varlığını sürdüren, koruma mânâsını içeren bir haldir. Ayrıca *zıl*, korunma esnasında faydalanılan nimet için de kullanılır. Nitekim Kur'an'da cennet için *وَوَيْلٌ مَّمْدُودٍ* (Vâkıa 56/30) denilmiştir. *Zıl* kelimesi müfessirlerce, herhangi bir katı cismin gölgesi, güneş doğuncaya kadar sabah serinliği, gökyüzü, cisimler âlemi, evren üzerinde Allah'ın koruyuculuğu şeklinde anlaşılmıştır. Hepsi nimet olma yönüyle öne çıkmaktadır. Sonuç itibarıyla bu âyette, gölgenin ait olduğu cisimden öteye acayip bir uzantısı vardır ki onu uzatan Rabb'indir, denmektedir (Yazır, 1992: VI, 73-74).

Gümüşhânevî'nin işarî yorumlar yaptığı Kur'anî ifadelerden bir diğeri de *fethu'l-mubîn*'dir. Bu kavrama ilişkin yaptığı yorumları da irfânî yaklaşım bağlamında ele almak istiyoruz. Mutasavvıfımız, *fethu'l-mubîn*'i bu ifadenin yer aldığı Fetih sûresi birinci ve ikinci âyeti de esas alarak şöyle açıklar: Bu, velâyet makamında bulunan kişiye ihsan edilen ilahi muştulardır. Bu derece ve makama erişen kul, artık nefsinin esaretinden kurtulup kalbin, mânâ âleminin keşif ve hakikatleri ile baş başa kalır. Bu hakikat Kur'an'da şu şekilde anlatılmaktadır: Biz, geçmiş ve gelecek günahlarının Allah nezdinde affedilmesi için sana apaçık bir fetih verdik (Gümüşhânevî, 2005: 328; Fetih 48/1-2). Elmalılı ise *fethu'l mubîn* ibaresindeki fethin Mekke fethi olduğunu söyleyenler olsa da bu Hudeybiye antlaşmasıdır, der. Ona göre bu antlaşmanın “apaçık fetih” olarak nitelendirilmesinin nedeni şudur: Bu barış ile Müslümanlığın dünyada bir devlet olarak varlığı, düşmanları tarafından dahi tasdik edilir ve anlaşmaya bağlanır. Böylece bu antlaşma sonraları meydana gelecek ve devam edecek fetihler zincirinin başı ve açıcısı olur. Ayrıca bununla sonraki İslam fetihleri bu antlaşmanın bir şubesi olarak vaad edilir (Yazır, 1992: VII, 155).

Gümüşhânevî'nin irfânî yaklaşımına vereceğimiz bir başka örnek *Câmi'u'l-Usûl Zeyli*'ndeki *nûn* maddesidir. Ona göre *nûn* tabiri Kur'an-ı Kerim'in “ن وَالْقَلَمِ” (Kalem, 68/1) âyetine işaret eder. *Nûn*, yüce Allah'ın Zat-ı Ahâdiyyeti demektir. *Kalem* ise, yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellîsi sonunda meydana gelen bütün varlıkların biçim ve çizgilerine işaret eder. *Nûn*, Zat-ı Ahâdiyyette tecellî olarak emir şeklinde ortaya çıktı. *Kalem* de bu emrin gereğini yerine getirmek için her şeyi bütün açıklığı ile yazdı (Gümüşhânevî, 2005: 345). Elmalılı ise *nûn* ve *kalem* hakkında müfessirlerin görüşlerini ve rivâyetleri sıraladıktan sonra kendi vardığı sonucu açıklar. O şöyle der: *Nûn* yazılış şekli ve lafız bakımından bir hece harfidir. Asıl hükmü meydan okuma ile ilimde derinleşenleri imtihandır. Lakin böyle olması aklın yol göstermesiyle birçok anlamlara gelebilecek müteşâbih bir simge olmasına da engel değildir. Bundan dolayı manalardan biri için “maksat budur” diyerek, yalnız o anlama geldiğini söylemeye kalkışmak doğru olmaz (Yazır, 1992: VIII, 259). Elmalılı *kalem* ile ilgili olarak ise nüzul bakımından Kalem sûresinden önce olan Alak sûresindeki “الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ” (Alak, 96/2) âyetini delil getirir. Ona göre âyette bahsi geçen kalem, insanların kullandığı kalemdir. İlk yaratıldığından beri söylenileni ve düşünüleni, olmuş ve olacakları yazmaktadır (Yazır, 1992: VIII, 262-3).

Mutasavvıfımızın Kur'an'a irfânî yaklaşımını bulabileceğimiz diğer yer, Sâd sûresinin ilk ifadesi olan *sâd*'dir. Gümüşhânevî buradaki irfânî açıklamasında Abdullah b. Abbas'a isnad edilen bir rivâyete dayanır. Rivâyete göre bu sahabiye *sâd* kelimesinin mânâsı sorulur. O da,

sâd'ın Mekke'de manevi ve nurlu bir dağ olduğunu, ilahi nurların gece gündüz bu dağa tecelli ettiğini, Allah'ın varlığının ve arşının bu dağın temelleri üstünde durduğunu, yani bu dağın Resulullah'ın manevi şahsı olduğunu belirtir (Gümüşhânevî, 2005: 322). Elmalılı buradaki *sâd* ifadesine ilişkin özetle şöyle demektedir: Hurûf-ı mukataa olması hasebiyle *sâd* harfinde meydan okuma ve icaz vardır. *Sırat, sîdk* gibi ifadelere işaret ediyor, olabilir. *Sâd* Arap alfabesindeki harfin ismi veya *sayden* masdarının mazi fiili, *sada* kalıbının emr-i hazırı olabilir. Hasen'e göre, *sâdi* şeklinde *sâdâ*'nın mufaale babı olan *musadât*'tan emirdir. "Karşılık vermek" anlamında "sâdâ" ifadesinin emri "Kur'an sesine karşı aksettirici ol" yani "onunla amel et, (emrin gereğini) yerine getir" demektir. İbn Abbas ve Said b. Cübeyir'e göre ise *sâd* manevî âlemde bir denizin ismidir (Yazır, 1992: VI, s. 460).

Son olarak Gümüşhânevî'nin Kur'an'a irfânî yaklaşımını gösteren bir örneğe daha yer vermek istiyoruz. O, Nûr sûresi 35. âyette geçen kandili, ruh; kandil yuvasını, beden; inci gibi parlayan ve ışık veren yıldızı, kalp; zeytin ağacını, nefis şeklinde anlamıştır. (Gümüşhânevî, 2005: 344, 330). Elmalılı ise bu âyetin mecaz anlam içerdiğini teşbih-i belîğ ile temsili bir ifade olduğunu söylemektedir. Ona göre bu âyet Allah'ı anlatmaktadır. Şöyle ki, her şeyin ortaya çıkışı ve bilinmesi ancak Allah'ın açığa çıkarması ve bildirmesiyledir. Nur'un özelliği; ortaya çıkma, parlama ve bulunmadır. O halde açıkça ortaya çıkar ki, gerçekte mutlak nur, Allah Sübhanehu ve Teâlâ'dır. Onun nûru arkasına nüfuz edilemez dairevî veya çokgen bir pencereye benzer. Elmalılı'ya göre âyette geçen kandil sabah gibi hoş ve kuvvetli aydınlık veren lamba demektir. Zeytin ağacı ise doğuya ve batıya bakan tepenin tam ortasında bulunan ağaçtır veya dünya zeytinlerinden olmayan bir ağaçtır (Elmalılı, VI. s.26-29).

Görüldüğü üzere bu örneklerde Gümüşhânevî ile Elmalılı'nın âyet yorumları farklılaşmaktadır. Biri tasavvufî kavramlar çerçevesinde ilgili âyetleri açıklarken tasavvufî geleneği esas almakta ve o alanda geçerli olan sezgi ve duyuşa ağırlık vermektedir. Elmalılı ise ilgili âyetleri yorumlarken tefsir geleneğine dair dil ve tarih birikimini devreye sokmakta, tefsir usûlünün ilke ve bilgilerini kullanmaktadır. Bu aynı zamanda Kur'an'a yaklaşımla ilgili bir durumdur. Çünkü "Bir şahsın Kur'an'a bakışı, Kur'an yorumuna etki eder" (Albayrak, 1995: 166). Öyleyse, buradaki yorum farklılığının nedeni, bu iki âlimin Kur'an'a bakışlarının farklı olması ve farklı esaslardan hareketle âyetleri yorumlamasıdır, denilebilir.

Bu örneklerden Gümüşhânevî'nin *Câmi'u'l-Usûl* ve *Câmi'u'l-Usûl Zeyli*'nde hep işârî yorumlara yer verdiği, tefsir usûlü ilke ve bilgileri esas alarak yorum yapmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Örneğin o, *el-yedan* kelimesine "Allah'ın kudreti" anlamı vermekte, bu anlama; *yed* kelimesi içeren ve Allah'ın şeytana tenkidi bağlamında geçen, "*Kendi ellerimle*

yarattığım Âdem'e neden secde etmedin?" (Sad, 38/75) âyetini delil getirmektedir (Gümüşhânevî, 2005: 349). Aynı şekilde Gümüşhânevî, *kıdemu's-sıdk* kelimesi için, "yüce Allah'ın iyi kullar için cennette hazırladığı nimetler ve yüksek makamlardır" dedikten sonra "Mü'minleri müjdele! Onlar için Rablerinin yanında hazırlanmış makamları vardır" mealindeki Yûnus sûresi 2. âyeti delil getirmektedir (Gümüşhânevî, 2005: 329). Tasavvufî yorumların içinde beyânî yaklaşımların bulunması, sadece Gümüşhânevî'ye mahsus değildir. Bilakis işâri tefsir geleneğinde var olan bir durumdur. Örneğin Sülemini, tefsirinde bazı âyetlere önce zâhirî sonra da bâtinî mânâ vermektedir. Hatta bazı âyetlerde o, zâhiri tefsir içerikli rivâyetle yetinmektedir. Zaten sûfilerle bâtinîleri ayırt eden en mühim husus, sûfilerin zahiri mânâyı kabul etmesidir. Bâtinîler ise fikhî hükümleri te'vil ederek, zâhir hükümleri ortadan kaldırmak isterler. Her ne kadar sonraları gelen sûfiler tefsirlerinde fikhî ahkâma bâtinî mânâlar vermeye başlamışsa da onlar zahiri inkâr etmiş değillerdir (Cerrahoğlu, 1996: II. 24-25).

İrfânî yaklaşıma ilişkin söyleyeceklerimizi şu tespitle bitirmek istiyoruz. Yukarıda çoğu Kur'an ifadeleri olan tasavvufî kavramlara mutasavvıfımızın getirdiği yorumlar, Elmalılı'nın yaptığı açıklamalarla karşılaştırıldığında o, bu kavramlara işâri mânâlar yüklemiştir, denilebilir. Bu yorumlar Gümüşhânevî'ye özgü yorumlar olmaktan çok tasavvuf alanında bilinen yorumlardır. Zira *Mahv-i Ubûdiyye*, *Fethu'l-mubîn*, *ez-zıll ve nûn* kelimeleri tasavvuf terimleri içerisinde yer alır ve daha önceki mutasavvıflar tarafından kullanılmıştır.⁶ Tabi Gümüşhânevî, yukarıda alıntılanan yorumlara bu alanda cari olan sezgi, ilham gibi esaslara dayanarak ulaşmıştır. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus onun Kur'an kelimelerinin medlullerini bu yaklaşıma hizmet edecek şekilde belirlemesi, yaklaşımının biraz sonra göreceğimiz beyânî yaklaşımdan farklı olmasıdır. Şimdi Gümüşhânevî'nin beyânî yaklaşımı üzerinde duralım.

GÜMÜŞHÂNEVÎ'NİN KUR'AN'A BEYÂNÎ YAKLAŞIMI

Gümüşhânevî'nin Kur'an yorumu için öngördüğü şartlar, Kur'an'ın neliğine ilişkin yaptığı tespitler ve okuyana sağladığı katkılar hususunda söyledikleri, onun Kur'an'a beyânî yaklaşımı hakkında fikir verir. Önce Gümüşhânevî'nin Kur'an'ı yorumlayacak kimselerde gerekli gördüğü şartlar üzerinde duralım. Âlimimiz söz konusu şartları "*Kur'an'ı reyle açıklayan cehennemdeki yerine hazırlansın*" (Gümüşhânevî, 1997: I, 14) rivâyetini yorumlarken ortaya koyar. Bu hadisin şerhinde o şöyle demektedir: Arapçada derinliği olmadığı halde dilin kullanım biçimlerini, hakikati-mecazı, mücmeli-mufassalı, âmmı hâssı ve diğer Kur'an

⁶ Bu kelimelerin tasavvuf alanındaki kullanımı için (sırasıyla) bkz. Zafer Erginli vd., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem yay., İstanbul 2006, s. 603-604; 266; 1258; 776.

ilimlerini bilmeden tefsirde görüş bildiren kimse ahirette kendisi için hazırlanmış ateşten yerine hazır olsun (Gümüşhânevî, 1875-1877: I, 101).

Gümüşhânevî'nin, Kur'an'ın neliğine ilişkin yaptığı tespitler ve okuyana sağladığı katkılar bağlamında söyledikleri şöyledir: Kur'ân, Allah'ın kullarına ziyafetidir. Herkes gücü yettiği kadar bu ziyafetten nasiplenmelidir. O, apaçık bir nur ve şifadır, Allah'ın sağlam ipidir. Kendisine tutunanı korur, tâbi olanı kurtarır. Ona uyan sapsamaz (Gümüşhânevî, 1875-1877: II, 609).⁷ Kur'ân ruhsal hastalıklara da devadır. Bu hastalıklar; ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret hakkında bozuk îtikâddır ki böyle bir kimse kınanmayı hak eder. Kur'an, bozuk îtikâd ve kötü ahlakın türlerini açıklar ve bunlardan kaçınmayı ister (Gümüşhânevî, 1875-1877: II, 607).⁸

Dikkat edilirse Gümüşhânevî yukarıdaki sözlerinde, Kur'an'ın tecvidle veya güzel sesle okunuşundan, mürid-mürîd gibi özel bir muhataptan, müride açılan Kur'an hakikatinden hareket etmiyor. Burada o, Kur'an'ın herkes için bir ikram olmasından, onu anlamak için gerekli olan dil ve tarih bilgisinden, îtikâdî ve ahlakî açıdan okuyana katkısından söz ediyor. Kısaca o burada, Kur'an'ın bâtinî yönünden çok, zâhirî yönünü öne çıkarıyor. Âlimimiz bunu söylemekle kalmıyor, âyetlere ilişkin yaptığı açıklamalarda dediklerini uygulamaya koyuyor.

Gümüşhânevî âyet açıklamalarında, müfessirlerden çokça alıntı yapar. Müracaat ettiği tefsir kaynakları, rivâyet ve işârî tefsir kaynakları dışında kalan dirâyet tefsirleridir. Burada kaynak edindiği bir işârî tefsir vardır, o da İsmail Hakkı Bursevî'nin *Ruhu'l-Beyan*'ıdır. Âlimimiz daha çok Razi'nin *Mefatihü'l-Gayb*'ına müracaat etmiştir. Ayrıca Zemahşerî, Kurtûbî, Beydâvî ve Hâzin'in tefsirleriyle, Mahalli ve Suyûtî'nin *Celâleyn* isimli tefsirine de atıfta bulunmuştur (Demirer, 2011: 204-206). Bu yorumlarda ve alıntılarda kelime tahlilleri (Gümüşhânevî, 1875-1877: II, 621), muhkem-müteşâbih (Gümüşhânevî, 1875-1877: I, 307), nesh (Gümüşhânevî, 1875-1877: I, 719) ve âyetlerin siyak sibakı (Gümüşhânevî, 1875-1877: II, 640-1) gibi Kur'an ilimleri, nüzul dönemi bilgisi (Gümüşhânevî, 1875-1877: I, 355) bulunmaktadır.

Beyânî Yaklaşım İlişkin Tefsir Örnekleri

Gümüşhânevî'nin beyânî yaklaşımını kelime tahlilleri, rivâyet ve rey tefsiri şeklinde üç kategoride ele alabiliriz.⁹ Önce âyet kelimelerine ilişkin yaptığı tefsirleri görelim. Bu amaçla

⁷ Gümüşhânevî'nin Kur'an'la ilgili görüşlerine dair daha fazla bilgi için bkz. Abdurrahman Altuntaş, "Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî'nin Tefsir Anlayışı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2014/3, c. 3, sayı: 5, s. 62-69.

⁸ Mutasavvıfımız burada ayrıca Kur'an ilimlerinden biri olan havâssü'l-Kur'an bağlamında bazı fikirlere yer verir. O şöyle demektedir: Kur'an, ihlâsla, temiz kalple, Allah'a tamamen yönelerek, haramlardan, günahlardan ve gaffetin istilasından kaçınarak okunursa, bedeni hastalıklara karşı da ondan teberrük olunur. Bu şekilde gerçekleştirilen kiraat, kişiyi hastalıklardan uzak tutar, o tıbbın iyileştirmekte aciz kaldığı hastalıklar için dahi iyi gelebilir. Özetle o, kalbi ve bedeni bütün hastalıklara tam bir şifa kaynağıdır. Gümüşhânevî, *Levâmi'*, II, 607.

⁹ Bu konuya ilişkin daha fazla bilgi için bkz., Davut Şahin, *Gümüşhânevî'nin Ayetleri Kullanma ve Açıklama Yöntemi*, s. 430-432.

onun Kadı Beydâvî'den yaptığı bir alıntıyı buraya almak istiyoruz. Gümüşhanevî, "Allah'ın hükmetmesine" ilişkin hadisin (Gümüşhanevî, 1997: I, 58)¹⁰ şerhini yaparken müfessir Beydâvî'ye müracaat etmekte, *kada*'nın asıl anlamını âyetlerle vermeye çalışmaktadır. *Kadâ*, "bir şeyi söz olarak tamamlamak" demektir. Buna örnek "وَفَضَّلَى رَبُّكَ" (İsra, 17/23) âyetidir. *Kadâ* fiilinin diğer anlamı ise "فَقَضَّيْهُنَّ سَمَوَاتٍ" (Fussilet, 41/12) âyetinde olduğu gibi 'bir şeyi fiili olarak sonuçlandırmaktır' (Gümüşhanevî, 1875-1877: I,381).

Şimdi de Gümüşhanevî'nin rivâyetleri kullanarak yaptığı tefsire örnek verelim. İlk örnek "mü'minin kabirde 'lailahe illallah' demesi ve Hz. Muhammed'i tanınması İbrahim sûresinin 24. âyeti gereğidir" (Gümüşhanevî, 1875-1877: I, 234) anlamındaki rivâyetle ilgilidir. Gümüşhanevî bu hadisi şerh ederken; "işte hadisteki 'lailahe illallah', âyetteki 'sabit söz'ün tefsiridir" (Gümüşhanevî, 1997: I, 232; I, 235), diyerek âyette yer alan söz konusu ifadeyi rivâyetle açıklar. Gümüşhanevî'nin âyetleri sünnetle açıklamasına dair diğer örnek ise 'zakirîn ve zakirât' kelimeleri ile ilgilidir. O bu husustaki açıklamayı, "gece uyandıktan sonra ailesini uyandırıp iki rekât namaz kılan kimse Allah'ı zikreden 'zakirîn ve zakirât' zümresinden yazılır" (Gümüşhanevî, 1997: I, 30) rivâyeti bağlamında yapmaktadır. O şöyle demektedir: "Allah gece kalkıp namaz kılan ve ailesini uyandıran bu kimseleri, Kur'an'da övmekte, bağışlayacağını vaad ettiği kimseler arasına katmaktadır. Bu, 'Allah'ı çokça zikredenler' (Ahzab 33/35) âyetinin beyanıdır, Kitabın sünnetle tefsiridir" (Gümüşhanevî, 1875-1877: I, 203) der. Bu iki örneğe ilaveten Gümüşhanevî'nin *Râmuz*'da tefsir rivâyetlerine yer vermesi Kur'an'ı sünnetle açıklama çabası olarak görülebilir.¹¹

Gümüşhanevî *Levâmi*'de bazı âyetleri reyle de açıklamıştır. "Allah katında mü'min, mukarrebun meleklerden daha kıymetlidir" (Gümüşhanevî, 1997: I, 231) hadisini şerh ederken o, rivâyette melekler için kullanılan 'mukarrebun' kelimesi üzerinde durur. Önce bu kelimenin insan için de kullanıldığını, "işte onlar mukarrebündür" (Vakıa, 56/11) âyeti ile örneklendirir. Buradaki 'mukarrebün' ifadesinin 'muttekün' anlamında olduğunu söyler ve Hucurât sûresinin 13. âyetindeki "Allah katında en değerliniz takvalı olanınızdır" âyetine yer verir. Ardından 'takvada ilerde olan fazilet hususunda da ilerde olur, çünkü takva nefsi tekâmüle erdirir, şahsiyeti yüceltir' (Gümüşhanevî, 1875-1877: II, 633) yorumunu yapar. Dikkat edilirse

¹⁰ Gümüşhanevî'nin bu görüşlerini *Râmuzu'l-ehâdis* şerhi, beş ciltlik *Levâmiu'l-ukul*'de bulabiliriz. Ancak o, bu eserde sadece beyânî yaklaşımda bulunmuş değildir. Şerhini yaptığı hadisin konusu kitapta işlediği konuları belirlemede etkili olmuştur. Bu durumu teslim ediyor ve şerhin içindekiler bölümünü yüzeysel bir taramadan geçirerek işlenen konular hakkında fikir yürütmek istiyoruz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla şerhte işlenen konular üç alanda yoğunlaşmaktadır. Biri tasavvuf ve ahlak, diğeri fıkıh, bir diğeri kelime tahlilleri ve nüzul dönemine atf bağlamında tefsir. İşte bize göre Gümüşhanevî, bu eserde tefsir kabîlinden yaptığı açıklamalarda tefsir usûlündeki ilke ve bilgileri esas alarak açıklamalar yapmıştır.

¹¹ Örnekler için bkz., Davut Şahin, *Gümüşhanevî'nin Ayetleri Kullanma ve Açıklama Yöntemi*, s. 429-430.

Gümüşhanevî burada insanın mukarrebûn meleklerden nasıl üstün olduğunu araştırmaktadır. O, âyet içermeyen rivâyete iki âyet getirmekte, dirâyetini kullanarak önce rivâyete âyet arasında sonra da iki âyet arasında bağlantı kurmaktadır. En nihâyetinde âyet hakkında yorum yaparak onu reyîyle açıklama yoluna gitmektedir.

Gümüşhanevî'nin İnfitâr sûresinin 8. âyetini içeren rivâyet için yaptığı açıklama da âyeti reyîle açıklamasına örnek teşkil eder (Gümüşhânevî, 1997: I, 27). Bu rivâyet eşlerin birlikte olması ile Allah'ın insanı yaratmasını konu edinmektedir. Gümüşhanevî, bu âyetteki “أَيِّ صُورَةٍ” ifadesi için rivâyette bir açıklama olmadığı halde söz konusu ifade hakkında iki görüş bildirir.¹² Onlardan birincisi, Allah'ın insana insan sûreti dışında şekil vermeyi dileyebileceği. İkincisi, Allah insanı insan olarak yarattığına göre onu (anne babasına veya onların akrabalarına benzemeyecek şekilde) farklı şekil, cinsiyet ve inançta yaratabileceği. Gümüşhanevî bu görüşlerden ikincisinin başına *el-ma'na* ifadesi getirir ve onu benimsediğini ifade eder (Gümüşhânevî, 1875-1877: I, 188).¹³ Burada o, rivâyette açıklanmayan âyet ifadesi için farklı yorumlara yer vererek ve yorumlardan birini tercih ederek reye başvurmuş olmaktadır.

Şimdi ise rivâyet ile reyînin birlikte yer aldığı bir âyet açıklamasına örnek verelim. Açıklanan âyet Adiyât sûresinin 6. âyetindeki “*kenûd*” ifadesidir. Aslında Gümüşhânevî'nin *Râmuz*'a aldığı rivâyette bu kelime; “(çevresine) yakınlarını uğratmayan, (rızkı) tek başına yiyen, kölesini de döven kimsedir” (Gümüşhânevî, 1997: I, 229), şeklinde açıklanmıştır. Ancak Gümüşhânevî *Levâmi*'de bu rivâyetin şerhini yaparken ilave bir açıklama ihtiyacı hisseder ve Razi'den uzunca bir alıntı yapar. Bu alıntıda müfessir Vahidî'nin “*kunûd*”, ve “*kenûd*” kelimelerine verdiği anlam yer alır. Ona göre “*Kunûd*, haktan ve hayırdan menetmek, *kenûd* ise üzerinde bulunduğu şeyi engelleyen” demektir. Bu alıntıda İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Dahhâk ve Katâde'nin “*kenûd*”a, “nankör” mânâsı verdiği belirtilir. Bazı kabile lügatlarında bu kelimenin “âsi, cimri, nankör” mânâsına geldiği tespitini yapan Kelbî'nin bakışı da aktarılır. Hasan el-Basri'nin “*kenûd*” ifadesine ilişkin olarak, “başına gelen mihnet ve musibetleri sayarak Rabbine levmeden ve O'nun nimetlerini ve verdiği rahatlıkları unutandır” şeklindeki açıklaması ve bu açıklamasını desteklediğini düşündüğü Fecr, 15-16. âyetleri bu alıntıda atlanmaz. Ebu Umâme'nin “*kenûd*” kelimesine ilişkin Hz. Peygamber'den yaptığı nakilde burada yer alır. Alıntı Razi'nin şu sözleri ile son bulur: “*Kenûd*”un mânâsı, küfr (nankörlük) veya fisk (günah) olmanın dışına çıkmaz. Bunun bütün insanlara hamledilmesi mümkün

¹² Gümüşhânevî'nin şerhte yararlandığı tefsir kaynakları için bkz. Demirer, *Ahmed Ziyâuddin Gümüşhanevî ve Hadîşçiliği*, s. 204-206.

¹³ Bu görüşleri Razi'nin tefsirinde ilgili ayetin altında bulabiliriz. Fahreddin er-Râzi, *Tefsir-i Kebir, Mefâtihu'l-Gayb*, Çev: Lütfullah Cebeci ve diğerleri, XXII, 549-550.

değildir, kâfir için kullanılır.’ (Gümüşhânevî, 1875-1877: II, 621)¹⁴ *Levâmi*’de “*kenûd*” için bu açıklamalara yer veren Gümüşhânevî *Câmi ‘u’l-Usûl*’de aynı kelime için, “şeriatla farzları bırakan, tarîkatta fazîletleri bırakan, hakikatte ise Allah’ın iradesine müdahale eden kimsedir” şeklinde açıklama yapar (Gümüşhânevî, 2005: 331).

Mutasavvıfımızın beyânî yaklaşımı hakkında daha net fikir edinmek için bir örnek daha vermek istiyoruz. Bu örnekte Gümüşhânevî, rivâyetteki bir ifadenin tekrar edilmesini Arap dili açısından değerlendirmekte, benzer kullanımı içeren âyeti bu kullanıma delil getirmektedir. *إن الله لا يقبض العلم انتزاعاً ينتزعه من العباد، ولكن يقبض العلم* (Gümüşhânevî, 1997: I, 91) rivâyetinde, “ilim” ifadesi iki kez zikredilir. Gramer açısından sonra gelen ‘ilim’ ifadesi açık isimle değil de zamirle ifade edilebilir. Ancak Gümüşhânevî’ye göre “*Kul huvellahu ehad Allahu’s-samed*” âyetlerinde “Allah” lafzı “yüceltme” gayesi ile tekrar edildiği gibi bu rivâyette de aynı gaye ile zamirin yerine açık isim gelmiştir (Gümüşhânevî, 1875-1877: I, 600).

Buraya kadar Gümüşhânevî’nin Kur’an’a beyânî yaklaşımını örneklerle anlatmaya gayret ettik. Burada irfânî ve beyânî şeklinde yaptığımız ayrımın kesin çizgilerle olmadığını belirtmek isteriz. Şimdi bu hususa değinerek konuyu bitirmek istiyoruz. Gümüşhânevî, zahiri ilimleri sadece beyânî yaklaşım için gerekli görmez. O, bu ilimleri aynı zamanda tasavvufta yol alan salikin ihtiyaç duyacağı ilimler arasında sayar (Gümüşhânevî, t.y.: 107; Gümüşhânevî, 2005: 150). Bunun gereği olarak o, bazen âyetteki kelimenin hem literal hem de bâtinî mânâsını verir. *Mecmeu’l-bahreyn* tabiri için sözlük ve tasavvuf ıstılahındaki mânâlar sırasıyla şöyledir: Denizin birleştiği yer, varlık dünyasının zât-ı ahâdiyyette birleşmesi (Gümüşhânevî, 2005: 335). Peki, mutasavvıfımızın irfânî ve beyânî yaklaşım arasında tercih ettiği taraf olmuş mudur? Bu sorunun cevabını *Rûhu’l Ârifin* adlı eserindeki şu örnekte bulabiliriz. O, Maide sûresindeki “*يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ / Allah onları sever onlar da Allah’ı sever* (Maide, 5/54) âyeti ile Bakara sûresindeki “*وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ / Mü’minler ise Allah’ı en çok severler* (Bakara, 2/165) âyeti bağlamında şunları söyler: Bazı âlimler, Allah’a muhabbetin mânâsı ancak O’nun “taatine devamdan ibarettir” yoksa muhabbetin hakikatine ermek muhaldir, muhabbet ancak cins ve misil ile mümkün olur, demektedir. Böylece, diyor Gümüşhânevî, söz konusu âlimler muhabbeti inkâr ediyor, onu inkâr etmekle muhabbetin meyvesi olan üns, şevk ve münâcâtı ve onlarla ilişkili olan şeyleri de inkâr ediyor. Ona göre bu âyetlerdeki muhabbet taat olarak tefsir edilemez. Çünkü Allah muhabbeti, en üst makamdır, onu muhal görüp, taatla tefsir etmek uygun değildir (Gümüşhânevî, 1978: 9-11). Burada görüldüğü kadarıyla Gümüşhânevî

¹⁴ Karş.: Fahrudin er-Râzi, *Tefsiru’l-Fahri ‘r-Razi el-muştehir bi’t-Tefsiri’l-Kebir ve Mefâtihi’l-Gayb*, XXXII. 67; Râzi, *Tefsiri’l-Kebir Mefâtihi’l-Gayb*. Çev: Lütfullah Cebeci ve diğerleri, XXIII. 350.

tasavvufta bir makam olan Allah muhabbetini esas alarak tercihini yapmış, işâri bakışı öne alıp zâhiri mânâyı uygun görmemiştir.

Sonuç

Gümüşhânevî, bâtinî ve zâhirî ilimlere vâkîf mutasavvıf, âlim bir zâttır. Onun bu birikimi eserlerine yansımıştır. Tasavvuf erbâbının kalbine doğan sezgi, keşf ve ilham yoluyla Kur'an'ı niteleme ve anlama çabası irfânî yaklaşımla, tefsir usûlündeki ilke ve bilgileri kullanarak Kur'an'ı niteleme ve anlama çabası ise beyânî yaklaşımla ilgilidir. Gümüşhânevî'nin *Câmi 'u'l-Usûl* adlı eserinde Kur'an, mürşid-mürîd bağlamında ele alınmaktadır. Burada mutasavvıfımız, Kur'an'ın sırlarından, bir harfin engin mânâsından, müridin bir kısım anlamlara muttali olmasından bahseder. O bu yönelişinde Kur'an'ı özel bir muhatap ve alana has kılmıştır. Bu onun irfânî yaklaşımıdır.

Gümüşhânevî'nin, *Levâmi 'u'l-'Ukûl* adlı eserinde Kur'an Allah'ın kullarına ziyafeti, rehber, şifa ve nurdur. Onun bu eserde Kur'an yorumu için öngördüğü şartlar, tefsir usûlünde Kur'an dili ve nüzul ortamını bilme gibi yorumcudaki olması istenen şartlardır. Ayrıca o burada Kur'an'ın, itikâdî ve ahlakî bozukluklara karşı okuyanı uyardığını ve koruduğunu ifade eder. İşte onun bu sözleri, Kur'an'a beyânî bakışla ilgilidir. Gümüşhânevî Kur'an'ın mânâlarına ulaşmayı; Arapça'yı ve Kur'an ilimlerini bilmeye bağlamaktadır. Nitekim *Levâmi*'deki âyet açıklamalarında bazen kendisinin yorum yaptığı, çoğu zaman ise 'Kema fi'r-Râzî, Kurtûbî, Beydâvî veya Kadı' diyerek bu müfessirlerden alıntı yaptığı görülmektedir. Bu yorumlarda ve alıntılarda; kelime tahlilleri, Kur'an ilimleri, nüzul dönemi bilgisi bulunmaktadır. Bu tespitle dikkat çekmek istediğimiz husus; Gümüşhânevî'nin, buradaki Kur'an'a bakışının tefsir usûlü çerçevesinde olduğu için beyânî yaklaşım olarak anlaşılabilir. Gümüşhânevî'nin bu iki yönlü Kur'an'a yaklaşımına şu üç husus etkili olmuştur. Birincisi: Hz. Peygamber'in Kur'an kelimelerinin zâhirî ve bâtinî yönü olduğunu belirten hadisi. İkincisi: Mutasavvıfımızın sahip olduğu zâhirî ve bâtinî ilim. Üçüncüsü: Yaptığı din hizmetini meşrebiyle sınırlı tutmayıp toplumun her kesimine yayma isteği.

Kaynakça

- Albayrak, H. (1995), “Kur’an’ı Anlamak, Kur’an’ın Ne Olduğunu Anlamak”, *1. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu* 03-05 Şubat, Ankara: Fecr yay, ss. 165-176.
- Altuntaş, A. (2014), “Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî’nin Tefsir Anlayışı”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/3, ss.53-70.
- Cerrahoğlu, İ. (1996), *Tefsir Tarihi*, Ankara: Fecr yay,.
- Demirer, M. (2011), *Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî ve Hadisçiliği*, Konya: Aybil yay.
- Erginli, Z. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem yay., İstanbul 2006.
- Erten, M. (2014), “Kur’an’da “Murâqabe” Kelimesi ve Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî’de Murâqabe Anlayışı”, *Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu, 03-05 Ekim 2013*, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi yay., ss. 453-460.
- Gümüşhânevî, A. Z. (1978), *Ruhu’l Arifin, Vuslat Ehli ve İlâhî Aşk*, Çev. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk yay.
- Gümüşhânevî, A. Z. (2005), *Veliler ve Tarikatlarda Usûl, -Câmi ‘u’l-usûl ve Câmi ‘u’l-usûl zeyli tercümesi-* Çev: Rahmi Serin ve Ramazan Nazlı, İstanbul: Pamuk yay.
- Gümüşhânevî, A. Z. (t.y.), *Câmi ‘u’l-usûl fi’l-evliyâ ve envâ’ihim ve evsâfihim ve usûli külli’t-tarîk ve mühimmâti’l-mürîd ve şurûti’ş-şeyh ve kelimâti’s-süfiyye ve istilâhihim ve envâ’i’t-tasavvuf ve elfe makâmât*, y.y.
- Gümüşhânevî, A. Z. (1875-1877), *Levâmiu’l-ukûl*, I-V, İstanbul: Dersaadet.
- Gümüşhânevî, A. Z. (1997), *Ramûz el-Ehâdis (Hadisler Deryası)*, Çev.: Abdülaziz Bekkine, nşr., Lütfi Doğan-Cevat Akşit- Osman Nuri Çataklı, İstanbul: Gonca yay.
- Gündüz, İ. (2013), *Gümüşhânevî Ahmed Ziyaüddin (k.s.) Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarîkatı*, İstanbul: Seha neşr.
- Gündüz, İ. “Gümüşhânevî, Ahmed Ziyaüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IVX, İstanbul 1996, 276-277.
- Öztürk, M. (2003), “Geleneksel Te’vil Çeşitlemelerinin Epistemik Değeri”, *Bilimname* II, 2003/2.
- Râzi, F. (1981/1401), *Tefsiru’l-Fahri’r-Razi el-muştehir bi’t-Tefsiri’l-Kebir ve Mefâtihi’l-Gayb*, Lübnan Beyrut: Daru’l-fikr.
- Râzi, F. (1991), *Tefsir-i Kebir Mefâtihi’l-Gayb*, Çev.: Lütfullah Cebeci ve diğerleri, İstanbul: Akçağ yay.
- Şahin, D. (2014), “Gümüşhânevî’nin Âyetleri Kullanma ve Açıklama Yöntemi”, *1. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu, 03-05 Ekim 2013*, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi yay., ss. 423-434.
- Taberi, M. b. C. (2001/1422), *Camiu’l-Beyan an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, tah: Muhsin et-Turkî, Kahire: Daru hicr.
- Yazır, E. M. H. (1992), *Hak Dini Kuran Dili*, sad. İsmail Karaçam ve arkadaşları, İstanbul: Azim yay.

ÇALIŞAN KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI: GÜMÜŞHANE'DE ÇALIŞAN KADINLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Muammer AK¹

orcid.org/0000-0003-0241-1893

Fatma OKUR ÇAKICI²

orcid.org/0000-0003-3708-399X

ÖZ

Toplumsal cinsiyet, kadınların toplumda erkeklere oranla ikincil konumda bulduklarının ortaya konulması adına ve bu durumun değiştirilebilmesi için ortaya konulan bir konudur. Kadınların, erkeklere oranla toplumsal yapıda, siyasette, ekonomide, aile içi ilişkilerde ve diğer konularda daha az etkin olması, daha az sözünün geçmesi ve daha az var olması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığını ortaya koyan en önemli göstergedir.

Bu çalışma Gümüşhane il merkezinde kamu ve özel sektörde çalışan kadınlara yapılan ve onların toplumsal cinsiyet algısını ölçmeye yönelik bir araştırma niteliğindedir. Bu çalışmada sadece kadınların maruz kaldıkları toplumsal cinsiyete ilişkin sorunlar değil, aynı zamanda, kendilerinin bu sorunları algılama düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın saha çalışması 2017 Mayıs ayında yapılmıştır. Uygulamalı bir araştırma olan çalışmada tesadüfi yöntemle seçilen 150 kadına anket uygulanmıştır. Araştırmanın amacı, çalışan kadınların iş yerlerinde karşılaştıkları cinsiyet ayrımcılığına yönelik sorunlarını belirlemek ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmaktır. Araştırma, çalışan kadınlar cinsiyetlerinden dolayı hangi problemleri yaşamaktadır?, Bu problemlerin oranı nedir?, Bu sorunlar kadınların bakış açısından nasıl algılanmaktadır? sorularına cevap aramaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Cinsiyet Roller, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Kadın, Çalışma Hayatı

GENDER PERCEPTION OF WORKING WOMEN: A RESEARCH ON WOMEN WORKING IN GUMUSHANE

ABSTRACT

Gender is an issue has been put forward in order to make it clear that women have a secondary status relative to men in society and this situation can be changed. The fact that women are less active in society, in politics, in the economy, in family relationships and in other matters than men, Is the most important show that reveals the existence of gender inequality.

This study is a research that aimed to measure the gender perception of women working in public sectors in Gümüşhane province center. In this study, it was tried not only to determine social gender issues that women were exposed to, but also to determine their level of perception of these problems. The fieldwork of the research was conducted in May 2017. A questionnaire was applied to 150 women who were selected by random method in the study which is an applied research. The aim of the research is to identify gender discrimination problems faced by working women at work and to propose solutions to these problems. Research, what problems do working women have due to their gender?, What is the proportion of these problems? How are these problems perceived by women? answers.

Keywords: Gender, Gender Roles, Social Gender Inequality, Women, Working Life

¹ Yrd.Doç.Dr. Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,akmuammer@hotmail.com

² Yrd.Doç.Dr. Gümüşhane Üniversitesi,İİB. Fakültesi, fatmaokur80@hotmail.com

Giriş

Dünya nüfusunun yarısını meydana getiren kadınlar, sosyal, siyasal, ekonomik vb hakların elde edilmesi ve erkeklerle eşit konumda bulunabilmek amacıyla tarih boyunca pek çok aşamadan geçmişlerdir. Ancak 21. Yüzyılda bulunduğumuz şu dönemlerde dahi, kadınlara bazı durumlarda sahip oldukları hakların tam anlamıyla tesisi noktasında sorunlar görülebilmektedir.

Toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri gibi, kültürel yapı içerisinde öğrenilen ve nesiller boyu aktarım neticesinde ortaya çıkan oluşumlar, toplumda kadına ve erkeğe biçilen rolleri ve verilen değerleri ortaya koyan en önemli nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum içinde kadın ve erkeğin eşit şartlarda ve statüde bulunduğunun farkına varılması ve çalışma yaşamı da dâhil olmak üzere kadının toplumda hak ettiği yerde bulunması sağlanmalıdır.

Kadınlar, aile içindeki görevlerinin yanı sıra, toplumda bir birey olmanın da getirdiği yükümlülükle, kendilerini sadece eve ait hissetmeyip, çalışma hayatına da girmişlerdir. Bu, kadınların hem kendi ihtiyaçlarının karşılanması, hem aileye destek olunması, hem de kadının sosyo-psikolojik ve ekonomik gelişiminin tamamlanması açısından gerekli bir noktadır.

Ancak, kadınların sosyal çevrede karşı karşıya kaldıkları toplumsal cinsiyetle ilgili bazı sorunlar, çalışma hayatlarında da karşılımlarına çıkmaktadır. Bu çalışmada sadece kadınların maruz kaldıkları toplumsal cinsiyete ilişkin sorunlar değil, aynı zamanda, kendilerinin bu sorunları algılama düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın saha çalışması 2017 Mayıs ayında yapılmıştır. Tesadüfi yöntemle seçilen kamu (127kişi) ve özel sektörde (23kişi) çalışan toplam 150 kadına anket uygulanmıştır. Kamuda ve özel sektörde çalışanların cevapları karşılaştırılmış olup cevapların frekans dağılımında ayrı ayrı alacak düzeyde bariz bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Bu çerçevede, gerek özel sektörde çalışanlara uygulanan anketin sayısının azlığı, gerek oranlardaki bariz farkın olmamasından dolayı çalışmada kamu ve özel sektör ayrımı yapılmamış veriler toplu olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma, çalışan kadınların iş yerlerinde karşılaştıkları cinsiyet ayrımcılığına yönelik sorunlarla ilgili algılamayı belirlemeyi hedeflemektedir. Bu sorunlar: Terfilerde ve yönetici pozisyonlarına gelmedeki ayrımcılık, taciz, yapılan işin değeri, hatalara gösterilen tepki, prim ve statü konusunda yaşanan ayrımcılık, görev dağılımındaki eşitsizlik, özellikle kriz dönemlerinde işten çıkarmalar, evlilik ve çocuk, toplumun kadının çalışmasını yeterince teşvik etmemesidir. Sorunlara yönelik kadınların algıları 26 ifadeden oluşan sorularla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal cinsiyet eşitliği kadının kendi konumundan değerlendirilmemekte başka bir takım sosyal göstergeler üzerinden değerlendirilmektedir. Örneğin, kadın istihdamının ya da eğitilmiş kadın sayısının artması TCE politikalarının iyi uygulandığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım; “kadın para kazanırsa”, “kadın yönetici olursa”, “kadın siyasete katılırsa”, “kadın erkekle rekabet edecek ekonomik ve sosyal güce sahip olursa” kadının konumunun güçleneceği varsayımına dayanmaktadır. Batı’nın pek çok uygulamasında gördüğümüz gibi öncüller, tanımlar, varsayımlar hiç sorgulanmamakta, bu öncüllerin/tanımların/varsayımların üzerine evrensel politikalar üretilmektedir (SEKAM, 2015: 16). Bu bağlamda araştırmanın temel problemini, erkeklerle aynı işi yapan, aynı statüde olan ve aynı ücreti alan, bu anlamda toplumsal eşitliğin olduğu bir ortamda, kadınlar cinsiyetlerinden dolayı hangi problemleri yaşamaktadır? , Bu problemlerin oranı nedir?, Bu sorunlar kadınların bakış açısından nasıl algılanmaktadır? gibi sorular oluşturmaktadır. Araştırma, bu sorulara cevap aramakta ve sorunlara çözüm önerileri sunmaya çalışmaktadır.

Kadının cinsiyet ayrımcılığına uğramamasında veya toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kadın istihdamı önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, kadının çalışıyor olması veya ekonomik özgürlüğünü elde etmesi onun ayrımcılığa uğramasını engelleyememektedir. Bu bağlamda araştırma, ekonomik özgürlüğünü elde etmiş, eğitilmiş, bunları elde edemeyenlere göre daha güçlü olan kadınların tüm bu kazanımlara rağmen hâlâ bir ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıklarını anlamaya çalışmaktadır. Bu gerekçe ile araştırma çalışan kadınlar üzerine yapılmıştır. Araştırma, kavramsal çerçeve, Gümüşhane’de çalışan kadınların toplumsal cinsiyet algısı araştırması ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın bu bölümünde toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin konunun ana hatları verilerek toplumsal cinsiyet kavramı hakkında bilgilendirme yapılmaktadır. Okuyucunun da takdir edeceği gibi bu konu daha uzun bir tartışmayı hak ediyor. Ancak sonuçta araştırmanın temel amacı, nicel bir araştırmanın sonuçlarını paylaşmak; çalışan kadınların toplumsal cinsiyet ile ilgili algılarını, kendi bakış açılarından, ortaya koymaktır. Bu bölümde; toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, çalışma hayatı ve toplumsal cinsiyet gibi kavramların doğru anlaşılması için konuyla ilgili tanımlara, açıklamalara, araştırma ve yorumlara yer verilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet

Her birey doğum anından itibaren bir biyolojik cinsiyete sahip olmakla birlikte, bir de kendisine içinde yaşadığı toplum tarafından biçilen rollerin içine doğduğu bir toplumsal cinsiyete sahiptir. Biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet, geleneksel olarak birbirleriyle o derecede ilişkilidir ki, onları birbirlerinden ayrı düşünmek çok zor, hatta imkânsızdır (Vatandaş, 2007: 48). Buna göre, biyolojik olarak “kadın ve erkek olmak, doğal ve doğuştan olarak adlandırılırken, kadınlık ve erkeklik ise toplumsallaşma süreci ile beraber kültürel bir yapılanmaya işaret etmektedir.

Her toplumun kadına ve erkeğe biçtiği roller farklılaşmakta ve toplumsal kültür ve kadının toplumsal rolleri arasında bir paralellik bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyete ilişkin sosyo-kültürel farklılaşmalar, o toplumdaki kadınların ve erkeklerin hayatlarını şekillendiren en önemli etkenler arasında yer almaktadır. Çünkü, toplumsal hayatta var olan ve toplumsal yapıyı oluşturan kadın ve erkeklerin o toplumsal hayata katılımları, temsilleri ve toplumsal hayattaki buldukları konumlar, toplumsal cinsiyete ilişkin bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Toplumsal cinsiyet, toplumsal olarak kurulmuş erillik ve dişilik kavramlarıyla bağlantılıdır ve bireyin biyolojik cinsiyetinin doğrudan bir sonucu olmak zorunda değildir.*” (Giddens, 2008: 505).

KSGM’nin (2006: 29) “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü” çalışmasında toplumsal cinsiyet kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkekler arasındaki ilişkiler ve rol dağılımının biyolojik farklılıklar tarafından değil; siyasi, sosyal ve ekonomik yapılanmalar tarafından belirlendiğini ifade eder. Diğer bir deyişle, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık dışında onlara atfedilen tüm farklılıkların ve onların yükledikleri tüm rollerin ve ilişkilerin sosyal olarak yapılandırılmış olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu rollerin ve ilişkilerin değiştirilebilir ve eşitlikçi bir biçimde yeniden yapılandırılabilir olmasını öngörür. Toplumsal cinsiyet bakış açısı biyolojik olanla sosyal ve kültürel olan arasındaki farkı anlamak ve dönüştürülebilir olanı (sosyal kültürel yapılanmalar) dönüştürmek için çaba harcamak olarak tanımlanabilir.”

Aynı zamanda toplumsal cinsiyet, farklı kültürlerde farklı biçimlerde tanımlanan, sosyal olarak kurulmuş erkeklik ve kadınlık kategorilerini ve her iki gruba atfedilen sosyal olarak empoze edilmiş yükümlülük ve davranışlardır (Bilton vd., 2008: 129). Toplumsal cinsiyet olgusu, bireyler için beklenti örüntüleri oluşturan, günlük yaşamın toplumsal süreçlerini

düzenleyen, ekonomi, ideoloji, aile, siyaset gibi toplumsal örgütlenmelerin içine yerleşerek onları biçimlendiren bir kurumdur (Onaran vd., 1998:2-3'den akt. Alptekin, 2014: 20).

1970'lerdeki feminist hareket tarafından kapsamlı bir şekilde kullanılmaya başlanılan toplumsal cinsiyet kavramının ortaya atılmasındaki en önemli unsur; biyolojik özelliklerin, toplumsal eşitsizliklerin meşru bir sebebi olmayacağını göstermek ve biyolojik determinist anlayışın yanlışlığını ortaya koymaktır (Sayer, 2011: 9).

Toplumsal cinsiyet, sadece kadınların toplum içindeki konumunu değil, erkeklerin de konumunu belirten bir kavramdır. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetle açıklanamayan sosyal sınıf, ataerkillik, siyaset ve toplumdaki üretim biçimiyle bağlantılı bir anlama sahiptir (Illich, 1996: 13-15'den akt. Savcı, 1999: 130).

Kültür, kadınları belli toplumsal alanlara yerleştirerek, toplumsal cinsiyet kalıplarını "toplumsal cinsiyet rejimleri" aracılığıyla oluşturur (Durakbaşa, 2008: 17). Toplumun sahip olduğu gelenekler, cinsiyete ilişkin değerler, hemen hemen bütün toplumlarda cinsiyet temelli bir eşitsizliği ortaya çıkarmaktadır (Misra ve King, 2013: 681). Toplumsal cinsiyet, toplumdaki tüm sistemde, örgütsel düzeyde, çalışma ilişkileri, iş ve meslek düzeyinde görülmektedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkileri erkekler lehine ayrımcı zihniyetle, kadının erkeğe göre düşük statüsünü toplumsal yaşamın her alanında vurgulayarak ortaya koymaktadır (Savcı, 1999: 130).

Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair konular genellikle kadınlar tarafından dile getirilmektedir. Çünkü eşitsizlikte dezavantajlı durumda olan ve bu konuyla ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasını isteyenler daha çok kadınlardan oluşmaktadır (Sayer, 2011: 24).

Günümüzde toplumsal cinsiyet olgusu, kadın erkek eşitliği olarak akademik alanda ve uluslararası örgütlerce genel kabul gören bir kavram halini almıştır (Sayer, 2011: 11). Dolayısıyla, hem akademik çevrelerce incelenmesi, hem de uluslar üstü çerçevede değerlendirilmelerde bulunulması konunun dünya genelinde bir sorun teşkil ettiği anlamına gelmektedir.

Kadının ve erkeğin toplumsal olarak belirlenen rollerini ve sorumluluklarını ifade eden toplumsal cinsiyet (gender), biyolojik farklılıklardan dolayı değil, toplumun bireyi nasıl gördüğü, nasıl düşündüğü, ona biçtiği rol ve o rolü nasıl yerine getirmesi gerektiği ile ilgilidir.

Toplumsal Cinsiyet Roller

Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumun kadından ve erkekten beklentilerini farklılaştırmakta ve genellikle erkeklerden kamusal alanda varlık göstermesini ve akılcı davranmasını

beklemektedir. Buna karşılık kadınlardan beklenen ise, duygusal olmaları, yaşam alanlarının ev, eş ve çocuklar ekseninde belirlemeleridir (Gümüšoğlu, 2008: 40).

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal olarak nasıl algılandığına bağlı olarak ortaya çıkmakta ve toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü içinde pekişmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri aynı zamanda kadın ve erkeğin düşünce, davranış ve hissediş biçimlerini belirlemekte, toplumsal kimliğin ve aidiyetin ayrılmaz birer parçası haline gelmektedir (Bütün, 2010: 12).

Toplumda var olan kadınlık ve erkeklik kalıpları, kadın ve erkeği farklılaştırmakla kalmaz, aynı zamanda tarafların toplumsal kaynaklara erişimini de büyük ölçüde etkiler. Yani, kaynakların bölüşümünde cinsiyet, önemli bir faktör olmaktadır. Dolayısıyla “kadın sorunları”, yalnızca değerler ve ideoloji değil, bütün bir toplumsal örgütlenme ve bölüşüm ile de ilişkili bir alandır (Bora, 2008: 12). Bazı duygu, davranış ve unsurlar “kadınsı” bir nitelendirilerek, toplumsal cinsiyeti bu şekilde kurmanın sonucunda kadınlığın ön koşulları belirlenmekte ve bu kavramların edilgen çağrışımlarıyla kadın ikincil bir kategoriye hapsedilmektedir (Sarbay, 2015: 102).

Toplumsal cinsiyeti oluşturan ve devam ettiren unsurlar, genellikle iki ayrı boyutta yer alan düşünce yapılarıyla ilgilidir. Bunlardan ilkinin cinsiyet önyargıları oluşturmakta ve bunlar; cinsiyetlere ilişkin davranışları, tutumları, tepkileri ve cinsler arasındaki farka ilişkin inançları kapsamaktadır. İkincisi ise, ideal erkekle kadın arasında bulunması gerektiğine inanılan farklılıklardır. Bu farklılıkların hayata yansıyan boyutunu ise roller oluşturmaktadır (Vatandaş, 2007: 36).

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde cinsiyete dayalı işbölümü aile içindeki görev dağılımını ortaya koymakta, kadın ve erkeğe dair nelerin yapılması veya yapılacağıyla ilgili toplumda oluşturulmuş fikirlere dayanarak kadına ve erkeğe farklı rol, sorumluluk ve görevler atfedilmesini ifade etmektedir (Toker Erdoğan, 2010: 11).

Toplumlarda bulunan cinsiyete dair düzen, kadınlar ve erkekler üzerinde etkiye sahip olmakla birlikte, değişmez nitelikte değildir. Herhangi bir dönemde sosyal çıkarların oluşturulmasıyla değişim ortaya çıkabilir (Bilton vd.,2008: 139). Bir toplumdaki toplumsal cinsiyet algısı zamana, siyasal yapıya, ekonomik düzeye göre farklı zamanlarda farklı özellikler gösterebilir. Toplumsal yaşamın hemen hemen her alanındaki ilişkilerde olduğu gibi, çalışma yaşamında da kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve eşitsizliklerini yaşadıkları, hatta ürettikleri söylenebilir (Savcı, 1999: 135).

Toplumsal cinsiyet rolleri gelir düzeyi, sağlık durumu, etnik ve dinsel kimlik, siyasi konum gibi etkenlere bağlı olarak değişebildiği için aynı cinsiyetlerde bile farklılaşmaya sebep olabilmektedir. Bu durum ise toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü etkileyebilmektedir (Aksoy, 2003: 32).

Toplumsal roller çerçevesinde değerlendirildiğinde; erkek için güçlü, bağımsız, yöneten ve idare eden bir anlayış hâkimken kadın, bağımlı ve pasif bir anlayış üzerinden değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu durum, kadının toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda varlık göstermesini kısıtlamaktadır (Çaha vd., 2014: 31). Kadınların özellikle evlendikten sonra aile ve iş yaşamı arasında yaşadıkları rol çatışması, iş ve aile yaşamının dengelenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle çocuk sahibi olduktan sonra çalışan kadınların aile yaşamını ön plana aldıkları ve kariyerlerini ikinci konuma koydukları gözlemlenebilmektedir. Geleneksel kültürel yapıların hâkim olduğu toplumlarda çocuk doğurmak, çocuk-yaşlı bakımı, ev işleri kadının doğal görevi olarak kabul edilirken, erkeklerin para kazanması beklenmektedir. Sanayi devriminden sonra kadınların ücret karşılığı evin dışındaki bir işte çalışması söz konusu olmuş ve bu durum geleneksel anlayışın aşınmasına yol açmıştır (Çaha vd., 2014: 25-26).

Çalışan kadınların yaşadığı çift rollere ilişkin sorunlar sadece Türkiye'deki kadınların bir sorunu olmayıp, farklı ülkelerde de bu konuda çeşitli sorunlar görülebilmektedir. Örneğin İskandinav ülkelerinde, kadınların yoğun bir şekilde iş piyasalarında yer almalarına rağmen, geleneksel rollerinin devam ettiğine dair tartışmalar yaşanmaktadır (Çaha vd., 2014: 67).

Kadınların aile ve işyerinde üstlendiği rol, toplum içinde kadını ikincil konumda tutmakta ve bu durum kadınların benliğini ve bilincini de etkilemektedir (Çakır, 2008a: 191).

Çalışma Hayatı ve Toplumsal Cinsiyet

Türkiye'de kadının işgücü piyasasıyla tanışması bir zorunluluk sonucu olmuştur. Kadınların işgücüne katılımları, 1915 Balkan Savaşı sırasında erkeklerin çoğunun orduya katılması neticesinde azalan işgücünü takviye etmek zorunluluğuyla başlamış, I. Dünya, İstiklal ve II. Dünya Savaşları sırasında artmıştır. Bununla birlikte, savaş sonrası erkeklerin terhis olmasıyla birlikte kadınların büyük kısmı yine geleneksel ev işlerine geri dönmüşlerdir (Mardin, 2000: 14'ten akt. Berber ve Eser, 2008: 3).

Özellikle Cumhuriyet sonrası hızlanan sanayileşme ve onun getirdiği kentleşme ve göç etkenlerinin yanı sıra cumhuriyetin getirmiş olduğu hukuk sisteminin kadına tanıdığı kadın-erkek eşitliği, istediği alanda öğrenim görme ve meslek edinme hakları, kadınlar için yeni iş alanlarının açılmasına neden olmuştur (Ersöz, 1993: 42'den akt. Koca, 2017: 6).

Türkiye’de 1950’lerden sonra artan kırdan kente göç neticesinde ortaya çıkan kentleşmeye bağlı olarak, kadınlar gerçek anlamda işgücü piyasası içinde yer almaya başlamıştır. Zaman içinde kadınların işgücü piyasasındaki konumları ve çalışma biçimleri de değişime uğramıştır(Berber ve Eser, 2008: 2).

Kadınların çalışma hayatında aktif olarak yer almaları o ülkedeki sürdürülebilir büyüme ve kalkınmayı sağlayan en önemli etkenler arasında yer alsa da, Sanayi Devriminden itibaren kadın işgücü ucuz emek olarak görülmüştür. Türkiye’deki işgücü piyasasının önemli sorunlarından birisi, kadınların işgücüne katılma oranlarının oldukça düşük olmasıdır. Son yıllarda ülkemizde kadının işgücüne katılım oranları yükselmesine karşın, diğer ülkeler ile kıyaslandığında bu artış yeterli görülmemektedir (Karpata Çatalbaş, 2015: 249).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sadece ekonomik varlıkların kontrolü anlamında değil, siyasal güç, kültürel otorite ve silahlı kuvvetler gibi birçok güce de erkeklerin sahip olmasına sebep olmaktadır. Bu alanlardaki erkeklerin sahip olduğu güç kontrolleri, kadınları bu alanlara eşit erişim imkanını zorlaştırmakta ve kadınların toplumsal ve ekonomik alanlarda yeterli güçte olamamalarına sebep olmaktadır (Sayer, 2011: 25).

Kadın ve erkek arasında toplumsal açıdan ortaya konulan işbölümü nitelendirmeleri kadınların, çalışma hayatına katılımını engelleyen en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı bu iş bölümü kadına ev içi işleri, erkeğe ise evin geçimini sağlamaya yönelik işleri rol olarak belirlemektedir. Feminist kuram açısından değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyete dayalı bu işbölümü salt teknik bir iş bölümü olarak görülmemektedir. Özçatal’ın Hartmann (2006)’dan aktardığına göre bu işbölümü erkekleri üst, kadınları bağımlı konuma yerleştirmekte ve kadınların çalışma yaşamında daha düşük ücret ödenen işleri yapmasını sağlamaktadır. Bu şekilde kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığı garanti altına alınmış olur. Kadınların düşük ücretlere çalışmaları hem erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi çıkarını kalıcılaştırmakta hem de kadınların meslek olarak eş olmayı seçmelerini teşvik etmektedir (Özçatal, 2011: 24).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin yakalanması noktasında ortaya konulan kriterler Tuskan’a (2012: 447) göre 3’e ayrılmaktadır. Bunlar:

- 1.Parlamentodaki kadın oranı,
- 2.Karar mekanizmalarındaki kadın oranı,
- 3.Mesleki ve teknik işlerde çalışan kadın oranı.

Bu değerlendirme neticesinde ülkemiz verilerine göre, toplumsal cinsiyet eşitliğinin var olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü, her üç kriter açısından değerlendirildiğinde yine kadınların erkeklere oranla bu alanlarda daha az yer aldığı söylenebilir.

Kadınların eğitim almış olmaları da iş hayatında erkeklerle aynı seviyede olabilecekleri anlamına gelmemektedir. 2010 yılı TÜİK verilerine göre; eğitim düzeyi açısından kadınların erkeklere oranla daha yüksek bir işsizlik riski yaşadığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, ilkokul düzeyinde kadın işgücü arasında işsiz kalma riski erkeklere oranla 1.4 kat daha yüksek iken, üniversite düzeyinde bu oran 2.3 kata kadar çıkmaktadır (TÜİK, 2010).

Kadınların toplumsal ve ekonomik yaşama katılımları ile toplumsal ve ekonomik kalkınmadan yararlanma biçimleri ve ölçüleri doğru orantılı değildir (Karpaz Çatalbaş, 2015: 251). Çalışma yaşamı ve istihdam, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından, kadınların ekonomik olarak güçlenmesi, kendilerine ait gelirlerinin olması, kendine olan güvenlerinin güçlenmesi, bunun da ötesinde, evden çıkarak kamusal alana katılması ve toplum içinde eşit bir birey olarak yer alması nedenleriyle son derece önemlidir (ECORYS, 2017: 26). Kadınların toplumsal açıdan medeni ve siyasal haklarını kazanması, toplumdaki eşitlik anlayışının gelişimine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu durum, kadınların eğitime erişiminden istihdamına ve karar alma mekanizmalarındaki temsillerine kadar uzanan bir süreci ifade etmektedir (Sayın, 2008: 3). Kadınlar ev içinde olduğu gibi ev dışında da ekonomik ve sosyal hayata katılmaktadır. Ancak, kadınların ekonomik hayata katılımları ile toplumsal ve ekonomik kalkınmadan yararlanma biçimleri ve payları arasında doğru orantı bulunmamaktadır (Yumuş, 2011: 40).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2015 İnsani Gelişme Raporu'na göre çalışma hayatında toplumsal cinsiyet konusu dâhilinde, "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği" araştırması yapılmış ve insani gelişim gösteren ülkeler sıralanmıştır. Bu rapora göre, çalışma hayatında cinsiyet eşitliği değerlendirilirken ülkeler, çok yüksek insani gelişim gösteren ve düşük insani gelişim gösteren ülkeler olarak sıralanmıştır. Buna göre; Norveç ve Avustralya ilk iki sırada, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Nijer son iki sırada yer almaktadır. 188 ülkenin yer aldığı bu rapora göre Türkiye ise 71. sırada yer almaktadır (www.tr.undp.org).

Çalışma hayatında kadınlar pek çok sorunla karşılaşabilmektedir. Öncelikli olarak istihdamda kadına daha az yer verilmesi, eşit işe eşit olmayan ücret, iş hayatında yükselmelerini engelleyen cam-tavan sendromu, işyerlerinde mobbing bunlar arasında sayılabilmektedir. Bununla birlikte, çalışan kadından ev ve iş sorumluluklarını birlikte yürütmesi beklenmekte (Gümüsoğlu, 2008: 40), ve toplumda kadınların öncelikli görevi olarak "ev

kadınlığı” ve “annelik” tanımlanmaktadır (Çaha vd., 2014: 67). Ayrıca, çalışan kadınların büyük bir çoğunluğu, çocukların büyütülmesi, yaşlı aile büyüklerinin bakımının üstlenilmesi gibi zorunluluklar nedeniyle iş hayatından kısa ya da uzun vadede uzak kalabilmektedir.

Genel itibariyle kadın istihdamı ülkelerin gelişmişlik düzeyi, aile yapıları, ülke içindeki bölgelerdeki kültürel ve sosyo-ekonomik durum, yaşanan bölgenin özellikleri gibi faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir. Yapılan bir araştırmada (ECORYS, 2017: 33), kadınların neden daha az istihdam edildikleri, işgücüne katılımı ilgili sorunlar ve engeller ya da kadınların çalışmasının neden uygun bulunmadığı ile ilgili verilere bakıldığında, en güçlü nedenin “kadının asıl görevi çocuk ve ev işleridir” anlayışı olduğunu ortaya çıkmaktadır. TÜİK “Aile Yapısı Araştırması 2006” da benzer sonuçlara ulaşmış olup bu anlayışın, hem kadınlar hem de erkekler arasında yüksek olduğu görülmektedir.

Kadınların, toplumsal rolleri gereği çocukların bakımından daha fazla sorumlu olmaları, onların istihdamları açısından önemli bir engel teşkil etmektedir (Salmi vd.1999: 89-90’dan akt. Sayın, 2008: 7). Kadınların işgücüne katılımını belirleyen ekonomik faktörlerden ilki, düşük ücrettir. Kadının işgücüne katılabilmesi için elde edeceği ücretin, geleneksel aile sistemi içerisinde kadına yüklenen çocuk, yaşlı bakımı, ev işlerinde kadının yerine çalışacak kişiyi ya da kreş masraflarını karşılayabilir bir düzeyde olması gerekmektedir. Kadının evde ürettiği hizmetlerin toplam değeri “rezervasyon ücreti” olarak adlandırılmaktadır (Ecevit, 2000:157; akt. Önder, 2013: 48).

OECD ülkeleri arasında yapılan bir değerlendirmede 2011 yılında kadın istihdamı en yüksek olan ülke %77.3 oranında İzlanda olurken, en düşük oran olan %27.8 ise Türkiye ait görülmektedir (www.kasaum.ankara.edu.tr). Bu durum OECD ülkeleri arasında kadın istihdamında Türkiye’nin en son sırada yer aldığını göstermektedir. Yine OECD’nin 2014 İstihdam veri tabanına göre, Toplumsal cinsiyete dayalı ücret farklılığı Türkiye’de %20’dir. Yani kadınlar erkeklerle aynı işi yapmaları halinde onlardan %20 oranla daha az ücret almaktadırlar.

Kadın istihdamını etkileyen pek çok faktör vardır; bunlardan biri de cinsiyete dayalı işbölümüdür (Yumuş, 2011: 41). Kadın erkek arasındaki eşitsizliklerin işyeri açısından değerlendirilmesinde 4 sebep ortaya çıkmaktadır (Martin, 2003’dan akt. Harcar vd., 2008: 63). Bunlar:

1.Kadın ve erkeğin iş yerinde cinsiyetleri ve buna yönelik uygulamaları ön plana çıkarmak suretiyle sosyal yapılaşmalara sebep olunması,

2.Yaşanan kalıpsal yapılaşmaların kadın ve erkeğin işyeri tecrübelerine büyük boyutta etki etmesi,

3.Cinsiyet temelli ayrımcılığın, kadının özbenliğini ve kendine olan güvenini olumsuz etkilemesi,

4.İşyerlerinde uygulanan cinsiyet ayrımcılığının cinsiyetler arası eşitsiz bir ortam meydana getirmesi.

Kadınlar, çalışma hayatında ikincil konuma konulduğu gibi kadın emeği, gerçek emek olarak görülmemekte ve ağırlıklı olarak kadına, hizmete yönelik, düşük ücretli ve kalifiye olmayan işler uygun görülmektedir (Çakır, 2008: 191).

Yapılan bir araştırmaya göre (Çaha vd., 2014: 230); kadın erkek eşitliği konusunda, çalışmayan kadınların çalışanlara göre biraz daha geleneksel bir düşünceye sahip oldukları ve erkekleri kadınlara göre daha üstün kabul ettikleri görülmektedir. Çalışan kadınlar arasında erkeklerin daha üstün olduğunu kabul edenlerin oranı %14.5 iken, çalışmayan kadınlarda bu oran %19.3'tür.

Cinsiyetçi işbölümü uyarınca kadın özel alanla ilişkilendirildiği için kamusal yaşama kadını içermeyen hatta kadına karşı değerler atfedilmiştir (Yaraman, 2015: 11). İstihdamda toplumsal cinsiyete yönelik ayrımcılıkta 1950'ler ve 1960'larda yaşanan ekonomik büyüme istihdamda bir genişleme ortaya çıkmasıyla dönüşüm yaşanmaya başlamış ve kadınlar da ev dışında çalışma hayatlarında daha aktif rol almaya başlamışlardır (Bilton vd., 2008: 142).

Türkiye'de kamusal yaşamın düzenlenmesi ve siyasal karar alma mekanizmalarında kadın erkek eşitliğinin dikkate alındığını söylemek zordur. Sancar'ın da belirttiği gibi, kadınların kurumlar bazındaki istihdamında, kamu kurumlarında, bürokraside, yargı organlarında, üniversitelerde ve farklı profesyonel mesleklerde çalışanların %20-25 oranında olduğu görülmektedir (Sancar, 2008: 174).

Kadınların toplumsal ve iş yaşamına daha aktif katılımlarının sağlanması açısından, kişi ve sosyal haklar bakımından anayasal güvence altında olan hakların ve fırsatların kadınlara sağlanabilmesi için daha makro ölçekte kaynakların yaratılması ve mikro ölçekte her bireyin özel durumuna ilişkin stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir (Uluocak ve Aslan, 2011: 82).

Kadınların iş hayatında daha fazla ve etkin rol almaları, toplumda var olan toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ve eşitsizliğini de azaltabilir. Kadınların iş hayatında bulunmaları ev içi ve ev dışı ortak işlerin yeniden dağılımı ve planlanması sürecini doğurabileceği gibi, eşler arasındaki iş bölümü de yeni bir nitelik kazanabilir. Kadının ve erkeğin ev ile ilgili işlerde sorumlulukları dengeli dağıtılabilir.

GÜMÜŞHANE’DE ÇALIŞAN KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI ARAŞTIRMASI

Kadınların sosyal ve ekonomik konumlarını iyileştirmek için toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kadınların bakış açılarını yansıtan araştırmalara büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırma ile çalışan kadınların toplumsal cinsiyet algısının durum tespiti yapılmaya çalışılmış, daha sonra da atılması gereken adımlar için bir alt yapı oluşturulması hedeflenmiştir. Çalışmada elde edilen verilerin, çalışan kadınların toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yaşadıkları sorunların saptanmasına yardımcı olması ve bu sorunlara yönelik somut çözüm önerileri üretilmesinde dayanak sağlaması amaçlanmaktadır.

Araştırmada Kullanılan Yöntem

Türkiye’de toplumsal cinsiyet konusunda kadınların tutumlarının araştırıldığı çok sayıda araştırma olmasına rağmen evrenin çalışan kadınlar olarak belirlendiği ve geniş kapsama sahip olan sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu çalışma kapsamı itibarıyla, kapalı bir toplum özelliği gösteren, sosyal imkânları kısıtlı küçük bir Anadolu şehri olan bir ilde çalışan kadınların toplumsal cinsiyet algılarını tespit etmesi yönüyle alana özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Araştırma, nicel bir alan araştırması olup, araştırmanın evrenini 18 ve üzeri yaşa sahip Gümüşhane il merkezinde, kamu (127kişi,%84,6) ve özel sektörde (23kişi,%15,4) çalışan, farklı kadrolardaki kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama aracı olan anket, basit tesadüfî örneklem yöntemi kullanılarak belirlenen ve evreni temsilen seçilen 150 kişiye, 2017 yılı mayıs ayında, uygulanmıştır. Kamuda ve özel sektörde çalışanların cevapları karşılaştırılmış ve cevapların frekans dağılımında, bariz bir farkın olmadığı görülmüştür. Bu çerçevede, çalışmada kamu ve özel sektör ayrımı yapılmamış olup veriler, toplu olarak değerlendirilmiş ve frekans dağılımı üzerinden yorumlanmıştır.

Araştırma tarama modeline uygun şekilde tasarlanmıştır. Araştırmada amaç, araştırma sorusu ile ilişkili olan değişkenler ile ilgili katılımcıların tutumlarını belirlemektir. Araştırmada anket ve mülakat teknikleri birlikte kullanılmıştır. Çalışan kadınlarla yüz yüze görüşme gerçekleştirilerek uygulanan anket formu, çalışan kadınların toplumsal cinsiyet algılarını anlamaya yönelik soruları içermektedir. Araştırma için öncelikle toplumsal cinsiyet ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Alanda kullanılan diğer ölçekler incelenmiştir. Diğer ölçeklerden de yararlanılarak ölçek maddeleri oluşturulmuştur. Ölçek maddeleri hazırlanırken; Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (Altınova ve Duyan, 2013), Çalışanlarda

Kadın İşgücü Algısı (Öneren, Çiftçi ve Özder, 2014), Cam Tavan Algısı Ölçeği (Karaca, 2007) ölçeklerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın konusuna uygun olduğu düşünülen maddeler seçilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda, bazı maddeler yeniden düzenlenmiş, bazı ifadeler ise araştırmacılar tarafından eklenerek soru formu oluşturulmuştur. Veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra, SPSS 16.0 paket programı ile analizler yapılmıştır. Verilerin toplanmasında, 5'li Likert tipi (kesinlikle katılmıyorum-kesinlikle katılıyorum) ölçek kullanılmıştır. Ölçek konuyla ilgili olduğu düşünülen 26 ifadeden oluşmaktadır. Araştırma ölçeğine, yapılan güvenilirlik analizi sonucu; Cronbach's Alpha katsayısının 0,804 olduğu tespit edilmiş olup, ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir. Anketin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Frekans dağılımı üzerinden yorum yapılmıştır.

Demografik Yapı

Araştırmaya katılan 150 kişilik örneklem grubunu oluşturan kadınların %40'ı, 24 ve daha küçük yaşta; %29,3'ü, 25 ve 34 yaş arasında; %21,3'ü, 35-44 yaş arasında; %8'i, 45-54 yaş arasında; %1,3'ü ise, 55 ve üzeri yaş aralığındadır. Ayrıca katılımcıların; %44'ü evli, %52,7'si bekâr, %3,3'ü boşanmıştır. Örneklemin öğrenim durumuna göre dağılımı ise; %9,3'ü ilkökul, %4,7'si ortaokul, %32,7'si lise, %51,3'ü üniversite ve %2'si diğer şeklindedir. Katılımcıların kadro durumu ise şöyledir: % 11,3'ü memur, %47,3'ü işçi, %2,7'si şef, %5,3'ü yönetici ve %33,3'ü diğer kadrodadır. Yine, katılımcıların %84,6'sı kamuda, %15,4'ü özel sektörde çalışmaktadır.

Bulgular ve Yorum

“Yaşadığınız evi kiminle paylaşıyorsunuz? sorusuna ise; %8 yalnız yaşıyorum, %13,3'ü eşimle yaşıyorum, %3,3'ü çocuklarımla yaşıyorum, %30'u eşim ve çocuklarımla yaşıyorum, %45,3'ü diğer cevabını vermiştir.

Aylık geliri ise; %42,7'nin 0-1300 tl, %28,7'nin 1301-2000tl, %11,3'ün 2001-2700tl, %8,7'nin 2701-3400tl ve %8,7'nin 3401 ve daha fazla olduğu görülmektedir. “Ekonomik durumunuzu genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna; %4'ü çok iyi, %14,7'si iyi, %69,3'ü orta, %8,7'si kötü, %3,3'ü çok kötü cevabını vermiştir. Araştırmalara göre kadınların eğitim seviyeleri arttıkça daha fazla gelir elde ettiklerini göstermektedir. 2015 yılında üniversite mezunu kadınların yıllık ortalama gelirleri 29 bin 238 TL, lise mezunlarının 16 bin 124 TL, bir okul bitirmeyenlerin geliri ise 8 bin 528 TL oldu (TÜİK,2017). Katılımcıların eğitim seviyesi ile gelir durumu karşılaştırıldığında aralarında doğru orantı olduğu görülmekte ve diğer araştırmalarla benzer bir sonuç göstermektedir.

“Gelirinizi nasıl kullanırsınız?” sorusuna ise; %38’i aile bütçesine eklerim, %16’sı kendi giderlerim için harcarım, %28’i bir kısmını kendime bir kısmını aile bütçesine katarım, %13,3’ü birikim yaparım, %4,7’si diğer şekilde cevaplamıştır. “Çalışan kadınlarla ilgili yasaları yeterli buluyor musunuz?” sorusuna; katılımcıların %8’i evet, %58’i hayır, %34’ü kısmen cevabını vermiştir. “Evlilik ve çocuk kadının çalışma hayatını olumsuz etkiler mi?” sorusuna; %33,3 evet, %29,3 hayır,%37,4 kısmen şeklinde cevap vermiştir. TÜİK’in “Aile Yapısı Araştırması’na göre, kadınların %65,7’si, erkeklerin ise %61,6’sı “kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir” demiştir(TÜİK,2006). Türkiye’de kadının iş gücüne katılımının önündeki engellerden birinin de çocuk bakımı olduğu görülmektedir.

Katılımcıların toplumsal cinsiyet algısını ölçmeye yönelik oluşturulan Likert tipi ölçek 26 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte kullanılan ifadelerin frekans dağılımı şöyledir:

Tablo 1: Çalışan Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algısı İle İlgili Frekans Dağılımı

1-Kesinlikle katılmıyorum 3-Kararsızım katılıyorum	2-Katılmıyorum 4-Katılıyorum	5- Kesinlikle katılıyorum	1	2	3	4	5
İfadeler	%	%	%	%	%	%	%
1.Kadınlar iş yeri terfilerinde cinsiyet ayrımına maruz kalmaktadır.	6,7	28,7	21,3	30,7	12,7		
2.İşyerlerinde yönetici pozisyonlarında erkekler tercih edilmektedir.	8	33,3	11,3	30	17,3		
3.Kadınların önemli görevlerde yer almaları ve yönetici statüsünde çalışmaları engellenmektedir.	8	34,7	15,3	31,3	10,7		
4.Kadınlar çalışma hayatında daha çok psikolojik tacize maruz kalmaktadır.	3,3	25,3	16,7	34	20,7		
5.Kadın bir yönetici ile çalışmak istemem.	30,7	28	19,3	11,3	10,7		
6.Çalışma yaşamında mesleklerin erkek-kadın mesleği olarak belirlenmesi gerekir.	23,3	32,7	12,7	16	15,3		
7.Kadınlar duygusal olarak daha zayıf oldukları için çalışma hayatının zorluklarına katlanmaları güçtür.	16,7	32,7	14,7	29,3	6,7		
8.STK’ların ve devlet kurumlarının kadın istihdamını artırmaya yönelik çalışmaları yetersizdir.	4,7	15,3	18,7	38,7	22,7		
9.İşyerinde erkeklerin yaptığı işlerin daha değerli olduğu düşünülmektedir.	11,3	39,3	10	26	13,3		
10.Kadınlar, kadınların üst düzey işleri yapamayacaklarını düşünürler.	15,3	37,3	13,3	17,3	16,7		
11.Ev işleri ve çocuk bakımı kadının iş ortamındaki başarısını düşürmektedir.	16	29,3	17,3	21,3	16		
12.Çalışma hayatında kadınlar kendilerini erkeklere oranla yetersiz görmektedir.	18,7	42,7	14	16,7	8		
13.Kadın, sadece ailesinin ekonomik sıkıntısı varsa çalışmalıdır.	32	35,3	6	12,7	14		
14.Yöneticiler, işte yapılan bir hatada kadınlara	14,7	42	22,7	11,3	9,3		

erkeklerden daha sert tepki gösterir.					
15.Kadınlar maaş, pirim, statü gibi konularda ayrımcılığa maruz kalmaktadır.	8	38,7	22	20	11,3
16.Evli veya çocuklu kadınlara daha fazla mesai gerektiren üst düzey pozisyonlar verilmemektedir.	10,7	22	28	22	17,3
17.Her zaman kendi cinsimle çalışmak tercihimdir.	24	34	16,7	18,7	6,7
18.Kurum içi görev dağılımı, kadın ve erkek arasında farklılık göstermektedir.	6	27,3	17,3	32,7	16,7
19.Kariyer ve iş tanımları erkek değerlerine ve ihtiyaçlarına uygun tanımlanmıştır.	4,7	30,7	32,7	24,7	7,3
20.İşte yükselmek için kadınlara erkekler kadar çok fırsat verilmemektedir.	3,3	32,7	14,7	34	15,3
21.Erkekler kadınların üst düzey işleri yapamayacaklarını düşünürler.	4,7	21,3	14	34	26
22.İş görevlendirmeleri ve deneyim fırsatlarından kadınlar daha az yararlandırılmaktadır.	4	22,7	22,7	35,3	15,3
23.Kadınlar yeteneklerinden daha düşük pozisyonlarda çalışmaktadır.	5,3	30,7	22,7	22	19,3
24.Aileler kız çocuklarını kadınlara yönelik olduğunu düşündükleri mesleklere yönleltmelidir.	19,3	28,7	16	21,3	14,7
25.Personel çıkarılması gerektiğinde (özellikle kriz dönemlerinde) öncelikle kadınlar işten çıkarılmaktadır.	18	26,7	18,7	19,3	17,3
26.Toplum kadının çalışmasını yeterince teşvik etmemektedir.	8,7	16,7	12	38,7	24

Tablo 1'e göre; kadınların %43,4'ü terfilerde ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir. Yine kadınların %47,3'ü yönetici pozisyonuna erkeklerin tercih edildiğini, %42'si ise kadınların yönetici pozisyonunda çalışmalarının engellendiğini, %54,7'si kadınların iş yerinde psikolojik tacize maruz kaldığını düşünmektedir. Bu düşünceler kadınların iş verimini ve iş memnuniyetini düşürebilmektedir. Kadınların çalışma hayatında karşılaştığı bunun gibi sorunlar kadının çalışmaması yönündeki geleneksel bakışın elini güçlendirebilmektedir. Kadın istihdamına hem toplumun hem de işverenlerin geleneksel bakışı, eğitim, düşük ücret ve iş alanlarının yetersizliği gibi birçok faktör de kadınların iş gücüne katılmalarını olumsuz etkilemektedir (Karadeniz ve Yılmaz,2017: 14). 1 Temmuz 2012'de yürürlüğe giren 6098 sayılı Yeni Borçlar Kanunu'nun 417. Maddesinde "İşveren, hizmet ilişkisinde işçinin kişiliğini korumak, saygı göstermek ve işyerinde dürüstlük ilkelerine uygun bir düzeni sağlamakla, özellikle işçilerin psikolojik ve cinsel tacize uğramamaları ve bu tür tacizlere uğramış olanların daha fazla zarar görmemeleri için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür." ifadesine yer verilmiştir. Böylece işverene işçinin kişiliğini koruma, kişiliğine saygı gösterme, sağlığını gözetme, işyerinde ahlaka uygun bir düzenin gerçekleşmesini sağlama yükümlülüğü getirilmiştir.

Kadınların %58,7 gibi yüksek bir oranı kadın yönetici ile çalışmak isterken, %58 gibi bir oran ise kendi cinsiyelle çalışmak istememektedir. Buna göre kadınlar, yönetici olarak kadın yöneticiyi tercih ederken çalışma arkadaşı olarak kadınları tercih etmemektedir.

Kadınların %56'sı mesleklerin kadın-erkek mesleği olarak ayrılmasını istememektedir. Yine %49 kadınların duygusal olarak zayıf oluğunu ve çalışma hayatının zorluklarına dayanamayacakları ifadesine katılmamaktadır. Yine, "Aileler kız çocuklarını kadınlara yönelik olduğunu düşündükleri mesleklere yönlentmelidir" ifadesine %48'i katılmamaktadır. İşgücü piyasasında yatay ve dikey katmanlaşmanın artması da kadınların çalışma alanını kısıtlamaktadır. Yatay katmanlaşma sebebiyle kadın işi (öğretmen, hemşire, satış elemanı, terzi, kuaför vs.) ve erkek işi (mühendislik, montaj, bilim adamı vs.) sınıflandırması hala devam etmektedir. Kadınlara yüklenen toplumsal rol gereği sabır, uysallık ve itaatkârlık özellikleri, vasıfsız, düşük ücretli emek, rutin ve sıkıcı, dikkat gerektiren ve hünere dayalı işlerde yoğunlaşmalarına sebep olmaktadır. Toplumun kendisine yüklediği rollere uygun olarak, güler yüz, el becerisi, cinsel cazibe gerektiren işler, toplumsal konulara ilişkin işler veya kadınların ev içi sorumluluklarının ev dışındaki bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım ve temizlik işleri genel anlamda kadın işi olarak geçmektedir (Korkmaz ve Korkut, 2012: 52). "Cam tavan" olarak da bilinen dikey katmanlaşma ne yazık ki henüz çatlamamıştır. Kadının sırf cinsiyetinden dolayı iş hayatında istediği gibi yükselememesi, hak ettiğinden daha düşük bir pozisyonda çalışması, deneyim fırsatlarından erkeklere göre daha az yararlandırıldığı görülmektedir.

Kadınların %61,4 gibi büyük çoğunluğu STK'ların ve devletin kadın istihdamını artırmaya yönelik çalışmalarını yetersiz bulmaktadır. Kadınların %50,6'sı iş yerinde erkeklerin yaptığı işlerin daha değerli görüldüğüne; %52,6'sı "kadınlar, kadınların üst düzey işleri yapamayacaklarını düşünürler" görüşüne katılmamaktadır. Yine, %45,3'ü ev işleri ve çocuk bakımının iş başarısını düşürdüğüne; %61,4'ü kadınların kendilerini erkeklere oranla yetersiz gördüklerine; %67,3 gibi yüksek oranda "kadın sadece ailesinin ekonomik sıkıntısı varsa çalışmalıdır" ifadesine katılmadığı anlaşılmıştır. Yine, %56,7 "yöneticilerin işte yapılan bir hataya kadınlara erkeklerden daha sert tepki gösterir" ifadesine; %46,7 "kadınların maaş, prim ve statü gibi konularda ayrımcılığa maruz kalır" ifadesine "katılmadıkları" görülmektedir. Ecevit'e göre (1995: 123; akt. Çakır, 2008b: 33), kadının formel eğitim düzeyinin düşük tutulması ve kendisine beceri isteyen işlere hazırlayıcı özel eğitimin sağlanmaması, belli iş ve mesleklere (müfettişlik, kaymakamlık, vergi kontrolörlüğü gibi) kadınların daha az oranda kabul edilmesi, işe alışıta ve iş yerinde ayrımcı uygulamalar (bekar kadınların evli kadınlar

yerine, çocuklu kadınların çocuksuz kadınlar yerine tercih edilmesi), ücretlerde ayrımcı uygulamalar (iş tanımları değiştirilerek ücretleri farklılaştırma gibi), kriz ve ekonomik gerileme durumunda özellikle evli kadınların erkeklerden daha önce işten çıkarılması, sendikaların kadın ve erkek üyeleri arasında fark gözetilmesi, yönetim kadrolarında kadınların çok az temsil edilmesi bu durumu özetleyici niteliktedir.

Katılımcıların %49,4'ü kurum içi görev dağılımının kadın-erkek arasında farklılık gösterdiğini, %49,3'ü işte yükselmek için kadınlara erkekler kadar çok fırsat verilmediğini, %60'ı erkeklerin kadınların üst düzey işleri yapamayacağını düşündüklerini, %50,6'sı görevlendirmelerde ve deneyim fırsatlarından kadınların daha az yararlandırıldığını, %41,3'ü ise kadınların yeteneklerinden daha düşük pozisyonlarda çalıştığını düşünmektedir. Ayrıca, "personel çıkarılması gerektiğinde (özellikle kriz dönemlerinde) öncelikle kadınlar işten çıkarılmaktadır" ifadelerine %44,7 katılmamaktadır. İşe alınma ve işten çıkarılmada ayrımcılık ve dışlanma, kadınların iş hayatına katılımını olumsuz yönde etkileyen faktörlerdendir. Palaz'a göre (2003: 94), Türk işgücü piyasasında, işverenler genel kabul görmüş inanç ve önyargılarla hareket ederler ve çalışma hayatında kadınların erkekler kadar güvenilir olmadığı, çünkü kadınların evlendiklerinde ya da çocuk sahibi olduklarında işi terk edeceği veya evdeki sorumluluklarından dolayı işe kendilerini tam olarak veremeyecekleri gibi inançları vardır.

Katılımcıların %62,7 gibi büyük bir çoğunluğu toplumun adının çalışmasını yeterince teşvik etmediğini düşünmektedir. Ancak, TÜİK "Aile Yapısı Araştırması 2016" sonuçlarına göre, kadınların çalışmasını uygun bulanların oranı erkeklerde %78,1, kadınlarda %91,5, toplamda ise %84,9'dur. En yüksek oran %90,6 ile Ege, en düşük oran ise %71,5 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir (TÜİK,2017). Kültürel engeller de kadınların işgücüne katılımını engellemekte olup kadınların iş arama alanını da daraltmaktadır. Öyle ki, kadınlar genel olarak tanıdıkları veya yakınları aracılığıyla iş aramakta, tanımadıkları yerlere başvurmayı güven verici bulmamaktadır. Bu da iş bulma şanslarını kısıtlamaktadır (Lordoğlu, 2006: 106).

Sonuç

"Çalışan Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algısı: Gümüşhane'de Çalışan Kadınlar Üzerine Bir Araştırma" adlı alan araştırmasına dayanan çalışmanın amacı; giriş bölümünde de ifade edildiği gibi, erkeklerle aynı işi yapan, aynı kadroda ve aynı ücreti alan, bu anlamda toplumsal eşitliğin olduğu bir ortamda, kadınların cinsiyetlerinden dolayı yaşadıkları sorunların onların gözüyle nasıl algılandığını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu bağlamda konu terfiler, yönetici pozisyonlarına gelmedeki ayrımcılık, taciz, yapılan işin değeri, hatalara gösterilen tepki, prim

ve statü konusunda yaşanan ayrımcılık, görev dağılımındaki eşitsizlik, özellikle kriz dönemlerinde işten çıkarmalar, evlilik ve çocuk, toplumun kadının çalışmasını yeterince teşvik edip etmemesi vb. gibi yönleriyle ele alınmıştır. Buna göre, katılımcılara konuyla ilgili olduğu düşünülen 26 ifadeden oluşan bir ölçek uygulanmış ve bu ifadelere verilen cevapların frekans dağılımı üzerinden yorum yapılmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yürütülen çalışmalar artık günümüzde ülke politikaları arasında yer almakta ve bu konuyla ilgilenenler sadece kadınlardan oluşmamaktadır. Kadın erkek arasındaki eşitliğin yakalanması ve buna yönelik çalışmalar sadece kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik hayatta var olmalarına ilişkin değildir. Çünkü, ülkelerin kalkınması, sosyal ve siyasal açıdan güçlenmeleri için kadın erkek eşitliğinin yakalanması en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır.

Kadınların toplumsal anlamda eşitsizliğe uğramasının yanı sıra, çalışma hayatında da eşitsizlikle karşılaştığı ve bu durumun da farkında olduğu görülmektedir. Bu durumun sosyal ve psikolojik etkileri olabileceği gibi, iş yaşamında çeşitli sorunların ortaya çıkmasına da sebep olduğu görülmektedir.

Araştırmanın bulgularının aktarıldığı bölümde de görüldüğü gibi kadınlar, terfilerde ayrımcılığa uğradığını (%43,4), yönetici pozisyonuna erkeklerin tercih edildiğini (%47,3), yönetici pozisyonunda çalışmalarının engellendiğini(%42), iş yerinde psikolojik tacize maruz kaldığını (%54,7) ifade etmişlerdir.

Araştırmanın dikkat çeken bulgularından biri; kadınların kadın yönetici ile çalışmayı istemeyeceği yönündeki toplumdaki genel algıdan farklı olarak, kadınların %58,7 gibi bir çoğunluk ile kadın yönetici ile çalışmak istediğini ortaya koymasıdır. Ancak, kadın yönetici ile çalışmak isteyen bu kadınların, iş arkadaşı olarak kadınları tercih etmedikleri (%58) görülmektedir.

Yine, kadınların mesleklerin kadın-erkek mesleği olarak ayrılmasını istememekte (%56) ve kadınların duygusal olarak zayıf olacağını ve çalışma hayatının zorluklarına dayanamayacakları ifadesine katılmamaktadır(%49). Ayrıca, kadınlar ailelerin kız çocuklarını kadınlara yönelik olduğunu düşündükleri mesleklere yöneltmemesi gerektiğini düşünmektedir(%48).

Sanayi devrimi ve sonrasında ortaya çıkan kapitalist sistemle birlikte, üretim işlerinin artmasına paralel olarak, bu sektörde çalışan kadınlara da ihtiyaç duyulmasıyla, kadınlar üretim faaliyetlerine de dâhil olmuşlardır. Araştırmanın bir diğer bulgusu; kadınların STK'ların ve devletin kadın istihdamını artırmaya yönelik çalışmalarını yetersiz

bulmaktadır(%61,4). Ayrıca kadınlar, iş yerinde erkeklerin yaptığı işlerin daha değerli görüldüğünü (%50,6), kadınların üst düzey işleri yapacaklarını (%52,6), ev işleri ve çocuk bakımının iş başarısını düşürmediğini (%45,3) düşünmektedir. Çalışan kadınlar ayrıca, çalışma hayatını ve ev hayatını birlikte idare etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum onlarda iki ayrı sorumluluğun yüklenilmesine sebep olmakta ve bu durum kadınların bu sorunları yalnız başlarına çözümlenmesine neden olmaktadır.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre; kadınların büyük çoğunluğu, kendilerini erkeklere oranla yetersiz görmemekte(%61,4) ve kadın sadece ailesinin ekonomik sıkıntısı varsa çalışmalıdır ifadesine ise katılmamaktadır (%67,3). Kadınlar, yöneticilerin işte yapılan bir hataya kadınlara erkeklerden daha sert tepki göstermediğini düşünmektedir(%56,7). Yine, maaş, prim ve statü gibi konularda ayrımcılığa maruz kalmadığını(%46,7) ifade etmiştir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise; kadınlar, kurum içi görev dağılımının kadın-erkek arasında farklılık gösterdiğini(%49,4), işte yükselmek için kadınlara erkekler kadar çok fırsat verilmediğini (49,3), erkeklerin kadınların üst düzey işleri yapamayacağını düşündüklerini (%60), görevlendirmelerde ve deneyim fırsatlarından kadınların daha az yararlandırıldığını(%50,6), kadınların yeteneklerinden daha düşük pozisyonlarda çalıştığını düşünmektedir(%41,3). İşten çıkarma konusunda ise, kadınlar personel çıkarılması gerektiğinde (özellikle kriz dönemlerinde) öncelikle kadınlar işten çıkarılmaktadır ifadelerine %44,7'nin katılmadığı, %55,3'ün ise katılmakta olduğu görülmektedir. Buna göre kadınların çoğunluğunda kriz dönemlerinde ilk işten çıkarılanların kendileri olacağına dair bir algı olduğu anlaşılmaktadır.

Kadınların çalışma hayatına düşük katılımı genellikle kültürel gerekçelerle meydana gelmekte, kadınların ev içi işlere harcadıkları emek görmezden gelinmektedir. Bununla birlikte; çalışma hayatında kadınların ikincil konumda bulunması, yükselmelerinin önüne engel konulması, yetenekleri doğrultusunda istihdam edilmemeleri, aile ve ev yaşamından kaynaklı olarak kadınların iş hayatında ikincil konumda bulundurulması gibi algılar çalışan kadınlar arasında görülmektedir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu ise; kadınların büyük bir çoğunluğu, toplumun kadının çalışmasını yeterince teşvik etmediğini düşünmesidir(%62,7). Ülkemizde hâlâ var olan ve özellikle belli yörelerde daha yoğunlukla gözlenebilen ataerkil aile yapısı neticesinde ortaya çıkan ve varlığını devam ettiren toplumsal cinsiyet algısı, kadınların işgücüne katılımında önemli bir engeli oluşturmaktadır. Bu algı neticesinde kadınların var olma alanı ne yazık ki

daha çok ev içi ortam olarak değerlendirilmekte, kadınların toplumsal ve çalışma yaşamlarına girmeleri desteklenmemektedir.

Araştırmadan genel olarak şu sonuç çıkarılabilir: 1-Terfilerde cinsiyet ayrımının olmaması, 2-Yönetici pozisyonlarında liyakate göre tercih yapılması,3- Kadınlara yönelik iş yerinde her türlü tacizin önlenmesi, 4- STK'ların ve devlet kurumlarının kadın istihdamını artırmaya yönelik daha çok çalışmaları, 5- Kadınların yaptığı işlerin de değerli görülmesi, 6- Ev işleri ve çocuk bakımında kadınlara daha çok destek verilmesi, 7- İşte yapılan bir hatada kadınlara erkeklerden daha sert tepki gösterilmemesi, 8-Maaş, pirim, statü gibi konularda ayrımcılığa uğramamaları, 9- Kurum içi görev dağılımında ayrımcılık yapılmaması, 10- Kariyer ve iş tanımlarının cinsiyetçi olmaması, 11- İşte yükselmek için kadınlara erkekler kadar çok fırsat verilmesi, 12- Deneyim fırsatlarından eşit oranda yararlandırılması, 13- Kadınların yeteneklerinden daha düşük pozisyonlarda çalıştırılmaması, 14- Özellikle kriz dönemlerinde personel çıkarılması gerektiğinde cinsiyetçi değil performansa göre karar verilmesi, 15- Kadının çalışmaması yönündeki toplumsal algının değişmesi gibi sorunlara çözüm bulunması, çalışan kadınların hem iş veriminin artmasına, hem de çalışma devamlılığının sağlanmasına katkıda bulunabilir.

Kadınların toplumsal yaşama girmesinin desteklenmesi, ekonomik özgürlüğünü kazanabiliyor olmaları, kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet konusunda eğitilmesi, kadınların karar alma mekanizmalarında görev almalarının önünün açılması gerekmektedir. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için kadınlar ve erkeklerin ortaklaşa hareket etmesi ve bu eşitlikte her iki tarafın da dikkate alınması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yasal düzenlemeler her ne kadar var olsa da eşitsizliğin düzeltilmesine ilişkin olarak, kültürel, ekonomik ve sosyal yapılarda da köklü değişimlerin yaşanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, N. (2006), *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü*, TC. Başbakanlık KSGM Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Alptekin, D. (2014), “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Örüntüsünde Kadının Yoksulluğu ve Yoksunlukları”, Topçuoğlu, A., Aksan, G. ve Alptekin, D. (Ed.), *Yoksulluk ve Kadın*, Ayrıntı Yayınları İstanbul,s. 15-33.
- Altınova, H.H. ve Duyan, V. (2013), “Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması”, *Toplum ve Sosyal Hizmet, H.Ü. Sosyal Hizmet Dergisi*, 24(2), s.9-22.
- Berber, M. ve Eser, B. Y. (2008), “Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz”, *İş,Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi* ,10 (2), s: 1-16.
- Bilton, T. (2008), *Sosyoloji*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Bora, A. (2008), *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Toplumsal Cinsiyet Rehberi*, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Bütün, M. (2010), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Çocuk Bakım Hizmetleri: Farklı Ülke Uygulamaları*, TC. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Çaha, H., Aydın, S.ve Çuha, Ö. (2014), *Değişen Türkiye’de Kadın*, Kadem Yayınları, İstanbul.
- Çakır, Ö. (2008a), “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, s.25-47.
- Çakır, S. (2008b), “Kapitalizm ve Patriyarkaya Karşı: Sosyalist Feminizm”, *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), s.185-196.
- Durakbaşa, A. N. (2008), “Kadınların Tarihinden Dersler: Feminist Bir Sosyoloji İçin Notlar”, *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), s:15-26.
- Ecevit, F. Y. (1995), “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Şirin Tekeli(Der.), İletişim Yayınları İstanbul, s.117-128.
- Ecorys. (2017), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi*,https://app1.jandarma.tsk.tr/KYSOP/uzaktan_egitim/Documents/1%20TCE.pdf, (12.05.2017).
- Giddens, A. (2008), *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Gümüsoğlu, F. (2008), “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet”, *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), s.39-50.
- United Nations Development Programme Turkey (2016), “İnsani Gelişme Raporu”, http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human-development-report-20161.html, (08.07.2017).
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü(KSGM) (2006), “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü”, www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/butceleme.pdf , (05.12.2017).
- Karaca, A. (2007), *Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Karadeniz, O.ve Yılmaz, H. H. (2017), “İş Dünyasında Kadın 2017 Raporu”, <http://www.turkonfed.org/tr/detay/1301/turkonfed-is-dunyasinda-kadin-2017-raporu-1-faz-sonuclari>, (11.7.2017).
- Karpat Çatalbaş, G. (2015), “Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Belirlenmesi: Panel Veri Yaklaşımı” , *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(10), s.249-280.

- Koca, B. (2017), “Çalışma Hayatı ve Kadın”, https://www.academia.edu/4796744/%C3%87ALI%C5%9EMA_HAYATI_VE_KADIN, (05.12.2017).
- Korkmaz, A. ve Korkut, G. (2012), “Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2),s.41-65.
- Lordoğlu, K. (2006), *Türkiye’de İşgücü Piyasaları*, İstanbul Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler Odası Yayınları, Yayın No: 56, İstanbul.
- Misra, J. ve King, L. (2013), “Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Devlet Politikaları”, *Siyaset Sosyolojisi*, Thomas Janoski- Robert, Alford- Alexander Hicks – Mildres A., Schwartz (Ed.), Phoenix Yayınları, Ankara, s:681-708.
- Önder, N. (2013), “Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü”, *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, s. 35-61.
- Öneren, M., Çiftçi, G. E.ve Özder, N. (2014), “Çalışanlarda Kadın İşgücü Algısı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s.324-358.
- Özçatal, E. Ö. (2011), “Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Hayatına Katılımı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1) , s.21-39.
- Palaz, S. (2003), “Türkiye’de Cinsiyet Ayrımcılığı Analizinde Neo-Klasik Yaklaşım Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.87-109.
- Sancar, S. (2008), “Türkiye’de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı”, *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), s.173-184.
- Savcı, İ. (1999), “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54(1), s.123-142.
- Sayer, H. (2011), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı*, TC. Başbakanlık KSGM Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Saygın, S. Z. (2015), “Çelik ile Çeliknaz’ın Reklam Kokan Aşkı: Arçelik Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini”, *A.Ü. İLEF Dergisi*, 2(1) ,s. 95-114.
- Sayın, A. (2008), “AB’nin Kadın-Erkek Eşitliği Politikalarına Feminist Perspektiften Bakış”, *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), s:2-14.
- Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM) (2016), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın Ve Aile*, SEKAM Yayınları, İstanbul.
- Toker Erdoğan, M. (2010), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Medya Okuryazarlığının Rolü*, TC. Başbakanlık KSGM Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri (2011), <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/Toplumsal-Cinsiyet-%C4%B0statistikleri-2013-TU%C4%B0K.pdf>, (11.07.2017).
- Tuskan Alisbah, Aydeniz (2012), “Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Bıçilen Roller Ve Çözümleri” , *TBB Dergisi*, S:99, ss:445-449.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2006), *Aile Yapısı Araştırması*, www.tuik.gov.tr, (01.12.2017).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2010), *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri*, <http://www.tuik.gov.tr>, (01.12.2017).
- Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) (2017), *İstatistiklerle Kadın,2016 Raporu*, <http://www.tuik.gov.tr>, (12.07.2017).

- Uluocak, Ş. ve Cumhur, A. (2011), *Kadın Bakış Açısından Toplumsal Cinsiyet Rollerini*, ÇNK Akademi., Çanakkale.
- Vatandaş, C. (2007), "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 35, s:29-56.
- Yaraman, A. (2015), *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili*, Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Yumuş, A. (2011), *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları*, TC. Başbakanlık KSGM Uzmanlık Tezi, Ankara.

LÜKS TÜKETİMİN KİŞİSEL BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mehmet DURKAYA¹

orcid.org/0000-0002-4931-1470

Mustafa ÖZDEMİR²

orcid.org/0000-0002-4437-1976

ÖZ

Dinamik bir sürece sahip olan lüks tüketim, sürekli gelişen lüks piyasalarında farklı boyutlarda anlam genişliğine sahiptir. Bu olgu, genellikle geleneksel ve yeni lüks kavramı ile açıklanmaktadır. Geçmişte lüks, toplumda sadece varlıklı kişilerin satın alabildikleri yüksek fiyatlı, ender bulunan, benzersiz mal ve hizmetler ile tanımlanırken, günümüzde orta sınıfın da satın alabileceği görece uygun fiyatlı ve kolay ulaşılabilir ürünleri de içermektedir. Tüketicilerin lüks mal ve hizmetleri satın alma davranışlarını belirleyen kişisel (içsel) değişkenlerin rolü, pazarlama stratejileri, pazar bölümlendirmesi ve pazarlama karması açısından giderek önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, değer algıları üzerinden şekillenen ve işletme politikalarına yön veren lüks tüketimin kişisel belirleyicileri incelenmiştir. Bu çerçevede kalite, hedonik, materyalistik ve öz benlik değerleri bakımından değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, lüks tüketim sadece kişilerarası (sosyal) etkileşime dayanmamakta zamansal dönüşüme bağlı olarak kişisel değerlerden etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lüks Tüketim, Tüketici Davranışı, Kişisel Değer

Jel Sınıflandırması: M20, M30, M31

A REVIEW ON PERSONAL DETERMINANTS OF LUXURY CONSUMPTION

ABSTRACT

Luxury consumption, as a dynamic process, has wide range of meanings in different dimensions in ever-growing luxury markets. This phenomenon is usually explained by traditional and new luxury concepts. In the past luxury was described as high priced, rare, unique goods and services that only wealthy people can buy in the society, today luxury also includes relatively affordable and easily accessible products that middle class can purchase. The role of personal (internal) variables, which determine consumers' purchasing behavior of luxury goods and services, becomes increasingly important in terms of marketing strategies, market segmentation and marketing mix. In this study the personal determinants of luxury consumption which are shaped by value perceptions and that guide business policies were investigated. In this framework, evaluations were made regarding quality, hedonic, materialistic and self-identity values. According to the results of the study, luxury consumption is affected not only by interpersonal (social) interaction but also by personal values depending on the temporal transformation.

Keywords: Luxury Consumption, Consumer Behavior, Personal Value

Jel Codes: M20, M30, M31

¹ Doç.Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mdurkaya3@hotmail.com

² Yrd.Doç.Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, mustafaozdemirgru@gmail.com

Giriş

Tüketim harcamaları ve bileşenleri bireysel olduğu kadar ülkelerarası refah karşılaştırmalarının da önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Hangi mal ve hizmetlerin ne kadar tüketildiği yanında malların zorunlu veya lüks niteliğine sahip olup olmadıkları önemli bir tartışma alanıdır. Zorunlu malların satın alınmasında insanların yaşamlarını sürdürmesi yönündeki güdüler baskındır. Genellikle malların fiyatı, tüketicinin geliri ve gelecekle ilgili beklentileri gibi rasyonel seçimi etkileyen unsurlar belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle geleneksel tüketici davranışları, veri bütçe kısıtlaması altında bireylerin fayda maksimizasyonuna yönelik seçimlerini öne çıkarmaktadır. Bununla birlikte tüketim kararlarında irrasyonel belirleyicilerin de egemen olduğu yönündeki çalışmalar iktisat, pazarlama ve psikoloji bağlamında davranışsal iktisat anlayışı ile birlikte yoğunluk kazanmıştır. Bu çerçevede tüketiciler, haz, mutluluk, eğlence, zevk, öz benlik ve kalite gibi psikolojik unsurlara dayalı olarak tüketim sürecinde yer alabilmektedir. Mal ve hizmetlere doğrudan insanların fiziksel ihtiyaçlarını karşılama özelliğinden farklı olarak, psikolojik ve sosyolojik içerikler yüklenmesi yönündeki eğilimler giderek artmaktadır. Bu nedenle tüketici davranışları, sadece iktisadi yönden bir analiz konusundan çıkmaktan çıkmakta, iç ve dış uyarıcılarla bütünleşen karmaşık bir yapıya sahip olmaktadır.

Tüketici davranışlarının bilinmesinin ve tahmin edilmesinin giderek zorlaşması, başta firmaların üretim ve yatırım kararları olmak üzere, pazarlama yönlü faaliyetlerinde belirsizlikler ve dalgalanmalar oluşturmaktadır. Tüketici davranışlarının öngörülebilirliği aynı zamanda ürünler hakkındaki düşüncelerin, fikirlerin ve seçimlerin belirlenmesi anlamına gelmekte, hangi malların, kimler için ve ne kadar üretileceği gibi temel sorulara cevap oluşturmaktadır. Tüketici davranışları bakımından lüks mal tercihlerinde farklı pazarlarda farklı yönlerden gelişen ve giderek genişleyen bir pazar yapısı görülmektedir.

Yaşanan küresel iktisadi krizlere rağmen, lüks ürünler pazarı 1995 ile 2013 yılları arasında %7'lik bir büyüme hızı yakalamış (Kapferer ve Laurent, 2016), 2015 yılı için ise toplam lüks pazar büyüklüğü 1 trilyon Euro'nun üzerine çıkmıştır (D'Arpizio vd., 2015). Yine lüks sektörünü yakından takip eden araştırma şirketi Deloitte'un 2016 yılında yayınlamış olduğu raporda da belirtildiği üzere, 2010 ve 2020 yılları arasındaki on yıllık sürede lüks tüketim sektöründe önemli ölçüde değişikliklerin olacağı tahmin edilmiş ve bu tahminler doğrultusunda 2015 yılına kadar sektörde beklenen değişiklikler gerçekleşmiştir. Sektör için çok önemli bir büyümenin yaşandığı bu beş yıllık süreçte, yeni pazarların ve farklı dağıtım kanallarının ortaya çıkmasının yanı sıra dijital teknoloji kullanımında yaşanan çok hızlı artış ve Çinli tüketiciler

dikkat çeken değişikliklerden bazıları olmuştur (Deloitte, 2016). Bunların ötesinde daha da önemli olan konu ise lüks tüketim sektöründe önümüzdeki beş yıllık süreçte yaşanacak olan gelişmelerdir. Deloitte (2016) raporuna göre, küresel iktisadi gelişmeler, tüketici satın alma davranışlarındaki değişim, dağıtım kanallarında meydana gelebilecek birleşmeler, uluslararası seyahat hacmindeki artışlar ve Y kuşağının sektör için artan önemi, lüks tüketim sektörünü önemli ölçüde etkilemesi beklenen gelişmelerdir.

Bu sürecin tam ortasında iken, lüks tüketici davranışlarındaki değişiklikleri anlamaya yönelik yapılan çalışmalar tüketicilerin lüks ürün tercih nedenlerinin belirlenmesi bakımından önem kazanmaktadır. Literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmaların büyük bir çoğunluğunun gelişmiş ülkeler yönünden yapıldığı, gelişmekte olan ülkeler için de benzer çalışmaların son dönemlerde hızla arttığı görülmektedir. Lüks tüketimin belirleyenlerine ilişkin çalışmaların birçoğunun konuyu kişilerarası etkileşimler doğrultusunda ele alan sosyal yönelimli araştırmalar olduğu görülmektedir. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar konuya sosyal etkiler çerçevesinden bakmanın eksik bir yaklaşım olduğunu öne sürmektedir. Bu çerçevede insanların yalnızca diğerlerine varlıklarını göstermek ve statü elde etmek için lüks tüketim yapmadıkları, aynı zamanda kendilerini ödüllendirmek, geliştirmek, iyi hissetmek ve yüksek kaliteli ürünleri kullanmak amaçlarına yönelik olarak içsel dürtülerle de hareket ettikleri belirtilmektedir (Silverstein ve Fiske, 2003). Tüketicilerin lükse ilişkin değer algılamalarının ve motivasyonlarının sadece parasal değerle (Yeoman, 2011: 47) ilgili olmadığı bunun ötesinde farklı motivasyonların araştırılması gerekliliği yapılan güncel çalışmalarda özellikle vurgulanmaktadır (Eastman ve Eastman, 2015: 1). Son dönemlerde lüks tüketimin çok hızlı bir şekilde artması her ne kadar konunun önemini ortaya koysa da, tüketicilerin lüks markaları tercih etme nedenlerinin ardında yatan değer algılamalarının tam olarak açıklığa kavuşturulamadığı ve yeteri kadar incelenmediği öne sürülmektedir (Tynan vd, 2010: 1157; Tsai vd., 2013: 293). Özellikle de gelişmekte olan ülkelerde yaşanan değişimler, bu ülkelerdeki tüketicilerin davranışlarının şekillenmesinde rol oynayan faktörlerin incelenmesini daha da önemli bir hale getirmektedir. Aynı zamanda lüks anlayışının zamana ve pazarlarda yaşanan gelişmelere paralel olarak değişiklik göstermesi, konunun değişen lüks anlayışı doğrultusunda yeniden ve daha bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Bu çalışma bir yönüyle konunun önemi doğrultusunda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde daha fazla araştırılmasına rağmen özellikle ülkemizde sınırlı sayıda çalışmanın olduğu lüks tüketim ile ilgili literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, tüketicilerin lüks ürünleri satın alma davranışlarını etkileyen kişisel değişkenler incelenerek

lüks tüketim sektöründe faaliyet gösteren işletme yöneticilerine yardımcı olabilecek bilgiler toplulaştırılmıştır. Ayrıca çalışma, özellikle hızla değişen ve gelişen lüks pazarlardaki tüketicilerin motivasyonlarının belirlenmesi, lüks tüketime ilişkin değer algılamaları doğrultusunda ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi ve değişen lüks anlayışına açıklık kazandırılması suretiyle konunun zamansal dönüşümünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda lüks tüketimi belirleyen kişisel değer algılamaları olarak kalite, hedonik, materyalistik ve özenlilik değerleri ilgili motivasyonlarla birlikte araştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde tüketici davranışları bağlamında lüks tüketimle ilgili kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir. İkinci bölümde kavramsal içerikle birlikte literatür taraması yapılmış, üçüncü bölümde ise lüks tüketimde kişisel belirleyicilerin rolü incelenmiştir. İşletme veya pazarlama yöneticileri açısından uygulamada öne çıkan konuları kapsayan sonuç ve değerlendirme bölümü ile çalışma sonlandırılmıştır.

Kuramsal Yaklaşımlar

İnsan davranışının standart neoklasik iktisat modeli, bireylerin rasyonel ve sınırsız irade sahibi oldukları yanında tamamen kendi çıkarları için hareket ettikleri gibi bazı temel varsayımlara dayanmaktadır. Neoklasik yaklaşımın aksine, bireyler sınırlı rasyonellik özelliğine sahip olup, hesaplama yetenekleri konusunda kısıtlamalarla karşı karşıyadır. Davranışlarının gerçek maliyetlerini sistematik olarak yanlış algılarlar veya hiç algılamazlar. Bununla birlikte, otomatik kayıt programları gibi öz denetim konusunda sınırlamalar içinde bulunabilirler, seçim ve tercihlerin çerçevesi yollardan etkilenebilirler. Bu çerçeve, referans noktaları, kayıplara karşı kazançlar, kaybetmekten kaçınma ve risk araştırma davranışları ile belirlenmiş olabilir. Karar alırken toplumsal koşullardan da etkilenme özelliğine sahip olan bireyler, sadece kendi çıkarları ile değil, adalet, başkalarını düşünme, karşılıklılık, güven, suçluluk, utanç, vatanseverlik, sosyal normlar ve ahlak gibi diğer motivasyonlar ile de hareket edebilirler (Alm, 2010: 636). Rasyonelite üzerine odaklanan neoklasik iktisat yaklaşımı, homo economicus (iktisadi insan) anlayışını öne çıkarmakta, bütçe sınırlamaları altında fayda maksimizasyonuna yönelik çıkarıcı, hırsız ve bencil birey tanımlamasına yönelmektedir.

Neoklasik tüketim teorisi üç varsayıma bağlıdır. Birincisi asosyal bireyciliktir. Bu varsayıma göre tüketicinin istek ve tercihleri, sosyal ve iktisadi kurumlar ile kişinin başkaları ile etkileşiminden ve onların davranışlarından etkilenmemektedir. İkincisi, doyumsuzluk varsayıdır. İnsan doğası gereği çok olana sahip olmak ister ve daha fazla tüketimden yanadır. Üçüncüsü ise, tüketici tercihleri pazarda var olan belirli ürün ve hizmetlere yönelik iyi tanımlanmış istekleri içeren mal oryantasyonu varsayıdır (Ackerman, 1997: 652). Tüketici

tercihlerinin bağımsız olduğunu varsayan neoklasik yaklaşım, tüketim kararlarını, fiyatlara, gelire ve bireylerin zevklerine bağlı olarak açıklamaktadır. Gerçekte ise, insanların her zaman akılcı düşünmediği, çıkarıcı ve egoist duygularla hareket etmediği, iktisadi davranışlarında sosyal ve psikolojik unsurların da belirleyici olduğu görülmektedir. Bu bağlamda davranışsal iktisat yaklaşımı, neoklasik öğretilerde ihmal edilen unsurlarla analiz yapmaktadır.

Davranışsal iktisat, bir ülkede belirli bir dönemde iktisadi davranışların doğrudan gözlenmesine dayanır. Aynı uyarıcının farklı zaman veya koşullarda farklı sonuçlar ortaya çıkarabileceği ve aşamalı olarak genellemelere ulaşılabileceği kabul görür. Geleneksel iktisatçılar, gelir, fiyatlar, harcama düzeyi, tasarruflar ve yatırımlar gibi değişkenler arasındaki ilişkileri piyasaların davranışları üzerinden analiz ederler. Davranışsal iktisatçılar ise, harcama, tasarruf, yatırım ve fiyat belirleme süreçlerinde insanların davranışlarını analiz ederler. Bu çerçevede bireylerin davranışlarını etkileyen psikolojik faktörler, motivasyon, tutum ve beklentilerdir (Katona, 1978: 14). Bu süreçte, bireylerin tepki ve davranışlarını içeren psikolojik etkenler, iktisadi kararları yönlendiren bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde teknolojik gelişme, davranışların analizinde yeni tekniklerin kullanılmasına olanak sağlamıştır. Bu çerçevede bilişsel devrim ile birlikte zihin ve içsel psikolojik süreçler önem kazanmıştır. Zihinsel süreçler doğrudan gözlenememe özelliğine sahip olmakla birlikte gözlenebilir davranışların incelenmesi sonucunda bilişsel süreçlerle ilgili çıkarımların elde edilebilir olması, iktisadi davranışların ve belirleyicilerinin araştırılabilmesini sağlamıştır (Ruben ve Dumludağ, 2015:7).

Thaler (1997:439), modern davranışsal iktisadın üç özelliğine vurgu yapmaktadır. Birincisi, rasyonel seçimin iktisadi karar alma ve piyasa dengesi kuramlarının geliştirilmesinde bir başlangıç noktası olarak kullanılmasıdır. İkincisi, gerçek ve fiili bireysel davranışların çeşitli veri toplama yöntemleri kullanılarak analiz edilmesidir. Sonuncusu ise insan davranışına ilişkin gözlemlerin yanısıra psikologlar başta olmak üzere sosyal bilimcilerin çıkarımlarının, rasyonel kuramların içinde yaşadığımız dünyayı açıklamakta neden yetersiz kaldığını anlamak üzere kullanılmasıdır

Davranışsal iktisat, neoklasik iktisadın sınırsız rasyonalite varsayımına karşı geliştirilmiş, iktisat ve psikoloji bilimlerinin ortaklığını davranışsal psikoloji aracılığı ile açıklamaktadır. Amacı ise, iktisat biliminin açıklayıcılık gücünü psikoloji biliminin katkılarıyla desteklemek ve iktisat biliminin öngörü ve politika önerilerinin gerçekliğini artırmak yönünde bir alan oluşturmaktır (Demirel ve Artan, 2016:10). Geleneksel iktisat yaklaşımında yer alan rasyonel birey yerine sınırlı rasyonel bireyin davranışsal iktisat yaklaşımında öncelenmesi, daha gerçekçi

iktisadi analizlerin yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Eren ve Uysal (2017:141), sınırlı rasyonel insanın geçmiş deneyimlerini ve çevresinden gelen sinyalleri değerlendirebilme özelliğine sahip olduğunu, bunları da kendi yaşamına uyarlayabildiğini, bu yönüyle rasyonel insana üstünlük sağladığını belirtmektedir. Rasyonel bireyin aksine sınırlı rasyoneller, seçim yaparken diğer bireylerin tercihlerinden ve deneyimlerinden etkilenmektedir.

Kahneman ve Tversky (1973:237), sezgisel tahminlerin yargısal kestirmeleri, bir başka ifade ile temsil kısa yolu izlediğini öne sürmektedir. Bu kısa yola göre, insanlar, bulgu ve kanıtın en temsil edici veya karakteristik olan sonucunu tahmin ederler. Sezgisel tahminler, istatistiksel tahminin mantığına aykırı olarak kanıtların güvenilirliğine veya sonucun önceki olasılığına duyarsızdır. Yazarlar, insanların belirsizlik altında tahminler ve yargılarda bulunurken istatistiksel tahmin modelini izlemediklerini belirtmektedir. Tversky ve Kahneman (1974:1130), yargısal kestirmelerden kaynaklanan bilişsel yanlılıkları, sapmaları veya önyargıları araştırmışlardır. Hatipoğlu (2012:14), rasyonel seçimler teorisine göre karar verdiği varsayılan yatırımcıların üzerinde bilişsel kısa yollar ve önyargıların etkileri bulunduğunu öne sürmektedir. Temsil edilebilirlik, yatırımcıların toplam getiriyi dikkate almaksızın geçmiş performansı olumlu işletmelerin, sonraki dönemde de olumlu performans göstereceğine olan inancı desteklercesine iyi işletmelerin hisselerini seçmelerine neden olmaktadır. Bu olgu, olumsuzlukların göz ardı edilmesi nedeniyle kayıplar ve hatalı kararlarla sonuçlanabilmektedir. Bilişsel hataları olan yatırımcılar, inançlarında ısrar, aşırı güven ve optimizm gibi bilişsel önyargıların etkisinde kalmaktadır. Buna göre, belirsizlik altında bireylerin karar almaları, ani karar alan temsil kısa yolu üzerinden açıklanmaktadır. Kahneman ve Tversky'e (1979: 263) göre, riskli olasılıklar arasındaki seçimler, fayda teorisinin temel ilkeleriyle uyumsuz çeşitli yaygın etkiler göstermektedir. Özellikle insanlar kesinlik etkisi eğilimi ile kazançları içeren seçeneklerde riskten kaçınma, kayıpları içeren seçimlerle ilgili risk alma davranışında bulunmaktadır. İzolasyon etkisine göre ise, aynı seçenek farklı biçimlerde sunulduğunda tutarsız ve uyumsuz tercihlere neden olmaktadır. Bu bağlamda beklenti teorisini geliştirmişler ve beklenen fayda teorisinin belirsizlik karşısında yapılan seçimleri açıklayamadığını öne sürmüşlerdir.

Harris ve Laibson (2000) mevcut tercihlerin gelecekteki tercihlerle uyumsuz olduğunu belirterek, analiz ettikleri modelde bireylerin geleceğe ertelenmiş tüketime nazaran anlık hazları tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Laibson (2005: 6), anlık hazzın cazibesi hipotezinde ekonomik aktörlerin anlık sonuçlarla karar verirken yüksek derecede sabırsızlık gösterdiğini öne sürmektedir. Anında memnuniyet isteyen tüketiciler, çok daha büyük ödüller için birkaç

gün beklemek yerine anlık hazları seçerler. Anlık hazzın cazibesi hipotezine göre tüketici kararlarında iktisadi adam varsayımı geçerliliğini yitirmekte, bireyler rasyonel değil duygusal davranmaktadır. Bu durum tasarruf düzeyinin yetersizliğine de bir neden oluşturmaktadır (Alptekin, 2016: 456). Buna göre, tüketiciler, tüketim kararları alırken anlık davranabilirler, haz ve mutluluk gibi hissel etkilerden dolayı ihtiyaçları olmayan ürünleri satın alarak rasyonaliteden uzaklaşabilirler. Ürünlere ait ilgi çekici kampanyalar, ürünün çekiciliği, satıcıların ikna yetenekleri, tüketicilerin kendilerini ödüllendirmek istemesi, ürünün sembolik karşılığı ve yeniliği gibi bir dizi araç bu sürecin belirleyicileri olabilir.

Tüketici davranışının şekillenmesinde etkili olan faktörlerin incelenmesi bakımından kuramsal temel oluşturan yaklaşımlardan biri de benlik ile ilgili olanlardır. İktisat biliminin ortaya koyduğu iktisadi adam varsayımının eksik ve tüketici davranışını açıklamakta yetersiz kalmasını eleştiren anlayış doğrultusunda insanların yalnızca rasyonel davranmadıklarına ve fonksiyonel yönelimli olmadıklarına ilişkin yapılmış çalışmalardan biri de Levy (1959) çalışmasıdır. Levy (1959: 117-119) insanların satın alma nedenlerinin altında birden fazla etken olduğundan hareketle, tüketicilerin ailelerinden, sosyal çevrelerinden ve reklamlardan etkilendiklerini belirtmektedir. Bu çerçevede tüketicilerin duygularını ve arzularını tatmin etmek üzere eğlenceli buldukları, kişisel ve sosyal anlamlar taşıyan ürünleri satın aldıklarını savunmaktadır. Levy'nin (1959) ortaya koyduğu yaklaşım doğrultusunda benlik ile ilgili çalışmalar devam etmiş, Grubb ve Grathwohl (1967: 25-26), benlik kuramı ve sembol olarak ürünler arasındaki ilişkiye açıklık kazandırmak için bir model önerisinde bulunmuştur. Bu modele göre benlik kişiler için bir değer olup, kişinin davranışları benliği korumak ve geliştirmek üzere biçimlenmektedir. Kişinin benliği ise ailesi, iş arkadaşları, öğretmenleri ve yakın çevresiyle olan etkileşim sürecinde gelişmektedir. Ürünlerin sosyal sembol olarak kullanılması kişinin çevresiyle iletişimine aracılık etmekte aynı zamanda kişiye ve çevresine anlamlar yükleyerek kişinin benliğinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Benzer yaklaşımlardan yola çıkan Sirgy (1982), bu doğrultuda benlik imajı/ürün imajı uyumu kuramını geliştirmiştir. Bu kurama göre tüketiciler kendi imajları ile uyumlu olan markalara karşı olumlu tutum geliştirecekler ve bu markaları satın almak isteyeceklerdir. Bu kuramda benlik imajı uyumu ile ilgili olarak tüketici açısından gerçekleştirilecek dört alternatif durum özetlenmektedir. Bunlar olumlu benlik uyumu, olumlu benlik uyumsuzluğu, olumsuz benlik uyumu ve olumsuz benlik uyumsuzludur. Benlik imajı ve ürün imajı uyumuna ilişkin ortaya çıkabilecek sonuçlar satın alma motivasyonlarını da farklı etkileyeceklerdir. Bu ilişkide satın

alma motivasyonunun en fazla etkilendiği durum olumlu benlik uyumudur. Buna göre tüketiciler kendi benliklerini geliştirmek üzere imajları ile uyumlu ürünleri tercih edeceklerdir.

Kavramsal Çerçeve ve Literatür

Küresel yönetim ve danışmanlık şirketi Bain & Company araştırmasına göre, 2015 yılında küresel lüks ürün pazarının toplam büyüklüğü 1 trilyon Euro'yu aşmıştır. Lüks ürün pazarını 10 ayrı grupta inceleyen rapora göre kişisel lüks ürünler, lüks konaklama ve lüks otomobiller pazarın %80'ini oluşturmaktadır. Sadece kişisel lüks ürünler 250 milyar Euro gibi yüksek bir rakama ulaşarak önemli bir sektör olmaya devam etmektedir (D'Arpizio vd., 2015). Dünya geneli için bakıldığında özellikle son yıllarda lüks tüketimin Uzakdoğu ülkelerinde artış göstermesi yönündeki eğilim 2015 yılı için de değişmemiş, Çinli tüketicilerin lüks tüketim harcamaları toplam pazarın %31'ini oluşturarak küresel ölçekte birinci sıraya yerleşmiştir. Lüks tüketimde Çin'i %24 ile Amerikalı, %18 ile Avrupalı tüketiciler izlemektedir. Yine aynı rapora göre önemli olduğu düşünülen bir konu ise, kişisel lüks ürünler grubunda en önemli paya sahip olan lüks markalı aksesuar ürünlerinin %3 büyüyerek dünya genelindeki toplam lüks pazarındaki satışların %30'unu oluşturmasıdır. Bunun yanı sıra, geçmişe göre değişikliğin yaşandığı bir diğer önemli konu ise lüks ürünleri tercih eden tüketiciler ile ilgilidir. Inkon (2013) çalışmasına göre, lüks ürün gruplarına olan talebin önemli bir kısmını, toplumun oran olarak çok daha az bir bölümünü oluşturan varlıklı üst sınıf üyelerinden çok, özellikle daha kalabalık olan orta sınıfa ait tüketicilerin talepleri oluşturmaktadır. Lüks tüketim pazarının önemli markalarından Yves Saint Laurent ve Christian Dior gibi markaların satışlarının %66 gibi önemli bir kısmını orta sınıfın tercih ettiği düşük fiyatlı aksesuarların oluşturması bunu doğrulayan önemli bir örnektir (Inkon, 2013: 65).

Lüks tüketim ile ilgili gelişmeler uluslararası pazarlara paralel olarak Türkiye'de de yaşanmaktadır. WealthInside'nin (2015) yapmış olduğu "Gelişmekte Olan Şehirlerde Lüks Ürünlerin Yükselişi" başlıklı çalışma, gelişmekte olan 10 şehir (Shanghai, Mumbai, Mexico City, İstanbul, Bangkok, Tel Aviv, Jakarta, Kuala Lumpur, Ho Chi Minh ve Lagos) için pazarın büyüme potansiyelini araştırmış ve İstanbul için güçlü talep yapısının özellikle gelir düzeyi yüksek tüketici profilinden etkilendiğini belirlemiştir. Türkiye'deki lüks tüketim, her ne kadar küresel lüks tüketim pazarındaki toplam satışların sadece %1'lik kısmını oluşturuyorsa da farklı çalışmalardan elde edilen istatistikler, pazarın çok önemli fırsatları içinde bulundurduğunu göstermektedir (Gehaney ve Bigan, 2014). Lüks ürünler pazarının en hızlı büyüdüğü ülkeler arasında gösterilen Türkiye'de 2008-2012 döneminde lüks tüketim %37 oranında büyümüştür. Bir önceki yıla göre 2014 yılında %12 büyüyen lüks tüketim pazarının büyüklüğünün 3 milyar

dolar olduğu (Gehaney ve Bigan, 2014), farklı bir araştırmada ise pazarın 2018 yılına kadar her yıl %7 büyüyeceği öngörülmektedir (Deloitte, 2015). Lüks tüketim konusunda yapılan araştırmalar ve yayınlanan raporlar lüks tüketimdeki çok önemli büyümeye dikkat çekmekle beraber özellikle de tüketici davranışlarında yaşanan değişiklikler üzerinde önemle durmaktadır. Dolayısıyla tüketicilerin lüks ürünleri tercih etme nedenlerinin yanı sıra lüks ürünlere ilişkin değer algılarının tüketici davranışını nasıl etkilediği hem konu ile ilgili çalışma yapan akademik çevreler hem de uygulamada yöneticiler için cevaplanması gereken önemli konular haline gelmiştir (Shukla ve Purani, 2012: 1417).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre lüks, “giyimde, eşyada, harcamada aşırı gitme, gösteriş, şatafat, gereksinim dışı olan, aşırı, fazla” şeklinde tanımlanmaktadır. Lüks oldukça karmaşık bir kavram olmakla birlikte kültüre ve zamana göre önemli ölçüde değişkenlik göstermektedir (Yeoman, 2011: 47). Aynı zamanda lüks ile ilgili algının tüketiciden tüketiciye farklılaşması nedeniyle kesin bir tanım yapılması güçleşmekte (Eastman ve Eastman, 2015: 2; Kapferer,1998: 44) ve ortak bir tanım üzerinde anlaşma sağlanamadığı görülmektedir (Wiedmann vd., 2009: 626). Zamana ve mekana göre değişiklik göstermekle beraber, belirli bir kişiye göre lüks olarak algılanan bir ürün, marka veya tüketim bir başkası için günlük kullanıma ilişkin sıradan bir ürün olarak algılanabilmektedir (Nwankwo vd., 2014: 736). Lüks kavramının oldukça karmaşık olmasının yanında, duruma göre değişiklik gösteren ve birden fazla anlam içeren bir kavram olduğu da öne sürülmektedir (Cristini vd., 2017: 105). Sosyal sınıfların açıkça birbirinden ayrılabilirdiği geleneksel toplum yapısında lüks, sadece aristokrat sınıfın ulaşabildiği ürünlerden oluştuğundan, geçmişteki lüks anlayışı toplumun varlıklı kesimlerinin satın alabileceği ürünleri tanımlamıştır (Srinivasan vd., 2014a: 98). Bugün için ise yaşanan değişimler neticesinde geçmişte toplumun en varlıklı kesimlerini hedef pazar olarak seçen lüks markalar, genişletilmiş yeni ürün hatları ve yeni markaları ile orta sınıf tüketicileri de hedeflemeye başlamışlardır (Vigneron ve Johnson, 2004: 487-488). Bu yeni durum, lüks ürünleri daha uygun fiyatlı ve ulaşılabilir hale getirmekte ve lüksün demokratikleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Eastman ve Eastman, 2011: 9). Lüks tüketimde yaşanan demokratikleşme ve lüksün küreselleşmesi doğrultusunda yeni lüks kavramı ortaya çıkmış, lüksün tanımlanmasında yeni bakış açıları hakim olmaya başlamıştır. Silverstein ve Fiske (2003: 48) yeni lüksü, yalnızca temel ihtiyaçları karşılamakla kalmayan, aynı zamanda tüketicilerin arzuladıkları daha iyi bir yaşamın gerçekleşmesini sağlayan ve tüketicilerin duygularını harekete geçiren ürünler olarak tanımlamaktadır.

İktisat bilimi açısından ise lüks mallar, bir malın talep miktarının tüketicinin gelirindeki değişmelere karşı duyarlılığını ölçen talebin gelir esnekliğine bağlı olarak açıklanmaktadır. Bir malın talep miktarındaki yüzde değişimin gelirdeki yüzde değişime oranı ile ölçülen gelir esnekliğinin pozitif ve birden büyük değere sahip olduğu mallar lüks olarak nitelendirilir (Dinler, 2012: 125-127). Bu durumda, gelirdeki bir artış bir malın talep edilen miktarında daha büyük oranda bir artışa neden olacak, bir başka ifade ile bireylerin zenginlik derecesi arttıkça daha fazla lüks ürün satın alınacaktır. Lüks tanımlamaları ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre de farklılaşmaktadır. Bazı ülkelerde sıradan ürün özelliğine sahip olanlar bazı ülkelerde lüks olarak nitelendirilmektedir.

Literatürde lüksün genellikle enderlik, kalite, güzellik, kişiye özel olma, yüksek fiyat ve benzersizlik gibi özellikler ile açıklandığı ve bu özelliklerle ilişkilendirildiği görülmektedir (Berthon vd., 2009: 46; Kapferer ve Laurent, 2016: 332). Phau ve Prendergast (2000: 123-124) çalışmasına göre, lüks markaları genel olarak diğerlerinden ayıran özellikler kişiye özel olması, marka kimliği ve farkındalığı yaratabilmesi ve tüketiciler tarafından kaliteli olarak algılanabilmeleridir. Lüks kavramının fazla öznel (Amatulli ve Guido, 2011; Srinivasan vd., 2014b) ve çok boyutlu bir yapı olmasının bir sonucu olarak, tanımının bütüncül bir yaklaşım gerektirdiğinden hareketle Wiedmann vd. (2009: 627), lüks markaları Vigneron ve Johnson (1999) çalışmasında yer alan tanımlamayı esas alarak, “ çeşitli fiziksel ve psikolojik değerleri de kapsayan yüksek düzeyde prestijli markalar” olarak tanımlamışlardır. Vigneron ve Johnson (2004: 486), çalışmasına göre ise lüks, belirli markalı ürünlerin kullanılması veya dışarıya gösterilmesi neticesinde işlevsel faydasının yanı sıra kullanıcıya saygınlık ve itibar kazandıran ürünler olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla lüks ürünlerin, tüketicilerin hem işlevsel hem de psikolojik ihtiyaçlarını tatmin ettiği ve özellikle de lüks tüketimden elde edilen psikolojik faydaların lüks ürünleri taklitlerden veya diğer ürünlerden ayıran temel faktörlerden biri olduğu ileri sürülmektedir.

Genel olarak bakıldığında, lüks tüketim ile ilgili tüketici davranışlarını inceleyen çalışmaların sosyal ve kişisel yönelimli olmak üzere iki temel başlık altında toplandıkları görülmektedir (Truong, 2010; Tsai, 2005). Toplumun diğer kesimlerini etkilemek üzere dışsal odaklı olan sosyal yönelimli lüks tüketim, Veblen’e (1899) kadar uzanan gösterişçi tüketim ve statü içerikli tüketim ile ilgilidir. Kişisel yönelimli lüks tüketim ise kişilerin kendi hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla ortaya çıkmakta ve içsel nedenlerle gerçekleşen lüks tüketim davranışlarına dayanmaktadır (Tsai, 2005). Her ne kadar lüks tüketimi motive eden unsurlar geleneksel bakış açısıyla gösterişçi veya statü tüketimi ile ilişkilendirilse de günümüz pazar

yapısı ve tüketicileri açısından durumun geleneksel bakış açısının ortaya koyduğu modellerden daha karmaşık olduğu bilinmektedir (Atwal ve Williams, 2009). Yalnızca sosyal değişkenlerin bugünün pazarlarında yer alan tüketicilerin artan lüks tüketim alışkanlıklarını açıklamakta yetersiz kaldığı yapılan çalışmalarda özellikle vurgulanmaktadır (Shukla, 2012). Hatta bazı çalışmalar geleneksel bakış açısından farklı olarak, gösterişi amaçlamayan lüks tüketimin de ağırlık kazanmaya başladığını söylemektedir (Eckhardt vd., 2015).

Güncel çalışmalar geleneksel bakış açısının ötesinde konuyu daha bütüncül yaklaşım çerçevesinden ele almakta ve günümüz tüketicilerinin sosyal faktörlerin ötesinde, kişisel faktörlerin de etkisiyle lüks tüketim yaptıklarını savunmaktadır (Eastman ve Eastman, 2015: 2; Tsai, 2005: 430). Geleneksel bakış açısıyla lüks ürünlerin satın alınmasının ardındaki tüketici motivasyonunun başkalarını etkilemek olduğu genel kabul gördüğünden, lüks marka yöneticilerinin kararları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu belirten Tsai (2005), bu noktadan hareketle pazarlama yöneticilerini lüks ürünlerin faydasını yalnızca sosyal yönüyle değerlendirmeye aldıkları için eleştirmektedir. Yine aynı çalışmada lüks tüketime ilişkin yeni yaklaşım ile hem sosyal hem de kişisel etkilerin dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Doğu ve Batı kültürlerindeki farklılıklardan hareketle lüks tüketimin nedenlerini araştıran çalışmada Wong ve Ahuvia (1998: 424-432), farklı tüketicilerin aynı ürünleri farklı nedenlerle alabileceklerini ve lüks ürünlerin hem kişisel hem de sosyal nedenlerle tercih edilebileceğini açıklamaktadır. Vigneron ve Johnson (1999), prestij markaları diğerlerinden ayıran özellikler bakımından kullanıcıya sağladığı değerleri; algılanan gösteriş değeri, benzersizlik değeri, sosyal değer, hedonik değer ve kalite değeri olarak ortaya koymaktadır. Bunlardan hedonik motivasyonlarla ortaya çıkan duygusal değer ve mükemmeliyetçi motivasyonla ortaya çıkan kalite değeri, kişisel değerler olarak ele alınmıştır. Yine aynı araştırmacıların 2004 yılında yaptıkları çalışmada da tüketicilerin lüks ürünlere ait değer algılamaları, kişisel ve kişisel olmayan algılamalar olmak üzere iki temel boyutta ele alınmıştır. Vigneron ve Johnson (2004), kişisel olmayan değer algılarını; algılanan kalite, algılanan gösterişçilik ve algılanan benzersizlik olarak değerlendirmişlerdir. Kişisel değeri oluşturan boyutları ise, algılanan hedonik değer ve algılanan genişletilmiş benlik olarak ortaya koymuşlardır. Konuyu benzer bir yaklaşımla inceleyen Wiedmann vd. (2007) ise lüks tüketime ilişkin değer algılamalarını sosyal, kişisel, fonksiyonel ve finansal değer olmak üzere dört boyutta değerlendirmişlerdir. Wiedmann vd. (2009), çalışması ise ortaya koyduğu kavramsal model ile lüksün boyutlarını incelerken; hedonik değer, materyalistik değer ve öz benlik değerini kişisel değer ile ilişkilendirmişlerdir. Shukla ve Purani (2012), literatürde yer alan benzer çalışmalardan yola

çıkarak lüks tüketime ilişkin değer algılamalarını beş farklı içerikle açıklamışlardır. Bu çerçevede, kişilerin kendince yönlendirilen sembolik/ifade edici değer, başkaları tarafından yönlendirilen sembolik/ifade edici değer, deneyimsel/ hedonik değer, faydacı/fonksiyonel değer ve maliyet/özveri değeri yönünden değerlendirmeler yapılmaktadır. Tüketicilerden bazılarının diğerlerini takip etmek yerine lüksü kendi yaşam tarzlarına, zevklerine ve tercihlerine göre içselleştirdiğini öne çıkaran Jain vd. (2015), hedonik değer, kalite değeri, maddeci değer ve öz benlik değerini lüks tüketimi etkileyen kişisel değerler olarak göstermektedir. Srinivasan vd. (2014a), lüks tüketimi etkileyen faktörlerden kişisel olanları, materyalistik değer, hedonik değer ve öz kimlik değeri üzerinden incelemiştir. Statü için yapılan tüketimin belirleyenleri ve sonuçlarını değerlendiren Eastman ve Eastman (2015) ise, kişisel belirleyicilerin; hedonizm, kalite veya mükemmeliyetçilik ve benlik doğrultusunda kişinin kendini ödüllendirmesi olduğunu ortaya koymuştur.

Lüks Tüketimde Kişisel Değerler

Zeithaml (1988: 14) algılanan değer kavramını “ne alınıp ne verildiği algısından hareketle belirli bir ürünün faydası ile ilgili olarak tüketicinin genel bir değerlendirmesi” şeklinde tanımlamıştır. Zeithaml (1988), belirli bir ürüne sahip olmak üzere katlanılanların ve o üründen elde edilecek faydaların tüketiciden tüketiciye geçeceğini de dikkate alarak, aslında değerın genel anlamda tüketici için verme ve alma arasındaki ödünleşmeyi temsil ettiğini belirtmektedir. Tüketim ile ilgili değerler ise doğrudan tüketicilerin neden bazı ürünleri tercih edip, neden bazılarını tercih etmediklerini açıklamaktadır (Sheth vd., 1991). Bu bağlamda müşteri değeri, birbirini etkileyen göreceli tercih deneyimi olarak da açıklanabilir. Ürün gibi bir nesne ile tüketici gibi bir öznenin etkileşimini içerir. Bu etkileşim karşılaştırmalı, kişisel ve durumsal olmak üzere en az üç duyuya göre biçimlenir. Bu bağlamda nesnelere arasında bir karşılaştırma yapılabildiği gibi, kişiden kişiye değişen ve değerlendirmenin yapıldığı duruma bağlı olarak gelişen bir süreç ortaya çıkabilir (Holbrook, 2006: 715).

Tüketicilerin lüks ürünleri satın alma veya tercih etmelerinin nedenlerini araştıran çalışmalardan önemli bir kısmı değer temelli bir yaklaşım üzerine kurulmuştur. Bu çalışmaların birçoğunda lüks tüketimin belirleyenleri bakımından algılanan değerlerinin benzerlik taşıdığı görülmektedir. Lükse ilişkin değerın kişisel boyutu tüketicilerin lüks tüketime yönelik kişisel yönelimine odaklanmaktadır (Wiedmann vd.,2009). Lüks tüketimde kişisel belirleyiciler içsel olarak yönlendirilme özelliğine sahip olup, lüks ürün tüketicilerinin içsel bakımdan kendilerini gerçekleştirme amaçlarına yardımcı olmaktadır. Sürecin sonunda tüketiciler içsel güdülerini ürünle özdeşleştirme olanağı elde etmektedir. Tüketicilerin değerlerine bağlı olarak ortaya

çıkabilen kişisel faktörler, aynı lüks ürünün farklı bireyler tarafından farklı anlamlarla ve deneyimlerle satın alınmasına da neden olmaktadır.

Kalite Değeri

Lüks ürünler, genellikle sağlayabilecekleri güç ve prestijden ziyade sahip oldukları üstün kalite nedeniyle tercih edilmektedir. Lüks markanın kalite değeri, sembolik değerinden çok fonksiyonel değeri ile ilgilidir (Jain vd.,2015: 143-144). Lüks ürün tüketiminde esas olarak yüksek kalite düzeyi beklentisi yer almakta ve lüks markaların lüks olmayanlara göre, üstün kaliteli ve güvenilir ürünler sunduğu algısı öne çıkmaktadır. Bu süreçte, ürünün marka değeri ile kalitesi birbirini tamamlayıcı olarak görülmektedir. Gentry vd. (2001), tüketicilerin bir ürün açısından markaları aradığı varsayımından hareket etmişler, marka isminin kalite için son derece güçlü bir ipucu olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, tüketicilerin lüks markaları satın almasının önemli bir nedenini, marka ismi ile üstün kalitenin özdeşleştirilmesine dayandırmışlardır. Yazarlar, taklit ürünler satın alan tüketicilerin ürünü değil markayı tercih ettiklerini ortaya koymuşlardır.

Kalite ile yüksek fiyatlar arasında kurulan ilişki ise, fiyatı bir kalite göstergesi konumuna taşımaktadır. Tüketici tercihleri pahalı olanın kaliteli olduğu bir yöne kaymaktadır. Marciniak ve Mohsen (2014), lüks moda mallarının kalitesini algılayan tüketicilerin çoğunlukla mükemmeliyetçi motivasyonlarla yönlendirildiğini öne sürmektedir. Kalite güdülerini, lüksün kalıcı ve pahalı bir yatırım olarak görülmesi nedeniyle kabul görmektedir. Dubois vd. (2001: 8), tüketicilerin lüks ürünlerin kalite değerlendirmesinde iki önemli noktayı göz önünde bulundurduklarını öne sürmektedir. Bunlardan birincisi lüks ürünlerin geliştirilmesi sürecinde ürünü oluşturan unsurların ve parçaların olağanüstü niteliklere sahip olmasıdır. İkincisi ise bu ürünlerin üretim ve dağıtım aşamasında uzmanlık ve yeterliliklerin bulunmasıdır.

Hedonik Değer

Tüketici davranışlarında hedonizm, tüketicilerin tüketim faaliyetleri sonucunda ulaştığı zevk veya hazzı açıklar. Dubois ve Czellar (2002: 5), lüksü konfor, güzellik ve objektif gerçeklikle görkemli bir yaşam biçiminin öznel algıları ile ilişkilendirmektedir. Ürünün satın alınmasında iktisadi olmayan nedenlerin belirleyici olduğu hedonist tutum ve davranışlar, duygusal ve fiziksel zevki öne çıkarmakta, satın alma ile zevk ve eğlence arasında bir ilişki kurmaktadır. Genellikle, pozitif duygular ve rahatlama ile açıklanan tüketim sürecinin hedonik boyutları, duyu organlarını harekete geçiren farklı içeriklere sahiptir. Satın alma davranışlarında rasyonel olguları dışlayan hazcı tüketim, ürünlerin satın alınmasında ihtiyacı karşılama gibi beklenen faydacı unsurları göz ardı etmektedir. Faydacı tüketimde ürünlerin kalitesi, ihtiyacı karşılama

özelliği ve nispi fiyat ilişkileri seçimlerde etkili olurken, hedonik tüketimde alışverişin eğlence ve mutluluk gibi duygusal yönleri ön plandadır. Holbrook ve Hirschman (1982: 132-134), tipik tüketici davranışına hâkim olan bilgi işleme modeli ile tüketimin sembolik, hedonik ve estetik yönlerini içeren deneyimsel görüş farklılıklarını araştırmışlardır. Bilgi işleme modelinde geleneksel tüketici rolündeki birey, satın alma kararları için sorunları çözen, rasyonel hareket eden, ürünlerin somut faydaları üzerine odaklanan, mantıklı özelliklerle donatılmıştır. Deneyimsel perspektifte ise tüketici, fantezi, duygu ve eğlenceyi öncelemekte, tüketimi çeşitli sembolik anlamlarla, hedonik karşılıklarla ve estetik kriterlerle öznel bir bilinç durumu olarak görmektedir. Alışverişin sunduğu neşe, sosyallik ve tarz gibi öznel özelliklerin egemen olduğu bir tüketim yapısı ortaya çıkmaktadır. Hedonik tüketim, kişinin ürün deneyimi ile ilgili çok duyumlu, fantastik ve duygusal bakımdan tüketici davranışlarının yönünü belirler. Çoklu duyum, tat, ses, koku, dokunsal izlenimler ve görsel şekiller dahil olmak üzere birden çok duygusal yöntemleri içermektedir (Hirschman ve Holbrook, 1982: 92). Alışverişin bir niteliği de, tüketicilerin satın alıp almadıklarına bakılmaksızın alışveriş etkinliği ile ilgili duygusal açıdan tatmin edici bir deneyimden sağlanan pozitif yararlarıdır (Kim, 2006). Arnold ve Reynolds (2003), hedonik alışverişin motivasyonları olarak, macera, sosyallik, zevk, fikir, rol ve değerden oluşan altı faktörlü bir ölçek geliştirmiştir. Macera yönlü alışveriş, heyecan ve uyarılmayı içermektedir. Sosyal alışveriş, arkadaşlar ve aile ile birlikte yapılan etkinliği öne çıkarmakta ve alışverişin sosyal boyutuna vurgu yapmaktadır. Zevk alışverişi, tüketim yapmanın sağladığı olumlu his ve duygularla birlikte kendini iyi hissetme, ödüllendirme ve kendi için özel bir davranışta bulunmaktır. Alışverişin fikirselleşmesi, tüketim alanında yeni eğilimler, moda ve yeni ürünlerle ilgili bilgilere ulaşmayı sağlar. Rol alışverişi, çeşitli nedenlerle başkaları için alışveriş yaparken mükemmel hediye bulmak için hissedilen zevki yansıtmaktadır. Değer biçme alışverişi ise, pazarlık için arayış, kelepirci ürünler ve indirimli satışlarla ilgilidir. Lüksün farklı tanımlamalarında hedonik unsurlar yer almaktadır.

Materyalistik Değer

Materyalizm kavramı genel olarak ürünlerin insanların hayatları için taşıdıkları önemi ve materyalistik insanların objelere karşı yoğun ilgisini açıklamak üzere kullanılmaktadır (Goldsmith ve Clark, 2012: 43). Richins (1994: 522), benzer şekilde materyalizmi sahip olunan varlıkların kişinin hayatında oynayacağı rol ile ilgili olarak kendi bakış açısını yansıtan bir değer olarak tanımlamaktadır. Belk'e (1985: 265) göre materyalizm, insanların belirli objelere atfettiği değer ile ilgilidir ve bu objeler materyalist insanların hayatlarında önemli bir rol oynamaktadır. İnsanların sahip oldukları ürünler bir anlamda dışarıya karşı kendilerine ilişkin

imajlarını yansıtabilecekleri sembolik araçlar olarak kullanılmakta, aynı zamanda belirli bir gruba üyeliğin de göstergesi olabilmektedir. Materyalistik tüketicilerin lüks ürünleri hem kendi hem de başkalarının başarılarını değerlendirmek ve özellikle de mutlu olmak üzere tercih edecekleri söylenebilir (Vigneron ve Johnson, 2004: 490). Bu bakış açısı doğrultusunda statü sembolü olan lüks ürünler, özellikle materyalist kişilerin dışarıya yansıtabileceği benlik özellikleri bakımından önemli bir rol oynamaktadır (Goldsmith ve Clark, 2012). Materyalist insanların genellikle pahalı ve fark edilebilirliği yüksek ürünlere daha fazla önem verdikleri ve sahip olunan ürünlerin bu insanların hayatlarının önemli bir parçası olduğu da belirtilmektedir (Jain vd., 2015). Statü sembolü olarak görülen lüks ürünler için düşünüldüğünde, materyalist insanlar lüks ürünleri sıradan ürünlere tercih edebileceklerdir. Konuya ilişkin çalışmalarda lüks ürünlerin, sıradan ürünlere göre tüketicilerin hem materyalistik ihtiyaçlarını hem de sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını daha iyi bir şekilde karşılayabildiğine vurgu yapılmaktadır (Vigneron ve Johnson, 2004). Aynı zamanda lüks ürünleri satın alanların önemli bir bölümünü de materyalistik kişilerin oluşturduğu (Wiedmann vd., 2009) ve materyalizm ile lüks tüketim arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu da ortaya konmaktadır (Goldsmith ve Clark, 2012; Vigneron ve Johnson, 1999).

Öz Benlik Değeri

Tüketiciler hem kendilerini diğer insanlardan farklılaştırmak hem de sınıflandırmak üzere lüks ürünleri kullanmaktadır. Lüks ürünlerin kişilerarası ilişkilerdeki kullanımını dışında aynı zamanda önemli bir rolü de kişilerin kendi kimliklerine sembolik anlamlar yüklemek istemeleridir. Bu çerçeveden bakıldığında tüketicilerin çevreleriyle olan iletişimde bir araç olarak sosyal referanslama ve kişinin benliğini inşa etmesi lüks tüketimin önemli belirleyenleri olarak ortaya çıkmaktadır (Vigneron ve Johnson, 2004: 490). Genel kabul gören tanıma göre benlik, kişinin bir varlık olarak kendi ile ilgili duygu ve düşüncelerinin bütünüdür (Rosenberg, 1989: 34). Benzer bir yaklaşımla benlik, kişinin yetenekleri, sınırlamaları, görünüşü, karakteri ve kendi kişiliği ile ilgili olarak düşünceleri şeklinde de açıklanmaktadır (Graeff, 1996: 4). Sirgy (1982), insanların kendilerini geliştirebilecek, ifade ve temsil edebilecek ürünleri tercih ettiklerini ve bu ürünleri kullanarak kendi benliklerini diğer insanlara yansıttıklarını ileri sürmektedir. Sirgy (1982) çalışmasının ortaya koyduğu benlik uyumu hipotezi doğrultusunda öz benliğin satın alma niyeti üzerindeki etkisini inceleyen Puntoni (2001) ise, lüks giyim markalarının satın alınmasında benlik uyumunun önemli ölçüde doğrudan ve dolaylı etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Yine aynı çalışmada, literatürdeki benlik uyumu doğrultusunda tüketicilerin genellikle öz benlikleri ile ürün imajı arasındaki benzerlikler nedeniyle lüks

ürünleri tercih ettikleri belirtilmektedir. Benlik ve öz benlik kavramlarıyla ilgili olarak tüketicilerin kendi kimliklerine sembolik anlamlar eklemek, kimliklerini güçlendirmek ve geliştirmek üzere lüks ürünler satın alabilecekleri savunulmaktadır (Wiedmann vd., 2009). Günümüz pazarlarındaki tüketicilerin satın alma kararlarında, marka imajının ürünün fiziksel özelliklerinden daha çok dikkate alındığı (Graeff, 1996: 4) düşünülürse, özellikle imajın fonksiyonel ve temel fiziksel özelliklerden çok daha ön planda olduğu lüks ürünlerin tüketicilerin benliğinin geliştirilmesinde önemli bir rolü olacağı beklenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Lüks tüketim özellikle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere dünyada sürekli büyüme ve değişme eğilimindedir. Bu gelişmeler, lüks talebi ve ürün özellikleri gibi farklı yönlerden piyasanın analizini öne çıkarmaktadır. Bu nedenle söz konusu piyasanın yapısının, niteliklerinin ve dinamiklerinin bilinmesi, lüks pazarlar açısından politikalar geliştirilebilmesi için oldukça önemlidir. Çok karmaşık olan lüks tüketim sürecinde çoğu zaman iç içe girmiş birçok değişken üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. Tüketicilerin lüks ürünleri satın alma davranışlarının kişisel belirleyicileri bu kararları yönlendiren farklı değerlere dayanmaktadır. Bunun en önemli nedeni, tüketimin her şeyden önce kişilere bağlılığının diğer etkenlerin önüne geçmesidir.

Bu çalışma, lüks malları satın alma davranışının geniş bir çerçevesini çizmekte ve lüks tüketim davranışının kişisel belirleyicilerini ortaya koymaktadır. Bireylerin farklı algılama ve düşünsel düzeye sahip olmaları, iktisadi kararları yönünden de farklılıklar oluşturmaktadır. Aynı olgunun farklı psikolojik reflekslerle karşılık bulabilmesi nedeniyle işletme yöneticilerinin çok boyutlu pazarlama stratejilerine yönelmesi pazarlama politikalarında gerçekliği artırmaktadır. Bu içerik, günümüzde lüks tüketimin kişisel belirleyicileri açısından daha önemli konuma gelmektedir. Söz konusu önem, lüks algısının içinde yer alan değerlerle yakından ilişkilidir. Pahalılık, kalite, marka, haz, öz benlik ve materyalist yönler, lüks tüketimin belirlenmesinde geniş bir alan çizmektedir. Değişkenlerin ihmal edilmesi, lüks piyasasının itibar kaybetmesi, marka değerlerinin önemini yitirmesi, lüks pazarın daralması, ürün çeşitliliğinin anlamsızlaşması, her bireyin aynı kabul edilmesi, bireysel memnuniyetsizlikler, refah kaybı ve karların azalması gibi bir dizi sorunun kaynağı olabilecektir. Ayrıca, iktisat ve pazarlama kuramında oldukça önemli bir yere sahip olan ürün ve fiyat farklılıkları ile pazar bölümlendirmesi uygulamaları önemini kaybedebilecektir.

Geleneksel tüketici davranışları, ihtiyaç, fiyat, fayda ve bütçe olanakları gibi rasyonel seçimi etkileyen faktörler üzerinden tüketim tercihlerini açıklamaktadır. Gerçekte ise tüketim süreci,

kişisel etkenleri oluşturan duygusal ve düşünsel yönlerden irrasyonel davranışları ve seçimleri kapsamaktadır. Bireylerin psikolojik özelliklerine bağlı olarak gelişen davranışsal tepkiler lüks ürün seçimleri açısından daha belirgindir. Bu sürecin oluşmasında tüketicilerin lüks tüketim tercihlerinden kaynaklanan değerlere sahip olmaları temel etkindir. Tüketicilerin ürün seçimlerinde kalite, hedonizm, öz benlik ve materyalist değerlerin egemenliği üretim ve pazarlama sürecini biçimlendiren karar birimlerinin tüketicilerin kişisel değer algılamalarını dikkate almasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada, lüks tüketimin kişisel veya içsel belirleyenleri tüketicilerin değer algıları yönünden araştırılmıştır. Tüketici davranışlarında lüks mallara karşı bireylerin tutum ve davranışlarını şekillendiren psikolojik faktörlerin analizi, lüks ile ilgili pazar araştırmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Bu noktada lüks değer algılarının tüketicilerin satın alma davranışlarını nasıl etkilediği, nelerin lüks olarak kabul edildiği ve lüksün niçin satın alındığı önemli bir tartışma alanı açmaktadır. Lüks değerleri kapsayan kavramsal ve kuramsal içerik, pazarlama stratejilerinin önemli bir parçasıdır. Bireysel ve toplumsal düzeyde lükse yönelimdeki değerler ise bu sürecin tamamlayıcısıdır. Ayrıca, yeni lüks algısının oluşmasında, tüketici davranışlarının dinamik ve dönemsel karakteri çalışmanın farklı bir boyutudur. Literatürde yapılan araştırmalar doğrultusunda lüks tüketimin kişisel belirleyenleri olarak, hedonik değer, kalite değeri, materyalistik değer ve öz benlik değeri ele alınmış ve bu kapsamda değerlendirmeler yapılmıştır. Bir başka ifade ile çalışma, geleneksel lüks ve yeni lüks anlayışı ile tüketicilerin lüks ürün ve markaları tercih etmelerinin ardında yatan değer algılamalarını incelemiştir. Ayrıca lüks talebinde bireysel farklılıkların kaynakları açısından bütüncül bir yaklaşım ortaya koyulmuştur.

Kaynakça

- Ackerman, F. (1997), “Consumed in Theory: Alternative Perspectives on the Economics of Consumption”, *Journal of Economic Issues*, 31 (3), s.651-664.
- Alm, J. (2010), “Testing Behavioral Public Economics Theories in the Laboratory”, *National Tax Journal*, 63 (4), s.635-658.
- Alptekin, V. (2016), *Makro Ekonomi*, Eğitim Yayınevi, Konya
- Amatulli, C. ve Guido, G. (2011), “Determinants of Purchasing Intention For Fashion Luxury Goods in the Italian Market: A Laddering Approach”, *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 15 (1), s.123-136
- Arnold, M. J. ve Reynolds, K. E. (2003), “Hedonic Shopping Motivations”, *Journal of Retailing*, 79(2), s.77-95.
- Atwal, G. ve Williams A. (2009), “Luxury Brand Marketing - The Experience is Everything”, *The Journal of Brand Management*, 16(5-6), s.338-346.
- Belk, R. W. (1985), “Materialism: Traits Aspects of Living in The Material World”, *Journal of Consumer Research*, 12, s.265–280.
- Berthon, P., Pitt, L., Parent, M. ve Berthon, J. P. (2009), “Aesthetics and Ephemerality: Observing and Preserving The Luxury Brand”, *California Management Review*, 52(1), s.45-66.
- Cristini, H., Kauppinen-Räsänen, H., Barthod-Prothade, M. ve Woodside, A. (2017), “Toward A General Theory of Luxury: Advancing From Workbench Definitions and Theoretical Transformations”, *Journal of Business Research*, 70, s.101-107
- D’Arpizio, C., Levato, F., Zito, D. ve de Montgolfier, J. (2015), “Luxury Goods Worldwide Market Study Fall-Winter 2015: A Time to Act—How Luxury Brands Can Rebuild to Win, Bain Report”, <http://www.bain.com/publications/articles/luxury-goods-worldwide-market-study-winter-2015.aspx>, (16.03.2017)
- Deloitte (2015), “Türkiye’de Lüks Sektörü: Lüksün Yükselişi”, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consumer-business/turkiyede-luks-sektoru-luksun-yukselisi.pdf>, (22.03.2017)
- Deloitte (2016), “Global Powers of Luxury Goods 2016”, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ch/Documents/consumer-business/ch-en-cb-global-powers-of-luxury-goods-2016.pdf>, (16.03.2017)
- Demirel, S. K. ve Artan, S. (2016), “Nöroiktisat ve İktisat Biliminin Geleceğine İlişkin Tartışmalar”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2 (1), s 1-28
- Dinler, Z. (2012), *Mikro Ekonomi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 23. Baskı, Bursa.

-
- Dubois, B., Laurent, G. ve Czellar, S. (2001), Consumer Rapport to Luxury: Analyzing Complex and Ambivalent Attitudes, Working Paper 736, HEC School of Management, Jouy-en-Josas, France, s.1-56.
- Dubois, B. ve Czellar, S. (2002), *Prestige Brands or Luxury Brands ? An Exploratory Inquiry on Consumer Perceptions*, The paper in the European Marketing Academy 31th Conference Proceedings, Braga, s: 1-9.
- Eastman, J. K. ve Eastman, K. L. (2015), “Conceptualizing a Model of Status Consumption Theory: An Exploration of the Antecedents and Consequences of the Motivation to Consume for Status”, *The Marketing Management Journal*, 25(1), s.1-15.
- Eastman, J. K. ve Eastman, K. L. (2011), “Perceptions of Status Consumption and the Economy”, *Journal of Business & Economic Research* 9(7), s.9-19.
- Eckhardt, G. M., Belk, R. W. ve Wilson, J. A. J. (2015), “The Rise of Inconspicuous Consumption”, *Journal of Marketing Management*, 31(7-8), s.807-826.
- Eren, E. ve Uysal, E. (2017), “İktisatta Yeni Heterodoks Gelişmeler”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (2), s.134-151.
- Gehaney, R. ve Bigan, I. (2014), “Size isn’t Everything: Turkey’s Fast-Growing Luxury Market”, <http://www.mckinsey.com/business-functions/marketing-and-sales/our-insights/size-isnt-everything-turkeys-fast-growing-luxury-market> (17.03.2017).
- Gentry, J. W., Putrevu, S., Shultz, C. II. ve Commuri, S. (2001), “How Now Ralph Lauren? The Separation of Brand and Product in a Counterfeit Culture”, *Advances in Consumer Research*, 28(1), s.258–265.
- Goldsmith, R. E. ve Clark, R. A. (2012), “Materialism, Status Consumption, and Consumer Independence”, *The Journal of Social Psychology*, 152(1), s.43-60.
- Graeff, T. R. (1996), “Using Promotional Messages to Manage the Effects of Brand and Self-Image on Brand Evaluations”, *Journal of Consumer Marketing*, 13(3), s.4-18.
- Grubb, E. L. ve Grathwohl, H. L. (1967), “Consumer Self-Concept, Symbolism, and Market Behavior: A Theoretical Approach”, *Journal of Marketing*, 31, s.22-27.
- Harris, C. ve Laibson, D. (2000), “Instantaneous Gratification”, Harvard mimeo, https://scholar.harvard.edu/files/laibson/files/ig_-_upenn_princeton_version_2000.pdf, (20.11.2017).
- Hatipoğlu, Y. Z. (2012), “Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji İle Krizi Anlamak”, <http://teacongress.org/papers2012/HATIPOGLU.pdf>, s. 1-32, (08. 10. 2017).
- Hirschman, E. C. ve Holbrook, M. B. (1982), “Hedonic Consumption: Emerging Concepts, Methods and Propositions”, *Journal of Marketing*, 46(3), s.92-101.
- Holbrook, M. B.(2006), “Consumption Experience, Customer Value, and Subjective Personal Introspection: An Illustrative Photographic Essay”, *Journal of Business Research*, 59, s.714-725.
- Holbrook, M. B. ve Hirschman, E. C. (1982). “The Experiential Aspects of Consumption: Consumer Fantasies, Feelings, and Fun”, *Journal of Consumer Research*, 9, s.132-140.
- Inkon, K. (2013), “A Study on Luxuries Possession Desires and Purchase Intention: A Comparative Study between Luxuries and Imitations”, *Academy of Entrepreneurship Journal*, 19(3), s. 63-77.

-
- Jain, S., Khan, M. N. ve Mishra, S. (2015), "Factors Affecting Luxury Purchase Intention: A Conceptual Framework Based on an Extension of the Theory of Planned Behavior", *South Asian Journal of Management*, 22(4), s.136-163.
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1973), "On The Psychology of Prediction", *Psychological Review*, 80 (4), s.237-251.
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979), "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", *Econometrica*, 47(2), s.263-291.
- Kapferer, J. N. (1998), "Why Are We Seduced by Luxury Brands?", *Journal of Brand Management*, 6(1), s.44-49.
- Kapferer, J. N. ve Laurent, G. (2016), "Where Do Consumers Think Luxury Begins? A Study Of Perceived Minimum Price For 21 Luxury Goods in 7 Countries ", *Journal of Business Research*, 69(1), s.332-340
- Katona, G. (1978), "Behavioral Economics", *Challenge*, Economic Psychology, 21(4), s.14-18.
- Kim, H. S. (2006), "Using Hedonic and Utilitarian Shopping Motivations to Profile Inner City Consumers", *Journal of Shopping Center Research*, 13(1), s.57-79.
- Laibson, D. (2005), "Impatience and Savings", NBER Reporter Fall, Research Summaries, s.6-8. <http://www.nber.org/reporter/fall05/fall05.pdf>, (20.11.2017)
- Levy, S. J. (1959), "Symbols for Sales", *Harvard Business Review*, 37(4), s.117-124.
- Marciniak, R. ve Mohsen, M. G. (2014), "Homogeneity in Luxury Fashion Consumption: An Exploration of Arab Women", *The Business & Management Review*, 5(1), s. 32-41.
- Nwankwo, S., Hamelin, N. ve Khaled, M. (2014), "Consumer Values, Motivation and Purchase Intention for Luxury Goods", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21(5), s.735-744.
- Phau, I. ve Prendergast, G. (2000), "Consuming Luxury Brands: The Relevance of the Rarity Principle", *Journal of Brand Management*, 8(2), s.122-138.
- Puntoni, S. (2001), "Self-Identity and Purchase Intention: An Extension Of The Theory Of Planned Behavior", *European Advances in Consumer Research*, 5, s.130-134.
- Richins, M. L. (1994), "Special Possessions and the Expression of Material Values", *Journal of Consumer Research*, 21, s.522-533.
- Rosenberg, M. (1989), "Self-Concept Research: A Historical Overview", *Social Forces*, 68(1), s.34-44.
- Ruben, E. ve Dumludağ, D. (2015), "Davranışsal İktisadın Gelişimi", *İktisat ve Toplum*, Sayı: 58, s. 4-9.
- Sheth, J. N., Newman, B. I. ve Gross, B. L. (1991), "Why We Buy What We Buy: A Theory of Consumption Values ", *Journal of Business Research*, 22, s.159-170.
- Shukla, P. (2012), "The Influence of Value Perceptionson Luxury Purchase Intentions in Developed and Emerging Markets", *International Marketing Review*, 29(6), s.574-596.
- Shukla, P. ve Purani, K. (2012), "Comparing The Importance Of Luxury Value Perceptions in Cross-National Contexts", *Journal of Business Research*, 65(10), s.1417-1424.
- Silverstein, M. ve Fiske, N. (2003), "Luxury For the Masses", *Harvard Business Review*, 81(4), s.48-57.
- Sirgy, M. J. (1982), "Self-Concept in Consumer Behaviour: A Critical Review", *Journal of Consumer Research*, 9(3), s.287-300
-

-
- Srinivasan, S. R., Srivastava, R. K. ve Bhanot, S. (2014a), "A Study of the Antecedents of Purchase Decision of Luxury Brands" *IOSR Journal of Business and Management*, 16(5) Ver. II, s.98-114.
- Srinivasan, S. R., Srivastava, R. K. ve Bhanot, S. (2014b), "Influence of Ethnicity on Uniqueness & Snob Value in Purchase Behavior of Luxury Brands", *Journal of Research in Marketing*, 2(3), s.172-186.
- Thaler, R. H. (1997), "Irving Fisher: Modern Behavioral Economist", *The American Economic Review*, 87(2), s.439-441
- Truong, Y. (2010), "Personal Aspirations and the Consumption of Luxury Goods", *International Journal of Market Research*, 52 (5) s.653-671
- Tsai, S. P. (2005), "Impact of Personal Orientation on Luxury Brand Purchase Value", *International Journal of Market Research*, 47 (4), s.429-454
- Tsai, W. S., Yang Q. ve Liu Y. (2013), "Young Chinese Consumers' Snob and Bandwagon Luxury Consumption Preferences", *Journal of International Consumer Marketing*, 25 (5), s.290-304.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid= TDK. GTS. 5979e79 b694a98.86445948 (25.05.2017)
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1974), "Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases", *Science*, 185(4157), s.1124-1131.
- Tynan, C., McKechnie, S. ve Chhuon, C. (2010), "Co-Creating Value For Luxury Brands", *Journal of Business Research*, 11, s.1156-1163.
- Veblen, T. B. (1899), *The Theory of the Leisure Class*, Boston: Houghton Mifflin.
- Vigneron, F. ve Johnson, L. W. (1999), "A Review and A Conceptual Framework of Prestige Seeking Consumer Behavior", *Academy of Marketing Science Review*, 1, s.1-15.
- Vigneron, F. ve Johnson, L. W. (2004). "Measuring Perceptions of Brand Luxury", *Journal of Brand Management*, 11(6), s.484-506.
- WealthInside (2015), "The Rise of Luxury Brands in Emerging Cities", http://www.next-finance.net/IMG/pdf/luxury_brands_-_white_paper.pdf, (17.03.2017).
- Wiedmann, K. P., Hennigs, N. ve Siebels, A. (2007), "Measuring Consumers' Luxury Value Perception: A Cross-Cultural Framework", *Academy of Marketing Science Review*, 7, s.1-21.
- Wiedmann, K. P., Hennigs, N. ve Siebels, A. (2009), "Value-Based Segmentation of Luxury Consumption Behavior", *Psychology and Marketing*, 26(7), s.625-651.
- Wong, N. Y. ve Ahuvia, A. C. (1998), "Personal Taste and Family Face: Luxury Consumption in Confucian and Western Societies", *Psychology and Marketing*, 15(5), s.423-441
- Yeoman, I. (2011), "The Changing Behaviours of Luxury Consumption", *Journal of Revenue and Pricing Management*, 10(1), s.47-50.
- Zeithaml, V. A. (1988), "Consumer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence", *Journal of Marketing*, 52, s.2-22.

TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDE KAMU DİPLOMASİSİNİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE’NİN AZERBAYCAN’DA RESMİ KURUMLARLA YÜRÜTTÜĞÜ KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ

Kadir SANCAK¹

orcid.org/0000-0001-9266-5592

ÖZ

Uluslararası güç mücadelelerinde sert gücün yanında yumuşak gücün de önemli bir enstrüman olarak ortaya çıkması kamu diplomasisi faaliyetlerinin de önemini artırmış ve uygulama alanlarını genişletmiştir. Yaşanan birçok gelişme bu tür faaliyetlerin dost/müttefik ülke kamuoylarına yönelik olarak da yürürlüğe konmasının gerekli olduğunu göstermiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasında yaşanan Bayrak Krizi bu ihtiyacı gözler önüne seren gelişmelerden biri olmuştur. Bu bağlamda kamuoyu tarafından en yakın/dost ülke olarak görülen Azerbaycan’a yönelik olarak kamu diplomasisi faaliyetlerine ağırlık verilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye, uluslararası alandaki güç mücadelelerindeki bu değişimin/ dönüşümün farkına vararak özellikle son on yıl içerisinde kamu diplomasisi faaliyetlerini geliştirmek bağlamında yeni birçok kurum ihdas etmiş veya daha önce var olanları yeniden yapılandırarak ülkenin hizmetine sunmuştur. TİKA, TRT, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüleri ve benzeri kurumlar vasıtasıyla Türkiye, Azerbaycan kamuoyuna yönelik olarak etkili bir kamu diplomasisi politikası uygulamaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Azerbaycan, Yunus Emre Enstitüleri, TİKA, TRT

THE IMPORTANCE OF PUBLIC DIPLOMACY IN TURKEY- AZERBAIJAN RELATIONS AND PUBLIC DIPLOMACY ACTIVITIES THAT TURKEY CONDUCTS IN AZERBAIJAN THROUGH OFFICIAL INSTITUTIONS

ABSTRACT

Because of the fact that soft power has recently emerged as a significant instrument along with the hard power in international power struggle, this has led an increase in importance of public diplomacy by expanding its fields of application. Many developments have showed that these activities addresses also to public opinion of friend/ally countries. The Flag Crisis between Turkey and Azerbaijan is one of the recent developments that display this necessity. Accordingly, focusing more heavily on public diplomacy activities toward Azerbaijan, which is known as the nearest/ friend country by the public, becomes a requirement. Turkey has constituted new institutions in last ten years in order to develop its public diplomacy activities by recognizing this change/transformation in power struggles in the international arena. In this sense, Turkey has started conducting an effective public diplomacy policy toward Azerbaijan through its varied institutions such as the Turkish Coordination and Cooperation Agency, the Turkish Radio and Television Corporation, Presidency of Religious Affairs, Yunus Emre Institutes and so on.

Keywords: Public Diplomacy, Azerbaijan, Yunus Emre Institutes, Turkish Coordination and Cooperation Agency, the Turkish Radio and Television Corporation

¹Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, kadirsancak@gmail.com

Giriş

Devletler arasındaki güç mücadelesi uluslararası ilişkiler tarihindeki değişmeyen gerçeklerden biridir. Uzunca bir süre bu mücadelenin en önemli –belki tek- aracı askeri unsurlar olmuş ancak 20. Yüzyıla birlikte ekonomik unsurlar da bu mücadelede önemli hale gelmişlerdir. 20. Yüzyılın sonu ve 21. Yüzyılın başlarında ise ekonomik ve askeri gücün birlikte meydana getirdikleri sert gücün yanında, gücün bir diğer yüzü olan yumuşak güç olgusu uluslararası ilişkilerde ön plana çıkmıştır.

Yumuşak Güç kavramı uluslararası ilişkiler literatürüne Joseph S. Nye tarafından kazandırılmıştır. Nye, bu güç çeşidini *istenileni, zorlama ve para karşılığında ziyade, sahip olunan cazibe/çekicilik ile elde etme yeteneği* olarak tanımlamıştır.(Nye, “Soft Power and Higher Education”). *Eğer istediklerimi istemeni sağlayabilirsem, istemediğin bir şeyi yapman için seni zorlamama gerek kalmaz* ifadesiyle yumuşak gücün mantığını ortaya koyan Nye, herhangi bir zorlama olmaksızın bu şekil bir yöntemle başkalarının tercihlerinin şekillendirilmesinin önemine işaret etmiştir.(Nye, 2002: s.5).

Dış politikada arzu edilen amaçlara ulaşmada önemli bir araç olan yumuşak gücün beslendiği üç ana kaynak bulunmaktadır. Nye bu üçlü sacayağını, *kültür* (başkalarına çekici geldiği yerlerde), *siyasi değerler* (yurt içinde ve dışında onlara uygun yaşadığında) ve *dış politika*(diğerleri tarafından meşru ve ahlaki bir otorite olarak görüldüğünde) olarak ifade etmektedir.(Nye, 2007:164). Ancak Nye, söz konusu üç olgunun yumuşak güç üretebilmesi için –parantez içerisinde de belirtildiği şekilde- mutlaka başkaları tarafından beğenilmesi, takdir edilmesi ve cazip görülmesinin gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır.(Nye, 2011:84)

Yumuşak güç kaynakları arasında bir potansiyele işaret etmektedir. Bunların güce dönüştürülebilmesi için söz konusu kaynakları geliştirecek ve harekete geçirecek bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. Yumuşak gücün vasıtası ve önemli bir unsuru olan kamu diplomasisi bu noktada devreye girmektedir.(Sancak, 2016:119).

Kamu diplomasisi faaliyetlerinde hedef, hem dost, hem de düşman ülke halkları olmalıdır. Dostluk ilişkisine binaen söz konusu faaliyetlerin ihmal edilmesi dış politikada umulmadık sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Makalenin konusunu oluşturan Azerbaycan-Türkiye ilişkilerine de bu perspektiften bakılması gerekmektedir.

Çalışmanın iddiası, iki ülke arasındaki yakınlık her ne kadar tek millet, iki devlet ifadesi ile vurgulanıyor olsa da ilişkilerde kırılğan bir yapı mevcuttur ve küçük sorunlar süratle krizlere dönüşebilmektedir. Bu nedenle de Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ilişkilerinin sağlıklı bir zemine oturtulmasında kamu diplomasisi faaliyetleri çok önemlidir. Burada temel sav, Türkiye,

Azerbaycan ile olan ilişkilerinde kamu diplomasisi faaliyetlerinin ne derece önemli olduğunun farkındadır ve bu bağlamda da en önemli kamu diplomasisi kurumları ile birlikte Azerbaycan'da faaliyetler yürütmektedir. Çalışmada, yürütülen söz konusu faaliyetler ortaya konularak bu sav desteklenmektedir.

KAMU DİPLOMASİSİ

Kamu diplomasisi kavramı ilk defa 1965 yılında Tufts Üniversitesi Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulu'nun dekanı olan Amerikalı emekli diplomat Edmund Gullion tarafından kullanılmıştır.(Demir, 2012:13). Bununla birlikte kavramın uluslararası ilişkiler alanında yaygınlık kazanması daha çok Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve özellikle de 2000'li yıllarla birlikte olmuştur. Soğuk Savaş döneminde uluslararası mücadelenin esası ağırlıklı olarak sert güce dayanmakta iken sonraki dönemde yumuşak gücün ön plana çıkmış olması kamu diplomasisinin de önemini artırmıştır.

Kamu diplomasisinin ne olduğuna ilişkin literatürde yüzden fazla tanım yapılmış olduğu görülmektedir. Ancak bu çeşitliliğe rağmen tanımlardaki ortak paydalar dikkate alındığında kamu diplomasisi;

“bir devletin ulusal çıkar ve imajını korumak ve geliştirmek amacıyla, klasik diplomatik faaliyetlerine de destek olacak nitelikte, yabancı ülkelerin kamuoylarını, hükümetlerini, toplumsal yaşama katılan tüm kişi, kurum ve kuruluşlarını doğru içerikli enformasyon, kültür, bilim ve akla gelebilecek her türlü meşru yolla etkileme ve böylece barışı, dostlukları ve ülkeler arasında daha yakın ilişkiler kurmaya katkıda bulunması faaliyetleri” (Yılmaz, 2012:227)

olarak tanımlanabilmektedir.

Kamu diplomasisi faaliyetleri başka ülke halklarını etkilemek amacıyla gerçekleştiriliyor olsa da bu faaliyetlerle ortaya çıkan ilişkiyi sadece tek yönlü bir ilişki olarak algılamak doğru değildir. Bu faaliyetler bir tarafın menfaatlerine hizmet edebileceği gibi, iki tarafın yararına olacak şekilde, yani bir nevi kazan kazan anlayışı bağlamında da gerçekleştirilmektedir. Söz konusu olan iki tarafın ülke imajının karşılıklı olarak düzeltilmesi ise bu durumda işbirliği yapılması gerekli görülmektedir.(Sancak, 2016:122). Nitekim İkinci Dünya Savaşı sırasında birbirlerine karşı savaşan ABD ve Almanya'nın savaş sonrası dönemde aynı pakt(Batı Almanya-NATO) içerisinde yer almaları hasebiyle kamuoylarını buna hazırlamak için karşılıklı olarak kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunma konusunda anlaşmaları bilinmektedir. (Nye, 2005:116,117).

Kamu diplomasisi faaliyetlerinin nerelerde gerçekleştirileceğine ilişkin dost ya da düşman ülkeler şeklinde bir sınırlama bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile kamu diplomasisi faaliyetleri hem dost/müttefik, hem de düşman ülkelere yönelik olarak uygulanmaktadır. Müttefik ülkeler arasında var olan iyi ilişkilere istinaden müttefik ülke kamuoylarını hedefleyen kamu diplomasisi faaliyetlerine gerek olmayacağı şeklinde bir düşünce doğru değildir. Nitekim bu konuda uluslararası ilişkilerde meydana gelen birçok gelişme söz konusu düşüncenin yanlış olduğunu göstermiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri de Türkiye’de yaşanmıştır. ABD ve Türkiye iki müttefik ülke olmasına rağmen ABD’nin Irak’a askeri bir müdahalede bulunacağı 2003 yılında Türk kamuoyu, ülke topraklarının Amerikan askeri birlikleri tarafından geçiş güzergâhı olarak kullanılmasına sıcak bakmamıştır. Oluşan kamuoyu baskısı neticesinde - hükümetin aksi yöndeki talebine karşın- Amerikan askerlerinin Türkiye topraklarından geçişine izin verecek olan ve 1 Mart Tezkeresi olarak adlandırılan tezkere TBMM’de kabul edilmemiştir. (Oran, 2013:269-276). Bu durumun ortaya çıkmasındaki temel etkenlerden biri kamuoyunda yükselen Amerikan aleyhtarlığı olmuş ve ABD Hükümeti bu durumu tersine çevirecek kamu diplomasisi faaliyetlerini uygulamada başarısız olmuştur. (Sancak, 2016:76). Bu durum, kamu diplomasisi faaliyetlerinin müttefik ülke kamuoyları için bile bir gereklilik olarak ortaya çıktığını göstermiştir.

Kamu diplomasisi faaliyetlerinde nihai amaç, hedef olarak belirlenen ülke yönetimlerinin politik kararlarına tesir edebilmektir. Bu ise iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Birinci aşamada, uygulanan kamu diplomasisi faaliyetleri ile hedef olarak belirlenen ülke kamuoyu etkilenmekte, ikinci aşamada ise söz konusu kamuoyunun kendi karar mercilerini etkileyerek istenilen kararların alınmasında yönlendirici olmaları beklenmektedir. (Yılmaz, 2012:222).

Kamu diplomasisi(public diplomacy) tabirindeki *kamu* kelimesi esasında devleti değil, *halkı* ifade etmektedir. Kamu diplomasisi bir anlamda halklar arası ilişkiler olarak anlaşılmaktadır. (Sancak, 2016:121). Bununla birlikte uygulamanın tam olarak bu şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Kamu diplomasisi *devletten halka* ve *halktan halka* yönelik olarak iki ayrı çerçevede gerçekleştirilmektedir. (Yılmaz, 2012:224). Postmodern toplumlarda resmi kurumlarla yürütülen faaliyetlerin sivil toplum kuruluşlarına nazaran genel anlamda daha güvenilir olarak değerlendirilmesi kamu diplomasisi faaliyetlerinde sivil oluşumları daha önemli hale getirmektedir. (Nye, 2005:113). Ancak sivil oluşumların belirlenen devlet politikasının uygulanmasında yetersiz kalacağı düşünüldüğünde kamu diplomasisinde resmi kurumlarla faaliyet yürütmek bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Esasında kamu diplomasisini aktif olarak kullanan birçok ülke bu faaliyetleri resmi kurumlarla yürütmekte

ancak çoğu zaman bunu sivil kuruluşların ardına saklanarak bir tür illüzyonla gerçekleştirmektedir. Yani, bugün uluslararası alanda faaliyet gösteren ve sivil inisiyatif gibi görünen birçok faaliyetin sponsorluğunu ve eylem planlarını –arka planda kalarak- devletlerin resmi kurumları yürütmektedir.

Kamu diplomasisinin faaliyet alanları ve uygulama araçları oldukça geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Tanımda da ifade dildiği üzere “doğru içerikli enformasyon, kültür, bilim ve akla gelebilecek her türlü meşru yolla etkilemeyi” (Yılmaz, 2012:227) amaçlayan kamu diplomasisi faaliyet alan ve araçları için bir sınırlama bulunmamaktadır. Bununla birlikte söz konusu faaliyetler ağırlıklı olarak kültürel alanlarda yoğunlaşmakta ve birçok ülke bu alanda kurumsallaşmaya gitmektedir.

TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNDE KAMU DİPLOMASİSİ

Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinin Gelişimi

Kamu diplomasisi tabiri yeni olmakla birlikte bu tür faaliyetlerin uluslararası güç mücadelesinde asırlardan beri kullanıldığı bilinmektedir. Türk siyasal hayatına bakıldığında bugünkünden farklı araçlar kullanılmış olmakla beraber Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ve özellikle de son dönemde II. Abdülhamid Han tarafından oldukça başarılı uygulamalar gerçekleştirildiği görülmektedir. (Sancak, 2014:295-306). Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise kamu diplomasisi faaliyetlerine daha çok Soğuk Savaş sonrası dönemde ilgi gösterilmeye başlandığı ancak bu alandaki esas kurumsallaşmanın son on yıl içerisinde meydana getirildiği gözlenmektedir.

2003 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi(AK Parti)'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türk dış politikasında yeni bir vizyon geliştirilmiştir. 58. Hükümet'te başbakanlık ve sonrasında dışişleri bakanlığı yapmış olan Abdullah Gül, 2004 yılında yaptığı bir konuşmada kendilerine hedef olarak Türkiye'nin yumuşak gücünü geliştirmeyi esas aldıklarını ve büyük bir ülke olma idealinin ancak bu şekilde gerçekleştirilebileceğini ifade ederek bu yeni yaklaşımın ne anlam ifade ettiğini ortaya koymuştur. (Gül, 2007:84). AK Parti Hükümeti, bu bağlamda daha önce var olan bazı kurumları kamu diplomasisi yaklaşımına uygun olarak yeniden düzenlemiş ve bazılarını da tamamen yeniden inşa ederek ülkenin hizmetine sunmuştur. Bu anlayışın bir tezahürü olarak daha önce birbirinden bağımsız olarak faaliyet yürüten kuruluşları belli bir politika doğrultusunda koordine etmek amacıyla başbakanlığa bağlı olarak Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü adıyla yeni bir kurum ihdas edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye, yeni dönemde Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Anadolu Ajansı,

Diyanet İşleri Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Türk Hava Yolları, Yunus Emre Enstitüleri ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı gibi ya yeniden yapılandırılan ya da yeni kurulan kurumsal yapılarla Kamu diplomasisi faaliyetlerine hız vermiştir. (Sancak, 2015:179).

Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Kamu Diplomasisinin Önemi

Daha önce de ifade edildiği üzere kamu diplomasisi faaliyetleri uluslararası ilişkilerde rekabetin bir aracı olarak kullanılabilmesi gibi ülkeler arasında işbirliğinin tesis edilmesi için de kullanılmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki kamu diplomasisi faaliyetlerine de bu merkezden bakmak ve söz konusu faaliyetleri rekabetin değil, işbirliğinin bir aracı olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Bu iki ülke, başta soy, din ve dil bağı olmak üzere birçok bakımdan ortak değerlere sahip bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki yumuşak güç bağlamında iki ülke ilişkilerinde önemli bir potansiyelin var olduğu görülmektedir. Bu durum, kamu diplomasisi faaliyetlerinin başarılı olabilmesi için elverişli bir ortamın varlığına işaret etmektedir. Çünkü kamu diplomasisi bağlamında değerlendirilen kültürel diplomasi temeli “kültürel açıdan birbirlerine yakın olan taraflar arasında siyasal etkileşimin daha kolay olacağı varsayımına” (Sönmezoğlu vd., 1992:209) dayanmaktadır.

Gerek Azerbaycan kamuoyu,(Mardanov, 2012:24) gerekse Türkiye kamuoyu(Erhan vd.,2010:49) üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar her iki halkın ülkelerine en yakın/dost olarak birbirlerini gördüklerini göstermektedir. Aslında bu durum, malumun ilamından başka bir şey değildir. Her iki ülkede bir müddet zaman geçirmiş olanlar bunu rahatlıkla müşahede etmektedir. Ancak iki ülke arasındaki kültürel yakınlık durumunun ve şartların elverişli olmasının kendiliğinden sonuçlar doğurması beklenmemelidir. Bu elverişli ortam kamu diplomasisi ihtiyacını ortadan kaldırmamakta, sadece kamu diplomasisi uygulamalarının etkinliğinin artırılması için kolaylıklar sağlamaktadır.

Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonraki dönemde iki ülke ilişkilerinde bazı dalgalanmalar yaşanmakla birlikte genel anlamda iyi bir seyir izlendiği görülmektedir. “Bir millet iki devlet” sloganı çerçevesinde şekillenen ilişkilerin, ilk dönemlerde daha duygusal bir zeminde ilerlerken son dönemlerde Bakü-Tiflis-Ceyhan, TANAP ve benzeri projelerle daha kurumsal bir zemine oturtulduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte yakın bir zaman olarak değerlendirebileceğimiz 2009 yılında Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan protokoller ile başlayan süreç Azerbaycan, Türkiye ilişkilerinde önemli bir krizin yaşanmasına neden olmuştur. Dağlık Karabağ Sorunu çözülmeden Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi tartışmaları Azerbaycan tarafında büyük tepki ile karşılanmıştır.(Gaytancıoğlu, 2010:46). Protokollerin imzalanmasını takip eden hafta 14 Ekim

2009 tarihinde Bursa’da, Türkiye ile Ermenistan arasında oynanan Dünya Kupası Eleme grubu rövanş karşılaşmasında FIFA’nın stada Azerbaycan bayrağının sokulmasını yasaklayan kararının Valilik tarafından uygulamaya konulması(Gaytancıoğlu, 2010:46) ve bu durumun Azerbaycan kamuoyuna yansması Türkiye ve Azerbaycan arasında yaşanan krizin bir anlamda dışavurumu olmuştur. Yaşanan bu bayrak krizi, Azerbaycan Yönetimi tarafından Bakü’deki Türk Şehitliği Abidesi’nde bulunan Türk bayraklarının indirilmesi ile bir ileri boyuta taşınmıştır.(“Azerbaycan ile bayrak krizi büyüyor”). Ancak krizin Azerbaycan tarafındaki yansması söz konusu tepkilerle sınırlı kalmamış, ekonomik ilişkileri de etkilemiştir. Daha önce Azerbaycan’ın uluslararası piyasaların oldukça altında bir fiyatla Türkiye’ye sattığı doğalgazın fiyatında yeniden düzenlemeye gidilmiştir. Bin metreküpü 120 Dolar olan doğalgaz fiyatı, yeni düzenlemeyle 300 dolara yükselmiştir. Bu düzenlemeye her ne kadar ekonomik nedenler gerekçe gösterilmiş olsa da, yaşananlar Bayrak Krizi’nin bir neticesi olarak yorumlanmıştır. (Yesevi, Tiftikçigil, 2015:30)

Literatüre Bayrak Krizi olarak geçen bu gelişmelerin en önemli sonuçlarından biri iki ülke ilişkilerindeki kırılma göstermesi olmuştur. Siyasilerin verdiği demeçler kamuoyunu tatmin etmemiş ve iki taraflı olarak bir güven sorununun var olduğu ortaya çıkmıştır. Meseleye Türkiye tarafından bakıldığında sürecin iyi yönetilemediği ve kamuoyunun ikna edilemediği anlaşılmıştır. Azerbaycan kamuoyunun, *kardeş* dediği bir ülkenin şehitlikteki bayraklarının sökülmesine rıza göstermesi daha alınması gereken önemli mesafelerin varlığına işaret etmiştir. İki toplumun birçok ortak etnik ve kültürel değeri paylaşıyor olması birbirlerini yeterince tanıdıkları şeklinde bir algıya yol açmış ancak yaşanan bu gelişmeler bir anlamda iki toplumun henüz birbirini tam olarak tanımadığını göstermiştir.(Tokluoğlu, 2012:92). Aynı şekilde Türkiye tarafının Azerbaycanlıların hassasiyetleri noktasında yeterince bilgi sahibi olmadığı anlaşılmıştır. Netice itibarıyla bu durumun ortadan kaldırılması için etkin bir kamu diplomasisi politikasının hayata geçirilmesinin gerekli olduğu görülmüştür.

Kamu diplomasisi faaliyetleri bir ülkenin kendi hikâyesini başka ülke kamuoylarına anlatmasının önemli bir vasıtası olarak kabul edilmektedir. Ancak burada asıl önemli olan sizin ne olduğunuz değil, karşı tarafın sizi nasıl gördüğüdür. Diğer yandan son dönemde uluslararası alanda yaşanan gelişmeler yönetim şekli ne olursa olsun kamuoylarının hükümetlerin verdikleri kararlarda gün geçtikçe daha fazla söz sahibi olmaya başladıklarını göstermektedir. Bu nedenle de Türkiye için vazgeçilmez ülkelerin başında yer alan Azerbaycan kamuoyuna tesir edebilmek ve kendi hikâyesini ona en iyi şekilde anlatabilmek büyük önem taşımaktadır. Bunun farkında olan Türkiye birçok kamu kuruluşu ile birlikte Azerbaycan kamuoyuna yönelik kamu

diplomasisi faaliyetleri yürütmektedir. Bundan sonraki bölümde, söz konusu faaliyetleri yürüten başlıca resmi kurumlar ve onların faaliyetleri ele alınmaktadır.

Kamu Diplomasisi Alanında Azerbaycan'da Faaliyet Gösteren Bazı Resmi Kurumlar

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TİKA, kurulduğu tarihten itibaren Türkiye'nin kamu diplomasisi alanında faaliyet gösteren en önemli kurumlarından biri olmuştur. "Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri'nin yeniden yapılanma, uyum ve kalkınma süreçlerine destek verilmesi amacıyla"(TİKA 2013 Faaliyet Raporu, 2013:16) 480 sayılı yasa ile 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir uluslararası teknik yardım teşkilatı olarak kurulmuştur.(Tarihçemiz). 1999 yılında Başbakanlığa bağlanan *Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı*, 2011 yılında *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı* adı altında yeniden yapılandırılmıştır. (TİKA 2013 Faaliyet Raporu, 2013:10). Görev ve çalışma esasları yasayla belirlenen TİKA'nın görev tanımı oldukça geniş tutulmuş ve görevi, faaliyet alanı olarak belirlenen ülkelerin "kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülke ve topluluklarla ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki işbirliğini projeler ve programlar aracılığı ile geliştirmek, yapılacak yardım ve işlemleri yürütmek"(TİKA 2013 Faaliyet Raporu, 2013:10) olarak belirlenmiştir.

TİKA'nın yurt dışında ofis açtığı ilk ülkelerden biri Azerbaycan olmuş ve Türkiye ile Azerbaycan arasında 1994 yılında imzalanan Teknik İşbirliği Protokolü çerçevesinde açılan TİKA Bakü Program ve Koordinasyon Ofisi burada faaliyet göstermeye başlamıştır. Azerbaycan'ın kalkınmasına destek sağlamak ve Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dostluğu geliştirmek amacıyla bu tarihten sonra TİKA, Azerbaycan'da 600'den fazla proje/faaliyet gerçekleştirmiş ve 5000'den fazla personele bu kapsamda eğitim vermiştir.(TİKA Özel Sayı, 2012:101).

Çok geniş bir çalışma sahası olan TİKA, temelde ekonomik kalkınma, tarım, turizm, sağlık, eğitim, sosyal kapsamlı projeler, iletişim ve kültürel işbirliği gibi üst başlıklarla ifade edilebilecek alanlarda faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetleri, kongre, konferans, seminer, ve çalışma toplantılarının gerçekleştirilmesi, rapor, etüd, araştırma ve fizibilite çalışmalarının yapılması, mevzuatların hazırlanması, uzmanların yetiştirilmesi, malzeme ve ekipman desteğinin sağlanması ve benzeri şekillerde gerçekleştirmektedir. (TİKA Özel Sayı, 2012:100). TİKA tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerden bazılarına örnek olması hasebiyle aşağıda yer verilmektedir.

Ekonomik kalkınma alanında,

-
- Vergi eğitim programları,
 - Abşeron Organize Sanayi Bölgesi Kurulması Projesi,
 - Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik sürecine destek, (TİKA Özel Sayı, 2012:101).
 - Azerbaycan Merkez Bankası Kapasite Geliştirme Programı(TİKA 2013 Faaliyet Raporu, 2013:88)
 - Sağlık Alanında,
 - Acil Tıp Kapasitesinin Geliştirilmesi Programı(TİKA'dan Azerbaycan'da Acil Tıbbi Yardım Eğitimi)
 - Kemik İliği Nakli Merkezi Kurulması Projesi,
 - Hayat Yolculuğunda Birlikte Olalım* projesiyle Azerbaycan'daki 120 engelli vatandaşa tekerlekli sandalye temin edilmesi,(TİKA'dan Azerbaycan'daki engellilere tekerlekli sandalye desteği)
 - Çeşitli sağlık konularında düzenlenen uluslararası kongre, sempozyum ve benzeri etkinliklere Azerbaycanlı uzmanların katılımlarının desteklenmesi.
 - Eğitim alanında,
 - Azerbaycanlı Öğretmenler İçin Hizmet İçi Eğitim Programlarının Düzenlenmesi,
 - 149 Sayılı Ağdam Kaçkın Okulu'na ekipman ve malzeme yardımı,
 - Azerbaycan Diller Üniversitesi'nde simultane tercüme laboratuvarı sisteminin kurulması,
 - Kitap yardımları,
 - Uluslararası kongre ve konferanslara katılım desteği.
 - Sosyal kapsamlı proje ve faaliyetler,
 - Savaş gazisi kadınlara geçim hizmetleri merkezi kurulması,
 - Bakü özürülü çocuklar rehabilitasyon merkezine ekipman yardımı,
 - Savaş mağduru ailelerin çocukları için bilgisayar kursları düzenlenmesi,
 - Kültürel alanda,
 - Türk Filmleri Festivali
 - Uluslararası Nasreddin Hoca Karikatür Festivali,
 - Bazı kitap ve dergi basımları, (TİKA Özel Sayı, 2012:101-105).
 - ASAN Hizmet'le yapılan işbirliği kapsamında ASAN Radyo'nun kurulması,(TİKA Tarafından Azerbaycan'da ASAN Radyo Kuruldu).
- Esasında TİKA'nın Azerbaycan'da gerçekleştirdiği faaliyetleri belli alanlarda kategorize ederek anlatmak yeterli olmayacaktır. Çünkü yukarıda ifade edilenlerin yanında iftar davetlerinden(TİKA Azerbaycan'da iftar programı düzenledi) gençlik merkezleri
-

açılışlarına,(Tika Azerbaycan'a Desteğini Sürdürüyor) Ermenistan-Azerbaycan cephe hattında çıkan yaralı askerlerden bazılarının Türkiye’de tedavi ettirilmesinden(Yaralı Azeri askerler tedavi için Türkiye’ye getirildi) arıcılığın geliştirilmesi projelerine(Azerbaycan’da Arıcılık Projeleri Devam Ediyor) kadar çok farklı alanlarda hizmet sunmaktadır.

TİKA’nın görev tanımı içerisinde kamu diplomasisi alanında faaliyet göstermek gibi bir ibare bulunmamaktadır ancak gerçekleştirdiği faaliyetler Türkiye’nin kamu diplomasisi alanında yürüttüğü en başarılı çalışmalar arasında yer almaktadır. Azerbaycan halkının her kesimine hitap edecek şekilde yürütülen faaliyetler, kısa, orta ve uzun vadede netice verecek alanlarda gerçekleştirilmektedir.

Yunus Emre Enstitüleri

Türkiye’nin, özellikle kültürel diplomasi alanında faaliyet gösteren kurumlarının başında Yunus Emre Enstitüleri(YEE) gelmektedir. Yunus Emre Vakfı’na bağlı olarak 2009 yılından beri faaliyet göstermekte olan YEE, yurt dışındaki 40’tan fazla kültür merkezi ile hizmet vermektedir.(Kurumsal). Bir anlamda büyük Avrupa ülkelerinin Goethe Enstitüsü, Fransız Kültür Merkezi, British Council ve Cervantes Enstitüsü gibi kuruluşlarının karşılığı olan YEE’nin(Bilkan, 2010:331) kuruluşunda oldukça geç kalındığı anlaşılmaktadır. Mazisi yüz yıl öncesine kadar uzanan söz konusu kuruluşları kuran Avrupa ülkeleri bir yana, İran’ın bile bu konuda Türkiye’den daha önce kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir.(Taşken, 2010).

Misyonunu, “Türkiye’yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye’nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini arttırmak, bununla ilgili yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak, Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek”(Misyon) şeklinde ifade eden YEE, bu misyonunu konserler, sergiler, atölye çalışmaları, sahne gösterileri, film gösterimleri, bilimsel toplantılar, aydın buluşmaları, kurslar ve benzeri aktivitelerle gerçekleştirmektedir.(Kültür Sanat Müdürlüğü)

YEE’nin önemli bir faaliyet alanını yurt dışındaki eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi ve Türkçe’nin öğretilmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla enstitü bünyesinde kurulan Yunus Emre Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezi (YETEM), “öncelikle Türkçenin bir dünya dili olarak yurt dışında öğretilmesi hususunda faaliyetlerde bulunmak, eğitim-öğretim sürecinde kullanılacak ders araç gereçlerini hazırlamak ve Türkçe üzerinden Türkiye’nin tanıtım faaliyetlerine katkıda bulunmak üzere çalışmalarına devam etmektedir.”(Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezi). Bunların yanında yurt dışında Türk dili ve edebiyatının öğretilmesini hedefleyen Türkoloji

Projesi de 2011 yılından itibaren YEE'nin sorumluluk alanında yer almaktadır.(Parlakpınar 2014:280)

YEE, misyonunun gereği olarak belirlediği aktiviteleri dünyanın diğer taraflarında olduğu gibi Azerbaycan, Bakü'deki kültür merkezi bünyesinde de gerçekleştirmektedir. Özellikle Türkçe¹ öğrenimi burada büyük talep görmekte ve Türkiye Türkçesini öğrenerek Türkiye'de eğitim görmek isteyen Azerbaycanlı öğrenci sayısı her geçen yıl katlanmaktadır.(Karakuş). Yunus Emre Enstitüsü'nün Türk Kültür Merkezleri'nde 2017 Yılı Ocak Ayı'nda 29 ülkede eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği Türkçe Yeterlik Sınavı'na (TYS) katılan 765 aday içerisinde en fazla katılımın Azerbaycan'dan olması bu talebe işaret etmektedir.(YEE Türkçe Yeterlik Sınavı'na büyük ilgi)

YEE'nin, Azerbaycan'da son birkaç yıl içerisinde gerçekleştirdiği faaliyetlere bakıldığında, bu kurumun Türk kültür diplomasisine katkılarına dair bir fikir oluşmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen etkinliklerden biri sinema alanında olmuş ve Çanakkale mücadelesini ele alan *Son Mektup* filmi Azerbaycan'da Yunus Emre Enstitüsü Bakü Türk Kültür Merkezi'nin organizasyonu ile gösterime girmiştir.(Son Mektup Film Azerbaycan'da Gösterime Girdi). Bakü'deki Türk Filmleri Haftası kapsamında sadece film gösterimi ile yetinilmemiş, birçok sinema sanatçısının Bakü'ye getirilip burada söyleşiler yapmasına imkan sağlanmıştır.(Bakü'de Türk Filmleri Haftası). Aynı şekilde Çanakkale Savaşı'nın 100. yıldönümü münasebetiyle Azerbaycan'da *Çanakkale Zaferinin 100. yılında Savaştan Barışa* adlı fotoğraf sergisi düzenlenmiştir.(Azerbaycan'da Çanakkale Savaşlarını Anlatan Fotoğraf Sergisi Açıldı). İki ülkenin ortak kültürel değerlerini ele alma bağlamında *Nasrettin Hoca ve Molla Nasrettin* adıyla bir konferans tertip edilmiştir.(Azərbaycan-Türkiyə ortaq xalq dəyərləri – Molla Nəsrəddin və Nəsrəddin Hoca” mövzusunda konfrans keçirilib) 2014'ün Aralık ayında Haydar Aliyev'in ölümünün 11. vefat yılı dolayısıyla YEE, Anadolu Ajansı ve Azerbaycan'ın resmi haber ajansı AzerTac ile birlikte Bakü'de Haydar Aliyev fotoğraf sergisi açmıştır.(Haydar Aliyev Fotoğraf Sergisi, Bakü'de açıldı). Türk kültürünü sanatsal faaliyetlerle tanıtmak bağlamında düzenlenen *Sahnedeki Türkiye* projesi kapsamında, perküsyon sanatçısı Burhan Öçal ile klarnet sanatçısı Hüsnü Şenlendirici 2015 yılında Azerbaycan'da bir konser vermiştir.(Sahnedeki Türkiye Azerbaycan'da). Yine aynı yıl içerisinde *Azerbaycan Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde dilin etkisi* konulu bir konferans düzenlenmiştir.(Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde Dil Konferansı). Henüz çok yeni bir kurum olan YEE, bu ve benzeri kültürel

¹Bu çalışma içerisinde Türkiye'de konuşulan dil sadece Türkçe ve Azerbaycan'da konuşulan dil bugünkü resmi söylem bağlamında *Azerbaycan Dili* şeklinde kullanılmaktadır.

faaliyetlerle Türkiye'nin Azerbaycan'da tanıtılması ve Türkçe'nin yaygınlaştırılması noktasında kısa zamanda önemli işler yapmaya başlamıştır. (Faaliyet Haberleri)

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

Modern zamanlarda kamu diplomasisi alanında kullanılan en eski ve en yaygın araçlardan biri, radyo ve televizyon yayıncılığıdır. Görsel yönü olması hasebiyle televizyon yayınlarının daha fazla önem kazandığı son dönemde bu tür yayınlar bir eğlence aracı olmanın yanında önemli bir kültür taşıyıcısı olarak değerlendirilmektedir. Buna ilave olarak uluslararası alanda yayın yapan haber kanalları uluslararası kamuoyunun şekillenmesinde önemli rol oynamakta ve kamuoyu, gelişmeleri haberi veren kanalın sunduğu perspektiften takip etmektedir. Kamu diplomasisi açısından bakıldığında bir şeyin gerçekte ne olduğunun değil nasıl algılandığının önemli olduğu günümüzde bu algıyı oluşturmanın en etkili araçlarından biri olan televizyon yayıncılığının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Küresel sistemde söz sahibi olmak isteyen ülkelerin bunun farkına çok önceleri vardığı ve bu çerçevede girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Söz gelimi bu ülkelerden biri olan İngiltere'nin, yaklaşık yüz yıl önce BBC'yi kurarak uluslararası alanda yayıncılık yapmaya başladığı bilinmektedir.² Türkiye ise özellikle uluslararası televizyon yayıncılığı noktasında geç kalmış olmakla birlikte son dönemde gösterdiği hızlı gelişme ile bu konuda büyük mesafe katetmiş bulunmaktadır. Bugüne gelindiğinde Türkiye Radyo Televizyon Kurumu(TRT), 35 dilde-Türkçe hariç-yayın yapan Türkiye'nin Sesi Radyosu; (1937'den günümüze Türkiye'nin Sesi Radyosu) Kürtçe, Arapça(Tarihçe) ve İngilizce(TRT World'den görkemli açılış) yayın yapan kanalların yanında dönüşümlü olarak Boşnakça, Arnavutça ve Türk lehçelerinde yayın yapan televizyon kanalları ve internet ortamında 41 dilde yayın yapan web sayfası ile uluslararası yayıncılık alanında Türkiye'nin sesi olmaya devam etmektedir.(Tarihçe)

Dildeki yakınlık hasebiyle Türkiye'de yayın yapan tüm televizyon kanallarının yayınları uygun teknik donanımlarla Azerbaycan'da takip edilebilmektedir. Bununla birlikte TRT, genel yayın planlamasında Azerbaycan'a özel bir önem vermekte ve radyo, televizyon ve internet yayıncılığında Azerbaycan Dili'nde yayınlar yapmaktadır. Azerbaycan Dili'nde programların yapılması 2009 yılında kurulan TRT Avaz adlı kanal bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Bu kanalda Azerbaycan Dili'nin yanında Boşnakça, Arnavutça, Türkçe, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Türkmenceye de yer verilerek Balkanlar'dan Orta Asya'ya, Ortadoğu'dan

²BBC, 1922 yılında British Broadcasting Company adıyla özel teşebbüs olarak kurulmuş ancak 1925 yılında tasfiye olmuş ve onun yerine 1927 yılında British Broadcasting Corporation adıyla bir kamu kuruluşu olarak varlığını sürdürmüştür. <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/79946/British-Broadcasting-Corporation-BBC>.

Kafkaslara 27 ülke ve 13 muhtar cumhuriyette yaklaşık 250 milyon nüfuslu bir coğrafyaya hitap edilmektedir.(Tarihçe). Türkçe dışındaki diğer dil ve lehçelerde yayınlanan programlarda Türkçe altyazı kullanılmakta ve bu vesile ile söz konusu havzada Türkçe'nin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. TRT Avaz kanalı bu yayın politikası ile bugün Türk Dünyası'nın başlıca problemlerinden biri olan ortak bir iletişim dilinin belirlenememesi konusunda katkı sağlamayı hedeflemektedir.

TRT, Azerbaycan'a olan ilgisini sadece Azerbaycan Dili'ndeki yaptığı yayınlarla sınırlı tutmamaktadır. TRT'nin yurt dışındaki üçüncü ofisinin 2000 yılında Bakü'de açılması bir anlamda bu duruma işaret etmektedir. TRT, yıllar içinde edindiği yayın tecrübesini paylaşmak adına Azerbaycan Televizyon ve Radyo Programları A.Ş. gibi kuruluşlarla protokoller imzalayarak buradaki radyo ve televizyon yayıncılığının geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.(TRT, Azerbaycan'daki kanal sayısını arttıracak). İmzalanan anlaşmalar ve protokoller çerçevesinde program değişimi, Azerbaycanlı personelin eğitimi, staj programları, (Eğitimlerini Tamamlayan Azerbaycanlı Genç Medya Mensupları Ödüllerini Aldı) ortak yapımların gerçekleştirilmesi, Azerbaycanlı öğrencilere Türkiye'de TRT bünyesinde eğitim verilmesi(Azerbaycanlı Öğrenciler, AA ve TRT'de Eğitim Görecek) gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. TRT, gerek yayıncılık, gerekse kurumsal ilişkiler anlamında Azerbaycan'da etkili faaliyetlerde bulunmakta ve Türkiye'nin buradaki kamu diplomasisi faaliyetlerine önemli katkılar sağlamaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı

Kamu diplomasisinin en önemli bileşenlerinden biri kültür diplomasisidir ve din de bu diplomasi çeşidinin önemli bir ögesi durumundadır. Bugün, uluslararası alanda toplumları harekete geçiren en önemli dinamiklerden birisi dindir. Birçok ülke din/mezhep faktörünü kullanarak nüfuz alanını genişletmeye çalışmakta ve ülke menfaatleri bağlamında kitleleri manipüle etmektedir.

Türkiye, laik sisteme sahip bir devlettir ancak bu durum dinin yok sayıldığı anlamına gelmemektedir. Türkiye'de dini alanda faaliyet gösteren en üst yasal kurum Diyanet İşleri Başkanlığı(DİB)'dir. Devletin laik yapısından dolayı yurt içerisindeki faaliyetlerinde nispeten çekingen bir tutum takınan DİB, yurt dışında yürüttüğü faaliyetlerde daha özgür bir ortam bulmaktadır. Anayasa'nın 62. Maddesi'nde geçen "Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır" (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası) ifadesi DİB'in yurt

dışındaki faaliyetlerinin yasal dayanağını oluşturmaktadır. Bununla birlikte yurt dışındaki faaliyetlerini Türk vatandaşları ile sınırlandırmayan DİB, dünyanın her tarafındaki Müslümanlarla ilgilenmekte ancak faaliyetlerini bir ideoloji ihracı bağlamında değil de bir tür dayanışma ve yardımlaşma konsepti ile gerçekleştirmektedir.(Sancak, 2015:188).

Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda faaliyetlerde bulunan DİB'e an fazla ihtiyaç duyulan ülkelerden biri Azerbaycan'dır. Sovyetler Birliği döneminde dini eğitime ve din adamlarının yetiştirilmesine izin verilmemesi, Azerbaycan'da bağımsızlık sonrasında bu alanda bir boşluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunu gidermek için Azerbaycan Yönetimi ihtiyaç duyulan din adamlarını ülke dışından getirmeye başlamış ancak bu durum Azerbaycan toplumunu dış dini akımların etkisine açık hale getirmiştir. Bugünkü durumda Azerbaycan'da genel itibariyle Türkiye'deki Sünni İslam(ılımlı model), İran'daki Şii İslam(radikal Şiilik) ve Suudi Arabistan'daki Vahhabilik(radikal Sünni) anlayışları etkili olmaya başlamıştır.(Tokluoğlu, 2012:66). Ancak siyasal ve toplumsal nedenlerle Türkiye kaynaklı dini faaliyetlere karşı daha hoşgörülü bir tutum sergilendiği görülmüştür.(Hasanov , 2011: 214,215). Azerbaycan halkının dışardan gelen dini akımların etkisine açık oluşu DİB'in buradaki faaliyetlerinin önemini artırmaktadır. DİB, Azerbaycan'daki faaliyetlerini kurumsal bir işbirliği çerçevesinde yürütmektedir. Bu bağlamda oradaki muhatapları olan Dini Kurumlarla İş Üzre Devlet Komitesi Başkanlığı ile 2003 yılında 19 maddelik ve yine Kafkas Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı ile 2004 yılında 14 maddelik bir protokol imzalamıştır. Esasında DİB, buradaki faaliyetlerinin bir kısmını -resmi bir hüviyeti olmamakla birlikte işbirliği içerisinde hareket ettiği- Türk Diyanet Vakfı(TDV) ile beraber gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda yapılan en önemli işlerden biri 1992 yılında TDV ile Bakü Devlet Üniversitesi arasında imzalanan bir protokol neticesinde burada bir ilahiyat fakültesinin kurulması olmuştur. Bu fakülte, Azerbaycan'ın ilahiyat alanındaki eleman eksikliğinin giderilmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır.(Kılıç, 2010:11).

Azerbaycan'da dini anlamda önemli bir eksiklik de dini yayınlar alanında hissedilmektedir. Bu eksikliğin giderilmesi için başta Kur'an-ı Kerim olmak bugüne kadar bir milyondan fazla dini yayın bu ülkeye gönderilmiştir.(Kılıç, 2010:12). Bunun yanında Azerbaycan'ın muhtelif şehirlerinde birçok cami ve mescit inşa edilmiş, birçoğunun da tadilatı yapılmış ve eksikleri giderilmiştir.(Kılıç, 2010:12,13). Kutlu Doğum Etkinliklerini Azerbaycan'a da taşıyan DİB, (Azerbaycan'da Kutlu Doğum) diğer yandan kurban bayramında TDV ile birlikte sadece 2015 yılında vekâletle kesilen 1450 hisse kurbanın Azerbaycan'da kesilmesine karar vermiştir.(Azerbaycan'da Kurban Bayramı Namazı Huşu İçinde Kılındı).

Azerbaycan Yönetimi dini alandaki faaliyetler için DİB'in uzun yıllar içerisinde oluşan tecrübesinden yararlanmak istemektedir. Nitekim Azerbaycan Dini Kurumlarla İş Üzre Devlet Komitesi Başkanı Mübariz Kurbanlı Mart 2015 tarihinde Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'i ziyaretinde bu tecrübelerden yararlanma isteklerini açık olarak beyan etmiştir. (Diyanet İşleri Başkanı Görmez'e Azerbaycan'dan ziyaret). Görmez de "her zaman dost ve kardeş Azerbaycan halkıyla bilgi ve tecrübelerimizi paylaşmaya hazırız" (Diyanet İşleri Başkanı Görmez, Azerbaycan heyetiyle görüştü) ifadesi ile buna karşılık vermiştir. Bu işbirliğinin yansımalarından biri olarak Görmez, Azerbaycanlı hacı adaylarının DİB'in sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanabilmesi için talimat verdiğini ifade etmiştir.(Diyanet İşleri Başkanı Görmez, Azerbaycan heyetiyle görüştü). Bunların yanında, Görmez'in 2015 yılında Hocalı Katliamı'nın yıl dönümünde kullandığı "Azerbaycan'ın elemi bizim elemimizdir, sevinci bizim sevincimiz, hüznü, kederi bizim hüznümüz, kederimizdir" şeklindeki sözleri, DİB'in Azerbaycan konusundaki tutumunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.(Diyanet İşleri Başkanı Görmez: Azerbaycan'ın elemi bizim elemimizdir). Diyanet alanındaki iyi ilişkiler karşılıklı olarak gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerle de teyit edilmiştir.

Diğer Kurumlar

Kamu diplomasisi alanındaki faaliyetlerin en önemlilerinden biri de eğitim alanındaki faaliyetlerdir. Bunun iki yönü bulunmaktadır. Birincisi burs ve benzeri teşviklerle yurt dışından öğrencilerin kendi ülkenizde eğitim görmesi, ikincisi ise yurt dışında farklı kademelerde eğitim kurumları açarak kendi dilinizin ve kültürünüzün bu kurumlar vasıtasıyla o topraklara taşınması şeklinde olmaktadır. Türkiye bunlardan birincisine ağırlık vermekle birlikte ikinci yönü de ihmal etmemektedir. Eğitim faaliyetleri, 2010 yılında kurulmuş(Yurtdışı Türkleri Başkanlığı Kuruldu) olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı(YTB) ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılması sonucu 2014 yılının başında kurulan Yükseköğretim ve Yurtdışı Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak 28 Haziran 2016 tarihinde onaylanan(Cumhurbaşkanı Erdoğan, 'Türkiye Maarif Vakfı Kanunu'nu onayladı) kanunla Maarif Vakfı'nın kurulması ile birlikte yurt dışındaki örgün ve yaygın eğitim hizmetleri bu vakfın sorumluluğuna bırakılmıştır.³

Türkiye'de eğitim görmek isteyen öğrenci sayısı her geçen yıl artış göstermektedir. 2016 yılında beş bin öğrencinin kabul edileceği Türkiye Bursları için 172 ülkeden yaklaşık 122 bin öğrencinin başvuruda bulunduğu ifade edilmektedir.⁴ 1992 yılında *Büyük Öğrenci Projesi*

³Vakfin kuruluş amacı ve faaliyet alanları için bakınız. Vakfin resmi web sayfası, <http://turkiyemaarif.org/>

⁴Rakamlar için bakınız. <https://www.turkiyeburslari.gov.tr/>.

adıyla başlatılan ve sonradan Türkiye Bursları adını alan program çerçevesinde bugüne kadar 50 binden fazla öğrenciye eğitim imkânı sağlanmıştır. Burslara en fazla katılım Türk Cumhuriyetlerinden gerçekleşmiş ve yaklaşık 20 bin(Türkiye Bursları'ndan en çok kimler yararlandı?) öğrenci içerisinde 5 binini⁵ Azerbaycan'dan gelenler oluşturmuştur. Rakamlardan anlaşıldığı üzere bu programdan en çok yararlanan ülkelerden biri Azerbaycan olmuştur. Eğitim faaliyetlerinin ikinci boyutu olan Azerbaycan'da okulların açılması konusunda resmi kurumların girişimleri, sivil kuruluşların gerisinde kalmıştır. Daha çok buradaki Türk vatandaşlarının ihtiyaçları dikkate alınarak açılan okullarda ağırlıklı olarak Türk öğrencilerin eğitim aldıkları görülmüştür.⁶ Eğitim alanında resmi kurumların boşluğunu bir yerde sivil kuruluşlar doldurmuş ve farklı sivil toplum örgütleri değişik kademelerde açtıkları eğitim kurumları ile Azerbaycan'da Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine önemli katkılar sağlamışlardır.

Türkiye'nin tanıtımında önemli bir rol oynayarak kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sağlayan yapılardan bir diğerinin belediyeler olduğu görülmektedir. Belediyelerin katkısı *kardeş şehir* ilişkisi bağlamında gerçekleşmekte ve bu ilişki "iki belediyenin sorunlarını beraberce çözmek ve zaman içinde daha yakın ve dostane ilişkiler geliştirmek için ortaklaşa hareket etmek üzere bir araya gelerek kurdukları bir ilişki"(İller ve Belediyeler Dergisi , 2012:7) şeklinde açıklanmaktadır. Kardeş şehir ilişkisi ile şehirler arasında karşılıklı olarak bir kültürel etkileşimin yolu açılmaktadır.

Türkiye'de birçok il ve ilçe belediyesinin Azerbaycan'daki şehirlerle kardeş şehir ilişkisi kurdukları görülmektedir. 1992 ile 2015 yılları arasında Azerbaycan'daki muhtelif büyüklükteki elli iki şehir Türkiye'deki belediyelerle kardeş şehir protokolü imzalamıştır. (www.migm.gov.tr/dokumanlar/kardes_kent_istatistik.xls).

Buraya kadar sözü edilen kamu kuruluşları genel olarak Türkiye'nin tanıtımı ve kamu diplomasisi alanında faaliyet göstermeleri amacıyla kurulmuş ya da bu amaca hizmet edecek şekilde yeniden yapılandırılmışlardır. Ancak sözü edilenlerin dışında başka kamu kuruluşları da Türkiye'nin tanıtımında ve kamu diplomasisi faaliyetleri çerçevesinde rol almaktadırlar. Türk Hava Yolları, Anadolu Ajansı, Turizm Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve bunun gibi başka kamu kurumları, kuruluş amaçları bu olmasa da bilişim teknolojisindeki geline aşamanın da

⁵Türkiye'nin Bakü Büyükelçiliği'nin bu konudaki açıklaması için bakınız. <http://www.baku.emb.mfa.gov.tr/images/localCache/12/ae5c0f33-b5ab-4d47-ad12-c89152014e9c.docx>.

⁶Söz gelimi Bakü Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği'nin sorumluluğunda olan Bakü Türk İlköğretim Okulu'nda öğrenim gören öğrencilerin 851'i Türk, 74'ü Azerbaycanlıdır. Bir diğer okul Bakü Türk Anadolu Lisesi'nde ise durum biraz daha farklıdır. Öğrencilerden 129'u Türk, 256'sı Azerbaycanlıdır. (Rakamlar 2011 yılına aittir.), Tokluoğlu, a.g.e.,s.83

etkisiyle benzer faaliyetlerle Türkiye'nin kamu diplomasisi uygulamalarına katkıda bulunmaktadırlar.

Sonuç

Günümüz dünyasında kamuoyunun, devletlerin karar verme mekanizmaları üzerindeki etkisi gittikçe artmaktadır. Demokratik olsun veya olmasın her yönetici az ya da çok halkın düşüncelerini dikkate alarak karar almak durumunda kalmaktadır. Böylesi bir durumda kamuoyunu etkilemeyi esas alan kamu diplomasisi kavramı gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

Türkiye için dünya üzerinde iyi ilişkilere sahip olmak bağlamında en vazgeçilmez ülkelerden biri Azerbaycan'dır. Azerbaycan ile Türkiye başta soy, din, dil olmak üzere birçok ortak değeri paylaşmaktadır. Ancak son dönemde yaşanan bazı gelişmeler ortak değerleri paylaşmanın kendi başına bir sonuç doğurmayacağını, bu ortak değerlerin kolaylaştırdığı zemin üzerinden iyi ilişkiler tesis edilmesinin gerekli olduğunu bizlere göstermektedir. Bu iki toplumun, birbirlerini daha iyi tanımaya ve birbirlerinin hassasiyetlerini daha iyi anlamaya ihtiyaçları olduğu anlaşılmaktadır. Bu ihtiyacı karşılayacak en önemli enstrüman ise kamu diplomasisi faaliyetleridir.

Türkiye, Azerbaycan ile olan ilişkilerinde kamu diplomasisinin önemini farkındadır. Bunun gereği olarak da söz konusu alanda faaliyet gösteren başlıca resmi kurumları Azerbaycan'da aktif bir şekilde görev yapmaktadırlar. Çalışmada sözü edilen kurumlar ve onların yaptıkları faaliyetler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. TİKA, sözü edilen kurumlar içerisinde kamu diplomasisi yaklaşımı bağlamında faaliyetler yürüten ilk kurumlardandır. Bundan dolayı sahadaki tecrübesi fazladır. TİKA çok geniş bir alanda faaliyet göstermekte ve faydalı işler yapmaktadır. Ancak bunların kamu diplomasisi adına başarılı sonuçlar vermesi için yapılan işlerin tanıtımının iyi olması gerekmektedir. TİKA'nın faaliyetleri ile ilgili olarak en haklı eleştiri tanıtımların daha iyi yapılması hususunda olabilir.

Yunus Emre Enstitüsü kamu diplomasisi alanında faaliyet gösteren çok yeni bir kurumdur. Buna rağmen kısa sürede başarılı çalışmalar yaptığı görülmektedir. İki ülke arasındaki ortak değerleri dikkate alarak faaliyet yürütmektedir. Henüz on yılını doldurmamış bir kurum için gösterilen performansın iyi olduğunu söylemek mümkündür. Türkçe öğrenmeye karşı her geçen yıl artan ilginin varlığı da bunu ortaya koymaktadır.

Kamu diplomasisi alanında önemli bir başka kurum olan TRT'nin yayın kalitesi onu Azerbaycan televizyon kanalları karşısında avantajlı kılmaktadır. TRT Avaz'ın yayın akışı içerisinde Azerbaycan dilinde yayın yapması Azerbaycanlılara gösterilen saygının bir

göstergesidir. Ancak Türkçe yapılan yayınlar da rahatlıkla Azerbaycan'da izlenmektedir. Burada TRT'nin hassasiyet göstermesi gereken konu yayın akışı içerisinde Azerbaycanlıları memnun edecek programlara daha fazla yer verilmesi olacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın faaliyet alanı Türkiye'nin diğer kamu diplomasisi kurumlarına nazaran daha sıkıntılıdır. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı Sünni yaklaşımı benimseyen bir kurum iken Azerbaycan nüfusunun yaklaşık dörtte üçü Şii mezhebe mensuptur. Bu durum Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hareket alanını kısıtlamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, faaliyetlerini yürütürken sözü edilen diğer kurumlara nazaran daha sabırlı ve hassas davranmalıdır. Çünkü Azerbaycan'da din konusu hassastır ve atılacak yanlış adımlar ciddi sorunlara yol açabilecektir.

Kamu diplomasisi faaliyetleri farklı alanlarda kısa, orta ve uzun vadeli olarak uygulanmaktadır. Buna bağlı olarak da netice alınması genellikle orta ve uzun vadede mümkün olmaktadır. Diğer yandan, Türkiye'nin bu alandaki faaliyetlerinin özellikle son on yılda yoğunlaştığı görülmektedir. Bundan dolayı Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik olarak yürüttüğü faaliyetlerin başarısını değerlendirmek için henüz erkendir. Bir başarı ya da başarısızlıktan söz edebilmek için zamana ihtiyaç vardır. Bu bağlamda yakın zamanda iki ülke arasında yaşanması muhtemel sorunlara bakarak söz konusu faaliyetlerin başarısız olduğunu düşünmek doğru olmayacaktır. Bugün için Türkiye'nin yapması gereken, -atılan adımların ve yapılan faaliyetlerin neticesinin gelecek dönemlerde alınacağına idrakiyle - kamu diplomasisi faaliyetlerini daha fazla geliştirmek olmalıdır.

Kaynakça

- AA, “TİKA Azerbaycan'da iftar programı düzenledi”, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-azerbaycanda-iftar-programi-duzenledi/29082>, (17.02.2017).
- AA, “Türkçeye en büyük ilgi Azerbaycan'dan”, <http://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkceye-en-buyuk-ilgi-azerbaycandan/83223>, (20.02.2017).
- APA, “Azərbaycan-Türkiyə ortaq xalq dəyərləri – Molla Nəsrəddin və Nəsrəddin Hoca” mövzusunda konfrans keçirilib”, <http://az.apa.az/news/382837>, (17.02.2017).
- Bilkan, A. F. (2010), “Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri”, *Yükselen Değer Türkiye*, Usul, A. R. (Ed.) Müsiad Araştırma Raporları, İstanbul, s.329-333.
- Demir, V. (2012), *Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Bursları'nı Almaya Hak Kazanacak Adaylardan İstenen Sağlık Raporu Hakkında Duyuru”, <http://www.baku.emb.mfa.gov.tr/images/localCache/12/ae5c0f33-b5ab-4d47-ad12-c89152014e9c.docx>, (18.02.2017).
- DİB, “Diyanet İşleri Başkanı Görmez, Azerbaycan heyetiyle görüştü”, <http://www.diyanet.gov.tr/tr/icerik/diyanet-isleri-baskani-gormez-azerbaycan-heyetiyle-gorustu/7834>, (18.02.2017).
- DİB, “Azerbaycan'da Kutlu Doğum”, <http://www.diyanet.gov.tr/tr/icerik/azerbaycanda-kutlu-dogum/26738?getEnglish>, (17.07.2017).
- DİB, “Diyanet İşleri Başkanı Görmez'e Azerbaycan'dan ziyaret”, <http://www.diyanet.gov.tr/tr/icerik/diyanet-isleri-baskani-gormez%E2%80%99e-azerbaycan%E2%80%99dan-ziyaret%E2%80%A6/26599>, (18.02.2017).
- Erhan, Ç. vd. (2010), *Kamuoyu ve Türk Dış Politikası Anketi*, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM), Ankara.
- Gaytancıoğlu, K. (2010), “Son Dönem Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Yaşanan Bayrak Krizi'nin Değerlendirilmesi”, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), s.43-50.
- Gül, A. (2007), *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Hasanov, B. (2011), *Azerbaycan'da Din: Sovyetler'den Bağımsızlığa Hafıza Dönüşümleri*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Hürriyet Gazetesi, “Türkiye Bursları'na 155 bin aday başvurdu”, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/28667790.asp>, (20.02.2017).
- Hürriyet Gazetesi, “Türkiye Bursları'ndan en çok kimler yararlandı?”, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/28548637.asp>, (18.02.2017).
- İller ve Belediyeler Dergisi*, 776, 2012.

- KDK, “Yaralı Azeri askerler tedavi için Türkiye’ye getirildi”, <http://kdk.gov.tr/haber/yarali-azeri-askerler-tedavi-icin-turkiyeye-getirildi/475>, (18.02.2017).
- Kılıç, K. H. (2010), “Azerbaycan ile Dinî Alanda İşbirliğimiz-Hizmetlerimiz”, *Avrupa Diyanet*, s.9-13.
- Mardanov, S. (2012), “Azerbaycan’da ABD Algısı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, (1)1, s.19-44.
- Milliyet Gazetesi, Karakuş, Abdullah, “Azeri çocukları Pepe’yle büyüyor”, <http://www.milliyet.com.tr/azeri-cocuklari-pepe-yle-buyuyor-gundem-2074406/>, (19.02.2017).
- NTV, “Azerbaycan ile bayrak krizi büyüyor”, NTV 21 Ekim 2009 Çarşamba, <http://www.ntv.com.tr/dunya/azerbaycan-ile-bayrak-krizi-buyuyor,3axSjUNRWEGsvJC4MHlTA>, (08.07.2017).
- Nye, J. S. (2002), “Hard And Soft Power In A Global Information Age”, Leonard M. (Ed.), *Re-Ordering The World*, Foreign Policy Centre, London, s.2-11.
- Nye, J. S. (2005), *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, (Çev. R. İ. Aydın), Elips Kitap, Ankara.
- Nye, J. S. (2007), “Notes For A Soft Power Research Agenda”, Berenskoetter F.ve Williams M. J. (Ed.), *Power In World Politics*, Taylor And Francis, New York, s.162-172.
- Nye, J. S. (2011), *The Future of Power*, Public Affairs, New York.
- Nye, J. S. “Soft Power and Higher Education”, <http://net.educause.edu/forum/iuf04.asp?bhcp=1>, (22.12.2017).
- Oran, B. (Ed.) (2013), *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 2001-2012*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Parlakpınar, M. (2014), “Yunus Emre Enstitüsü’nün Türkoloji Alanındaki Faaliyetleri”, *3rd International Conference On Language And Literature “Turkish in Europa”*, 2, Proceedings Book, Tirana/Albania.
- Sabah Gazetesi, “TİKA’dan Azerbaycan’daki engellilere tekerlekli sandalye desteği”, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/08/09/tikadan-azerbaycandaki-engellilere-tekerlekli-sandalye-destegi#>, (16.02.2017).
- Sancak, K. (2016), *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Sancak, K. (2015), *Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye’nin Yumuşak Gücünün Analizi Ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.
- Sancak, K. (2014), “Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Bağlamında II. Abdülhamid’in Uzak Doğu’daki Faaliyetleri”, *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu Bildiriler*, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sönmezoğlu, F. vd. (Haz.) (1992), “Kültürel Diplomasi”, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul.

- Star Gazetesi, “Diyanet İşleri Başkanı Görmez: Azerbaycan’ın elemi bizim elemimizdir”, <http://www.star.com.tr/guncel/diyanet-isleri-baskani-gormez-azerbaycanin-elemi-bizim-elemimizdir-haber-1005514/>, (18.02.2017).
- Taşken, C. (2015) *İran’ın Dil ve Kültür Diplomasisi*, Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- TBMM, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa2011.pdf> , (11.02.2017).
- TİKA, “Tarihçemiz”, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihcemiz-222>, (18.02.2017).
- TİKA, “Azerbaycan’da Arıcılık Projeleri Devam Ediyor”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/azerbaycan'da_aricilik_projeleri_devam_ediyor-19018, (17.02.2017).
- TİKA, “Eğitimlerini Tamamlayan Azerbaycanlı Genç Medya Mensupları Ödüllerini Aldı”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/egitimlerini_tamamlayan_azerbaycanli_genc_medya_mensuplari_odullerini_aldi-7710, (18.02.2017).
- TİKA Özel Sayı, Eylül 2012, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/bbaz2012.pdf>, (18.02.2017).
- TİKA, “TİKA Tarafından Azerbaycan’da ASAN Radyo Kuruldu”, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_tarafindan_azerbaycan'da_asan_radyo_kuruldu-20995, (16.02.2017).
- TİKA, “Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı 2013 Faaliyet Raporu”, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2013.pdf>, (20.02.2017).
- TİKA, “Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2013”, http://store.tika.gov.tr/yayinlar/kalkinma-yardimi/Kalkinma_Yardimlari_Raporu2013.pdf, (18.02.2017).
- TRT AVAZ, “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye Maarif Vakfı Kanunu’nu onayladı”, <http://www.trtavaz.com.tr/haber/cumhurbaskani-erdogan---turkiye-maarif-vakfi-kanunu-nu-onayladi/0/258547>, (18.02.2017).
- TRT, “Tarihçe”, <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx>, (17.02.2017).
- TRT, “TRT World'den görkemli açılış”, <http://www.trthaber.com/haber/yasam/trt-worldden-gorkemli-acilis-284284.html>, (18.02.2017).
- TRT, “1937’den günümüze Türkiye’nin Sesi Radyosu”, <http://www.turkiyeninsesiradyosu.com/?r=site/content&id=32>, (20.02.2017).
- Tokluoğlu, C. (2012), “Azerbaycan”, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*, Aydıngün, İ. ve Balım, Ç.(Ed.), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, s.15-116
- Www.beyazgazete.com, “Azerbaycan’da Kurban Bayramı Namazı Huşu İçinde Kılındı”, <http://beyazgazete.com/haber/2015/9/24/azerbaycan-da-kurban-bayrami-namazi-husu-icinde-kilindi-2885684.html>, (17.02.2017).

-
- Www.haber7.com, “TRT, Azerbaycan'daki kanal sayısını arttıracak”, <http://www.haber7.com/televizyon/haber/1020397-trt-azerbaycandaki-kanal-sayisini-arttiracak>, (18.02.2017).
- Www.haberler.com, “Azerbaycan'da Çanakkale Savaşlarını Anlatan Fotoğraf Sergisi Açıldı”, <http://www.haberler.com/azerbaycan-da-canakkale-savaslarini-anlatan-7193753-haberi/>, (17.02.2017).
- Www.haberler.com, “Azerbaycanlı Öğrenciler, AA ve TRT'de Eğitim Görecek”, <http://www.haberler.com/azerbaycanli-ogrenciler-aa-ve-trt-de-egitim-6940827-haberi/>, (17.02.2017).
- Www.haberler.com , “Tika Azerbaycan'a Desteğini Sürdürüyor”, <http://www.haberler.com/tika-azerbaycan-a-destegini-surduruyor-7091985-haberi/>, (18.02.2017).
- YEE, “Faaliyet Haberleri”, <http://baku.yee.org.tr/tr/faaliyethaberleri>, (18.06.2017).
- YEE, “Kurumsal”, <http://www.yee.org.tr/tr/yunusemreenstitusu>, (19.02.2017).
- YEE, “Kültür Sanat Müdürlüğü”, <http://www.yee.org.tr/tr/kultursanatmudurlugu>, (18.02.2017).
- YEE, “Misyona”, <http://www.yee.org.tr/tr/misyon>, (17.02.2017).
- YEE, “Sahnedeki Türkiye Azerbaycan'da”, http://baku.yee.org.tr/tr/genelhaberler/sahnedeki-turkiye-azerbaycan-da_946, (18.02.2017).
- YEE, “Son Mektup Filmi Azerbaycan'da Gösterime Girdi”, http://baku.yee.org.tr/tr/genelhaberler/son-mektup-filmi-azerbaycan-da-gosterime-girdi_947, (18.02.2017).
- YEE, “Türkçe Eğitim ve Öğretim Merkezi”, <http://www.yee.org.tr/turkiye/tr/yetem/yetem-1>, (20.02.2017).
- YEE, “Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde Dil Konferansı”, http://baku.yee.org.tr/tr/genelhaberler/turkiye-azerbaycan-iliskilerinde-dil-konferansi_949, (20.02.2017).
- Yeni Asya Gazetesi, “Haydar Aliyev Fotoğraf Sergisi, Bakü'de açıldı”, http://www.yeniasya.com.tr/kultur-sanat/haydar-aliyev-fotograf-sergisi-baku-de-acildi_309308. (18.07.2017).
- Yeni Şafak Gazetesi, “Yurtdışı Türkleri Başkanlığı Kuruldu”, <http://www.yenisafak.com.tr/politika/yurtdisi-turkler-baskanligi-kuruldu-248485>, (18.02.2017).
- Yesevi, Ç. G. ve Tiftikçigil, B. Y. (2015), “Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, (5)1, s.27-44.
- Yılmaz, S. (2012). *Akıllı Güç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

DIFFICULTIES IN UNDERSTANDING ACCOUNTING COURSES AND ITS REASONS: A RESEARCH FOR AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES – DEPARTMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION STUDENTS¹

Fatma TEMELLİ²
orcid.org/0000-0001-7436-5289

ABSTRACT

The purpose of the research is to determine the difficulties in understanding accounting courses experienced by the Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration students, and its reasons. For this purpose, a research was applied on 218 students in Ağrı İbrahim Çeçen University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration. A questionnaire with an open-ended question that “Do you experience a difficulty of understanding in the accounting courses? If your answer is Yes, what do you think about the most important reason for you to experience a difficulty/difficulties of understanding in the accounting courses?” was applied on the students. Since 13 students participated in the research stated that they had no difficulty in understanding accounting courses by giving “No” answer to this question addressed, the remaining 205 questionnaires were evaluated. The answers given by the students were analyzed and classified in 8 different categories. According to the research results, it was determined that the students had different views on the difficulties in understanding and its reasons.

Keywords: Accounting, Accounting Courses, Accounting Education, Difficulties in Understanding

Jel Codes: M40, M41, M49, I20, I21

MUHASEBE DERSLERİNDE ANLAMA ZORLUKLARI VE NEDENLERİ: AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ İİBF-İŞLETME BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA ÖZ

Araştırmanın amacı, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü öğrencilerinin muhasebe derslerinde yaşadıkları anlama zorluklarını ve bunların nedenlerini belirlemektir. Bu amaçla; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü’nde 218 öğrenciye araştırma uygulanmıştır. Öğrencilere “Muhasebe derslerinde anlama zorluğu yaşıyor musunuz? Cevabınız Evet ise Muhasebe derslerinde anlama zorluğu/zorlukları yaşamanızdaki en önemli neden sizce nedir?” şeklinde açık uçlu bir soru ile anket uygulanmıştır. Araştırmaya katılan 13 öğrenci yöneltilen bu soruya “Hayır” cevabını vererek muhasebe derslerinde herhangi bir anlama zorluğu yaşamadıklarını belirttiklerinden geriye kalan 205 anket değerlendirilmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar analiz edilerek 8 farklı kategoride sınıflandırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin anlama zorlukları ve nedenleri ile ilgili farklı görüşleri olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Dersleri, Muhasebe Eğitimi, Anlama Zorlukları.

Jel Kodları: M40, M41, M49, I20, I21.

¹ This paper has been presented as abstract by author at II. International Social Science Congress which is held by Agri Ibrahim Cecen University on 12-14 October 2016.

² Asst. Assoc. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, ftemelli@agri.edu.tr

Introduction

Accounting science is developing and progressing each passing day. Accordingly, the development of new methods in the field of accounting education and the emergence of new perspectives are inevitable. Along with the development of new methods and the emergence of new perspectives, universities, national and international organizations need to be informed about how accounting education should be. In order to ensure effectiveness in accounting education, it is necessary to acquire knowledge and skills needed in the profession within the learning and teaching process.

Accounting courses are given intensively in all departments of the Faculty of Economics and Administrative Sciences, especially in the Department of Business Administration, and accounting education is important in terms of fulfilling the accounting profession.

The purpose of the study is to present the solution proposals to both the students and the lecturers and to contribute to the literature in this context by discussing the difficulties in understanding, which the students experience in accounting courses, and its reasons. Consequently, this research is also important in terms of revealing the difficulties in understanding accounting courses of the Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration students and its reasons, and drawing more attention to these issues in the higher education stage. In line with these aims, a questionnaire with an open-ended question that “Do you experience a difficulty of understanding in the accounting courses? If your answer is Yes, what do you think about the most important reason for you to experience a difficulty/difficulties of understanding in the accounting courses?” was applied on the first, second, third, and fourth grade students in Ağrı İbrahim Çeçen University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration who take the accounting courses. Since 13 students participated in the research stated that they had no difficulty in understanding accounting courses by giving “No” answer to this question addressed, the remaining 205 questionnaires were evaluated. The answers given by the students were analyzed and classified in 8 different categories. According to the research results, it was determined that the students had different views on the difficulties in understanding and its reasons. Among the reasons for difficulties in understanding the students experience in accounting courses, being difficult of the course content took the first place, lack of application in the course took the second place, and lack of lecturer took the third place. Moreover, the fact that the course is numerically weighted, the course is based on memorization, the student's lack of interest in the course, the difference between theory and practice in the course, and the inadequacy of the

resource books related to the course are also shown as reasons for the difficulties in understanding by the students. In conclusion, most of the Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration students who participated in the research stated that they have experienced difficulty in understanding in the accounting courses. In the following sections of the research, conceptual framework, literature review, research methodology, research findings and comments, and conclusion parts are included.

Conceptual Framework

Undergraduate study is an important duration which prepares the students for life. Students should be brought scientific and professional potential in that duration. The aim here is, ensuring that the students obtain the best potential on the branch of education they are studying (Bilginer, 1999: 112).

Undergraduate level accounting and finance education is given under the roof of Faculty of Economics and Administrative Sciences, Faculty of Political Sciences, Faculty of Business Administration and the Faculty of Economics of universities. Country wide, Faculty of Economics and Administrative Sciences is the most common faculty included in the universities providing training for accounting and finance areas. Basic accounting and finance education is given in the following departments of those faculties; Business and Management, Economics, Public Administration, Finance, Internal Relations, International Finance, Labor Economics and Industrial Relations et cetera. Within these departments, in the means of accounting a finance education, business and management department has the most important place. In addition to this, despite not being as intense as the Business and Management department, Economics and Finance departments also has predominantly accounting and finance classes (Gençtürk, 2006: 65).

According to 3568 numbered Law of Independent Accountant and Financial Advisory and Certified Public Accountant, professional accountant related accounting education is given in Faculty of Law, departments of Business and Management, Economics, Finance, Public Administration, Labor Economics and Industrial Relations, Econometrics, International Relations of Faculty of Economics and Administrative Sciences and Faculty of Political Sciences (Başer, 2010: 58). Accounting education in Turkey is intensely given in Trade Vocational High Schools, accounting programs of Vocational Schools and nearly all programs of Faculty of Economics and Administrative Sciences (Kuşat, 2014: 71).

Today, accounting expresses an area including financial accounting, cost accounting, managerial accounting, tax accounting, external audit, internal audit, budgeting, information system design, social accounting and government accounting (Akdoğan and Sevilengül, 2007: 4-5).

Qualified work force become apparent with today's intense competition and the developing technology and this situation effected the accounting education deeply. The main objective of accounting career training is delivering the vocational information and skills to the students. More clearly, accounting training aims to educate and govern people to be able to use the financial information (Çelenk et all, 2010: 159). Accounting education has an important role on the application of accounting as a profession. The condition and quality of accounting education, directly effects the image of accounting as a profession. The quality of education is important in terms of the position the profession would get in the new world (Çukacı and Elagöz, 2006: 147). One of the most specifical aspects of the accounting education is; the application and logic of accounting is being based on determined standards and norms (Bilginer, 1999: 115). Accounting is an academic science which requires not only instructors' disciplined work, but also students' (Fay and Hardin, 2000: 432).

Students of Business and Management department, take more accounting related classes than the other students of the faculty. With the curriculum, it is aimed that the students would have the idea discipline of planning, executing, auditing and analyzing to increase efficiency of their future corporations in all areas. Besides, taking the expectations and objectives of business world, students take mathematics, statistics, sociology, economics, law and in their senior years; production management and marketing, management and organization, operational research, accounting and finance, law, computer courses (Başer, 2010: 60).

The most efficient way to increase the standards of accountants by enhancing their proficiency and quality is to apply effective training strategies for each different subject. For this reason, quality of upper secondary and undergraduate level education has an important role. Key facts of upper secondary and undergraduate level education could be named as follows; variety of courses, content of courses, application of courses, outfit and environment, students in the class and the instructor. There a lot of studies about education of accounting subject to students. In the light of these studies, along with the beneficial literature for instructors, it is also mentioned about alternative approaches about teaching techniques. (Ay, 2011: 265).

Literature Review

In the national and international literature, some of the studies that are similar to this research are as follows:

In the research, Demirkan (2001) claimed that theory and application are inseparable parts of accounting education. It is also claimed that the previous basic knowledge should be comprehend together with the late information and they should become integrated and that information should be supported with the applications.

Zaif and Karapınar (2002), in their research, came to a conclusion that for an effective accounting education; instructor, physical environment and course passing systems should be evaluated together, instructors should commonly support the lecture with real life experiences rather than sticking to a text book or problem solving techniques with rules, accordingly, researches show that providing dynamic class environment and making students observe and work on real businesses would be more beneficial.

In the researches of Kaya and Daştan (2004); Kalmış and Yılmaz (2004) the comprehension levels of accounting education related subjects and lectures and the methods of teaching are approached and suggestions are offered to increase the quality.

In their research about the motivation and expectations of accounting students, Byrne and Flood (2005), stated that accounting instructors' taking the students' hope and expectations into consideration to motivate them is as important as the academic program.

Demir and Çam (2006) in their studies of factors that negatively effects the success level of accounting students in accounting education, came to a conclusion that students are happy to study in accounting department and they willingly choose the accounting department. And it is determined that the most important factors which negatively effects the success of the accounting students are respectively; lack of basic information, wrong ways of teaching and insufficient application level.

In their study, Eleren and Kayahan (2007) has gathered information from students who were studying accounting at the vocational school; they have evaluated the basic data like student's educational backgrounds, school preferences and thoughts on the accounting training and education. According to the results; students has favored the instructor's teaching methods, application examples and his/her demeanor and approach towards students, and written or verbal explanations with examples against technological elements like computers and projections.

Kaytmaz Balsarı and Aslantürk (2007) in their researches, stated that, along with the theoretical information, students should be equipped with problem solving, time deploying, communicational and team skills.

In his research of teaching and the experience of learning in England, Mısırlıoğlu (2008); remarked the student focused teaching approach in accounting education. In this approach, with short questions and answers and critical questions related with the topic, the student should be made interested in the topic. Besides; the information supposed to be given to the students, should be rearranged according to the needs of the students and as it could be related with the other disciplines. Academic program and the courses should be planned by taking the objective of students' into account.

Özbirecikli and Pastacıgil (2009: 82), mention that with the changing content of accounting education in 21. century, accountants' keeping pace with change is mostly related with professional knowledge, skills, ethics and quality; and the ones who would like to be an accountant should be disposed to learn and apply the new techniques and should be included in life time learning period. At this point, the accounting education the students get has a significant point (Karcıoğlu et al, 2010: 4).

In their research, Ünal and Doğanay (2009) stated that important studies are carried on to eliminate the difference between theory and the practice in accounting courses, but to completely eliminate it and to provide topicality, it is important that implementers and executives should also attend to accounting classes. In conclusion, to strengthen the bonds between theory and practice, making the implementers with theoretical knowledge attend the undergraduate level accounting lectures would increase the effectiveness of accounting education.

Collison et al (2011) made a research on students who takes the accounting for the first time and their manners before and after taking the course. Especially in England and Japan, the necessity of accounting and the critical role of comprehending it in the profession of business and management is researched. According to the research, the awareness level in the sense of business science and education, of the students who took the accounting course, is increased. Ability of performing and carrying on a business' activities with accounting is making students who would like to have a business in the future getting them interested in accounting.

With their research, Güneş and Çukacı (2011), tried to present, taking into consideration the difference between scientific developments and the methods used in accounting education, the relationship between the lecturing methods that are in literature and accepted. With the use of

questionnaire technique, a specific accounting subject is taught to İnönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business and Management department students in General Accounting course, with three different methods, in the exams which took place right after the lecture and after some time, the scores students got are used as performance criterion and the supremacy of the methods are discussed.

Ay (2011) in the research, tried to define the comprehending challenges and their reasons in accounting courses, of students who study in vocational schools with the survey method. The dominant category, first one, is formed as the lack of application. Accounting being mostly computational is the second, lack of case studies is the third, lack of interest in accounting is the fourth, insufficient use of visual materials is fifth, inability of instructor is the sixth, course being based on memorization is the seventh, difference between theory and the practice is the eighth, lack of homeworks is ninth, lack of sources is tenth and the last one is lack of team work.

In the research, Tuğay (2014) measured the sense of accounting students of Mehmet Akif Ersoy University on accounting lectures and expectations of them from instructors and came to a conclusion that students comprehend the lecture best when it is taught using the black board. Besides, it is revealed that students would like to see instructors who uses the technology, could communicate well with the students, supports the lectures and especially has the professional ethical skills in the class.

Purpose and Importance of Research

The purpose of the research is to determine the difficulties in understanding that the students of Ağrı İbrahim Çeçen University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration experience in the accounting courses, and its reasons, and to present solution proposals to both the students and the lecturers and to contribute to the literature in this context. This research is important in terms of revealing the difficulties in understanding accounting courses of the Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration students and its reasons, and drawing more attention to these issues in the higher education stage.

Scope And Restrictions of the Research

The research was applied on 218 students studying in Ağrı İbrahim Çeçen University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration. A questionnaire with an open-ended question that “Do you experience a difficulty of understanding in the accounting courses? If your answer is Yes, what do you think about the

most important reason for you to experience a difficulty/difficulties of understanding in the accounting courses?” was applied on the students. Since 13 students participated in the research stated that they had no difficulty in understanding accounting courses by giving “No” answer to this question addressed, an evaluation was carried out on the remaining 205 questionnaires. Additionally, it can be said that the research has limits about the following topics:

*This research is limited with only the academic year of 2015-2016 when it was applied.

*This research is limited with the Business and Management department which contains intense amount of accounting courses.

*This research is limited with the sample of 205 students who studies in faculty of economics and administrative sciences and takes part in this research.

*This survey is limited with only one open ended question of “Do you experience a difficulty of understanding in the accounting courses? If your answer is Yes, what do you think about the most important reason for you to experience a difficulty/difficulties of understanding in the accounting courses?” asked by the researcher.

*This research is limited with the answers that students have given to the open ended question.

Research Assumptions

It is assumed that the students answered the survey questions correctly and are not directed in any ways.

Research Method

The answers of the students are analyzed with the method of qualitative content analysis; the comprehension challenges and their reasons are classified in eight different categories. These categories are; (1) difficulty of the course content, (2) inability of instructor, (3) course being mainly computational, (4) course being based on memorization, (5) lack of application, (6) lack of source books, (7) difference between theory and practice, (8) lack of interest to the course.

The most important part of content analysis is determining the categories where the data is classified. A content analysis is only valid as the used categories’ suitability and validity. Nevertheless, there is no list of categories that is developed and/or standardized that is suitable for every research. (Tavşancıl and Aslan, 2001: 72).

Below steps are followed while analyzing the research.

*All of the answers were read to define all variations of comprehension challenges and their results and to define the categories roughly.

*After the first reading, the interpreted concepts were classified.

*The categories to classify the data was determined. The categories are determined by the answers of the students and getting inspired from the literature.

*To determine the main categories, answers were read again.

Research Findings and Comments

The distributions of the students participating in the survey according to their genders are shown in Table 1 below.

Table 1: Distribution of Students by Gender

Gender	Number	%
Male	111	54,1
Female	94	45,9
Total	205	100

As seen in Table 1, 54.1% of the students who participated in the survey were male and 45.9% were female.

In this research, given answers to the open ended question of “Do you experience a difficulty of understanding in the accounting courses? If your answer is Yes, what do you think about the most important reason for you to experience a difficulty/difficulties of understanding in the accounting courses?” are categorized and those categories and their percentages are shown in Table 2.

Table 2: Categories of Comprehension Challenges of the Students and Percentages

Comprehension Challenges	%
1. Difficulty of Course Content	24,9
2. Inability of Instructor	19,5
3. Course Being Mainly Computational	11,7
4. Course Being Based on Memorization	6,3
5. Lack of Application	23,4
6. Lack of Source Books	2,4
7. Difference Between Theory and Practice	5,4
8. Lack of Interest in Course	6,3
Total	100

As seen in Table 2, the dominant category among the reasons for difficulties in understanding of the students is the category of being difficult of the course content with 24.9 %. Respectively, lack of application (23.4%) is the second category, lack of lecturers (19.6%) is the third category, being numerically weighted of the course (11.7%) is the fourth category, being based on memorization of the course (6.3%) and lack of students' interest in the course (6.3%) are the fifth and/or sixth categories, the difference in practice and theory (5.4%) is the seventh category,

and the inadequacy of resource books (2.4%) is the eighth category. The answers and the comments of the students are listed below that are used while forming the categories.

Category 1: Difficulty of Course Content

In this category, students claim that the comprehension challenges are because of the difficulty of the course. (24.9%). For example;

“It is so hard to comprehend because it is too difficult. I have hard times comprehending the course because the calculations, codes, records are complicated.” (Student 8).

“The reason why I can’t comprehend the accounting course is; the content being so difficult and complicated. If only it were a little more explanatory, I do not think that the problem is us.” (Student 66).

“Accounting is a very tough lecture. If we had studied it in the high school, we would not have this much difficulty now. There is always a discrepancy in accounting, like the cash inflow and the cash outflow.” (Student 108).

“The most important problem I have about this course is; it is being too difficult. Account names, codes, what is accounts receivable and what is accounts receivable et cetera is all so complicated for me. There a lot of rules.” (Student 205).

Category 2: Inability of Instructor

In this category, students claim that the comprehension challenges are because of the inability of instructors. (19,5%). For example;

“It is the first time I am taking the accounting class. I have difficulties in comprehending because instructors are accepting us as we already have previous knowledge about the subject. In addition to this, the inability of instructors on their own disciplines and their incapability of transferring information is another factor.” (Student 2).

“We are having difficulties in comprehending the accounting class because instructors are not giving enough details.” (Student 17).

“It is because the instructors give the lecture in a coarse, ordinary and monotone way not in a dynamic, entertaining way.” (Student 39).

“I have difficulties in comprehending because the instructors are too fast. For a topic that we are given for the first time, it is better to be explained in a slower and more simple way.” (Student 40).

Category 3: Course Being Mainly Computational

In this category, students claim that the comprehension challenges are because of the course being mainly computational (%11.7). For example;

“I am having difficulties because it is computational. Because I do not have computational skills.” (Student 20).

“I am graduated from linguistic department from high school but this course is computational weighted that is why I am having hard times comprehending it.” (Student 97).

“The course is complex and hard because it includes a lot of mathematics.” (Student 111).

“This course includes a lot of mathematics. I am always bad at mathematics. It appeared again in this course.” (Student 203).

Category 4: Course Being Based on Memorization

In this category, students claim that the comprehension challenges are because of the course being based on memorization (6.3%) For example;

“We are not familiar with the concepts and I am having difficulties because it is based on memorization.” (Student 13).

“There are a lot of rules to memorize in accounting course.” I am trying to memorize the rules, but I can’t, I want to comprehend but can’t do that too.” (Student 45).

“Subjects of accounting requires memorization. I am not good at memorizing, that is why I am not successful.” (Student 186).

“This course is all about memorization. It is not possible to apply the rules without memorizing them. It is hard to pass this course without memorizing the logic of the accounts.” (Student 204).

Category 5: Lack of Application

In this category, students claim that the comprehension challenges are because of the lack of application (23.4%). For example;

“I sometimes think it would be better for us if we practice more in the class, have more examples.” (Student 16).

“We should have more example cases in the class, if necessary, homeworks should be given and those homeworks should also be solved in the class by the instructors.” (Student 48).

“Accounting courses would be more comprehensible if the course is taught more practical than theoretical by the instructors.” (Student 128).

“It is hard to follow the course from text books. The instructor should not follow the course from text books but should solve example cases on the board.” (Student 159).

Category 6: Lack of Source Books

In this category, students claim that the comprehension challenges are because of the lack of the source books (2.4%). For example;

“Books are important to comprehend and consolidate the course well. There are a lot of books about this course in the market but their manner of telling is complex.” (Student 23).

“I am trying to understand the course in the class but the only problem is text books being complex.” (Student 34).

“The text books of the course are not explanatory enough.” (Student 157).

Category 7: Difference Between Theory and Practice

In this category, students claim that the comprehension challenges are because of the difference between theory and practice (5.4%). For example;

“Because of not using the theoretical information we see in the class in real life and everything could be done with computer programs, I do not find the course interesting.” (Student 24).

“The accounting in the class and the accounting in real life are different from each other.” (Student 81).

“In real life, accounting is not like it is taught in the class, it is used softwares.” (Student 106).

“We barely use in real life, the things we are taught in the class, they are way different.” (Student 129).

Category 8: Student’s Lack of Interest

“I do not find the lecture interesting and entertaining. It is boring.” (Student 36).

“I am studying in this department unwillingly, all the lectures, including the accounting lectures, are boring.” (Student 60).

“I hate accounting lecture. I do not want to nor comprehend, neither learn in.” (Student 95).

“We, as students, are not forcing ourselves, we do not repeat what we learn and do not ask our questions to instructors.” (Student 187).

“I am unwillingly studying in this department just because my university entrance score. I do not know why but I do not have interest in this course, I can’t enjoy it, I would not even attend the course if it were not compulsory.” (Student 202).

Results

In this research, the difficulties in understanding accounting courses experienced by the students of Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration who take accounting course and its reasons were investigated. When the research results were analyzed, it was determined that most of the students participated in the research who take accounting course in the Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration have had difficulties in understanding the courses. In the research, the reasons for difficulties in understanding by the students were identified. When

the rates were analyzed; being difficult of the course content, lack of application, lack of lecturer were expressed by many students. The fact that the course is numerically weighted was expressed as a medium-level difficulty in understanding compared to other difficulties. The fact that the course is based on memorization and lack of interest in the course, theory and practice are different in the course, and inadequacy of the source books is expressed less compared to other difficulties.

When the given answers by the students and previous studies on this topic in literature are analyzed together, it is seen that they come together in most of the points. Demir and Çam (2006) in their studies of factors that negatively effects the success level of accounting students in accounting education, found out that the most important factors are as follows, respectively; lack of basic information, wrong ways of teaching, insufficient application level. Considering the results of the research, inability of instructor and lack of application variables within the student's challenges are significant. Angay et all (2011) in their studies of necessary conditions to comprehend accounting lectures better and expectations of students from instructors, found out that the best way students comprehend the accounting lecture is lecture taught using black board and the most important features of accounting instructors are found out to be control on the subject, teaching skills and well presentation of the subject. Those necessities indicate the similar results of our research. Demirkan (2001), states that theoretical information supported with practice immediately has critical importance. For this reason, it is stated that, right after the given theoretical information it is more efficient to have the application. Those necessities indicate the similar results of our research. Erol and Erkan (2008), in their research of the factors that affect the success of getting undergraduate level accounting conducted in Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, it is encountered that most of the students expressed that it is important the instructor making the students like the course conducting the course more application oriented. Most of the students stated that instructors who conduct the courses monotonous and angry, negatively effects their success. Apart from that, most of the students stated that their lack of interest negatively effects their success. Again, most of the students, can't comprehending the logic of accounting negatively effects their success. All those results indicate the similar results of our research.

As a result, the fact that generally the accounting courses (subjects) is not understood or having difficulty in understanding them is an important problem in terms of the effectiveness of accounting education. In order to solve the problem, it can be suggested that the course is taught by the lecturers by lowering the students' level, explicitly, clearly and easily without extending

the subject. The lectured can prefer modern education methods that keep students more excited, lively and cheerful instead of boring, monotonous and exhausting classical education. Effective use of the board, teaching the course interactively may be more beneficial for the students. It can be suggested to give weight to application and to conduct case studies in teaching the subjects. It may be necessary to eliminate the prejudices and fears of the students created by the fact that the course is numerically weighted, or some measures may be taken to provide mathematical infrastructures. In order to overcome the difficulties arising from the difference in theory and practice, it may be suggested that the courses are not only given theoretical focus, but are supported by programs and software. The logic of accounting may need to be taught in such a way that it does not allow students to memorize. Necessary measures may be taken in view of the difficulties that students may encounter in the resource book supply. Technological tools can be used to provide the students to be interested in the course or to increase their interests in the course, and the accounting education can be made more interesting with visual-containing materials. In addition, the course content can be reviewed again in accounting education. Along with that the greatest task on this subject falls to the lecturers, it may be necessary to revise the educational plans in line with the categories of the difficulties in understanding identified in the research. Furthermore, the fact that the students who study in the relevant department of the university where the research was carried out are in the lower order in the base ranking order for placement in universities may be a reason for them to experience difficulty in understanding the accounting courses. In this process, not only the lecturers but also the students who take the courses also have big duties. Students who have difficulty in understanding the accounting courses should try to fill the lack of knowledge in other disciplines that the course is related to. It may be suggested to work with professional accountants to increase their knowledge of accounting practices in their leisure time or holidays. This situation will allow students to break their judgment that there is a difference between theory and practice. At the end of the semester, the condition of being successful in a basic course such as General Accounting can be requested as a prerequisite from the students in order for them to take the courses requiring certain level of accounting knowledge such as Accounting Transactions, Corporate Accounting, Cost Accounting, and Management Accounting.

Bibliography

- Akdoğan, N. ve Sevilengül, O. (2007), *Türkiye Muhasebe Standartları İle Uyumlu Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Angay Kutluk, F., Dönmez, A., Terzioğlu, M. ve Ağyar, E. (2011), “Öğrencilerin Muhasebe Öğretim Elemanlarından Beklentileri Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 13, s.77-98.
- Ay, M. (2011), “Öğrencilerin Muhasebe Derslerinde Yaşadıkları Anlama Zorlukları ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, s.263-277.
- Başer, H. (2010), *Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi ve İş Dünyasının Beklentilerine Göre Yapılandırılması*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Bilginer, N. (1999), “Lisans Düzeyindeki Muhasebe Eğitiminde Bir Motivasyon Aracı Olarak Sunum Kalitesinin Etkileri”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 1(3), s.111-120.
- Byrne M. and Flood B. (2005), “A Study of Accounting Students’ Motives, Expectations and Preparedness for Higher Education”, *Journal of Further and Higher Education*, 29(2), pp.111-124.
- Collison, D., Ferguson, J., Kozuma, Y., Power, D. and Stevenson, L. (2011), “The Impact of Introductory Accounting Courses on Student Perceptions About the Purpose of Accounting Information and The Objectives of Business: A Comparison of UK and Japan”, *Accounting Forum*, 35, pp.47- 60.
- Çelenk, H., Atmaca, M. ve Horasan, E. (2010), “Marmara Üniversitesi’nde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Alanına Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Öneri*, 9(33), s.159-171.
- Çukacı, Y. C. ve Elagöz, İ. (2006), “Muhasebe Derslerinde Kullanılan Öğretim Yöntemleri ile Öğrenme Stillерinin İlişkinin Ortaya Konulması ve Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde Bir Uygulama”, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1), s.147-164.
- Demir, M. ve Çam, M. (2006), “Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Öğreniminde Başarılarını Olumsuz Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (32), s.160-169.
- Demirkan, Ş. (2001), “Muhasebe Eğitim Yöntemleri, Muhasebe Eğitiminde Yeni Ufuklar” *XX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 23-27 Mayıs 2001, Antalya.
- Eleren, A. ve Kayahan, C. (2007), “Muhasebe Eğitiminin Öğrenci Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Meslek Yüksek Okullarında Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 7(23), s.47-63.
- Erol, M. ve Erkan, G. (2008), “Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Biga İktisadi ve İdari Birimler Fakültesinde Bir Araştırma”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10 (14).
- Fay, J. R. and Hardin, R. J. (2000), “The Qualities of a Good Accounting Professor: Student Perceptions”. *Proceedings of the American Society of Business and Behavioral Sciences*, 7(1), pp.432-437.
- Gençtürk, M. (2006), “Alınan Eğitimin Meslek Yaşamındaki Yeterlilik Düzeyinin İşletmelerin Muhasebe-Finans Bölümünde Çalışanlar Üzerinde Tespitine Yönelik Bir Alan Çalışması: Isparta, Burdur, Denizli ve Antalya Organize Sanayi Bölgeleri Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), s.55-82.

-
- Güneş, R. ve Çukacı, Y. C. (2011), “Ders Anlatım Yöntemlerinin Öğrenme Üzerine Etkisinin Deneysel Tasarım Yöntemi İle Test Edilmesi: İnönü Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama”, *İnönü Üniversitesi İİBF Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), s.44-55.
- Kalmış, H. ve Yılmaz, B. B. (2004), “Lisans Seviyesindeki Muhasebe Eğitiminin Mevcut Durumu ve Geliştirilmesi için Yapılması Gereken Geliştirmeler”, *XXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 19-23 Mayıs 2004, Antalya.
- Karcıoğlu, R., Bilgili, B. ve Yazarkan, H. (2010), “Muhasebe Yüksek Öğrenimi Gören Öğrencilerin Kişilik Özellikleri ve Mesleğe Yönelik Düşünceleri Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 31, s.1-21.
- Kaya, U. ve Daştan, A. (2004), “Türkiye’de Lisans Düzeyinde Verilen Muhasebe Eğitiminin Öğrenci-Öğretici Ve Uygulayıcılar Açısından Değerlendirilmesi”, *XXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 19-23 Mayıs 2004, Antalya, s.174–188.
- Kaytmaz Balsarı, Ç. ve Aslantürk, B. E. (2007), “Kavram Haritaları ve Muhasebe Eğitimi Yönetim Muhasebesi Uygulaması”, *XXVI. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, Antalya.
- Kuşat, N. (2014), “Meslek Yüksekokullarında Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Çalışma: Eğirdir Meslek Yüksekokulu Muhasebe Programı Örneği”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, s.65-80.
- Mısırlıoğlu, İ.U. (2008), “Teaching And Learning Experience In Accounting Education: A UK Perspective”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MODAV)*, 10(4), s.19-35.
- Özbirecikli, M. ve Pastacıgil, A. (2009), “Türkiye’de Muhasebeci Eğitiminin Gelişim Süreci: IFAC Standartları İle Mukayeseli Bir İnceleme”, *Muhasebe Finansman Dergisi*, Sayı:41, s.82-96.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, A. E. (2001), *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- Tuğay, O. (2014), “Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Muhasebe Dersine Yönelik Algıları ve Muhasebe Öğretim Elemanlarından Beklentileri Üzerine Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde Bir Araştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), s.49- 68.
- Ünal, O. ve Doğanay M. (2009), “Lisans Düzeyindeki Muhasebe Eğitiminin Etkinliği: Sayıştay Özelinde Ampirik Bir Çalışma”, *Sayıştay Dergisi*, (74-75), s.117–138.
- Zaif, F. ve Karapınar, A. (2002), “Muhasebe Eğitiminde Değişim İhtiyacı”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(3), s.111–134.

ÖZGEÇMİŞLERİN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİNİN GÖZ İZLEME YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: İDEAL ÖZGEÇMİŞ BİÇİMİ NASIL OLMALIDIR?

Pelin VARDARLIER¹

orcid.org/0000-0002-5101-6841

Canan ÇETİN²

orcid.org/0000-0002-3498-3346

Damla KARAKÖY³

orcid.org/0000-0002-1223-677X

ÖZ

Günümüzde insanların kariyer planlamaları ve iş görüşmeleri için hazırlamış oldukları özgeçmişler iş bulmak, terfi etmek ve rakiplerinden sıyrılmak için önemli bir araçtır. Büyüyen nitelikli işgücü piyasasında doğru adayı bulmak ilk aşamada incelenen özgeçmiş ve bunun sonucunda varılan yargıyla mümkün olur. Bu çalışma ile amaçlanan; insan kaynakları uzmanlarının karar verme esnasındaki bilişsel sürecinin varlığını göz önünde bulundurarak ideal özgeçmişin biçim yönünden nasıl olması gerektiğine dair keşifsel bir araştırma yürütmektir. Araştırmadaki odak grubumuz alanında uzman 17 İnsan Kaynakları çalışanından oluşmaktadır. Katılımcılar farklı kişilere ait biçim yönünden de birbirinden farklı 24 özgeçmiş göz izleme yöntemiyle incelemişlerdir. Isı haritaları ve katılımcıların bilgileri ne kadar sürede değerlendirdiği, özgeçmişin hangi bölümlerine odaklandıkları, hangi bölümlerinde daha fazla vakit geçirdikleri, hangi bölümü daha çok okudukları gibi veriler incelenerek ideal özgeçmişin biçimsel özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İdeal Özgeçmiş Biçimi, Göz İzleme Yöntemi, Isı haritası, Yargı ve Karar Verme Süreci

AN EVALUATION OF FORMAT OF CURRICULUM VITAE (CV) BY EYE TRACKING METHOD: HOW SHOULD IDEAL CV FORMAT BE?

ABSTRACT

Curriculum vitae (CV), which is prepared for job interviews or career plans, is an important tool in order to find a job, to promote or differentiation from the other candidates during the hiring process. Finding the right candidate is possible with the examined CV and the judgment of the recruitment specialist after the examination. The aim of this study is to conduct an exploratory research to analyze that how an ideal CV format should be with considering the cognitive process of the deciding. Our focus group in the research consist of 17 HR specialist. Participants examined 24 different CV by eye tracking method. The format of the ideal CV have been tried to be explored by the help of heat map and information of how long participants assessed the information, which parts they are focused, which parts they spend more time, which parts they read more.

Keywords: Ideal CV Format, Eye Tracking Method, Heat Map, Judgement and Decision Making Process

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, pvardarlier@medipol.edu.tr .

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı, canancetineylul@gmail.com

³ Arş. Grv., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı, karakoydamla@gmail.com

Giriş

Küreselleşme ile birlikte artan rekabet işletmelerin kaynaklarını daha verimli ve doğru kullanmasını zorunlu hale getirmiştir. İşletmenin sahip olduğu tüm kaynaklar düşünüldüğünde insan kaynağı işletmeye rekabet avantajı ve sürdürülebilirlik kazandırmak ve bu avantajı korumakta en önemli kaynak haline gelmiştir. Yeni yönetim anlayışları ile birlikte insana duyulan ihtiyaç kritik bir önem kazanmış, işletmeler için “güç” sahip olunan nitelikli çalışanlar ile eşdeğer olmuştur. Dolayısıyla işletmelerin nitelikli çalışana çekmesi ve onu elde tutması bir lüksten ziyade zorunluluk haline gelmiştir.

Tüm bu nitelikli çalışanların seçilmesi ve elde tutulması sürecinde insan kaynakları uzmanlarına büyük sorumluluklar düşmektedir. Büyüyen nitelikli işgücü piyasası içerisinde doğru adayı bulmak eskisi kadar kolay olmayıp, bu durum işe alım uzmanlarının aday değerlendirme süreçlerini etkilemiştir. İnsan kaynakları işe alım uzmanlarının doğru adayı bulması zor olduğu gibi adayın da kendisini diğer adayların önüne geçirmesi de bir o kadar zordur (Vardarlier, 2015). Tam bu noktada özgeçmiş; işe alım uzmanları için eleme sürecinde ilk değerlendirme aracı olurken aday için ise güçlü yönlerini ortaya koyarak diğer adaylar arasından sıyrılmasına olanak sağlamaktadır.

Özgeçmişler, genellikle bir işe alım uzmanının sizi mülakata çağırıp çağırmama konusunda karar verirken danışacağı başlıca kaynaktır. Bu nedenle, özgeçmiş bir pazarlama aracı olmalıdır. Kişinin adaylığını destekleyen önemli bilgiler içermeli, güçlü özelliklerini ön plana çıkarmalı ve kişiyi, diğer adaylardan ayırmalıdır (DeCenzo vd., 2017). Özgeçmişin tüm bu kritik rolleri düşünüldüğünde; özgeçmiş üzerinde yürütülen tüm araştırmalar literatüre ve uygulama alanlarına büyük katkı sağlayacaktır.

İnsan kaynakları uzmanı özgeçmişe bakarak aday hakkında bir yargıya varma ve karar verme süreci içerisine girer ve bu sürece etki eden birden fazla faktörün varlığı bu sürecin incelenmesi gerekliliğini doğurur. Araştırmanın amacı, insan kaynakları uzmanları tarafından adayın özgeçmişini incelenirken bilişsel olarak izlediği süreçleri analiz etmek ve biçim yönünden ideal özgeçmişini ortaya koyabilmektir. Özgeçmişlerin içerik ve biçim yönünden incelendiği araştırmaların azlığı düşünüldüğünde bu çalışma ile literatüre katkı sağlanacağına inanılmaktadır. Bu araştırma kapsamında seçilen yöntem eye tracking olarak bilinen göz izleme yöntemidir. Bu yöntemin neden seçildiği, diğer yöntemlerden farkı, avantaj ve dezavantajları teorik çerçeve başlığı altında açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın devamında ise araştırma yöntemine ve bulgulara dair sonuçlar yer almaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Karar verme süreci davranışsal bir gösterge olarak uzun yıllardır incelenmiş ve bu davranışın altında yatan bilişsel süreç ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda birçok süreç izleme yöntemleri geliştirilmiştir. Tüm yöntemlerde amaç yargı ve karar vermeyi etkileyen faktörleri ortaya koyabilmek ve bilişsel olarak yürütülen bu süreci biraz daha anlaşılır kılmaktır.

Süreç izleme yöntemlerinden göz izleme yöntemi araştırmamız kapsamında kullanılan yöntemdir. Ancak bu yöntem ile bağlantılı diğer önemli yöntemleri de bilmek ve anlamak neden göz izleme yönteminin seçildiğinin daha net ortaya koyacaktır.

Göz izleme yöntemi ile bağlantılı olarak düşünülen yöntemlerden biri mouse izleme yöntemi diğeri karar hareketli pencere paradigmasıdır. Aşağıda bu iki yöntemin gelişimi, olumlu ve olumsuz yanları ortaya konmaya çalışılacaktır. Araştırma yöntemi olarak tercih edilen göz izleme yönteminin seçilme gerekçeleri diğer yöntemlerle farkını ortaya koymaya çalışarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Mouse İzleme Yöntemi

Bilişsel süreçleri kavramada en yaygın yöntemlerden biri bilgi toplama süreçlerini incelemektir. Bu amaçla uygulanan bir araştırma yöntemi olan MouseLab (Mouse İzleme Yöntemi); bilgisayar tabanlı deneyler arttıkça daha popüler hale gelmektedir (Ashby vd., 2016).

Mouse izleme yöntemi Mouse (fare, imleç) hareketleri ile elde edilen istatistiksel sonuçlara dayanır. Mouse hareketleri, karar vericinin hangi anda, nereye, kaç kere tıkladığını belirleyen verilerdir (Ömür ve Aydoğdu, 2017). Bu yöntemde karar vericiler örtük bilgileri ortaya çıkarmak için bilgisayar faresini hareket ettirir; araştırmacı bu hareketleri izleyerek bilgiye erişim sırasını görmüş olur. Hareket esnasında belli bir alanda kalınan süreler ve o alana gidilme sayısı kayıt altına alınır. Tüm bunların sonunda karar vericinin bilgiye ulaşmada izlediği yol ve hangi bilgilere dikkat ettiği ortaya konulur (Watkins ve Johnson, 2011).

Yapılan çalışmalarla mouse izleme yöntemi daha anlamlı bir hale getirilmeye çalışılsa bile bu yöntem dikkat sürecine tabi tutulmaksızın anlık imleç hareketleri ile elde edilen istatistiksel sonuçlardan öteye gidememiştir. Sadece imlecin belirli bir alanda ne kadar kaldığını kaydederek dikkatin değerlendirilmesi zordur. İmlecin fiziksel olarak ileri geri hareket ettirilmesine gerek kalmaksızın zihinsel dikkatin farklı alanlar arasında değişmesi söz konusu olabilir. Böylece fare hareketleri, bilginin dikkat sürecinde sadece dolaylı ve kusurlu bir ölçümünü sunmaktadır. Mouse izleme yöntemi süreç izleme – karar araştırmalarında genelde varsayıldığı kadar güçlü olup olmadığı sorgulanmaktadır (Lohse ve Johnson, 1996).

Özetle; Mouse izleme yönteminde imlecin hareketleri istatistiksel verilere dökülerek süreç izleme gerçekleşmektedir. Ancak tüm bu verilerin dikkat unsurunu göz ardı edilerek elde edilmesi yöntemi zayıf kılmaktadır. İmlecin üzerinde durduğu alanda dikkatin gerçekleştiğini söylemek her zaman doğru olmayacağından bilişsel süreci anlamada bu yöntemin eksik kaldığı alanlar mevcuttur. Özgeçmiş incelenirken dikkat unsurunun varlığını göz ardı etmek doğru olmayacağından bu yöntem araştırma kapsamında tercih edilmemiştir.

Karar Hareketli Pencere Paradigması

Karar hareketli pencere paradigmasında mouse izleme yönteminden farklı olarak bilgiler katılımcıdan (deneklerden) saklanarak bilgiye ulaşma sürecini ortaya koymaya odaklanır. Asıl bilgi katılımcıdan saklanır ve katılımcı sadece göz hareketlerinin odaklandığı noktayı görebilir. Katılımcının odaklanmadığı diğer alanlar karanlık olur ve bu alanlar katılımcıdan saklanır. Katılımcı aradığı bilgiye göz hareketleriyle örtük bilgiyi çözümlenmeye çalışarak ulaşır. Mouse hareketlerinin yerini burada göz hareketleri almıştır. Sadece gözün odaklandığı nokta görüş alanına girerken asıl bilgiye ulaşmada izlediği süreç kayıt altına alınır (Watkins ve Johnson, 2011).

Mouse izleme yönteminde değerlendirilmeye alınmayan dikkat unsuru bu yöntemde göz ardı edilmemiştir. Ancak tüm bilgilerin veya bir kısmının katılımcıdan saklanması katılımcının karar verme sürecinde bir engel oluşturacağından bu yöntem eleştiri de toplamıştır (Watkins ve Johnson, 2011).

Araştırma amacı, insan kaynakları uzmanlarının adayın özgeçmişini incelerken dikkat ettiği noktaları ortaya çıkarmak olduğundan insan kaynakları uzmanlarından özgeçmişin bir bölümünü veya tamamını saklamak bizi amaca doğrudan yöneltmeyecektir. Gerçekte karşılaşılan durum insan kaynakları uzmanının özgeçmişin tamamına aynı anda ulaşıyor olduğudur. Bu yüzden karar hareketli pencere paradigması araştırma kapsamında tercih edilmemiştir.

Göz İzleme Yöntemi (Eye-Tracking)

Göz izleme yöntemi göz bebeğinin hareketlerinin incelenmesi sonucu elde edilen verilerin yorumlanması ile gerçekleştirilir. Göz hareketleri temelde ikiye ayrılır; sabitleme (odaklanma) ve sıçrayış (hareketler). Karar vericilerin yani katılımcıların özgürce bilgi araştırmalarına imkân sağlayan bu yöntemle göz hareketleri pasif olarak ölçülür (Ashby vd., 2016). Bu ölçüm sonunda elde edilen kullanılabilirlik testlerinden olan ısı haritaları katılımcının odak noktalarını renklendirmeye haritalandırır. Bu ısı haritaları bu yöntemin yorumlanmasında

araştırmacıya kolaylık sağlamaktadır. Göz izleme yöntemi bilgisayar tabanlı yapıldığı gibi göz hareketlerini izleyen özel gözlükler ile de yapılmaktadır.

Göz izleme yönteminin en büyük avantajlarından biri katılımcıdan bilginin gizlenmemesidir. Bu durum katılımcının özgürce karar verme sürecini görmemize olanak sağlar. Böylece, özellikle bilginin hazır olduğu karar süreçlerinde göz izleme yöntemi daha etkili olacaktır (Glöckner ve Herbold, 2010).

Göz hareketleri özellikleri gözü bir yere sabitleme davranışsal olguların altında yatan bilişsel süreçlerin iç yüzünü anlama konusunda büyük bir vaat sunmaktadır. Katılımcının tam olarak nereye baktığını ve odaklandığını gözler önüne serer (Lindner vd., 2014).

Diğer iki yönteme göre bilginin saklanmaması ve tüm bilgilerin katılımcı tarafından bilişsel olarak gerçekleşen göz hareketleri ile incelenmesi bu yöntemi güçlü kılan taraflardandır (Lindner vd., 2014).

Göz izleme yönteminde kullanılan ekipmanlar teknolojinin gelişmesiyle daha kullanışlı ve ulaşılabilir olsa da Türkiye’de bu ekipmanlar halen ileri teknoloji olarak görülmekte ve elde edilmesi zor ekipmanlar olarak sunulmaktadır. Türkiye’de bu ekipmanların maliyetleri diğer ülkelere göre yüksektir.

Kuşkusuz, bir metodoloji olarak göz izleme ile ilgili olarak değinilmesi gereken bazı uyarılar bulunmaktadır: ilk olarak, uygun olmayan sonuçların ortaya çıkmaması için göz izleme verilerinin doğru bir şekilde kodlanıp analiz edilmesine büyük önem verilmelidir. Örneğin; göz izleme, araştırmacılara belli bir öznitelik için sabitleme olarak neyin sayılacağına tanımlanması ve göz hareketlerinin nasıl sınıflandırılacağına belirlenmesi konusunda birçok serbestlik derecesi sunmaktadır. En kötü durumda, bu serbestlik, araştırmacıları istenen bir etki gerçekleşene kadar ölçümlerini nasıl sınıflandırdıklarını tekrar tekrar değiştirmeye ya da bilginin nasıl edinileceğine dair tahminlerini ayarlamaya yönlendirebilir (Ashby vd., 2016).

Dikkat çeken bir diğer nokta, göz hareketlerinin bilişsel süreçler için geçerli bir temsilci olduğuna dair tartışmayı desteklemekle birlikte (Just ve Carpenter, 1984 Aktaran; Ashby vd., 2016), göz hareketlerinin ne kadar içgörü sağlayabileceğinin sınırları bulunmaktadır. Bundan yola çıkarak göz hareketlerinin yüzde yüz bilişsel ve bilinçli olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Göz hareketlerini izleme yöntemi diğer iki yöntemden daha fazla avantajları olan bir yöntemdir. Araştırma amacı düşünüldüğünde hazır bilginin katılımcı tarafından yargı ve karar verme sürecinden geçmesini ve bu süreçte odaklandığı noktaları tespit etmek istenmektedir.

Hazır bilgi tüm özgeçmiş olurken göz izleme yöntemi sonucunda elde edilen ısı haritası ile katılımcıların odak noktaları da tespit edilmektedir.

Araştırma Metodu

Özgeçmiş oluşturma ile ilgili çok sayıda yazı yayımlanmış olsa da bu yazılar arasında birbirleriyle çelişen ifadeler bulunmaktadır. Bu konuda yapılan Türkçe bilimsel çalışma sayısı oldukça azdır. Yapılan çalışmalar daha ziyade özgeçmişin içeriği ile ilgili olmaktadır. Biçim açısından incelendiğinde ise çok yüzeysel bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın amacı, insan kaynakları uzmanları tarafından adayın özgeçmişini incelenirken bilişsel olarak izlediği süreçleri analiz etmek ve biçim yönünden ideal özgeçmişini ortaya koyabilmektir. Özgeçmişlerin biçim yönünden ideal şeklinin arandığı bu çalışma keşifsel araştırma özellikleri taşımaktadır.

Çalışmanın araştırma kısmı, nitel araştırma metodlarıyla kurgulanmıştır. Veri toplama yöntemi olarak eye-tracking adı verilen bilgisayar tabanlı göz hareketleri izleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemi kullanarak katılımcı (İK uzmanı) gerçek hayatta karşılaştığı gibi ekran üzerinde gördüğü özgeçmiş üzerinde bir yargıya varmaya çalışırken bu sürecin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada kullanılan göz hareketlerini izleme sistemleri ölçümlerinden alınan veriler, bilgisayar tabanlı sisteme bağlı olarak incelenmiş ve ısı haritalarına aktararak yorumlanmıştır. Ayrıca katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılarak nitel çalışma desteklenmiştir. Özgeçmiş incelemelerini takip eden süreçte katılımcılarla derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında özgeçmişlerin beğendikleri ve beğenmedikleri yönleri sorulmuştur. Katılımcılara özgeçmişler tekrar gösterilerek her özgeçmiş için 3'lü Likert Ölçeği'ne göre derecelendirme yapmaları istenmiştir. 3'lü Likert ölçeği 3: Olumlu, 2: Ne Olumlu Ne Olumsuz, 1: Olumsuz ifadeleri temsil etmektedir. Ayrıca katılımcılara görüşme esnasında özgeçmişlerin beğendikleri ve beğenmedikleri yönleri sorularak genel kanıları daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Özgeçmişlerin hangilerinde hangi bölümlerin akılda kaldığı sorgulanmış ve özgeçmişlerin katılımcıların görsel hafızalarında ne kadar yer edindiği de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda uzmanların göz hareketlerini izleme sisteminin çalışması sırasında yoğunlaştığı noktalar ile görüşmeler sırasında üzerinde durdukları noktalar arasındaki paralellik takip edilmiştir.

Bu araştırmanın odak grubunu alanında uzman personel alımı yapan 17 insan kaynakları uzmanları oluşturmaktadır. Çalışmada katılımcılara biçim açısından birbirinden farklılaşan 24 ayrı kişilere ait özgeçmişler bilgisayar ortamında gösterilerek veri toplama gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeden önce araştırmanın konusu katılımcıları şartlandırmamak adına kendilerine bildirilmeyerek yalnızca “insan kaynakları işe alım süreci ile ilgili bir araştırma” yapıldığı söylenmiştir. Çalışma, İstanbul Teknik Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, Ayazağa yerleşkesinde Bilgisayar ve Bilişim Fakültesi bünyesinde Kullanışlılık Laboratuvarında gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmanın bu kısmında öncelikle değerlendirilmeye alınan 24 özgeçmişin biçimsel yönleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Tablo 1 oluşturulmuştur. Bu bölümün devamında ise bilgisayar tabanlı göz izleme sisteminden elde edilen ısı haritaları ve bu haritaların değerlendirilmesi yer almaktadır. Çalışmayı güçlü kılmaya adına katılımcılar ile yapılan derinlemesine mülakat sonuçları ise en son kısımda yer almaktadır.

Seçilen 24 farklı özgeçmişlerin (CV-1, CV-2 gibi kodlamalarla) biçimsel özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Özgeçmişlerin Biçimsel Özelliklerine İlişkin Bilgiler

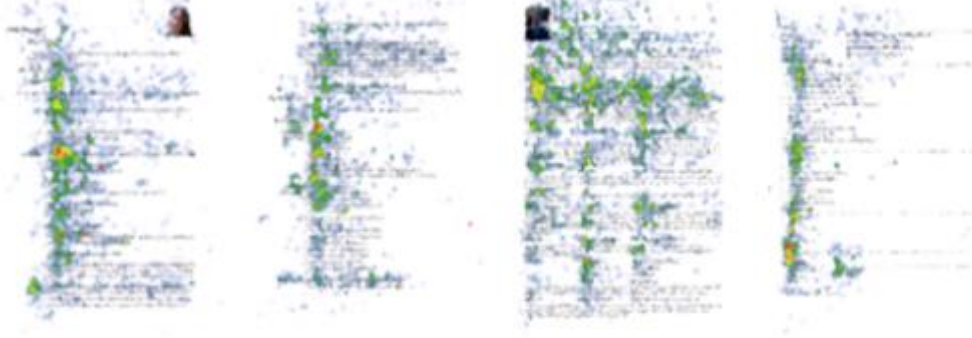
	FOTOĞRAF	KARIYER HEDEFİ	İLETİŞİM BİLGİLERİ	EĞİTİM BİLGİLERİ	İŞ DENEYİMİ	KURS & SERTİFİKALAR	HOBİ	PROJE & ETKİNLİKLER	REFERANS	CV FORMATI
CV-1	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Yok	Var	Var	Word
CV-2	Var	Yazılı	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Yok	Yok	Yok	Word
CV-3	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Var	Var	Yok	Word
CV-4	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Yok	Yok	Yok	Yok	Şablon
CV-5	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Var	Var	Var	Şablon
CV-6	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Var	Var	Var	Şablon
CV-7	Var	Yazılı	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Yok	Var	Yok	Word
CV-8	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	Son Sırada	Var	Yok	Var	Var	Word
CV-9	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Yok	Yok	Yok	Yok	Word
CV-10	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Yok	Yok	Yok	Şablon
CV-11	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Var	Var	Yok	Word
CV-12	Var	Yazılı	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Var	Yok	Var	Word
CV-13	Yok	Belirtilmemiş	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Yok	Yok	Var	Şablon
CV-14	Var	Yazılı	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Yok	Var	Yok	Var	Word
CV-15	Yok	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Yok	Yok	Var	Word
CV-16	Yok	Belirtilmemiş	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Var	Var	Yok	Word
CV-17	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	-	Var	Yok	Yok	Var	Word
CV-18	Var	Yazılı	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Var	Var	Var	Şablon
CV-19	Var	Yazılı	En Başta	Alt Sırada	Orta Sırada	Var	Var	Yok	Var	Word

CV-20	Var	Yazılı	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Var	Var	Var	Şablon
CV-21	Var	Yazılı	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Yok	Var	Var	Şablon
CV-22	Var	Yazılı	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Yok	Yok	Yok	Şablon
CV-23	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Yok	Var	Yok	Var	Şablon
CV-24	Var	Belirtilmemiş	En Sonda	Orta Sırada	Üst Sırada	Yok	Yok	Yok	Yok	Tasarım

Araştırma kapsamına dâhil edilen özgeçmişler biçimsel olarak çeşitlilik yaratacak şekilde seçilmiştir. Farklı iş arama platformlarından hazır şablon olarak düzenlenmiş özgeçmişlerin yanı sıra Microsoft Office Word programını kullanarak özel olarak tasarlanmış özgeçmişlere de yer verilmiştir. Yapılan araştırmada 13 adet Microsoft Word formatında, 10 adet şablon formatında ve 1 adet özel tasarım formatında özgeçmiş dikkate alınmıştır. Biçimsel olarak 21 fotoğraflı ve 3 fotoğrafsız özgeçmişler de dikkate alınarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Seçilmiş olan özgeçmişlerin içerisinde adayların kariyer hedefleri 9 tane özgeçmişte belirtilmiş olup diğer 15 özgeçmişte kariyer hedeflerine yer verilmemiştir. Araştırmaya dâhil edilmiş olan 24 özgeçmişin 23 tanesinde iletişim bilgileri en baştayken sadece 1 tanesinde bu bilgiler en sonda yer almaktadır. İncelenen özgeçmişlerin 11 tanesinde eğitim bilgileri üst sırada, 10 tanesinde orta sırada ve 3 tanesinde de son sıradadır. İş deneyimlerinin konumlandırılmasına bakıldığında özgeçmişlerden 9 tanesinde orta sırada, 13 tanesinde üst sırada, 1 tanesinde son sırada ve 1 tanesinde ise iş deneyimlerine yer verilmediği görülmektedir. Özgeçmişlerden 5 tanesinde kurs ve sertifika bilgileri olmayıp 19 tanesinde bu bilgilere yer verilmektedir. Özgeçmişlerin 11 tanesinde hobi bilgileri paylaşılmışken 13 tanesinde paylaşılmamıştır. Özgeçmişlerin 13 tanesinde proje ve etkinlikler yer almamışken 11 tanesinde bu bilgiler vardır. Özgeçmişlerden 14 tanesi referans belirtmişken 10 tanesi referans belirtmemiştir.

Araştırma kapsamına dâhil edilen 24 özgeçmişin hepsinde yer alan bölümlerin farklı sıralamalarla ve biçimlerde oluşturulmuş özgeçmişler olmasına özen gösterilmiştir. Özellikle aynı pozisyon için aday olabilecek kişilere ait farklı içerik ve biçimlerde hazırlanmış olan özgeçmişler araştırmaya dâhil edilmiştir.

Aşağıda tüm katılımcılar üzerinde uygulanan göz izleme yönteminden elde edilen ısı haritaları yer almaktadır. Her bir ısı haritaları tek tek değerlendirilmiş değerlendirme sürecinde katılımcılardan elde edilen nitel veriler de dikkate alınarak sonuçlar oluşturulmuştur.

CV 1-1. sayfa

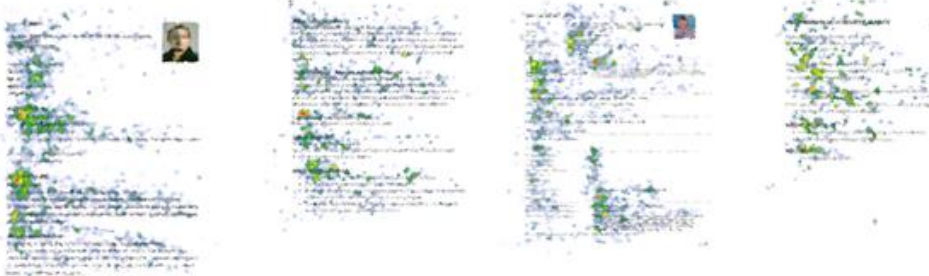
CV 1-2. sayfa

CV 2-1. sayfa

CV 2-2. sayfa

Cv 1’de tüm katılımcılar adayın özellikle iş deneyimlerine odaklanarak, en fazla süreyi iş deneyimlerini inceleyerek geçirmişlerdir. Daha sonra eğitim bilgilerine odaklanmışlardır. Seminerler üzerinde fazla durmadan, adayın bilgisayar becerilerinin detaylı incelendiği görülmektedir.

Cv 2’de adayın tüm özgeçmişinin her bölümünde dikkatlice göz gezdirildiği görülmektedir. Katılımcıların, adayın kariyer hedefini yazdığı metin üzerinde çok fazla süre kaldıkları tespit edilmiştir. Kariyer hedefi, iş deneyimleri, uzmanlık alanları ve yabancı dil bilgisi katılımcıların en fazla yoğunlaştıkları bölümlerdir.

CV 3-1. sayfa

CV 3-2. sayfa

CV 4-1. sayfa

CV 4-2. sayfa

Cv 3’te katılımcıların en fazla kaldığı bölümler eğitim durumu ve iş deneyimleri kısımları olmuştur. Fotoğraf, eğitim seminerler ve sosyal aktiviteler kısmında da vakit geçirdikleri görülmektedir.

Cv 4’te katılımcılar iletişim bilgileri, iş deneyimleri ve tercih ettiği çalışma alanlarında yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni zaman kaybı olmaması için adayın pozisyonla ilgili olup olmadığını en kısa sürede belirleyip değerlendirme sürecine devam etmek olabilir.

CV 5-1. sayfa

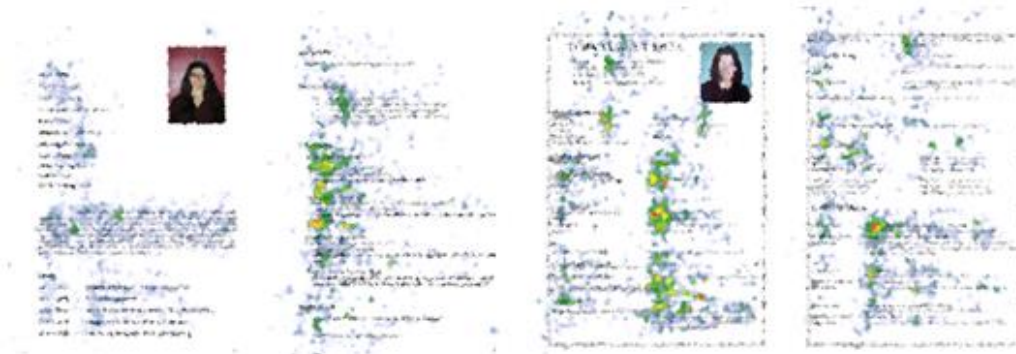
CV 5-2. sayfa

CV 6-1. sayfa

CV 6-2. sayfa

Cv 5 iş arama sitesinin hazır şablonunu kullanmış bir adayın özgeçmişidir. Katılımcılar daha çok kişisel bilgilere ve eğitim bilgisine odaklanmıştır. Hobiler ve referans kısmında da katılımcılar vakit geçirdiği görülmektedir.

Cv 6 yine iş arama sitesinin hazır şablonunu kullanmış bir adayın özgeçmişidir. Tüm katılımcılar kişisel bilgiler, iş deneyimleri bölümünde fazla süre geçirmiştir. Ayrıca aday girdiği sınavların bilgilerini, aldığı burslar ve başarı ödüllerini de özgeçmişinde belirtmiş bu kısımda değerlendiricilerin dikkatini çektiği görülmüştür. Referanslarda da belirli bir süre kaldıkları görülmektedir.

CV 7-1. sayfa

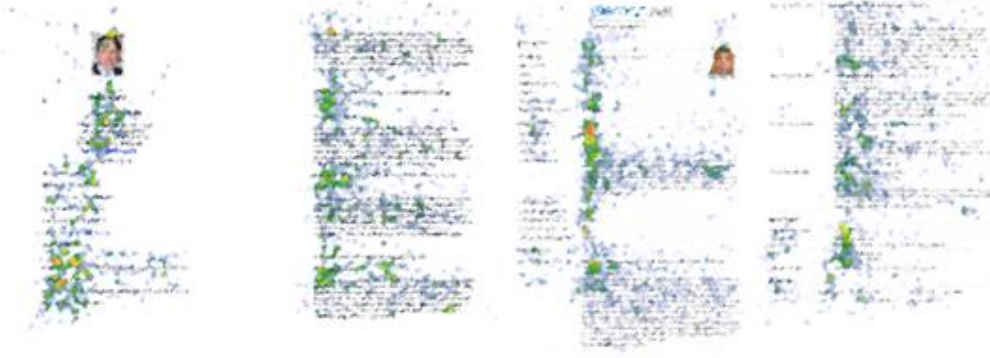
CV 7-2. sayfa

CV 8-1. sayfa

CV 8-2. sayfa

Cv 7’de adayın özgeçmişinde eğitim bilgileri ve fotoğrafı geniş bir yer kaplamıştır. Aday oldukça iyi ve tercih edilen bir üniversiteden mezun olmasına rağmen katılımcılar eğitim kısmıyla ilgilenmemiş, fotoğraf, kariyer hedefi ve iş deneyimleriyle ilgilenmiştir.

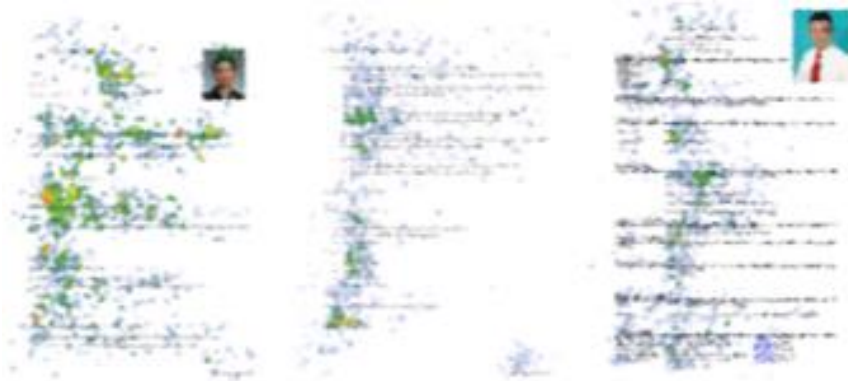
Cv 8’de aday kendisi Microsoft Office Word formatında bir özgeçmiş hazırlamış ve düzgün bir formatta istenilen tüm bilgilere yer vermiştir. Katılımcılar adayın özgeçmişinin hemen hemen tüm bölümlerinde incelemeler yapmış ve en fazla süreyi eğitim bilgileri ve iş deneyimleri kısmında geçirmiştir.

CV-9-1. sayfa **CV-9-2. sayfa** **CV 10-1. sayfa** **CV-10-2. sayfa**

Cv 9, 3 sayfadan oluşan bir özgeçmiş olmasına rağmen katılımcılar en çok ilk sayfaya odaklanmışlar, adayın fotoğrafı, kişisel bilgileri ve iş tecrübeleri bölümlerinin yer aldığı ilk sayfada vakit geçirmişlerdir. Adayın eğitim bilgileri ve yabancı dil bilgisi bölümü, sayfanın son bölümünde olduğu için tüm katılımcılarda bu bölümün yeteri kadar dikkat çekmediği görülmektedir.

Cv 10, adayın özgeçmişi iş arama sitelerinin hazır şablonundan oluşmaktadır. Şablonda öncelikle iş deneyimlerine yer verilmesi ve eğitim bilgilerinin daha sonra yer almasına rağmen tüm katılımcılar bu iki bölüme de odaklanmıştır. Ayrıca adayın fotoğrafına da tüm katılımcıların dikkat ettiği görülmektedir.

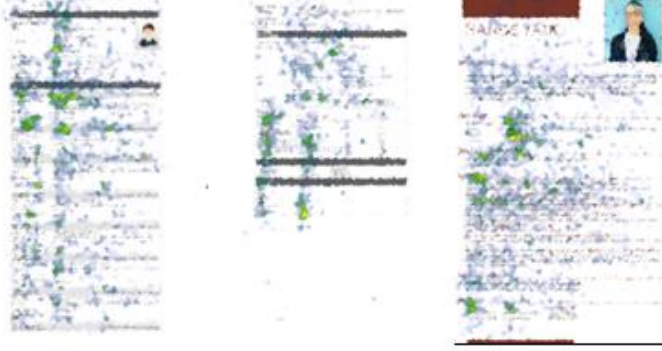

CV 11-1. sayfa **CV 11-2. sayfa** **CV 12**

Cv 11, yeni mezun bir adayın Microsoft Office Word formatında hazırladığı bir özgeçmiştir. Bu özgeçmişte katılımcılar adayın kişisel bilgileri, staj deneyimleri, askerlik durum bilgisinin yazıldığı bölümlerde fazla vakit geçirmişlerdir. Adayın sosyal aktivitelerini detaylı yazmış olmasına ve yabancı dil bilgileri paylaşmış olmasına rağmen katılımcılar sayfada sadece askerlik kısmına odaklanmıştır.

Cv 12; adayın özgeçmişi tek sayfadan oluşmakta ve tüm bilgiler tek sayfada yer almaktadır. Word formatında hazırlanmış olan özgeçmişte fotoğraf, kişisel bilgiler, kariyer hedefi, iş

deneyimi, kurs sertifika bilgisi, yabancı dil bilgisi, hobiler, etkinlikler ve referanslar sırasıyla ve düzgün bir şekilde belirtilmiş ancak tüm katılımcılar adayın sadece eğitim bilgisine bakmakla yetinmiştir. Bunun nedeni adayın lise mezunu olması ve üniversite mezunu kriterinin hemen hemen tüm pozisyonlarda istenmesi algısı olabilir. Aynı şekilde özgeçmişin kısa olması ve detay bilgiye yer vermemesi, katılımcıları özensiz ilgi göstermeye itmiş olabilir.

CV 13-1. sayfa CV 13-2. sayfa CV 14

Cv 13, iş arama sitesinin hazır şablonundan oluşan bir özgeçmiş. Katılımcılar adayın iş deneyimleri kısmında özellikle işe giriş ve çıkış tarihlerine odaklandığı görülmektedir. Ayrıca aday özgeçmişinde ücret beklentisini belirtmiştir. Katılımcılar özellikle özgeçmişin bu kısmında da oldukça fazla süre geçirdiği gözlemlenmiştir. Bunun sebebi genel olarak, beklenen ücretin, pozisyona sağlanan olanaklardan çok fazla ya da çok az olması olabilir.

Cv 14 aday tek sayfada kendisiyle ilgili tüm bilgileri özetlemiştir. Adayın fotoğrafı, kişisel bilgileri ve iş deneyimlerinde katılımcılar inceleme yapmıştır. Adayın özgeçmişinde kariyer hedeflerinden de bahsetmiş ve katılımcılar bu kısımda da inceleme yapmıştır.

CV 15-1. sayfa CV 15-2. sayfa CV 16-1. sayfa CV 16-2. sayfa

Cv 15, özgeçmişte fotoğraf bulunmamaktadır. Aday kendi Microsoft Office Word formatında hazırladığı özgeçmişinde iş deneyimlerine çok detaylı olarak yer vermiştir. Adayın mezun

olduğu üniversitenin, Türkiye'nin iyi olarak kabul edilen okullarından biri olmasının; katılımcıların dikkatini çektiği düşünülmektedir. Muhtemel olarak bu sebeple katılımcılar eğitim bölümü, kişisel bilgiler, iş deneyimi, sertifikalar kısmına daha fazla odaklanmış; iş deneyimleri kısmında ise özellikle firma ve pozisyon bilgisi katılımcıların odak noktası haline gelmiştir. Katılımcılar; Özgeçmişin 4 sayfa olması dolayısıyla da bazı durumları göz ardı etmiş veya bazı yerlere normalden fazla odaklanmış olabilirler. Sertifika ve projeler kısmında uzun süre kalınmış ve dikkat edilmiş. Referansları en sonda yer almış ve çok üzerinde durulmamıştır.

Cv 16'da fotoğrafı olmayan özgeçmişlerdendir. Aday tarafından Microsoft Office Word formatında özgeçmiş hazırlanmış ve adayın kişisel bilgilerinden sonra iş deneyimleri sıralanmıştır. Katılımcılar burada önce kişinin fotoğrafı olmadığı için adayın ismi ve soyadı üzerinde uzun süre durdukları hatta özgeçmiş inceleme sırasında diğer bölümlere baktıktan sonra bile tekrar isminin üzerine geldikleri görülmektedir. Buradan hareketle fotoğraf olmadığı için hatırlamayı kolaylaştırmak için kişinin sürekli ismine gittiklerini söylenebilir. Katılımcılar, adayın iş deneyimlerini dikkate almış ve özellikle işe giriş ve çıkış tarihlerinin sıralamasına tek tek dikkat etmişlerdir. Adayın eğitim bilgileri, bilgisayar deneyimi, yabancı diller ve kişisel bilgilerini içeren bölümler 2. sayfada yer aldığından bu sayfada sadece kişisel bilgiler ve yabancı dillere odaklanılmıştır. Üniversite eğitimlerinin Türkiye'nin iyi olarak kabul edilen okullarından biri olmasına rağmen katılımcılar bu bölümü dikkate almadığı görülmektedir.

CV-17

CV-18-1. sayfa

CV-18-2. sayfa

Cv 17, yeni mezun adaya ait bir özgeçmiş olmakla birlikte burada katılımcılar adayın fotoğrafı, kişisel bilgileri, eğitimi, özellikle yabancı dil bilgisine dikkat etmişlerdir. Yeni mezun adaylarda iş deneyimi olmadığından katılımcıların diğer kriterlere odaklandığını söylenebilir.

Cv 18, iş arama sitelerinden hazırlanmış bir özgeçmiştir. Ancak katılımcılar, özgeçmişte en çok iş deneyimleri kısmında vakit geçirmiştir. İkinci olarak eğitim kısmına odaklanmıştır. Adayın özgeçmiş 3 sayfa olmasına rağmen kişisel bilgileri ve diğer bölümlere pek fazla dikkat edilmemiştir. 3. sayfada ise aday tercih ettiği çalışma alanları, burslar ve diğer ek bilgilerden bahsetmiş olsa da katılımcılar tarafından bu bölümler ilgi görmeyerek, son bölümde ücret beklentisinin bulunduğu bölümde uzun süre odaklandıkları görülmüştür.

CV -19-1. sayfa

CV-19-2. sayfa

CV-20-1. sayfa

CV-20-2. sayfa

Cv 19; aday kendisi Microsoft Office Word formatında özgeçmiş hazırlamıştır. Aday, fotoğrafı ile okuduğu okul ve bölümü özgeçmiş giriş sayfasına ortalaması ve bu bilgilerin sayfayı fazla kaplaması nedeniyle katılımcıların burada göz hareketleri etkilenmiştir. Okuduğu okulun Türkiye'nin iyi olarak kabul edilen okullarından biri olması nedeniyle, adayın bu durumu ön plana çıkararak insan kaynakları uzmanlarının ilgisini çekmeye çalışmış olabileceği varsayılmalıdır. Adayın özgeçmişinde katılımcıların en fazla odaklandıkları yer alt sırada yer alan eğitim bilgileridir. İş deneyimleri katılımcıların uzun süre inceledikleri bölümlerden olmuştur. Bunlara karşın adayın 2 yabancı dili olmasına rağmen katılımcıların dikkatini çekmemiştir. Bunun nedeni 2. Sayfada ve altta yer almasından dolayı olabileceği düşünülmektedir. Referans kısmı da dikkat çekilen bölümlerdendir. Referans gösterilen bireylerin tüm iletişim bilgilerine yer vermesi yine burada fazla süre kalmalarına neden olmuş olabileceği düşünülmektedir.

Cv 20'de ki aday da özgeçmişini iş arama sitesi üzerinden hazır şablon olarak oluşturmuştur. Fotoğraf, kişisel bilgiler ve kariyer hedefini de içeren özet bilginin yer aldığı bölümde katılımcıların yoğunlaştığı görülmektedir. 1. sayfada her bölüme ilgi yoğun olmasına rağmen 2. sayfadaki iş deneyimlerinde katılımcıların yoğunlaşmadığı görülmektedir. Bunun nedeni adayın çalıştığı projelerin isimlerine kadar çok fazla detaylı bilgi vermesi olabilir. Katılımcılar daha çok pozisyon ve firma bilgisine odaklanmıştır. Eğitim bilgileri 3. sayfada yer almakla

birlikte almış olduğu sertifikalarda katılımcıların baktığı yerler olmuştur. 4. sayfada sadece referans bölümüne bakılmıştır. Yine referansta da kişilerin detaylı bilgileri bulunduğu için tek tek her bir referansın incelendiği görülmektedir.

CV-21-1. sayfa

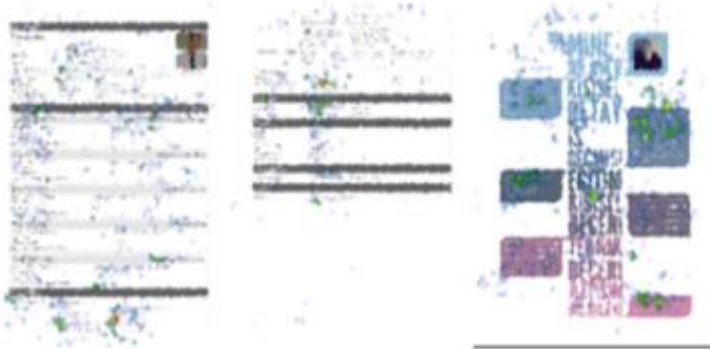
CV-21-2. sayfa

CV-22-1. sayfa

CV22-2. sayfa

Cv 21'deki aday farklı bir iş arama sitesinin formatında hazırlanmış bir özgeçmiş sunmuştur. Yazı karakterleri diğerlerine oranla fazla küçük kalmıştır. Adayın özgeçmişinde özellikle iş deneyimlerine yoğun olarak odaklanılmıştır. 3 sayfadan oluşan özgeçmişinde ilk sayfada iş deneyimleri, adayın fotoğrafı ve bilgisayar bilgisinde katılımcılar göz gezdirmiştir. 2. sayfadaki almış eğitimlerin fazla olması nedeniyle katılımcılar bu sayfayı hızlı geçmiştir, 3. Sayfada is adayın kariyer hedefinin de yazdığı özet bilgiye odaklanılmıştır.

Cv 22'de bir başka iş arama sitesinden hazırlanmıştır. Tüm katılımcıların bu özgeçmişin hemen hemen her bölümünü detaylı incelemiş olduğu görülmektedir. En yoğun odaklandıkları bölümler, adayın mesleğini yazdığı bölüm, iş deneyimleri ve eğitim bilgileri kısmıdır. Aday lise mezunu olmasına rağmen adayların eğitim kısmına odaklanmaları adayın teknik pozisyonda bir mesleği olmasından kaynaklanabilir.

CV 23-1. sayfa

CV 23-2. sayfa

CV 24

Cv 23'te ise adayın özgeçmişini hazır bir şablon üzerinden hazırlanmıştır. Adayın özgeçmişini katılımcılar detaylı olarak incelemişler ve özellikle iş deneyimlerinde işe giriş çıkış tarihlerine

odaklanmışlar ancak en yoğun odak noktaları adayın kişisel bilgilerinin yazıldığı alan, bilgisayar bilgisi ve referans kısmıdır.

Cv 24'te aday kendi mesleğine uygun yaratıcılığı kullanarak farklı bir formatta özgeçmiş hazırlamıştır. Özgeçmişte fotoğraf, kişisel detayları, eğitim, kişisel beceri teknik beceri ve iletişim bilgilerine yer verilmiştir. Katılımcılar en fazla eğitim bilgisine odaklanmıştır.

Göz izleme yönteminden sonra, katılımcılarla ayrı ayrı yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara özgeçmişler tekrar gösterilmiş ve her özgeçmiş 3'lü Likert'e göre Olumsuz, Ne Olumlu Ne Olumsuz ve Olumlu olacak şekilde sıralamaları istenmiştir. Katılımcıların özgeçmişleri değerlendirilme sonuçları ve ortalama değerleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların (Denek) Özgeçmişleri Değerlendirme Sonuçları ve Ortalaması

NO	Denek - 1	Denek - 2	Denek - 3	Denek - 4	Denek - 5	Denek - 6	Denek - 7	Denek - 8	Denek - 9	Denek - 10	Denek - 11	Denek - 12	Denek - 13	Denek - 14	Denek - 15	Denek - 16	Denek - 17	Ortalama	Değer Ortalama
CV - 12	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	1	1,24	1,2
CV - 13	1	2	2	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1	1	2	2	2	1,41	1,4
CV - 17	3	2	1	1	1	1	1	3	1	1	1	2	1	1	2	2	2	1,53	1,5
CV - 21	2	2	1	2	1	2	2	1	2	1	2	2	2	1	1	1	2	1,59	1,6
CV - 22	1	1	2	2	2	1	2	3	1	1	2	2	1	1	2	1	2	1,59	1,6
CV - 9	2	1	1	2	2	2	3	1	2	1	2	1	2	1	2	2	2	1,71	1,7
CV - 19	1	2	1	2	2	2	2	2	2	1	1	2	1	2	2	2	2	1,71	1,7
CV - 3	2	1	2	3	2	2	1	2	2	1	1	2	3	2	1	1	2	1,76	1,8
CV - 7	1	2	1	2	3	3	2	1	1	2	1	2	2	2	2	2	2	1,82	1,8
CV - 18	3	2	1	1	2	2	1	3	2	1	1	1	2	3	2	2	2	1,82	1,8
CV - 5	1	1	2	2	2	3	1	3	3	1	1	3	1	2	2	2	2	1,88	1,9
CV - 10	2	1	2	1	2	3	1	3	2	2	2	2	1	2	2	2	2	1,88	1,9
CV - 24	2	2	3	1	2	1	1	3	3	1	1	2	2	1	2	2	3	1,88	1,9
CV - 20	2	1	2	3	2	3	2	1	3	1	2	2	2	2	2	2	2	2,00	2,0

CV - 23	3	3	1	1	2	3	1	2	2	2	2	2	2	2	1	2	3	2,00	2,0
CV - 4	2	2	3	3	3	3	1	1	2	1	3	2	2	3	2	1	2	2,12	2,1
CV - 6	2	3	3	1	2	2	2	3	2	1	2	2	1	2	2	3	3	2,12	2,1
CV - 1	2	3	2	2	2	2	3	2	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2,18	2,2
CV - 8	3	2	2	1	1	3	2	3	3	2	1	2	2	2	2	3	3	2,18	2,2
CV - 11	2	2	2	2	2	2	3	3	3	1	2	2	2	2	3	2	3	2,24	2,2
CV - 14	2	3	3	3	2	2	1	3	1	2	3	2	2	2	2	2	3	2,24	2,2
CV - 2	3	2	2	3	3	2	2	2	3	2	2	3	3	1	2	3	3	2,41	2,4
CV - 16	3	2	2	3	2	3	2	3	2	2	3	3	2	2	2	2	3	2,41	2,4
CV - 15	3	3	2	1	2	3	2	3	3	3	2	2	2	2	3	3	3	2,47	2,5

Tablo 2’de de görüldüğü üzere katılımcıların görüşüne göre özgeçmişler olumsuzdan olumluya doğru sıralanmış olup en yüksek ortalama 2,5 (CV 15) olarak görülmektedir. Tablo 3’te Tablo 2’den yola çıkarak en olumsuz ve en olumlu özgeçmişler ifade edilmiştir.

Tablo 3. En Olumsuz ve En Olumlu Özgeçmişler

CV No	Değer Ortalaması	CV No	Değer Ortalaması
CV - 12	1,2	CV - 15	2,5
CV - 13	1,4	CV - 2	2,4
CV - 17	1,5	CV - 16	2,4
CV - 21	1,6	CV - 11	2,2
CV - 22	1,6	CV - 14	2,2

Bütün katılımcıların, mülakat sonuçları değerlendirildiğinde, 3’lü Likert ölçeğine göre verilen cevaplar ışığında ideale en yakın 5 özgeçmiş sırasıyla; 15, 2, 16, 11, 14 olarak ortaya çıkmaktadır. 12, 13, 17, 21, 22 numaralı özgeçmişler ise ideale en uzak özgeçmişler olarak tanımlanabilir.

Tablo 4’te en olumlu özgeçmişlerin biçimsel özelliklerine yer verilmiştir.

Tablo 4. En Olumlu Özgeçmişlerin Biçimsel Özellikleri

	FOTOĞRAF	KARİYER HEDEFİ	İLETİŞİM BİLGİLERİ	EĞİTİM BİLGİLERİ	İŞ DENEYİMİ	KURS & SERTİFİKALAR	HOBİ	PROJE & ETKİNLİKLER	REFERANS	CV FORMATI
CV-15	Yok	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Yok	Yok	Var	Word

CV-2	Var	Yazılı	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Yok	Yok	Yok	Word
CV-16	Yok	Belirtilmemiş	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Var	Var	Yok	Word
CV-11	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Var	Var	Yok	Word
CV-14	Var	Yazılı	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Yok	Var	Yok	Var	Word

En iyi 5 özgeçmiş birlikte değerlendirildiğinde ortak olan özelliklerin Microsoft Office Word formatında hazırlanmış olması ve iletişim bilgilerinin başta olmasıdır. Bu kritere istinaden, insan kaynakları uzmanlarının hazır şablonlarda aradıkları bütün özellikleri görememeleri, adayın kendi durumuna uygun bir özgeçmiş hazırlıyor olmasını önemli bulduğu sonucuna varmak mümkündür. Yine en olumsuz 5 özgeçmiş de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Tablo 5'te en olumsuz özgeçmişlerin biçimsel özellikleri gösterilmiştir.

Tablo 5. En Olumsuz Özgeçmişlerin Biçimsel Özellikleri

	FOTOĞRAF	KARIYER HEDEFİ	İLETİŞİM BİLGİLERİ	EĞİTİM BİLGİLERİ	İŞ DENEYİMİ	KURS & SERTİFİKALAR	HOBİ	PROJE & ETKİNLİKLER	REFERANS	CV FORMATI
CV-12	Var	Yazılı	En Başta	Üst Sırada	Orta Sırada	Var	Var	Yok	Var	Word
CV-13	Yok	Belirtilmemiş	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Yok	Yok	Var	Şablon
CV-17	Var	Belirtilmemiş	En Başta	Üst Sırada	-	Var	Yok	Yok	Var	Word
CV-21	Var	Yazılı	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Yok	Var	Var	Şablon
CV-22	Var	Yazılı	En Başta	Orta Sırada	Üst Sırada	Var	Yok	Yok	Yok	Şablon

Olumsuz özgeçmişleri de temel kriterler açısından değerlendirdiğimizde; ideal özgeçmiş elde etmek için ideal bir formülü yakalamanın, ideal özgeçmiş sonucunu vermeyeceği ortaya çıkmaktadır. Nitekim ideal olduğunu düşündüğümüz biçimsel özelliklere sahip özgeçmişler de en olumsuz sonuç verenler arasında görünmektedir.

Ancak özellikle, belli bir biçime bağlı kalmaksızın, içerik ve kaliteye odaklanılan özgeçmişlerin başarıya ulaştıkları sonucuna varmak mümkündür.

Sonuç ve Gelecek Çalışmalar için Öneriler

Özgeçmiş, başvurulan işe uygun özellikleri ve başarıları özetleyen bir sunumdur. İyi bir özgeçmiş sizin kim olduğunuzu, ne tür becerileriniz olduğunu, ne bildiğinizi ve ne yapmak istediğinizi anlatan bir özettir. Aynı zamanda görüşme öncesinde elde ettiğiniz bir avantajdır.

Özgeçmişin ayrıntılarda boğulmamış, değerlendirenin talep ettiği soruları net biçimde yanıtlayan bir tarza sahip olması gerekir. Özgeçmişe bakılmasının amacı: başvuru pozisyonunda olmazsa olmaz olan kriterleri özgeçmişinizde bulunup, bulunmadığıdır.

Özgeçmişler esasen, bir ön değerlendirme aracıdır. Nitekim şirketlerde seçme ve yerleştirmeden sorumlu kişiler, gelen bütün başvurularla tek tek görüşemeyeceklerinden ötürü, adayları görüşmeye çağırmadan evvel bir ön elemeye tabi tutmak durumundadırlar. The Ladders (The Ladders, 2012) tarafından yapılan araştırmaya göre, seçiciler bir özgeçmiş incelemesinde ortalama 6 saniye harcamaktadırlar. Bu da demektir ki 6 saniye içinde özgeçmiş sahibi ile görüşme yapıp yapmayacaklarına karar vermektedirler. Bu çalışma ile de adayların bu 6 saniyelik inceleme ve eleme aşamasını daha kolay geçmelerini sağlayacak kriterleri barındıran ideal özgeçmişin bileşenleri incelenmiştir.

Adayların sıyrılmasını sağlamak ve işe alım uzmanlarında etkili bir kanaat oluşturmak için oluşturulması gereken ideal özgeçmişin biçim itibarıyla incelenmesi gerektiğine inanılarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada biçimsel özellikleri dikkate alarak ideal özgeçmiş formatını keşfetmek adına göz izleme yöntemi uygulanmış, yöntem sonucunda elde edilen ısı haritalarıyla ve 17 katılımcının özgeçmişler hakkındaki görüşleriyle değerlendirme yapılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ideal özgeçmişim biçimsel olarak nasıl olması gerektiğine dair birçok sorunun cevabına ulaşılmıştır. Bu bulguların başında insan kaynakları uzmanları tarafından en çok incelenen bölümlerin iş deneyimleri, eğitim bilgileri ve kişisel bilgiler olduğu anlaşılmıştır. Bazı özgeçmişlerde bu üç bölümün hepsine, bazılarında ise en az bir tanesinde mutlaka odaklanıldığı anlaşılmıştır. Buradan yola çıkarak adayların özgeçmişlerinde bu üç bölüme de yer vermeleri ve bu bölümleri çok dikkatli ve düzenli bir şekilde hazırlamaları gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan bir diğeri ise; yeni mezun adayların özgeçmişlerinde iş deneyimlerinin az olmasından dolayı insan kaynakları uzmanlarının yukarıda belirtilen iş deneyimleri, eğitim bilgileri ve kişisel bilgilerden ziyade yabancı dil bilgileri ve erkek adayların askerlik durumları ön plana çıkmaktadır. Bu sonuca göre yeni mezun adayların özgeçmişlerinde bu bölümleri açık ve net bir şekilde ifade etmesi adayın özgeçmişini olumlu olarak değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde bir başka sonuç olarak, insan kaynakları uzmanlarının standart özgeçmişlere göre uzun olarak kabul edilen, daha fazla sayfaya yayılmış olan özgeçmişlerin bazı bölümlerine hiç odaklanmadığı görülmüştür. İnsan

kaynakları uzmanlarının önemli bulduğu bölümlere bakıp diğer bölümlere çoğu zaman son sayfalara bakmadıkları görülmüştür. Kısa olan özgeçmişlerde ise iyi bir özet ile verilmek istenilen bilgiler gösterildiği takdirde özgeçmiş olumlu olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Bir diğer sonuç olarak, özgeçmişlerde fotoğrafın bulunması gerekliliğine dair algının olmasına rağmen fotoğrafsız bir özgeçmiş de olumlu olarak değerlendirilmiştir. Buna rağmen fotoğraflı özgeçmişlerin daha olumlu bir algı yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Son olarak, insan kaynakları uzmanları tarafından özgeçmişlerde en çok odaklanılan bölümlerden biri de adayın ücret beklentisi bölümüdür. Bu bölüme odaklanılmasındaki sebep pozisyon ile aday uygunluğunun değerlendirilmesine ücret beklentisinin önemli bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır. Ücret beklentisinin konumu ne olursa olsun uzmanlar tarafından detaylı bir incelemeye tabii tutulduğu görülmüştür.

Tüm bu önerilerle birlikte, biçimsel bir ideal özgeçmiş şablonunun varlığından ziyade; ideal özgeçmişin, adayın kendisini en verimli anlatan özgeçmiş olduğundan bahsetmek doğru olacaktır. Nitekim adayın özgeçmiş hazırlarken, seçicinin sorması muhtemel sorularına özgeçmişinde cevap vermiş olması gerek adayın işini gerekse seçicinin işini kolaylaştıracaktır.

Bu çalışma ile elde edilen sonuçları güçlendirmek, daha derinlemesine bir araştırma yürütebilmek için farklı bakış açıları ile araştırma konusu ele alınabilir. Biçimsel yönden bilimsel bir teknik ile incelenen özgeçmişte katılımcılar demografik özellikleri göz ardı edilmiştir. Bu yüzden gelecek çalışmalarda insan kaynakları uzmanlarının yaş, cinsiyet, sektör deneyimi gibi faktörlerle irdelenip araştırma sonucunda elde edilen bulguların farklılaşp farklılaşmadığını değerlendirmek konuya bakış açısını genişletip katkı sağlayacaktır.

Bir diğer öneri; özgeçmişleri biçimsel yönden incelenirken bazı ayrımcılık ifadelerine karşı katılımcıların odaklanmasını ölçüp farklılaşma ortaya konabilir. Örneğin eğitim bilgilerinde örgün veya yaygın eğitim olması insan kaynakları uzmanlarının odaklanmasında farklılık gösterip göstermediğini araştırmak bu araştırmaya katkı sağlayacaktır. Yine özgeçmişlerde yer alan cinsiyet, ırk, mezhep, kişisel tercih vb. ifadelerin algı ve karar almadaki süreci nasıl etkilediği hususunda araştırmalar yürütülebilir.

Özgeçmişlerin çeşitlendirilmesi, farklı formatlarda, farklı işkollarına ait özgeçmişler üzerinde yürütülecek araştırmalar bu araştırmaya katkı sağlayacaktır. Biçim yönünden daha farklı formatlarda hazırlanan özgeçmişlerin araştırmaya dâhil edilmesi araştırma bulgularının genellemesinde katkı sağlayacaktır. Özgeçmişlerde yapılan çeşitlendirme katılımcılar

üzerinde de yapılabilir. Katılımcıların sayısını ve demografik yönden çeşitliliğini arttırmak araştırmada amaçlanan sonucu elde etmede daha güçlü veriler sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ashby, N. J. S., Johson, J.G., Krajbich, I. and Wedel, M. (2016), “Applications and Innovations of Eye-movement Research in Judgment and Decision Making”, *Journal of Behavioral Decision Making*, s.96-102. DOI: 101002/bdm.1956.
- DeCenzo, D.A., Robbins, S.P. ve Verhulst, S.L. (2017), “İnsan Kaynakları Yönetiminin Temelleri”, C. Çetin ve Arslan, M. L. (Ed.), *Fundamentals of Human Resource Management*, Hoboken, N.J, John Wiley & Sons, Inc.
- Glöckner, A. and Herbold, A. (2011), “An Eye-tracking Study on Information Processing in Risky Decisions: Evidence for Compensatory Strategies Based on Automatic Processes”, *Journal of Behavioral Decision Making*, s.71-98. DOI: 10.1002/bdm.684.
- Lindner, M. A., Eitel, A., Thoma, G., Dalehefte, I. M., Ihme, J. M. and Köller, O. (2014), “Tracking the Decision-Making Process in Multiple Choice Assesment: Evidence from Eye Movements”, *Applied Cognitive Pyschology*, s.738-752. DOI: 10.1002/acp.3060.
- Lohse, G. L. and Johnson, E.J. (1996), “Acomparision of Two Process Tracing Methods for Choice Tasks”. *Orginazational Behavior and Human Decision Processes*, 68 (1) s.28-43.
- The Ladders, (2012), <https://cdn.theladders.net/static/images/basicSite/pdfs/TheLadders-EyeTracking-StudyC2.pdf>.
- Ömür, S. ve Aydoğdu, A.G. (2017), “Göz İzleme Araştırmaları ve İletişim Alanında Yeni Yönelimler”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, ISSN: 2149-5939.
- Vardarlier, P., (2015), *İnsan Kaynaklarının Sosyal Yüzü*, Helikon, İstanbul.
- Watkins, A. M. F. and Johnson, J. G. (2011), “Decision Moving Window: Using Interactive Eye Tracking to Examine Decision Processes”, *Behavior Research Methods*, s.853-863. DOI: 10.3758/s13428-011-0083-y.

ULUSLARARASI SPOR ORGANİZASYONLARININ SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ: 2012 LONDRA OLİMPİYATLARI ÖRNEĞİ VE TÜRKİYE İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

Abidin ÖNCEL¹
orcid.org/0000-0002-1166-0288

ÖZ

Başta Olimpiyat Oyunları olmak üzere, uluslararası çapta organizasyon gerektiren büyük ölçekli etkinlikler, 20'nci yüzyılda gelişmiş ülkelerin tanıtım ve pazarlama stratejilerinin bir parçası olarak kullanılmışken, 21'inci yüzyılda artık gelişmekte olan ülkelerin de ilgi gösterdiği ve ev sahipliği yapmak için kıyasıya rekabetin yaşandığı bir olgu haline gelmiştir. Bu bağlamda söz konusu organizasyonların sosyolojik bir olay olması nedeniyle hem ev sahibi ülkeye hem de diğer ülkelere sosyal ve toplumsal faydalarının yanı sıra özellikle ev sahibi ülkeye sağlayacağı ekonomik katkılar incelenmeye değer görülmektedir. Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapmak için değişik dönemlerde aday olmuş bir ülke olan Türkiye'nin Olimpiyatlara ev sahipliği yapması durumunda önemli sosyo-ekonomik kazanımlar elde etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada hakkında detaylı bilgi temin edilebilen 2012 Londra Olimpiyat Oyunları örneğinden hareketle Türkiye için bir durum değerlendirmesi yapılmakta ve bazı öneriler sunulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Spor Organizasyonları, Olimpiyat Oyunları, Sosyo-ekonomik Analiz, Türkiye
Jel Sınıflandırması: A12, E60, F40, Z20

THE SOCIOECONOMIC EFFECTS OF INTERNATIONAL SPORTS ORGANIZATIONS: THE CASE OF 2012 LONDON OLYMPICS AND AN ASSESSMENT FOR TURKEY

ABSTRACT

Large scaled activities such as international organizations, most especially Olympic Games had become a part of promotion and marketing strategies of developed countries in the 20th century, and nowadays in the 21st century have turned into a phenomenon which developing countries show great interest to and compete for. At this point as a very important sociological fact, these kinds of organizations have remarkable social effects on both host countries and the other countries as well. In other respects, there emerge great economic advantages especially for host countries. It is expected that Turkey, which sit for Olympic game several times before will have substantial socioeconomic gains from hosting an Olympic game if it is possible. In this context, based upon the example of 2012 London Olympic Games, about which detailed information has been obtained in this study, the case of Turkey is discussed and evaluated and it is tried to put forward some proposals.

Keywords: International Sports Organizations, Olympic Games, Socioeconomic Analysis, Turkey

Jel Classification: A12, E60, F40, Z20

¹ Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, aoncel@sakarya.edu.tr

Giriş

Uluslararası çapta organizasyon gerektiren büyük ölçekli etkinlikler, 20'nci yüzyılda gelişmiş ülkelerin tanıtım ve pazarlama stratejilerinin bir parçası olarak kullanılmışken, 21'inci yüzyılda gelişmekte olan ülkelerin de giderek ilgi gösterdiği ve ev sahipliği yapmak için ülkeler ve/veya kentler arasında kıyasıya rekabetin yaşandığı bir olgu haline gelmiştir. Oluşturdukları etkiler ve popülariteleri de göz önüne alındığında, söz konusu etkinliklerin başında Olimpiyat Oyunları¹ ve FIFA Dünya Kupası'nın yer aldığı bilinmektedir.

Büyük ölçekli etkinliklere ev sahipliği yapma imtiyazını elde eden ülkeler, bu etkinlikleri başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için çoğu zaman büyük altyapı ve spor tesisi yatırımları yapmak durumunda kalmaktadır. Bu durum ise katılan maliyetlerin ve elde edilen faydaların değerlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir (Küçüktaş, 2015: 1). Günümüzde artık uluslararası büyük spor organizasyonlarına ev sahipliği yapmanın, ekonomik boyutundan ziyade, ülkelerin kendini ıspatlama amacını da içeren bir nevi "prestij" meselesi haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak yine de bu tür organizasyonların ekonomik ve sosyal boyutlarını tartışmak ve ülkelere prestij dışında oluşturacak etkilerini de incelemek gerekir.

Olimpiyat Oyunları, hem ilgili ülkelerin bir bütün olarak organizasyondan ekonomik, sosyal, politik ve sportif anlamda çıkar sağlamayı umdukları, hem de farklı spor dallarında yarışan sporcuların başarılarını en üst seviyeye çıkarma beklentilerini içermesi açısından dünyanın en büyük ve en önemli spor organizasyonlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu oyunlar aynı zamanda dünyanın değişik yerlerinden milyonlarca izleyici için bir gösteri ve görsel bir spor ziyafeti olarak da önem taşımaktadır (İlhan, 2014: 57). 1980'lere gelinceye kadar ev sahipliği yapan ülkelere önemli ölçüde ekonomik yük getirdiği düşünülen Olimpiyat Oyunlarının 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları ile birlikte artık ev sahibi ülkeye ekonomik kazançlar sağlayan bir organizasyon gözüyle bakıldığı görülmektedir. Bakış açısının değişmesinde hiç şüphesiz Olimpiyat Oyunlarının ev sahibi ülkelere sağladığı kazançlar önemli bir etki oluşturmuştur. 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunlarında sadece 215 milyon Sterlin kâr elde edilmişken, 1996 Atalanta Olimpiyat Oyunlarında 1,1 milyar \$, 2000 Sydney Olimpiyat Oyunlarında 1,8 milyar \$, 2004 Atina Olimpiyat Oyunlarında 1,4 milyar \$, 2008 Beijing (Pekin) Olimpiyat Oyunlarında 1,6 milyar \$ ve 2012 Londra Olimpiyat Oyunlarında ise 1,9 milyar \$ kâr elde edilmiştir (Yıldız ve Aydın, 2013). Diğer yandan Olimpiyat Oyunlarının ekonomik katkıları sadece gerçekleştirildiği yıllarla sınırlı değildir. Örneğin, 2004 yılında gerçekleştirilen Atina Olimpiyat Oyunlarının etkilerine kısaca

bakıldığında (izleyen yıllarda her ne kadar Yunanistan ekonomisinde sorunlar yaşanmış olmasına rağmen), Olimpiyat Oyunlarının Yunanistan ekonomisine pozitif katkılar sunduğu tespit edilmiştir. Nitekim 1997-2005 periyodu için Oyunlar Gayri Safi Milli Hasılaya (GSMH) yıllık yaklaşık %1,3 oranında katkı sunarken, işsizliği aynı periyotta yıllık ortalama %1,9 oranında düşürmüştür. GSMH üzerinde gerçekleşen bu katkı, hazırlık aşamasındaki toplam maliyetinin yaklaşık 2,5 katı kadardır. Olimpiyat sonrasındaki periyotta ise Olimpiyatların etkisinin giderek azalmasına rağmen, GSMH üzerindeki etkisinin bir müddet daha devam ettiği ve aynı zamanda işsizliği azalttığı da bilinmektedir (Kasimati ve Dawson, 2009). 2004 Atina Olimpiyat Oyunlarının Yunanistan ekonomisini olumlu etkilediğine dair yukarıdaki görüşün aksine olumsuz etkilediğini iddia eden görüşler de mevcuttur. Örneğin Girit Üniversitesi profesörü Minas Samatas, Olimpiyat masraflarının neden olduğu bütçe açığının 2004 yılında ülkenin GSMH'sinin yüzde 6.1'ine ulaştığını, bu masrafları karşılamak için kamusal borçlanma da 2004'de öngörülen 35 milyar doların aşıp 43 milyar dolara çıktığını ve borçların 2010 yılına gelindiğinde 469,8 milyar dolara kadar yükseldiğini ifade etmiştir (Akşar, 2013).

Türkiye'nin Olimpiyatlara ev sahipliği yapma hayali uzun yıllardır devam etmektedir. 1992 yılında 3796 sayılı İstanbul Kentinde Yapılacak Olimpiyat Oyunları Kanunu yürürlüğe girmiş ve müteakip eden zamanda 2000, 2004, 2008 ve 2012 Yaz Olimpiyatlarına aday olduğu halde ev sahipliği yapma hakkını elde edememiştir (Küçüktaş, 2015: 109-110). Son olarak 2020 Olimpiyatları için aday olan Türkiye, Tokyo ile finallere kalmış olmasına rağmen ev sahipliği yapma hakkını yine elde edememiştir. Ancak Türkiye'nin Olimpiyatlar başta olmak üzere uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapma istek ve çabası günümüzde de halen devam etmektedir. Nitekim Türkiye Gençlik ve Spor Bakanı Osman Aşkın Bak'ın 20 Ekim 2017 tarihli açıklamasında (haberler.com, 2017), "Türkiye'nin Olimpiyatlara en iyi şekilde ev sahipliği yapabileceğini, Olimpiyatları düzenleme konusunda hazırlıkların olduğunu ve Olimpiyatların günün birinde yapılacağını" belirtmiştir.

Dolayısıyla yukarıda bazı örnek rakamlarla da açıklandığı gibi, geniş kapsamlı ve katılımlı uluslararası spor organizasyonlarının ev sahibi ülkelere ekonomik, sosyal, kültürel vb. birçok katkısının bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Buradan hareketle bu çalışmada uluslararası spor organizasyonlarının ev sahibi ülkelere sosyo-ekonomik etkileri 2012 Londra Olimpiyatları bağlamında tartışılmaya çalışılmaktadır. Çalışmada yöntem ve içerik olarak, ilk başta kavramsal çerçeve ve tarihsel süreç verildikten sonra, uluslararası spor organizasyonlarının sosyo-ekonomik etkileri teorik çerçevede değerlendirilmektedir. Devam

eden bölümlerde ise, Lyods Bank tarafından Oxford Economics komisyonuna hazırlatılan “The Impact of the London 2012 Olympic & Paralympic Games” raporu içerik analizi bağlamında değerlendirilmekte ve Olimpiyatlara ev sahipliği yapmak isteğinde olan Türkiye için genel bir durum değerlendirmesi yapılmaktadır.

Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Süreç

Antik çağlarda yaşamış filozoflardan Aristoteles sporu, *hangi hareketlerin vücuda yararlı olduğunu, doğanın insan vücuduna ölçülü olarak bağışladığı niteliklere göre bunların hangilerinin iyi ve uygun düşeceğini araştıran bir bilim*, Sokrates ise *vücuda güzellik ve güç kazandırmak üzere yerine getirilmesi gereken ahlaki bir ödev* olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımında spor, *ferdin tabii çevresini beşeri çevre haline getirirken elde ettiği kabiliyetleri geliştiren, belirli kurallar altında araçlı veya araçsız, ferden veya grupla, boş zaman veya tüm zamanını alacak şekilde melegeştirerek yaptığı, sosyalleştirici, ruh ve fiziki geliştiren rekabetçi, dayanışmacı ve kültürel bir kavram* şeklinde ifade edilmiştir (İnal, 2003: 7). Dolayısıyla yapılan farklı tanımlamalardan hareketle spor kavramının oldukça geniş bir kavram olduğunu ve günümüzde dahil olan yeni spor aktiviteleriyle birlikte içeriğinin giderek daha da zenginleştiğini söylemek mümkündür.

Sporun ilk olarak nerede ve nasıl bir aktivite şeklinde ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle birlikte, spor olaylarının insanların doğaya uyma ve onunla baş etme zorunluluklarından ortaya çıktığı, başlangıçta avlanma, av olmama, kaçma-kovalama gibi hayatlarını sürdürebilmek için doğayla verdiği mücadele neticesinde sergilediği hareket ve kullandığı aletlere dayandırıldığı genel kabul gören bir görüştür (Tekin ve Tekin, 2014: 122). Eski zamanlarda günlük yaşam içindeki yeri çok iyi bilinmemekle birlikte, Sümer, Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları devrinde günümüz spor aktiviteleriyle benzerlik gösteren bazı fiziksel aktivitelere rastlanmaktaydı (Koryürek, 2003). Önceleri savunma ve saldırıya dayalı aktiviteler olarak gerçekleştirilen spor, izleyen zamanlarda bireysel sporlar ve takım sporları olarak gündeme gelmeye başlamış olup, yarışma ve müsabakalar halinde insanların üstün gelme arzularını sergileyebilecekleri bir disiplin olarak yapılmaya başlanmıştır (İnal, 2003: 7). Uluslararası spor organizasyonları bağlamında ön plana çıkan Olimpiyat (Olimpiyad) Oyunları tarihine bakıldığında ise, MÖ 776 yılında Yunanistan’ın Olimpia yöresinde gerçekleştirilen yarışmaların, kayıtları tutulmuş en eski tarihli Olimpiyat Oyunları olduğu söylenebilir. İlk başlarda bir Yunanlı’nın başka bir Yunanlı’yı öldürmesini önlemek ve Yunanlılar’ı dinsel, sosyal ve kültürel açıdan birbirine kaynaştırmak maksadıyla organize edilen bu Oyunların günümüze gelinceye kadarki tarihi kronolojik olarak üç dönem halinde

inceleme konusu yapılmaktadır: MÖ 776-MS 393 döneminde “Klasik veya Eski Olimpiyatlar”, MS 393-1896 döneminde “Yarı-Unutulmuşluk” devri Olimpiyatları ve 1896-Atina Olimpiyatları’ndan günümüze kadar devam eden “Modern Olimpiyatlar”. Belirtilen zaman süreci içerisinde Olimpiyatlar giderek içerik değiştirmiştir. Bu bağlamda eski Olimpiyatlar ile günümüz Olimpiyatları arasındaki en önemli farklardan biri eskilerinin hiçbir takım oyununa sahip olmaması ve tamamen kişi sporuna dayalı bir anlayışa sahip olmasıdır (Koryürek, 2003: 4-11). Günümüzde ise bu anlayış artık yerini takım oyunlarına da bırakmıştır. Dahası spor artık sadece bedensel bir faaliyet ve yarışmaların yapılması aracı olarak değil, ekonomik hayatı doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen ekonomik bir faktör olarak da değerlendirilmektedir (Devecioğlu, 2011: 247). Nitekim uluslararası spor organizasyonları ev sahipliği yapan ülkelere sosyal ve toplumsal faydalarına ilave olarak ekonomik anlamda da önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle hazırlık döneminde yapılan yatırımlar ve organizasyonun gerçekleştirildiği dönemde söz konusu organizasyonların hareketlendirdiği ekonomik aktivitelere makro ekonomik anlamda çarpan ve hızlandırıcı etkileri de dahil edildiğinde, hem yaratılan katma değer hem de istihdam olanaklarının artması anlamında ülke ekonomisine önemli katkılar sunulmuş olmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın bundan sonraki bölümünde uluslararası spor organizasyonlarının sosyo-ekonomik etkilerine teorik çerçevede yaklaşılmaktadır.

TEORİK ÇERÇEVE: ULUSLARARASI SPOR

ORGANİZASYONLARININ SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

Uluslararası spor organizasyonlarının hem ev sahibi ülkeye hem de diğer ülkelere sağlayacağı katkılara birçok boyuttan yaklaşmak mümkündür. Sosyolojik bir olay olması nedeniyle söz konusu organizasyonların sosyal ve toplumsal faydalarının yanı sıra özellikle ev sahibi ülkeye sağlayacağı ekonomik katkılar bu bağlamda incelenmeye değer görülmektedir.

Sporun sosyal ve toplumsal faydalarını; çevreci olmasıⁱⁱ, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlaması, daha demokratik bir toplumun oluşumuna katkı sağlaması, insanların sosyalleşmesine katkı sunması, toplumda sosyal aktivite açısından çeşitlilik oluşturması, ulusal ruhun güçlendirilmesine katkı sağlaması, aile bağlarını güçlendirme, uluslararası iletişimin kurulması ve uluslararası kültürel bir kimlikte toplumsal bilinç geliştirilmesine yardımcı olması şeklinde özetlemek mümkündür (Doğu, 2006).

Yukarıda ifade edilen sosyal ve toplumsal faydaları yanında uluslararası spor organizasyonlarının hazırlık döneminde yapılan yatırımlar ve organizasyonların icra edildiği

dönemde ortaya çıkan ekonomik gelişmelere ilave olarak çarpan ve hızlandıran etkileri de dikkate alındığında ev sahibi ülkeye çok önemli ekonomik katkılar sağladığı söylenebilir. Nitekim 1980'lere kadar ev sahibi ülkelere önemli ölçüde ekonomik yük getirdiği düşünülen Olimpiyat Organizasyonlarının, daha sonra 1984 Los Angeles Olimpiyat Oyunları ile birlikte (215 Milyon Sterlin kazanç elde edilmiştir) ev sahibi ülke açısından önemli bir ekonomik kazanç kaynağı olarak görülmeye başlandığı görülmektedir (Yıldız ve Aydın, 2013: 269-270). Uluslararası spor organizasyonları düzenlemenin ekonomik etkileri, aslında söz konusu organizasyonun yapılmaması durumunda belki de ekonomiye akmayacak fonların ekonomiye girişiyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu fon akışı "turist" olarak ifade edilen bölge dışı seyahatçilere ilave olarak yayıncılardan, sponsorlardan, Olimpiyat ailesinden, sporculardan ve devlet adamlarından sağlanmaktadır. Bu tür fonların yerel, bölgesel ve ulusal ekonomiye etkileri *doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etki* olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Doğrudan etki; yabancı ziyaretçilerin gerçekleştirdiği yiyecek, barınma, ulaşım ve oyun biletleri gibi harcamaların endüstriler arası satın almalar, doğrudan hanehalkı gelirleri ve hükümet gelirlerini artırması şeklinde makroekonomik bir tabirle enjeksiyonları ve ayrıca sızıntıları içerirken, bir sonraki aşamada yine ekonomi içindeki hanehalkı harcamaları, ekonomi dışındaki hanehalkı harcamaları ve tasarrufları artırmasını ifade etmektedir. Dolaylı etki ise; bütün iş alanları için endüstrilerarası satın almalar, ikincil faaliyetler sonucu hanehalkı gelirleri, hükümet gelirleri ve sızıntıları içerirken bir sonraki aşamada ekonomi içi ve ekonomi dışı hanehalkı harcamaları ile tasarrufların artışını ifade etmektedir. Son olarak Uyarılmış etki; oyunlar ile birlikte ortaya çıkacak hanehalkı gelirlerindeki artışların ekonomideki diğer sektörler üzerindeki etkilerini ifade etmektedir. Burada zikredilen dolaylı ve uyarılmış etkiler genellikle ikincil etkiler adı altında birleştirilmektedir (Kasimati, 2003: 434-435).

Yukarıda ifade edilen etkilerin ölçümü genellikle çarpan katsayısı sayesinde gerçekleştirilmektedir. Çarpan katsayısıyla ilgili *satış, gelir ve istihdam* olmak üzere üç yaygın etkiden bahsedilebilir. Satış (veya işlem) çarpanı, iş aktivitesi ve ciroya enjekte edilen paranın doğrudan ve ikincil etkilerini ölçerken; hanehalkı gelir çarpanı, hanehalkı gelirinde doğrudan ve ikincil etkiler üzerine yoğunlaşmakta, istihdam çarpanı ise, ekonomiye enjekte edilen paranın neden olduğu yeni tam-zamanlı işlerin miktarını ölçmektedir. Uluslararası spor organizasyonlarının ekonomik etkilerine yönelik yapılan çalışmalarda her ne kadar satış çarpanının etkisi ön plana çıkarılıyor olsa da, burada önemli olan husus söz konusu organizasyonlar esnasında ne kadar satış yapıldığından ziyade, bu satışların hanehalkı

gelirlerini ne kadar arttırdığı hususudur (Kasimati, 2003: 234-236). Sonuç olarak çarpan katsayısının büyüklüğü nispetinde söz konusu harcamaların toplam etkisi de büyük oranlarda gerçekleşmiş olacaktır.

Burada Oyunlar sayesinde ev sahibi ülkelerin elde ettikleri gelirler kadar, geliştirilen alt yapının daha sonradan halk tarafından kullanılmasıyla da önemli bir fayda ve refah artışı sağlandığı fikri dile getirilebilir. Çünkü özellikle organizasyonlara hazırlık aşamasında daha önce sorunlu olarak görülen altyapı, tesis ve çevre koşulları kısa sürede yeniden yapılandırılmakta ya da eksiklikler yeni tesis ve altyapı yatırımları ile giderilmektedir. Dolayısıyla kısa dönemde istihdam ve gelir artışı gibi ekonomik etkileri olan bu organizasyonların uzun dönemde özellikle organizasyonlara ev sahipliği yapan kentlerde spor tesisi, konut ya da altyapı gibi ihtiyaçlarını da karşılamış olmaktadır (Yıldız ve Aydın, 2013: 272).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, uluslararası spor organizasyonlarının ekonomik katkıları sadece doğrudan yatırımlar ile sınırlı değildir. Bunun yanı sıra dolaylı yatırımlarla da düzenlendiği ülkelere milyarlarca dolarla ölçülen gelirler sağlamaktadır. Örneğin 2000 yılında Pekin, Olimpiyatlara ev sahipliği yapmak için başvuruda bulunduğu anda, altyapının geliştirilmesi için 14,3 milyar dolar harcayacağını belirtmiş ancak bu rakamın daha sonra 40 milyar dolara kadar çıkmış olduğu ifade edilmiştir. Pekin Belediye Başkanlığı'nın açıklamasına göre toplam harcamanın sadece 1,8 milyar doları yeni spor tesisleri için yapılmış iken, geriye kalan kısmı ise havaalanı, metro vs. gibi altyapı projelerinde kullanılmıştır (Devecioğlu, 2011: 238).

Uluslararası spor organizasyonlarının muhtemel etkilerini bu şekilde ifade ettikten sonra organizasyonların maliyet ve diğer farklı boyutlarıyla ilgili birkaç şey söylemek yararlı olacaktır. Öncelikle uluslararası spor organizasyonlarında maliyetin ve elde edilen kazancın net olarak hesaplanmasının oldukça zor olduğunu belirtmek gerekir. Bu sebeple söz konusu organizasyonlardan elde edilecek ekonomik kazancın net olarak ifade edilmesi de zorlaşmaktadır. Çünkü bu gibi büyük organizasyonlarda hem ekstra gelirler hem de ekstra maliyetler ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca ekonomik etki değerlendirmesi yapılırken organizasyonun yapılacağı kent(ler)deki alt ve üst yapının mevcut durumları da önemli olmaktadır. Örneğin, organizasyonun yapılacağı kentteki alt ve üst yapının durumu yetersiz ise, bu eksikliklerin tamamlanması için ek harcama artışı olacaktır. Bu da organizasyondan beklenen gelirin büyük bir kısmının bu maliyetlere ayrılmasına sebep olacaktır. Hatta bazen bu giderlerin organizasyon gelirlerini aşabileceği de söylenebilirⁱⁱⁱ (Güçer ve Silik, 2013: 155-

156). İlave edilmesi gereken bir diğer husus ise, etkinliklere ev sahipliği yapma neticesinde inşa edilen yeni yapıların organizasyon sonrasında kapasite fazlası (atıl) altyapı yatırımları durumuna düşmesi hususudur (Erten, 2008). Bütün bu değerlendirmeler yapıldıktan sonra, 2016 Rio Olimpiyatlarından önce^{iv} gerçekleştirilen son 5 Olimpiyat organizasyonunun toplam maliyet-toplam kâr durumunu aşağıda oluşturulan Tablo 1’de topluca görmek mümkündür:

Tablo 1: Bazı Olimpiyat Organizasyonlarının Toplam Maliyet-Toplam Kâr Tablosu (\$)

Olimpiyat Organizasyonu	Toplam Maliyet	Toplam Kâr
1996-Atlanta	1,6 Milyar	1,1 Milyar
2000 Sydney	5,1 Milyar	1,8 Milyar
2004 Athens	11,2 Milyar	1,4 Milyar
2008 Beijing	14,2 Milyar	1,6 Milyar
2012 London	13,9 Milyar	1,9 Milyar

Kaynak: IOC (Uluslararası Olimpiyat Komitesi)’dan aktaran; Yıldız ve Aydın, 2013:273.

Tablo 1’den de görüleceği üzere Olimpiyatlar için gerçekleştirilen yatırımlar her yeni Olimpiyat için genellikle giderek artış göstermiştir. Bunun nedeni, her yeni Olimpiyatın standart olarak bir öncekinin üzerine çıkma çabası şeklinde belirtilebilir. Tabloya bakıldığında ayrıca belirtilen 5 Olimpiyatın tamamında 1 Milyar \$’ın üzerinde kârlar elde edildiği de görülmektedir. Bütün bunlara çarpan etkileri de dahil edildiğinde organize edildiği ülkelere önemli ekonomik katkılar sunmuş olduğu aşikardır. Olimpiyatların istihdama sağladığı katkılar hususunda birkaç istatistik vermek gerekirse; 1988 Seul Olimpiyatlarında yaklaşık 302.000, 1992 Barcelona Olimpiyatlarında 326.301, 1996 Atlanta Olimpiyatlarında 77.000, 2000 Sydney Olimpiyatlarında 150.000, 2008 Beijing Olimpiyatlarında yaklaşık 1,8 milyon (2004-2008 periyodunda) ve 2012 Londra Olimpiyatlarında ise yıllık yaklaşık 354.000 (2005-2017 periyodunda) istihdam katkısı sunacağı/sunduğu öngörülmektedir (Doğu, 2006; Oxford Economics Commission, 2013). Burada özet bir tablo halinde sunulan etkileri, hakkında en detaylı ve güncel veri toplanabilen 2012 Londra Olimpiyatları özelinde, daha detaylı olarak analiz etmek amacıyla çalışmanın bundan sonraki kısmında 2012 Londra Olimpiyatları’nın Sosyo-Ekonomik Analizi yapılmaya çalışılacaktır.

ÖRNEK İNCELEME: 2012 LONDRA OLİMPİYATLARI’NIN DETAYLI SOSYO-EKONOMİK ANALİZİ

2012 Londra Olimpiyat ve Paralimpik Oyunları, 1908 ve 1948 Olimpiyatlarıyla birlikte Londra’da düzenlenen üçüncü Olimpiyat Oyunu olmuştur. Bazı uzmanlar, 2012’deki Olimpiyat Oyunlarını o zamana kadar düzenlenen en başarılı Olimpiyat organizasyonu olarak değerlendirmişlerdir. Oyunlar için inşa edilen 80 bin kişilik Olimpik Stadyum ana mekan

olarak dikkat çekerken, 17.500 kişilik Su Sporları Merkezi, 20.000 kişilik Hokey Binası, VeloPark, Basketbol, Hentbol Sahaları, Olimpiyat Köyü, futbol için Wembley Stadı ve tenis için Wimbledon sahası yüksek prestijli diğer bazı fiziki yapılar olmuştur. Olimpiyat oyunları 16 gün boyunca 26 spor dalının 39 disiplinde toplam 302 madalya dağıtmış olup, oyunları izleyen akredite medya mensubu sayısı 21 bin ve toplam bilet sayısı 8.8 milyon adet olarak gerçekleşmiştir. Bilet gelirlerinin yaklaşık 650 milyon dolar civarında gerçekleştiği oyunlarda, sponsor sayısının fazlalığı dikkat çekmiş olup toplam sponsorluk gelirlerinin 2 milyar dolara yaklaştığı tahmin edilmektedir. Olimpiyat Oyunları'nın en önemli gelir kalemlerinden biri sayılan yayın gelirleri ise 3.9 milyar dolar civarında gerçekleşerek o zamana kadar TV haklarından elde edilen en yüksek yayın geliri olmuştur (İlhan, 2014: 59-61).

2012 Londra Olimpiyat ve Paralimpik Oyunları ile ilgili yukarıda ifade edilen genel bilgilerden sonra çalışmamızın bu kısmında Lyods Bank tarafından Oxford Economics komisyonuna hazırlatılan "The Impact of the London 2012 Olympic & Paralympic Games" başlıklı rapor detaylı şekilde incelenerek içerik analizi yapılmıştır. Bu amaçla söz konusu rapor temelde 6 bölüm halinde değerlendirilmiştir. Her bir bölümle ilgili olarak daha çok nicel verilerden oluşmak kaydıyla, göze çarpan hususlar Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2'de görüleceği üzere Londra 2012 Olimpiyatları'nın özellikle ekonomik etkiler anlamında ev sahibi ülkeye önemli katkılar sunduğu açıktır. Bu bağlamda 13,5 Milyar Pound (£)'luk inşaat faaliyetleri, inşaat sektörüne 267.000 kişilik istihdam katkısı, ekstra turist harcamalarının 2 milyar £'a ulaşması, Londra'da otel ve restoran sektöründe 22.000 küçük ve orta ölçekli şirket kurulmuş olması, turizm sektöründe yıllık yaklaşık 61.000 kişinin istihdam edilmesi, LOCOG'un yapmış olduğu 1,044 milyar £'luk harcama ve bu harcamanın 26.000 kişiye iş olanağı sağlaması, inşaat aktivitesinin bir parçası olarak verilen eğitimlerin değerinin 504 milyon £ olması, olimpiik park ve atletler köyünde 3.000 kişiye istihdam olanağı ve miras bırakılan fiziksel çevre olarak yaklaşık 500 milyon £'luk değer yaratılması vurgulanabilecek önemli değerlerdir.

Tablo 2: 2012 Londra Olimpiyat ve Paralimpik Oyunları'nın Etkileri

TEMA	ETKİLER
1) Olimpiyata Hazırlık Amacıyla Yapılan Yatırımlar:	2012 Londra Olimpiyat ve Paralimpik Oyunları ile ilgili gerçekleştirilen inşaat faaliyetleri, 2005-2017 yılları arasında Birleşik Krallık (UK) Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'na yaklaşık 13,5 Milyar £ (2012 fiyatlarıyla) katkı sağlayacaktır (Oyunlar öncesi ve sonrası inşaat faaliyetleri GSYİH'a 4,5 Milyar £ katkı sağlarken, çarpan etkisiyle inşaat firmalarının tedarik zincirlerinin mal ve hizmet girdilerinden 5,8 Milyar £ ve Oyunlarla ilişkili inşaat projeleri ile onların direkt yatırımlarında görev alanların yaptığı harcamalar 3,3 Milyar £ katkı sağlamaktadır). İnşaat faaliyetlerinin UK ekonomisine 2005-2017 periyodunda yıllık 267.000 istihdam katkısı sağlaması beklenmekte, bunların 78.000'i bizzat inşaat sektörünün iç istihdamıdır (2011'de sadece olimpiik park ve olimpiik köy projesinde 12.300 kişi istihdam edilmiştir). Olimpiyatlar olmasaydı bile gerçekleştirileceği tahmin edilen inşaat yatırımları burada dışlanmıştır.
2) Turizmin Etkileri:	Olimpiyatları 10 Milyon Kişi İzlemiştir (Olimpiyat izleyicilerinin yaklaşık 7 milyonu günlük seyahat eden UK vatandaşı, yaklaşık 2 milyonu birden fazla gün konaklayanlar ve geriye kalanlar ise uluslararası izleyicilerdir) Ekstra Turist harcamaları UK GSYİH'a 2 Milyar £ (2012 fiyatlarıyla) katkı sağlamıştır (%17'si Olimpiyatlara kadar, %35'i Olimpiyatlar esnasında, %48'i Olimpiyat sonrası periyotta gerçekleşmiştir). 16.500 atlet, 4000 teknik çalışan, 21000 medya çalışanı Olimpiyatlara katılmıştır. Londra'da otel ve restoran sektöründe küçük ve orta ölçekli 22.000 şirket kurulmuştur. Turizm faaliyetlerinin istihdam katkısı 2005-2017 aralığında yıllık yaklaşık 61.000 kişi olarak tahmin edilmektedir (Bunların yaklaşık 20.000'i Londra'da geriye kalanları diğer bölgelerde istihdam edilmektedir).
3) Londra 2012 Olimpiyat Bütçesi	LOCOG (Londra 2012 Organizasyon Komitesi)'un 2012 Oyunları için yaptığı harcamalar UK GSYİH'a tahminen 1,044 Milyar £ katkı sağlamıştır (Bu harcamalar Sanat, Performans ve Etkinlik; Güvenlik; Hizmetler; Yiyecek ve İçecek Yönetimi; Spor; Teknoloji; Ulaşım ve Lojistik; Mekan ve Zorlu Tesis Yönetimi olmak üzere 8 Sektörde gerçekleştirilmiştir. Faaliyet gösteren firmaların %72'si küçük ve orta ölçekli, %28'i büyük ölçekli firmadır). 1,044 Milyar £'luk harcamanın yaklaşık 497 milyon £'u doğrudan harcama, 304 milyon £'u dolaylı harcama ve geriye kalan 243 milyon £ ise uyarılmış harcamadır. Söz konusu harcamalar ile birlikte 26.000 kişiye ilave iş sağlanmıştır (İstihdamın %52'si direkt, %26'sı tedarik zincirleri ve %23'ü bağımlı işlerde çalışanlardır).
4) 2012 Oyunlarına Ev Sahipliği Yapmanın Mutluluğu^{vi}:	Bir dizi çalışma ortaya koymuştur ki; Olimpiyatların düzenlenmesi ev sahibi ülke sakinlerinin mutluluğunu yükseltmektedir. Bu etki belkide, "etkinliklere katılmanın keyfi", "bir gönüllü olarak yer almak", "etkinliklere yakınlığın keyfi", "kültürel vitrinde olmak" ve "milli gurur" gibi etkenlerden kaynaklanır. Euro 1996'nın tahminine göre Olimpiyatlar erkek, kadın ve çocuk başına yaklaşık 165 £'a eşdeğer ulusal mutluluk artışı sağlamaktadır.
5) İşgücü Piyasasına Etkileri	2012 Oyunlarının inşaat aktivitesinin bir parçası olarak verilen eğitimler sonucunda, eğitim alınmasının değeri yaklaşık 504 milyon £ olarak hesaplanmıştır. Bu kapsamda Oyunlardan önce The Olympic Development Authority tarafından 4.000'den fazla eğitim programına destek sağlanmıştır. Uzun vadeli yararları düşünüldüğünde, daha yüksek kaliteli işgücüne sahip olmak ile bağlantılı kazançlardan dolayı, bu yenilikler iş piyasası üzerinde pozitif etkiler oluşturacaktır. Örneğin diğer firmalar daha yüksek kaliteli iş kiralamaktan dolayı kazançlı çıkabilecektir. Olimpiyatlar öncesinde işsiz olan yaklaşık 3000 işsiz Olimpiik park ve Atletler köyü (Olympic Park and Athletes Village) inşaat işlerinde iş bulması sonucunda belkide 121 milyon £ ilave ücret elde etmiş ve bu meblağ yaklaşık kişi başına 40.000 £'a eşdeğerdir.
6) Fiziksel Çevre	2012 Oyunlarının fiziksel mirası olarak edinilen 3850 yeni evin, daha iyi sağlık imkanları, daha düşük işgünü kayıpları, daha düşük ulusal sağlık hizmeti masrafları ve azalmış suç maliyetlerinden dolayı yıllık 50 ile 130 milyon £ aralığında tasarruf sağlaması muhtemeldir. Çünkü düşük kaliteli yapılar hem kaza ve hastalık riskini hem de suç işleme riskini artırmaktadır. Yeni evlere ilave olarak yeni okullar, yeni sağlık tesisleri, yeni toplum merkezleri ve yeni parklar da miras olarak kalmıştır. Ve bu mirasın varlığından elde edilen kazançlar uzun dönemlidir. 2012 Oyunlarının fiziksel mirası olarak değerlendirilebilecek park ve yeşil alanların yerel ekonomiye önemli katkıları olacaktır. Örneğin, bu muhitlere yakın yerlerde ev fiyatları yükselecek; parkların egzersiz, dinlenme ve çocukların eğitim kaynağı olarak kullanılmasından kişisel kazanç sağlanacak; toplum, fiziksel konfor, görsellik, yeni iş alanı ve turizm katkıları sağlayacak ve çevre, yaban hayatı, oksijen salımı ve hava kalitesi gibi yararlar sağlayacaktır. Oyunların bahsi geçen mirastan elde edeceği sermaye değeri yaklaşık 500 milyon £ olarak hesaplanmıştır.

Kaynak: Oxford Economics Commission (2013).

OLİMPİYATLARA ADAY TÜRKİYE İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

Dünyadaki spor endüstrisinin hacmine bakıldığında 2014 itibariyle yaklaşık 6 milyon kişiye istihdam sağladığı ve yaklaşık 500 milyar dolarlık bir gelir oluşturduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu gelirin yaklaşık yarısı futboldan gelmektedir ve tüm gelirin yaklaşık üçte ikisi Kıta Avrupa'sında oluşmaktadır. Türkiye'de ise spor pastası yaklaşık 1,25 milyar dolar civarındadır. Bunun 825 milyon dolarlık kısmı futboldan gelmektedir. Kendi etrafında oluşturduğu pasta düşünüldüğünde bu pasta 13,5 milyar dolara kadar yükselmektedir. (DPT, 2014: 25).

Olimpiyat Oyunları ve Dünya Kupası başta olmak üzere prestiji daha yüksek olan uluslararası spor organizasyonlarına aday olmuş bir ülke olarak Türkiye her ne kadar bugüne kadar bu tür organizasyonlara ev sahipliği yapamamış olsa da, 2007 yılından bu yana aşağıda belirtilen bazı uluslararası spor organizasyonlarını başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir (DPT, 2014: 36; Aljazeera Türk, 2017; T.C GSB, 2017):

- 2007 1.Karadeniz Oyunları (Trabzon)
- 2008 Avrupa Atletizm Milletler Kupası (İstanbul),
- 2008 Genç ve Ümit Bayanlar Basketbol Şampiyonası,
- 2010 Dünya Basketbol Şampiyonası,
- 2011 Kış UNIVERSIADE Oyunları (Erzurum)
- 2011 Avrupa Olimpik Gençlik Yaz Oyunları (Trabzon)
- 2011 Dünya Güreş Şampiyonası,
- 2011 WTA Dünya Bayanlar Tenis Şampiyonası (İstanbul)
- 2012 Dünya Salon Atletizm Şampiyonası (İstanbul)
- 2013 1. Akdeniz Oyunları (Mersin)
- 2013 U20 Dünya Futbol Kupası
- 2013 Dünya Okçuluk Şampiyonası (Antalya)
- 2014 Kadınlar Dünya Basketbol Şampiyonası (İstanbul)
- 2014 Ritmik Jimnastik Dünya Şampiyonası (İzmir)
- 2016 Avrupa Kıtası 2016 Rio Olimpiyat Oyunları Elemeleri (Ankara)
- 2016 Uluslararası Okul Sporları Olimpiyatları (Trabzon)
- 2017 23. İşitme Engelliler Olimpiyat Oyunları (Deaflympics-2017) (Samsun)
- 2017 Euroleague Basketbol Dörtlü Finali (İstanbul)
- 2017 Avrupa Erkekler Basketbol Şampiyonası (İstanbul)

Türkiye'nin günümüze kadar ev sahipliği yaptığı uluslararası spor organizasyonları önemli olmakla birlikte, yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle ülkenin prestiji ve daha kapsamlı sosyo-kültürel ve ekonomi etkileri bakımından Olimpiyat Oyunları'na veya Dünya Kupası gibi daha kapsamlı bir organizasyona ev sahipliği yapmak Türkiye için daha önemli bir hedef durumunda olup, bu yöndeki çabaları halen sürmektedir. Nitekim Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)'nda Türkiye'nin Spordaki 2023 Vizyonu şu şekilde belirtilmektedir:

2023 yılı için Türkiye'nin spor alanında belirlediği vizyon, geniş kitlelerin sporu yaşam biçimi olarak benimsediği, dezavantajlı gruplar dâhil talep eden herkesin spor faaliyetlerine erişiminin sağlanabildiği, uluslararası şampiyonalarda çok sayıda sporcusu ile derece alan, Olimpiyat Oyunları başta olmak üzere dünyadaki prestijli spor organizasyonlarına ev sahipliği yapan ve böylelikle sporun her dalında dünya çapında rekabet edebilir seviyeye ulaşmış bir ülke olmaktır (DPT, 2014: 40)

Bu bağlamda Onuncu Plan Dönemi hedefleri arasında “Türkiye'nin dünya spor arenasındaki konumunun güçlendirilmesi ve 2020 yada 2024 Olimpiyat Oyunları'nın Türkiye'de düzenlenmesi” (DPT, 2014: 41) hedefi de yer almaktadır.

Olimpiyat Oyunlarının İstanbul'da düzenleme idealine bakıldığında iki temel amacı bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, “dünyanın en güzel metropollerinden biri olan İstanbul'un 30 yılda çözeceği altyapı problemlerini Oyunlar yoluyla yedi yıla indirgeyerek, daha yaşanabilir bir Dünya şehri oluşturmak” ve ikincisi ise, “yetersiz spor tesisleri ve alanları nedeniyle okul veya iş hayatı dışında kalan zamanlarını sokaklarda ve kahvehanelerde geçirmek zorunda kalan gençlere ve halka çağdaş spor imkânları oluşturmak ve sporu bir yaşam biçimi haline getirebilmek” şeklinde belirtilebilir (Gündoğan, 2002: 174).

Yukarıdaki idealler değerlendirildiğinde aslında gerçekleşmesinin imkânsız olmadığı görülmektedir. Örneğin, 1992 Olimpiyatlarına ev sahipliği yapan Barselona'da, 1986 yılından başlayarak kentin tüm alt yapı problemlerini çözenin yanı sıra yeni yollar, köprüler, parklar, oteller ve spor tesisleri inşa edilerek Barselona adeta yeni bir kente dönüştürülmüştür. Bu dönüşümle birlikte kent 1991 yılında Avrupa'daki en gelişmiş ve yaşanabilir kentler arasında sekizinci sıraya kadar yükselmiştir. Ayrıca 1986-1992 yılları arasında 326.301 kişilik ek istihdam ve 2000'li yılların başları itibariyle Olimpik tesislerde her gün düzenli olarak yaklaşık 50.000 kişinin yararlandırılması (Yıldız ve Aydın, 2013: 277) Olimpiyatlara ev sahipliği yapma isteğinde olan Türkiye için iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Türkiye'nin Olimpiyat adaylığı geçmişi kısaca incelendiğinde, Olimpiyatların İstanbul'da düzenlenmesi maksadıyla Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne 2000 ve 2004 Olimpiyat Oyunları için adaylık, 2008 ve 2012 Olimpiyat Oyunları için de aday adaylığı başvurularında

bulunulduğu, 2016 Olimpiyat Oyunlarına ise, bir Avrupa kentinde yapılma ihtimalinin zayıf olması nedeniyle, başvuruda bulunulmadığı görülmektedir. Son olarak 2020 Olimpiyat Oyunları ev sahipliği ise çok güçlü bir şekilde aday olunması (www1, 2017) ve finale kalınmasına rağmen kaybedilmiştir. Dolayısıyla günümüze kadar Olimpiyat ev sahipliği hususunda başarı elde edilemediği söylenebilir. İzleyen 2024 Olimpiyatları Paris'e ve 2028 Olimpiyatları ise Los Angeles'e verilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin en erken aday ülke olabileceği Olimpiyat Oyunları 2032 Olimpiyat Oyunları'dır. Finalde kaybedilen İstanbul 2020 Olimpiyat Oyunları adaylığında 19 milyar dolarlık bir proje ile Olimpiyat Parkı tesis Alanı inşa edilmesi planlanmıştır. Benzer bir hedefin 2032 Olimpiyat Oyunları adaylığında da (şayet başvuruda bulunulur ise) konulacağı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda daha sonra müsabaka ve antrenmanlarda kullanılacak pek çok spor tesisleri ile Master Plan dahilinde yapılacak kentsel bir miras niteliğinde konut, alışveriş merkezi ve ticari merkezler inşa edilmesi düşünülmüştür (Yıldız ve Aydın, 2013: 277).

Ancak bütün çabalara ve büyük spor organizasyonlarını düzenleyebilecek seçkin ülkeler grubunda değerlendirilmesine rağmen Türkiye Olimpiyatlara ev sahipliği yapma hakkını günümüze gelinceye kadar elde edememiştir. Bu hakkın elde edilmemesinde Olimpiyatlara ev sahipliği yapmak için gerekli olan şartlar^{vii} açısından diğer adayların gerisinde kalınmasının yanı sıra spor diplomasisinin iyi yürütülememesi ve özellikle Ermenistan, Yunanistan ve Suriye meselelerinin ön plana çıktığı bazı politik etkenler de belirtilebilir (Polo, 2015). Bu noktada örneğin aday olduğu halde kaybedilen 2000 Sydney, 2004 Atina, 2008 Pekin ve 2012 Londra Olimpiyatlarındaki süreçle ilgili bazı puan düşürücü durumlara dikkat çekilebilir. 2000 Olimpiyat oyunları adaylığında Sydney ile karşılaştırıldığında, güvenlik açısından daha sorunlu ve kurulacak Olimpiyat köyünün şehir merkezine daha uzak olması (Sydney'de Olimpiyat köyü yarışmaların yapılacağı bölgeye yürüme mesafesinde iken, İstanbul'da bu mesafe 22 km'dir) İstanbul'un kaybetmesinde önemli etkenler olarak görülmüştür. 2004 Olimpiyat adaylığında Atina ile kıyaslandığında İstanbul çevresel koşullar ve ulaşım konusunda gerekli puanı elde edememiş, ayrıca o yıllarda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı siyasi ve ekonomik belirsizlikler olumsuz etki oluşturmuştur. 2008 Olimpiyat adaylığı sürecinde Pekin, İstanbul'a nispetle özellikle altyapı ve ulaşım projeleri konusunda daha cazbedici ve Olimpiyat köyü açısından daha hazırlıklı bulunmasına ilave olarak, geçmiş Olimpiyatlar, çevre koşulları, konaklama, ulaştırma, güvenlik ve en önemlisi geçmiş spor organizasyonları deneyimleri açısından daha yüksek skor almıştır. Son olarak 2012 Olimpiyat adaylığı sürecinde ise, Londra dünyanın en iyi demiryolu ve metro ağına sahip olmasının

getirdiği altyapı kriterleri üstünlüğü, yarışmaların yapılacağı alanların daha hazır olması ve Olimpiyat köyünün hem daha yakın mesafede yer alması hem de önemli aktivitelerle donatılmış olması bakımından İstanbul'a üstünlük kurmuştur (Songün ve Katkat, 2014: 220-221).

Daha 2000'li yıllarda yapılan projeksiyonlara göre, Türkiye Olimpiyat Oyunlarını organize ettiği takdirde, Oyunlar alındıktan organize edilinceye kadar olan yedi yıllık hazırlık süresi içerisinde İstanbul Olimpiyat projesi çerçevesinde 1 milyar 772 milyon dolarlık doğrudan yatırım yapılacağı ve Oyunların televizyon yayın hakları, bilet satışı, sponsorluk ve hediyelik eşya satışı programından elde edilecek gelirlerle bu yatırımların karşılanabileceği ifade edilmiştir. Bu dönemde yıllık 180,000 kişilik istihdam yaratılması, doğrudan ve dolaylı yatırımlarla GSMH'ya yaklaşık 8 milyar dolar ek bir katkı sağlanması ve Türkiye'yi 2,5 milyon ek turistini ziyaret etmesi beklenmektedir (Gündoğan, 2002: 174-175).

İkinci bölümde detaylı bir incelemesi yapılan 2012 Londra Olimpiyat ve Paralimpik Oyunları'nın tablo halinde gösterilen pratik sonuçları dikkate alınıp, ev sahipliği yapması durumunda Türkiye'de oluşturacağı sosyo-ekonomik etkileri daha geniş yelpazede değerlendirmek mümkündür. Nitekim birinci bölümde teorik çerçevede tartışıldığı üzere söz konusu organizasyonun ülkeye sağlayacağı sosyal ve toplumsal faydaları ile oluşturacağı prestijin yanı sıra Olimpiyatlara hazırlık aşamasında ve etkinlikler gerçekleştirilirken gerek alt yapı yatırım harcamaları ve gerekse yapılacak diğer harcamaların ekonomik anlamda önemli katkılar sunması beklenmektedir. Bu bağlamda, ekonomiye akacak fonların satış, gelir ve istihdam çarpanlarına bağlı olarak ortaya çıkaracağı doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkilerine ilave olarak, geliştirilen alt yapının daha sonradan halk tarafından kullanılmaya devam edilmesi gibi katkıları olacaktır. Ancak daha önce verilen bazı örneklerden hareketle burada organizasyonların beklenmedik maliyetlerinin de ortaya çıkabileceği ve hatta bazen organizasyonun maliyetinin gelirlerini aşabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye'nin Olimpiyatlar başta olmak üzere uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapması ve bundan kazançlı çıkması açısından aşağıdaki maddeler halinde sunulan öneriler sunulabilir (Küçüktaş, 2015; DPT, 2014):

* Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve üniversitelerin işbirliği ile spora yön veren hukuksal, ekonomik, sporcu sağlığı veya eğitimi ile ilgili bilimsel toplantılara katılımın teşvik edilmesi ve bu toplantıların sayısının artırılması gerekir.

* Olimpiyatlar özelinde Türkiye'nin ev sahipliği hakkını elde edememesinin önünde en önemli engeli teşkil eden altyapı sorunlarının bir an önce çözülmesi gerekir.

* Spor diplomasisinin daha iyi yönetilmesi ve etkili kullanılması yararlı olacaktır (Polo, 2015).

* Bu tür organizasyonlarda beklenmedik maliyetlerle karşılaşılmasının önüne geçmek için, adaylıktan itibaren tüm aşamaları merkezi bir otorite tarafından planlanmalı ve bu kapsamda etkinlikler ile ilgili bir vizyon geliştirilerek, etkinliklerin öngörülen maliyetleri ve bu maliyetlerin hangi kaynaklarla finanse edileceği, adaylık sürecinde izlenecek yollar ve yöntemler belirlenmelidir.

* Söz konusu organizasyonların finansmanı için kullanılacak kamu fonları ile ilgili karar vericilerin ekonomi, siyaset, vergi politikası ve kentsel planlama gibi alanlarda önemli bir bilgi ve tecrübeye sahip olmaları, ayrıca organizasyondan kaynaklanan fayda ve maliyetlerin, toplumun genelinin ihtiyaç ve isteklerini göz önüne alacak bir anlayışla planlanması gerekir.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde Olimpiyatlar ve FIFA Dünya Kupası başta olmak üzere uluslararası büyük spor organizasyonlarına ev sahipliği yapmak ülkeler açısından hem ekonomik hem de uluslararası prestij boyutu ön plana çıkan etkinlikler haline gelmiştir. Etkinliklerin gerçekleştirileceği ülkelerin seçilmesi hususunda hiç kuşkusuz ülkelerin sahip olduğu altyapı imkanları başta olmak üzere bir bütün olarak gelişmişlik düzeyleri ve spor diplomasisinin iyi yürütülmesi de önemli faktörler olmuştur.

Olimpiyatlara ev sahipliği yapmanın prestij dışında önemli kazançları olduğu gibi bazı maliyetleri de söz konusudur. Ancak 2016 Rio Olimpiyat Oyunları öncesinde gerçekleşen son 5 Olimpiyat Oyunlarının tamamında ekonomik anlamda ülkelerin bundan kazançlı çıktıkları görülmektedir. Nitekim 1996 Atlanta Olimpiyatlarında 1,1 Milyar \$, 2000 Sydney Olimpiyatlarında 1,8 milyar \$, 2004 Atina Olimpiyatlarında 1,4 milyar \$, 2008 Beijing Olimpiyatlarında 1,6 milyar \$ ve 2012 Londra Olimpiyatlarında ise 1,9 milyar \$ kâr elde edilmiştir. Bunun dışında ülke ekonomilerine en önemli etki istihdam noktasında ve altyapı tesislerinin daha sonraki dönemlerde kullanılabilmesi açısından ortaya çıkmıştır.

Olimpiyat Oyunları, uluslararası spor organizasyonları içerisinde hiç kuşkusuz prestiji en yüksek organizasyon konumundadır. Geçmişte oldukça eski tarihlere dayanan bu organizasyonu düzenlemeye hak kazanan ülke sayısı çok fazla değildir. Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapmak isteyen ülkelerden biri olan Türkiye, henüz bu büyük organizasyona ev sahipliği yapma hakkını elde edememiş olmasına rağmen, bu konuda hazırlık ve çabalarına devam etmektedir. Bu bağlamda söz konusu organizasyona ve benzeri organizasyonlara ev sahipliği yapma ve bundan kazançlı çıkması açısından; Türkiye'nin ev

sahipliği hakkını elde edebilmek için önemli bir engel olan altyapı sorunlarını bir an önce çözmesi, spor diplomasisini daha iyi yönetmesi ve bunun uluslararası arenada daha etkin şekilde kullanılmasını sağlanması, ayrıca organizasyonlar ile ilgili bir vizyon geliştirerek gerekli olan teknik ve idari kadroları oluşturması, ve bu kadroların söz konusu organizasyonlara ev sahipliği yapılması durumunda ülkeye maliyetinin en düşük ve getirilerinin ise en yüksek düzeyde gerçekleşmesi için gerekli olan çalışmalarını yürütmesi sağlanmalıdır.

Notlar

ⁱ İlgili literatüre bakıldığında, bu çalışmanın da konusu olan ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) tarafından 4 yılda bir düzenlenen etkinlikleri ifade etmek için “Olimpiyat Oyunları” kavramının tercih edildiği görülür. Ancak cümlenin akışını bozmamak amacıyla bu çalışmada bazı yerlerde sadece “Olimpiyat(lar)” kavramı da aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır.

ⁱⁱ Son yıllarda çevre ve spor o kadar iç içe geçmiştir ki, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC)’nin bir şehre Olimpiyat Oyunları Organizasyonunu vermek için ilan ettiği ölçütlerden belkide en önemlisi çevreciliktir. Bu bağlamda IOC, aday şehre; mimari yapı, tesislerin yeniden kullanılabilirliği, metruk mahallerin restorasyonu, yıkıcı arazi kullanımından kaçınma, canlıların yaşam yerlerinin korunması, yenilenemeyen kaynakların kullanımının asgariye indirilmesi, kirletici maddelerin kirliliğinin asgariye indirilmesi, kanalizasyonun işlenmesi, katı atıkların işlenmesi, enerji tasarrufu, su ve hava kalitesi gibi kıstaslar koymuştur (Doğu, 2006).

ⁱⁱⁱ Geçmişte gerçekleştirilen Olimpiyat Oyunlarının genel bilançolarına bakıldığında, 1995 yılı fiyatlarıyla 1972 Münih Olimpiyatlarında 687 milyon ve 1976 Montreal Olimpiyatlarında ise 1 Milyar 228 milyon \$’lık açık ortaya çıktığı görülmektedir (PricewaterhouseCoopers, 2004: 20)

^{iv} Çalışmanın kaleme alındığı tarihte Rio-2016 Olimpiyatlarına ilişkin sayısal veriler henüz kesinleşmemiştir.

^v Tarihin 2017’de kesilmiş olması eski projelerin önemli bir bölümünün ancak bu tarihte tamamlanabileceği öngörüsüne dayanmaktadır (sayfa 8)

^{vi} “feelgood (İyi hissetme)” faktörü sayesinde tüketici güveni ve tüketici harcamalarının yükselmesi, ev sahibi ülkenin ekonomisini pozitif yönde etkilemektedir.

^{vii} FIFA, UEFA ve IOC (Uluslararası Olimpiyat Komitesi) gibi uluslararası spor yetkilileri, spor altyapısının kalitesi, güvenlik, iletişim ve medya, finansal garantiler, ulaşım sistemleri, çevre kalitesi ve konaklama gibi kriterlere ilave olarak, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri göstergeleri açısından bazı kriterler tanımlamıştır (Polo, 2015: 13).

Kaynakça

- Akşar, T. (2013), “Olimpiyat Düzenlemek Akıl Karı mı? Ülkeler Neden Olimpiyat Düzenlerler?”, *Futbol Ekonomisi ve Endüstriyel Futbol (online)*, <http://www.futbolekonomi.com/index.php/haberler-makaleler/genel/122-tugrul-aksar/2730-olimpiyat-duezenlemek-akl-kar-m-uelkeler-neden-olimpiyat-duezenlerler.html> (08.12.2017).
- Devecioğlu, S. (2011), “Farklı Spor organizasyonlarının Ekonomik Analizi”, *I. Uluslararası Spor Ekonomisi ve Yönetimi Kongresi*, 12-15 Ekim 2011, İzmir, s.235-248, http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_9/9_78530.pdf (05.11.2016).
- Doğu, G. (2006), “Sporun Sosyal ve Ekonomik Faydaları”, *27-28 Nisan 2006 Eskişehir Sağlıklı Kentler Birliği Toplantısı*, <http://www.sporbilim.com/sayfa.asp?mdl=haber¶m=123> (05.11.2016)
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2014), *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Spor Özel İhtisas Komisyonu Raporu-2023*, Ankara.
- Eljazeera Türk (2017), “2017’de 27 Spor Organizasyonu”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/2017de-27-spor-organizasyonu>, (08.12.2017).
- Erten, S. (2008), *Spatial Analysis of Mega-Event Hosting: Olympic Host and Olympic Bid Cities*, ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Küçer, E. ve Silik, C. E. (2014), “Uluslararası Spor Organizasyonlarının Etkileri: 2013 Mersin XVII. Akdeniz Oyunları’na Yönelik Bir Uygulama”, *International Journal of Science Culture and Sport*, Special Issue:1, s.148-170.
- Gündoğan, N. (2002), “Olimpizm ve Olimpiyat Oyunlarının Kente ve Ülkeye Katkıları”, *7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi*, 27-29 Ekim 2002, Antalya. s.173-175.
- Haberler.com (2017), “Gençlik ve Spor Bakanı Bak Açıklaması”, 20 Ekim 2017, <https://www.haberler.com/genclik-ve-spor-bakani-bak-aciklamasi-10155329-haberi/> (08.12.2017).
- İlhan, E. (2014), “2012 Londra Yaz Olimpiyat Oyunları, L’equipe (Fransa) ve Türk Spor Gazeteleri Karşılaştırması”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(4), s.53-70.
- İnal, A. N. (2003), *Beden Eğitimi ve Spor Bilimi*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kasimati, E. (2003), “Economic Aspects and the Summer Olympics: a Review of Related Research”, *International Journal of Tourism Research*, Number:5, p.433-444, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/jtr.449/epdf> (08.01.2017).
- Kasimati, E. ve Dawson, P. (2009), “Assessing the Impact of the 2004 Olympic Games on the Greek Economy: A Small Macroeconometric Model”, *Economic Modelling*, 26, p.139-146, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999308000709> (08.01.2017).
- Koryürek, C. E. (2003), *Olimpiyadlar*, Stil Matbaacılık: Ankara.
- Küçüktaş, R. (2015), Büyük Ölçekli Etkinliklerin Ev Sahibi Ülkelere ve Kentlere Olan Etkileri, T.C. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2925.
- Oxford Economics Commision (2013), *The Economic Impact of the London 2012 Olympic & Paralympic Games*, http://www.lloydsbankinggroup.com/globalassets/documents/media/press-releases/lloyds-banking-group/2012/eco_impact_report.pdf, (15.10.2016).

- Polo, J.-F. (2015), “Turkish Sports Diplomacy in the Service of Renewed Power? The Uses and Limits of Turkey’s -Sport Power-”, *European Journal of Turkish Studies (online)*, 21, s.1-27.
- PricewaterhouseCoopers (2004), “The Economic Impact of the Olympic Games”, *European Economic Outlook*, June 2004, <http://www.pages.drexel.edu/~rosenl/sports%20Folder/Economic%20Impact%20of%20Olympics%20PWC.pdf> (14.12.2016).
- Songün, Y. ve Katkat, D. (2014), “Assessment of Turkey’s Possible Candidacy for Winter Olympics (A Case Study of Erzurum)”, *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(2), s.215-224.
- T.C. GSB (Türkiye Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığı), (2017), “Spor Organizasyonlarında Marka Ülke Türkiye”, <http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/62888/spor-organizasyonlarinda-marka-ulke-turkiye.aspx> (05.12.2017).
- Tekin, A. ve Tekin, G. (2014), “Antik Yunan Dönemi: Spor ve Antik Olimpiyat Oyunları”, *Tarih Okulu Dergisi*, 18, s.121-140.
- www1: “İstanbul Olimpiyat Oyunları Hazırlık ve Düzenleme Kurulu 2011 Yılı Raporu”, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Ankara, <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/kit/04iSTOLimp2011.pdf> (08.11.2017).
- Yıldız, E. ve Aydın, S. A. (2013), “Olimpiyat Oyunlarının Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi”, *Spor Bilimleri Dergisi*, 24(4), s.269-282.

YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİ İLE KONYA İLİ SELÇUKLU BELEDİYESİ HİZMET KALİTESİNİN İNCELENMESİ¹

Neslihan İYİT²
orcid.org/0000-0002-5727-6441
Yelda GÜÇLÜ³
orcid.org/0000-0002-5358-3815
Yunus AKDOĞAN⁴
orcid.org/0000-0003-3520-7493

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Konya ili Selçuklu Belediyesi tarafından verilen belediye hizmetlerinden vatandaşın memnuniyet düzeyini ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda LISREL 8.80 ve IBM SPSS 21.0 paket programları kullanılarak SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm modeli, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır. Bu çalışmada Selçuklu Belediyesi hizmet kalitesi; fiziki görünüm, güvenilirlik, heveslilik, erişebilirlik, güvence, sosyal hizmetler, yardım hizmetleri, temizlik hizmetleri, memnuniyet ve sadakat olmak üzere on farklı hizmet ölçüm faktörü oluşturularak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, Selçuklu Belediyesi tarafından verilen hizmet kalitesi ile ilgili bulgular verilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Belediye Hizmet Kalitesi, Selçuklu Belediyesi, SERVQUAL, Yapısal Eşitlik Modeli.

EVALUATION OF MUNICIPALITY SERVICE QUALITY OF SELÇUKLU MUNICIPALITY IN KONYA PROVINCE BY STRUCTURAL EQUATION MODELING

ABSTRACT

The aim of this study is to measure satisfaction level of citizen from municipal services given by Selçuklu Municipality in Konya province. For this aim, SERVQUAL service quality measurement model, confirmatory factor analysis and structural equation modeling are performed by using LISREL 8.80, and IBM SPSS 21.0 package programmes. In this study, Selçuklu Municipality's service quality is investigated under ten different service measurement factor as physical appearance, reliability, responsiveness, accessibility, assurance, social services, assistance services, cleaning services, satisfaction, and loyalty. As a result of this study, findings are given and necessary suggestions about municipal service quality provided by Selçuklu Municipality have been made.

Keywords: Municipal Service Quality, Selçuklu Municipality, SERVQUAL, Structural Equation Model.

¹ Bu çalışma Yrd. Doç. Dr. Neslihan İYİT'in danışmanlığında yürütmekte olduğu Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik A.B.D yüksek lisans öğrencisi Yelda GÜÇLÜ'nün "Yapısal Eşitlik Modeli Konya İli Üzerine Bir Uygulama" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu çalışmada ilk yazar olarak adı geçen Neslihan İYİT başlıca yazardır.

² Selçuk Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, Alaeddin Keykubat Yerleşkesi, Selçuklu Konya/TÜRKİYE, niyit@selcuk.edu.tr.

³ Selçuk Üniversitesi, Teknokent, Selçuklu Konya/TÜRKİYE, yeldaalptoga@gmail.com

⁴ Selçuk Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, Alaeddin Keykubat Yerleşkesi, Selçuklu Konya/TÜRKİYE, yakdogan@selcuk.edu.tr

Giriş

Yerel yönetimler, il ve ilçelerde yaşayan insanların, ortak ve yerel nitelikteki gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulan ve hukuk düzeni içerisinde oluşturulmuş anayasal kuruluşlardır. Bu kuruluşların temel amacı, yerel nitelikte sunulması gereken hizmetleri belirleyerek sorunların çözümünü sağlamak ve vatandaş memnuniyetini gerçekleştirmektir (Bölükbaşı ve Yıldıztan, 2010: 227). Bu bağlamda özellikle de yerel yönetimler bazında belediyelerin en önemli amaçlarından birisi kendi sınırları içerisinde yaşayan vatandaşlarına en iyi hizmeti sunarak, onların beklentilerini karşılamak ve belediyeden memnuniyet düzeylerini sürekli olarak yüksek tutmaya çalışmaktadır.

Fiziksel ve psikolojik olarak kişiye, sosyal açıdan ise topluma zaman, mekân ve yer faydası sağlama olgusuna hizmet adı verilmektedir (Filiz vd., 2010: 61). Günümüzde vatandaş odaklı hareket eden yerel yönetimler bazında belediyelerin hizmet kaliteleri sürekli olarak ölçümlenmesi ve takip edilmesi gereken bir unsur olmuştur. Böylece belediyelerin hizmet kalitelerindeki artış ülke ekonomisini ve vatandaşların refah seviyesini olumlu yönde etkileyecektir (Yücel vd., 2012: 32).

Bu nedenle belediyeler sürekli olarak hizmet sundukları kesimlerin memnuniyet düzeyini ölçmek ve vermiş oldukları hizmet kalitesini geliştirmek amacıyla araştırmalar gerçekleştirirler. Bu araştırmaların sonuçları çerçevesinde belediyeler sunmuş oldukları hizmetlerin düzey ve çeşitliliğinde hizmet kalitesini artırmak amacıyla değişikliğe giderler (Ersöz vd., 2009: 20).

Belediyelerin sunmuş oldukları hizmet kalitelerini geliştirmek amacı doğrultusunda, yapılan işlerin takibini titizlikle sürdürmeleri, belediye çalışanlarının vatandaşların verilen hizmetler ile ilgili karşılaştıkları problemleri çözmede yakın ilgi göstermeleri, belediyelerin verdikleri sözleri zamanında yerine getirmeleri, belediyelerin fiziki görünümünün iyileştirilmesi, belediyelerin coğrafi ve teknolojik erişilebilirlik açısından uygun olması, belediyelerin vermiş oldukları sosyal hizmetlerin, yardım hizmetlerinin ve temizlik hizmetlerinin vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayabilir düzeyde olması, vatandaşların belediyelerin verdiği tüm hizmetlerden duymuş oldukları memnuniyet düzeylerinin ve hissettikleri aidiyet duygularının artırılması oldukça önemlidir.

Belediye Hizmetleri Üzerine Literatür İncelemesi

Literatürde belediyelerin vermiş oldukları hizmet kalitesine yönelik vatandaş memnuniyetini ölçen birçok çalışma mevcuttur. Belediyelerin hizmet kalitesinin boyutlarının belirlenmesi ve

ölçümü için yapılan bu çalışmalar incelendiğinde, en çok tercih edilen yöntemin SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm modeli olduğu görülmektedir (Parasuman vd., 1985: 47).

Gümüşoğlu vd. (2003: 8) çalışmalarında SERVQUAL ölçüm modeli aracılığıyla Muğla ilinde belediyelerden beklenen ve algılanan hizmet kalitesini ölçmüşler ve belediyelerin vermiş oldukları hizmet boyutları arasında farklılıklar gözlemlemişlerdir. Bu hizmet boyutları arasında en az farkın temizlik boyutunda, en fazla farkın ise finansman boyutunda olduğunu saptamışlardır.

Ardıç vd. (2004: 79) faktör analizi, tek yönlü varyans analizi ve korelasyon analizinden de yararlanarak Tokat ilinde belediyelerde hizmet kalitesini ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında vatandaşların en fazla memnun oldukları belediyeçilik hizmetinin “vergi kazanımı ve artırımı”, en az memnun oldukları belediyeçilik hizmetinin ise “ekonomik faaliyetler” olduğunu göstermişlerdir.

Kurgun vd. (2008: 49-50) İzmir ili Karşıyaka Belediyesinde verilen hizmet yeterliliğinin ve kalitesinin artırılması amacıyla yapmış oldukları çalışmalarında 57 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan vatandaşların diğer yaş gruplarına göre, lisansüstü eğitim almış vatandaşların diğer eğitim seviyelerindeki vatandaşlara göre ve genel itibariyle kadınların erkeklere göre belediye hizmetlerinden daha memnun olduklarını göstermişlerdir.

Duman ve Yüksel (2008: 55) Mersin ilinde verilen belediye hizmetlerinden vatandaşların memnuniyet düzeyini ölçmeye yönelik yapmış oldukları çalışmalarında belediyenin toplu taşıma hizmetinin yetersiz olduğunu, belediyenin çöp toplama hizmeti ve içme suyu altyapı yatırımları dışında verdiği hizmetlerinde ise genel bir memnuniyetsizliğin olduğunu gözlemlemişlerdir.

Usta ve Memiş (2010: 352-353) Giresun il merkezinde belediyelerde verilen hizmet kalitesinin seçmen bağlılığı üzerine etkisini araştırmışlardır. Çalışmalarında vatandaşlar tarafından en olumsuz algılanan belediye hizmetini şehrin üst yapısının engelli ve yaşlılara uygun olmaması, olumlu algılanan belediye hizmetlerini ise şehrin su ihtiyacının karşılanması, belediyenin vatandaşları bilgilendirmesi ve önemsemesi olarak belirlemişlerdir.

İnce ve Şahin (2011: 172) çalışmalarında Konya il merkezinde yer alan belediyelerin hizmet kalitesini vatandaşların nasıl algıladıklarını ve vatandaşların verilen belediye hizmet kalitesinden memnuniyet düzeylerini belirlemeyi hedeflemişlerdir. Buna göre belediyeler tarafından verilen hizmet kalitesi memnuniyet düzeyini etkileyen temel faktörleri vatandaşın cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, geliri, siyasi eğilimi ve belediye çalışanlarının tutumu olarak belirlemişlerdir.

Göküş ve Karayıldırım (2012: 131) çalışmalarında Konya Karatay Belediyesi'nden hizmet alan vatandaşların verilen belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeylerini belirlemeyi amaçlamış olup, vatandaşların belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri ile demografik özellikleri arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır.

Yücel vd. (2012: 40) Elazığ ilinde sunulan belediye hizmetlerinden vatandaşların memnuniyet düzeyini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmalarında vatandaşların cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve ikamet ettikleri yer vb. demografik özelliklerinin istatistiksel olarak genel ortalamasına göre, vatandaşların verilen hizmetlerin genelinden duydukları memnuniyetin olumlu yönde olduğu sonucuna varmışlardır.

Daştan ve Delice (2015: 218-220) İzmir ilinde yaşayan vatandaşların İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sunduğu belediye hizmetlerinden duydukları memnuniyet düzeylerini ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında vatandaşların cinsiyet, yaş ve medeni durumlarına göre memnuniyet düzeylerinde anlamlı farklılıklar bulmuşlardır.

Orhan (2016: 961) çalışmasında SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm modelinden yararlanarak Ankara Keçiören Belediyesi'nin vatandaşlara sunduğu belediye hizmet kalitesini ölçmüştür. Hizmet kalitesi en yüksek olan boyutlar; fiziksel özellikler, empati, heveslilik ve güvenilirlik şeklinde sıralanırken, güvenilirlik boyutu en düşük skoru almıştır. Genel anlamda çalışmadan elde edilen bulgular belediye hizmetlerinin büyük ölçüde kaliteli sunulduğunu göstermektedir. Bu çalışma Konya ili Selçuklu Belediyesi tarafından verilen belediye hizmetlerinden vatandaşın memnuniyet düzeyini ölçmek, belediye hizmeti alan vatandaşın sorunlarını çözümlenmek, belediyenin vatandaşa yaklaşımı konusunda vatandaşın düşüncelerini belirlemek, vatandaşın belediyenin performansı hakkındaki öngörülerini ortaya koymak ve belediyenin vatandaşlarla ilişkisindeki başarısını ölçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm modeli faktörlerinden yararlanarak, ve yapısal eşitlik modellemesi uygulanarak, vatandaşların belediyeden hizmet olarak beklentilerinin hangi boyutlarda yoğunlaştığı ve bu boyutların memnuniyet ile sadakat faktörleri üzerine etkisi incelenmiştir.

Materyal ve Yöntem

Belediyelerin verdiği hizmet kalitesinin belirlenmesi soyut bir süreçtir. Bu çalışmada soyut bir kavram olan Selçuklu Belediyesi hizmet kalitesinin ölçülmesi amacıyla Parasuman vd. (1985: 45) tarafından geliştirilen SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm modelinde yer alan hizmet ölçüm faktörlerinden yararlanılmıştır. Belediyenin hizmet kalitesi boyutlarına ilişkin faktörler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi içinse yapısal eşitlik modellemesi yöntemi kullanılmıştır.

Parasuman vd. (1985: 45) tarafından geliştirilen SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeğinde 22 soru ve beş temel boyut yer almaktadır. SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm modeli, beklenen kalite ile algılanan kalite arasında oluşan farklılığa dayanmaktadır (hizmet kalitesi = performans – beklentiler). Bu nedenle SERVQUAL’de iki ayrı anket uygulanmakta olup, birinde beklentiler diğerinde ise algılama performansları ölçülmektedir.

SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeğini oluşturan beş temel boyut (faktör) şu şekilde çalışmaya uyarlanmıştır;

Güvence; belediye çalışanlarının bilgili ve nazik olmaları, vatandaşlarda güven duygusu uyandırabilme becerileri. Heveslilik; belediyenin vatandaşa yardım etme ve hızlı hizmet verme istekliliği. Güvenilirlik; belediyenin kusursuzluk, sözünde durma, doğru ve güvenilir bir şekilde hizmetlerini yerine getirebilme yeteneği. Fiziki görünüm; belediyenin, belediye binasının, kullanılan araç-gereç ve personelin görünümü. Erişilebilirlik; belediyenin vatandaşın her daim rahat bir şekilde ulaşabileceği coğrafi konuma sahip olması.

Çalışmada SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeğini oluşturan beş temel boyuta ek olarak kullanılan üç boyut aşağıda verilmiştir;

Sosyal hizmetler; belediyenin halka yönelik sosyal tesisleri, meslek edindirme kursları, yeşil alan ve parklarının yeterli olması. Yardım hizmetleri; belediyenin ihtiyaç sahiplerine yapmış olduğu yardımlar, öğrencinin yaşamını kolaylaştırmaya, yaşlı ve düşkünlerin bir takım hayati ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmaları. Temizlik hizmetleri; belediyenin çevre ve temizlik hizmetlerine, ibadethanelerin temizliğine ve sokakların temizliğine gereken önemi vermesi.

Yukarıda verilen sekiz boyuta ilave olarak vatandaşların belediyeden “memnuniyet” ve belediyeye “sadakat” faktörleri de çalışmaya katılmıştır. Çalışmada SERVQUAL ölçeği ile Filiz vd. (2010: 63) tarafından yapılan çalışmadan yararlanılarak on boyutlu, beşli likert ölçeğinde hazırlanmış Selçuklu Belediyesi hizmet performansı anketi oluşturulmuştur. Böylece elde edilen Selçuklu Belediyesi hizmet kalitesi ölçüm faktörleri arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin belirlenmesi amacıyla ise yapısal eşitlik modeli (YEM) (Jöreskog, 1970: 1; Jöreskog ve Thiilo, 1972: 2) kullanılmıştır.

KONYA İLİ SELÇUKLU BELEDİYESİ HİZMET KALİTESİNİN BELİRLENMESİ

Konya ili Selçuklu Belediyesi tarafından verilen belediyeçilik hizmetlerinden vatandaşın memnuniyet düzeyini ölçmek amacıyla, basit rasgele örneklem yöntemine göre, Selçuklu ilçe nüfusu göz önüne alınarak, örneklem büyüklüğü yaklaşık en az 309 olarak belirlenmiştir. Bu

amaç doğrultusunda, yüz yüze görüşme ve online anket yöntemi uygulanarak 364 anket yapılmıştır. Araştırma kapsamında öncelikli olarak anket uygulanan vatandaşların demografik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla, vatandaşların cinsiyetleri, yaş grupları, eğitim düzeyleri, aylık gelirleri ve meslek dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

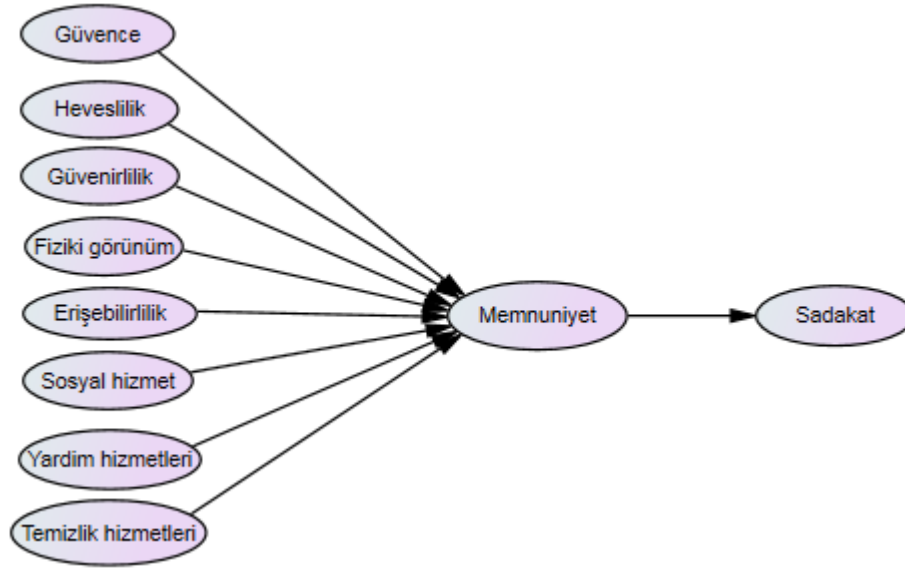
Tablo 1. Araştırmaya Katılan Vatandaşların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	185	50,8
Erkek	179	49,2
Yaş Grubu		
18-24	32	8,8
25-34	150	41,2
35-44	107	29,4
45-54	45	12,4
55-64	28	7,7
65 ve üstü	2	0,5
Eğitim Düzeyi		
İlkokul	20	5,5
Ortaokul	18	4,9
Lise	94	25,8
Yüksekokul	46	12,6
Üniversite	186	51,1
Aylık Gelir		
1300 TL den az	30	8,2
1300-2000 TL	119	32,7
2001-3000 TL	69	19,0
3001-4000 TL	72	19,8
4001 TL ve Üzeri	74	20,3
Meslek Dağılımı		
Profesyonel meslek (Dr., Av., Müh.)	31	8,5
Büyük ölçekli işletme sahibi	3	0,8
Orta ölçekli işletme sahibi	20	5,5
Küçük işletme sahibi	10	2,7
Kamu / Özel idareci	17	4,7
Kamu / Özel memur	69	19,0
İşçi	32	8,8
Ev hanımı	74	20,3
Emekli	23	6,3
Öğrenci	24	6,6
İşsiz	10	2,7
Diğer	51	14,0

Araştırmaya katılan Konya İli Selçuklu İlçesi’nde ikamet eden 364 vatandaşın %50.8 i kadın, %49.2 si ise erkeklerden oluşmaktadır. Yaş gruplarına ait dağılımları incelendiğinde ise 364 vatandaşın en fazla %41.2’si 25-34 yaş aralığında, en az %0.5’i ise 65 yaş ve üstü aralığında yer almaktadır. Eğitim düzeylerinin ise en fazla %51,1’i üniversite mezunu grubu oluştururken, en az %4.9 ile ortaokul mezunlarından oluşmaktadır. Çalışmaya katılan vatandaşların aylık gelir düzeyleri incelendiğinde vatandaşların en fazla %32.7 ile 1300-2000 TL gelir grubunda, en az %8.2 ile 1300 TL den az gelir grubunda yer aldığı görülmüştür. Son

olarak vatandaşların meslek dağılımları en fazla %20.3 ile ev hanımı grubu, en az ise %0.8 ile büyük ölçekli işletme sahibi grubu vatandaşlardan oluşmaktadır.

Selçuklu Belediyesi tarafından verilen belediyeçilik hizmetlerinin kalitesini ölçmek amacıyla SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm faktörlerinden yararlanarak, fiziki görünüm, güvenilirlik, heveslilik, erişebilirlik, güvence, sosyal hizmetler, yardım hizmetleri, temizlik hizmetleri, memnuniyet ve sadakat olmak üzere on farklı hizmet ölçüm faktörü oluşturulmuştur. Önerilen araştırma modeli Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Selçuklu Belediyesi Hizmet Kalitesi İçin Önerilen Araştırma Modeli

Önerilen araştırma modelini incelemeyen önce, uygulanan ölçeğin güvenilirliği ve geçerliliğini araştırmak amacıyla, IBM SPSS 21.0 paket programı kullanılarak, güvenilirlik analizi yapılmış olup, Cronbach alfa değeri 0,97 olarak elde edilmiştir. Böylece Selçuklu Belediyesi hizmet kalitesini ölçmek amacıyla uygulanan ölçeğin güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Ölçeğin geçerliliği içinse, ölçek daha önce literatürde yer alan çalışmalarda belediyeçilik hizmet kalitesini ölçmek amacıyla uygulandığı için, Lisrel 8.80 programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Buna göre kullanılan hizmet kalitesi ölçüm modelinde ölçüm faktörlerine ilişkin maddelerde yapılan değişiklikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Hizmet Kalitesi Ölçüm Modeline İlişkin Ölçekte Yapılan Değişiklikler

Faktörler	Madde Sayısı	Çıkarılan Madde Sayısı
Güvence	3	-
Heveslilik	3	-
Güvenirlilik	3	-
Fiziki Görünüm	3	-

Erişebilirlik	3	-
Sosyal Hizmetler	3	-
Yardım Hizmetleri	3	-
Temizlik Hizmetleri	3	-
Memnuniyet	3	-
Sadakat	3	-

Tablo 2’den de görüleceği üzere hizmet kalitesi ölçüm modelinde yer alan ölçüm faktörlerinden madde çıkarılmamış olup, ölçüm faktörlerine ilişkin maddelerde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Tablo 3’te hizmet kalitesi ölçüm modelinin ki-kare/serbestlik derecesi (χ^2/sd), uyum iyiliği indeksi (*GFI*), karşılaştırmalı uyum indeksi (*CFI*) ve yaklaşık hata kareler ortalamasının kare kökü (*RMSEA*), normlaştırılmış uyum indeksi (*NFI*), fazlalık uyum indeksi (*IFI*), düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi (*AGFI*), uyum-iyiliği değerleri verilmiş olup, bu değerler kabul edilebilir sınırlar içinde olduğundan, ölçüm modelinin on faktörlü yapısı doğrulanmıştır.

Tablo 3. Selçuklu Belediyesi Hizmet Kalitesi İçin Önerilen DFA’ne ait Ölçeklerin Uyum-iyiliği Değerleri

	χ^2/sd	GFI	CFI	RMSEA	NFI	IFI	AGFI
Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelinin Uyum Değerleri	2,90	0,92	0,98	0,072	0,94	0,96	0,88
İyi Uyum Değerleri	≤ 3	$\geq 0,90$	$\geq 0,97$	$\leq 0,05$	$\geq 0,95$	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	$\leq 4-5$	$\geq 0,85$	$\geq 0,95$	0,06-0,08	$\geq 0,90$	$\geq 0,90$	$\geq 0,85$

DFA yardımıyla hizmet kalitesi ölçüm modelinde yer alan maddelerin faktör yükleri ile faktörlerin güvenilirliklerine ilişkin cronbach alfa katsayıları Tablo 4’te verilmiştir.

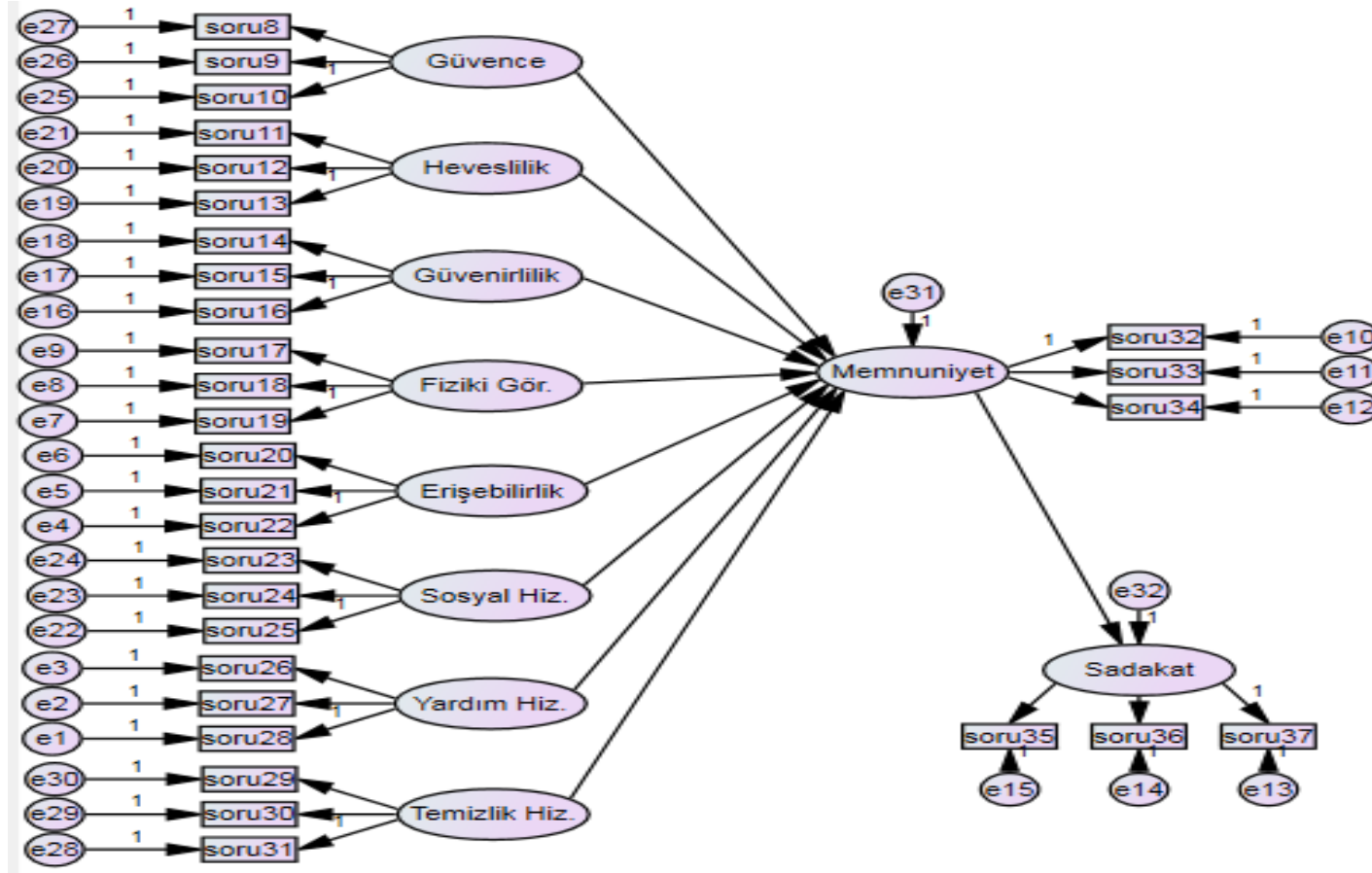
Tablo 4. Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelinde Yer Alan Faktörlere Ait Maddelerin Faktör Yükleri ve Faktörlerin Güvenilirlik Değerleri

Faktörler	Maddeler	Faktör Yükleri	Cronbach Alfa Değerleri
Güvence	Belediyeler, vatandaşın kaynaklı hataları, vatandaşa uygun şekilde düzeltir.	0,91	0,91
	Belediyeler, belediyeden kaynaklı bir hatayı, halka uygun şekilde çözer	0,91	
	Belediye yapılan işlerin takibini titizlikle sürdürür.	0,81	
Heveslilik	Belediye çalışanlarının, halkın problemlerini çözme için yakın ilgi gösterir.	0,82	0,90
	Belediye Çalışanları her zaman halka yardım etmeye isteklidir.	0,88	
	Belediye çalışanları halkın isteklerini her zaman dikkate alır.	0,90	
Güvenirlilik	Belediye verdiği sözü zamanında yerine getirir.	0,84	0,87
	Belediye yaptığı hizmetlerde hata yapmaz.	0,77	
	Belediye yaptığı çalışma ile ilgili halka yeterince güven verir.	0,87	
Fiziki Görünüm	Belediye modern teknolojiye sahip araçlar kullanır.	0,75	
	Belediyeye ait binaların yapısı mimari olarak göze hoş görünür.	0,72	

	Belediye çalışanlarının giyimi göze hoş görünür.	0,72	0,77
Erişebilirlik	Belediyeler, herhangi bir sıkıntıda kolayca erişilebilecek en uygun coğrafi konumdadır.	0,68	0,82
	Belediyeler, bir problemle karşılaşıldığında kolaylıkla telefon veya internet ile ulaşılabilir.	0,74	
	Belediye bir şikâyet kendine iletildiğinde, sorunu kolayca çözer.	0,92	
Sosyal Hizmetler	Belediyenin halka yönelik sosyal tesisleri yeterlidir.	0,85	0,80
	Belediyenin meslek edindirme kursları yeterlidir.	0,73	
	Belediye sınırlarında yeşil alan ve parklar yeterlidir.	0,69	
Yardım Hizmetleri	Belediyenin ihtiyaç sahiplerine yapmış olduğu yardımlar yeterlidir.	0,80	0,86
	Belediye öğrencinin yaşamını kolaylaştırmaya önem verir	0,82	
	Belediye yaşlı ve düşkünlerin bir takım hayati ihtiyaçlarını karşılamaya özen gösterir.	0,84	
Temizlik Hizmetleri	Belediye çevre ve temizlik hizmetlerine gerekli önemi verir.	0,86	0,82
	İbadethanelerin temizliği yeterlidir.	0,69	
	Sokakların temizliği yeterlidir.	0,81	
Memnuniyet	Belediyenin yaptığı çalışmalardan memnunum.	0,90	0,91
	Belediyenin, Belediyecilik Hizmetlerini kullanırken kendimi mutlu hissediyorum.	0,88	
	Belediyeye ilişkin olumlu ve iyi bir izlenime sahibim	0,84	
Sadakat	Belediyecilik hizmetlerinde Selçuklu Belediyesi diğer belediyelere göre daha iyidir.	0,87	0,73
	Seçme şansım olsa bile Konya Selçuklu belediyesi sınırları içerisinde yaşamaya devam edeceğim.	0,72	
	Konya Selçuklu belediyesinin bir takım eksikleri olsa da tekrar bir seçim olsa yine aynı belediye ekibini seçerim.	0,50	
Hizmet kalitesi ölçüm modeli			0,97

Tablo 4 incelendiğinde, hizmet kalitesi ölçüm modelinin otuz maddeden oluşan genel yapısında, güvence faktörüne birinci ve ikinci maddenin, heveslilik faktörüne üçüncü maddenin, güvenilirlik faktörüne üçüncü maddenin, fiziki görünüm faktörüne birinci maddenin, erişebilirlik faktörüne üçüncü maddenin, sosyal hizmetler faktörüne birinci maddenin, yardım hizmetleri faktörüne üçüncü maddenin, temizlik hizmetleri faktörüne birinci maddenin, memnuniyet faktörüne birinci maddenin, sadakat faktörüne ise birinci maddenin en fazla katkı sağladığı görülmektedir.

Tablo 4’te verilen Cronbach alfa değerleri incelendiğinde, hizmet kalitesi ölçüm modeline ilişkin faktörlerin oldukça güvenilir (0.60-0.80) ya da yüksek derecede (>0.80) güvenilir olduğu sonucuna varılmış olup, ölçüm faktörlerinin bütün olarak güvenilirliğin ise 0,97 olmak üzere yüksek derecede güvenilir olarak elde edilmiştir. Güvenirliliği ve yapı geçerliliği oldukça iyi olan hizmet kalitesi ölçüm modeline ilişkin faktörlerin yardımıyla önerilen YEM’nin analizi için çizilen yol diyagramı Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Selçuklu Belediyesi Hizmet Kalitesi İçin Önerilen Araştırma Modelinin Yol Diyagramı

Selçuklu Belediyesi hizmet kalitesi için önerilen YEM'den elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Selçuklu Belediyesi Hizmet Kalitesi İçin Önerilen YEM'ne ait Ölçeklerin Uyum-iyiliği Değerleri

	χ^2/sd	GFI	CFI	RMSEA	IFI	AGFI	NFI
Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelinin Uyum Değerleri	2,85	0,92	0,98	0,071	0,98	0,89	0,95
İyi Uyum Değerleri	≤ 3	$\geq 0,90$	$\geq 0,97$	$\leq 0,05$	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	$\geq 0,95$
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	$\leq 4-5$	0,85-0,89	$\geq 0,95$	0,06-0,08	$\geq 0,90$	$\geq 0,85$	$\geq 0,90$

Tablo 5'te verilen hizmet kalitesi ölçüm modeline ilişkin uyum-iyiliği değerleri incelendiğinde $\chi^2/sd = 2.85 < 3$, $GFI = 0.92 > 0.90$, $CFI = 0.98 > 0.97$, $IFI = 0.98 > 0.95$, $NFI = 0.95 \geq 0.95$ olduğundan iyi uyum değerlerini, $0.06 < RMSEA = 0.071 < 0.08$, $AGFI = 0.89 > 0.85$ olduğundan kabul edilebilir uyum değerlerini vermektedir. Böylece oluşturulan YEM'ne ait standardize edilmiş β katsayılarının tahmini, standart hataları, p ve belirleyicilik katsayısı (R^2) değerleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Selçuklu Belediyesi Hizmet Kalitesi İçin Önerilen YEM'ine ait Değerler

Faktörler	Tahmin (β)	S. Hata	p değeri	R^2
Güvence – Memnuniyet	0,27	0,131	0,023*	0,905
Heveslilik – Memnuniyet	-0,42	0,170	0,026*	
Güvenirlilik – Memnuniyet	0,53	0,218	0,014*	
Fiziki görünüm – Memnuniyet	-0,41	0,367	0,148	
Erişebilirlik – Memnuniyet	0,14	0,121	0,273	
Sosyal Hiz. – Memnuniyet	0,21	0,260	0,270	
Yardım Hiz. – Memnuniyet	0,22	0,299	0,299	
Temizlik Hiz. – Memnuniyet	0,48	0,128	0,128	
Memnuniyet – Sadakat	0,90	0,056	0,000*	0,820

Tablo 6'da elde edilen değerler incelendiğinde, güvence, heveslilik ve güvenirlilik ile memnuniyet, memnuniyet ile de sadakat faktörleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir ($p < 0.05$).

Kurulan YEM'ne ait model belirleyicilik katsayıları (R^2) incelendiğinde, memnuniyet faktöründeki değişimin %90,5'ini güvence, heveslilik ve güvenirlilik boyutlarıyla; sadakat faktöründeki değişimin ise %82'si memnuniyet boyutu ile açıklandığı görülmektedir.

Tablo 7’de Selçuklu Belediyesi hizmet kalitesi için önerilen YEM’de hizmet kalitesi ölçüm modeli faktörlerine ait maddelere ilişkin belirleyicilik katsayısı (R^2) değerleri verilmiştir.

Tablo 7. Selçuklu Belediyesi Hizmet Kalitesi İçin Önerilen YEM’ine ait Belirleyicilik Katsayıları

Faktörler	Maddeler	R ²
Güvence	Belediyeler, vatandaşın kaynaklı hataları, vatandaşa uygun şekilde düzeltir.	0,830
	Belediyeler, belediyeden kaynaklı bir hatayı, halka uygun şekilde çözer	0,825
	Belediye yapılan işlerin takibini titizlikle sürdürür.	0,661
Heveslilik	Belediye çalışanlarının, halkın problemlerini çözme için yakın ilgi gösterir.	0,675
	Belediye Çalışanları her zaman halka yardım etmeye isteklidir.	0,770
	Belediye çalışanları halkın isteklerini her zaman dikkate alır.	0,808
Güvenirlilik	Belediye verdiği sözü zamanında yerine getirir.	0,700
	Belediye yaptığı hizmetlerde hata yapmaz.	0,599
	Belediye yaptığı çalışma ile ilgili halka yeterince güven verir.	0,764
Fiziki Görünüm	Belediye modern teknolojiye sahip araçlar kullanır.	0,567
	Belediyeye ait binaların yapısı mimari olarak göze hoş görünür.	0,519
	Belediye çalışanlarının giyimi göze hoş görünür.	0,514
Erişebilirlik	Belediyeler, herhangi bir sıkıntıda kolayca erişilebilecek en uygun coğrafi konumdadır.	0,463
	Belediyeler, bir problemle karşılaşıldığında kolaylıkla telefon veya internet ile ulaşılabilir.	0,551
	Belediye bir şikâyet kendine iletildiğinde, sorunu kolayca çözer.	0,839
Sosyal Hizmetler	Belediyenin halka yönelik sosyal tesisleri yeterlidir.	0,715
	Belediyenin meslek edindirme kursları yeterlidir.	0,533
	Belediye sınırlarında yeşil alan ve parklar yeterlidir.	0,482
Yardım Hizmetleri	Belediyenin ihtiyaç sahiplerine yapmış olduğu yardımlar yeterlidir.	0,647
	Belediye öğrencinin yaşamını kolaylaştırmaya önem verir	0,674
	Belediye yaşlı ve dükünlerin bir takım hayati ihtiyaçlarını karşılamaya özen gösterir.	0,702
Temizlik Hizmetleri	Belediye çevre ve temizlik hizmetlerine gerekli önemi verir.	0,744
	İbadethanelerin temizliği yeterlidir.	0,470
	Sokakların temizliği yeterlidir.	0,656
Memnuniyet	Belediyenin yaptığı çalışmalardan memnunum.	0,810
	Belediyenin, Belediyecilik Hizmetlerini kullanırken kendimi mutlu hissediyorum.	0,769
	Belediyeye ilişkin olumlu ve iyi bir izlenime sahibim	0,697
Sadakat	Belediyecilik hizmetlerinde Selçuklu Belediyesi diğer belediyelere göre daha iyidir.	0,757
	Seçme şansım olsa bile Konya Selçuklu belediyesi sınırları içerisinde yaşamaya devam edeceğim.	0,516
	Konya Selçuklu belediyesinin bir takım eksikleri olsa da tekrar bir seçim olsa yine aynı belediye ekibini seçerim.	0,252

Tablo 7 incelendiğinde, belirleyicilik katsayı 0,252 ila 0,839 arasında değişmektedir ve genel olarak belirleyicilik katsayısı değerleri yüksek bulunmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Konya ili Selçuklu ilçesinde ikamet eden vatandaşların Selçuklu Belediyesi tarafından verilen belediye hizmet kalitesini algılama düzeyleri ve belediye hizmet kalitesine etki eden faktörler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya koymaya yönelik yapılan bu çalışmadan YEM modeli aracılığıyla elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

“Fiziki görünüm” faktörünün, hizmet kalitesi açısından diğer faktörlerle karşılaştırılması yapıldığında daha az öneme sahip olarak gözlenmesi; mevcut belediye binasının halk tarafından uygun ve yeterli fiziki özelliklere sahip olduğu sonucuna varılmasını sağlamıştır.

“Erişilebilirlik” faktörünün “memnuniyet” faktörü üzerine bir etkisi olmadığı tespit edilmiş olup, bunun Selçuklu Belediye binasının merkezi ve ulaşılabilir konumda olmasından kaynaklandığı ortaya konulmuştur.

“Sosyal hizmetler” faktörünün “memnuniyet” faktörü üzerinde anlamlı bir etkisi gözlenmemiştir. Bu noktada Selçuklu Belediyesi’nin verdiği sosyal hizmetlerle halkın doygunluğa ulaştığı düşünülmektedir. Bu da memnuniyet verici bir sonuç olmaktadır.

“Yardım hizmetleri” faktörünün “memnuniyet” faktörü üzerine etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda araştırmaya katılan vatandaşların gelir düzeyleri incelendiğinde %20,32’sinin 4001TL ve üzeri olmak üzere en yüksek gelir yüzdesine sahip olduğu, %8,2’sinin ise 1300TL ve altı olmak üzere en az gelir yüzdesine sahip olduğu görülmüştür. Bu anlamda Selçuklu Belediyesi’nden hizmet alan vatandaşların gelir düzeyinin yüksek olması; belediyenin yürüttüğü yardım hizmetlerinden vatandaşın bir beklentisinin olmadığını bir kanıttır.

“Güvence” faktörünün “memnuniyet” faktörü üzerinde pozitif yönde 0,27 birimlik artan bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Selçuklu Belediyesi tarafından yapılan işlerin takibinin titizlikle sürdürülmesinin, verilen hizmet kalitesini arttıracak dolayısıyla da vatandaşın belediyeden memnuniyetinin artmasına olumlu yönde katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

“Heveslilik” faktörünün “memnuniyet” faktörü üzerinde negatif yönde 0,42 birimlik azalan bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Böylece belediyenin vatandaşa yardım etme ve hızlı hizmet verme istekliliğinde, vatandaşların doygunluğa ulaştığı sonucuna varılmıştır.

“Temizlik hizmetleri” faktörünün “memnuniyet” faktörü üzerinde pozitif yönde 0,44 birimlik artan bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu faktördeki bir birimlik artış “memnuniyet” faktörü üzerinde 0,44 birimlik artışa sebep olacağından, Selçuklu

Belediyesi'nin temizlik hizmet kalitesini düşürmeden devam etmesi, vatandaşların belediyeden memnuniyetini en olumlu yönde etkileyen hizmetlerden biri olarak gözlemlenmiştir.

“Güvenilirlik” faktörünün “memnuniyet” faktörü üzerinde pozitif yönde 0,53 birimlik artan bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buradan Selçuklu Belediyesi'nin bütün belediye hizmetlerini zamanında yerine getirdiği ve bu kapsamda vatandaşın memnun kaldığı en olumlu özelliği olduğu ortaya çıkmıştır.

“Memnuniyet” faktörünün ise “sadakat” faktörü üzerinde pozitif yönde 0,90 birimlik artan bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Yapılan bu çalışmaya göre Selçuklu İlçesi'nde ikamet eden vatandaşların belediye hizmetlerinden memnuniyetlerinin, belediyeye sadakatlerini arttırdığı gözlemlenmiş olup, vatandaşlar yine aynı belediye başkanını seçme yönündeki isteklerini dile getirmişlerdir.

Öte yandan, Türkiye'de verilen belediye hizmetlerinden vatandaşların memnuniyeti üzerine literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, Gümüsoğlu vd. (2003: 6) çalışmalarında Muğla İli'nde belediyelerin performanslarına göre en başarılı beş hizmet boyutunu; temizlik, eşitlik, kültür, haberleşme ve imar olarak belirlemiştir. Ardiç vd. (2004: 79) çalışmalarında Tokat İli için vatandaşların en çok memnuniyet duydukları belediye hizmetini vergi kazanımı ve artırımı, en az memnuniyet duydukları belediye hizmetini ise ekonomik faaliyetler olarak belirlemişlerdir. Kurgun vd. (2008: 49) çalışmalarında İzmir İli Karşıyaka Belediyesi'nin verdiği hizmetlerin yeterliliğine ilişkin orta düzeyin üzerinde başarıyı gösteren bir değerlendirme yapmışlardır. Duman ve Yüksel (2008: 55) ise çalışmalarında Mersin İli'nde verilen belediye hizmetlerinden vatandaşın genel bir memnuniyetsizliğinin olduğunu gözlemlemişlerdir. Usta ve Memiş (2010: 333) çalışmalarında Giresun İli'nde vatandaşların cinsiyet ve eğitim düzeyleri ile verilen belediye hizmetlerine yönelik kalite algılamaları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlemişlerdir.

Yapılan bu çalışmanın sonucunda, Konya İli Selçuklu Belediyesi'nin vatandaşlara sunmuş olduğu hizmet kalitesi, hizmet kalitesi ölçüm faktörleri kullanılarak YEM aracılığıyla analiz edilmiş, vatandaşların verilen belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri ve beklentileri hakkında değerlendirmeler ve yorumlar yapılmıştır. Böylece belediyelerin sunmuş oldukları hizmetlerden vatandaşların memnuniyet düzeylerinin artırılması üzerine bir politika geliştirmelerine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Ayrıca belediyelerin mevcut kaynaklarını

öncelikli olarak vatandaşların daha çok önem verdiği hizmet alanlarına kaydırması gerekliliği ortaya konmuştur.

Belediyelerin mevcut “fiziki görünüm” faktörünün, diğer hizmet kalitesi ölçüm faktörlerine göre daha düşük bir ağırlığa sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca belediyelerin hizmet binalarının yerlerini planlarken, tüm vatandaşların kolayca ulaşabileceği bölgelerde planlaması önerilmiştir.

Belediyelerin vatandaşlara vermeyi amaçladıkları tüm hizmetlerini gerçekleştirirken, etkin ve verimli bir izleme-değerlendirme sistemi kurmaları önerilmektedir. Zira belediyelerin vermiş oldukları hizmetlerde sürdürülebilirliğin sağlanması, vatandaşların belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeylerinin artmasına önemli derecede katkı sağlayacaktır.

Günümüzde vatandaşların verilen belediye hizmetlerinden en önemli beklentilerinden birinin de “temizlik hizmeti” olduğu görülmektedir. Özellikle Selçuklu Belediyesi gibi gelir düzeyi belli seviyenin üstünde olan belediyelerde, “temizlik hizmeti” faktörünün vatandaşların en çok hassasiyetle üzerinde durduğu ve belediye hizmetlerinden memnuniyet düzeyini en çok etkileyen unsurların başında geldiği dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda belediyelerin sunmuş oldukları hizmetlerden, vatandaşların memnuniyet düzeylerini ve beklentilerini belirli aralıklarla bu gibi çalışmalar aracılığıyla ölçmesi gerekmektedir. Literatürde yer alan mevcut çalışmalar ışığında, hizmet kalitesi ölçüm faktörleri ve YEM kullanılarak yaptığımız bu çalışmanın neticesinde, belediyelerin hangi hizmet alanına yönelik daha çok önem vermeleri gerektiğinin tespiti sağlanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Ardıç, K., Yüksel F. ve Çevik, O. (2004), "Belediyelerde Hizmet Kalitesinin (Vatandaş Tatmininin) Ölçülmesi (Tokat Belediye'sinde Bir Uygulama)", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 13(3), s.63-81.
- Bölükbaşı, A. ve Yıldız, D. (2010), "Yerel Yönetimlerde Belediyenin Başarısını ve Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Alan Araştırması", *Öneri Dergisi*, 9(33), s.227-235.
- Daştan, İ. ve Delice, M. E. (2015), "Belediye Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği." *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32, s.203-223.
- Duman, T. ve Yüksel, F. (2008), "Belediyelerde Vatandaş Memnuniyetinin Ölçülmesi: Mersin Büyükşehir Belediyesi Örneği", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 17(1), s.43-57.
- Ersöz, S., Pınarbaşı, M., Kürşat Türker, A. K. ve Yüzükırmızı, M. (2009), "Hizmet Kalitesinin Servqual Metodu ile Ölçümü ve Sonuçların Yapısal Eşitlik Modelleri ile Analizi: Öğretmen Evi Uygulaması", *International Journal of Engineering Research and Development*, 1(1), s.19-27.
- Filiz, Z., Yılmaz, V. ve Yağız, C. (2010), "Belediyelerde Hizmet Kalitesinin Servqual Analizi ile Ölçümü: Eskişehir Belediyelerinde Bir Uygulama", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), s.59-76.
- Göküş, M. ve Karayıldırım, Ş. (2012), "Vatandaşların Belediye Hizmetlerinden Memnuniyeti Karatay Belediyesi Örneği", *Türk İdare Dergisi*, 474, s.127-142.
- Gümüşoğlu, Ş., Erdem, S., Kavrukkoca, G. ve Özdağoğlu, A. (2003), "Belediyelerde Beklenen Algılanan Hizmet Kalitesinin "Servqual " Modeli ile Ölçülmesi ve Muğla İlinde Bir Uygulama", *3.Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, Nisan, İstanbul, s.19-20.
- IBM Corp. Released. (2012), *IBM SPSS Statistics for Windows, Version 21.0*, Armonk, NY: IBM Corp.
- İnce, M. ve Şahin, K. (2011), "Belediye Hizmetlerinde Vatandaş Memnuniyeti Ölçümü: Selçuklu Belediyesi Örneği", *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi-Selçuk Üniversitesi*, 15(21), s.126-175.
- Jöreskog, K. G. (1970), "A General Method for Estimating a Linear Structural Equation System", *ETS Research Bulletin Series*, 2, s.i-41.
- Jöreskog, K. G. and Thiilo, M. (1972), "Lisrel: A general computer program for estimating a linear structural equation system involving multiple indicators of unmeasured variables", *ETS Research Report Series*, 2, s.i-71.
- Jöreskog, K. G. and Sörbom, D. (2006), *LISREL 8.80 for Windows [Computer software]*, Lincolnwood, IL: Scientific Software International.
- Kurgun, A., Özdemir, A., Kurgun, H. ve Bakıcı, Z. (2008), "Belediyelerde Hizmet Yeterliliğinin ve Hizmet Kalitesinin Artırılmasını Etkileyen Faktörlerin Analizi: İzmir Karşıyaka Belediyesinde Uygulama", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), s.29-54.
- Orhan, M. (2016), "Belediye Hizmet Kalitesi Ölçümü: Keçiören Belediyesi'nde Bir Uygulama", *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), s.945-963.
- Usta, R. ve Memiş, L. (2010), "Belediye Hizmetlerinde Kalite: Giresun Belediyesi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), s.333-355.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. and Berry, L. L. (1985), "A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research", *Journal of Marketing*, 49(4), s.41-50.

Yücel, N., Yücel, A. ve Atlı, Y. (2012), “Belediyelerin Sunduğu Hizmetlerde Vatandaş Memnuniyeti: Elazığ Belediyesi Örneği”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2(2), s.31-41.

ULUSLARARASI POLİTİK KRİZLERİN KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ KONAKLAMA İŞLETMELERİNE ETKİSİ

Erol TEKİN¹

orcid.org/0000-0003-1166-7671

Muhammed Onur ÇÖPOĞLU²

orcid.org/0000-0002-3629-6961

ÖZ

İşletmeler her an bir krizle karşılaşacakmış gibi yönetilmeli, çevredeki belirsizlik ve değişimlere karşı hazırlıklı olmalıdır. Uluslararası politik krizlerde ise kriz yönetimi oldukça zordur. Yaşanan uluslararası politik bir kriz farklı sektörlerdeki işletmeleri olumsuz etkileyebilmektedir. Çalışmanın amacı uluslararası politik krizlerin küçük ve orta ölçekteki konaklama işletmeleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde 2015 yılının sonunda Rusya ile yaşanan uçak krizi sonrasında çeşitli yaptırımlardan ve 2017 yılı başında Hollanda ile yaşanan politik kriz sonrası konaklama işletmelerinin bu krizlerden nasıl etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, konaklama işletmelerinin 2015 yılında Rusya ile yaşanan uçak krizi sonrası yaklaşık 455 milyon dolarlık, Hollanda ile yaşanan politik kriz sonrasında ise yaklaşık 93 milyon dolarlık bir gelir kaybına uğradığı hesaplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda yaşanan her iki krizin gelen turist sayılarını ve turizm gelirlerini istatistiksel olarak anlamlı ve olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur. Bu sonuçlar uluslararası politik krizlerin küçük ve orta ölçekli konaklama işletmelerini olumsuz etkilediğini göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Politik Krizler, Kriz Yönetimi, KOBİ, Konaklama İşletmeleri

Jel Sınıflandırması: F59, H12, L83

THE EFFECTS OF INTERNATIONAL POLITICAL CRISES ON SMALL AND MEDIUM-SIZED ACCOMMODATION ENTERPRISES

ABSTRACT

Enterprises should be managed as if they face with a crisis at any moment, and should be prepared for the uncertainties and changes in the environment. Crisis management is very difficult when it comes to international political crises. An international political crisis can negatively affect enterprises in different sectors. The purpose of this study is to demonstrate the impact of international political crises on small and medium-sized accommodation enterprises. In this study, it has been tried to show how the accommodation enterprises are affected by both various sanctions following the aircraft crisis with Russia at the end of 2015 and political crisis with Netherlands at the beginning of 2017. According to the results of the research, it is estimated that the accommodation enterprises have lost approximately \$455 million after the aircraft crisis experienced with Russia in 2015 and \$93 million after the political crisis experienced with Netherlands. As a result of the analyzes, it has been found that both of the crises have statistically significant and negative impacts on the number of tourists and tourism revenues. These results significantly show that international political crises affect negatively small and medium-sized accommodation enterprises.

Keywords: International Political Crises, Crisis Management, SMEs, Accommodation Enterprises.

Jel Classification: F59, H12, L83

¹ Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, etekin@kastamonu.edu.tr

² Arş. Gör., Ordu Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası ilişkiler Bölümü, onur_copoglu@hotmail.com

Giriş

Günümüzde ülkeler küreselleşmenin ortaya çıkardığı uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan nedenlerle başta ekonomik olmak üzere birçok boyutta birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Bu nedenle ülkeler arasında ekonomik ya da siyasi herhangi bir boyutta ortaya çıkabilecek bir krizin her açıdan etkileri söz konusu olabilir. Yaşanan olumsuz durum hem sorun yaşanan ülkelerin birbirleriyle ilişkilerini hem de diğer ülkelerin bu ülkelere bakış açısını etkilemektedir. Drucker'a göre (1996) küreselleşme eğilimi ile beraber sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi-politik alanlarda sınırların ortadan kalkmasıyla ticaretteki sınırlar da ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu yüzden ülkeler arasında ortaya çıkabilecek savaşlar, sorunlar, anlaşmazlıklar gibi olaylar işletmeleri de birçok açıdan etkileyebilmektedir. Bu çalışmada da olduğu üzere, iki ülke arasında yaşanacak politik bir kriz, sadece uluslararası ilişkiler disiplininin konusu olarak kalmamakta; krize bağlı yaptırımlar ve gelişen olaylarla birlikte diğer disiplinleri de etkileyebilmektedir. Özellikle başta ihracat ve ithalat faaliyetinde bulunanlar olmak üzere ülke içinde faaliyette bulunan tüm işletmeler de bu durumdan etkilenebilir.

Konaklama sektörü yurt dışı ile ilişkilerin belirleyici olduğu bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sektör Türkiye'de turizm açısından önemli bir yer tutmaktadır. Sektör toplam turizm geliri içerisinde yaklaşık yüzde 15-20'lik paya sahiptir. Konaklama sektörü turizm sektörü içerisinde en fazla harcama yapılan sektörlerden biri olduğundan uluslararası krizlerden en fazla etkilenmesi beklenen sektörlerin başında gelmektedir. Konaklama sektörü içerisinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) oldukça fazla sayıdadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, yakın dönemde yaşanan uluslararası politik krizlerin KOBİ niteliğindeki konaklama işletmeleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde 2015'in Kasım ayında Rusya ile yaşanan "uçak krizi" sonrasındaki çeşitli yaptırımlardan ve 2017'nin Mart ayında Hollanda ile yaşanan politik krizin konaklama işletmelerinin nasıl etkilendiği incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde kriz kavramı ve türleri ile uluslararası politik krizler ele alınmıştır. İkinci bölümde, yaşanan uluslararası politik krizlerin sektöre etkilerine ilişkin literatür incelenmiştir. Son bölümde ise Rusya ve Hollanda ile yaşanan uluslararası politik krizlerin konaklama işletmeleri üzerindeki etkisine ilişkin bulgulara yer verilerek sonuç ve değerlendirmeler sunulmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Kriz Kavramı

Kriz kavramı, ekonomi biliminden işletmeye, uluslararası ilişkiler ve siyaset biliminden tıp bilimine kadar geniş yelpazedeki bilim dalları içerisinde kullanım alanına sahiptir. Türk Dil Kurumu'nun (TDK) kriz tanımına bakıldığında krizin, bir ülkede ya da ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran hali olduğu ifade edilmiştir (TDK, 2016). Tanımda görüldüğü üzere TDK, krizi daha çok siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinleri çerçevesinde ele almaktadır. Başka bir tanımlamada işletme yönetimi bağlamında kriz kavramı beklenmeyen, acele cevap verilmesi gereken, örgütlerin önleme ve uyum mekanizmalarını etkisiz hale getiren, mevcut değer, amaç ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumu şeklinde tanımlanmıştır (Dinçer, 1998: 385). Benzer şekilde Faulkner ve Vikolov (2001) kriz kavramını örgüt fonksiyonlarını, amaçlarını ve varlığını tehdit eden; çalışan, müşteri ve diğer paydaşlarca olumsuz yönde algılanan, tehlike oluşturan bir olay ya da başarısızlık durumu olarak tanımlamışlardır. Krizler çok çeşitli nedenlerle ortaya çıktığından dolayı kriz kavramının söz konusu bu disiplinler dışında da birçok tanımı mevcuttur. Tek bir nedenle ortaya çıkan bir kriz durumu ise, birden fazla disiplinin çalışma alanına giren konuları etkileyebilmektedir. Yani krizin kaynaklandığı neden tek bir disiplinin çalışma konusu olsa bile, etkide bulunduğu alanlar disiplinler arası çalışmayı gerektirebilir. Her disiplinin kendine özgü kriz tanımlaması olmasına rağmen kriz kavramının kendine has bazı özellikleri de söz konusudur. Bunlar (Akat vd., 1999; Tutar, 2000; Tüz, 2004);

- Kriz durumu beklenmedik anlarda ortaya çıkar ve tahmin edilemez.
- Ülke ya da işletmenin bütün hedef ve çıkarları, politik, ekonomik, sosyal, kültürel hayatı olumsuz yönde etkilenir.
- Kriz önleme mekanizmaları yetersiz kalır ve krizin denetim altına alınarak ortadan kaldırılması için hızlı hareket edilmesi gerekir.
- Kriz, karar vericiler üzerinde endişe ve stres yaratır.
- Krizler beklenmedik zamanlarda ortaya çıktığından ve hızlı karar almayı gerektirdiğinden dolayı bir karışıklık ortamı oluştururlar şeklinde ifade edilebilir.

Neredeyse tüm disiplinler açısından krizin tüm bu özelliklerinin ortak olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte krizleri ortaya çıkaran durumlar çok çeşitli olmasının yanında içsel ve dışsal kaynaklı olarak sınıflandırılabilir. Bu nedenle farklı disiplinler açısından farklı

kriz türlerinden bahsedilebilir. Bu bağlamda Tablo 1’de işletmeler açısından içsel ve dışsal kaynaklı kriz türleri görülebilmektedir.

Tablo 1. Krize Neden Olan Faktörler Açısından Kriz Türleri

İçsel Kriz Kaynakları	Örnek	Dışsal Kriz Kaynakları	Örnek
Örgüt Yapısı	Örgüt içi iletişim sorunları	Güvenlik	Terörizm
Personel	Yanlış personel politikası	Ekonomik	2008 krizi
Finansman	Kredi problemleri	Siyasi;	Hükümet değişikliği
Örgüt Kültürü	Kurum kültürünün benimsenememesi	Politik	Rusya uçak krizi
Yönetim Tarzı	Otokratik yönetim	Çevresel	1999 Marmara depremi
		Yasal	Vergi kanunu değişikliği

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de görüldüğü üzere krizler farklı nedenlerden kaynaklanabilir. Günümüzde uluslararası ilişkiler, ticaret, ekonomi gibi birçok alanda en çok konuşulan ve üzerinde durulan konulardan biri küreselleşme ile birlikte iletişim ve bilgi teknolojilerinde gelişme, sınırları ortadan kaldırmaya başlamıştır. Küreselleşmenin getirdiği bu durumla birlikte bir konu ile ilgili bilgi alışverişi hızlanmış ve uluslararası politik krizler oldukça önemli bir hal almaya başlamıştır.

Uluslararası Krizler ve Konaklama Sektörü

Uluslararası kriz kavramı Hermann (1969) tarafından iki veya daha fazla ülke arasında askeri düşmanlıkla bağlantılı ortaya çıkan, devletlerin yapısını ve dengesini tehdit eden durumlar olarak ifade edilmiştir (Brecher ve Wilkenfeld, 2000: 4). Synder ve Diesing (1977) ise yapmış oldukları tanımlamada uluslararası krizleri iki veya daha fazla devlet hükümeti arasındaki savaşa varmamış fakat savaşa dönüşme ihtimali bulunan ve keskin uyuşmazlıklarla bağlantılı olaylar serisi olarak ifade etmişlerdir. Yalnız uluslararası krizleri günümüzün küreselleşen dünyasında bu dar tanıma indirgemek yanlış olacaktır. Bu nedenle uluslararası krizleri sadece askeri odaklı olayları almayan ve daha genel bir bakış açısı sunan bir şekilde tanımlamak daha doğrudur. Bu kapsamda uluslararası kriz, uluslararası politik iletişimin tarafları arasındaki ilişkilerin tehdit edildiği, bir bozulma ya da dönüşüm olayı olarak tanımlanabilir (Aydemir, 2005: 210). Ayrıca Aydemir’in (2005) belirttiği üzere bu tanım devletlerin dışında uluslararası örgütleri, bireyleri ve grupları da içine alarak uluslararası krizleri sadece devlet odaklı tanımlayan yazarlardan ayırması açısından önemlidir. Tüm bunlarla birlikte Brecher’a göre (2008), uluslararası krizler genellikle ülkeler için dış politika krizi olarak başlayabilir. Ayrıca dış politika krizini tetikleyen olgu ve olayların genellikle algısal olduğu söylenebilir.

Küreselleşmenin getirmiş olduğu etki ile ülkeler arasındaki sınırlar ortadan kalkmış ve hızlı bir şekilde değişen, gelişen ve küçük bir köy halini alan dünyada sadece yerel içerisinde faaliyette bulunmak yetersiz hale gelmiştir. Özellikle de başta internet olmak üzere uluslararası iletişim sistemlerindeki gelişmeler ülkeleri ve toplulukları birbirine yakınlaştırmıştır (Tekin, 2017: 445). Bundan dolayı küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki ilişkilerde birçok taraf ortaya çıkmıştır. Aydemir'e (2005: 217) göre bu taraflar devlet, hükümet, medya, ekonomi, kamuoyu, hükümetler arası örgütler, bireyler ve diğer kurumlar şeklindedir. Diğer kurumlar olarak ifade edilenler içerisinde ise özel işletmeler önemli bir yere sahiptir. Hem uluslararası politik ilişkilerin bir tarafıdır hem de devlet, hükümet, medya, bireyler gibi diğer unsurlar ile sıkı bir ilişki içerisinde.

Konaklama işletmelerinin karşı karşıya kalabileceği kriz türleri de içsel ve dışsal olarak iki şekilde ifade edilebilir. Bunlardan dışsal etkenler; terör saldırıları, siyasi durum, ekonomik durum, doğal afetler ile içsel faktörler olan hizmet ile ilgili sıkıntılar ve personel gibi unsurlardır (Lee ve Harrald, 1999). Dışsal etkenler işletme tarafından engellenemeyen durumlar olduğundan işletmeler için krizi yönetmek daha zor bir hal alabilir. Küreselleşmenin de bir yansıması olarak dışsal etmenlerin en başında ise uluslararası çevre etkeni gelmektedir. Ülkeler arasında çıkabilecek bir savaş, yaşanabilecek sorunlar, anlaşmazlıklar ya da yapılan anlaşmalar konaklama işletmelerini etkileyen önemli olaylardır. Özellikle son zamanlarda Türkiye'nin yaşamış olduğu uluslararası politik krizlerin konaklama sektöründe faaliyette bulunan KOBİ'ler üzerinde önemli etkisi olduğu düşünülmektedir.

Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde terörizm, ekonomik, politik olmak üzere farklı boyutlarda ortaya çıkan krizlerin turizm talebini etkilediğine ilişkin çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar içerisinde Türkiye'de yaşanan uluslararası politik krizlerin turizmi çeşitli yönlerden etkilediğini ele alan çalışmalar da (örneğin, Kesimli, 2011; Yenişehirlioğlu vd., 2014; Yenişehirlioğlu vd., 2016) artmaya başlamıştır.

Neumayer (2004) çalışmasında politik krizin yurt dışından ülkeye gelen turistler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu belirtmiştir. Richter ve Steiner (2008) yaptıkları çalışmada politik krizlerin Mısır turizmine etkilerini araştırmışlardır. Yaşanan politik huzursuzlukların turizmi etkilediği sonucuna varmışlardır. Cohen ve Neal (2010) Tayland ile Kamboçya arasındaki politik krizin dünya basınında uyandırdığı ilgiye rağmen turizmi etkilemediğini

belirtmişlerdir. Kesimli (2011) yapmış olduğu çalışmada politik krizlerin dış ticaret ve turizm verileri üzerindeki etkisini incelemiştir. İtalya ile 1998 yılında yaşanan “Öcalan krizi” sonucunda İtalyan turistlerin yaşanan politik olaydan olumsuz etkilendiklerini söylemiştir. Söz konusu çalışmada İsrail ile Türkiye arasında yaşanan “oneminute” krizinin de İsrailli turist sayısında azalmaya neden olduğunu ifade etmiştir. Fransa ile 2001 yılında yaşanan “Ermenistan krizi” ise Fransa ile olan turizmi çok fazla etkilememiştir. Tüm bunlarla birlikte çalışmada uluslararası politik krizin derinliğine göre turizmi etkilediği sonucuna varılmıştır. Yenişehirlioğlu vd., (2013), Arap Baharı olarak ifade edilen Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da yaşanan politik krizleri ele almışlardır. Çalışmada Mısır’da yaşanan politik krizin turizm üzerinde etkisi incelenmiştir. Söz konusu çalışmada Mısır’da turizm talebinde, krizin başladığı Ocak 2011’den Aralık 2011’e kadar önceki yıla göre yaklaşık yüzde 33 oranında daralma olduğu ifade edilmiştir. Yenişehirlioğlu vd., (2014) yaptıkları çalışmada politik krizlerin turizm talebine etkilerini “gezi parkı olayları” çerçevesinde ele almışlardır. Çalışma sonucunda olayların yaşandığı İstanbul ilinde eylemlerin olduğu tarihlerde ciddi bir turistik talep düşüklüğü olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak ülke genelinde yüzde 10’luk bir turist artışı yaşandığı sonucuna da ulaşmışlardır. Yenişehirlioğlu vd., (2016) yaptıkları çalışmada Rusya krizini Türkiye’ye gelen turist sayısında krizin çıktığı yıl olan 2015’te bir azalmaya neden olduğunu bulmuşlardır.

Literatür incelendiğinde politik krizlerin turizmi değişik açılardan etkilediğine ilişkin sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak turizm içerisinde en büyük paya sahip olan KOBİ niteliğindeki konaklama işletmelerinin söz konusu politik krizlerinden etkilenme düzeyi ihmal edilmiştir. Ayrıca her bir politik kriz kendi içerisinde değerlendirilmiş, yaşanan krizler arasında bir karşılaştırma yapılmadığı görülmüştür. Bu bağlamda çalışma, 2015 yılı sonunda Rusya ile 2017 yılı başında da Hollanda ile yaşanan iki ayrı politik krizin aynı dönemlerdeki etkilerini ele alması ve turizm sektörü içerisinde önemli bir yeri olan küçük ve orta büyüklükteki konaklama işletmelerini incelemesi açısından literatüre katkı yapmayı ummaktadır.

Araştırma Metodolojisi

Araştırma Verileri Toplanması ve Analizi

Çalışmanın analizinde kullanılacak veriler Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Seyahat Acentecileri Birliği (TÜRSAB) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan istatistiklerden elde edilmiştir. Konaklama işletmelerinin en önemli girdisi ülkeye gelen turist

sayısı ve yapmış olduğu harcamalardır. Bu nedenle bu iki gösterge çalışmanın ana çıkış noktasını oluşturmaktadır. Analizler yapılırken etkileri daha iyi görebilmek için öncelikle kriz öncesi ilgili ülkeden gelen turist sayıları, sonrasında krizin ardından ilgili ülkeden gelen turist sayıları bulunmuştur. Söz konusu yılların aynı döneminde ilgili ülkeden gelen turist sayısındaki fark elde edilmiştir. Ardından ilgili ülkelerden gelen turistlerin aynı dönemlerde yapmış oldukları ortalama harcama miktarları elde edilmiştir. Ortalama harcama miktarları ile turist sayısındaki değişim çarpılarak söz konusu ülkeden kaynaklanan toplam tahmini gelir kaybı bulunmuştur. Tüm bu hesaplamaların ardından konaklama sektörünün ilgili dönemde turizm gelirlerinin ne kadarını oluşturduğu hesaplanmış ve bu oran tahmini gelir kaybı ile çarpılarak konaklama işletmelerinin ilgili dönemdeki tahmini gelir kayıpları elde edilmiştir. Hesaplamalarda kullanılan formülasyonlar aşağıda görülmektedir;

$\Delta TS = X$ ülkesinden gelen turist sayısındaki değişim

$KSPAY =$ Konaklama sektörünün payı

$TURTG =$ Turizmden toplam gelir

$KSTG =$ Konaklama sektörünün toplam geliri

$TURTGKAY =$ Turizmde toplam gelir kaybı

$(A)ORTHAR =$ A yılındaki ortalama harcama

$KSTGKAY =$ Konaklama sektörü toplam gelir kaybı

$\Delta TS = (A \text{ yılında gelen turist sayısı} - A-1 \text{ yılında gelen turist sayısı})$

$KSPAY = KSTG/TURTG$

$TURTGKAY = (A)ORTHAR \times \Delta TS$

$KSTGKAY = TURTGKAY \times KSPAY$

Ayrıca hem Rusya hem de Hollanda krizlerinin gelen turist sayısında neden olduğu azalmanın toplam turizm gelirine etkileri istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ilk olarak Rusya'nın kriz öncesi ve kriz sonrası 12 aylık dönemine ilişkin verilerin; sonrasında Hollanda'nın kriz öncesi ve sonrası 6 aylık dönemine ilişkin verilerin karşılaştırılmasında eşleştirilmiş t-testinin parametrik olmayan versiyonu olan (Özdamar, 2011: 479) Wilcoxon İşaretili Sıra Testi kullanılmıştır. Bu test veri sayısının azlığı ile birlikte t-testi ile ilgili varsayımların sağlanmaması ve aynı birime ait farklı zamanlarda elde edilmiş iki ölçüm sonuçları arasında farklılık olup olmadığını göstermesi açısından tercih edilmiştir.

Araştırmada İncelenen Uluslararası Politik Krizler

Türkiye ve Rusya arasındaki “uçak krizi”, Rus jetlerinin Suriye’de Bayır Bucak’ı bombaladıktan sonra Türk hava sahasını tüm uyarılara rağmen ihlal etmesiyle başlamıştır. Sınır ihlallerinin devam etmesi sonucu 24 Kasım 2015 tarihinde Rus jetinin Türkiye tarafından düşürülmesi sonucunda iki ülke arasında tansiyon yükselmiş ve uluslararası politik bir kriz ortaya çıkmıştır. Rus jetinin düşürülmesi sonucunda her iki taraftan gelen çelişkili açıklamalar ortamı belirsizlik havasına sokmuştur. Daha sonra Türkiye Rus uçağının Türk hava sahasını ihlalini tüm belgeleri ile ispat etmesine rağmen Rusya aksini ileri sürmüştür. Rusya’dan gelen açıklamalar genellikle Türkiye’nin uçağı düşürmesiyle Türk-Rus ilişkilerini ciddi oranda olumsuz etkilediği yönünde olmuştur. Bunu, Rus yetkililerden Türkiye’ye karşılık verileceği şeklindeki sözlü açıklamalar takip etmiştir. Bu açıklamalar, Türkiye’nin DEAŞ ve başka diğer terör örgütlerine destek verdiği şeklindeki iddialara dönüşmüştür. Rusya sadece bu ithamlarla kalmamış uçak krizine ambargo yoluyla da karşılık vermeyi tercih etmiştir.

Rusya’nın birçok yaptırımını gündemine almasının yanında çalışma kapsamında konaklama işletmelerini ilgilendiren yaptırımlara değinmek önem arz etmektedir. Bu yaptırımlar; Rusya’dan Türkiye’ye yapılan tarifersiz uçuşların iptal edilmesi, turizm şirketlerine Türkiye için tatil paketi satışının durdurulması, Türkiye’nin önemli tatil bölgelerinde kış kampı yapan Rus spor takımlarının rezervasyonlarının iptal edilmesi ve Türkiye’de bulunan Rus turistlere Dışişleri Bakanlığı tarafından geri dönmeleri yönünde çağrı yapılması olarak ifade edilebilir. Rusya ile ilişkilerdeki yumuşamanın ilk işaretleri ise Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Yıldırım’ın Haziran 2016’da Rusya Milli Günü münasebetiyle yayınladıkları mesajlardır. Daha sonra Türkiye’nin yaşadığı 15 Temmuz darbe girişiminde Moskova’nın Türk hükümetine destek açıklamalı yaklaşmayı hızlandıran açıklamalar olmuştur. Ardından 9 Ağustos 2016 tarihinde Erdoğan ve Putin’in kriz sonrası ilk kez yüz yüze görüşmüştür. Türkiye ve Rusya arasındaki normalleşme sürecinin bir diğer adımı ise Eylül 2016’da Çin’de gerçekleştirilen G-20 zirvesi olmuştur. İlişkilerin normalleşmesi ile ilgili bir diğer adım ise Putin’in Ekim 2016’da Dünya Enerji Kongresi için İstanbul’a gelmesidir. Aralık 2016’da ise Bakan Lavrov Rus-Türk Ortak Stratejik Planlama Grubu toplantısına katılmak üzere Antalya iline bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu süreçte Erdoğan ve Putin birçok kez telefon görüşmesi gerçekleştirmişlerdir (TRT, 2016).

Görüldüğü üzere ortaya çıkan kriz sonrası konaklama sektörüyle ilgili ortaya çıkan yaptırımlar ile Rus turistlerin Türkiye’den ayrılmasının ve Türkiye’ye gelmeyi düşünenlerin caydırılmasının amaçlandığı söylenebilir. Bu noktada çalışmada yaklaşık dokuz ay süren bu politik krizden ders çıkarmak adına konuya turizm ve konaklama işletmeleri açısından bakılması amaçlanmıştır.

Hollanda ile politik krizin başlangıç sebebi ise Türkiye’nin yeni anayasa taslağını oylayacağı 16 Nisan referandumu dolayısıyla Türk yetkililerin yurtdışında yaşayan Türklerle bir araya gelmek ve kampanyalarını yapmak istemeleri ve Hollanda’nın bu talebi reddetmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun da 3 Mart 2017’de Rotterdam’a gitmeyi planladığını açıklamasının ardından Hollanda Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Rutte buna karşı çıktıklarını açıklamışlardır. Ardından 8 Mart günü ise Çavuşoğlu’nun yapılması beklenen etkinliğinin iptal edildiği duyurulmuştur. Hollandalı yetkililer gerekçe olarak “kamu düzeni ve güvenliği” gerekçesini ileri sürmüşlerdir. Sonrasında 11 Mart günü ilişkilerdeki asıl gerilimi yaşatan olay yaşanmış ve Hollanda, Çavuşoğlu’nun uçuş iznini iptal etmiştir. Aynı şekilde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya’nın Rotterdam’daki Türk konsolosluğuna girişine izin verilmemiş ve Bakan, “istenmeyen kişi” ilan edilmiştir (Köseoğlu, 2017).

Hollanda ile yaşanan bu politik kriz sonrasında konaklama işletmelerini ilgilendiren doğrudan bir yaptırım söz konusu olmamıştır. Buna karşılık TÜRSAB’ın politik krizin yaşandığı dönemin hemen ardından atmış olduğu önemli bir adım ise; Booking.com sitesine Türkiye tarafından konulan engellemedir. Booking.com sitesinin yasaklanması ile ilgili TÜRSAB tarafından her ne kadar politik krizle bağlantılı bir açıklama olmasa da alınan kararın zamanlaması ve birçok benzer şirket olmasına rağmen Hollanda menşeli bir şirkete böyle bir yaptırımın gelmiş olması politik kriz ile bağlantılı bir adım olduğunu düşündüren önemli noktalardandır.

Hollanda ile yaşanan bu kriz ile ilgili henüz normalleşme sürecine girilmemiştir. Bu kapsamda Hollanda ile yaşanan ve konaklama işletmeleri için önemli olan Booking.com sitesinin yasaklanmasına bağlantılı olduğu düşünülen bu politik krizin Rusya krizinde olduğu gibi konaklama işletmeleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca her iki politik krizin bir karşılaştırması ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırma bulguları incelendiğinde, Tablo 2 her iki ülkeden Türkiye'ye gelen yabancıların turizm sezonu olarak ifade edilen Haziran-Ağustos aylarında zirve yaptığı Eylül ayı itibariyle de düşüşe geçtiğini göstermektedir. En düşük yabancı sayısının olduğu aylar ise Ocak-Mart ayları olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'dan Türkiye'ye gelen yabancıların "uçak krizi"nin yaşandığı 2015 yılından önce Türkiye turizmi içerisinde oldukça önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Krizin yaşandığı 2015 yılının Eylül ayından itibaren bir önceki yıla göre olumsuz bir değişim olduğu tespit edilmiştir. Rusya ile "uçak krizi" Kasım ayında yaşanmış olmasına rağmen daha öncesinde gelen yabancı sayılarında azalma dikkat çekmektedir. Bu azalma yıllık değişimi de olumsuz etkilemiş ve gelecek yıl için olumsuz anlamda bir gösterge olmuştur. Bu kapsamda krizin yaşandıktan sonraki yıl olan 2016 yılında bir önceki yıla göre sürekli bir negatif değişim söz konusudur. Bu durum 2016 yılı sonunda Rusya'dan gelen turist sayısında bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 76'lık bir azalmaya sebep olmuştur. Bu azalış 2016 yılı sonunda toplam turist sayısında da yüzde 30'luk bir azalma ortaya çıkarmıştır. Söz konusu politik krizin sona ermesinin ardından ise Aralık 2016 itibariyle gelen turist sayısı bir önceki yıla göre hızla artmaya başlamasında rağmen kriz çözümlendikten sonra ilk üç-dört ay içerisinde kriz öncesi dönemlere dönüş olmamıştır. Mayıs 2017 itibariyle krizden önceki dönemlerdeki sayılara ulaşılmaya başlanmıştır.

Hollanda krizine bakıldığında krizin yaşandığı Mart 2017 tarihinden beş-altı ay öncesinde Hollanda'dan gelen turistlerin sayısı bir önceki döneme göre azalmaya başladığı görülmektedir. Krizin yaşandığı tarihten sonra ise bu düşüş daha da artmaya başlamıştır. Burada şunu belirtmek gerekir ki kriz yeni ortaya çıktığı için krizin 2017 turizm sezonunu ve dolayısıyla konaklama işletmelerine etkisi net görülememektedir. Ancak krizin hiçbir şekilde ortada olmadığı yıl olan 2015 yılı ile kıyaslandığında krizden sonraki aylar olan 2017 Nisan ve Mayıs aylarında çok hızlı bir düşüşün olduğu da tespit edilmiştir. Bu durum yaz sezonunda Hollanda'dan gelmesi beklenen turist sayısında ciddi azalmaların olacağını göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Araştırma kapsamında yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular Tablo 2, Tablo 4 ve Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 2. Politik Kriz Öncesi ve Sonrasında Ülkeye Gelen Turist Sayılarındaki Aylık Değişim (Rusya ve Hollanda)

Yıl	Rusya										Hollanda					
	2013		2014		2015		2016		2017		2015		2016		2017	
Ay	Kişi (bin)	Değişim (%)	Kişi (bin)	Değişim (%)	Kişi (bin)	Değişim (%)	Kişi (bin)	Değişim (%)	Kişi (bin)	Değişim (%)	Kişi (bin)	Değişim (%)	Kişi (bin)	Değişim (%)	Kişi (bin)	Değişim (%)
Ocak	57,6	10,97	65,4	13,53	51,0	-21,94	22,1	-56,70	40,1	81,51	23,9	5,65	24,0	0,54	18,8	-21,40
Şubat	62,9	25,39	60,5	-3,68	41,4	-31,60	20,0	-51,56	39,2	95,58						
Mart	74,8	18,42	81,8	9,36	58,3	-28,74	23,9	-58,95	58,6	144,93	34,1	-15,80	31,2	-8,51	25,2	-19,08
Nisan	62,9	25,39	60,5	-3,68	41,4	-31,60	20,0	-51,56	39,2	95,58	32,4	1,98	32,8	1,08	24,6	-24,83
Mayıs	74,8	18,42	81,8	9,36	58,3	-28,74	23,9	-58,95	58,6	144,93	34,1	-15,80	31,2	-8,51	25,2	-19,08
Haziran	200,7	31,89	215,7	7,48	149,8	-30,53	31,0	-79,28	181,8	485,72	104,6	-24,65	103,4	-1,15	73,3	-29,12
Temmuz	608,7	21,91	694,8	14,16	501,1	27,87	41,0	-91,82	608,4	1383,93	179,9	8,45	99,9	-44,45	63,7	-36,23
Ağustos	690,2	12,58	805,2	16,66	652,7	-18,95	45,6	-93,01	673,7	1573,12	107,9	-3,45	72,9	-32,45	57,4	-21,24
Eylül	674,3	9,56	805,6	19,47	686,2	-14,82	47,7	-93,04	--	--	277,7	5,28	201,3	-27,51	--	--
Ekim	735,3	13,78	776,4	5,59	638,4	-17,78	104,5	-83,63	--	--	172,6	-6,22	138,5	-19,75	--	--
Kasım	710,0	22,78	637,7	-10,18	528,9	-17,06	207,9	-60,68	--	--	114,4	-13,54	75,5	-34,01	--	--
Aralık	316,1	58,05	224,4	-29,02	229,1	2,09	222,7	-2,80	--	--	117403	-17,71	78,6	-33,34	--	--
Kümülatif	77,2	6,11	62,9	-18,45	86,0	36,74	55,2	-35,78	--	--	33,5	-5,21	22,4	-33,09	--	--
Toplam	61,0	7,05	47,9	-21,40	25,4	-46,86	44,0	73,03	--	--	32,9	0,05	25,3	-23,12	--	--

--: (gelecek dönem-veri yok)

Kriz dönemleri öncesi ve sonrası Rusya ile Hollanda'dan gelen turist sayıları incelendikten sonra konaklama işletmelerinin bu kayıplardan ne kadar etkilendiğinin belirlemek amacıyla turizm gelirleri, ortalama harcamalar ve konaklama işletmelerinin turizm geliri içerisindeki payı tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Kriz Öncesi ve Sonrası Turizm Gelirleri Rusya-Hollanda-Toplam (2013-2017)

Yıl	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	Yıllık	Değişim
Turizm Gelirleri- Toplam (000 \$) (2013-2017)						Değişim
2013	4 648 816	8 315 789	11 579 006	7 765 380	32 308 991	0,11
2014	4 807 836	8 975 976	12 854 373	7 667 719	34 305 904	0,06
2015	4 868 890	7 733 677	12 294 189	6 568 022	31 464 777	-0,08
2016	4 066 384	4 981 318	8 277 009	4 782 729	22 107 440	-0,30
2017	3 369 753	5 413 048	--	--	--	--
Turizm Gelirleri- Rusya (000 \$)						Ülke Payı
2013	190 222	1 214 676	1 591 819	447 939	3 444 656	0,10
2014	197 271	1 403 442	1 669 214	309 724	3 579 651	0,10
2015	137 415	937 288	1 308 571	275 805	2 659 079	0,08
2016	52 637	78 204	247 028	229 836	607 705	0,02
2017	96 075	894 443	--	--	--	--
Turizm Gelirleri- Hollanda (000 \$)						Ülke Payı
2013	85 428	342 516	360 329	466 443	1 254 716	0,04
2014	90 175	328 406	402 616	383 447	1 204 644	0,04
2015	81 616	282 135	398 678	149 283	911 712	0,03
2016	70 048	183 673	284 895	90 178	628 794	0,02
2017	47 745	118 778	--	--	--	--

--: (gelecek dönem-veri yok)

Tablo 3'e göre en fazla turizm geliri ülkeye gelen turist sayısında olduğu gibi II. ve III. Çeyrekte yaşanmıştır. Turizm sezonu olarak ifade edilen Nisan-Haziran ve Temmuz-Eylül dönemlerinde 2013 ve 2014 yıllarında artış yaşanmışken 2015 yılı biraz daha durağan geçmiştir. 2016 yılında ise turizm gelirlerinde oldukça büyük bir azalma yaşanmıştır. Rusya ile yaşanan kriz öncesinde Rusya'nın turizm gelirlerinin yaklaşık yüzde 10'unu oluşturduğu görülmektedir. Krizin hemen öncesinde bu pay yüzde 8'e kriz sonrası dönemde ise yüzde 2'ye kadar düşmüştür. Veriler incelendiğinde bu düşüşün Rusya ile yaşanan politik krizin bir sonucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hollanda açısından bakıldığında Hollanda'nın toplam gelir içerisindeki payı kriz öncesi dönemde yüzde 4 civarında iken krizden hemen önce yüzde 3'lere düşmüştür. Özellikle Rusya krizinden bir sonraki dönem olması hem de Hollanda krizinin hemen öncesi

olması açısından 2016 yılı sonundaki azalmaya bakıldığında ciddi bir kaybın olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü toplam gelirler 2016 yılında yüzde 30 azalmıştır.

Bu bağlamda her iki ülke açısından söz konusu azalmanın istatistiksel olarak bir farklılık yaratıp yaratmadığının tespiti önem arz etmektedir. Bu nedenle Rusya ve Hollanda krizlerinin etkisi hem bu ülkelerden gelen turist sayısı hem de turizm gelirleri açısından kriz öncesi ve kriz sonrası karşılaştırması yapılarak Wilcoxon Testi ile analiz edilmiştir. Test yapılırken Rusya krizi için krizin başladığı Kasım 2015 ve daha öncesi 11 ay kriz öncesi; Aralık 2015 ve sonrası 11 ay ise kriz sonrası olarak alınmıştır. Bu durumda kriz öncesi (kriz sonrası) dönemler; Kasım 2015 (2016) - Ekim 2015 (2016) - Eylül 2015 (2016) - Ağustos 2015 (2016) - Temmuz 2015 (2016) - Haziran 2015 (2016) - Mayıs 2015 (2016) - Nisan 2015 (2016) - Mart 2015 (2016) - Şubat 2015 (2016) – Ocak 2015 (2016) ve Aralık 2014 (2015) olarak belirlenmiştir. Hollanda krizi için ise krizin yeni ortaya çıkmasından dolayı Ocak 2017 ve sonrası beş ay kriz sonrası olarak ele alınmıştır. Bu nedenle kriz öncesi ve (kriz sonrası) dönemler; Ocak 2016 (2017) - Şubat 2016 (2017) - Mart 2016 (2017) - Nisan 2016 (2017) - Mayıs 2016 (2017) ve Haziran 2016 (2017)'dir. Bu bağlamda yapılan analize ilişkin sonuçlar Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4. Rusya ve Hollanda Krizi Ön Test - Son Test (Kriz Öncesi ve Sonrası)

Puanlarının Wilcoxon Testi Sonuçları

Araştırma Grubu	Sontest-Öntest	n	Sıra Ort.	Sıra Ort.	z	p
Rusya Krizi	Negatif Sıra	12	6,50	78,00	-3,059*	0,002**
	Pozitif Sıra	0	0,00	0,00		
	Eşit Sıra	0	0,00	0,00		
Hollanda Krizi	Negatif Sıra	6	3,50	21,00	-2,201*	0,028**
	Pozitif Sıra	0	0,00	0,00		
	Eşit Sıra	0	0,00	0,00		

*: Pozitif sıralar temeline dayalı, **: p<0,05

Tablo 4'e bakıldığında Rusya krizi öncesi ve sonrasında Rusya'dan gelen turist ile toplam gelir miktarları arasında anlamlı fark oluşup oluşmadığına ilişkin yapılan Wilcoxon Testi sonuçlarına göre gelen turist sayılarının ve turizm gelirlerinin negatif sıralar (kriz öncesi) lehine anlamlı seviyede farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (z= -3,059; p< 0,05). Benzer şekilde Hollanda krizi öncesi ve sonrası Hollanda'dan gelen turist sayısı ile turizm gelirleri arasında anlamlı fark oluşup oluşmadığına ilişkin test sonuçlarına göre gelen turist sayısı ve turizm gelirleri negatif sıralar (kriz öncesi) lehine anlamlı seviyede farklılık göstermektedir (z= -2.201; p< 0,05). Bu sonuçlara göre Rusya krizi sonrasında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısında ve

turizm gelirinde kriz öncesine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($p= 0,002$) bir azalma söz konusudur. Hollanda krizinde ise yine kriz sonrası Türkiye'ye gelen Hollandalı turist sayısında ve turizm gelirlerinde kriz öncesine göre istatistiksel açıdan anlamlı ($p= 0,028$) bir azalma söz konusu olmakla birlikte bu farkın Rusya krizindeki kadar büyük olmadığı sıra ortalamaları ve toplamlarından görülmektedir.

Söz konusu sonuçlarla birlikte konaklama sektörünün de turizm sektörü içerisindeki payları ele alındığında istatistiksel olarak anlamlı bu azalmanın küçük ve orta ölçekli konaklama işletmelerini nasıl etkilediği daha net görülebilir. Bu nedenle ortalama harcamalar ve konaklama işletmelerinin turizm geliri içerisindeki payı ve konaklama işletmelerinin gelir kayıpları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Kriz Öncesi ve Sonrası Ortalama Harcama, Konaklama Sektörünün Payı ve Gelir Kaybı (2013-2017)

Yıl	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	Yıllık
Ortalama Harcama (\$)					
2013	974	810	721	956	824
2014	949	818	752	924	828
2015	911	719	706	810	756
2016	796	665	686	714	705
2017	696	611	--	--	--
Konaklama Sektörünün Payı (%)					
2013	0,13	0,16	0,14	0,15	0,15
2014	0,14	0,17	0,15	0,16	0,16
2015	0,16	0,17	0,16	0,15	0,16
2016	0,14	0,14	0,15	0,15	0,15
2017	0,15	0,17	--	--	--
Konaklama İşletmelerinin Gelir Kaybı (000 \$)					
Ülke/Yıl	2013	2014	2015	2016	2017(İlk çeyrek)
Rusya	+	+	147 291	307 706	+
Hollanda	8 011	+	46 869	42 437	3 345

+: (Gelir Artışı); --: (gelecek dönem-veri yok)

Tablo 5'e göre konaklama sektörü turizm gelirleri içerisinde yaklaşık yüzde 15-20'lik bir paya sahiptir. Bu da konaklama işletmeleri açısından önemli bir orandır. Rusya krizi çerçevesinde 2015 ve 2016 yıllarında konaklama işletmelerinin gelir kaybı yaşadıkları görülmektedir. Hollanda krizinde ise hem krizin başladığı dönem olan 2016 hem de daha önceki dönem olan 2014 ve 2015 yılında bir gelir kaybı söz konusudur. Bu kapsamda konaklama sektörünün Rusya krizinin hemen öncesinde ve sonrasında toplam yaklaşık 455 milyon dolar kayıp yaşadığı tespit

edilmiştir. Hollanda krizi öncesi ve sonrasında ise toplam yaklaşık gelir kaybı 93 milyon dolar olmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada uluslararası politik krizlerin konaklama işletmeleri üzerindeki etkileri ele alınmaya çalışılmıştır. Politik krizler terör saldırısı, doğal afet durumlarında olduğu gibi insanların can ve mal güvenliğini tehdit etmese bile kriz yaşanan ülkelerin vatandaşlarını önemli ölçüde etkileyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada hem Rusya hem de Hollanda ile yaşanan politik krizlerin bu ülkelere gelen turist sayısını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olumsuz yönde etkiledikleri tespit edilmiştir. Özellikle Türkiye-Rusya krizinin turizm sektörünü doğal olarak da konaklama işletmelerini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Rusya ile yaşanan politik kriz nedeniyle 2016 yılında konaklama işletmelerinin toplam gelir kaybı yarım milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum özellikle yaz dönemlerinde neredeyse yıllık kazançlarını elde edebilen küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri oldukça fazla bir şekilde etkilemiştir. Büyük işletmelerin farklı faaliyetlerle kayıplarını tolere etme şansı varken küçük işletmelerin bu şansı oldukça az olduğundan bu kayıplar küçük işletmeler için büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden büyük işletmeler alternatifler yaratabilirken küçük işletmelerin yaz dönemini boş geçmeleri oldukça sıkıntı yaratan bir durum olduğu söylenebilir.

Hollanda krizi sonucunda ise konaklama işletmelerinin toplam gelir kaybı ise yaklaşık 100 milyon dolardır. Hollanda krizi açısından bakıldığında halen etkileri devam eden bir krizi olması açısından Rusya krizinden ayrılmaktadır. Hollanda krizini konaklama işletmeleri açısından Rusya ile yaşanan “uçak krizi”nden ayıran bir diğer özelliği de Booking.com sitesine getirilen engellemedir. Bu engellemenin küçük işletmelerin reklamını ve tanıtımını dünya çapında yapmasını sağlayan bir sitenin ortadan kalkması açısından büyük işletmelerden daha çok küçük ve orta ölçekli konaklama işletmeleri etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar yurt dışındaki faaliyetleri devam etse de yurt içinde ortaya çıkan bu yasaklama yerli turistler açısından küçük işletmeleri olumsuz etkilemiştir. Çünkü küçük işletmelerin bilinirlikleri büyük işletmelere göre azdır ve reklam kampanyası yürütme imkânları daha zayıftır. Ayrıca böyle bir engelleme Hollandalı turistlerin milliyetçi bir bakış açısı ile Türkiye’ye karşı olumsuz bir tutum takınmalarını ortaya çıkarmış olabilir. Bununla birlikte Hollanda krizinin bir AB ülkesi ile yaşanmış olması ve Booking.com sitesine getirilen erişim engeli nedeniyle diğer AB ülkelerini de olumsuz etkilediği fakat ilgili dönemde en fazla kaybın Hollanda ile yaşandığı da ifade edilebilir. Bu da politik krizlerin sadece kriz yaşanan ülke

açısından değil birlikte iş yaptığı diğer ülkeleri de olumsuz etkilemesi açısından önemli kılmaktadır.

Politik krizlerin konaklama işletmelerini krizin patlak vermesinden önceki 5-6 aylık dönemde olumsuz etkilenmeye başladığı ve kriz ortaya çıktıktan sonra bu etkinin zirveye ulaştığı söylenebilir. Yani kriz öncesi sinyaller olumsuzluğa işaret etmesi konaklama işletmelerinin bir önlem alabileceğinin gösterebilir. Politik krizler açısından bakıldığında konaklama işletmesi yöneticilerinin kriz yönetimi yapabilmesi çok mümkün görülmemektedir. Çünkü politik krizler hükümetler arasında ve yasal yaptırımlarla gelişen krizlerdir. Bu noktada etkin bir kriz yönetimi yapabilmek söz konusu değildir.

Literatürde ifade edildiği üzere rasyonel tüketiciler olan turistler, bir bölgede siyasi sorunlar ve şiddet hali olduğunda o bölgeye gitmektense daha güvenli bölgeleri tercih etmektedirler (örneğin, Enders ve Sandler, 1991; Enders vd., 1992; Isaac, 2010). Dolayısıyla bir ülkenin başka bir ülke ile yaşayacağı bir politik kriz, o ülkenin turistler nazarında istikrarsız bir ülke olduğu imajını da oluşturacak ve turistlerin o ülkeyi tercih etmemelerine neden olabilecektir. Tüm bu araştırma sonuçlarına göre hem Rusya hem de Hollanda ile yaşanan politik krizlerin konaklama işletmelerini oldukça olumsuz etkilediği bir gerçektir. Bununla birlikte politik krizlerin konaklama işletmelerini krizin patlak vermesinden önceki 5-6 aylık dönemde olumsuz etkilenmeye başladığı ve kriz ortaya çıktıktan sonra bu etkinin zirveye ulaştığı söylenebilir. Yani kriz öncesi sinyaller olumsuzluğa işaret etmesi konaklama işletmelerinin bir önlem alabileceğini gösterebilir.

Politik krizler açısından bakıldığında konaklama işletmesi yöneticilerinin kriz yönetimi yapabilmesi mümkün olmayabilir. Çünkü politik krizler hükümetler arasında ve yasal yaptırımlarla gelişen krizlerdir. Bu noktada etkin bir kriz yönetimi yapabilmek çok kolay değildir. Bu noktada hem ülke hem de konaklama işletmeleri açısından kriz yönetimine ilişkin bir takım önlemlerin alınabileceği ifade edilebilir. Öncelikle uzun vadede turizm açısından tek bir ülkeye bağımlı kalınmaması önem arz eden bir durumdur. Bu yüzden sadece deniz turizmi değil farklı kültürlere kitap edecek faaliyetlerle birlikte kültür turizmi, spor turizmi, sağlık turizmi gibi alanlara öncelik veren konaklama işletmelerine devlet destekleri sağlanabilir. Yaşanan krize rağmen kriz yaşanan ülke toplumunun güvenini kazanmış ünlü kişilerin özellikle sosyal medya mecraları aracılığı ile ülke turizmini destekler nitelikte faaliyetlerde ve söylemlerde bulunmasının sağlanması kriz yönetimi açısından önemli olabilir. Turistlerin gidecekleri ülkede huzur, güvenlik ve uygun fiyat ölçütlerini dikkate alan rasyonel tüketiciler olduğu düşünüldüğünde yaşanan politik krizin olumsuz etkilerini minimize etme anlamında

özellikle küçük ölçekli konaklama işletmeler için turistlere yönelik devlet destekli özel paketler sunulabilir. Küçük işletmelerin yurt dışındaki hedef kitlelerine ulaştıran “Booking.com” gibi sitelerin alternatiflerinin ülkemiz tarafından yaratılması ya da hali hazırdaki diğer siteler aracılığı ile bu iletişimin sağlanması yararlı olabilir. Bu kapsamda takipçi kitlesi geniş “blogger” denilen gezgin kişilerin ülkenin tanıtımı amacıyla ülkeye davet edilmesi de kriz yönetimini bir parçası olarak ifade edilebilir.

Politik krizlerin özellikle küçük ve orta büyüklükteki konaklama işletmeleri üzerindeki etkisini istatistiksel yöntemlerle ortaya koyarak literatüre katkıda bulunmayı amaçlayan bu çalışma, KOBİ niteliğindeki işletme yöneticileri ile görüşmeler yapılarak daha derinlemesine analizlerle nitel bir çalışma olarak tekrarlanabilir. Ayrıca dolaylı yoldan Türkiye ile ilişkisi olan politik krizlerde ele alınarak bir karşılaştırmaya gidilebilir.

Kaynakça

- Akat, İ. , Budak, G. ve Budak, G. (1999), *İşletme Yönetimi*, İzmir: Barış Yayınları.
- Aydemir, E. (2005), “Uluslararası Krizlerde Kriz İletişimi ve Uygulaması”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1 (10), s. 204-231.
- Brecher, M. and Wilkenfeld, J. (2000), *A Study of Crisis*, USA: Michigan University Press.
- Brecher, M. (1977), *International Political Earthquakes*, USA: University of Michigan Press.
- Cohen, E. and Neal, M. (2010), “Coinciding Crises and Tourism in Contemporary Thailand”, *Current Issues in Tourism*, 13(5), s. 455-475.
- Diñçer, Ö. (1998), *Kriz Dönemlerinde Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Drucker, P. F. (1996), *Yeni Gerçekler*, (Çev. B. Karanakçı), Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Enders, W., Sandler, T. and Parise, G. F. (1992), “An Econometric Analysis of The Impact of Terrorism on Tourism”, *Kyklos*, 45(4), s. 531-554.
- Enders, W. and Sandler, T. (1991), “Causality between Transnational Terrorism and Tourism: The Case of Spain”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 14(1), s. 49-58.
- Faulkner B. and Vikolov, S. (2001), “Katherine, Washed Out One Day, Back on Track The Next: A Post Mortem of A Tourism Disaster”, *Tourism Management*, 22(4), s. 331-344.
- Isaac, R. K. (2010), “Alternative Tourism: New Forms of Tourism in Bethlehem for The Palestinian Tourism Industry”, *Current Issues in Tourism*, 13 (1), s. 21-36.
- Kesimli, İ. G. (2011), “Turizm Perspektifinden Politik Krizlerin Ekonomiye Yansımaları”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 1 (1), s. 25-42.
- Köseoğlu, B. (2017), “Yasak, ‘Nazi’ Diploması: 11 Soruda Hollanda Krizi”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/03/14/yasak-nazi-diplomasi-11-soruda-hollanda-krizi>, (10.06.2017).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Turizm İstatistikleri”, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9851/turizm-istatistikleri.html>, (10,07,2017)
- Lee, Y. J. and Harrald, J. R. (1999), “Critical Issue for Business Area Impact Analysis in Business Crisis Management: Analytical Capability”, *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 8 (3), s. 184-189.
- Neumayer, E. (2004), “The Impact of Political Violence On Tourism: Dynamic Cross National Estimation”, *Journal of Conflict Resolution*, 48 (2), s. 259-281.
- Özdamar, K. (2011), *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Snyder, G. H. and Diesing, P. (1977), *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making and System Structure in International Crises*, USA: Princeton University Press.
- Tekin, E. (2017), “Uluslararası İşletmecilik”, Uslu Demir, Y. (Ed.), *Modern İşletme*, Konya: Eğitim Yayınevi, s. 445-495.
- Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, (2016), “Adım Adım Türkiye ve Rusya'nın Normalleşme Süreci”, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/adim-adim-turkiye-ve-rusyanin-normallesme-sureci-285992.html>, (10.06.2017).
- Tutar, H. (2000), *Kriz ve Stres Ortamında Yönetim*, İstanbul: Hayat Yayınları.

- Türk Dil Kurumu (2016), *Türkçe Sözlük*, <http://www.tdk.gov.tr/>, (11.06.2017).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2015), *Türlerine Göre Turizm Belgesi Konaklama Tesislerinin Sayısı 2015*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072, (01.07.2017).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2016), *Milliyetlerine Göre Çıkış Yapan Ziyaretçi Sayıları 2006-2016*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072, (01.07.2017).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017), *Turizm Geliri ve Kişi Başı Ortalama Harcama, 2003-2017*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072, (02.07.2017).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017), *Harcama Türlerine Göre Turizm Geliri, 2002-2017*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072, (02.07.2017).
- Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, “Turizm Verileri”, <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri>, (01.07.2017).
- Tüz Vergiliel, M. (2004), *Kriz Yönetimi*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Yenişehirlioğlu, E. , Erdoğan, Ç. , Polat, S. ve Sarıışık, M. (2014), “Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Mısır Turizmi”, *Akademik Turizm ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, (1), s.57-69.
- Yenişehirlioğlu, E. , Zengin, B. ve Yamaç, Z. (2014), “Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Gezi Parkı Eylemleri Örneği”, *I. International Congress of Tourism and Managament Researches*, Antalya: 5-9 Kasım, s. 1-15.
- Yenişehirlioğlu, E. , Salha, H. ve Şahin, S. (2016), “Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusya’nın Değişen Yüzü ve Bu Değişimin Türkiye Turizmine Etkileri”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), s. 74-83.

TÜRKİYE'DE VERGİ GAYRETİ¹Naci Tolga SARUÇ²

orcid.org/0000-0003-0716-3040

Çiğdem Börke TUNALI³

orcid.org/0000-0001-5990-3579

Candan YILMAZ⁴

orcid.org/0000-0002-7915-8040

ÖZ

Literatürde vergi gayreti indeksi; bir ülkenin herhangi bir dönemde fiili vergi rasyosu ile vergi kapasitesi arasındaki oran olarak tanımlanmaktadır (Berksoy, 1984: 57). Bu indeksin 1'den büyük olması vergileme sınırının ötesinde vergi toplandığını, indeks değerinin 1'den küçük olması ise vergileme sınırının altında kaldığını göstermektedir (Susam, 2015: 293).

Bu çalışma, ilk olarak vergi gayreti kavramını ve vergi gayreti kavramının tanımlanmasında önemli rol oynayan değişkenleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, 2010 – 2014 döneminde Türkiye'de yer alan 79 ile (Tunceli ve Ardahan illeri hariç) ait veriler kullanılarak vergi gayretini etkileyen değişkenler ampirik olarak belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Türkiye'de incelenen dönemde vergi gayretini belirleyen faktörlerin sanayi üretimi, ihracat ve ithalat olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Gayreti, Vergi Gelirleri, Panel Veri Modeli

TAX EFFORT IN TURKEY

ABSTRACT

In the literature, tax effort index is defined as the difference between actual tax ratio and tax capacity (Berksoy, 1984: 57). If this index is higher than 1 it shows that taxes are collected beyond the taxation limit and if this index is lower than 1 it shows that taxes are collected under the taxation limit (Susam, 2015: 293).

This study aims to determine the concept of tax effort and the factors which play a significant role with regard to identifying the concept of tax effort at first. Furthermore, it is tried to determine empirically the variables which affect tax effort in Turkey by using a data set that covers 79 cities (except Tunceli and Ardahan) over the period 2010 - 2014. According to the results of the empirical analysis, it is found that industry production, export and import are the determinants of tax effort in Turkey over the period under investigation.

Keywords: Tax Effort, Tax Revenue, Panel Data Model

JEL Classification Codes: H20, H29

¹ Bu çalışma 10-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında düzenlenen 32. Uluslararası Maliye Sempozyumu'nda sunulmuş ve makalenin genişletilmiş özeti bu sempozyumun bildiriler kitabında yayımlanmıştır.

² Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, tolgasaruç@hotmail.com

³ Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, cbtunali@istanbul.edu.tr

⁴ Arş.Gör., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, candanyilmaz@hotmail.com

Giriş

Vergiler; eğitim, sağlık, altyapı gibi temel kamu hizmetlerini finanse eden en önemli kaynaktır. Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, hükümetlerin ekonomik kalkınmayı sağlamak ve yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla daha fazla kamu harcaması gerçekleştirdiği görülmektedir (Wang vd., 2009: 204). Bu durumda daha fazla kamu harcaması gerçekleştirmek isteyen hükümetlerin vergi gelirlerini artırması beklenmektedir. Öte yandan vergi gelirlerindeki artışın verimli başlıklarda kullanılmaması, toplumda yer alan bireyler üzerinde bir külfet, ekonomik yapı üzerinde mali bir kayıp ve iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Çelikay, 2017: 173).

Bu noktada mevcut vergi gelirlerinden daha fazla vergi geliri elde etmek mümkün mü? sorusu karşımıza çıkmakta ve vergi gayreti kavramı önem kazanmaktadır (Bird ve Vazquez, 2008: 56). Fiili vergi rasyosu ile vergi kapasitesi arasındaki fark olarak tanımlanan vergi gayreti indeksi; vergi sisteminin etkinliği, mevcut vergi gelirlerini artırıp artıramayacağı hususunda ülkelere bilgi vermektedir (Pessino ve Fenochietto, 2010: 66).

Ancak ülkelerin vergi gayretlerinin ölçülmesi hem teorik hem de pratik olarak oldukça zordur. Vergi gayreti kavramı, tahsil edilen vergilerin potansiyel vergiden ne derece saptığını ölçmektedir (Yohou ve Goujon, 2017:1). Öte yandan tahsil edilen vergiler ile tahakkuk eden vergiler arasındaki oran da vergi gayreti ölçüsü olarak yorumlanmaktadır. Ancak tahsil edilen vergilerin tahakkuk edilen vergilere oranı, benzer ekonomik yapıya ve aynı gelir seviyesine sahip ülkeler arasında kullanılabilir (Le vd., 2012: 2).

Öte yandan son dönemde vergi gayreti değeri birçok değişken tarafından açıklanabilmekte ve ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Bu değişkenler vergi yükü, kişi başına düşen gelir, tarım sektörünün milli gelir içindeki payı, nüfus, ticari açıklık, etkin vergi denetimi, enflasyon düzeyi, kayıtdışı ekonomi, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, vergi bilincinin yüksek olması, eğitim düzeyi gibi faktörlerden oluşmaktadır (Çelik, 2006: 9 – 30). Ayrıca vergi gayreti ülkelerin politik kararlarından da etkilenmektedir (Brun ve Diakite, 2016: 5). Dolayısıyla bir ülkeye ait vergi gayreti indeksinin hesaplanabilmesi kolay olmamakla birlikte literatürde vergi gayretine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır.

Vergi gayreti indeksinin belirlenmesine yönelik ilk çalışma Lotz ve Morgs (1972) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada 72 ülkeye ait veriler kullanılmış ve kişi başına düşen GSYH ile ticari açıklığın vergi gelirlerini artırdığı görülmüştür (Lotz & Morgs, 1972). Ancak Shin (1969) tarafından yapılan çalışmada kişi başına düşen gelirin vergi gelirleri üzerinde etkili olmadığı dolayısıyla vergi gayreti üzerinde önemli bir etki yaratmadığı görülmektedir.

Stotsky ve Woldemariam (1997) 1990 – 1995 dönemi 43 Sahraaltı Afrika ülkeleri için çalışma yapmışlardır. Vergi gayreti indeksi Botswana, Nabimia, Güney Afrika ve Zimbabwe ülkelerinde 1’den büyük, Nijerya, Sudan, Kongo gibi ülkelerde ise 1’den küçük olarak tahmin edilmiştir (Stotsky & Woldemariam, 1997).

Piancastelli (2001) tarafından gelir gruplarına ve farklı kıtalara göre seçilen gelişmiş ve gelişmekte olan 75 ülke için vergi gayretinin hesaplanmasına ilişkin bir çalışma yapılmıştır. 1985 – 1995 dönemi verilerinin kullanıldığı bu çalışmada kişi başına düşen milli gelir, ticari açıklık, tarım/GSYH, sanayi/GSYH ve hizmet/GSYH değişkenleri kullanılarak vergi gayreti indeksi hesaplanmıştır (Piancastelli, 2001). Elde edilen bulgular ışığında kişi başına düşen milli gelir ile ticari açıklık değişkenlerinin vergi gayreti üzerindeki etkisinin istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmüş ve çalışmaya dahil edilen 75 ülkeden 41’inin vergi gayreti indeksinin 1’den büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Piancastelli, 2001).

Eltony (2002) tarafından Arap ülkeleri üzerine yapılan çalışmada 1994 – 2000 dönemi verileri kullanılmış ve regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak vergi gelirleri/GSYH oranı kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise madencilik/GSYH oranı, tarım/GSYH oranı, imalat/GSYH oranı, kişi başına düşen gelir, ithalat/GSYH oranı ve ihracat/GSYH oranı ile dış borç/GSYH oranı olarak belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar; vergi gayretinin belirlenmesinde kişi başına düşen milli gelirin pozitif yönlü olduğunu, madencilik payının negatif yönlü ve % 10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Diğer tüm değişkenler ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Bird vd. (2004) tarafından yapılan çalışmada 1990 – 1999 dönemi ele alınmış ve vergi gayreti değişkeni olarak vergi gelirleri/GSYH oranı kullanılmıştır. Vergi gayretini belirlemek amacıyla yönetim kalitesi, uluslararası ülke riski, kayıtdışı ekonomi, mali yerelleşme, vergi uyumu gibi açıklayıcı değişkenler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular kayıtdışı ekonomi ile vergi gayreti arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişki olduğu yönündedir.

Dursun (2008) tarafından Türkiye üzerine yapılan çalışmada 1990 – 2006 dönemi verileri kullanılmıştır. Araştırmada vergi gelirleri bağımlı değişken, milli gelir, imalat sanayi ve ihracat gelirleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada gerçek vergi kapasitesi ve tahmin edilen vergi kapasitesi karşılaştırılmış ve söz konusu yıllar için değişkenlere ait bulgular modelde yerine yazılarak vergi kapasitesi tahmin edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuç; gerçek vergi kapasitesinin tahmin edilen vergi kapasitesi altında kaldığı dolayısıyla Türkiye’nin potansiyelinin altında vergi gayreti gösterdiği yönündedir.

Samimi vd. (2009) tarafından İran üzerine yapılan çalışmada 1990 – 2007 dönemi verileri kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken vergilerin milli gelir içindeki payı, bağımsız değişkenler ise tarımın milli gelir içindeki payı, sanayinin milli gelir içindeki payı, petrolün milli gelir içindeki payı olarak belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuç vergi gayreti ile petrol gelirleri arasında ters ilişkinin olduğu yönündedir (Samimi vd., 2009).

Wang vd. (2009) tarafından Çin üzerine yapılan çalışmada 1986 – 2004 dönemi verileri kullanılmıştır. Vergi gayreti değerinin belirlenmesine ilişkin olarak vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı ile ekonomik ve demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz etmek için sabit etki – rassal etki modeli kullanılmıştır. Çalışmada fiili vergi rasyosu ile tahmin edilen vergi rasyosu arasındaki oran tahmin edilerek vergi gayreti indeksi hesaplanmış ve 1986 ile 2004 yılları arasındaki vergi gayreti indeksinin ulusal ortalaması 1.05 olarak hesaplanmıştır.

Pessino ve Fenochietto (2010), çalışmalarında vergi gayretinin değişkenlerini incelemişlerdir. Panel regresyon modelinin uygulandığı ve 1991 – 2006 verilerinin kullanıldığı bu çalışmada, 96 ülke için uygun modelin belirlenmesi ve vergi gayretinin belirlenmesine ilişkin olan değişkenleri ölçmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada kişi başına düşen GSMH ile ölçülen kalkınma seviyesi, ihracat ve ithalatın GSMH içindeki payı değişkenlerinin vergi gayreti üzerinde olumlu etki yarattığı görülmüştür.

Kaghazian vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada petrol gelirleri ile vergi gayreti arasındaki ilişkinin yönü belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada İran, Bahreyn, Kuveyt, Katar ve Cezayir olmak üzere beş petrol ihraç eden ülkenin 2000-2009 dönemi verileri kullanılmış ve panel veri tekniklerinden yararlanılmıştır. Sonuçlar, vergi gayreti ile petrol gelirleri arasında negatif ilişki olduğunu belirtmekte ve petrol gelirleri arttıkça vergi gayretinin azaldığını vurgulamaktadır.

Şimşek (2013) vergi gayreti indeksini 2004 – 2008 dönemi Türkiye’de 26 bölgeye ilişkin olarak hesaplamıştır. Panel veri modelinin kullanıldığı bu çalışmada vergiler/GSMH, gelir vergisi/GSMH, kurumlar vergisi/GSMH, katma değer vergisi/GSMH değerleri ile tarım sanayi ve hizmetlerin GSMH içindeki payı, ticari açıklık ve bölge nüfusuna ilişkin değişkenler kullanılarak vergi gayreti indeksi hesaplanmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler ışığında, iktisadi faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde vergi gayreti indeksi 1’in üzerinde, iktisadi faaliyetlerin seyrek olduğu bölgelerde ise 1’in altında olduğu görülmüştür.

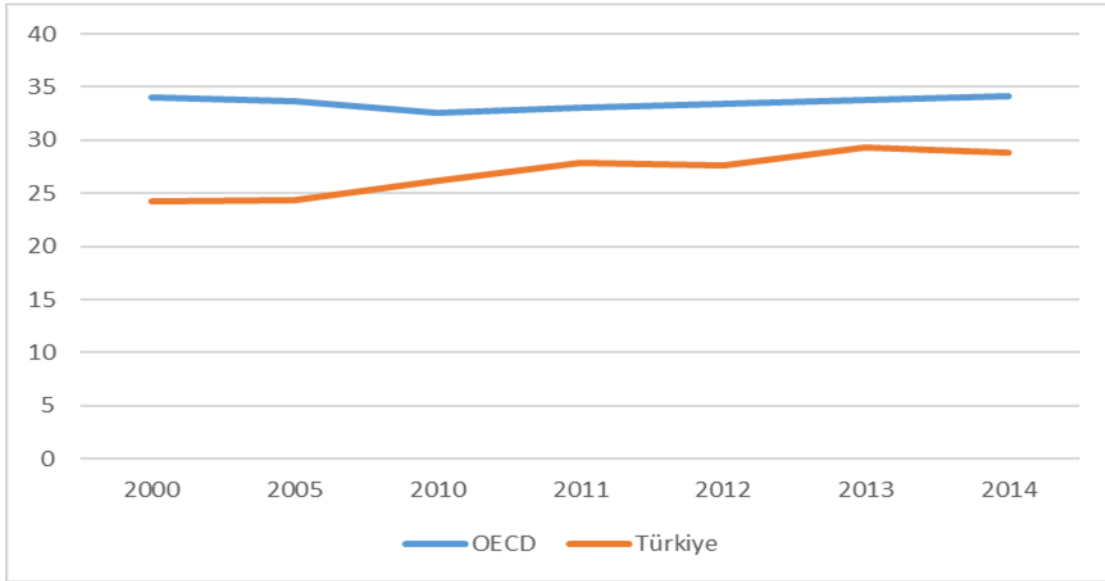
Garg vd. (2017) vergi gayretini belirleyebilmek amacıyla 1991 – 1992 den 2010 – 2011 yıllarına kadar yapmış oldukları çalışmada stokastik yaklaşım benimsenmiş ve Hindistan’a ait 14 eyaletin verileri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular; kişi başına gayri safi yurtiçi

hasıla, okur yazar oranı ve işgücüne katılma, vergi gayreti ile pozitif yönlü ilişki olduğu yönündedir. Vergi gayreti ile tarım sektörü arasında ise negatif yönlü ilişki saptanmıştır.

Yapılan çalışmaların sonuçlarına bakıldığında farklı birçok değişkenin vergi gayretinin belirlenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda genellikle kişi başına düşen gelir, dış ticaret değişkenleri ile kayıtdışı ekonomi gibi değişkenler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca ele alınan çalışmalarda, düşük gelirli ülkelerin vergi gayretlerinin belirli bir kaynağa sahip ülkelere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Brun ve Diakite, 2016: 5).

Türkiye’de Vergi Gayreti Kavramı

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan istikrarsız büyüme oranları, geniş çaplı dış ticaret ve bütçe açıkları, döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar ve yüksek enflasyon oranı gibi makro ekonomik sorunlar ile toplumsal refahın yükseltilmesi, etkin kamusal hizmet sunumunu ve kamu harcamalarının boyutunu değiştirmektedir. Mevcut kamu harcamalarında meydana gelen bu değişiklik, hem ulusal düzeyde hem de yerel düzeyde kamu harcamalarının miktarını ve yapısını değiştirmektedir (Çiçek ve Yavuz, 2014: 20). Bu durumda kamu harcamalarının temel kaynağı olan vergilerin önemi artmaktadır.

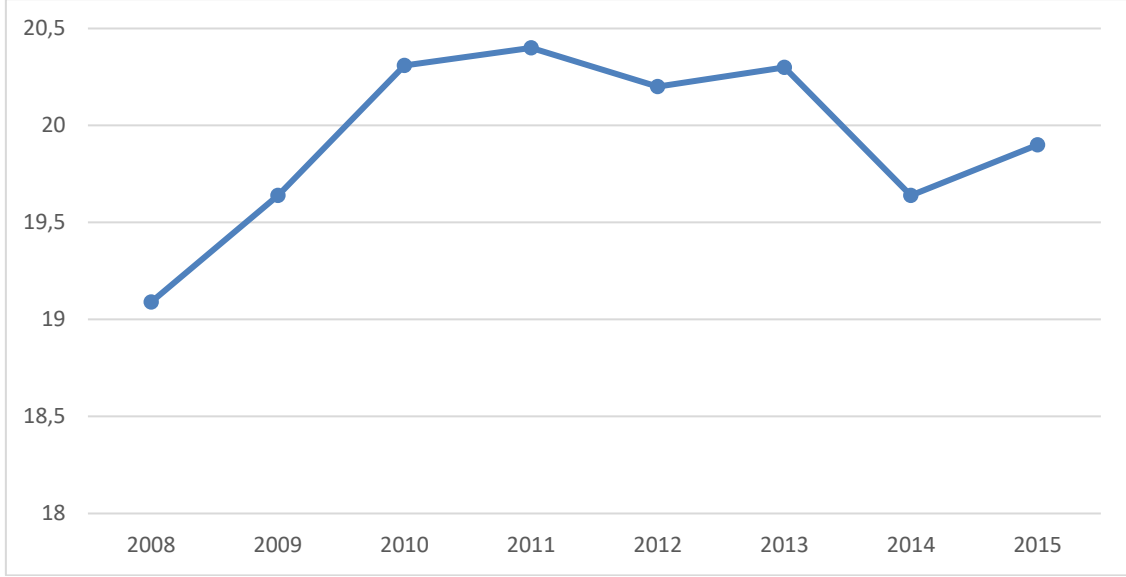

Grafik 1: OECD ve Türkiye’de Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, OECD Üyesi Ülkelere İlişkin Çeşitli Vergi İstatistikleri, 27.09.2017.

Ancak Türkiye’de 2005 yılından itibaren Türkiye’de vergi gelirlerinin GSYH oranında sürekli bir artış dikkat çekse de Türkiye’de bu oranın OECD ortalamasının altında kaldığı bilinmektedir. 2015 yılında toplam vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı OECD ortalaması % 34,3 iken bu oran Türkiye’de % 30 seviyelerinde kalmıştır. Nitekim vergi gelirlerinin GSYH

içindeki paylarına bakıldığında Türkiye, 2015 yılında 35 OECD üye ülke arasında 27. sırada yer almaktadır (OECD, 2017).

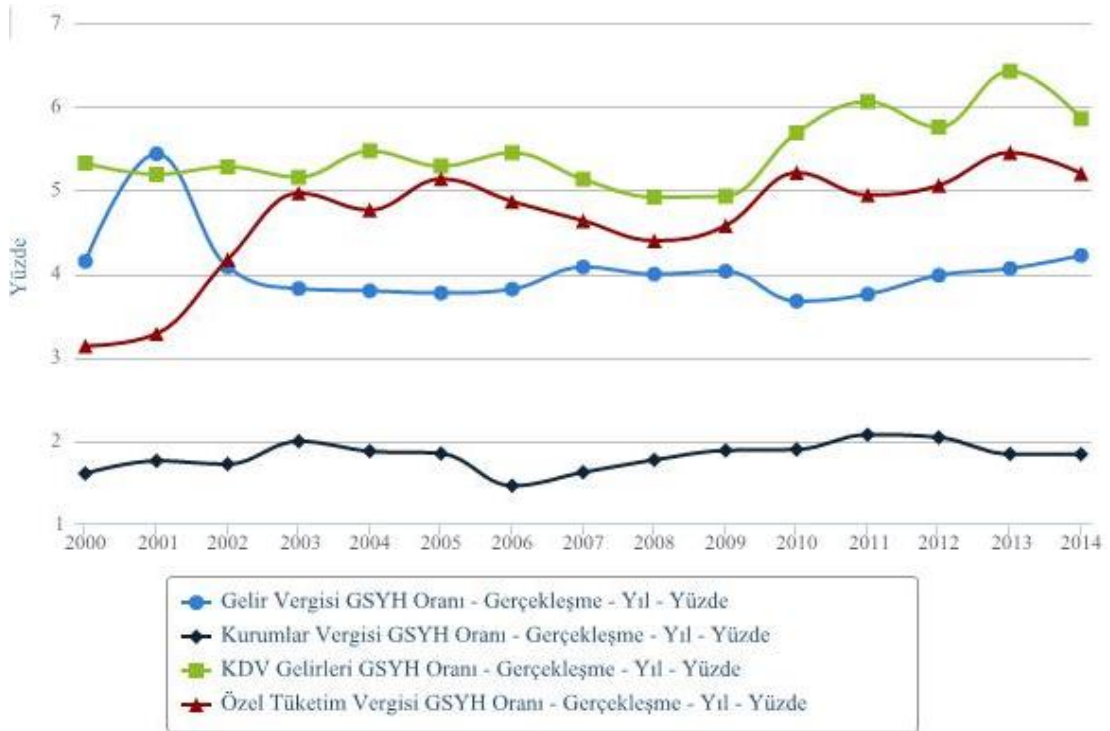

Grafik 2: Türkiye’de Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Bütçe Gelirlerinin GSYH İçindeki Payları (2009 Bazlı), 13.05.2017.

Genel bütçe vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı, 2008 yılında % 19 seviyelerindeyken bu oran 2011 yılında % 20.3 seviyelerine yükselmiş ancak ilerleyen yıllarda düşme seyri izlemiştir. 2014 yılında ise % 19.6 olan vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı 2015 yılında artarak % 19.8 olmuştur.

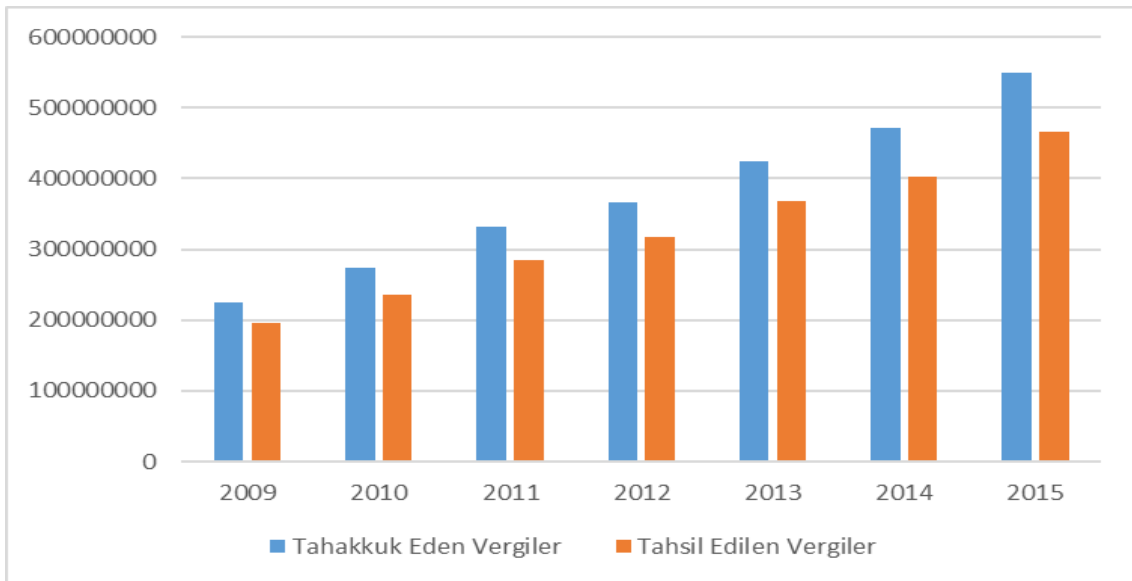
Grafik 3’e bakıldığında ise KDV ve ÖTV gelirlerinin GSYH içindeki payının yaklaşık % 12 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Gelir vergisi ve Kurumlar Vergisinin GSYH içindeki payı ise % 4 seviyelerindedir. Türkiye’de vergi yapısındaki çarpıklık KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin payının yüksekliğidir. Dolayısıyla dolaylı vergilerin ağırlıklı olması vergi kapasitesinin tam olarak kavranamaması ve vergi gayretinin tam olarak belirlenememesi gibi sonuçlar doğuracaktır (Öz, 2015: 1).

Grafik 3: Türkiye’de Vergi Türlerinin GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü Verilerinden yararlanılmıştır.

Bu doğrultudan hareketle, vergi gayretinin doğru şekilde belirlenebilmesi artan kamu harcamaları karşısında vergi politikalarında yapılacak değişikliğin etkin olması ve doğru politikanın uygulanabilmesi için gerekmektedir.

Grafik 4: Türkiye’de Tahakkuk Eden Vergiler ile Tahsil Edilen Vergiler (TL)

Kaynak: GİB verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Vergi tahsilatının tahakkuka oranında ele alınan 2009 – 2015 döneminde en düşük oran 2015 yılında gerçekleşmiştir. Vergi gayretine ilişkin oranlar ve yıllar içinde meydana gelen değişim Tablo 1’de yıllar itibari ile ayrıntılı olarak verilmiştir.

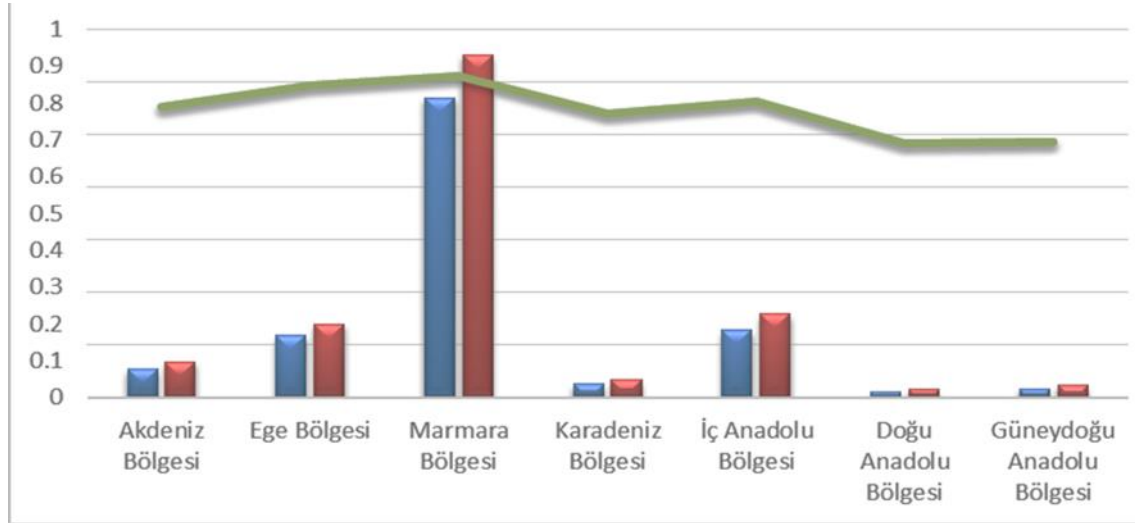
Tablo 1: Türkiye’de Yıllar İtibariyle Vergi Gayreti

Yıllar	Vergi Gayreti
2016	81,20
2015	84,70
2014	85,21
2013	86,79
2012	86,44
2011	85,56
2010	86,19
2009	87,44

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, İller İtibariyle Genel Bütçe Vergi Gelirleri, 24.03.2017.

Tablo 1’e bakıldığında vergi gayreti indeksinin yıllar itibariyle azalma eğilimi içinde olduğunu ve Türkiye’de vergi gayreti indeksinin düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Vergi gayretine ilişkin olarak öne çıkan diğer bir unsur da vergi gayreti indeks değerlerinin iller ve bölgeler itibariyle değişiklik göstermesidir.

Grafik 5: 2016 Yılı İllere Göre Vergi Gayreti Değerleri (%)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, İller İtibariyle Genel Bütçe Vergi Gelirleri verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Türkiye’de 2016 yılında tahakkuk edilen vergi 651,8 milyar TL, tahsil edilen vergi ise 529,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017). 2016 yılı vergi gayreti oranı % 81,20 olarak hesaplanmıştır. İller itibariyle vergi gayreti oranlarına bakıldığında en yüksek oran % 92,23 ile Kocaeli, en düşük oran ise % 36,28 ile Van olarak gerçekleşmiştir. Van ilinde vergi gayreti değerinin düşük olması, 23.10.2011 tarihinde meydana gelen deprem nedeniyle söz konusu ilde mücbir sebep ilan edilmesi ve vergi alacaklarının tecil edilmesinden

kaynaklanabilir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2012). Diğer taraftan Doğu illerinde yaşanan bölgesel istikrarsızlıktan kaynaklanan ekonomik sorunlar da vergi gayreti üzerinde etkili olmaktadır. Bu durumda vergi gayreti oranlarının iller itibariyle farklılaştığını ve bu farkın özellikle doğu – batı bölgeleri arasında derinleştiğini söylemek mümkündür. Grafik 5’ye bakıldığında vergi gayretine ilişkin en yüksek değer Marmara Bölgesi, en düşük değer ise Doğu Anadolu Bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızın sonraki aşaması; iller arasında büyük fark barındıran vergi gayreti üzerinde etkili olan değişkenlerin belirlenmesi ve bu değişkenlerin vergi gayreti üzerindeki yönünü ortaya çıkarmaktır.

Veri ve Metodoloji

Çalışmada, Türkiye’de il bazında vergi gayreti üzerinde etkili olan değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye’de illere ilişkin vergi gayreti indeksi 2010 - 2014 döneminde 79 il için hesaplanmıştır. Ardahan ve Tunceli illeri veri yetersizliği nedeniyle analiz dışında tutulmuştur.

$$\text{Vergi Gayreti}_{it} = A_i + \beta_1 \text{Trm} + \beta_2 \text{San} + \beta_3 \text{Hiz} + \beta_4 \text{İhr} + \beta_5 \text{İth} + \beta_6 \text{Nfs} + \mu_{it}$$

Çalışmada il bazında kişi başına düşen vergi bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Vergi kayıp ve kaçaklarının göz ardı edilmesi amacıyla tahsil edilen vergi gelirleri kullanılmıştır. Ayrıca belli illere veya bölgelere bölgesel rekabetin eşitlenmesi ve yatırımların artırılmasına yönelik olarak verilen vergisel teşvikler modele dahil edilmemiş ve analiz dışında tutulmuştur. Bağımsız değişkenler ise tarım sektörünün GSYH içindeki yüzdelik payı, sanayi sektörünün GSYH içindeki yüzdelik payı, hizmet sektörünün GSYH içindeki yüzdelik payı ile ihracatın GSYH içindeki yüzdelik payı ve ithalatın GSYH içindeki yüzdelik payı olarak belirlenmiştir. İl nüfus artış hızı ise demografik değişken olarak belirlenmiştir. Vergi gelirleri verisi Gelir İdaresi Başkanlığı veritabanından elde edilen 2003 =100 tabanlı il bazında TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi) kullanılarak reel hale getirilmiş ve daha sonra TÜİK veritabanından elde edilen il bazında nüfusa bölünerek kişi başına düşen vergi geliri elde edilmiştir. Çalışmada vergilere ilişkin veriler, Gelir İdaresi Başkanlığı, diğer değişkenlere ait veriler ise Türkiye İstatistik Kurumu veritabanından elde edilmiştir.

Ampirik Bulgular

Ampirik analizde, 79 il için 2010-2014 dönemine ait veriler kullanıldığından model panel veri teknikleri kullanılarak sabit etkiler modeli aracılığıyla tahmin edilmiştir. Tablo 1 tahmin edilen model sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2: Sabit Etkiler Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: Kişi Başı Vergi Geliri	Katsayı Tahmini
Bağımsız Değişkenler	
Tarım	-0.5117 (0.6697)
Sanayi	-1.5618** (0.6373)
Hizmetler	-2.1097 (2.8886)
İhracat	5.6169** (2.6865)
İthalat	0.0061*** (0.0013)
Nüfus Artışı	-0.4112 (0.3615)
Sabit Terim	875.3411*** (142.8037)
R² Grupiçi	0.1201
R² Gruplararası	0.1704
R² Toplam	0.1279
F İstatistiği (Olasılık Değeri)	7.05 (0.0000)
Gözlem Sayısı	395

Tablo 2'e İlişkin Not: **, *** sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Standart Hatalar parantez içinde gösterilmiştir.

Kaynak: Yazarların hesaplamaları.

Tablo 2 incelendiğinde sanayi üretimi, ihracat ve ithalat değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Sanayi üretiminin kişi başına vergi geliri üzerindeki etkisi negatifken, ihracat ve ithalatın etkisi pozitiftir. Sanayi üretiminin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin negatif olması 2008 yılında yaşanan Küresel Ekonomik Kriz'in Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisinden kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte ihracatın vergi gelirleri üzerinde pozitif etkisinin olması beklenen bir sonuçtur. Türkiye'de 1980'li yılların başından itibaren benimsenen ihracata dayalı büyüme stratejisi dikkate alındığında, ihracat artışıyla birlikte ekonomik büyüme ve vergi gelirlerinin artması doğaldır. İhracatın yanısıra ithalatın vergi gelirleri üzerinde pozitif etki yaratması ilk bakışta çelişkili gibi görünmekle birlikte Türkiye'de üretimin ithalata bağımlı olduğu ve ithalat yapılmaksızın bazı sektörlerde üretim yapılmasının

mümkün olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkabilecek sonuç olası hale gelmektedir. Modelde bu değişkenler dışında kalan değişkenlerin kişi başına vergi geliri üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmaması, ülkemizde kayıt dışı ekonominin yüksekliğinden kaynaklanmış olabilir.

Modelde ayrıca vergi gayreti yerine vergi tahsisinin kullanılması da, farklı sonuçların elde edilmesine yol açabilecektir. Bu aşamada vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği bölge ile verginin toplandığı bölgenin farklı olması, özellikle tüketim üzerinden alınan vergilerin belirgin bir şekilde iller ve bölgeler arasında dengesiz dağılımının nedenini oluşturmaktadır. Bu doğrultudan hareketle vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği il/bölge baz alınarak yapılacak hesaplama ile daha gerçekçi sonuçlara varılabilir. (Saruç ve Sağbaş, 2015: 928). Dolayısıyla iller itibarıyla vergi gayreti değerlerinde görülen farklılıklar vergi tahsisi yöntemi ile minimize edilebilir.

Sonuç

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, özel sektörün sermaye yetersizliği nedeniyle kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen yatırımlar ekonomik büyüme ve gelişme açısından son derece önemlidir. Kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen yatırımların finansmanı ise; vergilerle gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerini ve vergi gayretini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, ekonomik büyüme ve gelişmede kritik bir rol oynayan kamu yatırımlarının vergilerle finanse edilip edilmeyeceğini de ortaya koyacaktır.

Bu çalışmada Türkiye’de vergi gayretini etkileyen faktörler 79 ile ait 2010-2014 yıllarını kapsayan veriler kullanılarak ampirik olarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, Türkiye’de vergi gayretini etkileyen faktörlerin sanayi üretimi, ihracat ve ithalat olduğu belirlenmiştir. Söz konusu faktörlerin katsayı tahminleri incelendiğinde, sanayi üretiminin vergi gelirlerini negatif yönde etkilerken, ihracat ve ithalatın pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Sanayi üretiminin vergi gelirlerini negatif yönde etkilemesi, 2008 Küresel Ekonomik Krizi’nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisinden kaynaklanmış olabilir. İhracatın vergi gelirleri üzerindeki pozitif etkisi ise; ihracata dayalı büyüme stratejisinin bir sonucu olarak ihracat artışıyla birlikte ekonomik büyümedeki pozitif yönlü hareketten kaynaklanmaktadır. İthalatın vergi gelirleri üzerindeki pozitif etkisi Türkiye’de üretimin ithalata bağımlılığı ve bazı sektörlerde ithalat olmaksızın üretimin gerçekleştirilememesinden ortaya çıkmış olabilir.

Ayrıca modelde vergi gayreti yerine vergi tahsisinin kullanılması da farklı sonuçlara ulaşılmasına neden olabilecektir. Vergi tahsisi yöntemi kullanılarak yapılacak çalışmanın en

önemli avantajı vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği yerin dikkate alınmasıdır. Bu sayede vergi gayretine ilişkin iller ve bölgeler arasındaki farklar da minimize edilecektir.

Vergi gayretine ilişkin diğer önemli bir husus da vergi gelirlerinin zamanında ve tam olarak toplanabilmesi, vergilendirmede etkinliğin ve verimliliğin sağlanmasıdır. Bu doğrultudan hareketle vergi yönetiminin etkinliği, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma gibi kavramların da vergi gayreti kavramı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, vergi idaresinin etkinliğine ilişkin önemli tartışmaları da tekrar gündeme taşımaktadır.

Kaynakça

- Berksoy, T. (1984), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti*, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (Yayınlanmış Doktora Tezi), Yayın No: 362, İstanbul.
- Bird, M. R. and Vazquez, M. J. (2008), "Tax Effort In Developing Countries And High Income Countries: The Impact Of Corruption, Voice And Accountability", *Economic Analysis & Policy*, 1 (38), s. 54 – 71.
- Brun, F. J. and Diakite, M. (2016), "Tax Potential and Tax Effort: An Empirical Estimation for Nonresource Tax Revenue and VAT's Revenue", *Etudes et Documents*, No. 10, s.1 – 64.
- Çelik, H. (2006), *Türkiye'de Belediyelerin Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti Analizi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Çelikay, F. (2017), "Milli Gelirin Vergi Yükü Üzerindeki Etkileri: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1924-2014)", *Sosyoekonomi*, 25(32), s. 169 – 188.
- Çiçek, G. H. ve Yavuz, S. İ. (2014), "Vergi-Harcama Paradoksu: Türkiye'de Belediyeler Üzerine Bir Araştırma", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, No. 4, s. 17-31.
- Dursun, G. D. (2008), "1990–2006 Yılları Arası Türkiye'nin Vergi Kapasitesinin Hesaplanmasına Ait Bir Araştırma", *Maliye Finans Yazıları*, 22(79), s. 45 – 60.
- Eltony, M. N. (2002), "The Determinants of Tax Effort In Arab Countries", *Arab Planning Institute Working Paper Series*, s. 1 – 20.
- Garg, S. Goyal, A. and Pal, R. (2017), "Why Tax Effort Falls Short of Tax Capacity In Indian States", *Public Finance Review*, 45(2), s. 1 – 39.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, Bütçe Gelirlerinin GSYH İçindeki Payları, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_4.xls.htm, (13.05.2017).
- Gelir İdaresi Başkanlığı, İller İtibariyle Genel Bütçe Vergi Gelirleri, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm, (24.03.2017).
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2012), Seri: B, Sıra No: 7, Tahsilat Genel Tebliği, <http://www.gib.gov.tr/node/89104>, (24.03.2017).
- Gelir İdaresi Başkanlığı, OECD Üyesi Ülkelere İlişkin Çeşitli Vergi İstatistikleri, <http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/HTML/VI/OECD13.htm>, (27.09.2017).
- Kaghazian, S. Naghdi, Y. and Pourshian, N. (2013), "The Relationship Between Tax Effort and Oil Revenue In Selected Oil Countries" *Middle - East Journal of Scientific Research*, 15 (4), s. 493-499.
- Le, M. T. Dodson, B. and Bayraktar, N. (2012), "Tax Capacity and Tax Effort: Extended Cross-Country Analysis from 1994 to 2009", *IMF Policy Research Working Paper*, No: 6252, s. 1-50.
- Lotz, R. J. and Morss, R. E. (1967), "Measuring "Tax Effort" in Developing Countries" *Staff Papers - International Monetary Fund*, 14 (3), s. 478-499.
- OECD, (2017), Revenue Statistics, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV>, (28.09.2017).
- Öz, E. (2015), "Türkiye'nin Mali Sistemindeki Bazı Aksaklıklar Ve Çözüm Önerileri", <http://www.denizlismmmo.org/haberdetay.asp?ID=495>, (13.10.2017).
- Pessino, C. and Ricardo, F. (2010), "Determining Countries' Tax Effort", *Revista de Economía Pública*, 195 (4), s. 65 – 87.

- Piancastelli, M. (2001), "Measuring The Tax Effort Of Developed And Developing Countries. Cross Country Panel Data Analysis — 1985/95", *IPEA Working Paper*, No: 818, s. 1 – 18.
- Samimi, J. A. Zaroki, S. and Hadizade, A. (2009), "Tax Capacity and Tax Effort: Evidence from Islamic Republic of Iran", *World Applied Sciences Journal*, 6 (10), s. 1413-1422,
- Saruç, N. T. ve Sağbaş, İ. (2015), Türkiye’de Bölgesel Vergi Yükü ve Formül Yöntemiyle Vergi Tahsisi, *International Science and Technology Conference Prossesing Book*, 2 – 4 Eylül, St. Petersburg, s. 928 – 940.
- Shin, K. (1969), "International Difference in Tax Ratio", *The Review of Economics and Statistics*, 51(2), s. 213-220.
- Susam, N. (2015), *Kamu Maliyesi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Stotsky, G. J. and Woldemariam, A. (1997), "Tax Effort in Sub-Saharan Africa", *IMF Working Paper*, 97(107), s. 1 – 56.
- Şimşek, D. (2013), *Türkiye’de Bölge Düzeyinde Vergi Esnekliği, Vergi Canlılığı, Vergi Kapasitesi Ve Vergi Gayreti*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yohou, D. H. and Goujon, M. (2017), "Reassessing Tax Effort In Developing Countries: A Proposal of a Vulnerability-Adjusted Tax Effort Index (VATEI)", *Working Paper*, No. 186, s. 1 – 17.
- Wang, Q., Shen, C. and Zou, H. (2009), "Local Government Tax Effort In China: An Analysis Of Provincial Tax Performance", *Region et Development*, No: 29, s. 203 – 236.

TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIĞI SÜRDÜRÜLEBİLİR Mİ? YAPISAL KIRILMALAR ALTINDA EKONOMETRİK BİR ANALİZ¹

Mustafa Gökçe²

orcid.org/0000-0001-9218-9717

Gökhan Konat³

orcid.org/0000-0002-0964-7893

Oktay Kızılkaya⁴

orcid.org/0000-0002-3412-5616

ÖZ

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği ekonomi politikalarının sürdürülebilirliği açısından belirleyici unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle günümüzde bütçe açıklarının sürdürülebilirliğinin tespiti önem kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmada, Türkiye'de bütçe açığının sürdürülebilirliği, 2006:02-2017:06 dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak; serilerin durağanlıkları, ADF birim kök testi ve Lumsdaine-Papell yapısal kırılmalı birim kök testi ile incelenmiş ve birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmüştür. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle sınanmıştır. Uzun dönem eşbütünleşme katsayıları, DOLS yöntemiyle tahmin edilmiş ve Türkiye'de bütçe açığının güçlü sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açığı, Sürdürülebilirlik, Eşbütünleşme, DOLS

JEL Sınıflaması: C50, H60, H62

IS THE BUDGET DEFICIT SUSTAINABLE IN TURKEY? AN ECONOMETRIC ANALYSIS UNDER STRUCTURAL BREAKS

ABSTRACT

Sustainability of budget deficits is regarded as one of the determining factors in the sustainability of economic policies. For this reason, the determination of the sustainability of budget deficits is gaining importance nowadays. In this study, the sustainability of the budget deficit in Turkey was examined using data from the period 2006: 02-2017: 06. In this context the first, the stationarity of the series was examined using the ADF unit root test and the Lumsdaine-Papell structural break unit root test. When the first difference was received, they were found to be stationary. The existence of the cointegration relation between the series was tested by Maki (2012) with structural break cointegration test. Long term cointegration coefficients were estimated by the DOLS method. The result that the budget deficit in Turkey has been strongly sustainable was reached.

Keywords: Budget Deficit, Sustainability, Cointegration, DOLS

JEL Classification: C50, H60, H62

¹ Bu makale, 21-23 Eylül 2017 tarihleri arasında düzenlenen "Uluslararası Ekonomi, Finans ve Ekonometri Sempozyumu (ISEFE 2017)"nda sözlü bildiri olarak sunulan "Bütçe Açığı Sürdürülebilir mi? Türkiye Örneğinde Ekonometrik Bir Analiz" adlı çalışmanın genişletilmiş halidir.

² Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, mugokce@gmail.com

³ Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, g_konat@hotmail.com

⁴ Yrd. Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, o.kizilkaya.4@gmail.com

Giriş

Bütçe, belirli bir dönem için devletin gelir ve gider tahminlerini göstermekte olup gelirlerin toplanmasına ve harcamaların yapılmasına izin veren bir kanun olarak tanımlanabilir. Bütçenin iyi planlanarak hazırlanması ekonomideki büyüme, kalkınma, sosyal gelişme ve toplum ihtiyaçlarının giderilmesi için gereklidir (Tüğen ve Güngör, 2013:20). Bütçe açığı ise hükümetin bir yıllık süre zarfında yapmış olduğu harcamaların, elde etmiş olduğu gelirlerden fazla olması olarak ifade edilmektedir (McConnell ve Brue, 2008:213). Bütçe açığının belirli sınırlar içinde kalması ülkeler için önem arz etmektedir. Maastricht kriterleri, bütçe açığının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'nın %3'ünü geçmemesini öngörmektedir. Yüksek bütçe açığının kapatılması için ek vergi veya borçlanma ülkeler için alternatif yöntemlerdir. Kendine özgü maliyetleri olan bu alternatiflerden özellikle borçlanmanın artması diğer makroekonomik göstergeler ve dengeleri olumsuz etkileyebilmektedir. Bu yüzden gelir ve harcamalar arasındaki ilişkinin belirlenerek mali politikaların oluşturulması, bütçe açıklarının ortadan kaldırılmasa bile sürdürülebilir hale getirilmesi için önem arz etmektedir (Akar, 2014:142).

1923 yılında Cumhuriyet'in kurulması ile "denk bütçe" ilkesi, maliye politikasının temel ilkesi olarak kabul edilmiştir. Türkiye ekonomisinde bütçe açığı sorunu Cumhuriyetin ilk yıllarında pek ortaya çıkmazken 1950'li yıllardan sonra önem kazanmaya başlamıştır. 1950 yılından sonra 1951 yılı hariç 1960'a kadar bütçe açık vermiş, bu dönemde kamu yatırımındaki artışlar harcamaları arttırmış ve bütçe açıkları olağan hale gelmeye başlamıştır. Planlı kalkınmaya geçilen 1963 yılından itibaren ise, bütçelerin kalkınma plan ve programlarına uygun bir gelişme göstermesine çalışılmış ancak planlı dönemde de bütçe açığı sorunu sürekli yaşanmıştır. 1974 yılında petrol fiyatlarındaki artışlar ve Kıbrıs barış harekâtı sonucunda Amerika ve Avrupa'nın ekonomik ambargosuyla karşılaşan Türkiye yüksek bütçe açığı vermiştir. 24 Ocak 1980'de uygulanmaya başlayan istikrar politikalarında, bütçe açığının azaltılması istikrar faktörü olarak görülmüştür. Sadece bütçe harcamalarını sınırlamak ise bütçe açıklarını azaltmakta yetersiz kalmıştır. 1990'lı yıllarda ise körfez krizinin de etkisiyle bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama oranı iyice düşmüştür. 5 Nisan kararlarının alınmasının etkisiyle 1994-1995 döneminde düşük gerçekleşen bütçe açığı, 1996-2001 döneminde ise önemli artışlar göstermiştir. 2002 sonrası dönemde ise bütçe açığında önceki dönemlere göre azalmalar gözlenmektedir (Tüğen, 1991:8; Göktaş, 2008:46). Ülkeler bütçe açıklarını azaltıp mali disiplini sağlamak için etkin para ve maliye politikaları uygulamaktadırlar. Bu durumun sürdürülebilirliğinin mutlaka analiz edilmesi gerekmektedir

(Göktaş, 2008:47). Sürdürülebilirlik kavramı, piyasadaki karşılaşılan finansman maliyeti altında gelir gider dengesinde büyük bir düzeltme yapılmaksızın mevcut bütçe kısıtının sağlanması olarak tanımlanabilir (Geithner, 2002:3,4). Bütçe açıklarının sürdürülebilirliğini ölçmek için üç yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar; muhasebe yaklaşımı, sürdürülebilirlik göstergeleri yaklaşımı ve dönemler arası bütçe kısıtı yaklaşımıdır.

Muhasebe yaklaşımı; yükümlülüklerin, ekonominin GSYİH'nın büyüme oranı kadar artacağını ve borç/GSYİH oranının sabit kalacağını varsayarak, finanse edilebilir bütçe açığını belirlemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, hangi borç stratejisinin sürdürülebilir veya sürdürülemez olduğunun belirlenmesine olanak vermemektedir. Sürdürülebilirlik göstergeleri yaklaşımı ise bütçe politikalarındaki tutarsızlığın büyüklüğünü hesaplamak ve belirlenen temel yılın borç/GSYİH oranını istikrarlı kılmak için gerekli olan politikaları ve bu politikaların boyutlarını dikkate almaktadır. Bu yaklaşımlar içerisinde dönemler arası bütçe kısıtı yaklaşımı son zamanlarda önem kazanmaya başlamıştır. Dönemler arası bütçe kısıtı yaklaşımı, uzun dönemde bütçe açığının kamu gelir fazlasıyla ödeneceğini varsaymaktadır (Kalyoncu, 2005:36; Özcan, 2011: 231-232). Bu yaklaşımın temeli Hamilton ve Flavin (1986)'in çalışmasına dayanmaktadır. Hamilton ve Flavin (1986), kamu borcunun tek değişkenli zaman serisi özelliklerini test etmiştir. Çalışmada reel faizin sabit olduğu varsayılmış, kamu borcunun reel değeri kullanılmış, kamu borcu ve birincil dengenin durağanlığı birim kök testleri ile sınanmıştır. Hakkio ve Rush ise 1991 yılında ekonometrik yöntemin değiştiği farklı bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada ABD bütçe politikalarının sürdürülebilirlik analizi, devlet gelirleri (R_t) ve faiz ödemelerini içeren devlet harcamaları (G_t) arasındaki ilişkiye, eşbütünleşme testi uygulanarak incelenmiştir (Hakkio ve Rush, 1991: 429-445).

Model aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$R_t = \alpha + \beta G_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Sürdürülebilirliğin sağlanması için Denklem (1)'de R_t ve G_t değişkenlerinin eşbütünleşik olması gerekmektedir. Buna göre;

- Eşbütünleşme yok ise sürdürülebilirlik yoktur.
- Eşbütünleşme var ve $\beta = 1$ ise sürdürülebilirlik vardır.
- Eşbütünleşme var ve $\beta < 1$ ise mali sürdürülebilirlik sağlanamayabilir.
- $\beta \leq 0$ ise bütçe harcamaları artış hızı, bütçe gelirleri artış hızından yüksek olduğunu göstermekte olup mali sürdürülebilirlik yoktur (Kaya, 2013:76,77).

Quintos (1995) ise Hakkio-Rush'a ait çalışmayı genişletilerek, kırılmaları da dikkate alarak sürdürülebilirliğin zayıf ve güçlü olma koşullarını eklemiştir. Buna göre;

- R_t ve G_t eşbütünleşik ve $\beta = 1$ olması durumunda bütçe açığı güçlü sürdürülebilir,
- R_t ve G_t eşbütünleşik ve $0 < \beta < 1$ olması durumunda bütçe açığı zayıf sürdürülebilir,
- $\beta \leq 0$ ise bütçe açığı sürdürülemez

olarak ifade edilmektedir.

Güçlü sürdürülebilirlik, bir finansman yönetimindeki sürdürülebilirliğin başka bir finansman yönetimindeki sürdürülebilirliğe ihtiyacı olmaması durumu olarak açıklanırken; zayıf sürdürülebilirlik, herhangi bir finansman yolu için başka bir finansman yolu kullanılmadan sürdürülebilir olmadığı durumu olarak açıklanmaktadır (Özgen, 2002:185). Bununla birlikte, sürdürülebilir bütçe açıklarının “zayıf” formu, hükümetin uzun vadede borcunu ödeyebilme kabiliyeti azalmaktadır. Hükümet gelirlerinden fazlasını harcadığında borcunu ödeyememe riski artacak, bunun sonucunda hükümet borcunu ödeyebilmek için daha yüksek faiz oranları ile borçlanmak zorunda kalacaktır (Payne vd., 2008:825). Güçlü sürdürülebilirlik durumunda uygulanan politikalarda değişiklik yapılması gerekmemekte iken, zayıf sürdürülebilirlik durumunda ise uygulanan politikalarda bir değişikliğin yapılması gerekli olabilmektedir (Göktaş, 2008:51).

Çalışmanın birinci bölümünde konu ile ilgili literatüre yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Hakkio-Rush (1991) ile Quintos (1995) tarafından önerilen yöntem ile Türkiye’de bütçe açığının sürdürülebilir olup olmadığı araştırılmıştır. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile sınanmıştır. Seriler arasındaki uzun dönem ilişkileri ise Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Literatür

Literatürde bütçe açıklarının sürdürülebilirliğine yönelik ampirik birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada literatürde yapılan çalışmalardan farklı olarak beş tane yapısal kırılmayı içsel olarak göz önünde bulundurabilen Maki (2012) eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Literatürde bütçe açıklarının sürdürülebilirliğini konusunda Amerika Birleşik Devletleri örneğinde yapılan çalışmalar incelendiğinde, Kremers (1989), Wilcox (1989) ile Hakkio ve Rush (1991) bütçe açıklarının sürdürülemez olduğu, Hamilton ve Flavin (1986), Trehan ve Walsh (1991), Haug (1991), Quintos (1995) ve Arestis vd. (2004) ise bütçe açıklarının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır. ABD dışındaki ülkeler için ise Wu (1998) Tayvan için, Green vd. (2001) Polonya için, Koo (2002) Kore için, Khashalala (2006) Güney Afrika için, Legrenzi ve Milas (2012) İtalya için, Richter ve Pappas (2013) ise

Yunanistan için yaptıkları çalışmalarda bütçe açıklarının sürdürülebilir olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Galli ve Padovano (2005) İtalya için, Marinheiro (2006) Portekiz için, Maria vd. (2007) Arjantin için, Kuncoro (2012) Endonezya için, Fountas ve Wu (1996), Makrydakis vd. (1999) ile Trachanas ve Katrakilidis (2014) ise Yunanistan için yaptıkları çalışmalarda bütçe açıklarının sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Bajo-Rubio vd. (2008) ABD için, Panagiotis vd. (2009) ise Yunanistan için bütçe açıklarının zayıf sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tablo 1’de literatürde bütçe açığının sürdürülebilirliğine dair yapılan çalışmalar, kullanılan yöntemler ve sonuçları verilmiştir.

Tablo 1: Literatür Özeti

Yazar(lar)	Ülke (Grubu) - Dönem	Kullanılan Ekonometrik Yöntem	Sonuç
Hamilton ve Flavin (1986)	ABD 1960-1984 (Yıllık)	DF Birim Kök Testi	Bütçe açığı sürdürülebilir
Kremers (1989)	ABD 1920-1981 (Yıllık)	Bhargava ve ADF Birim Kök Testi	Bütçe açığı sürdürülemez
Wilcox (1989)	ABD 1960-1984 (Yıllık)	DF Birim Kök Testi	Bütçe açığı sürdürülemez
Hakkio ve Rush (1991)	ABD 1950:2 -1988:4 (Üç Aylık)	Engle-Granger Eşbütünleşme	Bütçe açığı sürdürülemez
Trehan ve Walsh (1991)	ABD 1890-1986 (Yıllık)	DF Birim Kök Testi	Bütçe açığı sürdürülebilir
Haug (1991)	ABD 1960:1-1987:4 (Üç Aylık)	Engle-Granger Eşbütünleşme	Bütçe açığı sürdürülebilir
Quintos (1995)	ABD 1947:2-1992:3 (Üç Aylık)	Johansen Eşbütünleşme, FMOLS	1980 yılına kadar bütçe açığı sürdürülebilir
Fountas ve Wu (1996)	Yunanistan 1958-1992 (Yıllık)	Gregory-Hansen Eşbütünleşme	Bütçe açığı sürdürülemez
Wu (1998)	Tayvan 1955-1994 (Yıllık)	Engle-Granger, Johansen, Gregory-Hansen Eşbütünleşme	Bütçe açığı sürdürülebilir
Makrydakis, Tzavalis ve Balfoussias (1999)	Yunanistan 1958-1995 (Yıllık)	ADF, KPSS, Zivot-Andrews Birim Kök Testi	Bütçe açığı sürdürülemez
Green, Holmes ve Kowalski (2001)	Polonya 1991-1998 (Aylık)	Johansen Eşbütünleşme	Bütçe açığı sürdürülebilir
Koo (2002)	Kore 1970-1999 (Yıllık)	ADF, Phillips-Perron Birim Kök Testi	Bütçe açığı sürdürülebilir
Arestis, Cipollini ve Fattouh, (2004)	ABD 1947:2-2002:1 (Üç Aylık)	TAR Birim Kök	Bütçe açığı sürdürülebilir

Galli, ve Padovano (2005)	İtalya 1950-2002 (Yıllık)	ADF, Phillips-Perron Birim Kök Testi, Johansen Eşbütünlük	Bütçe açığı sürdürülemez
Marinho (2006)	Portekiz 1903-2003 (Yıllık)	ADF, Phillips-Perron, KPSS Birim Kök Testi, Engle-Granger, Johansen, Gregory-Hansen Eşbütünlük	Bütçe açığı sürdürülebilir
Kashalala (2006)	Güney Afrika 1990-2005 (Üç Aylık)	Johansen Eşbütünlük	Bütçe açığı sürdürülebilir
Maria, Cerro, Meloni, ve Genta (2007)	Arjantin 1865-2002 (Yıllık)	Johansen, Gregory-Hansen Eşbütünlük	Bütçe açığı sürdürülebilir
Bajo-Rubio, Diaz-Roldán ve Esteve (2008)	ABD 1947:1-2005:3 (Aylık)	Bai-Perron, Stock-Watson-Shin Eşbütünlük	Bütçe açığı 1947:1-2005:3 döneminde zayıf sürdürülebilir, 1982:1-1996:2 döneminde güçlü sürdürülebilir
Panagiotis, Emmanouil, Athanasenas ve Constantinos, (2009)	Yunanistan 1960-2007 (Yıllık)	Johansen Eşbütünlük	Bütçe açığı zayıf sürdürülebilir
Legrenzi ve Milas (2012)	İtalya 1960-2009 (Yıllık)	Johansen Eşbütünlük	Bütçe açığı sürdürülebilir
Kuncoro (2012)	Endonezya 1999-2009 (Üç Aylık)	En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi	Bütçe açığı sürdürülemez
Richter ve Paparas (2013)	Yunanistan 1833-2009 ve 1960-2009 (Yıllık)	Engle-Granger, Johansen Eşbütünlük, DOLS	Johansen testi sonuçlarına göre bütçe açığı sürdürülemez, diğer testlerin sonuçlarına göre bütçe açığı sürdürülebilir
Trachanas ve Katrakilidis (2014)	Yunanistan 1960-2011 (Yıllık)	Engle-Granger, Johansen, ARDL, Gregory-Hansen, Hatemi-J Eşbütünlük	Bütçe açığı sürdürülemez

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde, Türkiye örneğinde yapılan çalışmalarda bütçe açığının zayıf sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşan çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Türkiye örneğinde bütçe açığının sürdürülebilirliğine dair yapılan çalışmalar, kullanılan yöntemler ve sonuçları Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2: Türkiye Örneğinde Literatür Özeti

Yazar(lar)	Ülke (Grubu) - Dönem	Kullanılan Ekonometrik Yöntem	Sonuç
Kuştepel ve Öner (2005)	Türkiye 1970-2003 (Yıllık)	Gregory-Hansen Eşbütünlük, Johansen Eşbütünlük, DOLS	Bütçe açığı zayıf sürdürülebilir
Göktaş (2008)	Türkiye 1987:1-2007:3 (Üç	Stock-Watson-Shin Eşbütünlük	Bütçe açığı zayıf sürdürülebilir

	Aylık)		
Payne Mohammadi ve Cak (2008)	Türkiye 1968-2004 (Yıllık)	Gregory-Hansen Eşbütünleşme, Johansen Eşbütünleşme, DOLS, TAR, MTAR	Bütçe açığı zayıf sürdürülebilir
Aslan (2009)	Türkiye 2006:01-2009:06 (Aylık) 1980-2005 (Yıllık)	FMOLS, DOLS	Aylık bazda FMOLS sonuçlarına göre bütçe açığının sürdürülemez, DOLS sonuçlarına göre bütçe açığı güçlü formda sürdürülebilir. Yıllık bazda her iki yonteme göre de zayıf formda sürdürülebilir.
Yıldırım ve Özcan (2011)	Türkiye 1970-2005 (Yıllık)	Johansen Eşbütünleşme	Bütçe açığı zayıf sürdürülebilir
Tekeli ve Hotunluoğlu (2014)	Türkiye 1975-2012 (Yıllık)	Carrion-i Silvestre vd. (2009) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi	Bütçe açığı güçlü formda sürdürülebilir değil
Akar (2014)	Türkiye 1950-2014 (Yıllık)	Gregory-Hansen Eşbütünleşme, TAR, MTAR	Bütçe açığı zayıf sürdürülebilir
Altun (2017)	Türkiye 1950-2015 (Yıllık)	ADF, Phillips-Perron, Lee Strazicich, Fourier KSS Birim Kök Testleri	Bütçe açığı sürdürülebilir

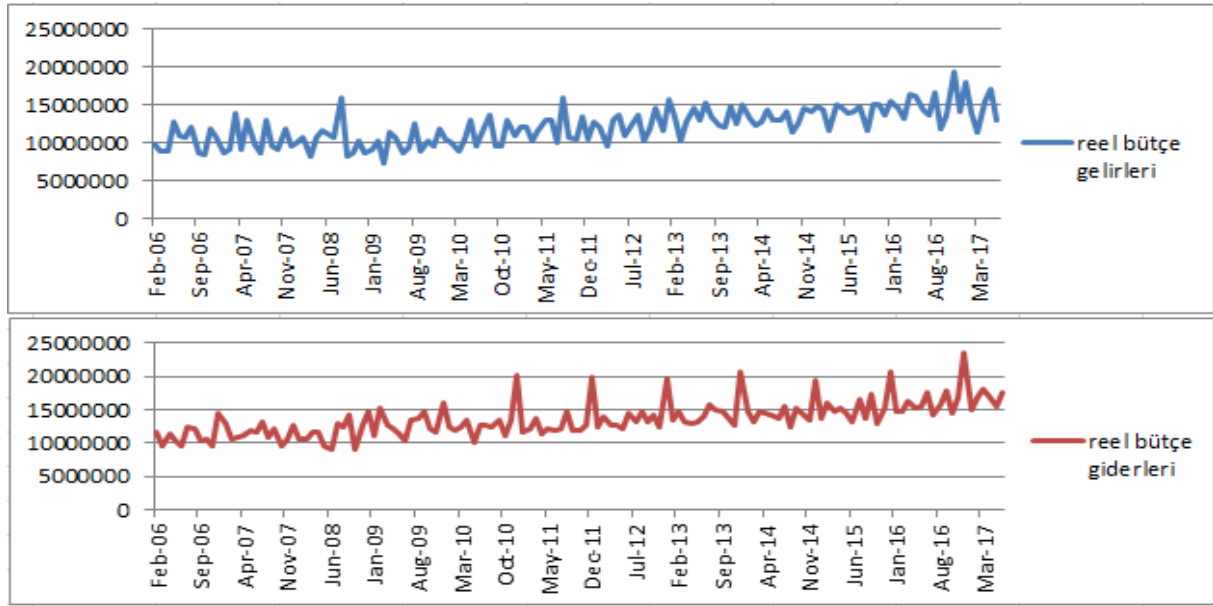
Tablo 2'den izlenebileceği gibi, Türkiye örneğinde bütçe açığının sürdürülebilirliğine dair yapılan ampirik çalışmalardan, Kuştepe ve Öner (2005), Göktaş (2008), Payne, Mohammadi ve Cak (2008), Yıldırım ve Özcan (2011) ile Akar (2014) çalışmalarında bütçe açığının zayıf sürdürülebilir olduğunu ileri sürerken, Tekeli ve Hotunluoğlu (2014) ise bütçe açığının güçlü sürdürülebilir olmadığını ifade etmişlerdir. Altun (2017) ise çalışmasında bütçe açığının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Veri Seti ve Analiz

Bu çalışmada Türkiye'de 2006:02-2017:06 döneminde bütçe açıklarının sürdürülebilirliği, 2008 küresel krizi ve yakın dönemde görülen gelişmeler göz önüne alınarak yapısal kırılmaları dikkate alan testler ile araştırılmıştır. Çalışmada Hakkio-Rush (1991) ile Quintos (1995) tarafından önerilen ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesine dayanan yöntem kullanılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak; serilerin durağanlıkları Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve Lumsdaine-Papell (1997) yapısal kırılmalı birim kök testi ile incelenmiştir. İkinci aşamada; seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle sınanmıştır. Üçüncü aşamada; seriler arasındaki

uzun dönem ilişkileri DOLS yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada Eviews 9, WinRATS Pro ve Gauss 10 paket programlarından yararlanılmıştır.

Çalışmada, bütçe gelirleri (r) ve faiz ödemelerini de kapsayan bütçe giderleri (e) değişkenleri kullanılmış, veriler TCMB-Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) web sayfasından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) (2003=100) serisi ile enflasyon etkilerinden arındırılarak reel hale getirilmiştir. Grafik 1’de reel hale getirilen 2006:02-2017:06 dönemi bütçe gelirleri ve bütçe giderleri serileri görülmektedir.

Grafik 1: Reel Bütçe Gelirleri ve Reel Bütçe Giderleri

Çalışmada kullanılan her iki değişkende de mevsimsellik etkisi tespit edilmiş ve değişkenler TRAMO/SEATS yöntemi kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Analizde kullanılan her iki seri de logaritmik forma dönüştürülmüştür.

Birim Kök Testi

Birim kök sürecinin özelliği bir şokun uzun kalıcı etkiye sahip olmasıdır. Çok sayıda birim kök testi olmasına rağmen Dickey-Fuller (DF) testi ve onun uzantısı olan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi en yaygın kullanılan birim kök testleridir (Wooldridge, 2013:660). ADF testinde tahmin edilecek denklemler Denklem (2), (3) ve (4)'de verilmiştir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (4)$$

Eşitliklerde serinin birim köke sahip olduğunu ifade eden H_0 sıfır hipotezi; $H_0: \delta = 0$ olarak ifade edilir. H_0 sıfır hipotezi reddedilirse Denklem (3)'e göre serinin ortalama etrafında durağan olduğuna, Denklem (4)'e göre ise trend durağan olduğuna karar verilmektedir. Değişkenlerin bütünleşik derecelerini belirlemek amacıyla ADF birim kök testi uygulanmıştır. Elde edilen test değerleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		(%1)	(%5)	(%10)
<i>lr</i>	-0.355 [7]	-3.481	-2.883	-2.578
Δlr	-7.455 [6]*	-3.481	-2.883	-2.578
<i>le</i>	-0.166 [5]	-3.480	-2.883	-2.578
Δle	-11.212 [4]*	-3.480	-2.883	-2.578

Not: Köşeli parantez içindeki değerler, değişkenlerin, AIC'ye göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluğunu belirtmektedir. *, ** ve *** sırasıyla; %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 3'den izlenebileceği gibi ADF test istatistiği sonuçlarına göre, analizde kullanılan *lr* ve *le* değişkenlerinin, düzey değerinde birim kök içerdiği ve serilerin birinci farklarında durağan oldukları belirlenmiştir.

Bir seride yapısal kırılma olması halinde yapısal kırılmaları dikkate almayan testler sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Bu eksikliği gidermek için analizde, serilerde birim kök testi yaparken yapısal kırılmalara izin veren Lumsdaine-Papell yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Birden fazla kırılmanın olduğu durumlarda, iktisadi değişkenler için tek kırılmaya izin veren testler kullanılması halinde testin gücünde azalma olabilir. Bu nedenle Lumsdaine ve Papell (1997) seride iki yapısal kırılmayı içsel olarak göz önünde bulundurabilen bir birim kök testi geliştirmişlerdir. Lumsdaine-Papell (LP) birim kök testi, Zivot-Andrews (1992) tek kırılmalı birim kök testinin iki kırılma için geliştirilmiş halidir. Modelde kullandıkları regresyon denklemlerini Model AA ve Model CC diye adlandırmışlardır. Model AA sadece düzeyde iki kırılmaya izin verirken, Model CC hem düzeyde hem de eğimde iki kırılmaya izin vermektedir. Model AA regresyon denklemi;

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + \theta_1 DU1_t + \phi_1 DT2_t + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (5)$$

şeklindedir. Model AA regresyon denklemindeki kukla değişkenler;

$$DU1_t = \begin{cases} t > TB_1 \text{ iken,} & 1 \\ \text{Diğer durumlarda,} & 0 \end{cases}, DU2_t = \begin{cases} t > TB_2 \text{ iken,} & 1 \\ \text{Diğer durumlarda,} & 0 \end{cases}$$

şeklinde tanımlanır. Burada TB_1 ilk kırılma zamanını, TB_2 ise ikinci kırılma zamanını göstermektedir. Model CC regresyon denklemi ise;

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + \theta_1 DU1_t + \phi_2 DT1_t + \theta_2 DU2_t + \phi_1 DT2_t + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (6)$$

şeklindedir. Model CC regresyon denklemindeki kukla değişkenler de;

$$DT1_t = \begin{cases} t > TB_1 \text{ iken,} & t - TB_1 \\ \text{Diğer durumlarda,} & 0 \end{cases}, DT2_t = \begin{cases} t > TB_2 \text{ iken,} & t - TB_2 \\ \text{Diğer durumlarda,} & 0 \end{cases}$$

şeklinde tanımlanır. Burada yine Model AA da ki gibi, TB_1 ilk kırılma zamanını, TB_2 ise ikinci kırılma zamanını göstermektedir. Modelde tüm olası kırılma çiftleri test edilir ve modele eklenir. α 'nın t -istatistiklerinin minimum olduğu yerde kırılma tarihlerini (TB_1, TB_2) seçilir. Testin hipotezleri ise;

H_0 : Yapısal değişim olmadan seri birim köklüdür.

H_1 : Seri iki yapısal kırılma ile durağandır.

şeklindedir. Tablo 4'de Lumsdaine-Papell yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4: Lumsdaine-Papell Birim Kök Testi Sonuçları

	<i>lr</i>		Δlr	
	Model AA	Model CC	Model AA	Model CC
Test İstatistiği	-5.7898	-5.7826	-8.2315*	-9.1119*
Gecikme Uzunluğu	7	7	6	6
Birinci Kırılma Tarihi	2008:08	2008:09	2009:07	2008:08
İkinci Kırılma Tarihi	2010:06	2014:03	2014:11	2010:02
	<i>le</i>		Δle	
	Model AA	Model CC	Model AA	Model CC
Test İstatistiği	-3.8586	-4.9561	-5.9436***	-6.6423***
Gecikme Uzunluğu	5	5	12	12
Birinci Kırılma Tarihi	2008:10	2008:07	2009:11	2008:10
İkinci Kırılma Tarihi	2015:12	2015:07	2013:10	2010:10
Kritik Değerler				
	%1	%5	%10	
Model AA	-6.74	-6.16	-5.89	
Model CC	-7.19	-6.65	-6.48	

Not: *, ** ve *** sırasıyla; %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir. Uygun gecikme uzunluğu genelden özele t-anlamlılık yöntemiyle belirlenmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde lr ve le serilerinin düzey değerleri için serilerin yapısal kırılma olmadan birim köklü olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilememektedir. Lumsdaine-Papell yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarına göre, ele alınan her iki serinin düzeyde durağan olmadığı birinci farklarında ise durağan oldukları görülmüştür. Bu sonuçlar ADF testi sonuçları ile uyumludur. Analizin bir sonraki aşamasında uygulanacak olan Maki eşbütünleşme testi, serilerin $I(1)$ olması şartıyla analiz yapılmasına olanak tanıdığından, eşbütünleşme ilişkisinin incelenebilmesi için gerekli ön koşul sağlanmıştır.

Eşbütünleşme Analizi

Zaman serisi verileri kullanılarak yapılan ekonometrik analizlerde karşılaşılan sorunlardan biride durağan olmayan değişkenlerin model tahminlerinde sahte regresyona sebep olmalarıdır (Göktaş, 2005:113). Sahte regresyondan kaçınmak iki şekilde mümkündür. Birincisi değişkenlerin durağan düzeylerini kullanmaktır. En yaygın durağanlaştırma işlemi ise fark almaktır. Ancak fark alma işlemi serilerin uzun dönem dinamiklerini (ilişkisini) yok etmektedir. İkincisi ise eş bütünleşme analizine başvurmaktır (Sevüktekin ve Nargeleşkenler, 2010:484). Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizlerinin anlamlı olabilmesi ve gerçek ilişkileri yansıtabilmesi, ancak bu zaman serileri arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığıyla mümkün olmaktadır (Gujarati, 1999: 725, 726).

Serilerde yapısal kırılmaların varlığı durumunda, yapısal kırılmaları dikkate almayan eşbütünleşme testleri de sapmalı sonuçlar verecektir. Bu nedenle, eşbütünleşme testlerinde yapısal kırılmaların etkilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Maki (2012), beş tane yapısal kırılmayı içsel olarak göz önünde bulundurabilen bir test yöntemi geliştirmiştir. Bu yöntem, Bai ve Perron (1998) tarafından önerilen yapısal kırılma testine ve Kapetanios (2005) tarafından geliştirilen birim kök testine dayanmaktadır. Yöntemde en fazla 4 açıklayıcı değişken kullanılabilmekte ve analize alınacak bütün serilerin $I(1)$ olması gerekmektedir.

Testin hipotezleri:

H_0 : Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme yoktur.

H_1 : Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme vardır.

Maki (2012), yapısal kırılmaların varlığı durumunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını test edebilmek için, dört farklı model geliştirmiştir:

Model 0: Sabit terimde kırılma var, trendsiz model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + u_t \quad (7)$$

Model 1: Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendsiz model. β_i'

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i' x_t D_{i,t} + u_t \quad (8)$$

Model 2: Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendli model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i' x_t D_{i,t} + u_t \quad (9)$$

Model 3: Sabit terimde, eğimde ve trendde kırılma var.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i' x_t D_{i,t} + u_t \quad (10)$$

D_i , kukla değişkenler olup, Maki (2012) çalışmasında şöyle tanımlanmıştır:

$$D_i = \begin{cases} 1 & t > T_B \text{ iken} \\ 0 & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

Burada TB yapısal kırılma tarihini ifade etmektedir.

Hipotezleri test etmek için gerekli olan kritik değerler, Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanmış ve Maki (2012: s.2013)'nin çalışmasında verilmiştir. Hesaplanan değer, kritik değerden küçük olduğunda, sıfır hipotezi reddedilerek seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmektedir. Tablo 5'de Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5: Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model	Test İstatistiği	Kritik Değer			Kırılma Tarihleri
		(% 1)	(% 5)	(% 10)	
Model 0	-13.893*	-5.776	-5.230	-4.982	Ağustos 2008, Ocak 2011, Aralık 2012, Kasım 2014
Model 1	-12.938*	-5.524	-5.038	-4.784	Mayıs 2007
Model 2	-13.731*	-6.251	-5.703	-5.402	Temmuz 2007, Ocak 2011, Kasım 2014
Model 3	-14.186*	-6.048	-5.541	-5.281	Kasım 2009

Not: *,%1, **,%5, ***,%10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir.

Tablo 5'teki sonuçlar incelendiğinde, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Seriler, uzun dönemde birlikte hareket etmektedir ve bu serilerin düzey değerleriyle gerçekleştirilecek uzun dönem analizi, sahte regresyon içermeyecektir.

Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini

Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yöntemi, açıklayıcı değişkenlerdeki içsellik ve otokorelasyon sorunlarının varlığı durumunda da güçlü ve tutarlı tahminler üretmektedir. Stock-Watson (1993), içsellik sorunlarını giderebilmek amacıyla açıklayıcı değişkenlerin düzey değerlerinin yanında, ilk farklarının gecikme (lag) ve öncüllerinin (lead) de modele dahil edilmesini önermişlerdir. Ayrıca bu yöntem otokorelasyon sorununu da Genelleştirilmiş EKK yöntemi ile çözebilmektedir.

Çalışmada uzun dönem eşbütünleşme katsayıları DOLS yöntemiyle tahmin edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayıları

Değişken	Bağımlı Değişken: <i>lr</i>		
	Katsayı	<i>t</i> -istatistiği	Prob
<i>le</i>	0.98*	12.87	(0.000)
Sabit Terim	0.07	0.05	(0.952)
K1	0.23*	6.56	(0.000)
K2	-0.07*	-4.57	(0.000)
K3	-0.05*	-2.67	(0.008)
K4	-0.02***	-1.76	(0.080)

Not: *,%1, **,%5, ***,%10 anlamlılık düzeyinde katsayıların anlamlılığını ifade etmektedir. K1: Ağustos 2008, K2: Ocak 2011, K3: Aralık 2012, K4: Kasım 2014

Tablo 6'da eşbütünleşme denklemi uzun dönem katsayılarını göstermektedir. Model sonuçlarına göre *lr* ve *le* serileri arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Eşbütünleşme denklemine göre *le* değişkeninin katsayısı (β) 0.98 olarak elde edilmiştir. Modelde yer alan değişkenlerin eşbütünleşik olması ve β katsayısının 0'dan farklı olması dolayısıyla Türkiye'de bütçe açığının sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sürdürülebilirliğin güçlü mü yoksa zayıf mı olduğunun tespit edilebilmesi için β katsayısının 1 değerinden farklı olup olmadığı Wald testi ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 7'da gösterilmiştir.

Tablo 7: β Katsayısının 1 Değerinden Farklı Olup Olmadığı Testi

β	Test Edilen Katsayı	WDOLS	Prob
0.98	1	0.022	0.880

Tablo 7’de verildiği gibi hesaplanan WDOLS istatistiği 0.022 olarak elde edilmiştir. Bu değer %5 anlamlılık seviyesinde χ^2 tablo değeri olan 3.84 değerinden küçük olarak elde edilmiş ve bu sonuçlara göre güçlü sürdürülebilirliğin varlığını ifade eden $\beta = 1$ temel hipotezi %5 anlamlılık seviyesinde reddedilememektedir. Uzun dönem katsayısı 1 olarak elde edildiğinden, Türkiye’de bütçe açığının güçlü sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, Türkiye’de bütçe açığının sürdürülebilirliği, 2006:02-2017:06 dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak; serilerin durağanlıkları, ADF birim kök testi ve Lumsdaine-Papell yapısal kırılmalı birim kök testi ile incelenmiş ve serilerin düzey değerlerinde durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmüştür. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle sınanmış ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu, yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri tespit edilmiştir. Uzun dönem eşbütünleşme katsayıları, DOLS yöntemiyle tahmin edilmiş ve bütçe giderleri (*le*) ile bütçe gelirleri (*lr*) değişkenleri arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bir ilişkinin var olduğu belirlenmiştir. Eşbütünleşme denkleminde göre bütçe giderleri (*le*) değişkeninin katsayısının 0.98 olarak elde edilmiştir. Uzun dönem katsayısının 1 değerinden farklı olmadığından, Türkiye’de bütçe açığının güçlü sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç Aslan (2009)’nın elde ettiği sonuçları desteklemektedir.

Dünya genelinde hemen hemen tüm hükümetler bütçe açığı rakamları ile karşılaşmakta ve bunun için alternatif seçenekler aramaktadırlar. Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği ekonomi politikalarının sürdürülebilmesi açısından önem taşımakta olup bütçe açıklarının finansmanı günümüzde önemli bir araştırma konusu olarak yer edinmektedir. Türkiye açısından bakıldığında, Türkiye’de bütçe dengelerinin güçlü sürdürülebilir olduğundan hareketle kamu mali disiplinine yönelik mevcut politikaların devam ettirilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akar, S. (2014), “Türkiye’de Bütçe Gelir ve Harcamalarının Ampirik Analizi”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 8 (1).
- Altun, N. (2017), “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliğinin Ampirik Olarak Analizi: 1950-2015 Dönemi”, *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, , 13 (1).
- Arestis P., Cippolini, A. and Fattouh B. (2004), “Threshold Effects in the U.S. Budget Deficit”, *Economic Inquiry*, 42 (2), s. 214-222.
- Aslan, A. (2009), “Bütçe Açığı Sürdürülebilirliğinin Dinamik Analizi: Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi*, 157, s. 227-234.
- Bajo-Rubio, O., Diaz-Roldán C. and Esteve V. (2008), “US Deficit Sustainability Revisited: A Multiple Structural Change Approach”, *Applied Economics*, 40 (12), s.1609-1613.
- Dickey, D.A. and Fuller, W.A. (1979), “Distributions of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, 74, s.427-431.
- Dickey, D.A. and Fuller, W.A. (1981), “Likelihood Ration Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Econometrica*, 49, s. 1057-1072.
- Fountas, S. and Wu, J.L. (1996), “Are The Greek Budget Deficits too Large?”, *Applied Economics Letters*, 3, s. 487-490.
- Galli, E., Padovano F. (2005), “Sustainability and Determinants of Italian Public Deficits Before and After Maastricht”, *CESifo Working Paper*, No:1391, s.1-26.
- Geithner, T. (2002), “Assessing Sustainability”, *International Monetary Fund, Policy Development and Review Department*, May.
- Göktaş, Ö. (2005), *Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*, İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Göktaş, Ö. (2008), “Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi”, *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (8), 45-64.
- Green, C. J., Holmes M. J. and Kowalski T. (2001), “Poland: A Successful Transition to Budget Sustainability”, *Emerging Markets Review*, 2 (2), s.161-183
- Gujarati, D. N. (1999), *Basic Econometrics*, Mc Graw Hill.3rd Edition. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Hakkio, C. S. and Rush, M. (1991), “Is The Budget Deficit “Too Large?”, *Economic Inquiry*, 29 (3), 429-445.
- Hamilton, J. D. and Flavin, M.A. (1986), “On the Limitations of Government Borrowing: A Framework for Empirical Testing”, *The American Economic Review*, 76 (4), s.808-819.
- Haug, A. A. (1991), “Cointegration and Government Borrowing Constraints: Evidence for the United States”, *Journal of Business & Economic Statistics*, 9, ss. 97-101.
- Kalyoncu, H. (2005), “Fiscal Policy Sustainability: Test of Intertemporal Borrowing Constraints”, *Applied Economic Letters*, 12, s. 957-962.
- Kashalala, G. (2006), “Is Fiscal Policy Sustainable in South Africa? An Application of The Econometric Approach”, *University of Pretoria Department of Economics Working Paper Series*, Working Paper: 2006-14, s. 1-14.
- Kaya, A. (2013), *Mali sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye uygulaması*. Türkiye Bankalar Birliği.

-
- Koo, C. M. (2002), "Fiscal Sustainability in the Wake of the Economic Crisis in Korea", *Journal of Asian Economics*, 13, s. 659-669.
- Kremers, J. (1989), "U.S. Federal Indebtedness and the Conduct of Fiscal Policy", *Journal of Monetary Economics*, 23, s.219-238.
- Kuncoro, H. (2012), "The Sustainability of State Budget in Debt Repayment", *Bulletin of Monetary, Economics, and Banking*, s. 415-434.
- Kuştepel, Y. and Önel, G. (2005), "Fiscal Deficit Sustainability with a Structural Break: An Application to Turkey". *Eastern Mediterranean University Review of Social, Economic and Business Studies*, 5/6, s.189-208.
- Legrenzi, G. and Milas C. (2012), "Nonlinearities and the Sustainability of the Government's Intertemporal Budget Constraint" *Economic Inquiry*, 50 (4), s. 988-999.
- Lumsdaine, R. L. and Papell, D. H. (1997), "Multiple Trend Breaks And The Unit-Root Hypothesis", *The Review of Economics And Statistics*, 79 (2), s. 212-218.
- Maki, D. (2012), "Tests for Cointegration Allowing for an Unknown Number of Breaks", *Economic Modelling*, 29 (5), s. 2011-2015.
- Makrydakis, S., Tzavalis, E., and Balfoussias, A. (1999), "Policy Regime Changes and The Long-Run Sustainability of Fiscal Policy: An Applicaton to Greece", *Economic Modelling*, 16 (1), s. 71-86.
- Maria, A. F., Cerro, A. M., Meloni, O., and Genta, T. S. (2007), "Testing The Sustainability of Argentina Fiscal Policy 1865-2002", *XXII Jornadas Anuales de Economia del Banco del Uruguay*, s.1-14.
- Marinheiro, C. F. (2006), "Sustainability of Portuguese Fiscal Policy in Historical Perspective" *CESifo Working Paper Series*, No: 1399, 2005, s.1-36.
- McConnell, C. R. and Brue, S. L. (2008), *Economics: Principles, Problems, and Policies*, Mc-Graw-Hill Irvin, Seventeenth Edition.
- Özcan, S. E. (2011), "Statik Mali Sürdürülebilirlik Analizleri", *Maliye Dergisi*, 160, s. 228-241.
- Özgen, F. B. (2002), "Türkiye'de İç Borç Sorunu ve İç Borçların Sürdürülebilirliği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, İzmir, s.185.
- Panagiotis, P., Emmanouil, T., Athanasenas, L. A. and Constantinos, K. (2009), "On the Dynamics of the Greek Twin Deficits: Empirical evidence Over the Period 1960-2007", *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 2 (2), s.9-32.
- Payne, J., Mohammadi, H. and Çak, M. (2008), "Turkish Budget Deficit Sustainability and the Revenue-expenditure Nexus", *Applied Economics*, 40 (7), s. 823-830.
- Quintos, C. E. (1995), "Sustainability Of The Deficit Process With Structural Shifts", *Journal of Business & Economic Statistics*, 13 (4), s. 409-417.
- Richter, C. and Paparas, D. (2013), "How Reliable are Budget Sustainability Tests? A Case Study for Greece", *International Journal of Public Policy*, 9 (1), s. 23-43.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010), *Ekonometik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı*, Nobel Yayın Dağıtım.
- Stock, J. and Watson, M. W. (1993), "A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems", *Econometrica*, 61(4), s. 783-820.
-

- Tekeli, R. ve Hotunluoğlu, H. (2014), “Türkiye’de Merkezi Yönetimle Yerel Yönetimlerde Mali Sürdürülebilirlik Analizi”, *Business and Economics Research Journal*, 5 (3), s. 113.
- Trachanas, E. and Katrakilidis, C. (2014), “Is the Greek Budget Deficit Sustainable After All? Empirical Evidence Accounting for Regime Shifts”, *Applied Economics*, 46 (20), s. 2387-2397.
- Trehan, B. and Walsh, C. E. (1991), “Testing Intertemporal Budget Constraints: Theory and Applications to US Federal Budget and Current Account Deficits”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 23 (1), s.206-223.
- Tüğen, K. (1991), *Türkiye’de Bütçe Açıkları*, EGİAD Ekonomik Raporlar, (3).
- Tüğen, K. ve Güngör, G. (2013), “Türkiye’de 1980-2011 Döneminde Bütçe Açıkları ve Açıkların Finansmanında Vergilerin Rolü”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50 Sayı: 575.
- Wilcox, D. W. (1989), “The Sustainability of Government Deficits: Implications of the Present-Value Borrowing Constraint”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 21 (3), s. 291-306.
- Wu, J. L. (1998) “Are Budget Deficits “Too Large”? The Evidence from Taiwan”, *Journal of Asian Economics*, 9 (3), s. 519–528.
- Yıldırım, K. ve Özcan, S. E. (2011), “Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: 1970–2005 Türkiye Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, s. 39-50.

BEYLEKÂN'IN İMARİ VE BU SIRADA ŞİRÂZ'DA MEYDANA GELEN YOLSUZLUĞUN CEZALANDIRILMASI

Mustafa ŞAHİN¹
orcid.org/0000-0002-4897-4053

ÖZ

Emîr Timur daha çok askerî yönüyle bilinmesine rağmen onun sosyal ve kültürel yönleri de askerî yönü kadar önemlidir. O, sadece savaşlar kazanmamış aynı zamanda din âlimlerine hürmet göstermiş, bilim adamlarını korumuş, devrindeki tarihî olayların yazılmasını teşvik etmiş ve şehirler imar etmiş bir şahsiyettir. Emîr Timur, oğlu Mîrzâ Şahrüh adına Seyhun Nehri'nin batı yakasında Şahruiyye adıyla yeni bir şehir kurdurmuştur. Çin sınırında kurduğu Aşpara şe--hri de onun imar faaliyetleri arasında önemli yer tutmuştur.

Moğollar döneminde büyük bir tahribata uğrayıp adeta ıssızlaşan Beylekân şehrinin yeniden imarı ise Emîr Timur'un en önemli faaliyetlerinden birisidir. Şehrin kurulması için devrin mühendisleri görevlendirilmiş ve imar işlerine başta Emîr Timur olmak üzere, mîrzâlar ve devrin ileri gelenleri katkıda bulunmuşlardır. Dönemin tarihçileri olumsuz tabiat şartlarına rağmen Beylekân'ın imarının bir ayda tamamlandığını ve şehre bir de su getirildiğini kaydetmişlerdir.

Emîr Timur toplumsal adaletin sağlanmasına önem vermiş ve yolsuzluk yapanları da şiddetle cezalandırmıştır. Beylekân'ın imarı sırasında Şîrâz'da yolsuzluk yapanların şiddetle cezalandırılması da buna örnektir.

Anahtar Kelimeler: Emîr Timur, İmar, Beylekân, Yolsuzluk Soruşturması.

CONSTRUCTION OF BAYLAQAN AND PUNISHMENT OF CORRUPTIONS IN SHIRAZ AT THAT TIME

ABSTRACT

Amir Temür's social and cultural aspects are as important as his military aspect, although he is known mostly with his military aspect. He did not only win the wars, but also used to show respect to religious scholars, save scientists, encourage in writing historical events at his period, and construct cities. Amir Temur constructed a new city called Shahrukhiyya at the western shore of Sîr Darya River in name of his son Mirza Shahrukh. The city of Ashpara, he had constructed on the border with China, took a considerable place among his construction activities.

One of the most important activities of Amir Temür was the reconstruction of Beylaqan city that was demolished and became deserted in the Mongols period. The engineers of the period were charged in the construction of the city. Amir Temür, principally, mirzas and the notables of the period contributed to the construction activities. The period's historians reported that Baylaqan's construction was completed within one month despite bad weather conditions and water was brought into the city.

Amir Temür paid attention to establish social justice and punished severely corrupt officials. The fact that corrupt officials in Shiraz were punished severely during Baylaqan's construction is a case in point.

Keywords: Amir Temür, Construction, Baylaqan, Corruption Investigation.

¹ Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, msahin@sinop.edu.tr

Giriş

Emîr Timur yalnızca cihangir bir hükümdar değil aynı zamanda din âlimlerini koruyup gözeten, bilim adamlarını destekleyip onlara rahatça çalışma imkânı tanıyan, tarihe ilgi duyan ve dönemi başta olmak üzere tarihi olayların kaleme alınmasını sağlayan bir hükümdardır.

Emîr Timur'un zamanın din âlimlerinin görüşlerine de büyük değer verdiği de bilinmektedir. O, çok sayıda din adamı ile görüşmüş ve onlardan etkilenmiştir. İbni Arabşah'ın kaydettiği rivayete göre Emîr Timur'un daha devletini kurmadan önceki dönemde Keş şehrinde din ve dünya işlerinde derdi olanların müracaat ettiği Şeyh Şemseddîn el-Fahûrî² adında güvenilir bir şeyh vardı. Emîr Timur'un henüz her şeyi ancak hayal ettiği ve üzerinde pamuklu giysisinden başka bir şeyinin olmadığı bir dönemde bu elbisesini satıp parasıyla bir oğlak kafası satın alarak elindeki ipin bir ucunu oğlak kafasına diğer ucunu da kendi boğazına bağlayarak bir değneğe tutunup şeyhin hayır duasını almak için huzuruna varmıştı. Bu sırada zikir çekmekte olan şeyh ve müridleri Timur'un bu halde başlarında dikildiğini fark ederek zikre son vermişlerdi. Timur da şeyhin elini öpmek için atılmış ve ayaklarına kapandı. Şeyh bir süre düşündükten sonra müridlerine dönüp; "Sanırım bu adam Allah'ın indinde bir sinek mesabesinde dahi olmayan bir şey istemek için varını yoğunu sarf etmiş. Bence ona medet verip elini boş çevirmeyelim." diyerek yanındaki cemaatten Timur'un isteğinin yerine gelmesi için dua etmelerini istemiştir. Emîr Timur şeyhin huzurundan ayrılmış ve bu görüşmeden sonra onun bahtı açılıp mevkisi yükselmeye başlamıştır (İbni Arabşah, 2012: 35). İbni Arabşah, Emîr Timur'un Çağatay hükümdarına isyan edip canını kurtarmasını bu şeyhin hayır duasına bağlamıştır (İbni Arabşah, 2012: 38). Emîr Timur da şeyhin bu duasını önemsemiş ve Şeyh Şemseddîn el-Fahurî'nin duasını aldığını, Şeyh Zeyneddîn el-Havâfi'nin³ himmetine mazhar olduğunu, Seyyîd Berke⁴ ile de bereketi bulduğunu kaydetmiştir (İbni Arabşah, 2012: 39).

Emîr Timur 782/1380-1381 yılında Horâsân seferine çıktığı sırada ise Zeyneddîn Ebû Bekir Tayâbâdî ile görüşüp onun tavsiyelerini almıştır (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 126). O, zaman

² Şemseddîn Fahurî (Şemseddîn Kulal-Kular ö.1360): Emîr Timur'un Pîri ve Sühreverdî'nin müridlerindedir. Emîr Timur devletini kurduktan sonra da ona saygısını devam ettirmiş ve kabrini sık sık ziyaret etmiştir. Emîr Timur 775/1373-1374 yılında onun kabrinin yanına bir türbe yaptırıp babasını oraya naklettirdi. Pîrinin kabrini de kible tarafına naklettirdi. Daha sonra onun kabrinin üstüne de bir türbe yaptırdı (İbni Arabşah, 2012: 39 dn.21). Şemseddîn-i Kular (Kulâl)'ın Emîr Timur ile ilişkisi hakkında ayrıca bkz. Hândmîr, 1362: 398.

³ Zeyneddîn Hâfi (Havâfi 757/1356-838/1434-1435): Mezarı önce Herât'a bağlı Mâlan köyüne ardından Dervîşâbâd'a, daha sonra da Herât'daki İydgâh'a nakledildi (İbni Arabşah, 2012: 39).

⁴ Seyyîd Berke (ö.1404): Tirmîz Seyyîdlerinden olup önce Emîr Hüseyin'e Haremeyn vakıfları için bağışta bulunmasını isteyip ondan olumlu cevap alamayınca Emîr Timur'un huzuruna çıkıp ondan yardım istemiştir. Emîr Timur da ona ihsanlarda bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbni Arabşah, 2012: 39 dn. 23.

zaman âlimlerin kendisine ne yapıp ne yapmaması konusunda nasihatlerde bulunmadıklarını söyleyerek sitem etmiştir.⁵

Emîr Timur'un bir başka yönü de tarihe olan merakıydı. 1401 yılında Halep'e geldiği sırada İbn Haldun ve bir kısım ulemâ ile görüşmesi ve bilgisi ile İbn Haldun'u hayran bırakması onun tarihe karşı duyduğu derin ilgiyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir.⁶ Döneminde yazılan tarih kitapları da kendi faaliyetlerinin ölümsüzleştirilmesi için çaba sarf ettiğini göstermesi bakımından önemlidir (İbni Arabşah, 2012: 427-431; Aka, 2000: 26).

Şîrâz'ın alınmasından sonra buradaki çok sayıda bilim adamı ve san'atkâr'ı da Semerkand'a götürülerek burasının sadece siyâsî bir başkent olmaktan öte aynı zamanda dinî ve kültürel bir başkent yapılmasına katkıda bulunmuştur (Faruk Ensârî, 1383: 237).

Emîr Timur'un hayır işlerine çok önem verdiği bilinmektedir. Onun bu yönünden başka imar faaliyetleri da hayatında önemli bir yer tutmuştur. 799/1396-1397 yılında Semerkand'da Mîrzâ Mîrânşâh'ın kızı adına bir köşk yaptırıp etrafını meyve ağaçları ile süsletmiştir (Nizamüddin Şâmî, 1987: 203). Dönemin kaynakları, onun Semerkand'da yaptırdığı camiiden de övgüyle bahsetmişlerdir.⁷ Emîr Timur, ele geçirdiği memleketlerden getirttiği usta ve san'atkârlara Semerkand civarında kurdurttuğu köylere Dımaşk, Mısır, Bağdad, Sîrâz ve Sultaniyye başta olmak üzere birçok yerin adını verdirmiştir. O, Semerkand'da yaptırdığı eserlerden başka bu şehrin dışında Dilguşâ, Şimâl, Taht-ı Karaca, Nakş-ı Cihan ve Çınar adını taşıyan bahçeler de yaptırmıştır. Keş şehrinin hemen dışında Harezmlî ustalar tarafından inşâ edilen 56 metre yükseklikteki abidevî yapı da onun zamanının önemli yapıları arasındadır. Gök Sarayı ve Yesî'de Hoca Ahmed Yesevî'nin türbesini inşâ etmesi ve buraya imaret yaptırması da onu ölümsüzleştiren eserler arasındadır.⁸

Nizamüddin Şâmî, Timur'un gazap ve şiddeti ile nasıl etrafı titretmişse, lütuf ve ihsanlarıyla da dünyayı ihya etme kudretine sahip olduğunu belirtmiştir (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344).

Emîr Timur'un döneminde yeni şehirler kurulurken bazıları da yeniden imar edildi. O, sefer düzenlediği sırada gittiği ve kaldığı yerlerde imar faaliyetlerinde bulunurdu (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420). Çağatay Emîri Hüseyin ile birlikte Semerkand'ı kuşatıp ilk kuşatmadaki başarısızlıkları sebebiyle geri çekildikleri sırada kışı geçirdiği Karşî⁹ şehrini çok kısa sürede imar ettiği bilinmektedir. Emîr Timur bundan başka Demavend'deki Gülhandan (گلخندان)

⁵ Bu konudaki örnek için bkz. Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 421; İbni Arabşah, 2012: 62.

⁶ Görüşmenin ayrıntıları için bkz. İbn Haldun, 2004: 248-257.

⁷ Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz. Nizamüddin Şâmî, 1987: 253-254; İbni Arabşah, 2012: 355-358.

⁸ Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz. Aka, 2000: 116-117.

⁹ Karşî (Nahşab): Kebek Han, Nahşab'dan (Nesef) 2,5 fersah uzakta (12-16 km) bir saray yaptırmıştır. Moğol dilinde saraya Karşî denildiği için bu adla anılmıştır (Tacü's-Selmânî, 1988: 54 dn. 115; Mirza Haydar Duğlat, 2006: 199).

kalesini imar etti (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 429; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 40; Hândmîr, 1362: 409-410). Seyhun Nehri'nin öte tarafında Moğol Cete (جته)¹⁰ topraklarının sınırında ve Emîr Timur'un hâkimiyeti altında bulunan toprakların en uç noktasındaki Çin sınırında Aşpara şehrini kurdurdu.¹¹ Oğlu Mîrzâ Şahrüh adına Seyhun Nehri'nin batı kıyısındaki verimli bir arazide Şahrühîyye şehrinin kurulması da onun imar faaliyetlerinde çok önemli bir yer tutmuştur.¹²

Emîr Timur, Azerbaycan'da Barlas Irmağı diye tanınan Aras Nehri'nin Cenkşi Köşkü mevkiinden başlayarak Sorhe Pûl mevkiine kadar yaklaşık 10 fersah uzunluğunda ve daha önce mevcut olan kanalı gemilerin bile geçebildiği kadar derin bir şekilde açtırarak bölgede sulu tarımın yapılmasını sağlamıştır (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 383; Aka, 1994: 205).

Araştırma konusu yaptığımız Beylekân'ın imarı konusunda kaynaklar çok az bilgi vermişlerdir. Ancak Emîr Timur'un şehirleşme, imar faaliyetleri ve insanların faydası için çabalarının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunması amacıyla bu kısa bilgilerin de ilim âlemine sunulmasının faydalı olacağı düşüncesiyle bu çalışma yapıldı. Bu kısa araştırma dâhi onun imar faaliyetlerine ne kadar çok önem verdiğini göstermektedir.

Beylekân'ın imarı sırasında meydana gelen bir yolsuzluğun soruşturulup suçluların ağır bir şekilde cezalandırılması da onun her şartta adalet ilkelerini gözetmeye ve halkı hoşnut tutmaya çalıştığının en önemli göstergesidir. Aynı tarihe denk gelen iki olayın birlikte verilmesinin Emîr Timur'un topluma dönük faydalı işler yapma çabalarının anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

BEYLEKÂN'IN İMARI

Beylekân'ın Tarihi

Azerbaycan'ın doğusunda ve Aras Nehri'nin kuzeyinde yer alan Beylekân'ın (بيلقان) Ermenice adı Phaidagaran'dır. Şehir, X. yüzyılda Berda'a'nın harap edilmesinden sonra Arrân'ın başkenti

¹⁰ Cete kelimesinin kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte bazı batılı araştırmacılar kelimeyi Doğu Avrupa'da yaşayan Geta kabilesi ile ilişkilendirirken Barthold eşkıya kelimesi ile ilişkilendirmiştir (Barthold, 1990: 16 dn.44).

¹¹ Aşpara şehrinin kuruluşu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbni Arabşah, 2012: 92-93, 323.

¹² Şahrühîyye şehrinin kuruluşu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbni Arabşah, 2012: 93.

oldu (Strange, 2015: 223). Burası Berda'a'nın¹³ 14 fersah güneyinde ve Berzend'den¹⁴ yukarı gelen yol üzerinde Aras Nehri'nin 7-9 fersah kuzey kesiminde yer alır.

X. yüzyıla kadar Beylekân çok büyük olmayan ancak verimli arazide kurulmuş bir şehir olarak bilinmektedir (Hudûdü'l-Âlem, 2008: 103; Al-Muqaddasî, 1994: 332). İstahrî Beylekân'ı bölgenin orta büyüklükte ve bereketli şehirleri arasında saymıştır (İstahrî, 2015: 178).

Ortaçağ'da Beylekân'da parlak ve çok güzel perdeler üretilirdi (Hudûdü'l-Âlem, 2008: 103). Mukaddesi ayrıca buranın koyu bir şerbet ile ünlü olduğunu kaydetmiştir (Al-Muqaddasî, 1994: 332; Strange, 2015: 234). Beylekân sıcak bir iklime sahiptir. Bu dönemde burada pirinç, buğday, mısır, çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirilmekteydi (Hamdullah Müstevfi-yi Kazvînî, 1919: 92).

Kaynaklar, Beylekân'ı Berda'a şehri ile birlikte Sâsânî hükümdarı Kubâd'ın oğlu Fîrûz'un VI. yüzyılda inşâ ettirdiğini kaydetmişlerdir (el-Belâzurî, 1987: 278; İbni Hurdazbih, 2008: 106; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvînî, 1919: 92). Beylekân, İslâm topraklarına Selman b. Rebî'a el-Bâhîli tarafından sulh yoluyla katılmıştır. Şehir halkının cizye vermesi şartıyla canlarına, mallarına ve şehrin surlarına dokunulmamıştır (el-Belâzurî, 1987: 290; İbnü'l-Esîr, C.3, 1987: 91).¹⁵ Burası ilk İslâm fetihleri sırasında bir süre Müslümanlar ile Hazarlar arasında mücadele alanı olmuştur (el-Belâzurî, 1987: 295, 299-301; İbnü'l-Esîr, C.5, 1987: 136).

Süleyman b. Abdülmelik'in İrmiyye'ye vâli tâyin ettiği Adıyy b. Umeyre, Beylekân'da Neyru Adıyy adı ile bir kanal yaptırdı (el-Belâzurî, 1987: 294). Bölgede vâlilik yapan el-Hasan b. Kahtabe burada Nehrû'l-Hasan (Hasan Kanalı) yaptırdı (el-Belâzurî, 1987: 301). Daha sonraki Müslüman yöneticileri de burada sulama kanalları ve bağlar yaptırdılar. Bu da şehrin çok eskiden beri sulama kanalına sahip olduğunu ve sulu tarım yapıldığını göstermektedir (el-Belâzurî, 1987: 294).

Selçuklulardan sonra bölgeye Moğollar hâkim oldular. Ancak buranın Moğol idaresine girmesi diğer şehirler gibi çok zor ve unutulmayan acılarıyla birlikte olmuştur. Cebe Noyan idaresindeki Moğol ordusu (Cüveynî, 2013: 163) Ramazan 618/Ekim-Kasım 1221 tarihinde Beylekân'a

¹³ Berda'a (Berza'a): İbn Havkal, burada meyve ve sebzelerin bolca yetiştiğini, nüfusun oldukça kalabalık olduğunu, Irak'ta, Horâsân'da, Rey'de ve İsfahan'da böyle büyük bir şehrin olmadığını kaydetmiştir (The Oriental Geograph of Ebn Haukal (İbn Havkal), 1992: 157). *Hudûdü'l-Âlem*'in müellifi buranın nimetinin bol olduğunu, Arrân'ın yönetim merkezi olduğunu, nüfusunun kalabalık olduğunu, dut, limon, kestane, kimyon ve boya kökü başta olmak üzere çok çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirildiğini, ayrıca katır ve ipeğin de burada bolca bulunduğunu kaydetmiştir. (Hudûdü'l-Âlem, 2008: 103). Burası Aras ve Kura nehirleri arasında kalan Arrân (Errân) eyâletinin başkenti olup X. yüzyılda harabe haldeydi. İbn Hurdazbih şehri Sâsânî hükümdarı Fîrûz'un oğlu Kubâd'ın inşâ ettirdiğini kaydetmiştir (İbn Hurdazbih, 2008: 106). Berda'a hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Strange, 2015: 232.

¹⁴ Berzend: IX. ve X. yüzyılda Berda'a büyüklüğünde bir şehirdi. Bu şehir hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hurdazbih, 2008: 103-104.

¹⁵ Suyûtî, Azerbaycan'ın Hz. Ömer zamanında fethedildiğini kaydetmiş ancak Beylekân'dan ayrıca bahsetmemiştir (Celâleddîn Suyûtî, 2014: 145).

ulaşıp burayı kuşattı. Cebe Noyan, isteklerini bildirmek ve barış yoluyla şehri teslim almak için şehre bir elçi gönderdi. Ancak şehir halkı gelen bu Moğol elçisini öldürünce savaş başladı (İbnü'l-Esîr, C. 12, 1987: 343). Çevre ve ovada taş bulunmadığı için istila sırasında Moğollar çınar ağaçlarını keserek kütükler haline getirip mancınıklar için taş yerine kullandılar (Strange, 2015: 234). Beylekân kısa süre sonra Moğolların eline geçti. Moğollar kadın-erkek, çocuk-büyük dinlemeksizin halkı kılıçtan geçirdiler. İbnü'l-Esîr, Moğolların Beylekân'ın alınması sırasında hamile kadınların karınlarını deşerek ceninlerini çıkarıp öldürdüklerini, yakaladıkları kadınlara önce tecavüz edip sonra öldürdüklerini (İbnü'l-Esîr, C.12, 1987: 343), Reşididdîn ise Arran'dan sonra Beylekân'ın alınıp yaşlı-genç demeden insanların katledildiğini kaydetmiştir (Reşidüddin, 1996: 259).¹⁶ Katliamdan kurtulabilenler ise şehri terk etmişlerdir (Strange, 2015: 234). Bu katliam ve tahribatlar nedeniyle şehir uzun süre toparlanamayarak harabe halde kalmıştır.¹⁷ 750/1350 civarında ölen Hamdullah Müstevfi-yi Kazvînî, kendi zamanında buranın harabe olduğunu kaydetmiştir (Hamdullah Müstevfi-yi Kazvînî, 1919: 92).

Beylekân'ın İmarı

Her gittiği ve konakladığı yerde imar faaliyetlerinde bulunmayı adet haline getiren Emîr Timur, 806/1403 yılı Temmuz ayında başladığı Gürcistan'ın fethini Ağustos ayında tamamladıktan sonra Kür Irmağı'nı geçip Karabağ'a giderken Beylekân'a geldiğinde yıllardır harap olan şehri imar etmeyi düşündü (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Fasîh-i Havâfi, 1339: 147; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1007-1008; Mîrhând, 1339: 455; Hândmîr, 1362: 521; Aka, 1994: 28). Nizamüddin Şâmî, Emîr Timur'un kendisinden sonra şahane eserler bırakmak istediğini bu nedenle Beylekân arazisinin imar edilmesini emrettiğini kaydetmiştir (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344). Emîr Timur'un imar etmeyi düşündüğü sırada Beylekan'da hiçbir bina ve canlı kalmamıştı (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 40; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 987; Mîrhând, 1339: 455; Hândmîr, 1362: 521).

Timur'un emri doğrultusunda mühendisler ve mimarlar plân hazırladılar (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 40; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 987; Mîrhând, 1339: 455; Hândmîr,

¹⁶ Moğol istilasından sonra şehrin tekrar elden çıkıp çıkmadığı tam olarak bilinmiyorsa da Devletşâh, Hülâgû Han'ın Beylekân'ı almak için kuşattığını ancak alamadığını, çünkü çevrenin çöl olması nedeniyle mancınıklarla atmak için taş bulamadıklarını, bu nedenle Nasireddin-i Tûsî'nin emriyle çınarları kestirerek kütüklerini mancınıklara konulacak yuvarlak taş şekline getirip içine kalay döktürdüğü ve taş yerine mancınıklara koydurduğunu, böylece şehrin Moğollar tarafından alındığını kaydetmiştir. Devletşâh buranın Moğolların eline geçmesinden sonra her tarafı tahrip ettiklerini, o günden itibaren şehrin virane olduğunu, isminden başka bir şeyinin kalmadığını kaydetmiştir (Devletşâh-ı Semerkandî, 1997: 164).

¹⁷ Beylekân'ın tahribatı konusunda Devletşâh, dönemin diğer kaynaklarının aksine farklı bilgiler vermiştir. Ona göre Beylekân Hülâgû Han'ın burayı almasından itibaren harap edilmiş ve uzun süre burada bir yerleşim yeri kurulamamıştır (Devletşâh-ı Semerkandî, 1997: 164).

1362: 521). İmarı plânlanan şehir dört köşeli olacaktı (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420). Hazırlanan bu plâna göre şehrin çevresi hendekle çevrilecekti. Daha sonra geniş bir sur yapılacaktı. Büyük bir halat şehri kuşatacaktı (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 40; Mîrhând, 1339: 455; Hândmîr, 1362: 521). Şehre yakışır şekilde bir Cuma Mescidi yapılacaktı (Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 40; Hândmîr, 1362: 521). Tüccarların mallarını rahatça satabilecekleri bir ortam hazırlanması düşünüldü. Bu amaçla Pazar yeri yapılması kararlaştırıldı (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008).¹⁸ Şehre gelip gidenlerin rahatça konaklayacakları han, şehir meydanı, birçok ev ve bostanlar da yapılacaktı (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Mîrhând, 1339: 455). İslâm beldelerinde temizliğin sembolü olan hamam da unutulmamıştı (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 40; Hândmîr, 1362: 521). Şehre bir de geliri vakıflarla karşılanacak imaret yapılacaktı (Hândmîr, 1362: 521). İki Cümle Kapısı yapılacak ve şehre buralardan girilecekti. Buralara nöbetçi kuleleri ve şerefeler yapılacaktı (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988).

Şehrin imarına başlamadan önce şehzâdeler ve emîrler kendi aralarında işbölümü yaptılar (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988). Kısa süre içinde Beylekân'ın imarına başlandı. Şehrin inşaatı sırasında askerler de çalıştı (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Mîrhând, 1339: 455; Hândmîr, 1362: 521).

Emîr Timur, inşaatın hızla bitirilmesini emretmiş olacak ki çok hızlı bir şekilde şehrin inşaatına girişildi. Şehir için çizilen plânda ne var ise hepsi yapılmaya başladı. Beylekân ve çevresi yarı bozkır yarı çöl şeklindeydi. Bu nedenle malzeme bulmak çok zordu. Özellikle ağaç ve taş bulmak güç idi. Bu nedenle şehir Moğollar tarafından tahrip edilmeden önce olduğu gibi Emîr Timur zamanındaki kuruluşunda da tamamen toprak malzeme, dayanıklılığını arttırmak için özellikle tuğla kullanıldı (Hamdullah Müstevfi-yi Kazvîni, 1919: 92; Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988; Devletşâh-ı Semerkandî, 1997: 164; Strange, 2015: 234).

Şehrin inşâsından önce neler plânlanmışsa hepsi tamamlandı. Şehrin yeşillendirilmesi için çeşitli ağaçlar dikildi. Bitkiler ekildi. Buraya yeterli miktarda hayvan getirildi (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420).

¹⁸ Şerefüddin Ali Yezdî, Abdürrezzak-ı Semerkandî ve Hândmîr şehirde dört pazarın kurulmasının plânlandığını kaydetmiştir (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 987; Hândmîr, 1362: 521).

Kaynaklar özellikle sur ve çevresindeki hendekler hakkında bilgi vermişlerdir. Ancak bu surların genişliği, yüksekliği, hendeğin derinliği konusunda verilen bilgilerde bazı farklılıklar vardır. Surun şerefelere kadar yüksekliği 15 gez¹⁹ idi (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008). Şehrin etrafındaki surun çevresi 2400 gez, duvarın eni Nizamüddin Şâmî, Hâfız-i Ebrû ve Mîrhând'a göre 11 gez; Abdürrezzak-ı Semerkandî'ye göre ise 15 gez idi (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008; Mîrhând, 1339: 455; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 987).

Kazılan hendeğin eni, boyu ve derinliği konusunda kaynaklar farklı bilgiler vermişlerdir. Nizamüddin Şâmî, Hâfız-i Ebrû, Abdürrezzak-ı Semerkandî ve Mîrhând hendeğin enini 40 gez derinliğini 20 gez, surların uzunluğunu 2400 gez; Yezdî ise hendeğin enini 30, derinliğini yaklaşık 20 gez olarak kaydetmiştir (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988; Mîrhând, 1339: 455). Ca'ferî hendeğin derinliğini 30 gez, surların uzunluğunu 1400 gez olarak kaydetmiştir. Ancak hendeğin eni hakkında bilgi vermemiştir (Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 40).

Şehrin savunmasını kolaylaştırmak için surun arzında şehrin muhafızları ve bekçileri için evler yapıldı. Burcun dört köşesine ve daha başka yerlere de burçlar dikildi (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988). Aynı zamanda burçlara mancınıklar yerleştirildi (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344).

Plâna uygun olarak şehrin girişine giriş yapılacak iki Cümle Kapısı yapıldı. Cümle Kapılarının yanına nöbetçi kuleleri ve şerefeler yapıldı (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988). Bu kapıların şehrin dışına bakan kısımları ve dışardan gelenlerin görebileceği motifli taşlarla süslendi (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420).

Dönemin kaynakları soğuğa ve kışa rağmen bir yılda tamamlanmasının dahi zor olduğu düşünülen bu imar faaliyetinin bir ayda tamamlandığını kaydetmişlerdir (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1008; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988; Mîrhând, 1339: 456; Hândmîr, 1362: 521). Hatta Nizamüddin Şâmî, Hâfız-i Ebrû ve Abdürrezzak-ı Semerkandî, malzemelerini önceden hazırlasalar bile bu şehrin inşasını bir yıldan önce hiçbir hükümdarın tamamlayamayacağını, eğer tamamlasalar buna şaşılacağını kaydetmişlerdir. Kaynaklar, şehir civarında inşaat malzemesinin bulunmamasına rağmen Emîr Timur'un emriyle buranın bir ayda tamamlanmasını kaydetmekle onun

¹⁹ Gez: İran'da arşın için kullanılan bir tabirdir. XVII. yüzyılda İran'da kullanılan bir gez 94,745 cm'ye eşitti (Hinz, 1990: 76).

Beylekân'ı imarının nasıl şaşırlacak bir sürede tamamlattığını anlatmaya çalışmışlardır. Yine aynı kaynaklar imar faaliyetlerinin bir ay gibi çok kısa zamanda tamamlanmasına bu işi bilen akıllı insanların hayran kaldığını ve bu başarıyı herkesin takdir ettiğini kaydetmişlerdir. İmar faaliyetinin başarısı ile Emîr Timur'un şahsında hükümdarların intikam hırsları ve savaşçılık başarıları ile halkın faydasına yaptıkları hayırlı işlerin nasıl aynı kişide birleşebileceği de görülmüştür (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1009; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988). Abdürrezzak-ı Semerkandî; imar faaliyetleri sırasında Emîr Timur'un yüzü güldükçe insanların çalışma azminin daha da arttığını, işin çabuk bitmesinde bunun da çok etki yarattığını, çalışanların daha zevkle ve şevkle işlerini yaptıklarını kaydetmiştir (Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988).

Şerefüddin Ali Yezdî, Beylekân'ın imarı dolayısıyla şu şiiri yazmıştır.

کزشته هشتاد و شش سال و کسری از هجرت
که شد مراجعت از غزو ارمن و کرکین
بساخت شهری ازین سان بمدت یگ ماه
تمور خدیو جهان قطب ملک و ملت و دین

Şiirin Türkçesi şu şekildedir: “Emîr Timur, Ermen²⁰ ve Kergin²¹ (کرکین) gazasından döndüğü vakit hicretten 806/1403 ve bu kadar küsur sene geçmiştir. Mülk, millet ve dinin kutbu, dünyanın hıdivi Timur, bir ay zarfında böyle bir şehir inşa etmiştir” (Nizamüddin Şâmî, 1987: 344-345).

Şehrin imarından sonra Emîr Timur, Beylekân ile birlikte Gence²², Berda'a, Ermenistan, Arran²³ ve Trabzon'a kadar Gürcistan'ı da kapsayan geniş bir alanı Mîrzâ Mîrânşâh'ın oğlu Halil Sultan'a verdi (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 40; Abdürrezzak-ı Semerkandî, 2004: 988). Emîr Timur, Celâl İslâm'ın ağabeyi Emîr Behramşâh'ı da Beylekân'ın kutvalliğine atadı (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1011; Hândmîr, 1362: 521).

Emîr Timur, Beylekân'ın imarının tamamlanmasından sonra şehre su getirerek bu işi taçlandırmak istedi (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Mîrhând, 1339: 456). Beylekân

²⁰ 12 Rebülevvel 806/29 Eylül 1403 tarihinde Ermeniler üzerine yapılan sefer tamamlanmıştır (Nizamüddin Şâmî, 1987: 339).

²¹ 23 Muharrem 806/12 Ağustos 1403 tarihinde Gürcüler üzerine yapılan sefer tamamlanmıştır (Nizamüddin Şâmî, 1987: 331-338; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 415-420; İbni Arabşah, 2012: 337-345; Hâfız-i Ebrû, 1380: 994-1006. Timur'un Gürcistan'a yaptığı seferler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Paydaş, 2006: 419-437.

²² Arap coğrafyacıları tarafından Genze olarak telaffuz edilmiştir. Müslümanlar tarafından 39/659 yılında kurulmuştur (Hamdullah Müstevfi-yi Kazvîni, 1919: 93). *Hudûdü'l-Âlem*'de burada çok çeşitli tarım ürünü yetiştiğini ve çok çeşitli eşyalar üretildiğini kaydetmiştir (Hudûdü'l-Âlem, 2008: 103). Gence de Beylekân gibi Moğol katliamına maruz kalan şehirlerden birisiydi (Reşidüddin, 1996: 259).

²³ Aras ve Kura nehirleri arasında kalan bölge. Ayrıntılı bilgi için bkz. Strange, 2015: 232.

civarındaki köyleri Aras Nehri sulamaktaydı. Nehrin kıyısından uzunluğu altı fersah ve genişliği yaklaşık on gez olan kanal (Nehr-i Revan) açıldı (Nizamüddin Şâmî, 1987: 346; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1011; Mîrhând, 1339: 456; Hândmîr, 1362: 521).²⁴ Beylekân arazisinden geçip civarın arazisini suladıktan sonra suyu artan Aras Nehri'nden şehre su getirildi (Nizamüddin Şâmî, 1987: 346; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1011; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 40; Fasîh-i Havâfi, 1339: 147-148; Mîrhând, 1339: 456; Hândmîr, 1362: 521). Ordudan da görevliler bu kanalın açılmasında görev aldılar. Hatta Şerefüddin Ali Yezdî kanalın yapımının beyler arasında paylaştırıldığını kaydetmiştir (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 384). Bir yılda ancak tamamlanması mümkün olan kanal da bir ayda tamamlanarak şehrin su ihtiyacı karşılandı (Nizamüddin Şâmî, 1987: 346; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1011). Bu kanala Emîr Timur'un mensubu bulunduğu Barlas²⁵ adı verildi (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 384; Strange, 2015: 234).²⁶ Kanalın tamamlanması ile şehirle birlikte çevredeki arazi de suya kavuştu (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 384). Şehrin imarı bir ayda tamamlandıktan sonra su getirme işine başlanılıp bu iş de bir ayda tamamlandığına göre Beylekân'ın imarı ve suya kavuşmasının tarihi Cemâziyyevvel-Cemâziyyelahîr/Kasım-Aralık 1403 tarihidir.

Kış şartlarının olumsuzluğuna ve inşaat için bölgede kullanılacak malzemenin yetersizliğine rağmen Beylekân şehrinin imarının bir ay gibi kısa bir zamanda tamamlanması aynı zamanda Emîr Timur'un imar faaliyetlerinde ne kadar başarılı olduğunu gösterdiği gibi devletteki imar faaliyetlerinden iyi anlayan başarılı mühendisler ve diğer çalışanların olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Her iki imar faaliyetinin tamamlanma süresi ve inşâ sırasındaki başarılı faaliyetler devletin ekonomik durumunun da oldukça iyi olduğunu ve imar faaliyetlerinde bu konuda herhangi bir sıkıntının yaşanmadığını göstermektedir. Şehrin sadece imar edilmeyip güvenliğinin sağlanması için de surlar ve hendeklerle tedbir alındığı görülmektedir.

²⁴ Şerefüddin Ali Yezdî, kanalın uzunluğunu altı yığaç, enini on beş gez olarak kaydetmiştir (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 420).

²⁵ Barlas Kabilesi: Kabilenin varlığı Cengiz Han'dan itibaren bilinmektedir. Barlas kelimesi iri, güçlü, savaşçı, kınından sıyrılmış kılıç veya kınınsız kılıç gibi anlamlara geldiği ileri sürülmüştür. 1230-1240 yıllarında Moğol kimliği ile tanınan Barlaslar, Celâyirliyle birlikte yüz yıl sonra Türkleştiriler. XIV. yüzyılın ilk yarısında Kaşka-deryâ vadisinde yaşayan Barlaslar daha sonra yayılma gösterdiler. Emîr Timur'un devlet kurması ile etkinlikleri arttı. Devletin yıkılmasından sonra Şeybâniler karşısında tutunamayarak bir kısmı Hindistan'a çekilirken kalanlar da Amu-deryâ Nehri çevresinde yaşadılar. Bu gün Özbekistan'ın güneyinde Barlasların iki boyunun yaşadığı bilinmektedir (Reşîdüddin, 1996: 279; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 33 dn. 42).

²⁶ Devletşâh; Mîrzâ Şâhruh'un burada bir yerleşim yeri kurulmasını emrettiğini ancak üst düzey devlet görevlileri burada bir yerleşim yeri kurulursa etraftan çok fazla insan ve hayvanın geleceğini, buranın kalabalıklaşacağını ve çevrede kış için ot kalmayacağını anlatmışlar, tam bu sıralarda burada bir de deprem meydana gelince hükümdar Beylekân'ın imarından vazgeçtiğini, ancak Beylekân Irmağı'nın kazıldığını ve üzerine birçok değirmenin inşâ edildiğini, kendi döneminde bu değirmenlerin hâla mevcut olduğunu kaydetmiştir (Devletşâh-ı Semerkandî, 1997: 164). Buradan Emîr Timur döneminde imar edilen şehrin yeniden ıssızlaşmış olduğu sonucu çıkmaktadır.

BEYLEKÂN'IN İMARI SIRASINDA ŞİRÂZ'DA MEYDANA GELEN YOLSUZLUĞUN CEZALANDIRILMASI

Beylekân'ın imarı sırasında Şîrâz'da Dîvân beyi olan Mevlânâ Kudbeddîn-ı Kûmî'nin halka kötü davrandığı (Fasîh-i Havâfi, 1339: 148) ve Emîr Timur'a hediye göndereceğim diye 300 bin altın topladığı Timur'un kulağına geldi (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 423; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1011; Mîrhând, 1339: 458; Hândmîr, 1362: 521).

Azerbaycan halkı bu konuda mutlaka Emîr Timur ile görüşmek istiyordu. Mîrzâ Pîr Muhammed b. Ömerşeyh halkın bu isteğini Emîr Timur'a iletti. Mîrzâ Ömer'in amacı Emîr Timur ile görüşmek isteyen halkı ile aralarında bağ kurmaktı (Mîrhând, 1339: 458).

Emîr Timur, Emîrzâde Ömer'i Beylekân'a imar sırasında kulağına gelenleri teftiş için Şîrâz'a gönderdi. Halk bu işe çok sevindi. Hükümdarın sayesinde devlet büyüklerinin kendilerine adalet dağıtacağı konusunda daha çok ümit beslemeye başladılar. Emîr Timur ferman göndererek Dervîş Allahî'nin ayağına pranga vurarak getirmesini ve topladığı paraları da halka dağıtmasını emretti. Hâce Melik Simnânî'yi de şehirde asayişini sağlaması için Şîrâz'a gönderdi. Hacı Melik Simnânî onun elindeki paraların alınması için gönderildi. Mevlânâ Kudbeddîn bu paraları Simnânî'ye teslim etti. Emîr Timur'un fermanı ile yola çıkan bir grup Şîrâz'a varınca vergi tahsildarını boynundan astı. 8 Cemâziyyevvel 806/23 Kasım 1403'te bütün halkın toplandığı sırada Mevlânâ Kutbiddîn'i prangalanmış ve sopaya bağlanmış halde getirdiler. Mevlânâ Sa'id minbere çıkıp Emîr Timur'un buyruğunu okudu. Halk Timur'un bu emrinden memnun olarak ona dua etti. 300 bin altın da toplanan kimselere iade edildi. Daha sonra Mîrzâ Pîr Muhammed b. Ömerşeyh, Mevlânâ Kutbiddîn'i cezalandırılması için Semerkand'a gönderdi (Şerefüddin Ali Yezdî, 2013: 423; Hâfız-i Ebrû, 1380: 1011; Mîrhând, 1339: 458).²⁷

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma konusu olan Beylekân'ın imarı ve konuya giriş yapılırken verilen örnekler, Emîr Timur'un sadece askerî yönünü değil aynı zamanda toplumun faydasına çalışmalarını da göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Onun yeni şehirler kurdurması veya eskilerini yeniden yerleşime açması insanlığa hizmetleri açısından en önde gelen örneklerdendir. Her ne kadar kaynaklar Beylekân'ın imarı konusunda sınırlı bilgiler vermişlerse de bu bilgiler Emîr

²⁷ Emîr Timur, bir şehre geldiği zaman çoğu zaman tellal çıkartarak zulme uğrayanların haklarını alması için bizzat çağrı yaptırırdı (Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 2011: 45). Onun döneminde yolsuzlukların şiddetle cezalandırılması sonraki dönemde devlette adeta gelenek halini almıştır. Timurlu hükümdarları bu konuda yolsuzluk iddiasının kimler hakkında olduğuna bakmadan soruşturup gerekli görüldüğünde sorumluları şiddetle cezalandırmışlardır. Emîr Timur'dan sonra hükümdar olan Mîrzâ Şahrûh (1405-1447) döneminin kuvvetli emirlerinden Fîrûzşâh hakkındaki yolsuzluk iddialarını da hükümdarın ciddiye alıp soruşturduğu görülmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Şahin, 2015: 439-456).

Timur ve buyruğu altındakilerin bir şehirde olması gerekenler ve şehrin imarı için gösterilen çabalarının ve kötü hava koşullarına rağmen tamamlanmasının takdir edilmesine yetecektir.

Emîr Timur'un, Beylekân şehrinin imarı sırasında Şîrâz'da meydana gelen yolsuzluğun derhal soruşturularak sorumluların şiddetle cezalandırılmasını istemesi, suçluların topladığı paraların da halka dağıtılmasını istemesi onun halkın devlete ve kendisine duyulan güvenin sarsılmamasına özen gösterdiğinin en açık delilidir.

Kaynakça

- Abdürrezzak-ı Semerkandî, Kemâleddîn Abdürrezzak b. İshak (ö. 887/1482) (2004), *Matla-ı Sadeyn ve Mecma'î Bahreyn*, C. 1/2, (Neşr. A. Nevâî), Tahran.
- Aka, İ. (1994), *Mirza Şahrüh ve Zamani (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara.
- Aka, İ. (2000), *Timur ve Devleti*, TTK Yay., Ankara.
- Al-Muqaddasî (Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesi, ö. 380/1000 civarı) (1994), *Ahsan al-Taqasım fi Ma'rifat al-Aqâlîm*, Translated by. Basil Antony Collins, Garnet Published, UK.
- Barthold, W. (1990), *Uluğ Beg ve Zamani*, (Çev. İ. Aka), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî (ö. 850/1446'dan sonra) (2011), *Târîh-i Kebîr (Tevârih-i Enbiyâ ve Mülûk)*, (Çev. İ. Aka), TTK Yay., Ankara.
- Celâleddîn Suyûtî (ö. 911/1505) (2014), *Halifeler Tarihi*, (Çev. O. Özatağ), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik (ö. 681/1283) (2013), *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev. M. Öztürk), TTK Yay., Ankara.
- Devletşâh-ı Semerkandî (ö. 899/1494) (1997), *Tezkîretu's-Şuarâ (Tezkere-i Devletşâh)*, C. 1, (Trc. N. Lugal), İstanbul.
- el-Belâzurî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892) (1987), *Fütûhu'l-Büldân*, (Çev. M. Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Fârûk Ensârî (1383), *Herat: Şehr-i Aryâ*, C. I, Merkezi İsnad ve Hidemât-ı Pezuşî, Tahran.
- Fasih-i Havâfî, Fasihü'd-dîn Ahmed b. Celâlu'd-dîn Muhammed (ö. 849/1445-1446) (1339), *Mucmel-i Fasihî*, (Neşr. M. Ferruh), C. 3, Meşhed.
- Hâfız-i Ebrû, Şihâbu'd-dîn Abdullah-i Hâvâfî (ö. 833/1430) (1380), *Zubdetü't-Tevârih*, C. 2, Vezâret-i Ferheng u İrşâd-i İslamî, (Neşr. S. K. Cevâdî), Tahran.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî (Hamd-Allah Mustawfî of Qazwîn ö. 750/1350) (1919), *The Geographical Part of the Nuzhat al-Qlub*, (Translated G. L. Strange), Leyden/London.
- Hândmîr, Gıyâsu'd-dîn b. Husâmu'd-dîn (ö. 942/1535-1536) (1362/1983), *Târîh-i Habîbu's-Siyer fî Ahbârî Efrâdî'l-Beşer*, C. 3, (Neşr. M. N. D. Siyâkî), Kitâbfurûş Hayyam, Tahran.
- Hinz, W. (1990), *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çev. A. Sevim), Marmara Üniversitesi Yay., Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, (X. Yüzyıl), (2008), (Çev. A. Duman ve M. Ağarı), Kitabevi Yay., İstanbul.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadrâmî el-Mağribî et-Tûnisî (ö. 808/1406) (2004), *et-Ta'rif (İlim ve Siyaset Arasında Haturalar)*, (Çev. V. Akyüz), Dergâh Yay., İstanbul.
- İbn Hurdazbih, Ebûl-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah b. Hurdazbih el-Bağdadî el-Fârisî (ö. 300/913) (2008), *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, (Çev. M. Ağarı), Kitabevi Yay., İstanbul.
- İbni Arabşah (ö. 84/1450) (2012), *Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, (Arapçadan Çev. ve notlar A. Batur), İstanbul.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1234) (1987), *İslam Tarihi (El-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, C. 3, 5, 12, (Çev. A. Ağırakça ve A. Özaydın), Redaktör M. Tulum, Bahar Yay., İstanbul.

-
- İstahri, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed (ö. 346/957) (2015), *Ülkelerin Yolları*, (Çev. M. Ağarı), İstanbul.
- Mîrhând, Mîr Muhammed b. Seyyîd Burhânu'd-dîn Hândşâh (ö. 903/1498) (1339), *Ravzâtu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, C. 6, (Neşr. A. Zeryab), Tahran.
- Mirza Haydar Duğlat (ö.1545'ten sonra) (2006), *Tarih-i Reşîdî*, (Türkçe Çev. O. Karatay), Selenge Yay., İstanbul.
- Nizamüddin Şâmî (ö. 814/1411-1412) (1987), *Zafernâme*, (Farsçadan Çev. N. Lügal), Ankara.
- Paydaş, K. (2006), "Timur'un Gürcistan Seferleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 1, s. 419-437.
- Reşîdüddin Fazlullah el-Hemedânî (Rashiduddin Fazlullah ö. 718/1318) (1996), *Jami'u't-Tawarikh: Compendium of Chronicles, A History of of Mongols*, I. Kısım, (Translated W. M. Thackston), Harvard University Departman of Eastern Languages and Civilations, USA.
- Strange, G. L. (2015), *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar)*, (Haz. A. Eskikurt ve C. Tomar), Yeditepe Yay., İstanbul.
- Şahin, M. (2015), "Ortaçağda Bir Yolsuzluk Soruşturması Örneği", *İstanbul Üniversitesi XI. Milli Türkoloji Kongresi*, İ 11-13 Kasım 2014, Büyükşehir Belediyesi Yay., 2015, İstanbul, s. 439-456.
- Şerefüddin Ali Yezdî (ö. 858/1454) (2013), *Emîr Timur (Zafernâme)*, (Çev. A. Batur), Selenge Yay., İstanbul.
- Tacü's-Selmânî (ö. 812/1410'dan sonra) (1988), *Tarihnâme*, (Türkçe Trc. İ. Aka), TTK Yay., Ankara.
- The Oriental Geograph of Ebn Haukal (İbn Havkal, ö. 367/977) (1992), *Islamic Geograph*, (Translated W. Ousley), Sezfin F. (Ed.), Frankfurt.

HARCAMA TÜRLERİNE GÖRE TURİZM GELİRLERİNDE MEVSİMSELLİK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Abdurrahman KORKMAZ¹

orcid.org/0000-0002-1374-5832

Ferhat TOPBAŞ²

orcid.org/0000-0002-7576-4668

Sabriye Çelik UĞUZ³

orcid.org/0000-0003-2550-657X

ÖZ

Bu çalışma, harcama türlerine göre turizm gelirlerinde mevsimsel değişimler olup olmadığını Türkiye ekonomisi için analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada yer verilen veri seti, 2003-2016 dönemini kapsamaktadır ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan Çıkış Yapan Ziyaretçiler Anketi'nden elde edilmiştir. Veri setinde mevsimsel değişimler olup olmadığını test edebilmek için mevsimsel kukla değişkenler içeren regresyon yöntemi, HEGY birim kök testi ve Census-X12 yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular, harcama türlerine göre turizm gelirlerinde genellikle stokastik ve çarpımsal özellikler sergileyen mevsimsel değişimler olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece, Türkiye'ye gelen ortalama bir ziyaretçinin harcama eğiliminde mevsimsel değişimler olduğu ve bu çıkarımın Türkiye'de turizm politikalarının tasarımında dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: turizm gelirleri; mevsimsellik; HEGY; census-X12

JEL Sınıflandırması: Z3; Z38; C22

SEASONALITY IN TOURISM INCOME BY TYPES OF EXPENDITURE: THE TURKISH CASE

ABSTRACT

This paper aims at analysing whether there are seasonal variations in tourism income by types of expenditure for the Turkish economy. Dataset employed in the paper covers the period 2003-2016 and is gathered from Departing Visitor Survey published by Turkish Statistical Institute. To test whether there are seasonal variations in the dataset, regression analysis with seasonal dummy variables, HEGY unit root test and Census X-12 methodology are utilized. Empirical results from the paper reveal that there are seasonal variations in the tourism income by type of expenditure, which generally exhibit stochastic and multiplicative characteristics. Thus, it is concluded that there exist seasonal variations in the expenditure propensity of a typical visitor to Turkey, and this implication should be taken into consideration in designing tourism policies in Turkey.

Keywords: tourism income; seasonality; HEGY; census-X12

JEL Classifications: Z3; Z38; C22

¹ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, abdurrahman.korkmaz@ikc.edu.tr

² İzmir Demokrasi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, ferhat.topbas@idu.edu.tr

³ Balıkesir Üniversitesi BUBYO Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Bölümü, sabriyecelik@balikesir.edu.tr

Giriş

Turizm sektörü; dünyanın birçok yerinde yükselen gelir düzeyleri, her geçen gün ucuzlayan ulaşım ve konaklama maliyetleri, farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar arasında iletişim kurulmasını sağlayan araçların sayısındaki artış ve ülkelerin vize sağlama konusunda sağladıkları kolaylıklar gibi etmenler sayesinde her geçen gün büyümektedir. Turizm gelirleri, birçok ülkede yarattığı yüksek katma değer sayesinde gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içerisindeki payını artırmakta, istihdam yaratmakta ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere sıklıkla gözlenen cari işlemler açıklarının finansmanına da kayda değer bir biçimde katkı sağlamaktadır. Örneğin; yaklaşık 863 milyar \$ düzeyinde olan 2016 yılı Türkiye GSYH'sının yaklaşık 22 milyar \$'lık kısmı, yerleşik olmayanların ülkemizde gerçekleştirdiği harcamalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi için yaklaşık %2.5 düzeyinde olan turizm gelirlerinin GSYH'ya oranı, ülke vatandaşlarının dış dünyada gerçekleştirdiği harcamalar göz önüne alınarak netleştirildiğinde %1.96 düzeyine gerilese de halen önemini korumaktadır¹. Ayrıca Türkiye'nin net turizm gelirlerinin, en önemli yapısal problemlerden biri olan dış ticaret açığının finansmanına da hatırı sayılır bir katkı yaptığı gözlenmektedir. 2016 yılı itibariyle yaklaşık 56 milyar \$ düzeyinde olan dış ticaret açığının yaklaşık %30'luk kısmı net turizm gelirleri tarafından finanse edilmiştir. Emek yoğun bir sektör olan turizm sektörünün, Türkiye ekonomisinin bir diğer yapısal sorunu olan işsizlik üzerindeki etkisi ise çok daha hayatidir. Kayıt dışı istihdamın oldukça yüksek olduğu sektörde, 2015 yılı içerisinde 1.066.726 kişi kayıtlı olarak istihdam edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de 2015 yılı içerisinde kayıtlı olarak istihdam edilen 13.830.000 kişinin yaklaşık %7.71'i turizm sektöründe yer bulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye'de kayıt dışı istihdamın %35.2 düzeyinde olduğunu açıklamıştır. Turizm sektörünün kayıt dışı istihdam düzeyinin en yüksek olduğu sektörlerden biri olduğu göz önüne alındığında, istihdam yaratma konusunda görünenden çok daha etkin bir sektör olduğunun da vurgulanması gerekecektir.

İlgili literatürde Türkiye ekonomisini referans alan araştırmaların, genellikle bir turizm talep denklemi tahmin edilmesi (örneğin; Akış, 1998; Akal, 2004; Aktaş, 2005; Ketenci, 2009; Görmüş ve Göçer, 2010; Kaya ve Canlı, 2013; Zortuk ve Bayrak, 2013; Aydın ve diğerleri,

¹ Bu kısımda yer verilen rakamlar yurtiçi turizm harcamalarını kapsamamaktadır. Ayrıca 2016 yılının esasen Türk turizmi için bölgesel belirsizlikler, siyasi etmenler ve politik konjonktür nedeniyle oldukça sıkıntılı bir yıl olduğunun da vurgulanması yerinde olacaktır. Söz gelimi; turizm gelirlerinin Türkiye GSYH'sı içerisindeki payı 2015 yılında %6.2 düzeyine ulaşmıştır. Dolayısıyla 2000-2016 yılları arasında turizm sektörünün GSYH'ya oranının ortalama %4 düzeyinde olduğunun belirtilmesi daha aydınlatıcı olacaktır. Söz konusu istatistikler için Türkiye Seyahat Acentaları Birliği'nin web sitesine başvurulabilir:

https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icin-deki-payi-1963-_79.html

2015; Güneş ve Kabadayı, 2015; Özcan, 2015) veya turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün ve derecesinin belirlenmesi hedeflerine odaklandığı gözlenmektedir (örneğin; Tosun, 1999; Kasman ve Kasman, 2004; Gunduz ve Hatemi-J, 2005; Bahar, 2006; Çetintaş ve Bektaş, 2008; Akan ve Işık, 2009; Aykaç, 2010; Balıbey ve Türkyılmaz, 2015; Karamelikli ve Erkuş, 2016).

Bununla birlikte, turizm gelirleri ile doğrudan yabancı yatırımlar (örneğin; Şahbaz ve Mızırak, 2017), turizm gelirleri ile vergi gelirleri (örneğin; Kırca ve Topal, 2017), turizm gelirleri ile dış ticaret ve döviz kuru (örneğin; Kara ve diğerleri, 2012; Çelik-Uğuz, 2014; Özer ve diğerleri, 2015; Tandoğan ve Genç, 2016; Özcan ve Yorgancılar, 2016), turizm gelirleri ile enflasyon (örneğin; Atay ve Aygün, 2016) arasındaki ilişkilerin belirlenmesi hedefleri üzerine odaklanan araştırmalara da rastlanmaktadır.

Ancak mevsimsel hareketlerin oldukça yoğun gözlemlendiği ve dört mevsim için alternatif turizm olanakları yaratma potansiyeline sahip olan Türkiye ekonomisinde, mevsimsellik boyutunun henüz yeterince tartışılmadığı gözlenmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla Koç ve Altınay'ın (2007) araştırması, bu alanda öncüdür. Koç ve Altınay (2007) aylık frekansta kişi başına yapılan turistik harcamalarda stokastik görünüm sergileyen mevsimsel özellikler tespit etmiş ve daha da önemlisi bu özelliklerin ülkeye gelen ziyaretçi sayısında gözlenen mevsimsel özelliklerden farklı olduğunu ortaya koymuştur. Ulaşılan bu sonuçların ise, gerek mikro gerekse de makro düzeyde önemli politika çıkarımları taşıdığı değerlendirilmiştir. Koç ve Altınay'a (2007) göre Türkiye'ye ulaşan ziyaretçilerin profillerinin tespit edilmesinde, turizm sektörüne ilişkin piyasaların bölümlenmesinde (segmentation), rekabet ve piyasa analizlerinde mevsimsel özelliklerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Bu çalışma, harcama türlerine göre turizm gelirlerinde mevsimsel değişimler olup olmadığını Türkiye ekonomisi için analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, 2003:Q1-2016:Q3 dönemleri arasında Türkiye'de yerleşik olmayanlarca gerçekleştirilen turistik harcamalar; kişisel harcamalar ve paket tur harcamaları şeklinde sınıflanmış ve daha sonra kişisel harcamalar da kendi içerisinde çalışmanın bir sonraki kısmında detaylı olarak tartışılan on iki alt bileşene ayrılmıştır. Son olarak her bir harcama bileşeni, toplam turistik harcamalara oranlanmış ve mevsimsellik analizleri söz konusu oranlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Böylece Türkiye'ye gelen ortalama bir ziyaretçinin harcama eğiliminde mevsimsel değişimler olup olmadığı yönünde bilgi üretilebilmesi olanaklı hale gelmiştir. Literatür başlıklı ikinci kısımda özetlenmeye çalışıldığı üzere; bir ülkeye gelen ziyaretçilerin harcama eğilimlerindeki olası bir mevsimsel değişimin mevcudiyeti ve sonuçları üzerinde, en azından tespit

edilebildiği kadarıyla Türkiye ekonomisi özelinde yeterince durulmadığı gözlenmektedir. Deniz-güneş turizminin yaygın olduğu bir ülkeye farklı mevsimlerde gelen ziyaretçilerin sayısı ile turizm gelirleri doğal olarak mevsimler açısından farklılaşmaktadır. Böylesi bir farklılaşma, söz gelimi turizm talep denklemi tasarımında oldukça hayati bir öneme sahiptir. Fakat bu çalışma, mevsimselliği farklı bir boyutuyla ele almayı amaçlamaktadır: Mevsimselliğin destinasyon seçimi üzerindeki etkilerinden ziyade farklı mevsimlerde ülkeye gelen ziyaretçilerin harcama eğilimleri arasında bir farklılık olup olmadığı bu çalışmanın temel araştırma sorusudur. Böylesi bir farklılığın tespit edilmiş olması halinde, Türkiye’de turizm politikalarının tasarımında mevsimsel bileşenlerin de dikkate alınması gerektiği çıkarımına ulaşılabilecektir. Çalışmanın ayırt edici yönü, farklı mevsimlerde Türkiye’ye gelen ortalama ziyaretçilerin harcama düzeylerindeki farklılıklardan ziyade harcama eğilimlerindeki farklılıklar üzerinde durmasıdır.

Çalışmanın geri kalan kısmı şu şekilde tasarlanmıştır: İkinci bölümde turizm sektöründe mevsimsellik üzerinde duran çalışmaların özet bir sunumuna yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada yararlanılan veri seti ve ekonometrik yöntem tanıtılmış; dördüncü bölümde ise ulaşılan ampirik bulgulara yer verilmiştir. Son olarak beşinci bölümde ise çalışmanın kısa bir özeti verilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Literatür

Mevsimsellik kavramı, birçok araştırmacı tarafından turist varışlarının ve turizm harcamalarının yılın belli dönemlerinde artması veya azalması (veya geçici dengesizlik) olarak tanımlanmaktadır (örneğin; Wahab, 1975; Butler, 1994; Bar-On, 1999; Jang, 2004).

Mevsimselliğin, doğal nedenlerden (sıcaklık, yağış, nem, rüzgâr, gün ışığı ve mevsim) ve/veya kurumsal nedenlerden (dini, kültürel, etnik ve sosyal faktörler) kaynaklandığı ileri sürülmektedir (örneğin; Butler, 2001; Cuccia ve Rizzo, 2011). Kurumsal nedenlerin en tipik örnekleri; yaz aylarında okulların tatil olması, yıllık izinler, festival ve spor etkinliğidir (Koç ve Altınay, 2007: 227; Parrilla ve diğerleri, 2007: 423; Fernandez-Morales ve Mayorga-Toledano, 2008: 941). Butler (1994), sosyal baskı veya moda (örneğin; termal tatiller) ile spor mevsimi (örneğin; kar kayağı) gibi unsurların da turizm sektöründe mevsimselliği etkileyen diğer faktörler arasında yer aldığını vurgulamaktadır.

Baum ve Lundtorp (2001), turizm talebinde mevsimselliğe neden olan söz konusu faktörlerin, bölgeler arasında da farklılığa yol açtığını ileri sürmektedir. Bar-On (1975) ve Kennedy (1999) tarafından vurgulandığı üzere mevsimsellik; turizmin ekonomik, ekolojik ve sosyo-kültürel yönlerini olumsuz şekilde etkilediği için ciddi bir sorundur. Birçok araştırmacı, bu

sorunu turizm sektörünün karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olarak tanımlanmaktadır (örneğin; Coshall ve diğerleri 2015). Bu nedenle, turizm talebini tahminlemede ve modellemede mevsimsellik kullanılmaktadır (örneğin; Lim, 1997; Kennedy, 1999; Lundtorp ve diğerleri, 1999; Lim ve McAleer, 2001; Higham ve Hinch, 2002; Cunado ve diğerleri, 2004; Song ve Li, 2008).

Bir çok araştırmacı, politika yapıcılarının mevsimselliği azaltmak için turizm talebindeki farklılaşmaları (kültürel, dini, sportif, ekonomik ve kentsel vbg.) yakalayacak stratejileri desteklemeleri gerektiğini ileri sürmektedir. (örneğin; Baum ve Hagen, 1999; Higham ve Hinch, 2002; Jang, 2004; Cuccia ve Rizzo, 2011).

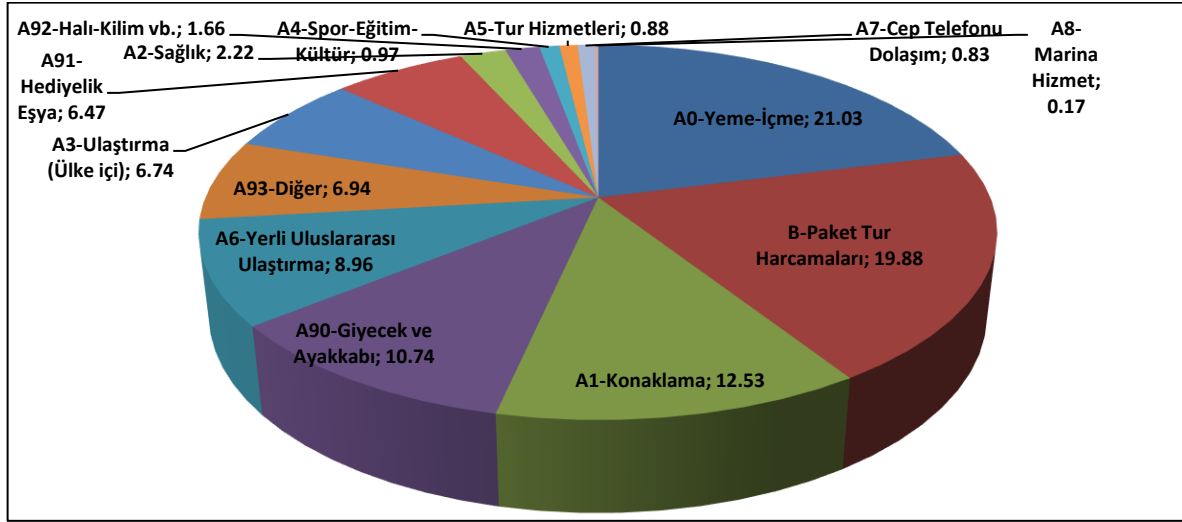
Turizm literatüründe mevsimsellik araştırmalarının, genellikle mevsimselliğin tanımına ve destinasyon üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaştığı gözlenmektedir (örneğin; Snepenger ve diğerleri, 1990; Butler ve Mao, 1997; Baum ve Lundtorp, 2001; Jang, 2004; Koenig-Lewis ve Bischoff, 2005; Kozic, 2013). Bazı araştırmacılar ise doluluk oranlarındaki mevsimsel farklılıklar üzerinde durmuştur (örneğin; Amelung ve Viner, 2006; Hoti ve diğerleri, 2007; Spencer ve Holecek, 2007). Sonuç olarak, turizm talebinin modellenmesi ve tahminlenmesi sürecinde mevsimsellik üzerinde duran bir kısım araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalar, genellikle ARIMA veya mevsimsel ARIMA modellerinden yararlanarak bir ülke/bölge/şehir için ziyaretçi sayılarında ve harcamalarında gözlenen mevsimsellik üzerine odaklanmışlardır (örneğin; Lim ve McAleer, 2000 ve 2002; Kim ve Moosa, 2001; Goh ve Law, 2002; Coshall, 2005; Chu 2004; Cho, 2009; Kulendran ve Wong, 2005; Chan ve Lim, 2011; Zortuk ve Bayrak, 2013; Coshall ve diğerleri, 2015). Fakat bir ülkeye farklı mevsimlerde gelen ziyaretçilerin harcama eğilimlerinde mevsimsel bir farklılık olup olmadığı veya daha basit bir ifade ile ziyaretçilerin harcama profillerinde mevsimsel açıdan bir değişim olup olmadığı üzerinde yeterince durulmadığı gözlenmektedir.

Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Veri Seti

Çalışmada yer verilen veri seti, 2003:Q1-2016:Q3 dönemini kapsamaktadır ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan Çıkış Yapan Ziyaretçiler Anketi'nden elde edilmiştir. Söz konusu anketin Harcama Türlerine Göre Turizm Gelirleri başlıklı sonuçları, iki ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bunlardan ilki turizm gelirlerinin ortalama %80'ini oluşturan kişisel harcamalar; ikincisi ise turizm gelirlerinin ortalama %20'sini oluşturan paket tur harcamalarıdır. Kişisel harcamalar ise; yeme-içme, konaklama, sağlık, ulaştırma (ülke içi), spor-egitim-kültür, tur hizmetleri, yerli uluslararası ulaştırma, cep telefonu dolaşım, marina

hizmet ve diğer mal ve hizmet harcamaları şeklinde on alt sınıfa ayrılmıştır. Diğer mal ve hizmetler için gerçekleştirilen harcamalar da; giyecek ve ayakkabı, hediyelik eşya, halı-kilim vb. ve diğer harcamalar şeklinde tekrar sınıflandırılmıştır. Daha sonra her bir harcama bileşeninin toplam turistik harcamalar içerisindeki payı hesaplanmış ve mevsimsellik analizleri belirlenen söz konusu paylar üzerinden gerçekleştirilmiştir². Şekil-1'den görüldüğü üzere; kişisel harcamaların en önemli bileşenleri sırası ile yeme-içme, konaklama ile diğer mal ve hizmetler başlığı altında sıralanan giyecek ve ayakkabıdır:

Şekil-1: Harcama Türlerine Göre Turizm Gelirleri

Turistik harcama bileşenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ise, Tablo-1'de sunulmaktadır:

Tablo-1: Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Ortanca	En Çok	En Az	Std. Sapma	Eğiklik	Basıklık	J-B
A-Kişisel Harcama	80.12	78.05	92.84	69.28	6.75	0.43	1.84	4.76***
A0-Yeme-İçme	21.03	20.78	27.16	15.18	2.97	0.05	1.92	2.72
A1-Konaklama	12.53	12.22	18.02	9.30	2.05	0.49	2.72	2.41
A2-Sağlık	2.22	2.17	4.53	1.03	0.77	0.82	3.61	7.08**
A3-Ulaştırma (Ülke içi)	6.74	6.75	10.53	3.88	1.41	0.48	2.91	2.17
A4-Spor-Eğitim-Kültür	0.97	0.77	2.27	0.47	0.47	1.06	3.19	10.47**
A5-Tur Hizmetleri	0.88	0.93	1.57	0.16	0.39	0.02	1.78	3.39
A6-Yerli Uluslararası Ulaştırma	8.96	7.98	16.61	3.06	4.19	0.29	1.74	4.41
A7-Cep Telefonu Dolaşım	0.83	0.84	1.79	0.33	0.31	0.51	2.99	2.37
A8-Marina Hizmeti	0.17	0.16	0.83	0.04	0.13	2.87	14.44	375.47*
A9-Diğer Mal ve Hizmetler	25.81	24.97	43.28	16.39	5.36	1.22	4.64	19.81*

² Dolayısıyla çalışmanın bu noktasından itibaren herhangi bir harcama bileşeni, söz konusu harcamanın toplam turistik harcamalar içerisindeki payına gönderme yapmaktadır. Diğer yandan Türkiye'de gerçekleşen turistik harcamalar, Türkiye'nin turizm gelirlerini oluşturduğundan dolayı gelir ve harcama kavramları da çalışmanın geri kalan kısmı açısından özdeştir.

A90-Giyecek ve Ayakkabı	10.74	10.77	13.64	8.61	1.17	0.30	2.55	1.28
A91-Hediyelik Eşya	6.47	6.52	8.95	3.72	1.16	-0.05	2.51	0.57
A92-Halı-Kilim vb.	1.66	1.44	4.57	0.29	0.95	1.24	4.31	18.12*
A93-Diğer	6.94	5.83	19.99	3.34	3.67	1.92	6.37	59.69*
B-Paket Tur Harcamaları	19.88	21.95	30.72	7.16	6.75	-0.43	1.84	4.76***

*, **, *** sırası ile %99, %95 ve %90 güven düzeylerinde normal dağılım boş hipotezinin reddine işaret eder.

Ekonometrik Yöntem

Yolsal (2010) tarafından da vurgulandığı üzere; zaman serilerinin içerdiği gözlenemeyen unsurların ayrıştırılmasında kullanılan en eski ve en yaygın modeller toplamsal ve çarpımsal modellerdir:

$$X_t = T_t + C_t + S_t + I_t \quad (1)$$

$$X_t = T_t * C_t * S_t * I_t \quad (2)$$

Burada (X_t) serisi; trend (T_t), konjonktür (C_t), mevsimsel faktör (S_t) ve düzensiz bileşen (I_t) olmak üzere dört unsur tarafından yaratılmaktadır. (1) numaralı eşitlik ile temsil edilen toplamsal modelde, mevsimsel hareketlerin büyüklüğünün (X_t) serisinin trendinden bağımsız olduğu varsayılır. Buna karşın (2) numaralı eşitlik ile gösterilen çarpımsal modelde ise mevsimsel hareketlerin büyüklüğünün trende bağlı olarak değiştiği öngörülmektedir (Yolsal, 2010: 246-247). Örneğin; üçer aylık frekanslarda hesaplanan gayrisafi yurtiçi hasıla serisinde gözlenen mevsimsel faktör, ilgili serinin düzeyinden bağımsız bir şekilde belirli bir miktar birimi ile ölçülüyorsa toplamsal boyutta bir mevsimsel yapı söz konusudur. Buna karşın, mevsimsel faktörün ilgili serinin düzeyinin belirli bir oranı olarak ölçülmesi durumunda ise çarpımsal boyutta bir mevsimsel yapıdan bahsedilebilecektir.

Mevsimsellik analizinde ele alınması gereken bir diğer konu da; mevsimsel faktörün deterministik mi yoksa stokastik bir yapıda mı ortaya çıktığının belirlenmesidir. Mevsimsel bileşenin deterministik bir yapıya sahip olması, mevsimsel faktörün toplamsal veya çarpımsal bir boyutta ortaya çıkmasından bağımsız olarak zaman içerisinde sabit kaldığı veya Yamak ve Sivri (1998) tarafından vurgulandığı üzere durağan olduğu anlamına gelmektedir. Aksi takdirde, stokastik yapıya sahip bir mevsimsel faktör söz konusu olmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan serilerin mevsimsel özelliklerinin belirlenmesinde, mevsimsel kukla değişkenler içeren regresyon analizi, Hylleberg ve diğerleri (1990) tarafından önerilen HEGY birim kök testi ile Amerikan İstatistik Ofisi (US Census Bureau) tarafından geliştirilen X-12 yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çarpımsal ve toplamsal ayrıştırma yöntemlerinin seçimi konusunda izlenen yol ise, her iki yöntem yardımı ile ulaşılan bulgulara ilişkin olarak çalışmanın ilerleyen kısımlarında tanıtılan spektral grafikler, D8-F, M7 ve kalıntı

mevsimsellik test sonuçlarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Söz konusu test sonuçlarına göre hangi ayrıştırma yöntemi daha kaliteli bulgular üretiyor ise o yöntemin kullanılması yoluna gidilmiştir. Çalışmada yer verilen serilerin mevsimsellik analizi gerçekleştirilirken izlenen algoritma şu şekilde özetlenebilir:

- 1) İlk olarak çalışmada yer verilen serilerin deterministik trend ve/veya deterministik mevsimsel bileşen içerip içermedikleri regresyon analizi yardımı ile sınanmıştır.
- 2) Çalışmada yer verilen serilere ilişkin deterministik bileşenlerin belirlenmesini takiben HEGY birim kök testi uygulamasına geçilmiştir. Bilindiği üzere; HEGY birim kök testi, çalışılan zaman serisinde stokastik bir trendin (birim kökün) varlığı ile mevsimsel birim köklerin varlığını eşzamanlı olarak sorgulamaya olanak vermektedir.
- 3) Daha sonra çalışmada yer verilen serilerin X-12 yöntemi altında çarpımsal olarak mevsimsel düzeltmesi gerçekleştirilmiştir. Bu noktada birçok iktisadi zaman serisinin çarpımsal boyutta ortaya çıkan bir mevsimsel faktör içerdiği varsayımından yararlanılmıştır. İlerleyen kısımlarda tanıtılan spektral grafikler yanında D8-F, M7 ve kalıntı mevsimsellik test istatistikleri hesaplanarak bu istatistikler üzerinden mevsimsel düzeltme sürecine ilişkin kalite kontrol denetimi gerçekleştirilmiştir. Zayıf test istatistiklerine ulaşılması halinde ilgili seri bu kez toplamsal olarak mevsimsellikten arındırılmış ve bu adımda hesaplanan test istatistiklerinin çarpımsal olarak mevsimsellikten arındırılma sürecine ilişkin olarak hesaplanan ilgili test istatistikleri ile karşılaştırılması yoluna gidilmiştir.

Mevsimsel Kukla Değişkenler İçeren Regresyon Analizi

(X_t) serisinde deterministik yapıda bir mevsimsellik olup olmadığını sınavabilmek için tasarlanacak regresyon denklemi şu şekildedir (Gujarati, 2005: 517-519):

$$X_t = \beta_0 + \beta_1 T + \alpha_1 D_{1t} + \alpha_2 D_{2t} + \alpha_3 D_{3t} + \varepsilon_t \quad (3)$$

(3) numaralı regresyon denkleminde yer alan mevsimsel kukla değişkenler şu şekilde oluşturulmaktadır:

$$D_{it} = \begin{cases} 1 & \text{i. çeyrekler için} \\ 0 & \text{diğer çeyrekler için} \end{cases} \quad i: 1, 2, 3 \quad (4)$$

(3) numaralı regresyon denkleminde yer alan (α_i) katsayılarının grup halinde anlamlılıklarının F testi yardımı ile sınanması, (X_t) serisinin deterministik yapıda bir mevsimsellik içerip içermediği hakkında bilgi üretmektedir:

$$H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = 0 \quad (\text{Deterministik yapıda bir mevsimsellik mevcut değildir}) \quad (5)$$

$$H_0: \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \alpha_3 \neq 0 \quad (\text{Deterministik yapıda bir mevsimsellik mevcuttur})$$

Boş hipotezin reddi, (X_t) serisinin deterministik yapıda bir mevsimsellik içerdiği anlamına gelecek ve böylesi bir durumda da (3) numaralı regresyon denkleminin hata terimleri (ϵ_t) , (X_t) serisinin hem trendden hem de mevsimsellikten arındırılmış halini verecektir. Ancak ele alınan zaman serisinde mevcut olan mevsimsel faktörün, (3) numaralı regresyon denklemi yardımı ile düzeltilmesi için zaman içerisinde istikrarlı olması, diğer bir ifade ile mevsimsel yönden durağan olması bir zorunluluktur. Bu nedenle, ele alınan zaman serisinde mevsimsel birim kökün varlığının da ayrıca test edilmesi gerekir.

HEGY Birim Kök Testi

Hylleberg ve diğerleri (1990) tarafından önerilen ve Yamak ve Sivri (1998), Dülger ve Cin (2002), Çağlayan (2003) ile Türe ve Akdi (2005) gibi yazarlar tarafından da Türkiye ekonomisine ilişkin olarak yararlanılan HEGY birim kök testi, bir zaman serisinde mevsimsel ve mevsimsel olmayan birim köklerin varlığının aşağıda gösterilen regresyon denklemi yardımı ile eşanlı olarak sınanabileceğini önermektedir:

$$X_{4t} = \pi_1 X_{1t-1} + \pi_2 X_{2t-1} + \pi_3 X_{3t-2} + \pi_4 X_{3t-1} + \delta_t \quad (6)$$

(B) gecikme operatörünü temsil etmek üzere $(B(X_t) = X_{t-1}, B^2(X_{t-2}), \dots, B^j(X_{t-j}))$; (6) numaralı regresyon denkleminde yer verilen (X_{4t}) , (X_{3t}) , (X_{2t}) ve (X_{1t}) değişkenleri ise şu şekilde tasarlanmaktadır:

$$X_{4t} = (1 - B^4)X_t \quad (7)$$

$$X_{1t-1} = (1 + B + B^2 + B^3)X_{t-1} = X_{t-1} + X_{t-2} + X_{t-3} + X_{t-4}$$

$$X_{2t-1} = -(1 - B + B^2 - B^3)X_{t-1} = -(1 - B)(1 + B^2)X_{t-1} = -X_{t-1} + X_{t-2} - X_{t-3} + X_{t-4}$$

$$X_{3t-2} = -(1 - B^2)X_{t-2} = -(1 - B)(1 + B)X_{t-2} = -X_{t-2} + X_{t-4}$$

$$X_{3t-1} = -(1 - B^2)X_{t-1} = -X_{t-1} + X_{t-3}$$

(6) numaralı regresyon denkleminin hata terimlerinin (δ_t) ise sıfır ortalama ve sabit varyansla bağımsız olarak normal dağıldıkları varsayılmaktadır. Üçer aylık frekanslar için $(1 - B^4)$ polinomu aşağıdaki şekilde ifade edilebileceğinden Hylleberg ve diğerleri (1990) dört birim kökün var olabileceğini göstermişlerdir:

$$(1 - B^4) = (1 - B)(1 + B)(1 - iB)(1 + iB) = (1 - B)(1 + B)(1 + B^2) \quad (8)$$

(+1), sıfır frekansta yani mevsimsel olmayan birim kökü; (-1), altı aylık frekansta mevsimsel birim kökü; ($\pm i$) ise yıllık frekansta mevsimsel birim kökleri temsil etmektedir. Mevsimsel birim kökün varlığı durumunda, mevsimsel yapının stokastik bir görünüm sergilediği değerlendirilebilecektir. Test edilecek üç boş hipotez ve alternatifleri ise aşağıda sunulmaktadır:

$$H_0: \pi_1 = 0, H_1: \pi_1 < 0; \quad (9)$$

$$H_0: \pi_2 = 0, H_1: \pi_2 < 0;$$

$H_0: \pi_3 = \pi_4 = 0, H_1: \pi_3 \neq 0$ ve/veya $\pi_4 \neq 0$

(t) testi yardımı ile sınanan ilk hipotezin reddedilememesi, sıfır frekansta mevsimsel olmayan birim kökün varlığına; yine (t) testi yardımı ile sınanan ikinci hipotezin reddedilememesi, altı aylık frekansta mevsimsel birim kökün varlığına ve son olarak (F) testi yardımı ile sınanan üçüncü hipotezin reddedilememesi de yıllık frekansta mevsimsel birim kökün varlığına işaret etmektedir. Söz konusu testler için gerekli kritik değerler de, Hylleberg ve diğerleri (1990) tarafından sunulmuştur. Diğer yandan, (6) numaralı regresyon denkleminin sıfır ortalama ve sabit varyansla normal dağıldıkları varsayılan hata terimlerinin beyaz gürültülü olmasını sağlayabilmek adına sabit terim, deterministik trend ve deterministik mevsimsel kukla değişkenlerin yanı sıra bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri ile de genişletilebileceğinin vurgulanması gerekir:

$$X_{4t} = \gamma_0 + \gamma_1 T + \sum_{i=1}^3 \theta_i D_i + \mu_1 X_{1t-1} + \mu_2 X_{2t-1} + \mu_3 X_{3t-2} + \mu_4 X_{3t-1} + \sum_{b=1}^1 \vartheta_b X_{4t-b} + v_t \quad (10)$$

X-12

CENSUS-X12 veya kısaca X-12 mevsimsel düzeltme yönteminin kökeni, merkezleştirilmiş hareketli ortalamalar yöntemine dayanmaktadır: Merkezleştirilmiş hareketli ortalamalar şu şekilde hesaplanmaktadır³:

$$X_t^* = (X_{t-2} + X_{t-1} + X_t + X_{t+1} + X_{t+2})/5 \quad (11)$$

Yukarıda yer alan (X_t^*), üçer aylık frekanslarda hesaplandığı varsayılan (X_t) zaman serisinin beş dönemlik merkezleştirilmiş hareketli ortalamalarını temsil etmektedir. (X_t) serisinde gözlenen mevsimsel hareketin toplamsal yapıda ortaya çıktığının varsayılması durumunda mevsimsel faktörün hesaplanabilmesi için merkezleştirilmiş hareketli ortalamadan farkların hesaplanması gerekir:

$$\tau_t = X_t - X_t^* \quad (12)$$

Mevsimsel faktörler ise, şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$S_i = \overline{\tau_{t,i}} \quad i = 1, 2, 3, 4 \quad (13)$$

(X_t) serisi üçer aylık frekanslarda hesaplandığı için dört mevsimsel faktör olacaktır. Örneğin; birinci çeyreğe ilişkin mevsimsel faktör (S_1), yalnızca birinci çeyrekler için hesaplanan merkezleştirilmiş hareketli ortalamadan farkların ($\tau_{t,1}$) aritmetik ortalamasına eşittir. (X_t) serisinin mevsimsellikten arındırılmış versiyonu (X_t^{SA}) ise şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$X_{t,i}^{SA} = (X_{t,i} - S_i) \quad (14)$$

³ Hareketli ortalamalar yöntemi altında toplamsal ve çarpımsal mevsimsel düzeltme adımlarının tanımlandığı bu kısmın yazımında izleyen bağlantılardan yararlanılmıştır:

<https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/additive-decomposition-0>

<https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/multiplicative-decomposition>

(X_t) serisindeki mevsimselliğin çarpımsal boyutta ortaya çıktığının varsayılması halinde ise birinci adım aynı şekilde atılmak üzere ikinci adımda merkezileştirilmiş hareketli ortalamaya oranların hesaplanması gerekir:

$$\tau_t = X_t/X_t^* \quad (15)$$

Üçüncü adım aynı kalmak üzere dördüncü adımda ise mevsimsellikten arındırılmış versiyon (X_t^{SA}) hesaplanabilmektedir:

$$X_{t,i}^{SA} = (X_{t,i}/S_i) \quad (16)$$

Dikkat edildiği üzere; üçer aylık zaman serilerinin ilk iki ve son iki dönemleri için merkezileştirilmiş hareketli ortalamaların hesaplanabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla veri seti genişledikçe hesaplanan mevsimsel faktörlerin de güncellenmesi gerekecektir. Dagum (1980) tarafından tartışıldığı üzere; özellikle yeni erişilen gözlemlerin radikal değişimler sergilemesi durumunda, mevsimsel düzeltilmiş seride (X_t^{SA}) önemli revizyonlar yapılması gereği hâsıl olmaktadır. Bu nedenle, serideki genel eğilimi bozan aşırı veya uç değerler (outlier) yanında verinin her bir frekansta farklı sayıda ticari gün içermesi gibi (takvim ve tatil etkileri) bozucu etmenlerin de öncelikli olarak düzeltilmesi gerekmektedir. X-12, böylesi bir çabanın ürünüdür.

X-12 yönteminin de atası olan X-11 yöntemini geliştirilenlerden Shiskin ve diğerleri (1967), yöntemin tarihçesini şu şekilde özetlemektedir: Amerika Birleşik Devletleri Nüfus Sayım Bürosu (CENSUS Bureau), 1954 yılında hareketli ortalamalar yöntemini temel alan ve büyük ölçekli verilerde mevsimsel düzeltme yapılmasına olanak sağlayan bir bilgisayar yazılımı geliştirmiştir. Söz konusu yazılımda kullanılan ve CENSUS olarak adlandırılan yöntem, 1955 yılında güncellenerek CENSUS II adını almıştır. Söz konusu yazılımların genel amacı, hareketli ortalamalar yöntemi ile elde edilen tahmin sonuçlarının kalitesinin serideki uç değerlerin elimine edilmesi, takvim etkilerinin kaldırılması biçimindeki önlemlerle iyileştirilmesidir. Zaman içerisinde sürekli güncellenen ve 1960 yılında kamuya açık hale getirilen söz konusu yazılıma X-3 adı verilmiştir. Shiskin ve diğerleri (1967) tarafından ifade edildiği üzere; X-3 yönteminin CENSUS II yönteminden temel farkı, serideki uç değerlerin kaldırılması ve serinin son dönemlerine ilişkin mevsimsel faktörlerin hesaplanması yöntemlerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. X-3 yöntemi zaman içerisinde sürekli güncellenerek X-9 ve X-10 gibi isimler almışsa da en kapsamlı güncelleme Shiskin ve diğerleri (1967) tarafından yapılmış ve X-11 adını almıştır. X-11 yönteminin getirdiği en önemli yenilikler; çarpımsal ayrıştırma yanında toplamsal ayrıştırmaya da izin vermesi, aylık veriler yanında üçer aylık veriler için de kullanılabilmesi, ele alınan dönem içerisindeki ticari

gün sayısının dikkate alınması ve serideki uç değerlerin belirlenmesi sürecindeki geliştirmelerdir. Tüm bunların yanı sıra, seride istikrarlı (stable) bir mevsimsel yapı olup olmadığının test edilebilmesi (D-8 F test), ticari gün sayısındaki değişimin yarattığı etkilerin tahmini ve trend bileşenin tahmininde alternatif dereceden hareketli ortalamaların kullanılabilmesi seçeneği ile tahminlere ilişkin standart hata değerlerine de erişim imkanı sağlanmıştır.

Yapılan bu açıklamaların ardından X-11 yönteminin aşamaları şu şekilde özetlenebilir (Shiskin ve diğerleri, 1967: 3-6):

i) Ticari gün sayısı (takvim etkisi) düzeltilmesi: Bazı ayların otuz, bazı ayların otuz bir gün içermesi, şubat aylarının ise yirmi sekiz veya yirmi dokuz gün içermesi gibi ay uzunluğu etkileri yanında ilgili aydaki ticari gün sayısının (bir yılın haziran ayındaki ticari gün sayısı, diğer bir yılın haziran ayındakinden farklı olabilir) da dikkate alındığı aşamadır.

ii) Hareketli ortalamalar: Serinin düzensiz bileşeninde aydan aya meydana gelen değişimlerin trend bileşeninde meydana gelen değişime oranı gözetilerek hareketli ortalama uzunluğunun seçildiği aşamadır (söz konusu oranının aylık bir seri için 0-0.99, 1-3.49, 3.50 ve üzeri olması durumlarında sırası ile 9, 13 ve 23 dönemlik Henderson filtreleri kullanılmaktadır)

iii) Uç değerlerin düzeltilmesi: Her döneme ilişkin düzensiz bileşen, ilgili döneme ilişkin beş yıllık (60 ay veya 20 çeyrek) merkezileştirilmiş hareketli ortalamasının standart sapmasına bağlı olarak kontrol edilir. Örneğin 2.5 standart hata ve ötesinde değerler tamamen kaldırılırken 1.5 standart hataya birim ağırlık verilmektedir. Arada kalan değerler ise kısmı olarak ağırlıklandırılır.

iv) Yeni Testler: Seride istikrarlı mevsimselliğin olup olmadığı, ticari gün sayısındaki değişimin anlamlı etkilere yol açıp açmadığının tespitini amaçlayan bir dizi testin icra edildiği aşamadır.

Ladiray ve Quenneville (2001) yinelemeli bir yöntem olan X-11 yönteminin aşamalarını sistematik olarak şu şekilde özetlemektedir:

Tablo-2: X-11 Yönteminin Aşamaları

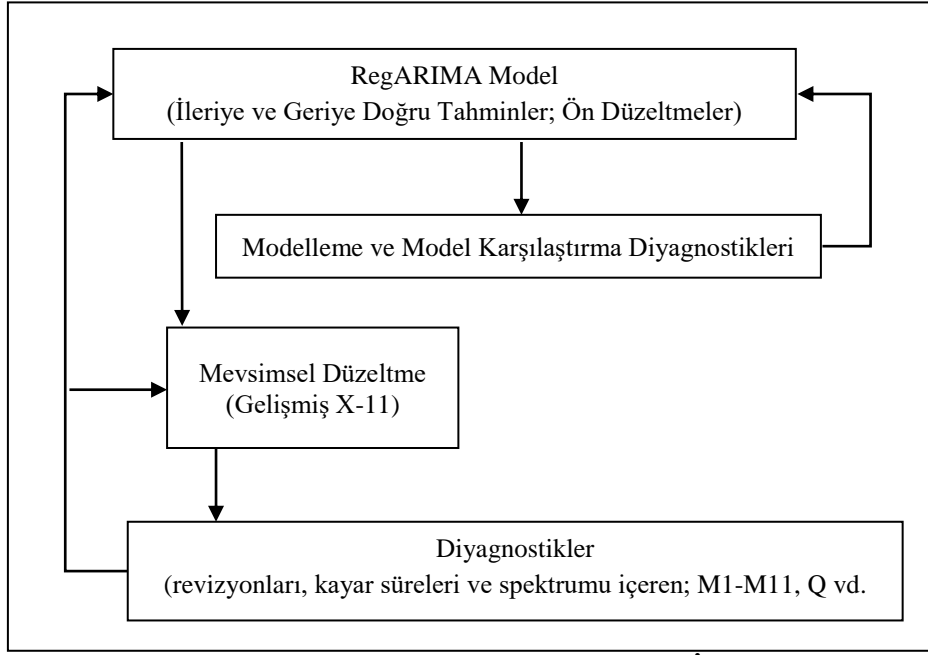
Kısım A: Ön Düzeltmeler	Ticari günler ve bilinen aşırı değerler için
Kısım B: Serinin ilk otomatik düzeltilmesi	Düzensiz bileşenin tahmini; aşırı değerlerin tespiti ve otomatik düzeltilmesi; ticari gün etkilerinin düzeltilmesi
Kısım C: Serinin ikinci otomatik düzeltilmesi	Düzensiz bileşenin tahmini; aşırı değerlerin tespiti ve otomatik düzeltilmesi; ticari gün etkilerinin düzeltilmesi
Kısım D: Mevsimsel düzeltme	Mevsimsel düzeltilmiş serinin geçici olarak hesaplanması; geçici olarak mevsimsel düzeltilen serinin Henderson hareketli ortalamalar ile

	düzeltilmesi ve mevsimsel faktörün yeniden tahmini; mevsimsel düzeltilmiş serinin nihai olarak hesaplanması
Kısım E	Oldukça aşırı değerler için düzeltilmiş bileşenler
Kısım F	Mevsimsel düzetme kalite ölçümleri
Kısım G	Grafikler

Kaynak: Ladiray ve Quenneville, 2001: 21.

1980 yılında ise Kanada İstatistik Ofisi'nden (Statistics Canada) Dagum (1980), X-11 yöntemine Box ve Jenkins (1970) tarafından önerilen ARIMA yöntemini dâhil etmiş ve yöntem X-11 ARIMA adını almıştır. Daha önce ifade edildiği üzere; üçer aylık frekanslarda hesaplanan bir zaman serisinin merkezileştirilmiş hareketli ortalamalarının ilk iki ve son iki dönem için hesaplanabilmesi mümkün değildir. Fakat mevsimsel faktörler hesaplandıktan sonra ilk iki ve son iki gözlem de hesaplanan mevsimsel faktörlerle düzeltilerek mevsimsellikten arındırılmaktadır. Zaman ilerleyip yeni gözlemler geldikçe, hareketli ortalamalar değişmekte ve dolayısıyla mevsimsel olarak düzeltilen seri de güncellenmektedir. Dagum (1980), bu güncellemenin oldukça yüksek düzeyli ve hatta yön değişimi gerektirmesi halinde karmaşaya ve güven kaybına yol açtığını vurgulamıştır. Dagum (1980) tarafından önerilen X-11 ARIMA yöntemi, orijinal serinin her iki ucundan birer yılını dışarıda bırakır ve orijinal seriyi ARIMA yöntemi ile tahmin ederek dışarıda bırakılan gözlemleri model üzerinden tahmin eder. İleriye ve geriye doğru öngörü (forecasting ve backcasting) olarak adlandırılan bu yaklaşım, serinin her iki uçtan genişletilmesini sağlar. Ayrıca, ele alınan seri, ARIMA yöntemi altında tanımlanamıyor ise söz konusu seriye ilişkin olarak gerçekleştirilen herhangi bir ayrıştırmanın (trend, mevsimsel ve düzensiz bileşenler şeklinde) geçerliliği de şüpheli hale gelir. Buna karşın, ARIMA yöntemi altında tanımlanabilen bir serinin beklenen değeri ve varyansı hesaplanabileceği için güven aralıkları da oluşturulabilecektir. Bu yapı özellikle serinin son dönemlerine ilişkin aşırı değerlerin tanımlanabilmesini sağlar (Dagum, 1980: 15).

X-11 ARIMA yönteminin Findley ve diğerleri (1998) tarafından güncellenmesi ile de X-12 yöntemi ortaya çıkmıştır:

Şekil 2: X-12 ARIMA Mevsimsel Düzeltme Yöntemine İlişkin Akış Diyagramı

Kaynak: Findley ve diğerleri, 1998: 130

X-12 yönteminin getirdiği en önemli yeniliklerden birisi, RegARIMA aşamasıdır. Bu aşamada, X-11 ARIMA yönteminden farklı olarak hata terimlerinin ARIMA süreci takip ettiği varsayılan bir regresyon denklemi yardımıyla serideki aşırı değerlerin ve düzey kaymalarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. RegARIMA aşaması şu şekilde temsil edilebilir⁴:

$$\mathbf{X}_t = \mathbf{y}_t \boldsymbol{\beta} + \boldsymbol{\epsilon}_t \quad (17)$$

(17) numaralı regresyon denkleminde; $(\mathbf{y} = \mathbf{y}_1, \dots, \mathbf{y}_n)$, regresyonun açıklayıcı değişkenler vektörünü (ticari gün etkileri, tatil etkileri, müdahale değişkenleri, kullanıcı tarafından tanımlanmış değişkenler, artık yıl etkileri vb.) ifade etmektedir. $(\boldsymbol{\beta} = \boldsymbol{\beta}_1, \dots, \boldsymbol{\beta}_n)$ ise, ilgili açıklayıcı değişkenlere ilişkin katsayılar vektörünü ifade etmektedir. Regresyon hata terimlerinin ise, ARIMA yapısı izlediği varsayılmaktadır:

$$\boldsymbol{\varphi}(\mathbf{B})\boldsymbol{\theta}(\mathbf{B})\boldsymbol{\epsilon}_t = \boldsymbol{\kappa}(\mathbf{B})\mathbf{e}_t \quad (18)$$

Yukarıda yer alan (\mathbf{B}) gecikme operatörünü, $(\boldsymbol{\varphi}(\mathbf{B}), \boldsymbol{\theta}(\mathbf{B}), \boldsymbol{\kappa}(\mathbf{B}))$ ise (\mathbf{B}) 'daki sonlu polinomları ifade etmektedir. Son olarak (\mathbf{e}_t) ise sabit varyanslı ve beyaz gürültülü hata terimleridir. RegARIMA aşamasında, (\mathbf{y}) vektörü içerisinde ifade edilen değişkenlerin yarattığı etkilerin kontrol edilmesi sonrasında (\mathbf{e}_t) 'nin izlediği ARIMA sürecinin bozulduğu dönemlerin belirlenmesi mümkün olmaktadır. (\mathbf{e}_t) 'nin beyaz gürültü hale gelmesine değin tekrarlanan RegARIMA sürecinin önerilen bir dizi diyagnostik test yardımı ile kalite kontrolü

⁴ <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/regarima-models>

de yapılabilmektedir. X-12 yöntemi, mevsimsel düzeltme sürecine ilişkin bir dizi yeni diyagnostik test de önermektedir. Bu testler; mevsimselliğin ve ticari gün etkisinin mevcudiyetine ilişkin spektrum testleri, kayar süreler (sliding spans) ve mevsimsel düzeltmenin istikrarı için tarihsel düzeltme diyagnostikleridir.

Bu çalışmada da göz önüne alınan spektrum testleri, mevsim ve takvim etkilerinin yaklaşık olarak periyodik olduklarından hareketle söz konusu etkilerin tespit edilebilmesi için spektrum tahmini önerilmesinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere bir zaman serisi; temel olarak zaman ve frekans boyutları ile analiz edilebilir. Bir zaman serisinin frekans alanı (frequency domain), desibel cinsinden ölçülen farklı frekanslar arasındaki ilişkilerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Desibelilerle frekansların eşleştirildiği grafikler, periodogram veya spektrum olarak adlandırılır. X-12 yönteminde iki spektrum tahmin edilmektedir. Bunlardan ilki, aşırı değerler için düzeltilmiş serinin aylık farklarının spektrumu (veya çarpımsal düzeltmeye tabi tutulmuş serinin logaritmik birinci farkının spektrumu) ile aşırı değerler için düzeltilmiş nihai düzensiz bileşenin spektrumudur (Findley ve diğerleri, 1998: 135). Findley ve diğerlerine (1998) göre spektrum tepelerindeki belirgin farklılıklar üzerinden mevsim ve ticari gün etkilerinin varlığı tespit edilebilir. Bu yöntem altında, mevsim ve ticari gün frekanslarındaki spektral genişlemelerin kendisinden bir düşük veya bir yüksek frekanslardaki genişlemeler ile karşılaştırılması suretiyle mevsimselliğin varlığına ilişkin bir çıkarım yapılması amaçlanmaktadır. X-12 yazılımı, mevsimsel tepelerin mevcudiyeti halinde otomatik uyarılar veren spektral grafikler üretmektedir.

Çalışmada yer verilen diğer bir diyagnostik test ise ele alınan seride istikrarlı (stable) mevsimselliğin mevcudiyetini sorgulayan D8-F (F^S veya Friedman) testidir. D8-F testi, aşağıda yer verilen hipotezler yardımı ile ele alınan serinin ilk aşamada trendden arındırılması ile hesaplanan mevsimsel düzensiz bileşenin aylık ortalamalarının eşit olup olmadığını test etmektedir:

$$H_0: m_1 = m_2 = \dots = m_4 \quad (19)$$

$H_1: m_p \neq m_q$ en az bir çift (p, q) için

Yukarıda yer verilen boş hipotezin reddedilmesi, seride istikrarlı mevsimselliğin mevcut olduğuna işaret etmektedir. McDonald-Johnson ve diğerleri (2006) tarafından tartışıldığı üzere; tahmin edilen mevsimsel düzensiz bileşenin değişen varyanslı olması nedeni ile F tablosu yerine bir parmak kuralından yararlanılmaktadır: Hesaplanan F istatistiğinin 7'den

büyük olması halinde ele alınan seride istikrarlı mevsimselliğin mevcut olduğuna karar verilmektedir⁵.

Ele alınan seride tespit edilen mevsimsel bileşenin hacminde bir değişim olup olmadığının veya daha açık bir ifade ile serideki mevsimsel yapının hareketli (moving) olup olmadığının tespitinde ise (F^M) testinden yararlanılmaktadır. Mevsimsel yapının hareketli olması durumunda, serideki mevsimsel eğilimin etkin bir şekilde düzeltilmesi mümkün olmayacağı için herhangi bir düzeltme yapılmaması önerilmektedir⁶. Hem istikrarlı, hem de hareketli mevsimselliğin tespit edilmiş olması halinde mevsimsel düzeltmenin yapılabileceğine karar verilmesi ise M7 testi sonuçlarına bağlıdır. Kısaca M7 testi, seride içerilen mevsimsel yapının tanımlanabilir olup olmadığını hareketli mevsimselliğin istikrarlı mevsimselliğe oranı üzerinden belirlemeyi amaçlamaktadır:

$$M7 = \sqrt{\frac{1}{2} \left(\frac{7}{F_s} + \frac{3F_m}{F_s} \right)} \quad (20)$$

(F_s), D8-F istatistiğini; (F_m) ise hareketli mevsimselliğin varlığını test etmek üzere hesaplanan F istatistiğini temsil etmektedir⁷. Kanada İstatistik Ofisi'nden Lothian ve Morry (1978) tarafından geliştirilen M7 istatistiğinin birden küçük olması, seride tanımlanabilir mevsimsellik bulunduğunu; birden büyük olması ise seride mevsimsellik bulunmadığını veya mevsimsellik mevcut olsa dahi ayrıştırılamayacağı şeklinde yorumlanmaktadır.

Son olarak mevsimsel olarak düzeltilen seride herhangi bir mevsimsel kalıntıya rastlanmaması da önemlidir. Mevsimsel düzeltme sonrasında seride halen mevsimsel kalıntılara rastlanması halinde düzeltme sürecinin etkin olmadığına karar verilir. X-12 yöntemi, söz konusu olasılığa ilişkin iki sınama önermektedir: Kalıntı mevsimsellik testleri (residual seasonality test) olarak adlandırılan yaklaşımlardan ilki, mevsimsel düzeltilmiş seride herhangi bir mevsimsel kalıntının mevcut olup olmadığını tüm örneklem dönemi için sınarken ikincisi ise söz konusu sınımayı örneklem döneminin son üç yılı üzerinde gerçekleştirmektedir.

Ekonometrik Bulgular

Ekonometrik analizin ilk kısmı, çalışılan serilerde gerek HEGY birim kök gerekse de X-12 ayrıştırma yöntemleri için de kullanılmak üzere deterministik bir mevsimsel bileşenin mevcut olup olmadığının analiz edilmesine ayrılmıştır. Turistik harcama bileşenleri, öncelikle sabit terim yanında mevsimsel kukla değişkenler ve trend bileşeni üzerine koşulmuştur. Trend

⁵ Söz konusu teste ilişkin daha detaylı bir açıklamaya izleyen bağlantı yardımı ile erişilebilir: <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/stable-seasonality-test>

⁶ <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/quality-measures-and-tests-0>

⁷ <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/evolutive-seasonality-test>

değişkeninin istatistiksel olarak anlamsız tahmin edilmesi sonucunda söz konusu değişken ilgili regresyon denkleminde dışlanmış ve denklem tekrar tahmin edilmiştir. Daha sonra mevsimsel kukla değişkenlerin grup halinde anlamlılığı F testi yardımı ile sınanmış ve grup halinde anlamlı olmaları halinde ilgili harcama bileşeninde deterministik yapıda bir mevsimsel bileşenin mevcut olduğuna karar verilmiştir. Ulaşılan sonuçlar, Tablo-3'de sunulmaktadır.

Spor-egitim-kültür, cep telefonu dolaşım ve marina hizmet harcamaları dışındaki tüm harcama bileşenlerinde mevsimsel kukla değişkenler yoluyla deterministik yapıda bir mevsimselliğin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, kişisel harcamalar, giyecek ve ayakkabı ile paket tur harcamaları dışında kalan harcama bileşenlerinde deterministik bir trendin varlığına dair kanıtlara da ulaşılmıştır. Dolayısıyla Türkiye'ye gelen ortalama bir ziyaretçinin harcama eğiliminde zaman içerisinde değişim olduğu gözlenmektedir. Toplam harcamalar içerisinde bazı bileşenlerin payı zaman içerisinde artarken (yeme-içme, sağlık, ulaştırma (ülke içi), yerli uluslararası ulaştırma ve marina hizmet) bazılarının payı ise zaman içerisinde azalmaktadır (konaklama, spor-egitim-kültür, tur hizmetleri, cep telefonu dolaşım, diğer mal ve hizmetler, hediyelik eşya, halı-kilim vb., diğer). Diğer yandan, toplam harcamanın iki ana bileşeninin toplam harcamalar içerisindeki payında ise zamana bağlı bir değişim gözlenmemektedir.

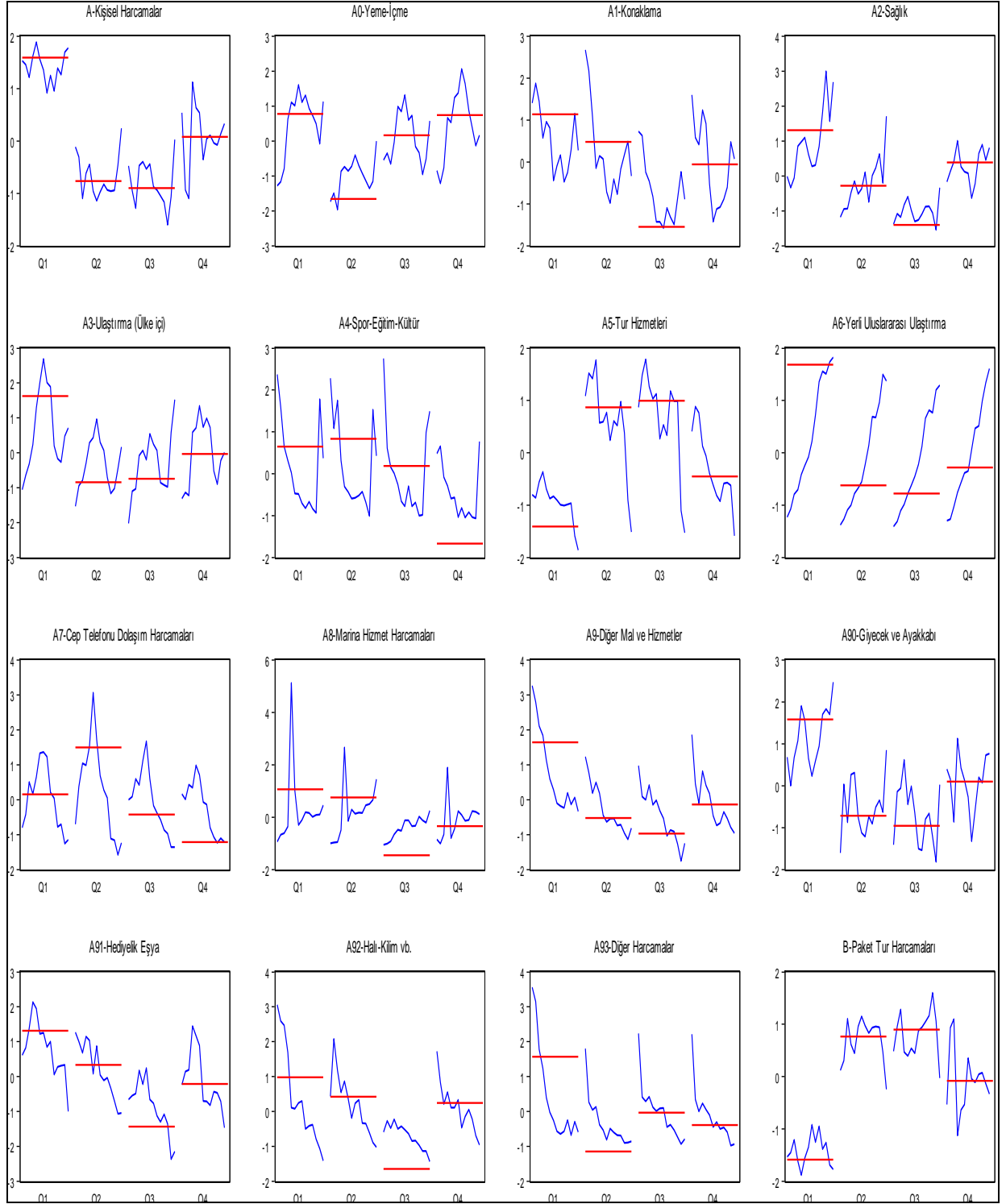
Tablo-3: Regresyon Analizi Sonuçları

HARCAMA GRUPLARI	F _{MK}
A-Kişisel Harcama ^{C, MK}	76.46*
A0-Yeme-İçme ^{C, MK, T+}	11.69*
A1-Konaklama ^{C, MK, T-}	7.02*
A2-Sağlık ^{C, MK, T+}	33.23*
A3-Ulaştırma (Ülke içi) ^{C, MK, T+}	3.67**
A4-Spor-Eğitim-Kültür ^{C, T-}	1.26
A5-Tur Hizmetleri ^{C, MK, T-}	32.75*
A6-Yerli Uluslararası Ulaştırma ^{C, MK, T+}	27.54*
A7-Cep Telefonu Dolaşım ^{C, T-}	0.89
A8-Marina Hizmet ^{C, T+}	1.71
A9-Diğer Mal ve Hizmetler ^{C, MK, T-}	20.41*
A90-Giyecek ve Ayakkabı ^{C, MK}	19.29*
A91-Hediyelik Eşya ^{C, MK, T-}	22.29*
A92-Halı-Kilim vb. ^{C, MK, T-}	10.25*
A93-Diğer ^{C, MK, T-}	3.65**
B-Paket Tur Harcamaları ^{C, MK}	72.46*
^{C, MK, T} ilgili modelin sırası ile sabit terim, mevsimsel kukla değişkenler ve trend içerdiğine işaret eder. Trendin yanında belirtilen (+) ve (-) işaretleri	

ise tahmin edilen trend katsayısının işaretini göstermektedir.
*, **, *** sırası ile %90, %95 ve %99 güven düzeylerinde deterministik mevsimsel bileşenin yokluğuna ilişkin boş hipotezin reddine işaret eder.

Turistik harcama bileşenlerinin mevsimsel ortalamalarının hesaplanması yoluyla da deterministik yapıda bir mevsimselliğin mevcudiyetine ilişkin çıkarımlar yapılabilir. Aşağıda sunulan Şekil-3'de yer alan kırmızı çizgiler, ilgili harcama bileşenin ilgili döneme ilişkin mevsimsel ortalamasını temsil ederken mavi çizgiler ise söz konusu harcama bileşenin farklı yılların ilgili çeyreğinde aldığı değerlerin normalleştirilmiş halini göstermektedir. Değerlerin normalleştirilmesinin nedeni, harcama bileşenlerinin toplam harcamalar içerisindeki paylarının daha önce Şekil-1'de gösterildiği gibi önemli ölçüde farklı olmasıdır.

Şekil-3'den görülebileceği üzere; mevsimsel ortalamalar tüm harcama bileşenleri için oldukça farklıdır. Bu durum mevsimsel etkinin varlığına dair önemli bir kanıttır. Diğer yandan, Şekil-3'de yer verilen mavi çizgilerin hareketinden de tüm harcama bileşenlerinin toplam harcama içerisindeki paylarının çeyrek dönemler itibariyle oldukça çarpıcı bir biçimde değiştiği gözlenmektedir. Örneğin; yerli uluslararası ulaştırma harcamalarının toplam harcama içerisindeki payı yılın dört çeyrek döneminde de artarken diğer mal ve hizmet harcamalarının payı ise azalmaktadır. Buna karşın, geri kalan harcama bileşenlerinin zaman içerisinde gösterdiği ve tüm çeyrekler için geçerli bir ortak eğilimden bahsetmek pek mümkün değildir. Söz gelimi; sağlık harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payı birinci ve ikinci çeyreklerde artmasına karşın üçüncü ve dördüncü çeyrekler için böyle bir eğilimin varlığından bahsedilemez. İki ana harcama kalemi olan kişisel harcamalar ile paket tur harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki paylarında ise belirli bir çeyrek dönem için dahi oldukça anlamlı değişimler gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Bu durum, yerli uluslararası ulaştırma, diğer mal ve hizmet harcamaları ve alt bileşenleri (giyecek ve ayakkabı hariç) dışında kalan tüm harcama bileşenleri açısından da geçerlidir. Bu belirsizlik, harcama bileşenlerinde stokastik bir trendin yanı sıra mevsimsel birim kökün de mevcut olabileceğini akla getirmektedir.

Şekil-3: Mevsimsel Ortalamalar

Ele alınan bir zaman serisinde birim kökün varlığının farklı frekansların da göz önüne alınması suretiyle test edilebilmesini sağlayan HEGY birim kök testi sonuçları Tablo-4'de sunulmaktadır. HEGY birim kök testinde yer verilen deterministik bileşenlerin varlığı (sabit, trend ve mevsimsel kuklalar), sonuçları Tablo-3'de sunulan regresyon analizi yardımı ile belirlenmiştir.

Tablo-4: HEGY Birim Kök Testi Sonuçları

	$t(\pi_1)$	$t(\pi_2)$	$F(\pi_3, \pi_4)$	Karar
A-Kişisel Harcama ^{II}	-2.49	-2.53	5.12	I(1, 1, 1)
A0-Yeme-İçme ^{III}	-2.19	-1.27	4.20	I(1, 1, 1)
A1-Konaklama ^{III}	-1.16	-2.05	8.36**	I(1, 1, 0)
A2-Sağlık ^{III}	-1.76	-3.28**	0.63	I(1, 0, 1)
A3-Ulaştırma (Ülke içi) ^{III}	-1.77	-2.12	2.55	I(1, 1, 1)
A4-Spor-Eğitim-Kültür ^I	-1.39	-4.48*	4.40**	I(1, 0, 0)
A5-Tur Hizmetleri ^{III}	-2.77	-2.58	2.89	I(1, 1, 1)
A6-Yerli Uluslararası Ulaştırma ^{III}	-1.86	-2.56	2.52	I(1, 1, 1)
A7-Cep Telefonu Dolaşım ^I	-2.26	-2.05**	4.03**	I(1, 0, 0)
A8-Marina Hizmet ^I	-3.36***	-2.29**	4.21**	I(0, 0, 0)
A9-Diğer Mal ve Hizmetler ^{III}	-3.09	-1.76	5.11	I(1, 1, 1)
A90-Giyecek ve Ayakkabı ^{II}	-1.00	-3.76*	2.39	I(1, 0, 1)
A91-Hediyelik Eşya ^{III}	-2.65	-2.95***	10.17*	I(1, 0, 0)
A92-Halı-Kilim vb. ^{III}	-3.23	-3.26**	8.20**	I(1, 0, 0)
A93-Diğer ^{III}	-8.13*	-2.26	7.28**	I(0, 1, 0)
B-Paket Tur Harcamaları ^{II}	-2.49	-2.53	5.12	I(1, 1, 1)
I: Sabit ve Deterministik Trend içeren modeller için kritik değerler $t(\pi_1)$: -3.21, -3.56, -4.23; $t(\pi_2)$: -1.57, -1.91, -2.65; $F(\pi_3, \pi_4)$: 2.23, 2.95, 4.64 II: Sabit ve Deterministik Mevsimsel Kuklalar içeren modeller için kritik değerler $t(\pi_1)$: -2.72, -3.08, -3.77; $t(\pi_2)$: -2.69, -3.04, -3.75; $F(\pi_3, \pi_4)$: 5.50, 6.60, 9.22 III: Sabit, Deterministik Trend ve Deterministik Mevsimsel Kuklalar içeren modeller için kritik değerler $t(\pi_1)$: -3.37, -3.71, -4.46; $t(\pi_2)$: -2.73, -3.08, -3.80; $F(\pi_3, \pi_4)$: 5.37, 6.55, 9.27 *, **, *** sırası ile %99, %95 ve %90 güven düzeylerinde ilgili boş hipotezin reddine işaret eder.				

HEGY birim kök testi sonuçları, marina hizmet harcamaları dışında kalan tüm harcama bileşenlerinin birim kök içerdiğini ortaya koymaktadır. Spor-eğitim-kültür, cep telefonu dolaşım, hediyelik eşya ile halı-kilim vb. harcama bileşenlerinin yalnızca sıfır frekansta birim köke sahip oldukları veya daha başka bir ifade ile yalnızca mevsimsel olmayan birim köke sahip oldukları tespit edilmiştir. Geriye kalan tüm harcama bileşenleri içinse mevsimsel birim kökün varlığı reddedilememiş ve dolayısıyla da stokastik görünüm sergileyen mevsimsel bileşenler içerdikleri değerlendirilmiştir. Marina hizmet, spor-eğitim-kültür, cep telefonu dolaşım, hediyelik eşya ile halı-kilim vb. harcama bileşenleri için mevsimsel birim kökün varlığının %99 güven düzeyi için gerçekleştirilememiş olması, ilgili seriler için dahi mevsimselliğin biraz daha derinden sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, ele alınan harcama bileşenlerinin tamamının X-12 yöntemi altında mevsimsel ayrıştırması yapılarak diyagnostik test sonuçlarına başvurulması yoluna gidilmiştir. Harcama bileşenlerinde gözlenmesi olası mevsimsel bileşenin toplamsal olarak mı yoksa çarpımsal olarak mı ayrıştırılacağına karar verilmesinde ise şu yol izlenmiştir: Pek çok zaman serisinde gözlenen mevsimsel yapının çarpımsal boyut da ortaya çıktığı varsayımından hareketle

öncelikle çarpımsal ayrıştırma yöntemi benimsenmiştir. Spektral grafikler⁸, D8-F ve M-7 testleri yardımı ile ilgili serilerde istikrarlı bir mevsimsel bileşenin mevcudiyeti ve tanımlanabilirliği kontrol edilmiş ve daha sonra mevsimsel düzeltme sonrası herhangi bir mevsimsel kalıntının mevcut olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu aşamada gözetilen algoritma şu şekilde açıklanabilir:

i) Öncelikle kalıntı mevsimsellik test sonuçları dikkate alınmıştır. Görüldüğü üzere; çarpımsal ayrıştırma durumunda ulaşılan kalıntı mevsimsellik test istatistiklerinin tamamı, mevsimsel düzeltme süreci sonrasında herhangi bir mevsimsel kalıntıya rastlanmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla mevsimsel bileşenin tüm harcama grupları için çarpımsal olarak ayrıştırılabileceği değerlendirilmiştir.

ii) Diğer yandan, istikrarlı bir mevsimsellik olup olmadığını sıyan ve yediden büyük olması halinde istikrarlı bir mevsimsel bileşenin mevcut olduğunu ima eden D8-F istatistiğinin on dörtten küçük olduğu tüm durumlar için toplamsal ayrıştırma yöntemi altında da düzeltmeye gidilmiştir. Toplamsal ayrıştırma yöntemi altında daha yüksek D8-F istatistiği üreten cep telefonu dolaşım harcamaları dışındaki tüm bileşenler için çarpımsal ayrıştırma durumunda daha yüksek D8-F istatistikleri üretilmiştir. Bu nedenle, cep telefonu dolaşım harcamaları dışında kalan tüm diğer bileşenler için çarpımsal ayrıştırma yönteminin daha etkin olduğu değerlendirilmiştir⁹.

iii) Son olarak tespit edilen mevsimselliğin tanımlanabilir olup olmadığını sıyan ve birden büyük değerler alması halinde mevsimsel düzeltmenin yapılamayacağını ifade eden M7 test istatistiklerinin 0.50'den büyük olduğu bileşenler için ayrıca toplamsal ayrıştırma yöntemine de başvurulmuştur. Lakin çarpımsal ayrıştırma yönteminin tüm durumlarda daha etkin sonuçlar ürettiği değerlendirilmiştir.

Tablo-5'de sunulan test istatistiklerinden görüldüğü üzere; tüm harcama bileşenleri için mevsimselliğin mevcut olduğu ve harcama bileşenlerinde gözlenen mevsimsel yapının tanımlanabilir veya daha açık bir ifade ile ayrıştırılabilir olduğu sonucuna varılmıştır. Mevsimselliğin çarpımsal bir yapıda ortaya çıktığının varsayılması halinde hesaplanan istatistik değerlerinin neredeyse tamamının, mevsimselliğin toplamsal yapıda ortaya çıktığının varsayılması halinde hesaplanan istatistik değerlerinden daha güçlü olduğu gözlenmektedir.

⁸ X-12 yazılımının Eviews-9 paket programı üzerinde koşulması sonucu üretilen spektral grafikler, serilerin tamamının mevsimsel etkiler taşıdığına işaret etmektedir. Yer tasarrufu nedeni ile çalışmada sunulmayan spektral grafiklere ulaşmak için yazarlara başvurulabilir.

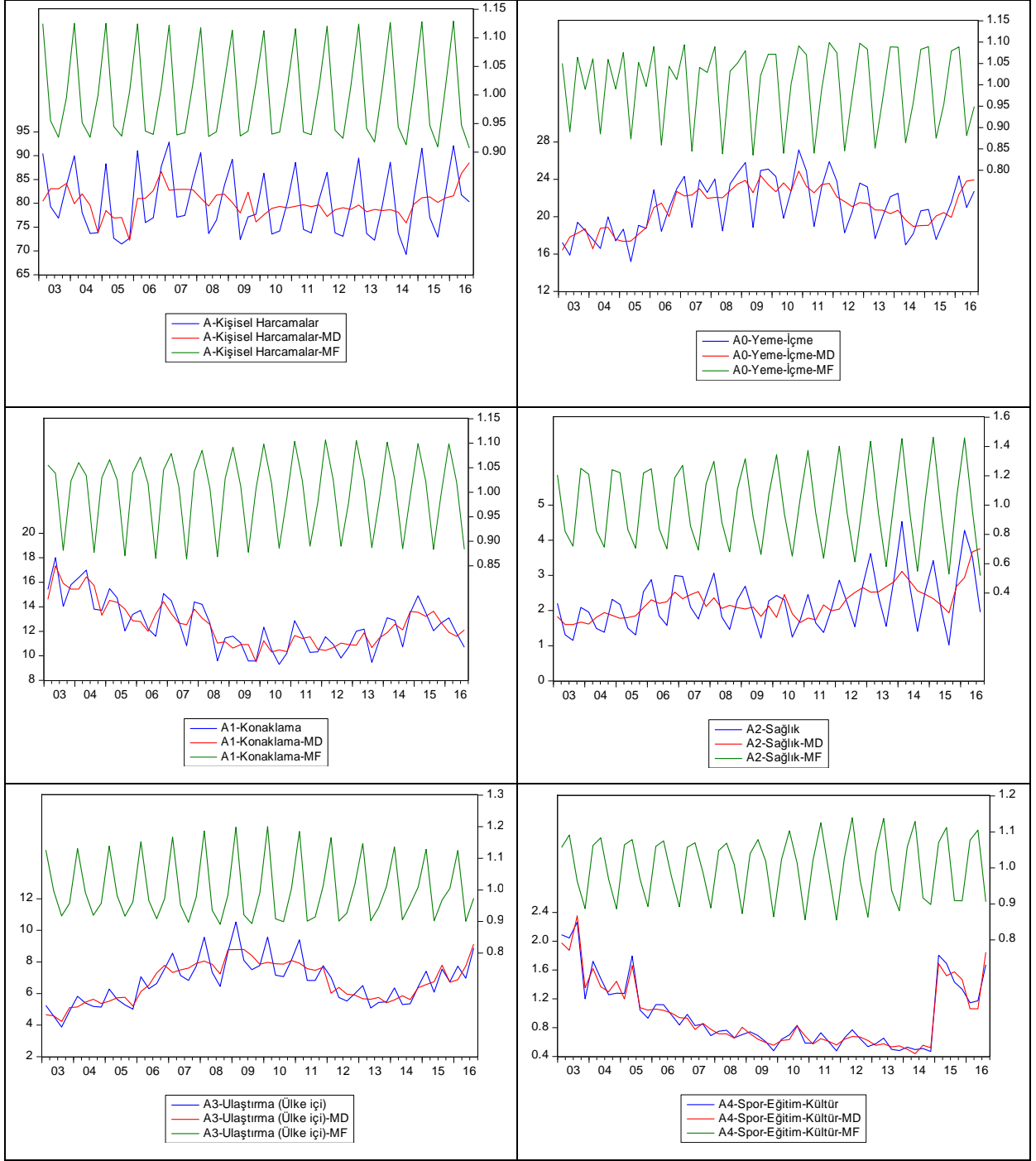
⁹ Benzer bir sonuç, spektral grafikler için de geçerlidir. Spektral grafikler, yazarlardan elde edilebilir.

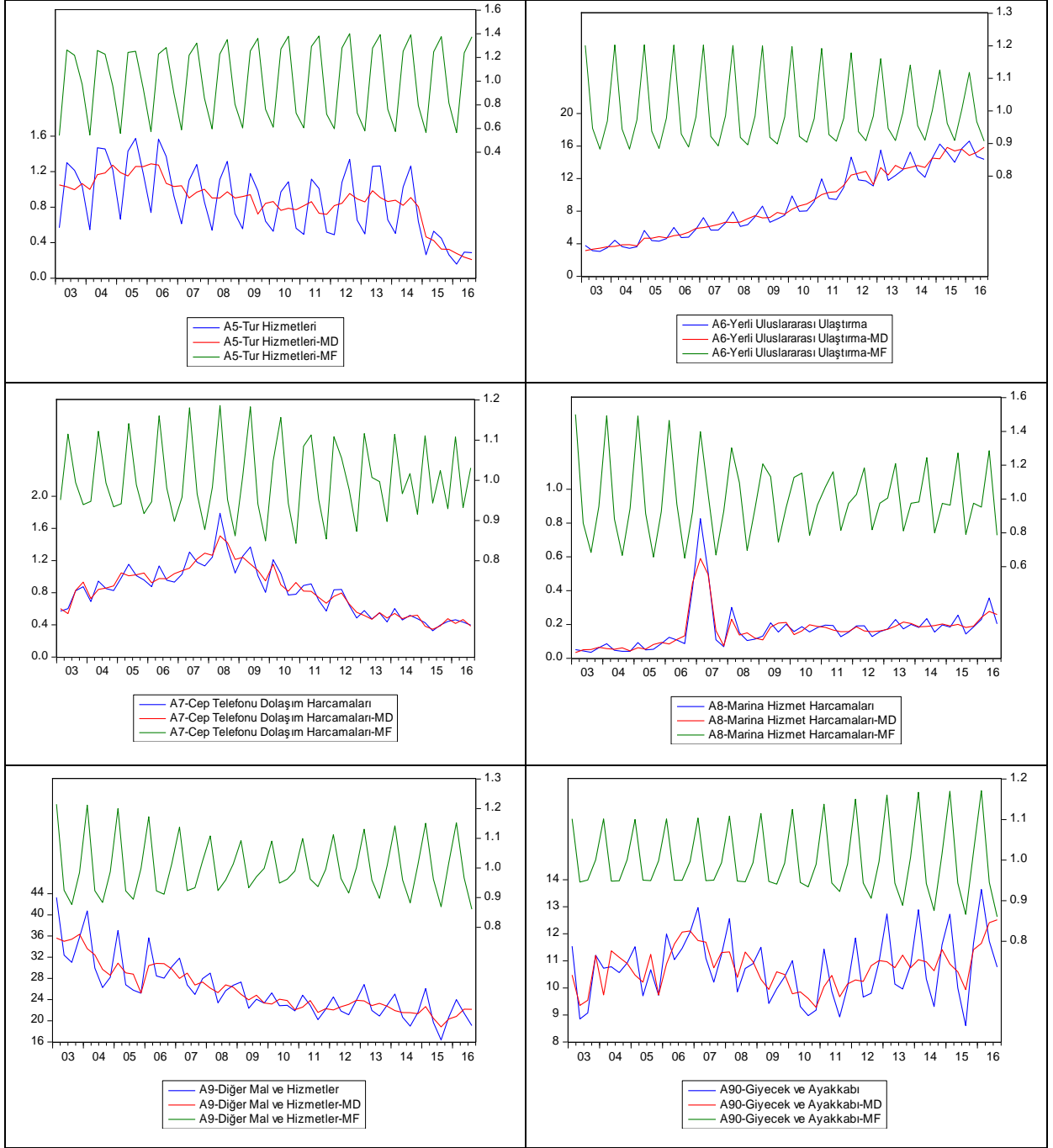
Tek istisna cep telefonu dolaşım harcamalarında ortaya çıkmış, söz konusu harcama bileşenin toplamsal boyut da ortaya çıktığı değerlendirilmiştir.

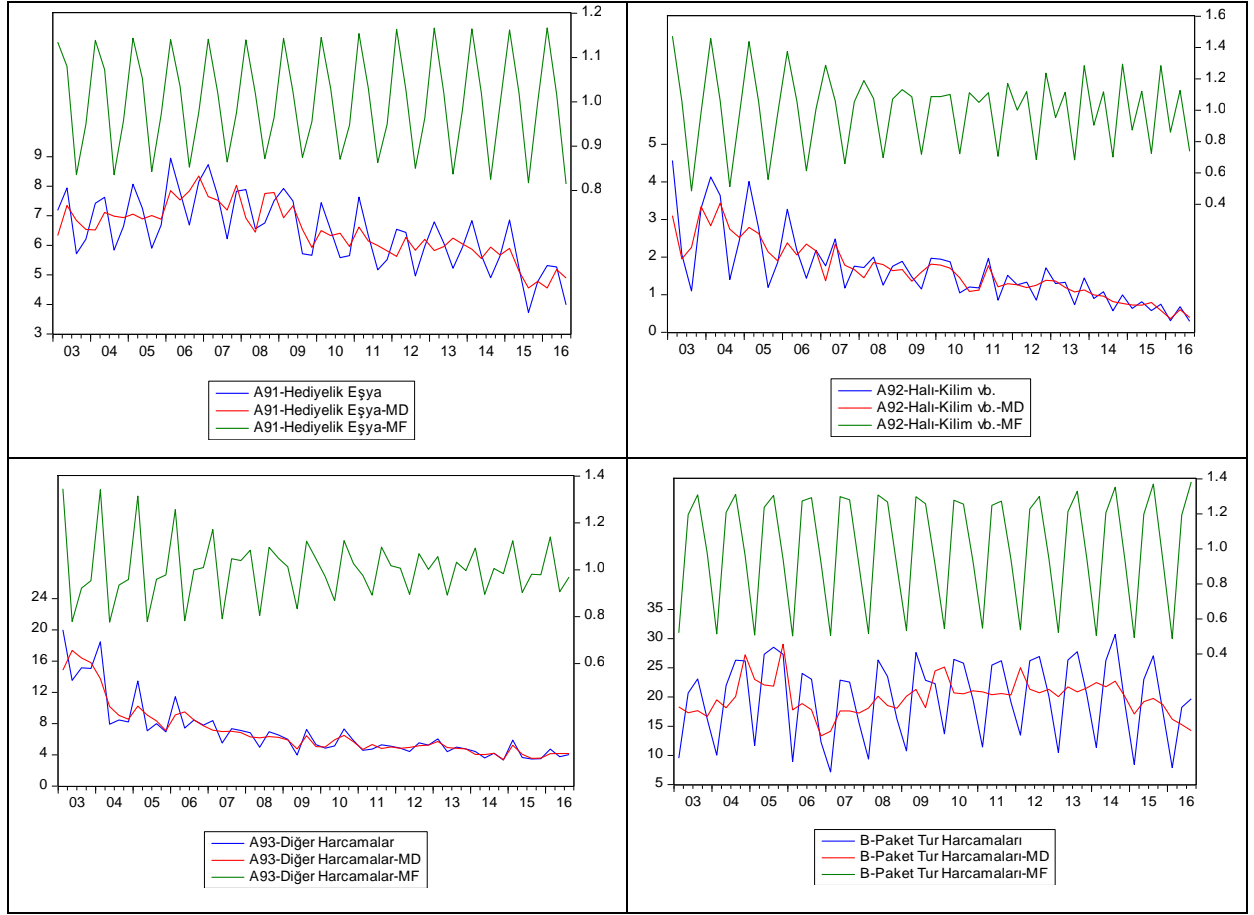
Tablo-5: X-12 Diyagnostik Test İstatistikleri

	D8-F	M7	F _{S,R}	F _{S,R} *
A-Kişisel Harcama	214.69	0.16	0.39	0.52
A-Kişisel Harcama ^T	31.36	0.39	0.81	12.27
A0-Yeme-İçme	67.03	0.27	0.28	0.93
A1-Konaklama	59.60	0.26	0.55	0.30
A2-Sağlık	119.98	0.19	0.23	0.57
A3-Ulaştırma (Ülke içi)	54.12	0.30	0.30	1.11
A4-Spor-Eğitim-Kültür	13.53	0.58	0.80	0.56
A4-Spor-Eğitim-Kültür ^T	6.36	0.93	0.92	0.47
A5-Tur Hizmetleri	265.60	0.14	0.32	0.55
A6-Yerli Uluslararası Ulaştırma	163.46	0.18	0.53	1.10
A7-Cep Telefonu Dolaşım	6.65	0.91	0.03	0.32
A7-Cep Telefonu Dolaşım ^T	10.05	0.84	0.21	2.00
A8-Marina Hizmet	11.61	0.67	0.67	0.68
A8-Marina Hizmet ^T	9.18	0.87	0.63	2.05
A9-Diğer Mal ve Hizmetler	70.92	0.33	0.37	0.39
A90-Giyecek ve Ayakkabı	56.68	0.36	0.38	1.01
A91-Hediyelik Eşya	88.87	0.22	0.15	0.03
A92-Halı-Kilim vb.	22.54	0.45	0.68	1.32
A93-Diğer	15.36	0.56	0.69	0.93
A93-Diğer ^T	12.14	0.73	1.01	1.13
B-Paket Tur Harcamaları	251.70	0.15	0.77	0.76
F _{S,R} ve F _{S,R} * sırası ile tüm örneklem döneminin ve son üç yılın dikkate alınması ile hesaplanan kalıntı mevsimsellik test istatistiklerine işaret etmektedir. ^T toplamsal ayrıştırmaya ilişkin test istatistiklerine işaret eder. Belirtilmeyen diğer durumlarda ilgili istatistikler çarpımsal ayrıştırma sürecine ilişkindir.				

Cep telefonu dolaşım harcamalarının toplamsal, geriye kalan on beş harcama bileşenin ise çarpımsal olarak mevsimsellikten arındırılması sonucu ulaşılan bulgular, toplu olarak Şekil-4'de sunulmaktadır:

Şekil 4: X-12 Yöntemi Sonuçları¹⁰

Şekil-4’de sunulan çizimlerden görüldüğü üzere; harcama bileşenlerinde gözlenen mevsimsel faktörlerin, birçok harcama bileşeni açısından istikrarlı olmadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu istikrarsızlık, özellikle sağlık, yerli uluslararası ulaştırma, cep telefonu dolaşım, marina hizmet, giyecek ve ayakkabı, halı-kilim vb. ile diğer harcamalar için söz konusudur. Böylece özellikle söz konusu harcama bileşenlerinde mevcut olan mevsimsel yapının stokastik bir görünüm sergilediği değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, harcama türlerine göre turizm gelirlerinde mevsimsel değişimler olup olmadığını Türkiye ekonomisi için analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, 2003:Q1-2016:Q3 dönemleri arasında Türkiye’de yerleşik olmayanlarca gerçekleştirilen turistik harcamalar; on üç farklı bileşene ayrılmış ve her bir bileşenin toplam turistik harcamalar içerisindeki ağırlığı hesaplanmıştır. Mevsimsellik analizleri, söz konusu turistik harcama bileşenlerinin toplam turistik harcamalar içerisindeki ağırlığı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’ye

¹⁰ MD ve MF sırası ile mevsimsellikten arındırılmış seri ile mevsimsel faktörü temsil etmektedir.

gelen ortalama bir ziyaretçinin harcama eğiliminde mevsimsel değişimler olup olmadığının test edilebilmesi olanaklı hale gelmiştir.

Gerek mevsimsel kukla değişkenler içeren regresyon analizi gerekse de HEGY birim kök testi sonuçları; spor-egitim-kültür, cep telefonu dolaşım ve marina hizmet harcamalarının deterministik veya stokastik nitelikte bir mevsimsel bileşen içermediğine işaret etmektedir. Söz konusu üç harcama bileşenine ilişkin D8-F ve M7 test sonuçları da, diğer harcama bileşenlerine kıyasla sırası ile daha düşük ve daha yüksek değerler almıştır. Böylelikle söz konusu üç harcama bileşeninin mevsimsel faktör tarafından en azından zayıf biçimde etkilendiği değerlendirilmiştir. HEGY birim kök test sonuçları ise, söz konusu üç harcama bileşeni yanında hediyelik eşya ile halı-kilim vb. harcamaların da mevsimsel birim kök içermedikleri yönünde bulgular üretmiştir. Ancak X-12 mevsimsel düzeltme yöntemi ile söz konusu yönteme bağlı olarak üretilen diyagnostik test sonuçları, hediyelik eşya ile halı-kilim vb. harcama bileşenlerinde cep telefonu dolaşım harcamaları dışında kalan tüm diğer harcama bileşenleri gibi çarpımsal boyutlu bir mevsimsel bileşenin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Ampirik bulgular bağlamında bu tartışmaya konu olan spor-egitim-kültür, cep telefonu dolaşım ile marina hizmet harcamaları yanında hediyelik eşya ile halı kilim vb. harcamaların toplam turistik harcamalar içerisindeki payı analiz dönemi ortalamaları açısından yaklaşık %10'dur. Sonuç olarak Türkiye'de gerçekleşen turistik harcamaların analiz dönemi ortalamaları açısından yaklaşık %90'ını oluşturan yeme-içme, konaklama, sağlık, ulaştırma (ülke içi), tur hizmetleri, yerli uluslararası ulaştırma, giyecek ve ayakkabı ile diğer harcamalar şeklinde sınıflandırılan harcama bileşenlerinin mevsimsel faktör içerdikleri değerlendirilmektedir. Söz konusu harcama bileşenlerinin içerdiği mevsimsel faktörler, genellikle çarpımsal boyutta ortaya çıkmakta ve stokastik bir görünüm sergilemektedirler.

Böylece Türkiye'ye farklı mevsimlerde gelen ortalama bir ziyaretçinin harcama eğiliminin mevsime bağlı olarak önemli ölçüde değiştiği veya daha açık bir ifade ile Türkiye'ye farklı mevsimlerde gelen ortalama ziyaretçilerin profillerinde harcama eğilimleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu çıkarımına ulaşılmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de gerçekleşen kişi başı turistik harcamalarda mevsimsellik etkisinin mevcut olduğunu tespit eden Koç ve Altınay'ın (2007) turizm politikalarının tasarımında (ulaşan ziyaretçilerin profillerinin tespit edilmesinde, turizm sektörüne ilişkin piyasaların bölümlenmesinde, rekabet ve piyasa analizlerinde) mevsimsel özelliklerin de dikkate alınması gerektiği yönündeki çıkarımı desteklenmiştir. Türkiye'de farklı mevsimler için farklı turizm

politikalarının tasarlanabilirliği ve uygulanabilirliği üzerinde durulması önerisi de bu çalışmanın temel politika çıkarımıdır.

Kaynakça

- Akal, M. (2004), "Forecasting Turkey's Tourism Revenues by ARMAX Model", *Tourism Management*, 25(5), s.565-580.
- Akan, Y. ve Işık, C. (2009), "Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi (1970-2007)", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(2), s.197-203.
- Akış, S. (1998), "A Compact Econometric Model of Tourism Demand for Turkey", *Tourism Management*, 19(1), s.99-102.
- Aktaş, C. (2005), "Türkiye'nin Turizm Gelirini Etkileyen Değişkenler İçin En Uygun Regresyon Denklemine Belirlenmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), s.163-174.
- Amelung, B. and Viner, D. (2006), "Mediterranean Tourism: Exploring the Future with the Tourism Climatic Index", *Journal of Sustainable Tourism*, 14(4), s.349-366.
- Atay-Kayış, A. ve Aygün, Ş. (2016), "Türkiye'de Turizm Sektörünün Enflasyon Üzerine Etkisini Açıklamaya Yönelik Bir Model Önerisi", *Uluslararası İşletme, Ekonomi Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 1(1), s.37-57.
- Aydın, A., Darıcı, B. ve Taşçı, H. M. (2015), "Uluslararası Turizm Talebini Etkileyen Ekonomik Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (45), s.143-177.
- Aykaç-Alp, E. (2010), "Türkiye'de Turizm Gelirleri ile Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, s.13-22.
- Bahar, O.. (2006), "Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı", *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 13(2), s.137-150.
- Balıbey, M. ve Türkyılmaz, S. (2015), "A Spectral Method Approach for the Relationship Between Tourism and Economic Growth in Turkey", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), s.85-96.
- Bar-On, R. R. (1975), "Seasonality in Tourism: A Guide to the Analysis of Seasonality and Trends for Policy Making" (pp. 1-5), *London: The Economist Intelligence Unit Ltd.*
- Bar-On, R. R. (1999), "The Measurement of Seasonality and Its Economic Impacts", *Tourism Economics*, 5(4), s.437-458.
- Baum, T. ve Hagen, L. (1999), "Responses to Seasonality: The Experiences of Peripheral Destinations", *International Journal of Tourism Research*, 1, s.299-312.
- Baum, T. and Lundtorp, S. (2001), "Seasonality in Tourism: An Introduction; Book Chapter in Seasonality In Tourism", T. Baum and S. Lundtorp (Eds.), (pp:1-4), *Oxford: Pergamon-Elsevier Science.*
- Box, G. E.P. and Jenkins, G. M. (1970), *Time Series Analysis: Forecasting and Control*, San Francisco: Holden-Day.
- Butler, R.W. (1994), "Seasonality in Tourism: Issues and Problems", *In Tourism: The Status of the Art*, A.V. Seaton (ed.). (pp. 332-339), Chichester, UK: Wiley.
- Butler, R.W. (2001), "Seasonality in Tourism: Issues and Implications. Book Chapter in Seasonality In Tourism", T. Baum and S. Lundtorp (Eds.), (pp.5-22), Oxford: Pergamon-Elsevier Science.
- Butler, R.W. and Mao, B. (1997), "Seasonality in Tourism: Problems and Measurement", In Murphy, P. (Ed.) *Quality Management in Urban Tourism*, (pp. 9-24), Chichester, UK: Wiley.

-
- Chan, F. ve Lim, C. (2011), "Spectral Analysis Of Seasonality İn Tourism Demand", *Mathematics and Computers in Simulation*, 81, s.1409-1418.
- Cho, V. (2009), "A Study On The Temporal Dynamics Of Tourism Demand İn The Asia Pacific Region", *International Journal of Tourism Research*, 11, s.465-485.
- Chu, F. L. (2004), "Forecasting Tourism Demand: A Cubic Polynomial Approach", *Tourism Management*, 25(2), s.209-218.
- Coshall, J. T. (2005), "A Selection Strategy For Modeling Uk Tourism flows By Air To European Destinations", *Tourism Economics*, 11(2), s.141-158.
- Coshall, J. T., Charlesworth, R. and Page, S. J. (2015), "Seasonality Of Overseas Tourism Demand İn Scotland: A Regional Analysis", *Regional Studies*, 49(10), s.1603-1620.
- Cuccia, T. and Rizzo, I. (2011), "Tourism Seasonality İn Cultural Destinations: Empirical Evidence From Sicily", *Tourism Management*, 32, s.589-595.
- Cunado, J., Gil-Alana, L. A. and Perez, De G. F. (2004), "Modeling Monthly Spanish Tourism: A Seasonal Fractionally Integrated Approach", *Tourism Economics*, 10(1), s.79-94.
- Çağlayan, E. (2003), "Yaşam Boyu Sürekli Gelir Hipotezi'nde Mevsimsellik", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), s.409-422.
- Çelik-Uğuz, S. (2014), "Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi Ve Turizmin Önemi", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26), s.18-22.
- Çetintaş, H. ve Bektaş, Ç. (2008), "Türkiye'de Turizm Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), s.1-6.
- Dagum, E. B. (1980), "The X-11 Arıma Seasonal Adjustment Method; Seasonal Adjustment And Time Series", Staff, Statistics Canada.
- European Commision, "Additive Decomposition", <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/additive-decomposition-0>, (29.10.2017).
- European Commision, "Multiplicative Decomposition", <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/multiplicative-decomposition>, (01.11.2017).
- European Commision, "RegARIMA Models", <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/regarima-models>, (02.11.2017).
- European Commision, "Stable Seasonality Test", <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/stable-seasonality-test>, (02.11.2017).
- European Commision, "Quality Measures and Tests", <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/quality-measures-and-tests-0>, (04.11.2017).
- European Commision, "Evolutive Seasonality Test", <https://ec.europa.eu/eurostat/sa-elearning/evolutive-seasonality-test>, (04.11.2017).
- Dülger, F. ve Cin, M.F. (2002), "Paranın (M2) Gelir Dolanım Hızı", 1986-2000 Türkiye Deneyimi", *İMKB Dergisi*, 6(22), s.35-50.
- Fernandez-Morales, A. and Mayorga-Toledano, M. C. (2008), "Seasonal Concentration Of The Hotel Demand İn Costa Del Sol: A Decomposition By Nationalities", *Tourism Management*, 29(5), s.940-949.
-

- Findley, D. F. ve diğerleri (1998), “New Capabilities And Methods Of The X-12-Arma Seasonal-Adjustment Program”, *Journal Of Business & Economic Statistics*, 16(2), s.127-152.
- Goh, C. and Law, R. (2002), “Modelling And Forecasting Tourism Demand For Arrivals With Stochastic Non-Stationary Seasonality And Intervention”, *Tourism Management*, 23, s.499–510.
- Görmüş, Ş. ve Göçer, İ. (2010), “The Socio-Economic Determinant Of Tourism Demand İn Turkey: A Panel Data Approach”, *International Research Journal Of Finance And Economics*, 55(1), s.88-99.
- Gujarati, D. N. (2005), “*Temel Ekonometri*”, (Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Şenesen), Literatür Yayınları, İstanbul.
- Gündüz, L. and Hatemi-J, A. (2005), “Is The Tourism-Led Growth Hypothesis Valid For Turkey?”, *Applied Economics Letters*, 12(8), s.499-504.
- Güneş, E. ve Kabadayı, B. (2015), “Türkiye Turizm Talebini Açıklamaya Yönelik Bir Panel Çekim Modeli Analizi”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), s.31-46.
- Higham, J. and Hinch, T. (2002), “Tourism, Sport And Seasons: The Challenges And Potential Of Overcoming Seasonality İn The Sport And Tourism Sector”, *Tourism Management*, 23, s.175-185.
- Hoti, S., McAleer, M. and Shareff, R. (2007), “Modelling International Tourism And Country Risk Spillovers For Cyprus And Malta”, *Tourism Management*, 28(6), s.1472-1484.
- Hylleberg, S. et al. (1990), “Seasonal Integration And Cointegration”, *Journal of Econometrics*, 44(1), s.215-238.
- Jang Soo, C. (Shawn) (2004), “Mitigating Tourism Seasonality: A Quantitative Approach”, *Annals Of Tourism Research*, 31(4), s.819-836.
- Kara, O., Çömlekçi, İ. ve Kaya, V. (2012), “Turizm Gelirlerinin Çeşitli Makro Ekonomik Göstergeler İle İlişkisi: Türkiye Örneği (1992–2011)”, *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), s.75-100.
- Karamelikli, H. ve Erkuş, S. (2016), “Turizm Sektörünün Türkiye’nin Büyüme Oranı Üzerindeki Asimetrik Etkisi”, *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 12(29), s.1-15.
- Kasman, A. ve Kırbas-Kasman, S. (2004), “Turizm Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünlük ve Nedensellik İlişkisi”, *İktisat İşletme Ve Finans Dergisi*, 220, s.122-131.
- Kaya, A. A. ve Canlı, B. (2013), “Türkiye’ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebinin Belirleyenleri: Panel Veri Yaklaşımı”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), s.43-54.
- Kennedy, E. (Liz) (1999), “Seasonality İn Irish Tourism: 1973-1995”, *Tourism Economics*, 5 (1), s.25-47.
- Ketenci, N. (2009), “The ARDL Approach To Cointegration Analysis Of Tourism Demand in Turkey With Greece As The Substitution Destination”, *METU Studies in Development*, 36(2), s.363-382.
- Kırca, M. ve Topal, M. H. (2017), “Türkiye’de Turizm Talebinin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Analizi”, *Balkan And Near Eastern Journal Of Social Sciences*, 3(2), s.96-108.
- Kim Jae, H. and Moosa, I. (2001), “Seasonal Behaviour Of Monthly International Tourist Flows: Specification And Implications For Forecasting Models”, *Tourism Economics*, 7, s.381-396.
- Koç, E. and Altınay, G. (2007), “An Analysis Of Seasonality İn Monthly Per Person Tourist Spending İn Turkish Inbound Tourism From A Market Segmentation Perspective”, *Tourism Management*, 28(1), s.227-237.

-
- Koenig-Lewis, N. and Bischoff, E.E. (2005), "Seasonality Research: The State Of The Art", *International Journal Of Tourism Research*, 7, s.201-219.
- Kozic, I. (2013), "The Seasonality in Tourism In Croatia", *Ekonomski Vjesnik*, 26 (2), s.470-480.
- Kulendran, N. and Wong Kevin, K.F. (2005), "Modeling Seasonality In Tourism Forecasting", *Journal Of Travel Research*, 44, s.163-170.
- Ladiray, D. and Quenneville, B. (2012), "Seasonal Adjustment With The X-11 Method", *Springer Science & Business Media*.
- Lim, C. (1997), "Review Of International Tourism Demand Models", *Annals Of Tourism Research*, 24(4), s.835-849.
- Lim, C. and Mcaleer, M. (2000), "A Seasonal Analysis Of Asian Tourist Arrivals To Australia", *Applied Economics*, 32, s.499-509.
- Lim, C. and Mcaleer, M. (2001), "Monthly Seasonal Variations- Asian Tourism To Australia", *Annals Of Tourism Research*, 28(1), s.68-82.
- Lim, C. and Mcaleer, M. (2002), "Time-Series Forecasts Of International Travel Demand For Australia" *Tourism Management*, 23, s.389-396.
- Lundtorp, S. R., Charlotte, R. and Wanhill, S. (1999), "The Off-Season Is 'No Season': The Case Of The Danish Island Of Bornholm", *Tourism Economics*, 5(1), s.49-68.
- Mcdonald-Johnson, K. M. Et Al. (2006), Seasonal Adjustment Diagnostics: Census Bureau Guideline, 2006.
- Özcan, C. C. (2015), "Türkiye'de Turizm Gelirinin Makroekonomik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), s.203-220
- Özcan, C. C. ve Yorgancılar, F. N. (2016), "Uluslararası Ticaret Ve Turizm Arasında Bir İlişki Var Mı?", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), s.37-48.
- Özer, M., Coşkun, İ. O. ve Kırcı, M. (2015), "Time Varying Causality Between Exchange Rates And Tourism Demand For Turkey", *5th International Conference On Tourism & Hospitality Management*, Athens, Greece, 5-7 June.
- Parrilla, J. C., Font, A. R. and Nadal, J. R. (2007), "Accommodation Determinants Of Seasonal Patterns", *Annals Of Tourism Research*, 34(2), s.422-436.
- Shiskin, J., Young, A. H. and Musgrave, J.C. (1967), "The X11 Variant Of The Census Method Iı Seasonal Adjustment Program", *Bureau Of The Census Technical Paper*, 15.
- Snepenger, D., Houser, B. and Snepenger, M. (1990), "Seasonality Of Demand", *Annals Of Tourism Research*, 17(4), s.628-630.
- Spencer, D. M. and Holecek, D. F. (2007), "Basic Characteristics Of The Fall Tourism Market", *Tourism Management*, 28(2), s.491-504.
- Song, H. and Li, G. (2008), "Tourism Demand Modelling And Forecasting: A Review Of Recent Research", *Tourism Management*, 29(2), s.203-220.
- Şahbaz, A. ve Mızırak, Z. (2017), "Turizm Gelirleri Ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *KMÜ Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 19(32): s.107-114.
-

- Tandoğan, D. ve Genç, M. C. (2016), “Türkiye’de Turizm Ve Ticari Açıklık Arasındaki İlişki: Toda Ve Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı”, *AİBÜ-İİBF Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), s.59-70.
- Tosun, C. (1999), “An Analysis Of Contributions International Inbound Tourism To The Turkish Economy”, *Tourism Economics*, 5, s.217-250.
- Türe, H. ve Akdi, Y (2005), “Mevsimsel Kointegrasyon: Türkiye Verilerine Bir Uygulama”, *VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*: 26-27 Mayıs, İstanbul.
- Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (2016), “Turizmin Ekonomideki Yeri”, https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1963-_79.html, (20.10.2017).
- Wahab, S. (1975), *Tourism Management*, London: Tourism International Press.
- Yamak, R. ve Sivri, U. (1998), “Türk Sanayi Üretiminde Mevsimsellik”, *İktisat İşletme ve Finans*, 13(147), s.33-42.
- Yolsal, H. (2010), “Mevsimsel Düzeltmede Kullanılan İstatistiksel Yöntemler Üzerine Bir İnceleme”, *Öneri*, 9(33), s.245-257.
- Zortuk, M. ve Bayrak, S. (2013), “Seçilmiş Ülkelere Göre Türkiye’nin Turizm Talebi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*, 19, s.38-58.

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi yılda en az üç kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde hazırlanarak dergimiz sayfasında yer alan "Makale Gönder" kısmından sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yayınlanmak üzere dergimize gönderilen çalışmaların tüm sorumlulukları yazarlara aittir.

1. Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Dergimizde Türkçe ve İngilizce dillerinden herhangi biri ile yazılmış yazılar yayınlanır.

3. Dergimize gönderilecek çalışmalarda yazar (lar)ın Adı-Soyadı, Kurum ve E-posta bilgileri, ana başlık altında sağa yaslı olarak verilen isimlere dipnot eklenerek **9 punto** ile yazılmalıdır.

ÖNEMLİ NOT: Sisteme ilk yüklenen çalışmalarda yazar kimlik bilgileri kesinlikle **olmamalıdır**. Yazar kimlik bilgilerini içeren son şekil sizden mail ile istenecektir. Hakem değerlendirmesi aşamasında yazarların çalışmalarına yazar bilgilerini eklemeleri durumunda devam eden hakem değerlendirme süreçleri sonlandırılıp yeniden hakem ataması yapılır ve süreç yinelenir.

4. Ana başlık altında Türkçe özet ile altında İngilizce başlık ve Abstract verilmelidir. Türkçe özet 9 punto ile yazılmış ve 150 kelimeyi aşmayacak şekilde olmalıdır. "ÖZ" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. İngilizce Abstract Türkçe özeti tam karşılığı olmalı "ABSTRACT" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. Metin dili yabancı dilde olan çalışmalarda yabancı dildeki özeti altında Türkçe özet yer almalıdır. Özeti altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek en az üç en fazla beş adet "anahtar kelime" (keywords) bulunmalıdır. Özette denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.

5. Keywords'ün altında Ekonomi literatürü ile ilgili makaleler için mutlaka en az 3 adet **JEL (Journal of Economic Literature) Kod Sınıflandırması** kodları bulunmalıdır. Diğer alanlarda yazılan çalışmalar için Jel kodu zorunlu değildir.

6. Yazılar, MS Word 97 veya üzeri sürümlerde A4 kağıdı boyutunda, "Times New Roman" yazı stili, 1.5 satır aralığı ve (11) punto ile yazılmalıdır. Paragraflarda ilk satır girintisi 1.25 cm olmalıdır. Paragraf geçişlerinde satır **atlanmamalıdır**.

7. Çalışmanın Türkçe ve İngilizce ana başlıkları ortada olacak şekilde, büyük harflerle **bold** ve (11) punto ile yazılmalıdır. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar, hangi tezden türetildiği, hangi sempozyumda daha önce sunulduğu ya da hangi proje kapsamında desteklendiği gibi bilgiler de mutlaka belirtilmelidir.

8. Yazı, çizim veya grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir. Yazılarda sayfa kenar boşlukları şu şekilde olmalıdır:

9. Sayfa kenar boşlukları şu şekilde ayarlanmalıdır.

Üst ve Sol	: 3 cm	Üstbilgi	: 1 cm
Alt ve Sağ	: 2 cm	Altbilgi	: 1 cm

10. Çalışma, şekil, ekler ve tablolar dahil 30 sayfayı geçmemelidir.

11. Yazılardaki resim ve şekiller "Şekil" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayar ortamında çizilmelidir. Tablo, şekil ve grafiklere sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların **üzerine**, şekillerin ve grafiklerin ise **altına** her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde ve ortalanarak **bold** karakterler ile yazılmalıdır. İhtiyaç halinde tablo için karakter büyüklüğü minimum 9 puntoya kadar düşürülebilir. Ayrıca tablo ve şekillere ait kaynaklar, alt tarafta 9 punto ile verilmelidir.

12. Sayfaların altına (sağa yaslı olarak) sayfa numarası konmalıdır.

13. Yazılar, Giriş bölümü ile ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. **GİRİŞ**, **SONUÇ VE DEĞERLENDİRME** ve **KAYNAKÇA** başlıklarına numara verilmemelidir. Yazıda yer alan birinci derece alt başlıklar I,II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla sınıflandırılmalı, tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. İkinci derece alt başlıklar A,B,C, ... gibi büyük harflerle sınıflandırılmalıdır. Bu başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. Üçüncü derece alt başlıklar 1, 2, 3, ... gibi rakamlarla sınıflandırılmalıdır. Bu tür başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar ise a, b, c, ... gibi küçük harflerle sınıflandırılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Birinci ve İkinci derece başlıklardan önce 1 (Bir) satır boşluk bırakılmalı, Üçüncü ve Dördüncü derece başlıklardan önce boşluk bırakılmamalıdır.

14. Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Aaker, 1991: 101). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır

15. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

16. Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada "**KAYNAKÇA**" başlığı altında alfabetik sıraya göre verilmelidir. Kaynakçada yer alan eserler kitap, makale vb. şekilde sınıflandırılmamalıdır. Kaynakça başlığı paragraf başı yapılmadan tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Yazar soyadlarının gösteriminde tamamen büyük harf kullanılmalı ve yazar isimleri açık bir şekilde belirtilmelidir. Her kaynağın **ikinci ve diğer satırları** 1,25 cm içerden başlamalıdır.

METİN İÇİ ATIF & KAYNAKÇADA GÖSTERİM

KİTAPLARDA	
Tek yazarlı	
Metin	... (Aaker, 1991: 12).
Kaynakça	Aaker, David A. (1991), <i>Managing Brand Equity</i> , New York: The Free Press.
2 yazarlı	
Metin	... (Nunnally ve Bernstein, 1994: 24).
Kaynakça	Nunnally, Jum C. - Ira H. Bernstein (1994), <i>Psychometric Theory</i> , Third Edition, New York: McGraw-Hill.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Friedman vd., 2004: 196).
Kaynakça	Friedman, Daniel - Dan Driedman - Alessandra Cassar (2004), <i>Economics Lab: An Introduction to Experimental Economics</i> , United Kingdom: Routledge.
KİTAP İÇİNDE BÖLÜM	
Metin	(Yıldız ve Kurtuldu, 2013: 435)
Kaynakça	Yıldız, Salih; Kurtuldu, Hüseyin Sabri (2013), "Factors Affecting Electronic Service Brand Equity", in Transcultural Marketing for Incremental and Radical Innovation , B. Christiansen, S.Yıldız ve E.Yıldız (Edt.), (434-492), USA; IGI Global.
MAKALELERDE	
Tek yazarlı	
Metin	... (Marion, 1999: 476).
Kaynakça	Marion, Nancy P. (1999), "Some Parallels Between Currency and Banking Crises", <i>International Tax and Public Finance</i> , 6 (4), pp.473-490.
2 yazarlı	
Metin	... (Craig ve Douglas, 2000: 354).
Kaynakça	Craig, C. Samuel - Susan P. Douglas (2000), "Building Global Brands in The 21 st Century", <i>Japan and The World Economy</i> , 12(3), pp.351-359.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Cengiz vd., 2005: 132).
Kaynakça	Cengiz, Ekrem - Hasan Ayyıldız - Fazıl Kırkbir (2005), "Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler", <i>Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i> , 24, ss.128-147.
ÇEVİRİ KİTAPLARDA	
Metin	... (Perry ve Wisnom, 2004: 26).
Kaynakça	Perry, Alycia - David Wisnom (2004), <i>Markanın DNA'sı</i> , Çev: Zeynep Yılmaz, Birinci Baskı, İstanbul: MediaCat Kitapları, 167.

DERLEMELERDE

Metin	... (Methibay, 2003: 145).
Kaynakça	Methibay, Yaşar (2003), “Avrupa Birliğinde İhale Sistemi ve GATT İhale Kodu”, iç. Binnur Çelik ve Fatih Saraçoğlu (Ed.), <i>Maliye Seçme Yazıları</i> , Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayını, ss. 125-142.

BİLDİRİLERDE

Metin	... (Pınar, 2005: 258).
Kaynakça	Pınar, Abuzer (2005), “Türkiye’de Net Mali Yansıma: DİE Hanehalkı Verileri İle Bir Tahmin Denemesi”, <i>20. Türkiye Maliye Sempozyumu</i> , 23-27 Mayıs, Denizli, ss. 245-283.

TEZ ve RAPORLARDA

Metin	... (Yıldız, 2007: 61). ... (Ramalho, 2013: 43).
Kaynakça	Yıldız, Salih (2007), <i>Tüketici Tercihlerinde Marka Değerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi: Trabzon Örneği</i> , Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon. Ramalho, Palma (2013), <i>Portuguese Labour Law and Industrial Relations During the Crisis</i> , International Labour Office Working Paper No. 54, November, Geneva.

İNTERNET KAYNAKLARINDA

Metin(Acemoğlu ve Johnson, 2006: 16)(www.rekabet.gov.tr, 2007).(Hazine Müsteşarlığı, 2006).
Kaynakça	Acemoğlu, Daron - Simon Johnson; (2006), <i>Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth</i> , http://www.nber.org/papers/w12269 , (06.06.2006). Rekabet Kurumu, “Giriş Regülasyonları”, http://www.rekabet.gov.tr , (12.02.2005). Hazine Müsteşarlığı (2006), <i>Kamu Borç Yönetimi Raporu</i> , http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin_KBYR.Mayis06.pdf , (06.06.2006).

Yukarıdaki formatta olmayan çalışmalar içerik açısından KESİNLİKLE değerlendirilmeye alınmayacak ve editör tarafından yazara iade edilecektir.

